

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

ОТДЕЛЕНИЕ ЗА ЕЗИКОЗНАНИЕ, ЕТНОГРАФИЯ И ЛИТЕРАТУРА

ИЗВЕСТИЯ

НА

ИНСТИТУТА ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

КНИГА IV

СОФИЯ

ИЗДАНИЕ НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

1 9 5 6

Отговорен редактор
проф. Стойко Стойков

1952
МАРТИ

А/П 38

Дн 1729 /

56

ДЕПОЗИТ

ПРЕДГОВОР

Тази книга от известията на Института за български език е посветена на българската диалектология. В нея са поместени изследвания и статии, изработени в секцията за българска диалектология. Те представят първа част от проучванията, които се подготвят за печат.

Секцията за българска диалектология започна своята самостоятелна дейност преди три години, когато цялостно бе реорганизиран Институтът за български език. Една от първите нейни задачи бе да довърши подготвителната работа по съставянето на български лингвистичен атлас, започната от Катедрата по български език във Филологическия факултет на Софийския държавен университет. За тази цел бе продължено събирането на материали по „Краткия осведомителен въпросник за проучване на българските териториални говори“, чиято основна цел е да даде обща представа за диалектното разчленение на българския език и да спомогне при определяне на селищата, които трябва да бъдат цялостно проучени по специална „Програма за събиране на материали за български лингвистичен атлас“, която сега се подготвя. Успоредно със събирането на материали по въпросника бе възложено на отделни лица да направят монографични изследвания на отделни говори. Част от тия изследвания — проучвания на говори в отделни селища — се печатат в тая книга. В следващи книги от известията ще бъдат напечатани и други монографии, които засягат по-големи диалектни цялости.

Печатаните тук монографични изследвания на говорите в селата Момчиловци (Смолянско), Габаре (Белослатинско), Нова Надежда (Хасковско) и Коведарци (Самоковско) представят системни описания на диалектната им система. Общо взето, те са написани по един план, но се различават по обширността на материала в зависимост от подготовката на отделните автори и от вникването в говора. Първите три работи са от автори (Ст. Кабанов, К. Попов и Г. Христов), които описват родния си говор, а четвъртата работа е колективен труд. В отделните диалектоложки описания са засегнати предимно фонетичните и морфологичните особености, а синтактичните особености са дадени в доста ограничени размери. Във всички работи се обръща голямо внимание на речника. В него са включени обаче само думи и фразеологични съчетания, които са особени от гледище на българския книжовен език. Това е направено съзнателно, защото по-голямата част от думите на отделните диалекти са общобългарски и публикуването на целия речников състав на говора в отделно селище само ще увеличи обема на работата, без да допринесе съществено за неговата характеристика. При някои от думите в речника, доколкото това бе възможно, е посочен

и произходът им. При него са посочени като турски и всички арабски и персийски думи, минали през турски език. В речниците са включени и местни названия, които се отличават в лексикално или граматично отношение.

Статиите „Таен зидарски говор от с. Смолско, Пирдопско“ от Ив. Кънчев и „Цигански елементи в българските тайни говори“ от К. Костов се отнасят към тайните български говори — един от основните и интересни видове социални диалекти.

Всички диалектни примери в отделните работи са дадени с възприетата вече у нас единна система за фонетична транскрипция¹. В повечето от текстове по технически причини не е отбелязана мекостта на съгласните *к*, *г*, *х* пред предните гласни *е* и *и*, която е общобългарско явление и от която няма никакви отклонения в българските говори.

Печатаните тук изследвания и статии са първите диалектоложки трудове през последните десетина години и бележат нов етап в развитието на българската диалектология. Те не са лишени и от недостатъци. До голяма степен в тях се чувствуват остатъци от стари схващания, защото у нас все още не е достатъчно разработена методологията на диалектоложките проучвания, все още не е всестранно преценено нашето диалектоложко наследство. Но новите условия за научна работа, които сега се създават в Института за български език, дават широки възможности да се развие и той до сега доста изоставен дял от българското езикознание.

Ст. Стойков

¹ Вж. Ст. Стойков, Правила за фонетично записване на български диалектни текстове, Български език III, 1953, кн. 1, стр. 72—74.

ГОВОРЪТ НА С. МОМЧИЛОВЦИ, СМОЛЯНСКО

от Стайко Кабасанов

I. УВОД

ИСТОРИКО-ЕТНОГРАФСКИ СВЕДЕНИЯ

Село Момчиловци се намира в Средните Родопи. То е разположено в североизточната част на Смолянска, в миналото Пашмаклийска, околия (стара Ахъчелебийска кааза) и заедно със съседното с. Соколовци днес образува една административна единица — селсъвет, с център в с. Момчиловци и пълномощничество в с. Соколовци. Не само в административно, но и във всяко друго отношение — историческо, битово, езиково и пр. — тия две села образуват единство, затова и всяко тяхно изследване трябва да върви успоредно. След Освобождението, до Балканската война — 1912 год., тия две села останаха в пределите на Турция, а от 1913 год. заедно с цялото Смолянско и с други погранични родопски области бяха присъединени към България.

Селата Соколовци и Момчиловци се намират на петнадесет километра югоизточно от с. Чепеларе. Село Соколовци е на юг от историческата красива местност Рожан — най-ниската точка на планински гребен в Средните Родопи, вододел на реките Арда и Марица. В миналото през Рожан е минавал важен път, който е свързвал Пловдивското поле с Ксанти и Западна Тракия, а сега минава шосето Пловдив—Асеновград—Смолян. Село Соколовци е разположено в тясна падина по горното течение на малка река — Бяла река, приток на р. Арда.

На около 2 километра източно от с. Соколовци, зад стръмния рид „Ляската“, се намира с. Момчиловци, разположено на два ската във висока красива котловина, обърната на юг.

Старото название на с. Момчиловци е Горно дерекъой, а на с. Соколовци — Долно дерекъой. В стари турски документи с. Долно дерекъой се нарича Дерекъой (Първо дерекъой), а с. Горно дерекъой — Дерекъой-Дерекъой (Второ дерекъой). Жителите на с. Момчиловци, особено по-старите, наричат с. Соколовци *Рѣката* или *Долна махалѐ*, а жителите на с. Соколовци наричат с. Момчиловци *Горна махалѐ*. Сегашните названия на селата Момчиловци и Соколовци са нови, поставени по административен път през 1936 година¹.

¹ Село Момчиловци е именувано във връзка с предания за Момчил юнак, които съществуват в селото и за да се ознаменува, че до късно, до 1919 год., в Беломорието (Бору гьол) е имало голям брой рибари от Горно дерекъой, които са имали своя кооперация „Момчилови водоборци“. А село Соколовци е наречено по името на един от първите му заселници — Шахън, тур. сокол.

Историческата съдба и старинността на двете села са еднакви. Няма писмени или други веществени свидетелства, които да сочат от кога съществуват тия села, но по всичко личи, че не са много стари.

Според едни от съществуващите предания, първите жители на двете села произхождат от с. Райково, а според други — от с. Устово. Селата са били основани от трима братя. Двамата от тях са се заселили в с. Момчиловци, а третият — в с. Соколовци. В. Дечов, добър познавач на историята на Родопите, твърди, че с. Соколовци не е по-старо от 200—250 год. „На долния край на селото преди 200 години имало 4—5 колиби, принадлежащи на жители от с. Устово. В тия колиби устовци зиме хранели едър добитък. Околната земя била устовска селска (ерази мирие). Планините на север от устовските колиби — Караманица, Рожен, Ада бурун и др. били юрушки. През време на потурчването няколко християни намерили прибежище у дерекъйските юруци. Един от тия християни бил от помохамеданченото сега село Шеин, Ксантийско. Сегашният род Шахъновци са потомци на шеинския българин“¹.

Твърденията на В. Дечов за старинността на селата Соколовци и Момчиловци са верни в основата си. Датата на заселването им обаче трябва да се отмени с около 100 години по-рано. Деветдесетгодишният старец Петър Радичоски от с. Момчиловци, още преди 15 години ми разказа, че баща му е умрял на 80 години, а дядо му — на 100. Проверих и се уверих в приблизителната точност на казаното. Дядото на този старец му е разказвал, че по негово време селото съществувало, но било много малко. Имало къщи само във *Валкюшинската* и *Паруската* махала. Всичко друго било градини, ливади, пасища и гори. От това следва, че селището е било основано преди 350—400 години. В сп. „Родопски преглед“ (год. II, 1931, кн. 1—2, стр. 7) се изнесе препис от „Исторически бележник, в който се записват важните случки, станали над това и от това население в Кръстогорската област“². Този бележник, срещу истинността на който на времето не възразиха най-добрите познавачи на Родопите В. Дечов и Ст. Н. Шишков, е писан от различни учители и свещеници в продължение на много години. В него са отбелязани разни случки, които имат важно значение за Родопския край, като напр. потурчвания, изселвания, църковни борби и пр. В този именно бележник се казва, че когато през 1661 г. Султан Мохамед IV издал заповед да се потурчи Кръстогорието, между многото села, които оказали съпротива и запазили вярата си, били и селата Момчиловци и Соколовци. Ще рече, че тия села през 1661 год. вече ще са били доста големи, за да могат да окажат съпротива.

Първи жители на селата са били вероятно, освен обитателите на устовските и райковските колиби — кашли, още и християни, които служели като овчари на юруците. Юруците са се отнасяли благосклонно към родопските овчари, назначавали ги за главни ке-

¹ Сп. Родопски напредък, год. I, 1903, кн. 1, стр. 9.

² Кръстогорие (*Кръстата гора*) е старо религиозно название на Средните Родопи.

хаи (отговорници) на овците, а те живеели постоянно в Беломорската равнина. Планинските земи, на които после се установили доста от родопските селища, са били подарявани или продавани от турската власт на юруците — феодали, а после българите християни ги прекупували от своите господари. Такива са били местата и в землищата на нашите две села, за което свидетелствуват турските местни названия като *Касъмдере*, *Чил' тен'б*, *Инихан тен'б*, *Карлак* и др. На около петнадесет километра северно от с. Момчиловци има доста добре запазени гробища, наричани *Иуруцкото гробе*¹.

Освен обитателите на устовските и райковските кашли и юруците овчари, в селата Момчиловци и Соколовци идвало население и от близки и по-далечни села, предимно пак от Родопите, по различни причини, като например да се запази от потурчване, или лятно време да използва за стадата си просторните пасища. Сравнително рядко населената гориста местност, където турските орди по-малко прониквали, помагала и за едното, и за другото.

Сегашият голям род *Жейгарци* в с. Соколовци, по разказ на стар селянин, води началото си от Девинско. Измъчвани от турците да приемат мохамеданството, те били принудени да бягат през люта зима. За да не потъват в снега, когато преминавали планинското било Рожен, те си послужили с *жейгари* — малки обръчи, които правели от елови клони и навивали върху царвулите. От тогава те се нарекли *жейгарци*.

Според споменатия Петър Радичоски, с. Момчиловци е „сбирщина“. *Кацоският* и *Шутоският* род са от с. Угорли, Гюмюрджинско; те са избягали от там през потурчването. *Валкушинци* са от с. Вълканово, Ксантийско, *Кетюци* — от с. Кетенлик, пак Ксантийско, *Арнаутци* — от „Арнаутлука“. Че наистина Арнаутци са от Югозападна Македония, край Албания, показва не само родовото им име, но и типичното лично албанско име *Зисо*, повече употребявано в изговор *Жисо*, което се среща само в техния род.

Както се вижда, повечето от преселниците в селата Соколовци и Момчиловци са от областта на Родопите. Този факт има значение за говора, защото новодошлите произхождат от близки в говорно отношение области и не внасят съвсем различни езикови елементи. При това в селата няма по-късни масови преселвания. Заселили са се само единични семейства, които езиково са се претопили в местния говор. В село Момчиловци има преселници и от централните части на България: *Чарпъковци* са от Чирпанско, а *Шоповци* — от Пловдивско². Предполага се, че турският гнет е заставил и тези селяни да напуснат равнината и да се заселят в Родопите, където намерили добри условия за скотовъдство. По сведения, старите от тези два рода до скоро *замѣтали нах отвѣдѣшно*³. Днес у тях,

¹ Според предание, тук били погребани юруци, умрели от някаква епидемия. Истината е друга: юруците, макар и пръснати по мандри на далечни разстояния, по религиозни традиции погребвали умрелите в общи гробища.

² Название „шоп“ в Средните Родопи се употребява за всички селяни от Пловдивско, Старозагорско и Северна България.

³ За значението на някои непознати думи вж. речника в края.

както у старите, тъй и у младите, не се срещат никакви различия в говора. Те не знаят точно кога са се преселили, но са слушали, че техните прадеди са дошли тук, от което може да се съди, че това е станало към петдесетте години на XIX век.

В родопската област по силата на редица исторически, политически, стопанско-икономически и други причини, са станали значителни размествания, главно изселвания, които са засегнали и селата Момчиловци и Соколовци. Важно събитие, което засяга целите Родопи и което изменя верския облик на населението, е помохамеданчването. Последното е почнало от XVII век, дори и по-рано, и продължило до XIX век. По времето на Мохамед IV и на неговия велик везир Мохамед Кюпрюлю, през 1661 год., била издадена заповед да се потурчи цялото християнско население в Родопите¹. Тогава не могли да устоят на насилието и приели мохамеданството много села, като Каршилъ (Виево), част от Райково и др., съседни на Момчиловци и Соколовци, но последните оцелели. След време обаче, принудително или за материални изгоди, и в тия две села отделни семейства приели мохамеданството. Тези малко на брой помохамеданчени българи не могли да останат за дълго в съжителство с българите християни, защото между християни и мохамедани, особено в онези времена, едва ли е имало някаква веротърпимост, и те са се изселили в съседни селища. Моят прадедо купил имота, където по-късно построил къща, от мохамеданина Каба Хасан. Оттам и прякорът ни *Кабасанци*. Нива, която се намира в съседство с бащината ми къща, се нарича *Кабасанцкото*. Потомци на този Каба Хасан има и сега в съседни до с. Чепеларе колиби, наречени *Хар дел'ово*. На същия факт ни навеждат и редица названия на местности в Момчиловци, като *Кот'овото*, *Алийуското*, *Мет'уското* и др. На долния край на село Соколовци също е имало помохамеданчени българи. Сегашният мохамедански род *Кос'овци* в с. Чепеларе води началото си от с. Соколовци. Доскоро, преди 60—70 години, са идвали в с. Момчиловци помаци от Хардельово да прибират *мирде* (наследство) от овощни дървета².

Във връзка с различни политически, международни и др. условия, поминъкът на жителите от селата Момчиловци и Соколовци през последните няколко десетилетия бързо и значително се е изменил и продължава да се изменя. В миналото той за двете села, както и за целия Смолянски край изобщо, се е определял до голяма степен от възможността да се използва Западна Тракия, главно Беломорската равнина. 50% от населението на с. Момчиловци и повече от 85% от населението на с. Соколовци са били скотовъдци. Наесен те закарвали многобройните си стада на паша в Беломорската равнина, а напролет ги връщали из обширните родопски панища. Скотовъдството изобщо е било основен поминък на населе-

¹ Вж. К. Иречек, Пътни бележки за Средна гора и Родопската планина, Периодическо списание, кн. 10, 1884, стр. 32.

² Общо вярване между християни и мохамедани е било, че е грехота да се продават овощни дървета. Затова продавачите на земята си запазвали правото върху овощните дървета.

нието и е оставило особен отпечатък върху целия бит на селата, особено на с. Соколовци. То, редом със зидарството, е намерило най-широко отражение в професионалната лексика. Днес скотовъдството и в двете села е на изчезване.

Поради липса на условия след Първата империалистическа война и Ньойския договор изчезна и риболовството, с което от незапомнени години са се препитавали 30—40 семейства от с. Момчиловци.

Високопланинският и горски терен на нашите села¹ не позволява да се развива в тях земеделие. От земеделските култури най-доходни и качествени са картофите, които са и основната храна на населението. Ръж и овес виреят сравнително добре, а пшеница и ечемик — слабо.

Липсата на условия за земеделие, а през последните години и за скотовъдство, е заставило много жители от нашите села, въпреки силната им привързаност към селото, бита и балкана, да се изселват. Така преди 40—50 години от село Момчиловци са се изселили семейства в с. Борово, Асеновградско. Там са изселени *Бедровци*, *Бабугерци*, *Кременци*, *Грибачовци*, *Братановци*, *Жекинци*, *Бъкларци* и др. Преди тях пък няколко семейства са се изселили в с. Габареве, Казанлъшко. В по-ново време отделни семейства се изселиха в Кърджали и Кърджалийско, Девинско и Добруджа.

Много от семействата на скотовъдците от с. Соколовци, като *Шукерци*, *Люнчовци*, *Добрийковци* и др. през последните петнадесет-двадесет години са напуснали селото и са се изселили в Девинско и другаде, за да търсят по-добри условия за препитание. Макар и по-малко, овчари изселници има и от с. Момчиловци. Известен брой жители от с. Соколовци са станали колари, горски и общи работници, а от с. Момчиловци — предимно зидари и горски работници.

През последните години на турското робство няколко семейства, по икономически и други причини, са се изселили и поставили началото на с. Проглед, Асеновградско, и близкото до него селце Караманица.

Днес, като изключим не голям процент горски работници, основно занятие на мъжкото население, особено в с. Момчиловци, е строителството. Доскоронните зидари, които обикаляха по гурбет, предимно из Кърджалийско, сега са строителни работници. Широкото социалистическо строителство, което се извършва от народната власт в Родопския край, особено във връзка с разработване на старите и новооткритите минни залежи, създаде условия за пласиране труда на момчиловския строител и значително подобри неговия бит. Сега в нашите села няма безработни. Не само квалифицираният строител, но и общият работник, и жената пласират своя труд в широко разгънатото строителство и в мероприятията по залесяване и опазване на горите. С това се спря и изселването.

Село Соколовци в миналото беше по-богато. Скотовъдството, както се каза, беше основното и доходно занятие. В сравнително малкото с. Соколовци лятно време са докарвани на паша из близ-

¹ Село Момчиловци е на 1200 м. височина, а село Соколовци — на 1050.

ките и далечните землища към 40,000 овци, притежание на соколовци и на турски аги от Беломорието. Затова соколовци сега по-мъчно се приспособяват към новите условия, а и местоположението на селото им, с малко и слаба за земеделие земя, не подпомага техния поминък. Така се и обяснява големият процент изселници от с. Соколовци и готовността на мнозина да се изселят, ако намерят по-добри условия за скотовъдство. Сега с. Соколовци, по официални данни, има 768 жители, а с. Момчиловци — 1995 жители.

Село Соколовци е разделено на махали, които не са строго очертани. Едни от тях се наричат по името на някой род, като *Жейгарцка*, *Добрийкоска*, *Будурицка* и пр., а други са наречени според местоположението им — *Долния край*, *Старото хорйште*, *Новото хорйште*, *Кузната*, *Горния край*.

По същия начин са наречени и махалите в с. Момчиловци, по родове — *Кан'уската махалд*, *Кедийкоската*, *Карапахун'оската*, *Валкушиницката*, *Куциницката* и др., или по местоположението — *Долния край*, *Гулѐмцката*, *Барчицката*, *Агуцицката*, *Чърквинцката*, *Хорйштето* и др. ,

Новите социално-икономически условия в Средните Родопи след Девети септември 1944 год., изменяйки поминъка, изменят цялостно и бита на населението. В това изменение най-важен фактор в този край, както вече се спомена, е широко разгънатото строителство, особено във връзка с добива и обработването на руди, с каквито Среднородопският край е богат. Трудовите традиции на дялгерско Момчиловци днес намират възможност за осъществяване. Икономически то се замогва и така се обяснява напредъкът, който се чувства в него в сравнение с някои съседни села, в това число и с будното и предприемчиво доскоро с. Слаеино, което сега запада. През последните години в с. Момчиловци се създава и местна интелигенция. Под влияние на всички тези фактори бързо се рушат старите форми на живот, изменя се целокупният бит на доскоро консервативните села Момчиловци и Соколовци. Успоредно с промените в бита на населението се изменя и техният говор. Той отстъпва пред литературния език. В сравнение с всички промени в икономическия и културен живот, говорът на селата Момчиловци и Соколовци най-малко се е променил. При това още тук трябва да се отбележи, че промените, които се наблюдават в развоя на говора по посока на неговото приближаване към литературния език, са предимно в областта на лексиката, по-малко в областта на фонетиката, а най-малко в областта на граматиката — в морфологията и синтаксиса.

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ГОВОРА

Говорът на с. Момчиловци спада към смолянския или централния родопски говор, който заема Смолянска, Маданска, Девинска, Златоградска (без гр. Златоград) и отчасти Асеновградска, Ардинска, Момчилградска и Кърджалийска околия. Във фонетиката си

той споделя главните характерни особености на смолянския говор — широко *é* вместо стб. *ѣ* и широко *ô* вместо стб. *ж*, *л*, *ъ* и *ь* под ударение. В морфологията — троен член и запазени стари падежни форми, а в лексиката — голям брой старинни думи.¹

В говорно отношение селата Момчиловци и Соколовци, както вече се изтъкна, са напълно еднакви. Тук се спирам предимно на говора на Момчиловци, но фактите се отнасят и до говора на с. Соколовци.

Говорът на селата Момчиловци и Соколовци е най-близък, почти еднакъв с говорите на съседните селища: Проглед, Чепеларе, Левочево, Устово, Бостина, Журково, Манастир махала, Смолян, Райково, Славеино и др. Той е близък и със съседните българомохамедански говори на селата Виево (Каршилъ), Кутела, Богутево и др. Покрай многото им общи черти с централния родопски говор и с говора на с. Момчиловци, съседните българомохамедански говори се отличават по някои фонетични особености, като напр. стремеж към якане, т. е. към изговор *я* вм. *ê*, както е в момчиловския говор. Най-ясно е изразено това якане при етимологично *я* в началото на думата и в средисловието, където в момчиловския говор се чува широко *e* (*ê*), напр. *йâ* (аз), *йâце*, *йâко*, *йâгне*, *полийâна* и др. В известни случаи в съседните българомохамедански говори *йâ*-изговор се чува вм. стб. *ѣ*: *вйâра*, *рйâка* и др. Характерната среднородопска гласна *ô* в тия говори звучи по-близо до *a*. Последната фонетична особеност отделя и говора на с. Райково от момчиловския говор. В говора на с. Чокманово пък тази гласна е по-близо до *o*, отколкото до *a*.

Говорът на съседните българомохамедански села Виево, Кутела и др. се отличава и по някои лексикални особености, като напр. сложен съюз *чата*, получен чрез премятане от *та че*; въпросително местоимение *кинâ* (какво) и др. *Кинâ* е характерна дума и за селата Славеино и Петково. Тя се среща още в селата Манастир махала, Журково, Давидково и другаде, където има изселници от с. Славеино или от с. Петково. В с. Славеино се употребяват и други думи, които не се срещат в селата Момчиловци и Соколовци, като *мър* (мари), *та(х)кит'* (като че ли), *ôл* (от тур. *олум* — чедо) и др.

Могат да се отбележат и известни различия в мелодиката на речта, които слухово ясно се долавят. В съседните българомохамедански села говорят напевно, като ясно разчленяват думата на срички, а ударената сричка произнасят особено напевно. В говора на с. Славеино ударената сричка е по-удължена, а в с. Чепеларе се забелязва известно удължение и повишаване на тона в окончанието на звателните форми.

Говорът на с. Момчиловци не е проучван досега. От него няма и печатани точно, фонетично записани диалектоложки мате-

¹ Общо за родопските говори и специално за смолянски говор вж. у Lj. Miletič, *Die Rhodopenmundarten*, Wien, 1912, стр. 99—168 и проф. Ст. Стойков, *Българска диалектология*, София, 1954, стр. 76—79, 113—114.

риали, освен един разказ, напечатан от проф. Ст. Стойков¹, и един кратък „Родопски речник“². Общ характер имат бележките за родопския речник от проф. Б. Цонев³, който е имал намерение да напише специална студия върху речника на родопските говори⁴. Общ характер имат също някои малки статии и бележки върху езика и речника на смолянския говор, или статии, които засягат особености на съседните на село Момчиловци говори, печатани главно в сп. „Родопски напредък“, „Родопски преглед“ и другаде⁵. Не са изследвани конкретно и говорите на съседните и близките до с. Момчиловци села. От с. Соколовци има печатани повече материали⁶, някои от тях, поради неточното им записване, не могат да бъдат използвани напълно за диалектоложки цели⁷. За говора на тези села се знае, че споделят общите особености на смолянския говор.

Описвайки говора на с. Момчиловци, моята цел е, въз основа на по-богат материал, да попълня, да доизясня и поправя някои непълни и грешни сведения за смолянския говор. Мисля, че още много интересни и ценни от езиково-историческо гледище неща биха ни разкрили конкретните и задълбочени проучвания на говорите в Средните Родопи. А тези говори, по силата на ред икономически и други причини, както казах, бързо отстъпват пред литературния език.

В описанието си целя да предам съвременното състояние на говора на с. Момчиловци. За да изясня някои форми и явления, често пъти ми се е налагало да сравнявам със старобългарския език или с други народни говори. Новите явления в езика, носител на които е младото поколение, съпоставям на места със старите форми, за да изтъкна развойните тенденции. С оглед на това са подбрани и текстовете, дадени в края на описанието.

Дължа дълбока благодарност на др. проф. Ст. Стойков, който не само следеше, но и настойчиво подтикваше и вешо ме подпомагаше в работата.

ИНФОРМАТОРИ

Говорът на с. Момчиловци е мой роден говор. Изучавал съм го в продължение на редица години. За да установя промените в него, сведения съм черпил както от стари жители, така и от помлади, които са изпитали влияние от училището и изобщо от новите условия на живота, но не са се откъсвали за дълго от родното си село.

Главните ми информатори са:

¹ Вж. Христоматия по българска диалектология, София, 1950, стр. 28—29. Текстовете, записани като фолклорен материал, се срещат в Сборник за нар. умотворения, т. VIII, 1892, стр. 215; сп. Род. напредък, г. I, 1903, кн. 9—10, стр. 348.

² Сп. Родопа, г. XII, 1932, кн. 1—10.

³ История на бълг. език, т. III, София, 1937, стр. 294—299.

⁴ Там, стр. 294.

⁵ Вж. Ст. п. Константинов, Езикови бележки за родопските говори, сп. Род. преглед, г. II, кн. 3—4, 1931, стр. 7—12.

⁶ Вж. Ст. Стойков, Христоматия по бълг. диалектология, стр. 27.

⁷ Вж. Сборник за нар. умотворения, т. I, 1889, стр. 141; т. VII, 1892, стр. 38; т. XVI—XVII, 1900, стр. 335—337 и др.

а) от с. Момчиловци

1. Петър Радичоски, сега покойник, на 90 години, скотовъдец-овчар, неграмотен.

2. Христо Г. Кюлханов, на 88 години, видар, полуграмотен.

3. Матей Еленов Каневски, в миналото рибар, сега горски работник, на 57 години, завършил IV отделение.

4. Добра Н. Гаджева, домакиня, на 56 години, завършила IV отделение.

5. Сотир Ст. Педев, горски работник, на 50 години, завършил IV отделение.

6. Мария Б. Кабасанова, работничка на строителен обект, на 18 години, завършила III прогимназиален клас.

б) от с. Соколовци

1. Гавраил Д. Гьопсалиев, на 90 години, овчар-скотовъдец, полуграмотен.

2. Вара С. Чакърва, работничка на строителен обект, на 20 години, завършила III прогимназиален клас.

в) Смесени

1. Панагия Петкова — Паска, родом от с. Соколовци, омъжена в с. Момчиловци, домакиня, на 90 години, неграмотна.

2. Мария Попкостадинова, родом от с. Соколовци, омъжена в с. Момчиловци, домакиня, на 84 години, свършила IV отделение.

3. Шина С. Арнаудова, родом от с. Проглед, омъжена в с. Момчиловци, домакиня, на 42 години, завършила IV отделение.

II. ФОНЕТИКА

А. ГЛАСНИ

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ГЛАСНИТЕ

В говора на с. Момчиловци, както и в смолянския говор изобщо, се употребяват седем основни гласни (фонемни): *a*, *o*, *ô*, *y*, *e*, *ê*, *и*. Край тях се среща и *ъ*. От тях по-особени са само широкото *o* (*ô*) и широкото *e* (*ê*). Широкото *ô* е застъпник на стб. гласни *ж*, *а*, *ъ* и *ь*, когато са под ударение, а широкото *e* — на стб. *ъ*.

Фонемата *ъ*, която е характерна за българския литературен език и за повечето говори, не е типична за момчиловския говор. Тя се среща под ударение само в ограничен брой думи, предимно чужди—турски, внесени в говора, като напр. *хъс* (тур. — яд, злоба), *сърма*, *сърт* (тур. — възвишение), *Кържало*. При това в говора се срещат и дублетни форми. Така покрай формите с *ô* (*Чакôр*, *кôр*, *Тôмраш*, *сôрбин* и др.), присъщи на представителите на традиционния говор, срещат се и форми с *ъ* (*Чакър*, *кър*, *Тъмраш*, *сърбин* и др.), главно

у по-младите, които се стремят да говорят литературно. Същото е с *айсѝй, айндѝй, айтѝй* покрай *айсѝй, айндѝй, айтѝй*.

Частицата за превъзходна степен при прилагателните *най* в говора на по-младите се изговаря и като *нѝй*. Чрез изчезване на последния звук в разговорната реч покрай *марѝ* се среща и *мѝр*.

Ако се излиза от старобългарския език и от обясненията, които се дават за появата на родопския звук *ѝ*, трябва да се приеме, че отсъствието на звук *ѝ* не е изконна черта в говора на с. Момчиловци и среднородопския говор. Няма обаче писмени документи, които да свидетелствуват кога *ѝ*-звук изчезва. По всичко личи, че той е изчезнал доста отдавна. В най-стария родопски дамаскин, писан с гръцки букви, този звук се предава ту с *o*, ту с *a*¹.

Като изключим гласните *ѝ* и *ѝ*, останалите гласни фонемни в говора на с. Момчиловци и изобщо в Смолянско не се различават съществено от литературния език.

1. Гласна ѝ

Старобългарските гласни *ѡ, ѡ, ѡ* и *ѡ* под ударение в смолянския говор съвпадат в общ широк полузакръглен звук *ѝ*. В диалектоложките материали от Средните Родопи, публикувани от Ст. Н. Шишков, Хр. п. Константинов, В. Дечов и др., този звук е предаван доста различно — чрез *oa, o^a, ѡ^a, ѝo, yo*. Противоречие и нееднаквост съществуват и в изясняване същността на този звук. В един от първите си трудове Ст. Н. Шишков, добър познавач на родопските говори, определя широкото *o* като дифтонг, наричайки го „двойногласно *oa, ѝo* и *yo*“². Това мнение Шишков поддържа и по-късно в рецензията си за труда на К. Радченко „Заметки о некоторых явлениях Рупаланского наречия“³. В същото време Хр. п. Константинов, друг добър познавач на Родопите, смята този звук за едногласка — „тъп звук“, въпреки че го отбелязва с две букви⁴. На характера на широкото *o* се спира и проф. Ал. Т.Балан и го изяснява като възходящ дифтонг⁵. В своя труд „Das Ostbulgarische (Wien, 1903, стр. 215), в който в рамките на източните говори е отделено място и за родопските говори, проф. Л. Милетич бележи този звук чрез *o^a*, но пояснява, че не е дифтонг.

В специалното си цялостно проучване на родопските говори „Die Rhodoremundarten“ (стр. 99) проф. Милетич доизяснява въпроса за изговора на тая особена гласна: „Моето допълнително наблюдение върху произношението на същия звук, направено на самото място, затвърди схващането относно гласната *ѝ*, че *ѝ* като за-

¹ Хр. п. Константинов, Материали за изучаване родопското наречие, Сборник за нар. умотворения, кн. I, 1889, стр. 140.

² Ст. Н. Шишков, Животът на българите в Средна Родоп, Пловдив, 1886, стр. 14.

³ Сп. Родопски напредък, г. III, 1905, кн. 3, стр. 155.

⁴ Материали за изучаване Родопското наречие, стр. 140.

⁵ Един особит звук в Родопското наречие, Периодическо списание, кн. 65, 1904, стр. 544—576.

местник на ударено *ѓ* (застъпник на старобългарските гласни *ъ*, *ж*, *ь* и *а*) остава отначало до край слабо закръглена гласна, учленявана с незначително издаване на устните напред¹. Този звук той бележи с една буква *ѓ* и по този начин избягва неудобството да предава един звук чрез две букви. Смесеният учленителен характер на звук *ѓ* проф. Л. Милетич определя като *о*-гласна с *а*-боя, с *а*-базис.¹ Учленителните особености на този звук са добре изяснени от проф. Ст. Стойков. „Това широко *ѓ*, отбелязвано като *о^а*, не е нито дифтонг, както мисли проф. Балан, нито *о* с *а*-основа, както мисли проф. Милетич, а *о*, учленявано със значително по-голям челюстен ъгъл от обикновеното *о^а*“².

Внимателното и по-продължително наблюдение на изговора на този типичен родопски звук в естествена и непринудена реч наистина потвърждава твърденията на проф. Милетич и проф. Стойков, че той не е дифтонг, а едноставна широка гласна. Слухово това добре се установява при по-проточено изговаряне на гласната, особено в песен, където мелодията се задържа по-продължително върху този звук. В различни селища обаче на Смолянско тази гласна не се изговаря напълно еднакво. В едни тя е звук среден между *о* и *а* (с. Момчиловци, Соколовци, Проглед, Чепеларе, Славеино, Смолян и др.). В други се доближава до *о* (с. Чокманово) или до *а* (с. Райково), без да съвпада с чисти гласни *о* или *а*. Тенденцията за приближаване към *а* е ясно изразена в помашките говори. При *ѓ*, което е по-близо до *о*, челюстният ъгъл е по-малък и устните са повече закръглени и издадени напред. При *ѓ*, което е по-близо до *а*, челюстният ъгъл е по-голям и устните са по-прибрани и не толкова закръглени.

Трябва да се отбележи, че при гласната *ѓ* в момчиловския говор в известни случаи се долавя особен вариант — *ѓ^д* или *ѓ^а*, но не можах да установя никаква закономерност в неговата употреба. Той обикновено се долавя след устнени съгласни, напр. *бѓдрна*, *вѓдгал*, *вѓдбел* и др. Това обаче не дава основание да се смятаче в случая има дифтонг. Случаите могат да се обяснят и с обикновена лабиализация на *ѓ* след устнени съгласни, както *ѓ^дти* или дори *вѓ^дти* (вместо *ѓ^дти*). Такива преливания от монофтонг към дифтонг или дифтонгоид при известни условия са възможни, без да може да се установят точно позиционните причини³.

Еднаквият застъпник на четирите старобългарски гласни *ж*, *ъ*, *а* и *ь* по цялата територия на родопските говори е една от характерните особености на родопската звукова система. По думите на проф. Б. Цонев той „съставя ядката на вокализма у родопските говори“⁴. При това *ѓ* от *а* и *ь* умекчава предходния звук. Причините за общия съвпадеж на четирите старобългарски гласни в ро-

¹ Die Rhodopenmundarten, стр. 99.

² Българска диалектология, 1954, стр. 77.

³ Срав. С. С. Высотский, О говоре д. Лека, Материалы и исследования по русской диалектологии, т. II, Ленинград, 1949, стр. 26.

⁴ История на бълг. език, т. III, стр. 283.

допските говори, според проф. Милетич, са от фонетично естество. Старобългарският звук ж, поради носовия си призвук, не е могъл да се запази, а се е редуцирал в ѝн, съответно в ѝм, както се среща в някои македонски говори. Той приема, че и старобългарският звук л се е произнасял слабо редуцирано, и то че звукът е е бил поширок — êн. При по-силна редукция се получава ѝн, т. е. съвпада с ѝн от ж. При по-нататъшното развитие, като изчезне носовият призвук, както изчезва във всички български говори, се получава общ застъпник ѝ.

Еднаквия заместник на четирите старобългарски гласни ж, л, ѝ и ѝ в родопските говори проф. Милетич използва, за да обясни среднобългарската замяна на носовките. Според него за изравняване на четирите стб. гласни в родопските говори са имали значение ударението и квантитетът¹.

Проф. Б. Цонев отрича ролята на квантитета за изравняване на посочените гласни. Той твърди, „че тая фонетична промяна има за основа не квантитета, а само квалитета на звук ѝ; заради това аз обяснявам родопското о^а наместо ѝ като стремеж към по-ясен изговор: говорът иска да се отърве от тъмния звук ѝ и приема като преход звук о^а, който съединява в себе си двата ясни звука о и а — обикновени заместници на ѝ в яснозвучните български говори“². Според него пътят на това изравняване е по-прост³. Той излиза от първоначално ѝ^н за стб. ж и л, от което, след като изчезне носовият призвук, се получава звук ѝ, т. е. звук, който замества стб. ѝ, ѝ, ж и л, и който и според проф. Цонев, и според проф. Милетич е запазен в говора на Ропката, на Златоград и др. Следователно ѝ в смолянския говор е по-ново явление в сравнение с ѝ от стб. ж, л, ѝ и ѝ.

Остатъци от носово произношение на старобългарските носовки не съм забелязал в нашите села. С малки изключения, не отбелязват такива и другите изследвачи на говори и събирачи на диалектоложки материали из Родопите изобщо.

а) ѝ в м. стбълг. ж и ѝ (под ударение)

Редовният застъпник на старобългарско ж, независимо от каквито и да е условия, под ударение е ѝ, а без ударение а, т. е. слабо редуцирана гласна, по-близка до а отколкото до ѝ; напр. *бѣдаште, вѣгал', вѣбел, вѣсанища, вѣс'а са, вѣтак, гѣба, гѣска, дѣп, дѣбово листе, зѣп, затѣжих са, кѣцам, откѣцан, кѣшта, крѣк, крѣпо та тѣпо, кѣп'а са, кѣкал', кѣтан зѣп, кѣдрава кѣса, мѣдар мѣш, мѣтна вѣда, мѣчно, мѣка, отвѣтрѣ, пѣд'а, да изпѣдиш, прѣт, отлѣвам, да отлѣиш, сѣшта майка, сѣбота* и др.

¹ Следы средноболгарской замены носовых в новоболгарских наречиях, Статья по славяноведению, вып. II, под ред. В. И. Ламанского, С. Петербург, 1906, стр. 201.

² История на бълг. език, т. III, стр. 280.

³ Там, стр. 284.

Окончанието на глаголите в трето лице, сегашно време, множествено число, които в старобългарски език са окончавали на *-ятъ* или *-атъ*, под ударение е *-ѡт*: *пекѡт*, *текѡт*, *пийѡт*, *кладѡт*, *адѡт*, *пасѡт*, *предѡт*, *метѡт* и др.

Окончанието за сегашно време, първо лице при едносрични глаголи от несов. вид като спя, вря, вра, мра е също *ѡ*; напр. *сп'ѡ*, *вр'ѡ*, *врѡ*, *мрѡ* и др. Вместо литературното не ща се употребява ни *штѡ*.

Съществителните имена от женски род, които в литературния език окончават на *-ия*, като кесия, магия и др., в момчиловския говор завършват на *ѡ*. Изравнението е станало по аналогия на винителния падеж на меките *a*-основи, където рефлексът *ѣ > ѡ* е редовен. И така се получават: *маг'ѡ*, *вад'ѡ*, *кес'ѡ*, *куцут'ѡ*, *меруд'ѡ*, *междѡ*, *попад'ѡ*, *верес'ѡ*, но и *вересийа* (нар. *вересе*), *типсийа*, *гуролтия* и др. В тези случаи мекостта на съгласната пред *ѡ* се запазва. Деятелните имена с турския суфикс *-джия* запазват окончанието *-йа*, защото *a* не е под ударение и аналогията не действа: *кундуржййа*, *лажанжййа* и др.

Много турски думи, които в литературния език са от среден род, в момчиловския говор са от женски род. Те са се повели по думи като *маг'ѡ* (магия), *вад'ѡ*, *серм'ѡ* и окончават на *-ѡ*; напр. *каф'ѡ* (кафе), *чеверм'ѡ*, *кестерм'ѡ*, *сефт'ѡ*, *гибр'ѡ*, *дер'ѡ* и *дерѡ*, *теп'ѡ*, *терб'ѡ*, *хал'ѡ*, *ман'ѡ*, *шамат'ѡ*, *парч'ѡ*, *кишѡ*, *шишѡ* и др.

Повечето съществителни имена от женски род *a*-основи с ударение върху окончанието, пряко стара винителна форма на *ж*, свършват на *-ѡ*, напр. *шекѡ*, *махалѡ*, *лажѡ*, *цалинѡ*, *каматнинѡ* и др.

Съществителните от ж. р. окончаваци на *-а*, които в основната си форма са с ударение върху корена, когато в членната им форма ударението пада върху окончанието, също са с *-ѡ*; напр. *гора* — *горѡса*, *горѡна*, *горѡта*, *нога* — *ногѡса*, *зем'а* — *зем'ѡса* и др.

Съществителните имена от женски род, които свършват на съгласна, когато се членуват и членната форма е под ударение, имат окончание *-ѡ*: *пеш* — *пешѡ*, *сол'* — *солѡ*, *лѡй* — *лѡйтѡ*, *захартѡ*, *младостѡ*, *сартѡ*, *хубостѡ*, *радостѡ* и др. При тези съществителни членната форма престава да се чувствува от говорителите като определителен член, а се схваща като окончание на думата, подобно на окончанието в думи като *шекѡ*, *махалѡ* и др.

Гласната *ѡ* е заместник и на стб. *ъ* под ударение както в корена, така и в суфиксни срички; в неударено положение обаче се явява редуцирана гласна *а*; напр. *дѡрво*, *вѡлна*, *дѡштеро*, *дѡш*, *бѡлгарин*, *вѡшка*, *дѡно*, *четвѡртак*, *гѡлап*, *бѡрзата работа ѡе мѡрза*, (нежелана), *бѡзѡва пиштѡл'ка*, *пѡрво*, *тѡрновам* (трѡгвам), *бѡркам*

са, сбѣрквам са, мѣрдам, сѣхна, фѣрл'ам, вѣзрас, вѣзбарце, вѣзвесе, сѣстрахом и др.

Гласната *ѡ* под ударение се явява и вместо вторичен и вметнат *ѣ*; напр. дошѡл, отишѡл, реѡл и др.

б) *ѡ* вм. стѣбълг. *ѡ* и *ѣ* (под ударение)

Редовният заместник на стѣб. *ѡ* под ударение е *ѡ*, а без ударение се явяват различни гласни, повече или по-малко редуцирани (ср. тук стр. 23 и 25). Съгласните пред *ѡ* от стѣб. *ѡ* са обикновено меки; напр. м'ѡсо, з'ѡт', гов'ѡдѣ, вре'ме — вре'м'ѡсо, кл'ѡтва, чѡдо, жѡтва, чѡсто, горѡшто, жѡдан, гл'ѡдам, шѡтѡм, (шѡтѡтн), т'ѡгл'ам, ст'ѡгнах, пос'ѡгнах, год'ѡт са (годѡтъ ѡ), приѡдѡх, зайѡдѡх, ѡдѡт, ѡдѡар и др.

ѡ вместо стѣбълг. *ѡ* се среща и в еднократния вид на някои глаголи, напр. с'ѡдна, кл'ѡкна, см'ѡн'а, впр'ѡгна, ср'ѡшна. *ѡ* в някои от тези форми се явява още в старобългарско време.

ѡ вм. *ѡ* се явява още във винителен падеж на личното местоимение, когато е под ударение. Това става обикновено след отрицание: ни мѡ ѡѣ удрил, но удри мѡ; ни тѡ ѡѣ срам, но срам тѡ ѡѣ; ни мѡ ѡѣ майка карала, но мѡн' мѡ ѡѣ майка карала.

Съгласните *з*, *с* и *р* пред *ѡ* от стѣб. *ѡ* могат да бъдат както твърди, така и меки, та има и двойни форми, напр. сѡдна и с'ѡдна, зѡ и з'ѡ, рѡт и р'ѡт, срѡшнах и с'рѡшнах и др.

В говора се срещат доста изключения от правилото за *ѡ* > *ѡ*, при които стѣб. *ѡ* дава *ѡ* (за тях вж. тук стр. 22).

Широко *ѡ* (ѡ) вм. стѣб. *ѣ* под ударение се среща само в коренни срички, напр. л'ѡн, л'ѡсно, пѡн', т'ѡван, т'ѡнак, т'ѡнко, но дѡн' и др. Същият заместник на стѣб. *ѣ* се явява и при членуваните меки *ѡ*-основи, когато членът е под ударение, напр. дѡн'ѡс, дѡн'ѡн, мажѡс и др.

В суфиксните срички под ударение вм. стѣб. *ѣ* се среща *ѡ* (вж. тук стр. 22), а без ударение — *ѡ* или *ѡ* (вж. тук стр. 23 и 25).

в) *ѡ* вм. *ѡ* и стѣбълг. *ѣ*

Замяната на гласната *ѡ* и стѣбълг. *ѣ* с *ѡ* не е редовна. Тя се среща само в известни случаи. Замяната *ѡ* > *ѡ* се среща във формите на спомагателния глагол „съм“ в сег. време, повече в III лице, ед. число, по-рядко в I и II лице, мн. число, и то само под ударение, обикновено след отрицание *ни*, и в тези случаи *ѡ* е йотувано. Наред с тях се употребяват и редовни форми с *ѡ*, та се получават ду-

блетни форми; напр. *ни смѐ* и *ни см'ѓ*, но *ниѐ смѐ*; *как ѐ* и *как ѓ*; *как сме*, но *как см'ѓ*, *как ст'ѓ*; *ни ѓѓ мойа градинаса*, *ни ѓѓ душѓл ѓште*; *лѓша ма глава забулѓ*, *кайнѓ ма ни ѓѓ булѓла* (нар. песен); *Раѓа ѓѐ змѓйник галила*, *маѓци си ни ѓѓ казала* (нар. песен).

Широко о (*ѓ*) вм. *ѐ* се явява и в частицата *ѓ'ѓ* (де); напр. *хѓ ѓ'ѓ* („хъ де“), *ѓ'ѓ ѓа го стѓрим* и др.

ѓ вм. *ѣ* се явява в мин. неслв. време на спомагателния глагол при същите условия: под ударение и обикновено след отрицание. Употребяват се обаче и форми с *ѐ*, та и тук се явяват двойни форми — *бѐх* и *б'ѓх*; напр. *ни б'ѓх вид'вал сѓлкоф л'ѓѓѓ* — *ни бѐх вид'вал*; *ни б'ѓх хѓѓ'вал ф болница*, *та рѓках ѓа пѓѓа*; *ни б'ѓѓ душѓл*. Проф. Милетич привежда още един пример (сигурно от българомохамедански говор)¹ на *ѣ > ѓ* в прилагателното *врѓѓан* (вм. *врѓѓан*). Подобен изговор не срещнах в нашите села, а доколкото можах да проверя, той не се среща изобщо в Смолянско.

Изговорът *ѓ* вм. *ѐ*, както и на *ѓ* вм. *ѣ* може да се обясни само чрез силно редуцирано *ѐ*, което е близо до ерово произношение. Такова *ѐ* се среща в някои среднобългарски паметници във форми като *вѓжѓхъ*, *вѓжѓѓ*.² По същия начин мисля, че може да се обясни гласната *ѓ* в думата *б'ѓндисай*, повел. наклонение от *бѓндисвам*, където *ѓ* се явява под ударение, а без ударение има редуцирана ерова гласна. Изговорът на гласната в същата дума може да се обясни и по аналогия от думи като *сѓѓам* — *с'ѓѓа* — *с'ѓѓни* и др. (ср. стр. 18).

2. Групи *ѓр* и *ѓл*

В говора на с. Момчиловци, както изобщо в смолянския говор, гласната *ѣ* в съчетание със съгласните *р*, *л* между други две съгласни винаги стои пред плавната, независимо от броя на сричките в думата и от броя на съгласните след плавната съгласна.³ При това *ѣ* под ударение се изяснява в *ѓ*, а без ударение — в *ѐ*, например:

а) Едносрични думи: *бѓрс*, *вѓрх*, *вѓрф'*, *гѓрк*, *гѓрп*, *кѓрс*, *кѓрф'*, *пѓрч*, *пѓрф'*, *пѓрс*, *чѓвф'*, *вѓл'к*, *жѓлт*, *мѓл'к* (млѓк), *пѓл'х*, *тѓлст*.

б) Многосрични думи: *бѓрбун'*, *барѓйна*, *бѓрна*, *барѓѓква*, *бѓркам*, *вѓршина*, *вархнинѓ*, *вѓрт'а*, *вѓрзвам*, *вѓрба*, *вѓрбница*, *вѓлна*, *гаркин'а*, *гѓрнѓ*, *гѓрмѓш*, *гаѓмй*, *гарѓйца*, *гарбнѓк*, *зѓрнѓ*, *карвнинѓ*, *кѓрп'а*, *зѓкарпа*, *кѓрѓѓ*, *карлѓш*, *мѓрѓѓф*, *мѓрзѓ*, *мѓркѓѓло са*, *напарѓник*, *пѓрскаѓ*, *сѓрѓѓ*, *сарѓѓт*, *стѓрѓѓ*, *сѓрб'а*, *тѓрѓѓ*, *тарѓѓхѓтѓ* (глог), *тарѓѓѓ*, *фѓркаѓ*, *ѓарѓѓл'*, *штѓркаѓ*, *штѓрѓѓ*.

¹ Die Rhodopemundarten стр. 108.

² Ср. Б. Цонев, История на бѓлг. език, т. III, стр. 285.

³ Там, стр. 284.

бѡлка, вѡлна, гѡла, галчѣвица, кѡлцам, мѡлча, сѡла, салзлив, хѡлма, хал'мок, хѡлцам, халцавица и др. Гласната вместо старобългарската голяма носовка край *р* и *л* обаче е запазила етимологическото си място и не се е изравнила с *ръ* и *лъ*: напр. *крѡк, клѡбо, прѡт, трѡс'а* (стб. *тѣжнтн*), *пѡтрасни, крѡт'а, накрат'а, трѡска* (стб. *тѣжсъ*) и др. Изключение прави само думата *гардѣ*, която е нова в говора, влязла от литературния език; в традиционния говор вместо *гардѣ* се употребява турската дума *г'ус*.

Характерни за момчиловския говор са и формите *дл'ѡк* (стб. *длагъ*), за която проф. Б. Цонев предполага, че произлиза от старобългарската форма *длагъ*¹, и *гром* (стб. *громъ*).

Групата чър дава *чѡр* под ударение и *чер* (и *чар*) — без ударение: *чѡрно, но чернилѡ; чѡрп'а, черпн'ѡ, чѡркава, но черковни*. Интересни са и формите *черѣша, чирѣша* и *чурѣша*, от които редовно се употребяват първите две, а третата — по-рядко.

3. Гласна *ѣ*

Старобългарската гласна *ѣ* в момчиловския говор, както и изобщо в смолянския говор, се изговаря като широко *е*, без оглед на ударението и характера на следващата сричка. Проф. Милетич отбелязва тая гласна със знака *ѣ* и смята нейния изговор за старинен, старобългарски². Широкото *е* (*ѣ*), наред с *ѡ*, е една от характерните особености на момчиловския говор, както и изобщо на родопските говори. Тая гласна придава на говора особена *ѣ*-украса, проточено *ѣ*-кане, от което родопчанинът мъчно отвиква. При учленението на тази гласна езикът взема положение както при учленението на гласната *а*, но е издигнат малко повече към твърдото небе, а върхът му е зад долните предни резци. Устата е отворена по-малко отколкото при учленението на *а*, но озвучената издишна струя свободно минава през устната кухина. В печатни диалектоложки материали този звук се предава най-различно — чрез *е, ъ, ea, e^a, e_a, ъ^a* и др., а в дамаскина на поп Константин Манолов с гръцките букви *ε* или *ea*. Интересно е, че един и същ записвач в материали от едно и също селище, от един и същ информатор, дори при еднакви думи, често не предава този звук по един и същ начин. Това показва, че записвачът не може да схване типичното в него и че звукът често пъти мени своя характер в зависимост от ударението и от положението си, като неговата изговорна амплитуда се простира от обикновеното тясно *е* до широкото *е* (*ѣ*). Различните отсенки на тая гласна предавам чрез *е, е и ѣ*.

Широката отворена гласна *ѣ* в момчиловския говор и изобщо в родопските говори се явява не само на мястото на етимологично стб. *ѣ*, но в известни положения вместо стб. *а* и вместо палатално *а* (*я*) в началото и средата на думата.

¹ Ср. Б. Цонев, *История на бълг. език*, т. III, стр. 285.

² По-подробно по този въпрос у проф. Б. Цонев, *История на български език*, т. I, II издание, София, 1941, стр. 400 и сл.

а) *ѐ* вместо стбълг. *ѣ*

ѐ вм. старобългарско *ѣ* се среща в думи като *вѣра, дрѣмка, мѣсто, шлѣк, снѣк, пѣсни, мѣрка, сѣно, дѣдо, рѣка, лѣк, млѣко, грѣх, мѣсечина, голѣм, лѣф, блѣйѣт* (овците), *трѣва ми* (трябва ми), *смлѣх, ослѣпѣѣа, хубавѣѣа, нѣмѣѣа* и др.

Широко *ѐ* има и в многократните форми *лѣгам, сѣдам, клѣкам, стѣгам, впрѣгам, срѣштам, смѣн'ам* и др.

Проф. Милетич е отбелязал в няколко думи като *б'ало, р'атко* и др. и нов изговор *'а* вм. стб. *ѣ* под ударение¹. Такъв изговор, макар и пред твърди срички, в момчиловския говор и изобщо в българохристиянските говори, дори и в с. Пещера, откъдето са примерите на проф. Милетич, не забелязах. Този изговор мъчно си пробива път у младото поколение, което е минало през училище, дори завършило средни училища, и което изобщо си служи с литературен език. Изговорът *ѣа* (*'а*) вм. стб. *ѣ*, и то често и пред мека сричка, е характерен за българите мохамедани и е отличителна особеност за вокализма на родопските мохамедански говори.

б) *ѐ* вместо *'а, ѣа* (*ѣа*)

Всяко палатално *а* (*а* след *ж, ч, ш, ѣ*) в началото на думата, в средисловието и отчасти и в краесловието в момчиловския говор е преминало в широко *ѐ*. По този начин етимологичните стб. *ѣ* и *ѣа* съвпадат в една обща гласна *ѐ*, независимо от характера на следващата сричка. Ако гласната е без ударение, звукът се редуцира по-слабо или по-силно. В началото на думата и след гласни *ѐ* обикновено е йотувано, напр. *ѐ, ѣѐ* (аз), *ѣѐм, нѣвѣстаса са кланѐ ѐѐѐ хубавѐ, Стоѣѐн, (ѣ)ѐѐнѐ, ѐсно, чѐша, кошѐра, кошѐн', чѐс, офѐѐр, ѐбалка, христѣѐне, пѐчѐхмѐ, ѣѐрѐ, жѐба, ѣѐловица, ѣѐр, дѐвол, ѐхам, ѣѐк, парѐсам, папучѐр — папучѐрѐ, шѐл, пиѐн, но аѐѐ* (яйце), мн. ч. *аѐа*, за разлика от *ѐѐѐ* (много, яко). За изговора на палатално *'а* в краесловието вж. стр. 24.

В личното местоимение за III л. ж. р. *та* (тя) съгласната е затвърдяла.

По липса на исторически паметници не може точно да се установи кога е станало изравняването на стб. *ѣ* и *ѣа* в говора на с. Момчиловци и в Смолянско изобщо. В дамаскина на поп Константин Манолов, за който стана дума, това изравняване е проведено напълно. Гласните *ѣ* и *ѣа* са били близки по гласеж още в старобългарската епоха. Затова, както се знае, в глаголицата за двата звука има една и съща буква. В среднобългарски паметници често се срещат случаи, при които звукът *ѣа* е предаден чрез *ѣ*: *цѣсарѣ* (род. пад. ед. ч.), *колѣ, вѣѣѣ* (им. пад. ед. ч.) и др.

¹ Die Rhodopemundarten, стр. 110

в) *ѣ* вместо стбълг. *ѧ*

Има няколко случая, в които широко *ѣ* се явява наместо стб. *ѧ* в средисловието под ударение. Те са: *грѣда* (стб. *гѣда*) и *нарѣдам* (нареждам). Тези случаи се обясняват чрез замяна на стб. *ѧ* с *ѣ*, която се среща още в някои старобългарски паметници¹. Същото редуване се явява и в някои глаголни форми: *сѣдам* — *с'одна*, *стѣгам* — *ст'ѡгна*, *смѣн'ам* — *смѡн'а* и др. (ср. тук стр. 18).

4. Гласна *е*

Изговорът на гласната *е* е доста различен и зависи от ударението и мястото ѝ в думата — в началото, средата или края. Обикновено гласната *е* под ударение има ясен изговор, напр. *дрѣбан*, *дѣсет'*, *пѣка*, *мѣн'*, *тѣп*, *жѣлѣзо* и др.

Гласна *е* под ударение се явява преди всичко вместо стб. *ѣ*. Тя се среща обаче и вместо други старобългарски гласни.

а) *е* вместо стбълг. *ѧ* и *Ѣ*

В доста случаи вместо стб. *ѧ* под ударение не се среща характерният общ заместник в говора — *ѡ* (ср. тук стр. 18), а обикновено *е*, присъщо на повечето български говори и на литературния език; напр. *пѣт'* (стб. *пѧтъ*), *пѣдѣсѣ* (стб. *пѧтъдѣсѧтъ*), *дѣвети*, *дѣсѣти*, *пѣда*, *пѣснѣл'* (стб. *пѧслѣнѣ*), *пѣта*, *ѣтарѡа*.

Старобългарските паметници също дават основание да се приеме че много от случаите *ѧ* > *е*, пряко *Ѣ*, са станали още в старобългарско време².

Случаите *ѣ* за стб. *Ѣ* са повече отколкото *ѣ* за стб. *ѧ*. Освен в думата *дѣн'*, *е* вм. стб. *Ѣ* се явява и във всички суфиксни срички; напр. *овѣн*, *орѣл*, *оцѣт*, *овѣс*, *конѣц*, *вѣнѣц* и др.

б) *е* вместо стбълг. *ѣ*

Въпреки силния стремеж към широк *ѣ*-изговор, в говора на с. Момчиловци има няколко случая, при които стб. *ѣ* под ударение и обикновено в края на думите се изговаря тясно като обикновено *е*; напр. *дѣ*, *кадѣ*, *дѣсо*, *дѣто*, *дѣно*, *срадѣ*, *давѣ*, *добрѣ*, *злѣ*, но и *добрѣ*, *злѣ*. Тези случаи отбелязва и проф. Цонев³. Към тях той прибавя още *блазѣ* и *бѣ* (бѣ). Последните две думи в с. Мом-

¹ Вж. Кир. Мирчев, Неврокопският говор, Годишник на Софийския университет, Историко-филологически факултет, XXXII, 1935/36, стр. 14, 15.

² Там, стр. 21, 22.

³ История на бълг. език, т. III, стр. 285.

чиловци, пък и в Средните Родопи, не са с тесен изговор, а с по-луширок — *блазѐ, бѐ*.

„Нямам“, „няма“ в момчиловския говор и в Смолянско изобщо се изговаря с обикновено *e* — *нѐмам, нѐма*. Проф. Милетич посочва и друг изговор на същия глагол — *неймам*¹, но подобен изговор в с. Момчиловци и околните села не забелязах.

Гласна *e* без ударение в средисловието се редуцира повече или по-малко, в зависимост от положението ѝ, и преминава в *ѐ*; напр. *бѐдрѐ, вѐдрѐ, вѐзнь, грѐбен, дреболйѐ, дѐвер, жѐлезѐр, лѐтѐло, мѐдѐр, мѐчкар, пѐкарница, рѐкѐл, чѐшм'ѐ, жѐнѐ* (дори *жѐнѐ*) и др. В тези случаи *ѐ* от *e* съвпада с *e* от стб. *ѧ* и *Ѣ* без ударение, които, при известни условия, също се изговарят като *ѐ*. Понякога изговорът на неудареното *e* е доста широк и съвпада с изговора на *ѐ* от стб. *Ѣ* без ударение.

в) *ѐ* вместо стбълг. *ѧ*

В случаите с *e* вм. стб. *ѧ* мекостта на преходната гласна се запазва; напр. *дѐв'ѐт', дѐс'ѐт, чѐдѐ, ѝзѐик', зѐек* и др. Слабо редуцирано *e* (*ѐ*) се среща и при глаголите в III л. мн. ч. сег. време: *хѐдет, прѐвет, нѐсет* и др.

г) *ѐ* вместо стбълг. *Ѣ*

В средисловието вм. стб. *Ѣ* без ударение обикновено се среща *ѐ*; напр. *кѐтаден, Атанѐсовден, осѐмнадѐсе, тѐвница, лѐкотѐ, лѐснинѐ*. Същият звук се чува и при членуваните меки основи, когато ударението не пада върху членната форма: *кѐнет, пѐтѐт, говѐдѐрѐт, приѐтелѐт* и др. и при членуваните прилагателни (*сѐниѐс* или *сѐнес*; *сѐниѐн Бѐл Дунав*; *дѐбриѐс, хубѐвиѐс* и др.).

Думата „вятър“ се изговаря *вѐтер*, с *ѐ* от *Ѣ*. В *лѐсиѐа* имаме случаи *и > ѐ* по дисимилационни причини.

Изговор на краесловно *e*

В краесловието предимно и по-рядко в средата на думата изговорът на *e* без ударение е доста неясен. Той е по-широк от обикновеното *e* и се приближава към широкото *ѐ*. В тези случаи в момчиловския говор, както и в смолянския говор изобщо, най-ясно е изразена общата тенденция на югоизточните говори, всяко краесловно *e* да бъде по-разширено; напр. *мѐмчѐ, кучѐ, пѐилѐ, пѐлѐ, л'ѐубѐ, мѐрѐ, сѐрѐцѐ, но морѐсо, сарѐѐсо* и др. Такова полушироко *e* се среща във всички отглаголни съществителни на *-не*: *хѐденѐ, пѐенѐ, рѐукѐнѐ* и др. и в глаголните окончания за I и II л. мн. ч. в сегашно и минало несвършено и минало свършено време *-ме, -те*: *купѐваме, купѐвате, хѐдѐхме, хѐдѐхте, имѐхме мѐлѐго дѐѐѐ* и др.

¹ Die Rhodopemundarten, стр. 108.

Полуширокото *e*, което е среден звук между *e* и *ê*, проф. Милетич бележи със специален знак *ê*. В печатаните диалектоложки материали той се предава чрез *e^a* или *e_a*, като обикновеното широко *ê* в м. стб. ъ. Аз обаче си служа със знака за обикновеното редуцирано *e*, защото този звук е доста неясен и близък до неудареното *e* и мъчно се долавя разликата между *e* и *ê*. Това полушироко *e* съвпада с краесловно *e* в м. стб. ъ и *а*, с който звук го свързва и общата редукция.

Изговорът на полуширокото краесловно *e* в м. стб. ъ най-ясно личи в членните форми, наречията и др.; напр. *л'удесе*, *л'удене*, *л'удете*, *телиесе*, *горе*, *земе*, *лете*, *хубаве*, *откарай конесе* ф *л'увадана* и др. Същата гласна се среща и в м. краесловно стб. *а*; напр. *теле*, *дете*, *време* и др.

Изговорът на краесловното палатално *a* (*'a* и *йa*) също е много неясен и се колебае между *'a*, *e* и *ê*; напр. *Марийа*, но и *Марие*, *зем'а*, *чиче*, но и *чича*, *надниче* и *наднича*, *хел'а* и *хел'е*, *дъштера*, но и *дъштерê* и др. В един каменен надпис на чешма от 1933 г. зидарят родопчанин е написал: *За вѣчно успокоение на Мариѣ Тодорова* и т. н.

Колеланията в изговора на гласната *e*, заместник на стб. *е*, *а* и *ъ* в краесловието, а в някои случаи на *e* в средисловието, след време, според проф. Милетич¹, ще се разреши в полза на гласна *ê*, която е обикнат звук в Родопите. Това приближаване в посока към *ê* днес се осъществява и то дотолкова, доколкото литературното произношение, особено между по-младите, не му се противопоставя.

5. Гласна а

Гласната *a* само под ударение има чист, ясен изговор. Без ударение, в зависимост от положението ѝ спрямо ударената сричка и от съседните звукове, тя се редуцира повече или по-малко, но не преминава в чиста ерова гласна, както в повечето североизточни български говори. Звукът е по-близо до *a*, отколкото до *ъ*; напр. *брат*, *бръдва*, *глава*, *майка*, *назат'*, *камаган*, *баба*, *бабувам*, *стар*, *старини* и пр.

Редуцираното *a* (*a*) от *a* без ударение съвпада с изговора на няколко други гласни без ударение, и по този начин се получава общ заместник *a* за няколко гласни.

а) *a* вместо стб ълг. ж и ъ

Редовният застъпник на стб. гласни ж и ъ без ударение е *a*. Напр. в м. стб. ж: *вагларин* — *вѡгал'*, *габѣсал*, *забар*, *забѡс*, *каштѡвница*, *капал'ник*, *каклийца*, *мажѡс*, *намаковѡх са*, *да изпад'а* — *пѡд'а*, *да отлѡча* — *отлѡчѡм* и др., а в м. стб. ъ: *дарѡал'ник* —

¹ Die Rhodopemundarten, стр. 107—108.

дърво, дъждовник, вал'нѣсал, вашиѣвник, галабарник, парѣйца, фарлен и др. Вторичният и вметнат ъ без ударение също се изговаря като а: мѡгал, тѣкал, пѣкал, кѡсам, мѡкар, ѡган' и др.

б) а вместо стбълг. ѡ и ъ

Покрай гласната е, която може да се смята за редовен заместник на стб. ѡ без ударение, често се среща и гласна а. При а от ѡ палаталността на предходната съгласна изчезва и самият звук е по-твърд. Тези случаи се срещат във формите за III л. мн. ч. сег. време на глаголите от IV стб. спрежение, като: бѡрат са, слѣшат, но и бѡрѣт са и т. н. Срещат се във формите за вин. пад. от личните местоимения, когато не са под ударение: ма, та, са, мѣнѣ ма а майка кѡрала и др. Покрай изговор ма, та, са в говора на по-младото поколение се среща и ме, те, се.

Наред с е вм. стб. ъ без ударение в средисловието и членните форми, обикновено в суфиксните затворени срички вм. стб. ъ се среща по-тъмна твърда гласна а. В тия случаи предходната съгласна е затвърдяла и гласната а е напълно еднаква с гласната а вм. етимологичното неударено а; напр. бѡлан, злѡтан, глѡдан, жѡдан, мѡтан, чѡран, пѡтан, старѡц (покрай старѣц) и др.

в) а вместо е

Всяко неударено е в началото на думата и в средисловието след твърда съгласна, главно след ц, з и с, в момчиловския говор се изговаря твърдо, с ерова редуция, и е близо до етимологично неударено а; напр. Алѣна, адѣн, аднѡчен, авреѣн, Аврѡпа, алмас, цадѣн, залѣн, садѣмдѣсѣ, бѣсан, дрѣбан, дѣсан и др.

г) а вместо о

В момчиловския говор не се среща характерната за българо-мохамеданите в Смолянско редуция на о без ударение в а, която много прилича на южноруското акане. Покрай единичния случай на такава редуция в говора на християните *наштѣс* (нощес), който привежда проф. Милетич¹ и който се среща не само в Смолянско, но доколкото ми е известно, и по целите Родопи², аз съм отбелязал и друг случай в думата *патѣре*, покрай *потѣре*, която се употребява редовно в нашите и околните села. Редуцираната форма *наштѣс* навярно е получена от по-стара *нѣштѣс*, същ. *нѣшт*, което под ударение дава редовно употребяваната *нѣш*. Проф. Мирчев обяснява тази форма чрез лабиализация на *нош*³. Окончанието за минало свършено време при глаголите от I спрежение е *-ах*, вм. *-оа*: *плѣтах* (плетох), *рѣках*, *дадах* и др. Проф. Милетич смята, че

¹ Die Rhodopemundarten, стр. 120.

² Ср. К. Мирчев, Неврокопският говор, стр. 32.

³ Там, стр. 32.

то може да е получено по аналогия на глаголи като *писах, плаках, виках* и др., където окончанието *-ах* е редовно¹.

6. Гласна о

Гласната *о* също само под ударение има чист, ясен изговор. Неударено *о* се редуцира. Редукцията е толкова по-силна, колкото гласната *о* е по-далеч от ударената сричка. Особено силна е редукцията след устнените и задноезичните съгласни. В тия случаи обикновено *о* преминава в съответната тясна гласна *у*. В сравнение с другите широки гласни *а* и *е*, гласната *о* се редуцира най-силно; напр. *двор, хора, згода, трику, уйку, мулето, мълесо, мулено, село, дърву, вуденица, пухлупак* и др.

Старобългарската наставка *-овам* за образуване глаголи от несвършен вид с итеративно значение се запазва, а не минава в *-увам*, както в повечето български говори и в литературния български език; напр. *купвам, робвам, пцвам* (псувам), *дарвам, пладновам, глад'овам, касановам, даскаловам* и др.

7. Гласна у

Както в повечето български говори, така и в момчиловския говор гласната *у*, като най-тясна задноезична гласна, не мени своя изговор в зависимост от ударението. *У* под ударение не се отличава от *у* без ударение. В началото на думата гласната *у* обикновено се йотува; напр. *йутро, йутиде, йум царова, йум робова, либзго ти сме йудрили* и др.

В няколко думи *у* се явява вм. стб. ж. Тази замяна не може да се обясни със западнобългарско или друго влияние. Едни от тези случаи, като *гнусан, сукарвица, бубрек* (стб. *вѣсѣръгъ*), *кут'а, скъцвам*, са последица от редуване ж — ъ още в старобългарско време², а други, като *оруже, оружен* са възприети от черковно-славянски език.

В говора има няколко случая с гласна *у* вм. *е* и *и*, получени чрез лабиализация. Край тях обаче често се срещат нелабиализувани форми, та се получават дублети; напр. *пѣнжур, тѣнжура, д'убѣл* и *дебѣл, чурѣша* (по-рядко), *черѣша* и *чирѣша, булу'к* — *бил'ук, л'увада* — *ливада, кд'уво* — *кдливо, йуме* — *име, врѹт'* — *врит', пупѣр* — *пипѣр, пупѣрка* — *пипѣрка, чуфлик* — *чифлик*. Проф. Милетич привежда още и *жуво* и *р'упка*³, но тия форми не се срещат нито в с. Момчиловци, нито в Смолянско.

Лабиализация на о в у

В момчиловския говор е доста разпространена лабиализацията на начално *о* в *у* и изговорът се колебае между *у* в *в*; напр. *юти*

¹ Die Rhodopenmundarten, стр. 120.

² Вж. Неврокопският говор, стр. 10.

³ Die Rhodopenmundarten, стр. 113.

и *воти*; *воти сечеш еласа?* — *воти да*; *уоган'* и *воган'*; *уорах* и *ворах*, *уофца*, *уосем*, *уоткл'уч* и *воткл'уч*, *уотсурна*, *уотведа* и др.

В средисловието лабиализацията е по-слаба, едва доловима: *мўт'ка*, *мўтам са*, *кўоте*, *мўс*, *мўй* и др.

Начално у също се лабиализира, вследствие на което се вмята *в*: *урда* и *вурда*, *утро*, *йутро* и *вутро*, *вутрина*, *утиде*, *йутиде* и *вутиде* и др.

В думата *либе*, покрай *л'убе*, има случай на делабиализация на *у* в *и*.

8. Гласна и

Гласната *и* като тясна предноезична гласна не мени изговора си и се пази във всички положения. Както във всички български говори тя замества стб. *и* и *ѣ*. В говора няма остатъци от стб. *ѣ*.

Длибок е от стб. *гльбокъ*, а не от *гльбокъ*¹. В местоимението *врит*, покрай *врут*, по изключение има *и* от стб. *ѣ* (*върадъ*).

и вместо *е* без ударение

Във II лице, ед. число и I и II лице, мн. число от глагола *шти* (стб. *хъцѣ*) се явява *и* вм. *е*: *штиш*, *ште*, *штим*, *штите*, *штѣт*; напр. *мино штим гора зелена*, *на штим вода студена*; *и ти штиш да дойдиш* и др. Тези форми се употребяват и в други села в Централните Родопи. Те са отбелязани и от проф. Милетич, но той ги взема изолирано от текста и ги дава под ударение².

Проф. Милетич привежда примери от с. Чепеларе и с. Пещера за преход на *е* в *ей*. При това той твърди, че „една рядка палатализация или по-добре казано стесняване на ударено *е* в направление към *и* се явява винаги в родопските говори. В павликянския и даръдеренския (златоградския — б. м.) говор, както видяхме, това изменение е отишло по-нататък, докато в останалите говори, също и в централнородопския говор, то се намира в своето начало“³. Такава палатализация аз обаче не забелязах както в нашите села, така и в Смолянско изобщо, дори и в селата Чепеларе и Пещера, които спадат към смолянския говор. Единствените форми *штим*, *штите* могат да се обяснят, според мене, не като начало на „жива раздвойна тенденция“, а като единичен случай, появил се под влияние на глаголи от II спрежение. От друга страна преходът *е* > *и* в *штим* се явява в изрази, където в потока на речта тези думи са без ударение. Ударението пада на една от предходните или следходни думи, обикновено на съкратена инфинитивна форма: *до штим*, *на штим* и др. Така че по начало на тези случаи трябва да се гледа

¹ Вж. Неврокопският говор, стр. 9.

² Die Rhodopenmundarten, стр. 112.

³ Там, стр. 112.

като на промени, които са станали в неударено положение. Там, където ударението пада върху тях, никога не се явява замяната $e > u$; напр. *ни штѐм дѝ*, но не и *ни штѝм дѝ*.

Пълна редукция на неударено e в u се среща в безударените предлози *бис* (без) и *прис* (през) и в проклитичната отрицателна частица *ни*; напр. *бис майка* и *бис бубайко*, *прис нивана*, *нимдѝ* (недей), *ни штѝ*, *ни знам*, *ни б'ѝх* и др.

Редукция $e > u$ се среща още във II лице ед. ч. и I и II л., мн. ч. при глаголи от свършен вид от I спрежение с наставка-на и при глаголи с наставка *-ейа* или *-айа*; напр. *бѝрсна* (бръсна) — *бѝрсниш*, но *бѝрсне*, *бѝрсним*, *бѝрсните*, *бѝрснат*, *вдѝгна*, *вѝрна*, *сѝхна*, *говѝйа*, *говѝиш* и т. н.; *вирѝйа*, *живѝйа*, *момѝйа*, *старѝйа*, *слабѝйа*, *копайа*, *мийа*, *лѝжа*, *лѝжа*.

Редукция $e > u$ има и в отделни думи: *нидѝл'а*, *чирѝша*, *литѝ* (и *лети*), *сидѝ*, *тишкѝ ти* вм. *тешкѝ ти*, *изѝк'*, покрай *ѝезик'*. Проф. Милетич привежда и формата *тичѝ* (тече)¹, която не срещам нито в говора на с. Момчиловци, нито в Смолянско. Той обяснява случаите на редукция $e > u$ в смолянския говор с влияние от североизточните български говори². Мисля, че обяснението е неправилно, защото в Средните Родопи такава влияние не се чувствава. Тези случаи могат да се обяснят като самостоятелно явление, развило се по фонетичен, артикулационен път. За отбелязване е, че редукцията $e > u$ при глаголите се явява само в крайна затворена сричка и пред *ш*, *м* и *т*; напр. *дѝ штѝм*, но III л. ед. ч.: *дѝ ште* (не *дѝ шти*, както би се явило нормално в североизточните български говори), или *сѝхниш*, но III л. *сѝхне* (не *сѝхни*) и т. н.

9. Изпадане на гласни

В сравнение с други югоизточни говори като хасковски, първомайски и пр., момчиловският говор, както и смолянският, няма много случаи на изпадане на гласни. Обикновено изпадат гласни пред ударената сричка, а по-рядко след нея. По-типични случаи са следните:

- e — *згѝ* (сега), *здѝлка* (седелка), *пѝн'дѝл'ник* (понеделник) и др.
- o — *твѝ* (това), *свѝ*, *нвѝ* и т. н., *звѝт* (зоват), *рѝбтѝ* (работа).
- u — *пѝркай* (*пѝрукай*).
- a — *кѝ* (ако).
- \ddot{z} — *ткѝйа* (тъка).
- i — *ѝтте* (*идите*), *зѝмте* (*зѝмите*), *мѝт'ка* (мотика) и др.

10. Уподобяване и сливане на гласни

В момчиловския говор се срещат често уподобявания и изравнявания на гласни, които водят до тяхното сливане. Най-чести

¹ Die Rhodopemundarten, стр. 113.

² Там, стр. 113.

случаи на изравняване се срещат при *e*, което следва след неудачно *a*. За изравняване на *e* към *a* е спомогнало, от една страна, асимилационното въздействие на предходното *a*, а от друга — силната редукция на *e*, при която последният звук се доближава до *a*: *т'овна а м'огла паднала, ситна а роса роснала; м'ен' ма а срам да та гл'одам; на адно жив'от* и др.

Други случаи на сливане на гласни:

o за *oia*: *м'от, тв'от, м'он, тв'он* — за *мо'ят* и т. н.

e за *eia*: *гов'ем (гов'ейам)*, но *гов'еиш* и т. н.; *огр'ем* (вм. *огр'ейам*), *ж'ив'ем* и т. н.

o за *oia*: *ж'ив'от* (вм. *жив'ейат*) и др.

11. Степенуване на гласни

Освен общобългарските промени на коренните гласни при тъй нареченото степенуване, за момчиловския говор, както и изобщо за родопските говори, са характерни запазени стари редувания на гласни, които стават в запазени стари и новообразувани итеративни глаголни форми¹:

а) Стари форми

o в *a*: *б'одам* — *набадам, дохадам, провадам* и др.

e в *и*: *да у'еда* — *увидам, наж'и'жам, зар'ичам*.

ь в *и*: *доп'ирам, оп'инам* и др.

б) Нови, аналогични форми

ь и *ж* в *и*: *пог'лиштам, заст'ипам* и др.

e в *и*: *от'ица, пог'риба* и др.

o в *и*: *вазр'ивам (ров'ам)*.

Б. СЪГЛАСНИ

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА СЪГЛАСНИТЕ

Системата на съгласните в момчиловския говор, подобно на съгласните в другите български говори, не се различава много от литературния език. В общи линии съгласните в нашия говор споделят всички особености на югоизточните български говори и образуват с тях по-близко единство, но същевременно имат и свои особености, характерни и за смолянския говор. По-важните от тях са:

1. В момчиловския говор, както и изобщо в Смолянско, липсват звуковете *ц* и *з*. Вместо тях се срещат *ж* и *з*, напр. *ж'ем* (джам), *хаж'и, х'о'жа, ж'ен'ом, ж'е'фкам, калаж'ийа, зв'иска, зев'гар* (и *жив'гар*) и др.

2. Съгласните *ж*, *ч*, *ш* винаги са меки. Затова гласната *a* след тях винаги се преглася в *ê*, а съгласните пред тях се омекчават: *ма'л'чи, м'ол'ча, Ва'н'чо, ма'н'жа, син'ж'ир, чим'ш'ир* и др.

¹ По-подробно вж. тук „Итеративни глаголни форми“.

3. Задноезичното *н* (*ŋ*), т. е. *н* пред съгласните *г* и *к*, се отличава с голямата си мекост¹: *т'ѳн'ко*, *машин'ка*, *к'ун'к'*, *Ван'ка*, *ман'го*, *дан'гѳ*, *дан'галѳк* и др.

4. Както във всички източнобългарски говори и в литературния език и тук по асимилационни причини звучните съгласни пред беззвучните се обеззвучават и обратно, беззвучните пред звучните се озвучават. В края на думите звучните шумови съгласни се чуват като съответните беззвучни.

Пред сонорните *л*, *м*, *н*, *р* звучната *в* минава в съответна беззвучна *ф*: *фнимѳвам*, *флизѳм*, *фмѳствам*, *фрѳзвам*, *фнѳсам* и др.

Предлогът „в“ се произнася само като *ф* (*фаф*), независимо дали е пред звучна или беззвучна съгласна: *ф* (*фаф*) *сѳлото нѳма сѳкѳф чилѳк*, *ф байрас*, *ф градѳнаѳна* и др.

5. Пред гласните *о*, *у*, *а* и в краесловието съгласната *л* има силна веларна боя и затова проф. Милетич я бележи с *l*². Това *л* обаче не е чисто веларно, еднакво с полското *ł*, а нещо средно между средно алвеоларно *л* и веларно *л*; напр. *злѳ*, *зѳл*, *глѳва*, *дѳл*, *дѳл* и др.

1. Омекчаване на съгласните

Всички съгласни пред гласните *'ѳ*, *и*, *ѳ* и *е*, в някои случаи и в близко съседство с тях, се омекчават повече отколкото в литературния език. Мекостта обаче не е до такава степен, че да промени зъбните *т* и *д* в меки *к* и *г*, както в широколъшкия, котелския и други говори.

а) Меки съгласни пред *'ѳ*

Най-силно съгласните се омекчават пред *'ѳ*, заместник на стѳ. *ж* и *ѳ*; напр. *гл'ѳдам*, *кл'ѳтва*, *л'ѳсно*, *л'ѳн*, *м'ѳсо*, *р'ѳт*, *т'ѳвно*, но *ѳѳт*, *ѳѳѳт* и др.

С подчертана мекост са и съгласните пред *'ѳ* при съществителни от турски произход, които в литературния език свършват на *-е* или *-ия* и които в нашия говор са минали в женски род; напр. *сѳѳт'ѳ*, *дер'ѳ*, *гѳбр'ѳ*, *маг'ѳ*, *вад'ѳ* и др.

б) Меки съгласни пред *и*

Съгласните силно се омекчават и пред гласната *и*. Особено силно се омекчават съгласните *л*, *н*, *к* и *т*.

По асимилационен път се омекчават не само съгласните, които стоят непосредствено пред *и*, но и съгласните, които стоят в съседство с други меки съгласни пред *и*, главно съгласната *л* в групата *-лки*; напр. *зѳл'к'и*, *л'ул'к'и*, *мѳл'к'и*, *варзѳл'к'и*, *ѳбал'к'и*, *пѳстѳл'к'и*, *кл'учѳл'к'и*, *петѳл'к'и*, *прѳстѳл'к'и*, *мѳтовѳл'к'и*, *бѳл'х'и*, *бул'к'и*, *цигѳл'к'и* и др.

¹ По технически причини задното *н* не отбелязвам със специален знак.

² Die Rhodopenmundarten, стр. 123.

В повечето случаи по аналогия мекостта е пренесена и в останали форми, в които съгласната не е при същите условия; напр. *л'ул'ка, постел'ка, бол'ка, зел'ка*, но *булка, цигулка, кл'учелка, петелка, претилка, мотвилка, болка, малка, бунелка, сновалка* и др. Освен в групата *л'к* (от *лки*), съгласната *л* силно се омекчава и пред наставката *-ник*; напр. *начел'ник, опустел'ник, бунел'ник, миел'ник, приштапал'ник* и др.

Пред гласната *и* се омекчават в известни случаи още *н*, *т* и *к*: *син'жир, мин'д'ил, пон'идел'ник* и *пон'дел'ник, н'имдой, н'идел'а, н'икой, т'икла, мот'ка* (от *мотика*), *пдт'ник, к'йт'ки, плит'к'и, т'ик'в'и*.

Пред гласната *и* се омекчават и другите съгласни, макар и не в такава степен: *н'иле, б'иле, висок, в'икам, Д'ичо, д'иф, з'има, р'иза, р'йба, С'ивко, с'илом* и др.

в) Меки съгласни пред *ê, е* и *е*

Съгласните се омекчават още пред *ê* (от стб. *ѡ*), *е* и *е* (от стб. *а*), а по-рядко и пред *е* и *е* (от стб. *є*). Във всички тия случаи обаче омекчаването е по-слабо, отколкото пред *и*; напр. *л'ек, чил'ек, гол'емана чир'еша, цв'ет, д'едо, сн'ек, ход'ех* и др.; *д'ес'ет', д'ев'ет' и дев'ет', ход'ет, прав'ет, н'ет'* и др.

Съгласната *н* е средно мека в отглаголните съществителни: *пелен'е, раждан'е, ход'ен'е, копан'е* и др.

Меко *т* обикновено се среща пред окончанието *-оф* (ов) в прилагателните притежателни имена под влиянието на меките основи и пред итеративната наставка при глаголите: *Корамит'ов, Каражигит'ов, гост'овам, пат'овам, аргат'овам* (и *аргат'овам* и др.

г) Меки съгласни в краесловието

В говора са запазени доста стари меки съгласни в краесловието. Покрай тях обаче са се омекчили и много съгласни в думи, които първоначално не са имали мека съгласна. Не можах обаче да установя някакво правило, на което се подчиняват вторичните омекчавания на краесловните съгласни.

Стара мекост се пази в думите: *кдн', пдн', ден', дган', сол', мисал', учител', пет', пдт', здт', кдрф', камен', ремен', пламен', корен'* и др. Нова мекост, получена навярно по аналогия, има в думите: *тиган', гайтан', трандафел', царвул', глат', корбан', мухабет', родан', каун', ахел', кайл', трийдн', кувет', рушет', бодел'* и др.

Мека съгласна в краесловието имат още всички отглаголни съществителни и всички съществителни на *-ун*: *копан', драп', сапун', варкузун', барзун', бдрбун'* и мн. др.

В краесловието не се среща меко *p*, а полумеко, между *p* и *p'*: *цар, падар, говедар, звър* и др.

2. Съгласна х

За разлика от много източнобългарски говори, в които начално, средисловно и краесловно *х* обикновено изпада, в нашия говор то се пази на своето етимологично място. С тази си особеност родопските говори се доближават до неврокопския, без да споделят склонността му да развива предихание, вторично *х* пред гласни в началото на думата. Единствен случай на вметнато *х* има в местоимението *хи, хми* (вм. *и, им*). Вторично *х* има и в предлога *нах* (към).

В *хлѣп* често пъти *х* се изпуска — *лѣп*. Глаголът „духам“ се употребява във форма *дѹа, дѹиш, дѹѣ* и т. н., повелително наклонение *дѹйни*; *дѹйни ми дѹйни бѣл вѣтер*. Проф. Мирчев е склонен да приеме, че в този случай няма изчезване на *х*, а формата се явява застъпник на стб. *дѹхѣтн*¹. Вместо групата *хв* в началото на думата и в средисловието се явява *ф*; напр. *фѡркам, фаркат дѣвол, фѡтам* (хващам), *пѡфатен, фѡтка, фѡйна* и др.

3. Групи шт — жд

В момчиловския говор, както във всички родопски говори, се палят съчетанията *шт* и *жд*. Единствено изключение, ако не се смята *вѣйк'ѣ*², е прилагателното *чѹс, чѹзда, чѹздо* (стб. *чѹждѣ*), но *чѹзди* и *чѹжди*. В тази форма думата се среща във всичките среднородопски говори и в граничния неврокопски говор; напр. *чѹзда зѣм'а*, но *сайа ѿ зѣм'а чѹжденска* (нар. пес.), *чѹжденѣц*. Изключение прави и наречието *хѹг'а* (стб. *хѹждаѣ* — толкова повече).

4. Изпадане на съгласни

Устеннозѣбната съгласна *в* в началото на думата, главно пред *о* и *у*, често минава в билабиален звук, а в някои случаи и изпада; напр. покрай *вѡда* се среща и *ѹѡда* и *ѿѡда*. По-ясно личи лабиалното произношение в *удѡса, ѹѹко* (*вѹѹко*), *уѹина, ѹѡсак* и *вѡсак, удѣница*, покрай *вѡдѣница, ѹѹник, нѡѹ* (*нѡѡѹ*), *зѹмам* и др.

Тази особеност на родопския консонантизъм не е изтъкната от проф. Милетич. Това дава основание на проф. Мирчев да прави неправилен извод, че тя е характерна черта на източномакедонските говори, която ги отделя от родопските³.

5. Изменение на съгласни

В итеративните глаголи съчетанията *жд* и *шт* се заместват с едносъставни съгласни *д, т*: *изѡдаѡм* (изѡждаѡм), *погаѡдаѡм* (погаж-

¹ Неврокопският говор, стр. 52.

² За него вж. Неврокопският говор, стр. 49.

³ Там, стр. 51.

дам), *нагадам*, *изгладам*, *пригадам*, но *глождам*, *заградам*, *доходам* и *дохадам*, *приждам*, *избадам*, *испждам*, *насадам*, *наситам* (насищам), *платам*, *осетам* и др.

В *пцовам* (псувам) и *кцџам* има *ц* вм. *с*; във *вѣшка* (вежда) *шк* вм. *жд*, а в *напрѣш* (напред) *ш* вм. *д*.

6. Изменение на групи съгласни по асимилационни и други причини

хт вм. *кт*: *нѣхте*, *лѣхте*, *дѣхтор* и др.

вн вм. *мн*: *пѣвн'а*, *т'ѣвнѣ*.

мл вм. *мн*: *млѣгѣ*.

хч вм. *жч*, *сч*, *зч*: *нѣхче*, *хчѣпвам*, *раччѣса*.

цки вм. *ѣски* (*ѣчьски*, *шки*): *ѣунацки*, *христѣнцики*, *гѣрцки* и др.

с вм. *жъс*: *мѣско* (стб. мжжъско).

шт вм. *шк* и *ѣск*: *члѣшта*, *дѣтѣшта*.

сл вм. *св*: *слѣбѣдѣ*.

хш вм. *кш*: *бѣхшиш* (бакшиш).

нн вм. *дн*: *ѣннѣ*, *глѣнни*, *пѣнник* и др.

Вм. книжовната дума „прѣшлен“ се употребява *прѣснел*, получено чрез метатеза от стб. *прѣслѣнѣ*¹, а вм. „далече“ имаме *дѣлѣче*.

В *ждрѣбе* (жребе) има вмятане на съгласна.

III. МОРФОЛОГИЯ

1. СЪЩЕСТВИТЕЛНИ ИМЕНА

Окончанията на съществителните имена от мъжки и среден род единствено число са същите, каквито са и в литературния език, с фонетичните изменения, свойствени на говора: *р'ѣтѣ*, *кѣн'*, *члѣк*, *сѣло*, *тѣле* и др.

Съществителните от женски род в основната си форма окончават на гласните *-а*, *-ѣ* или на съгласна. Когато думата завършва на *-а* под ударение, във формата се крие старо именително окончание. Когато завършва на *а* без ударение, *а* се чува редуцирано и съвпада със старобългарското винително окончание *ѣ*, което дава същия изговор в неударено положение. Само във форма с ударение върху окончанието личи дали крайната гласна е застъпник на именително *-а* окончание или на винително *-ѣ*. Именително окончание *-а* има в *жѣнѣ*, *мѣмѣ*, *кѣлѣ*, а винително в *гѣра* — *гѣрѣса*, *рѣка* — *рѣкѣса*, *вѣдѣ* — *вѣдѣса*, *бѣра* — *бѣрѣса*, *снѣха* — *снѣхѣса* и др. Общо взето винителната форма е надделяла в повечето случаи и тя личи в основната форма на думи с ударение

¹ Вж. Ив. Венедиков, Две семантични обяснения, Известия на Института за бълг. език, кн. III, 1954, стр. 285.

върху окончанието, като *хабò*, *раждò*, *будалò*, *босотò*, *добринò*, *леснинò* и др.

Турски думи като *дере*, *андезе*, *хергеле* и пр., които в литературния език са от среден род, в нашия говор са от женски род и свършват на *ò*: *дерò*, *андезò* и др. Като тях гласят и турските думи на *-ия* като *кесия*, *сермия*: *кес'ò*, *серм'ò* и др. (вж. стр. 17).

Думите *тèл'* и *кал* в нашия говор са от мъжки род. От мъжки род са и всички конкретни съществителни, свършващи на съгласна, които в литературния език са от женски род; напр. *пèш* (пеш), *лòй*, *пòрс* (пръст — земя), *сòл'*, *зàхар* (в говора на по-младото поколение) и др. При абстрактните съществителни като *зàвис*, *рàдòс*, *млàдòс*, *смòрт* и др. обаче има колебание относно родовата им принадлежност; напр. *ако ни йò сòйа зàвис мèжду л'удèсè*, и *сòйа зàвис* и пр. Затова всички посочени съществителни, конкретни и абстрактни, приемат членните форми за мъжки род.

Думата *пролет* е от среден род — *прòлетò*. Навярно тя се е повела по *лèтò*. Наред с *пòдзимà* (есен) повече се употребява *пòдзимè*, която форма е стар местен падеж и е от среден род: *айсвà пòдзимè*, *èла пòдзимèсò*. Покрай думата *мисàл* (мисъл) от ж. р., в речта на по-старите се среща форма *мислòс*, която е от мъжки род.

В *смòква* (смокиня, стб. *смòкъз*, *смòкъзе*), *камен'* (стб. *камъз*, *камèне*), *прамен'*, *рèмен'*, *дрòбен'* (къс, парче) са запазени старите винителни форми на консонантното склонение.

А) ОБРАЗУВАНЕ МНОЖЕСТВЕНО ЧИСЛО

Мн. число на съществителните от мъжки род

Формите за множествено число при съществителните имена от мъжки род в нашия говор, в сравнение с литературния език, са доста по-разнообразни. При тях преобладават формите с окончание *-е* в думи, които в литературния език образуват множествено число с *-ове* и *-и*. Като излиза от продуктивността на окончанието *-е* при образуване на множествено число в родопските говори, проф. Милетич заключава, че в тези говори формите на *-е* ще се наложат за образуване на множествено число при всички имена от мъжки род и след време окончанието *-и* ще остане само за множествено число женски род¹. Заключение на проф. Милетич би било правилно, ако диалектите се развиваха изолирано и без влияние от страна на литературния език, на каквото влияние са подложени в този момент родопските говори. В изследването си върху неврокопския говор проф. Мирчев добре изяснява пътя, по който окончанието *-е* се е наложило над другите окончания за образуване на множествено число².

¹ Die Rhodopemundarten, стр. 128.

² Неврокопският говор, стр. 68—69.

В момчиловския говор повечето от едносричните имена от м. род образуват мн. число с окончание *-ове*. Наред с него обаче се среща и окончание *-е*. Може да се предполага, че в едносричните думи окончанието *-е* е по-ново и че е изместило окончанието *-ове*, макар че и двете окончания са еднакво стари. Напр. *сѡд* — *сѡдове*, *сѡн* — *сѡнове*, *лѣкове*, *вѡл'кове*, *грѣхове*, *кумове*, но *двор* — *дворове* — *дворе* и рядко *дворишта*, *снѣгове* — *снѣже*, също *пѡте* и *пѡтишта*, *гробѣ* и *гробишта*, *зѡте*, *мрѣзе*, *ножове* и *ноже*, *калове*, *калѡшта* и *кале*.

Окончание *-ове* се среща и при някои двусрични и многосрични думи като *вѣтер* — *вѣтрове*, *ѡган'* — *ѡгнове*, *кутел* — *кутлове* и *котли*. Окончание *-ове* се среща и при собствени имена, прибавено към основната форма: *Пѣтрове*, *Дѡн'ове* и пр. *Ф сѣлѡсо ѡма млодо Кѡстадинове* и др. Също и при съществителните от мъжки род, окончаващи на *-о* (вм. лит. *-овци*): *стрикове*, *вуйкове*, *дѣдове* и др.

Множествена форма с окончание *-и* се употребява по-малко. С това окончание образуват мн. число някои съществителни на *-ец*, *-ок*, *-ак*: *свирец* — *свирици*, *старец* — *старци* (но и *старце*), *орли*, *ѡвни*, *пѣтли*; *мѡток* — *мѡтоци*, *свѡток* — *свѡтоци*; *качамѡк* — *качамѡци*, *калѡк* — *калѡци* (но и *калѡце*) и др. Мн. число от *мустанк* е *мустанки*.

Окончание *-ѡци* в мн. число получават собствени и роднински имена, които имат събирателно значение: *Бечѡѡци*, *Пѣтрѡѡци*, *стриѡѡци* и др.

С окончание *-е* образуват мн. число всички едносрични съществителни, които не образуват мн. число с *-ове*, и всички съществителни, образувани с наставките *-ар*, *-ир*, *-ал*, *-тел*, *-ач*, *-анин*, *-ѡанин* и др. При това, както се каза, това окончание е много продуктивно и често се явява като дублетно, наред с окончанията *-ове* и *-и*: *мѡжѣ*, *пѡте*, *кѡне*, *зѡбе*, *дѣне*, *гѡсте*, *гѡведѡре*, *ѡфѡдѣре*, *писаре*, *бѡйре*, *манастѡре*, *хамале*, *кѡкале*, *свираче*, *калѡвѡче*, *учителе*, *сѣл'ѡне*, *хѡйѡуте*, *гѡлабе*, *д'ѣвѣре*, *кѡсме*, *кѡрѣ*, *вѡрѣ* и др.

Окончание *-е* за мн. число имат още ред други съществителни, като: *пѡкот'* — *пѡкуте*, *рѡкуте*, *рѣвуте*, *бѡбуте*, *край* — *крае*, *рѡтай* — *рѡтае*, *кехейѣ* — *кехейѣ*, *турѣ*, *гѡрѣ*, *арѡне*, *нѡкат'* — *нѣхте*, *лѡкат'* — *лѡхте*, *камен'* — *камене*, *плѡмен'* — *плѡмене*, *рѣмене*, *пѣмене*.

Мн. число на съществителните от женски род

Окончанието за мн. число ж. род, както в почти всички говори, е *-и*: *жѣни*, *бѡби*, *риби*, *ниѣсти*, *ниѡи*, *змиш* и др.

Много думи от чужд произход, които в единствено число свършват на *-ѡ* (лит. *-е*), като *каф'ѡ*, *мѡшѡ* и др., образуват множествено число с *-е*: *кафѣ*, *мѡше*, *чѣверме* и др. По тях е образувана и формата *лажѣ* — мн. число от *лажѡ*.

Посочените от проф. Милетич форми *године*, *душе* не могат да срещна в нашия говор, нито ми са познати в Средните Родопи. Необичайна е и формата *горе* (гори), която се употребява, но със събирателно значение¹. Може би тази форма е получена под влияние на *байре* (м. р.), която в Средните Родопи има значение на гори. Редовната форма за мн. число от *гѳра* е *гѳри*.

Множествено число от думите *рѳка* и *нѳга* е *рѳки* и *нѳги*, т. е. при тях са запазени старинни окончаниа за мн. число, а не окончаниа от двойствено число, както в повечето български говори и в литературния език. Същите форми се срещат и по цялата територия на рупско-родопските говори и в неврокопския говор².

Мн. число на съществителните от среден род

Имената от среден род са запазили в повечето случаи стари окончаниа. При съществителните на *-о* окончанието за мн. число обикновено е *-а*, а при съществителните на *-е* окончанията са *-на* и *-та*: *селѳа*, *месѳа*, *дарвѳа*, *временѳа*, *кучетѳа*, *полѳта* и др. При някои съществителни на *-е*, които са стари съгласни основи, както и в други югоизточни говори, е надделяло окончанието *-та*, та от *ѳуме*, *неѳо*, формите за мн. ч. са *ѳумѳта*, *неѳѳта*. Наред с формите на *-а* и *-та*, обикнато е и повече се употребява окончанието *-е*, с което се образуват форми със събирателно значение; напр. *дарвѳе*, *пѳлѳе*, *тѳлѳе* и др.

От *рѳмо* мн. число е *рѳмѳа*, а от *крѳло* — *крѳлѳа*.

Думата *свинѳе* в нашия говор е от среден род и образува мн. число *свинѳѳа*. Проф. Мирчев вижда в тази форма „прибавка на ново окончание, след като старото окончание за множествено число не било вече достатъчно изразително“¹.

Б) ПАДЕЖНИ ФОРМИ

Най-характерната особеност в морфологията на смолянския говор, която му придава старинност, са запазените падежни форми при имената. Повечето от тях не се употребяват като архаизми в типични изрази, предавани от поколение на поколение, а са живи езикови форми, които и сега се употребяват не само при съществителните и местоименията, но и при прилагателните. Падежните форми в момчиловския говор и изобщо в Смолянско потвърждават сталинското учение за устойчивостта на граматичния строеж на езика и за неравномерното развитие на диалектите, в случая развитието от синтетизъм към аналитизъм, осъществено при съществителните имена в повечето български говори.

¹ Die Rhodopemundarten, стр. 29, 130.

² Неврокопският говор, стр. 68.

Родителен падеж ед. число

а) Мъжки и среден род

Още в старобългарско време формата за род. падеж е служела и за винителен падеж при одушевените съществителни. Тази именно родително-винителна форма е запазена в говора на с. Момчиловци и в Средните Родопи изобщо. Тя редовно се среща при имената на живи същества и лица, но се употребява, макар и в по-ограничен размер, и при неодушевени предмети с предлог и без предлог; напр. *свѣта, брата, дѣда, чилѣка, сѣна, гнѣва, страха* (от *страха*), *засна първа сѣна* и др.

Родително-винителната форма на -а редовно се среща и при съществителните собствени имена: *Ивана, Гоца, Райча, Стоѣна, Пѣтра, иди пъркай Пѣтра късажиана* и др.

При имена на неодушевени предмети се среща и родителен за отричане, с предлог или без предлог: *нема срама от лудесе, занемѣл от страха, ште са пѣкне от гнѣва* и др.

Родително-винителната форма за неодушевени предмети, като в посочените примери и др., се употребява повече от по-старото поколение — носител на традиционния диалект. В последно време в речта на младите тя почва да отстъпва място на именителната форма. По-младото поколение казва *заснах първа сѣна* срещу *заснах първа сѣна* у по-старите. Родително-винителната форма при лица обаче е напълно жива и най-обикновена и в речта на по-младото поколение. Тя никога не се смесва с именителната. В с. Момчиловци и Средните Родопи никой не ще каже *срѣснах Иван* или *Пѣтар*, а — *Ивана, Пѣтра*. Също: *пъркай тѣт'а ти*, а не *тѣт'о ти* и др.

Интересна и по-употребима е формата за род. падеж на -ѣк, пренесена от сложното склонение на прилагателните; напр. *чилѣкѣк ни мѣжиш кандарѣса*.

б) Женски род

Формата за родителен падеж при имената от женски род се среща в типични изрази и не е тъй жива като родителната форма за мъжки род: *иде му отраки, от старости, хубости* и пр. Тези форми се схващат и като множествено число.

Дателен падеж ед. число

а) Мъжки и среден род

Този падеж се среща при роднинските и личните имена. Като говорима форма той се употребява повече от старото поколение, а младото поколение си служи с общия косвен падеж и предлог *на*. Не може да се каже обаче, че дателните форми са напълно изживяни архаизъм. Само този, който е изцяло под влияние на литературния език, не ги употребява в известни случаи. Напр. *Стоѣну, Ивану, кѣн'у, свѣту* и др.; в по-стари изрази: *иди са гѣспод'у помолѣ*;

мене *йе майка викала: турчину салем ни зимај, аунанку вода ни давай* (нар. песен) и др.

Много по-живи са формите за дателен падеж, употребявани заедно с дателен падеж от местоимения: *нашему Ивану кдштаса, нашему свату нивана, йе викам моему сину* (или *на моёк сина* — род. падеж).

Живи и употребими са и формите за дат. падеж на *-му*, появили се под влияние от местоименното и сложно склонение. В някои случаи те изразяват притежание; напр. *Петруму, Стайкуму, Стоџнуму, да провод'а Стайкуму масалце, кажи Ивануму да ми проводи зейтинчек, калёкуму Митро момчето, нс'а стрйкуму прогима* и др.

Форми на *-му* се срещат и при имената от среден род: *детему дай играшка, мулему дай едрво и твар* и др.

б) Женски род

Формите за дателен падеж женски род са добре запазени и много живи. При това е надделяла формата от меките *а*-основи и затова всички съществителни от женски род дателен падеж окончават на *-и*: *лели, баби, майци, сестри, чини, Петровици; какѳб армаган ште проводиш майци ти; кажи лели да ддйде нах нас; Пѳтко Ради пѳрстен даде* и др.

И тук покрай формата на *-и* се е запазила и се употребява, макар и не така широко както първата, и друга форма на *-ѳхи*, пренесена от местоименното склонение; напр. *кравѳхи ни стигат петнадесте твара сѳно; момѳхи дай лу хорѳ и гиздйло; з'ѳтен хи даде зѳлвѳхи, зѳлва хи даде нивѳсти*.¹ При това окончанието *-хи* се прибавя към основа, свършваща на *-ѳ*, която е в същност окончание пак за дателен падеж от твърдата *а*-основа, или свършваща на *и*, при меките *а*-основи: *майцихи, лелихи*. В последните случаи се изразява повече определеност и притежание.

Творителен падеж ед. число

В говора са запазени и се употребяват с адвербиално значение остатъци от творителен падеж; напр. *р'ѳѳом, гѳрѳом, лежишкѳм, карстѳмноги, виѳком, тѳхом*. Понякога формите се употребяват и с предлог: *с добрѳм, сас зѳѳом* и др.

Местен падеж ед. число

И при местния падеж, както и при творителния, запазените форми имат адвербиално значение; напр. *денѳ, зѳме, лѳте, гѳре, дѳлу* и др. Някои от тях се употребяват и с предлог: *ѳсѳне, на-зѳме, пѳдзѳме, ѳвреме, ѳсрѳѳе* и др.

¹ Сп. Родопа, год. IX. 1929, бр. 7, стр. 7.

Родителен и местен падеж мн. число

Старият родителен падеж мн. число се среща само в типични изрази, употребявани от по-старите; напр. *за млого годин, на колко си годин* и др. В народните песни и приказки се срещат повече запазени стари родителни форми.

Освен старата родителна форма сега в нашите села много се употребява нова, която в същност по произход е стара местоименна форма местен падеж и окончва на *-ех*. Тази синкретична форма с помощта на предлози изпълнява службата на родителен, местен други падежи; напр. *от вуйкофицех има писмо; с Митрофицех сме роднина; байран ни е на едно с лелинцех; у Мандофицех има межо; флѣзаха у Петрофицех; до Райкофицех имѣ круша; подай на Мандовцех айсва писмо* и др.

Дателен падеж мн. число

Дателен падеж мн. число също е доста употребима форма. Той има окончание на *-ем*, пренесено от местоименното склонение. Склоняваният член при съществителните е най-важната причина, за да се запазят тези падежни форми като: *л'удѣм са ни угѣда, гув'одѣм трѣва млого нагода* и др. За женски род: *женѣм, кравѣм* и др. Тази форма почва да се измества от аналитичната, която надделява над стария падеж. Обаче в народните песни тя се среща много често; напр.

*Мене са а вѣйке додѣло
хайдутѣм измѣт' правене'
хайдутѣм каф'о варене'
йунацѣм китки виене.*

Звателна форма

За обръщение се употребяват същите окончания, каквито съществуват и в старобългарски език и каквито са се запазили и в други български говори. При това трябва да отбележа, че звателната форма е много жива и никога не се смесва и заменя с именителната, както това става понякога в литературния език и в някои говори.

Окончанията за мъжки род са *-е (-е)* и *-о (-у)*; напр. *Стодѣне, синѣ, йуначѣ; мѣжо, дѣверо, кон'у и кон'о* и др., а окончанията за ж. р. са *-о(-у), -е(-е)*; напр. *Алено, Добру, нивѣсту, майо и малѣ, л'убе* и др.

в) ЧЛЕНУВАНЕ НА ИМЕНАТА

Момчиловският говор има троен член: *-от (-ат), -та, -то* само с определително значение и *-ѣс (-ас), -са, -со* и *-ѣн (-ан), -на, -но* с определително и строго показателно значение; *-ѣс, -са, -со* показва предмет, който стои в пространството близо до говорителя, а *-ѣн, -на, -но* — далече от говорителя. Освен показателен смисъл

при имената и при някои местоименни наречия, частиците *с*, *и*, произлезли от съответни показателни местоимения в стб. език, са развили и друго значение, да показват и времето, когато става известно действие по отношение на говорителя; напр. *сoгàф* (в това време), *нoгàф* (в онова време), покрай *тoгàф*, което не сочи точно времето; *сoгàф-нoгàф* (в това време — в онова време, т. е. отвреме — навреме).

Тройният член е характерна особеност на смолянския говор. По него той е близък само с трънския и някои македонски говори, които също така имат тройни членни форми, но вместо *-òс*, *-са*, *-со* употребяват *-в*, *-ва*, *-во* (*-ов*, *-ова*, *-ово*).

Членуване на съществителните от мъжки род

Членуваните същ. имена от мъж. род, ако са с ударение върху последната сричка, имат членна форма *-òт*, *-òс*, *-òн*, а ако не са с ударение върху последната сричка, членната им форма е *-ат*, съотв. *-ат*, *-ет*, *-ас*, *-ан*: *дòм* — *дòмòт*, *дòмòс*, *дòмòн*; *дèн* — *дèн'òт*, *дèн'òс*, *дèн'òн*; *чилèк* — *чилèкòт*, *чилèкòс*, *чилèкòн*; *кòн'* — *кòн'èт*, *кòн'èс*, *кòн'èн* и др.

Когато ударението е върху коренната сричка, съгласната *т* в членната форма обикновено се запазва, а когато е върху самата членна форма, съгласната *т* често изпада; напр. *дòмò*, *сàдò*, *зàбò* и др., но *чилèкòт*, *вòлòт* и др. Срещат се обаче случаи като *чилèка*, *вòла* и др., та се явяват двойни форми. Говорителят не съзнава кога изпуска съгласната *т*, а аз не можах да установя никаква последователност в това изпадане.

Такова изпадане не става при членните форми *òн* и *òс*, защото те са свързани с показателно значение; напр. *дòмòс*, *дòмòн*, *зàбòс*, *зàбòн* и др.

Членуване на съществителните от женски род

Членната форма при имената от женски род се прибавя към именителната *а*-основа или към винителната *-ò*, напр. *женàтà*, *мòмàтà*, *офцòтà*, *рòкòтà*, *дòбрòтòтà* и пр.

Съществителните имена от ж. род — конкретни и абстрактни, свършващи на съгласна, приемат членна форма към основа, която завършва на *-тò*. Всички тези конкретни съществителни и повечето от абстрактните се схващат като от м. род, затова се членуват отново с членната форма за мъжки род *-òт*, *-òс*, *-òн*, но пред тях се вмята *т*, та се получават форми *-тòт*, *-тòс*, *-тòн*; напр. *лòй* — *лòйтòт* — *лòйтòс* — *лòйтòн*, *сòл'* — *сòлтòт'* *кòрф'* — *кòрфтòт*, *пòрс* — *пòрстòт* (пръст, земя), *пèш* — *пèштòт*, *зàвис* — *зàвистòт*, *хубòс* — *хубòстòт*, *л'убòв* — *л'убòвтòт*, *рòш* — *рòштòс*, но *дòбрòтò* — *дòбрòтòтà* и др.

Вметнатото *т* е от думи, които са завършвали на *т*, като *милòст*, *хубòст*, *зàвист*, *пèшт*, и от тях чрез декомпозиция е пренесено и в думи като *лòй*, *л'убòв* и др. Това *т* обаче може да е остатък и от редовната членна форма *-тà* за ж. род. След като

тази категория думи минава в съзнанието на говорителите от женски в мъжки род, *a*-гласна, характерна за ж. род, изчезва и остава основа, която свършва на *t*, към която се прибавят членните форми за мъжки род. По тоя начин думи като *хубост*, *пейст* се изравняват в основата си с думи като *любва*, *лодй*, но при последните думи *t* се явява само при членната форма. В думата *угар* *t* е останало и в основната форма и тя в говора се произнася *угарт*, *айсойа угарт* — *угартџс* и т. н.

Думата *захар* е нова и замества *шикер* и *шукер* (тур.) у старото поколение. При нея има двойни членувани форми — *захарџс* и *захартџс*. Първата форма е приета в съзнанието на говорителя първоначално още като от мъжки род, а втората с вметнато *t* е аналогична форма по образец на *пейтџс*, *лойтџс* и пр. Склонност към вмятане на *t* в краесловието при известни случаи личи и в думата *оглаф* (оглавник, юзда), която се употребява повече във форма *оглафт*, мн. ч. *оглафте*.

Членуване на съществителните от среден род

При имената от среден род членната форма се прибавя направо към окончанието: *селџсо*, *селџно*, *селџто*; *пџлесџ*, *дџтесџ*, *мџмчџсо* и др.

Членуване на собствени лични имена

В говора се забелязва склонност към членуване на собствени имена; напр. *тука ли ѝе Василџет? Пџтарџн излџзе чилџк*; *Тџсџто на младинџ бџше ѝеце лџдо*; *Дин'џно порџчалџ да му провџд'џт дрџпи*; *Милџшџта Рџйчока си ѝе дошлџ*; *Стџнасџ излџзе крџтко дџте* и др.

Членуване на имената в мн. число

Тройният член в множествено число окончава на *-тџ*, *-сџ*, *-нџ* (*-те*, *-се*, *-не*) за мъжки и женски род и *-та*, *-са*, *-на* за среден род; напр. *л'удџсџ*, *кџн'џсџ*, *жџнисџ*, *нивџстисџ*, *дџџџса*, *мџлџтџса* и пр.

Колективните форми, свършващи на *-е*, имат член *-се*, *-не*, *-те*; напр. *телџџсе*, *телџџне*, *телџџте*; *пилџџсе*, *дарвџџсе*, но и *дарвџџтата*, *дарвџџтџса* и *дарвџџтана*.

Падежи при членните форми ед. и мн. число

Характерно за смолянския говор и за говора на с. Момчиловци е, че тройният член се скланя. Склоняваните членни форми, особено за родителен и дателен падеж мъжки и среден род и за дателен падеж женски род, не са архаизми, а са живи и сега се употребяват в най-обикновена разговорна реч от всички поколения. При това членните падежни форми се прибавят към съответните падежни форми на името и се получава сложно склонение.

Членната форма за мъжки род ед. ч., родителен падеж е *-ток, -сок, -нок*, получена от *тогъ, согъ, ногъ*. Същата форма получават и имената от ср. род, макар че при тях членуваната форма в род. падеж се среща по-рядко; напр. *чилѣкаток, чилѣкасок, чилѣканок; кѡнеток, мѡжеток, дѣтеток, дѣтесок, дѣтенок* и др. *Чилѣкаток познават по изикѣн; сѣс стрѣкаток Тодора бѣхмѣ; лажанжийѣток никой ни вѣрва; сѣс дѣтенок спѣли на баирѣн* и др.

Членната форма за мъжки и среден род, дателен падеж ед. число е *-туму, -суму, -нуму*, получена от *томоу* и аналогичните *сомоу, номоу*. Тези форми са най-обикновени в говора и се употребяват много често: *чилѣкутуму, чилѣкусуму, чилѣкунуму; мѡжусуму, попутуму, дѣскалутуму, говедѣрутуму, мѡлетуму, дѣтетуму; дайте дѣтетуму да ни плаче; мѡмчетуму*. Често пъти дателната форма при някои имена от мъжки род се прибавя към дателна основа, свършваща на *-ѣ* (стб. ъ), навярно дошла от дат. падеж ж. род, и по такъв начин се получават двойни (дублетни) дателни форми: *чилѣкутуму* и *чилѣкѣтуму, чилѣкѣсуму, чилѣкѣнуму; мѡжусуму* и *мѡжѣсуму* и др.

Срещат се и съкратени форми за дат. падеж на *-тум, -сум, -нум*: *чилѣкутум, чилѣкусум, чилѣкунум; мѡжусум, мѡмчетум* и др.

Членната форма за ж. род дат. падеж е *-тохи, -сохи, -нохи*, получена от стб. *тѡн* и нейни аналогични форми. Тя редовно се употребява в говора, напр. *ѡтнеси краветѡхи лѡгун¹; главенищѣнохи ѡтнѣли гиздѣло, а пак бабѣтохи — кѡрѣа* и др.

Покрай формите на *-тохи, -сохи, -нохи* се срещат и аналитични форми с общия падеж и предлог *на*. Те са по-нови и се употребяват от по-младото поколение наред със старите; напр. покрай *нивѣстѣтохи* се казва и *на нивѣстѣта*.

За дателен падеж множ. число мъжки, женски и среден род, окончанието е *-тѣм, -сѣм, -нѣм*. Тази форма се употребява редовно в говора; напр. *л'удѣмсѣм, л'удѣмнѣм, л'удѣмтѣм; д'евѣрѣмсѣм, учителѣмсѣм, синувѣмсѣм* и др.; *л'удѣмсѣм са ни напѡл'нуват очѣсе; дайте дѣверѣмсѣм аглѡците; раздѣли имѡтан синовѣмнѣм и з'ѡт'увѣмнѣм* и др.; *жѣнѣмсѣм, жѣнѣмнѣм, жѣнѣмтѣм; нивѣстѣмнѣм; ѡтнеси ѡфцѣмнѣм кармило; свѣри дѣцѣмсѣм кашѣа; дѡнеси мѡлетѣмсѣм сѣно* и др.; *мѡлетѣмнѣм, мѡлетѣмтѣм* и др. Среща се, макар и по-рядко, обща форма, образувана от единствено число: *мѡлемсѣм, мѡлемнѣм, мѡлемтѣм*.¹

¹ Проф. Милетич (Die Rhodopemundarten, стр. 140) привежда форма, която взема от Сборник за народни умотворения, кн. I, 1889, стр. 140 — *мулетѣм, мулесѣм, муленѣм*. Нея той смята за редовна форма за дателен падеж, среден род. Такава форма обаче не се среща в момчиловския говор. Тя не ми е позната и от Средните Родопи. Не я намерих и в посочения сборник.

Г) ДВОЙСТВЕНО ЧИСЛО

В момчиловския говор не се срещат толкова остатъци от двойствено число, които се употребяват като форми за мн. число в литературния език и някои говори, като нозе, ръце, криле и др. Вместо тях тук редовно се употребяват *нози, ръки, крила* и др.

Форма за двойствено число се среща при бройните съществителни от мъж. род; напр. *два вола, три кон'а, колко стола, колко кутла надойха офцене?* и др.

За „клещи“ и „гащи“ в говора се употребяват *клещ'а* и *гащ'а*.

2. ПРИЛАГАТЕЛНИ ИМЕНА

Прилагателните имена споделят морфологичните особености на съществителните. В основните си форми — именителен падеж единствено и множествено число, те имат същите окончания, както в българския литературен език и в повечето български диалекти.

Падежни форми

В говора има запазени доста форми от родителен падеж единствено число, образувани по сложното склонение. Както при съществителните, те имат окончание *-ѐго, -ѐк (-ѐк)*, получено от *-аго*, под влияние на *jo*-основи, напр. *ср'дшинах лѐлицкѐк Нют'а, Каршилицкѐк Салиха, Пѐпоскѐк Ванча, ѝѐ си гал'а хубавѐк Пѐтра* и др.

В говора са живи и формите за дателен падеж единствено число, образувани пак с окончание *-ѐму* за мъжки и среден род и *-ѐхи* за женски род. Те изразяват повече притежателно значение, напр. *калѐкоскѐму Митро момчето; Мандоскѐму Дин'о умрѐло дѐтето; Пѐпоскѐму Кол'о ливадана; лѐлинскѐхи Алѐни кравана; Крѐпѐхи Райчовици Ангелан си ѝѐ дошѐл* и др.

Употребяват се и форми за дателен падеж мн. число, образувани с окончанието *-ѐм*; напр. *старѐм дай мѐжѐне, младѐм — знаѐне; хитрѐм чилѐку малко трѐва* и др.

Членуване

Прилагателните също имат троен член: *-ат, -ас, -ан* за мъж. род, *-та, -са, -на* за жен. род, *-то, -со, -но* за ср. род; напр. *добрийат, добрийас, добрийан*¹ *добрата, добраса, добрана; доброто, добросо, доброно*; и мн. число: *добрийтѐ, добрийсѐ, добрийч ѐ*.

Често пъти при членуване на прилагателните имена основно то окончание *-и* в мъж. род изпада и се получава форма: *бѐл'ас (-т, -н); каршилицк'ас пѐт'; градинск'ас фасул'* и др.

¹ а пред членните форми за мъж. род понякога се чува по-близо до *е* (ср. стр. 23).

Падежни форми при членуваните прилагателни

Както при съществителните имена, така и при прилагателните, падежните форми са запазени повече в членната форма. Редовно се употребява формата за род. падеж мъж. род ед. число, която окончава както при съществителните на *-ток, -сок, -нок*; напр. *бѣлеток кѡн'а*; *високѣток чилѣка*; *от лѡшѣток са оплаши*; *Тѣхѣнок Бѣли Дунава*.¹

За дателен падеж мъж. и ср. род ед. число прилагателните имат същите окончания както при съществителните *-туму, -суму, -нуму*. Формите се употребяват най-редовно в говора, напр. *стѣрутуму, стѣрусуму, стѣрунуму*; *млѣдутуму, млѣдусуму, млѣдунуму* и др. И тук членните дателни форми се прибавят или към дателната форма за мъж. род, свършваща на *-у*, или пък към форма, която свършва на *-ѣ* и се получават две разновидности; напр. *стѣрутуму чилѣку врѣш са присмѣват* и *стѣрѣтуму чилѣку*; *млѣдѣнуму сѣну даде л'уваѡана*, но и *млѣдунѡму сѣну*; *млѣдунуму мѡмче*.

За дателен падеж женски род ед. число окончанието е *-нохи, -сохи, -тохи*; напр. *млѣдѣнохи нивѣсти гизѡйлоно*; *стѣрѣнохи дѡштери даде тарлона*; *крѡткѣсохи крави ни трѣва лѡгун'* и др.

За дателен падеж мн. число окончанията за трите рода са еднакви *-тѣм, -сѣм, -нѣм*; напр. *млѣдѣмнѣм жѣни (мажѣ) ни трѣва гизѡйло, оти си са камѡтни* и др.

Родителните и дателните форми единствено и множествено число при прилагателните, както и при съществителните, са живи и употребими в говора. Наред с тях обаче, особено от по-младото поколение, повече се употребяват аналитични форми.

3. ЧИСЛИТЕЛНИ ИМЕНА

Числителни бройни в говора са: *адѣн, аднѡ, аднѡ (аннѡ)*; *дѡа* за мъжки род и *дѡѣ* за женски и среден род; *три, чѣтри, пѣт', шѣс, сѣдем* и т. н., *дѣсет', идинадѣстѣ, дванадѣстѣ* и т. н., *двадѣстѣ, дѣведѣсѣ*. Употребяват се и съкратени форми *идинадѣстѣ, дванадѣстѣ* и т. н. и *идина, двана, трина* (вм. единадесет) и пр.

Числителни редни са: *пѡрѡ, пѡрѡа, пѡрѡо*; *фтѡр, трѣт, четвѡрт, пѣт, шѣсти, сѣдми* и т. н. По-рядко се употребяват *пѡрѡи фтѡри* и т. н.

Числителните за лица са: *адѣн, двамѣна, трѡица, четвѡрца, пѣтина* и т. н.

Падежни форми

Падежни форми при нечленувани и членувани числителни имена се употребяват също редовно в речта на представителите на традиционния говор. По-младите, покрай падежните форми, употребяват и аналитични форми.

¹ Сп. Родопски напредѡк, г. IV, кн. 1, 1907, стр. 42.

Родителен пад. мъж. род. ед. ч.: *аднѣк, аднѣток, аднѣсок, аднѣнок; аднѣк сайдѣсват, пак аднѣк* — не.

Дателен пад. мъж. и ср. род ед. ч.: *аднѣму* и *аднѣму*; *аднѣтому (аднѣтому), аднѣсуму (аднѣсуму), аднѣному (аднѣному); аднѣму мѣжу жената; аднѣму са штѣ сва, другѣному — нѣа; аднѣтому дават, другѣтому* — не и др.

Дателен пад. ж. род ед. ч.: *аднѣхи, аднѣтохи, аднѣсохи, аднѣнохи.*

Дателен пад. мн. ч. за трите рода: *аднѣм, аднѣмтѣм, аднѣм-сѣм, аднѣмнѣм; трѣцѣмтѣм, трѣцѣмсѣм, трѣцѣмнѣм* и др.

4. МЕСТОИМЕНИЯ

Освен падежни форми при личните местоимения, които са запазени в литературния език и в другите български говори, в говора на с. Момчиловци има запазени повече и по-различни форми при другите видове местоимения. Наред с тях има новообразувани форми при различните местоимения.

Лични местоимения

Личното местоимения за I л. ед. ч. им. пад. е *ѣ* или *йѣ*. У младото поколение се среща *йѣс*, получена под влияние на литературната форма „аз“.

За II лице е *ти*; за III лице — *тоѣ* за м. р., *то* за среден род и *та* за женски род.

Именителен падеж мн. число: I лице — *ниѣе, н'ѣ*; II лице — *виѣе, в'ѣ*; III лице — *тѣ* и *тѣѣе*, получена под влияние на *ниѣе* и *виѣе*.

Падежни форми

Родителен и дателен падеж на I и II лице ед. число съвпаднали и дали *мѣне, тѣбе* и съкратени форми *мѣн, тѣп*. Същите форми служат и за винителен падеж, когато са без предлог, напр. *мѣн(е) са а майка карала*.

Употребяват се и съкратени енклитични дателни форми: *ми* и *ти*. Късата винителна форма от старобългарските *ма* и *та*, според ударението, се произнася *ма, та* или *мѣ, тѣ*.

Родително-винителната форма за III лице мъжки и среден род гласи *н'ѣга* или *нѣга*, а у по-младото поколение *н'ѣго* и *нѣго*. Съкратена форма е *го* (у помаците *га*). За женски род формата е *нѣѣа* или *ѣа*.

Формата за дателен падеж мъжки род е *н'ѣму* или *нѣму* и съкратена *му*, а за женски род е *нѣхи* или *хи*.

Родително-винителен падеж, мн. число, I лице е *нас*, съкратено *на*; II лице е *вас* и съкратено *ва*.

Същите форми служат и за дателен падеж, изразяван чрез предлог *на*; напр. *з'ѣ го от нас, та го даде на вас*. Удвоената винителна форма е *нас на, вас ва; нас на ни бѣндѣсват*.

Освен чрез предлога *на* и род.-вин. форма, дателен падеж се изразява и с обикновена дателна форма — *нам* и къса *ни* за I лице и *вам* и къса *ви* за II лице.

За III лице род.-винит. падеж формата е *тѣх* или *т'ѣх*, а съкратена *хи*; за дателен падеж е *тѣм* и *т'ѣм*, къса форма *хѣм* или *хмѣ*; напр. *тѣм хми ѿ бѣлно и жѣлно* и др.

Възвратни местоимения

Възвратното местоимение в момчиловския говор е застъпено само с винителната си форма *са* (без ударение) и *сѹ* (под ударение) и с енклитичната *си*. Родителната форма *себе* не се употребява.

Показателни местоимения

1. За лица и предмети

Показателните местоимения за трите рода ед. и мн. ч. са:

м. род	ж. род	ср. род	мн. ч.
1. <i>тоѿа</i>	<i>таѿа</i>	<i>това</i>	<i>тѣѿа</i>
2. <i>соѿа</i>	<i>саѿа</i>	<i>сѹа</i>	<i>сѣѿа</i>
3. <i>ноѿа</i>	<i>наѿа</i>	<i>нова</i>	<i>нѣѿа</i>

Срещат се и къси и стегнати форми:

м. р.	ж. р.	ср. род	мн. ч.
1. <i>тоѿ</i> , <i>тоѹ</i> (<i>тѹ</i>)	<i>таѿ</i> (<i>тѹ</i>)	<i>тѹ</i>	<i>тѣѿ</i>
2. <i>соѿ</i> , <i>соѹ</i> (<i>сѹ</i>)	<i>саѿ</i> (<i>сѹ</i>)	<i>сѹ</i>	<i>сѣѿ</i>
3. <i>ноѿ</i> , <i>ноѹ</i> (<i>нѹ</i>)	<i>наѿ</i> (<i>нѹ</i>)	<i>нѹ</i>	<i>нѣѿ</i>

Всички тези показателни местоимения, както и показателните местоимения за качество и количество, се употребяват и с частицата *аѿ*, поставена пред местоимението: *аѿтоѿа*, *аѿсоѿа*, *аѿнѣѿа* и т. н.

Първото местоимение е само показателно, без да се определя разстоянието на посочвания предмет по отношение на говорителя. Второто местоимение *соѿа*, *саѿа* и т. н. посочва, че предметът е близо до говорителя и е еднакво с „този тук“. *Ноѿа*, *наѿа*, *нова* пък показва, че предметът е далеч от говорителя и е равно на „онзи там“.

Падежни форми

Показателните местоимения за лица и предмети се скланят и имат форми за родителен и дателен падеж.

Род.-винит. падеж ед. число: *тоѹовак* (-ѣк), *соѹовак* (-ѣк), *ноѹовак* (-ѣк); *тоѹовак* (-ѣк), *соѹовак* (-ѣк), *ноѹовак* (-ѣк); с *аѿсоѹовак*. *Наѿа ште са ф нѹрѹ отѹѣленце*.

Дат. падеж мъжки род: *тѝмува* и *тѝмва*, *сѝмува* и *сѝмва*, *нѝмува* и *нѝмва*. Среден род: *товѝму*, *совѝму*, *новѝму*. Женски род: *тѝзѝхи*, *сѝзѝхи*, *нѝзѝхи*.

Род.-винит. пад. мн. число: *тѝзѝх*, *сѝзѝх*, *нѝзѝх*.

Дат. падеж мн. число: *тѝмзѝм*, *сѝмзѝм*, *нѝмзѝм*.

Дателен падеж се изразява и чрез предлог *на* и именителната или род.-винителната форма; напр. *на айсѝйа*, *на айсѝйа*, *на айсѝзѝк*, *на айсѝзѝх* и др.

2. За качество и количество

м. род	ж. род	ср. род	мн. число
<i>такѝѳ</i>	<i>такѝва</i>	<i>такѝва</i>	<i>такѝва</i>
<i>сакѝѳ</i>	<i>сакѝва</i>	<i>сакѝва</i>	<i>сакѝва</i>
<i>накѝѳ</i>	<i>накѝва</i>	<i>накѝва</i>	<i>накѝва</i>
<i>тѝлкаѳ</i>	<i>тѝлкава</i>	<i>тѝлкаво</i>	<i>тѝлкави</i>
<i>сѝлкаѳ</i>	<i>сѝлкава</i>	<i>сѝлкаво</i>	<i>сѝлкави</i>
<i>нѝлкаѳ</i>	<i>нѝлкава</i>	<i>нѝлкаво</i>	<i>нѝлкави</i>
<i>тѝлкова</i> , <i>сѝлкова</i> и <i>нѝлкова</i> (за трите рода)			

Падежни форми

От тези местоимения се употребяват следните падежни форми:
род. падеж} ед. число мъжки и среден род:

	<i>таквѝк</i>	<i>саквѝк</i>	<i>наквѝк</i>
членувани:	<i>таквѝток</i>	<i>саквѝток</i>	<i>наквѝток</i>
мн. число:	<i>таквѝх</i> ,	<i>саквѝх</i>	<i>наквѝх</i>

Особено живи са формите за дат. падеж ед. число мъжки и среден род: *таквѝму* (-ѝму), *саквѝму* (-ѝму), *наквѝму* (-ѝму); женски род: *таквѝхи*, *саквѝхи*, *наквѝхи*.

Членуваните форми за мъжки и среден род са: *таквѝтому* (-ѝтому), *саквѝтому* (-ѝтому), *наквѝтому* (-ѝтому), а за женски род: *таквѝтохи*, *саквѝтохи*, *наквѝтохи*.

Мн. число за трите рода е: *таквѝм*, *саквѝм*, *наквѝм*; членувани: *таквѝмтѝм*, *саквѝмтѝм*, *наквѝмтѝм*.

Въпросителни местоимения

Въпросителните местоимения в момчиловския говор са: *котри* (м. род), *котра* (ж. род), *котрѝ* (ср. род), *котри* (мн. число). По-край това местоимение се употребява още *кой*, *койа*, *койѝ*. Тези форми са по-нови и се употребяват от по-младото поколение, при това *кой* се употребява по-често, дори и от възрастните, а *койа*, *койѝ* по-рядко.

В говора се употребяват и следните въпросителни местоимения, някои от които са за признаци и количество:

заштò, заштòк и заштòм (по-рядко);
 какòф, каквà, каквò, мн. ч. каквì;
 кòлак, кòлка, кòлко, мн. ч. кòл'ки.

Падежни форми

Повечето от въпросителните местоимения имат запазени форми за някои падежи; напр. *кòй*, род. и вин. п. ед. ч. *кòга* и *кòго* (по-нова форма). Среща се и *кòгèк* и *кòгук* (по-рядко). От *кòтрò* — *кòтрòк* и *кòтрèк*.

Дат. п. *кòму*, *кòтрòму* и *кòтрèму* (за м. р.), *кòтрèхи* (за ж. р.).

Мн. ч. род. и вин. п. *кòтрèх*; дат. п. *кòтрèм*. От *кòлко* род. п. мн. число е *кòлкух*, а дат. п. *кòлцèм*. Напр. *òт кòтрèх сте вìе?* *Кòтрèму чилèку кòштана изгорèла?* *Кòгèк удрìха?* и др.

Относителни местоимения

Относителните местоимения се образуват като към въпросителните се прибавят *-то*, *-со*, *-но*: *кòтрìто*, *кòтрìсо*, *кòтрìно*; *кòтрàто*; *кòтрòто*; мн. ч.: *кòтрìто*, *кòтрìсо*, *кòтрìно*.

Какòфто, *какòфсо*, *какòфно*; *каквàто*; *каквòто*; мн. ч. *каквìто*, *кòквìсо*, *каквìно*.

Кòлакто, *кòлаксо*, *кòлакно*; *кòлкато*; *кòлкòто*; мн. ч. *кòлкитò*, *кòлкисò*, *кòлкино* и *кòлкòто*.

Употребява се, макар и по-рядко и предимно от младото поколение и *кòйто*, *кòйсо*, *кòйно* (само за м. род) и още по-рядко за мн. число *кòйтò*, *кòйсо*, *кòйно*. Също и относителни местоимения от *чìй*, *чìйà*, *чìйè*, мн. ч. *чìи* — *чìйтò*, *чìйсо*, *чìйно*; *чìйтò*, *чìйсо*, *чìйно*; *чìйèто*, *чìйèто*; *дèто* — за всички родове и число. Окончанията *-со* и *-но* във всички случаи придават и показателно значение за близост и отдалеченост по отношение на говорителя.

Падежни форми

От относителните местоимения редовно се употребяват следните падежни форми: род. пад. *кòгатò*, *кòгасò*, *кòганò* и по-нова *кòготò*; *кòтрèктò*, *кòтрèксò*, *кòтрèкно*.

Дат. пад. мъжки род *кòмутò*, *кòмусò*, *кòмуно*; *кòтрèтòму* (и *кòтрìтòму*), *кòтрèсòму*, *кòтрèнòму*; среден род *кòтрòтòму*, *кòтрòсòму*, *кòтрòнòму*; женски род *кòтрèтòхи* (и *кòтрìтòхи*), *кòтрèсòхи*, *кòтрèнòхи*.

Мн. число род. пад. *кòтрèхтò* (и *кòтрìхтò*), дат. пад. *кòтрèмтò* (и *кòтрìмтò*), *кòтрèмсò*, *кòтрèмно*.

Притежателни местоимения

В говора на с. Момчиловци се срещат същите притежателни местоимения, каквито и в литературния език. Край тях обаче се

употребяват и по-особени форми, напр. за ж. род *нѣхин, нѣхина, нѣхино*, мн. ч. *нѣхини*. За III л. ед. ч. *тѣхан, тѣхна, тѣхно*, мн. ч. *тѣхни*. Обща форма за трите рода — *хми*.

Всички притежателни местоимения се членуват с тройния член, при което стават някои стягания: *мойат, мойас, мойан* — *мот, мос, мон*; *мойата* — *мота, мойето* — *мото*; *твот, твота, твото*; *нашиятас* — *нашас* и т. н., *вашас* и т. н., *тѣхн'ат, -ас, -ан*; *негов'ат, -ас, -ан* и др.

С притежателно значение се употребяват и показателните местоимения със суфикс *-оф*; напр. *тозоф, тозова, тозово*; *нозоф, нозова, нозово*; *созоф, созова, созово* (на този и т. н.).

Падежни форми

И от притежателните местоимения има много запазени падежни форми. Род. пад. *мойѣк, твдойѣк, свдойѣк, нашѣк, тѣхнѣк* и др. зат. пад. *мойему, твдойему* за мъж. и ср. род; *мойехи, твдойехи*. Да ж. род. Мн. ч. *моимнѣм (моѣмнѣм), твдоимнѣм (твдоѣмнѣм), свдоимнѣм (свдоѣмнѣм), -тѣм, -сѣм* и пр.

От показателното местоимение *тоѣа* и *тѣѣа* се е развило особено притежателно местоимение:

Именителен падеж

ед. число

м. род	ж. род	ср. род	мн. число
<i>то̀мзинци</i>	<i>то̀мзинца</i>	<i>то̀мзинцо</i>	<i>то̀мзинци</i>
<i>со̀мзинци</i>	<i>со̀мзинца</i>	<i>со̀мзинцо</i>	<i>со̀мзинци</i>
<i>но̀мзинци</i>	<i>но̀мзинца</i>	<i>но̀мзинцо</i>	<i>но̀мзинци</i>
<i>тѣ̀мзинци</i>	<i>тѣ̀мзинца</i>	<i>тѣ̀мзинцо</i>	<i>тѣ̀мзинци</i>
<i>сѣ̀мзинци</i>	<i>сѣ̀мзинца</i>	<i>сѣ̀мзинцо</i>	<i>сѣ̀мзинци</i>
<i>нѣ̀мзинци</i>	<i>нѣ̀мзинца</i>	<i>нѣ̀мзинцо</i>	<i>нѣ̀мзинци</i>

Родителен падеж мъжки род ед. число

<i>то̀мзинцѣ̀го</i> и <i>то̀мзинцѣ̀к</i>	<i>тѣ̀мзинцѣ̀го</i> и <i>тѣ̀мзинцѣ̀к</i>
<i>со̀мзинцѣ̀го</i> и <i>со̀мзинцѣ̀к</i>	<i>сѣ̀мзинцѣ̀го</i> и <i>сѣ̀мзинцѣ̀к</i>
<i>но̀мзинцѣ̀го</i> и <i>но̀мзинцѣ̀к</i>	<i>нѣ̀мзинцѣ̀го</i> и <i>нѣ̀мзинцѣ̀к</i>

Дателен падеж мъжки и среден род ед. число

то̀мзинцѣ̀му, тѣ̀мзинцѣ̀му и т. н.; членувани: *то̀мзинцѣ̀тому, тѣ̀мзинцѣ̀тому* и т. н.

Дателен падеж женски род ед. число

то̀мзинцѣ̀хи, тѣ̀мзинцѣ̀хи и т. н.; членувани: *то̀мзинцѣ̀тохи, тѣ̀мзинцѣ̀тохи* и т. н.

Родителен падеж мн. число

тѡмзинцкѣх и *тѣмзинцкѣх* и т. н.; членувани: *тѡмзинкѣхтѣх* и *тѣмзинкѣхтѣх* и т. н. (рядко се употребява).

Дателен падеж мн. число

тѡмзинцкѣм и *тѣмзинцкѣм* и т. н.; членувани: *тѡмзинцкѣхтѣм* и *тѣмзинцкѣмтѣм* и т. н.

Неопределителни местоимения

Неопределителни местоимения в говора са: *нѣкво* (нещо). *Нѣкой* се употребява по-рядко и то от по-младото поколение. Дат. пад. *нѣкому*.

Общоупотребимо е *будѣн*, *буднѡ*, *будно*¹; род. падеж *буднѣк*; дат. пад. *буднѣму* за мъжки и среден род и *буднѣхи* за женски род; мн. ч. *буднѣи*, род. пад. *буднѣх*; дат. пад. *буднѣм*.

Нѣкотри, *нѣкотра*, *нѣкотро*; род. пад. *нѣкотрѣк*; дат. пад. *нѣкотрѣму*, ж. р. *нѣкотрѣхи*; мн. число *нѣкотри*; род. пад. *нѣкотрѣх*; дат. пад. *нѣкотрѣм*.

Накутри (не зная кои); скланя се като *нѣкотри*.

Нѣкаѡф, *нѣква*, *нѣкво*, мн. ч. *нѣкви*; род. пад. *нѣквѣк*; дат. пад. *нѣквѣму*, ж. р. *нѣквѣхи*; мн. ч. род. пад. *нѣквѣх*; дат. пад. *нѣквѣм*.

Нѣкакаѡф, *нѣкаква*, *нѣкакво*; скланя се като *нѣкаѡф*.

Друк, *друга*, *друго*, род. п. *другѣк*; дат. п. *другѣму*; ж. р. *другѣхи*; мн. ч. *други*; род. п. *другѣх*; дат. пад. *другѣм*.

Като неопределително местоимение се употребява и *сокаѡф-такѡф* и мн. число *саквѣ-таквѣ*.

Отрицателни местоимения

Нѣкой и рядко *нѣкойа* и *нѣкойе*. Редовно се употребяват *нѣкотри*, *нѣкотра* и *нѣкотро* (скланя се като *котри*).

Другите отрицателни местоимения са както в литературния език.

Обобщителни местоимения

Като обобщително местоимение в говора широко се употребява *врѣт*¹ и *врѣт* за трите рода. То се е развило от стб. *вѣрадъ*. Род. падеж *врѣтѣх*, *врѣтѣх*; дат. пад. *врѣтѣм*, *врѣтѣм* и *врѣм* или *врѣм*-членувано: *врѣмсѣм*, *врѣмнѣм*, *врѣмтѣм* и т. н. За усиляване на значението се употребява и *врѣтчѣка*. Същото местоимение се употребява и като наречие.

¹ Произходът на това местоимение е от стб. *льбо єдннѣ* (вж. Неврокопският говор, стр. 107).

Освен това местоимение, макар и по-рядко, повече в говора на по-младите, се употребяват и литературните:

(ф)сѣк, всѣка, всѣко, всѣки; род. пад. фсѣкѣк; дат. п. фсѣкѣму; ж. р. всѣкѣхи; мн. ч. фсѣки; род. п. фсѣкѣх; дат. п. фсѣкѣм.

(ф)сѣчки, -тѣ, -сѣ, -нѣ; род. п. мн. ч. сѣчкѣх, сѣчкѣхсѣх, -нѣх, -тѣх; дат. п. сѣчкѣм, сѣчкѣм, -тѣм, -сѣм, -нѣм.

(ф)сѣкакаф, -а, -о, -и.

Формите за род. и дат. п. ед. число и род. и дат. п. мн. ч. са както при местоимението фсѣки.

5. ГЛАГОЛ

В системата на глагола между момчиловския говор и литературния език няма такива разлики, каквито има между системата на имената изобщо. Разликите са повече от фонетично и по-малко от морфологично естество.

Сегашно време

Сегашната основа за първо спрежение *-е* се явява във всички лица само когато *е* е под ударение. Ако е без ударение, във II л. ед. число и I и II л. мн. число тя се заменя с гласна *и*. При някои глаголи обаче се запазва и *е*-гласна и се явяват двойни форми; напр. *мѡжѣши* и *мѡжѣш* (между по-младото поколение), *мѡжим* и *мѡжем*, *знѣѣши* и *знѣѣш* и т. н. Тази промяна едва ли може да се обясни чрез редукия, макар че е свързана с ударението, защото източнобългарската редукия *е > и* не е обикната в нашия говор. Освен това, промяната *е > и* не е станала в III л. ед. число, макар че и там е на лице същото условие — няма ударение върху *е*. По-правдоподобно е да се обясни чрез влияние на императивната форма и на II спрежение.

За първо лице ед. ч. в I и II спрежение се явяват двойни форми: без окончание *-м* и с окончание *-м*; напр. *чѣта* и *чѣтам*, *мѣта* и *мѣтам*. Двойни форми при същите глаголи има и за I л. мн. ч.; напр. *чѣтѣм* и *чѣтѣме*, *игрѣим* и *игрѣимѣ*.

Когато ударението пада върху окончанието, застъпникът на стб. ж и а в I л. ед. число и III л. мн. ч. е *ѡ* (*'ѡ*). При това, както при членуваните форми на съществителните, щом ударението пада върху члена, последното *т* обикновено изпада, така и в III л. мн. ч. щом ударението пада върху окончанието и се получава *-ѡт* (*'ѡт*), *т* обикновено изпада. Употребяват се обаче форми и с *т* и без *т*, и то у един и същ говорител; напр. *перѡ* и *перѡт*, *дерѡ* и *дерѡт*, *звѡ* и *звѡт* и пр.

Когато ударението не пада върху окончанието в I л. ед. ч. и III л. мн. ч., получава се редуцирана ерова гласна, която е близо до *а* (*а*) или до *е* (*е*). Мека ерова гласна *е* се явява обикновено след мека съгласна, като резултат на старобългарската мекост пред ъ и ѣ при глаголите от III и IV старобългарско спрежение; напр.

бѣра — *берѣт*, но *ход'е* — *ход'ет*; *мѣта* — *метѣт*, но *мисл'е* — *мисл'ет* и др. Разликата обаче между *а* и *е* е много малка, често пъти звуковете се преливат и е мъчно слухово да се различават, затова този звук бележа предимно с *а*.

В окончанието за III л. I спреж. -*е*, и особено при окончания -*ме* и -*те* за I и II лице мн. число за всички спрежения, неудареното *е* се чува почти като *ѣ*; напр. *знаѣ*, *говѣѣ*, *ходимѣ*, *ходитѣ* и пр., но доста редуцирано, затова го бележа с *е*.

Примери за спрежение на глаголи в сег. време:

I спрежение

единствено число

<i>предѣ(-м)</i>	<i>звѣ(-м)</i>	<i>мѣга(-м)</i>	<i>лѣгна(-м)</i>	<i>знайѣ(-м)</i>	и <i>знам</i>
<i>предѣш</i>	<i>звѣш</i>	<i>мѣжиш</i>	<i>лѣгниш</i>	<i>знайиш</i>	и <i>знаш</i>
<i>предѣ</i>	<i>звѣ</i>	<i>мѣже</i>	<i>лѣгне</i>	<i>знаѣ</i>	и <i>зна</i>

множествено число

<i>предѣм(-ме)</i>	<i>звѣм(-ме)</i>	<i>мѣжим(-ме)</i>	<i>лѣгним(-ме)</i>	<i>знайм(-ме)</i>
<i>предѣте</i>	<i>звѣте</i>	<i>мѣжите</i>	<i>лѣгните</i>	<i>знайте</i>
<i>предѣ(т)</i>	<i>звѣ(т)</i>	<i>мѣгат</i>	<i>лѣгна(т)</i>	<i>знай(ат)</i>

Така се спрягат още: *гов'ам* (говѣя), *копам* (копая), *гѣлбам* (дълбая) и др.

II спрежение

единствено число

<i>гѣл'ѣ(-м)</i>	<i>лѣжа(-м)</i>	<i>сид'ѣ(-м)</i>
<i>гѣлиш</i>	<i>лѣжиш</i>	<i>сидиш (здиш)</i>
<i>гѣли</i>	<i>лѣжи</i>	<i>сиди (зди)</i>

множествено число

<i>гѣлим(-ме)</i>	<i>лѣжѣм(-ме)</i>	<i>сидѣм (здѣм)</i>
<i>гѣлите</i>	<i>лѣжите</i>	<i>сидите (здите)</i>
<i>гѣл'ат</i>	<i>лѣжѣ(т)</i>	<i>сид'ѣ(т) (зд'ѣт)</i>

Често пъти *лѣжа* се слуша и с редуцирано *е* в *и*: *лижиш*, *лижи*, *лижѣм* и т. н. По II спрежение се спрягат всички старобългарски глаголи от *и*-основа (IV спрежение).

III спрежение

единствено число

<i>купѣвам</i>	<i>гл'ѣдам</i>	<i>набадам</i>
<i>купѣваш</i>	<i>гл'ѣдаш</i>	<i>набадаш</i>
<i>купѣва</i>	<i>гл'ѣда</i>	<i>набада</i>

множествено число

<i>куповаме</i>	<i>гл'одаме</i>	<i>набадаме</i>
<i>куповате</i>	<i>гл'одате</i>	<i>набадате</i>
<i>куповат</i>	<i>гл'одат</i>	<i>набадат</i>

Към това спрежение спадат глаголите, чиято инфинитивна основа в старобългарски език е свършвала на *-ова* и *-ева*. Наставката *-ова* се запазва и не минава в *-ува*, както в литературния език и други говори; напр. *купова*, *дарова* и др. Към това спрежение се отнасят и други глаголи, които са претърпели различни фонетични промени, като: *гл'одам*, *умирам*, *збирам* и др. Също и всички итеративни глаголи с разширена основна гласна като *набадам*, *опищам*, *одирам* и др.

Спомагателен глагол *съм*

ед. ч.	мн. ч.
<i>сам (сѡм)</i>	<i>сме (смѣ или см'ѡ)</i>
<i>си</i>	<i>сте (стѣ или ст'ѡ)</i>
<i>е, ѿѣ (ѿѡ)</i>	<i>са (сѡ)</i>

Минало несвършено и свършено време

Минало несвършено и минало свършено време се образуват в повечето случаи както в литературния език с фонетични особености, свойствени на говора.

Минало несвършено време

единствено число

<i>жѡнѣх</i>	<i>копѣх</i>	<i>ходѣх</i>	<i>гѡлѣх</i>	<i>гл'одах</i>
<i>жѡнѣше</i>	<i>копѣше</i>	<i>ходѣше</i>	<i>гѡлѣше</i>	<i>гл'одаше</i>
<i>жѡнѣше</i>	<i>копѣше</i>	<i>ходѣше</i>	<i>гѡлѣше</i>	<i>гл'одаше</i>

множествено число

<i>жѡнѣхме</i>	<i>копѣхме</i>	<i>ходѣхме</i>	<i>гѡлѣхме</i>	<i>гл'одахме</i>
<i>жѡнѣхте</i>	<i>копѣхте</i>	<i>ходѣхте</i>	<i>гѡлѣхте</i>	<i>гл'одахте</i>
<i>жѡнѣха</i>	<i>копѣха</i>	<i>ходѣха</i>	<i>гѡлѣха</i>	<i>гл'одаха</i>

Минало свършено време

единствено число

<i>играх</i>	<i>зѡх (з'ѡх)</i>	<i>рѣках</i>	<i>плѣтах</i>
<i>игра</i>	<i>зѡ (з'ѡ)</i>	<i>рѣче</i>	<i>плѣте</i>
<i>игра</i>	<i>зѡ (з'ѡ)</i>	<i>рѣче</i>	<i>плѣте</i>

множествено число

<i>играхме</i>	<i>здохме (з'дохме)</i>	<i>рекахме</i>	<i>плетахме</i>
<i>играхте</i>	<i>здохте (з'дохте)</i>	<i>рекахте</i>	<i>плетахте</i>
<i>играха</i>	<i>здоха (з'доха)</i>	<i>рекаха</i>	<i>плетаха</i>

Глаголи, които в литературния език пред окончанието в 1 л. ед. число и мн. число минало св. време вмятат *о*, в момчиловския говор вмятат *а*, та се получава-*ах* вм. литер. -*ох*, като *реках* и т. н. По този начин се спрягат *дам*, *йём* и др. — *дадах*, *йёдах* и т. н.

От *мога* мин. св. време е *можих*, *можй*, *можй*, *можихме*, *можихте*, *можиха*.

Минало свършено време от спомагателния глагол е *бех*, *бе*, *бе*, *бехме*, *бехте*, *беха*. Среща се и форма *би*, повече в значение на 'стана' (*ни би сайа рабта; той мислеше, ама ни би*), но и в значение на *бё* (*тахй да бй дошъл*; или *то ни бй аднош, ни бй дваш!*) Среща се само в III лице ед. число.

Освен тази форма, срещат се доста често и формите: *б'дох*, *б'б*, *б'б*, *б'дохме*, *б'дохте*, *б'доха*. И те, подобно на късата винителна форма на личното местоимение *мò*, *тò*, се употребяват когато са под ударение главно след отрицание.¹ В говора не се среща формата *бидòх*, *бидè* и т. н.

Бъдеще време

В момчиловския говор, както и в литературния език, бъдеще време се образува по два начина: чрез спомагателната частица *шта* и сегашно време на глагола или чрез *шта* и съкратен инфинитив. При това от мястото на съкратения инфинитив спрямо частицата *шта* се придават различни отсенки на мисълта. Ако *шта* стои пред съкратения инфинитив, изразява се по-сигурно бъдеще действие; ако стои след инфинитива — по-несигурно, по-неопределено. Примери: а) *шта ход'ам*, *шта град'ам*, *шта копам*; *сички шта*, *майчо*, *забури*, *л'у адно ни штò забури*; *йè шта до утре*; *ни штеш каза*; б) *мок ли штиш до*; *на штим вода студена и сèнка дибела*; *до ште време и за мене да споминаш*; *легна штиш, заспа штиш* и др.

Обикновени са и формите с *шта* и *да* конструкция; напр. *è шта да йда*, *та ма почèкай*; *ште да гради кòшта* наред с *ште гради кòшта*.

Отрицателното бъдеще време се образува със спомагателния глагол *штò* и съкратен инфинитив: *ни штò й* (стб. нтн), *ни штò рек*, *ни штò нас* (стб. пагтн), *ни штò пè* (стб. пьтн) и др., но и

¹ Подробно за тази форма вж. у проф. К. Мирчев, който я извежда от старото „бих“, „би“ (За някои от формите на новобългарския помощен глагол „съм“, Год. Соф. У-т, Историко-филологически факултет, т. XXXII, 1936, стр. 12, 13). Ср. и тук стр. 18, 19.

ни *штѡ да ѝда*, ни *штѡ да рѣка*, ни *штѡ да паса* и т. н. По същия начин се изразява отрицателно бъдеще и чрез *нѣма*: *нѣма да дойда*, *нѣма да уча*, *нѣма да бѣра дарва* и пр.

Бъдеще в миналото (минало предстояще, *futurum praeteriti*) е обикновена форма в говора: *ѝе штѣх да ѝда нах минана*, *ама ма ни пуснаха от стопанството*; *штѣх да прикарам сѣносо*, *ала кон'ас ми окуцѣ* и др. То се изразява и със съкратен инфинитив без да: *ѝе штѣх ѝ*, *ала ма нимѣше*; *ѝе штѣх до*, *да ма беше порукал* и др.

Повелително наклонение

Формата за повелително наклонение II л. ед. ч. завършва на *-и*, но е с отнет на ударението върху първата сричка: *кажи*, *збѣри*, *посѣдни*, *надроби* и др. За II л. мн. ч. е надделяла формата за III и IV старобългарско спрежение и основата свършва на *-и*, но пак с ударение върху първата сричка: *ходите*, *носите*, *речите*, *изпечите*, *посѣдните* и др. Понякога гласната *и* изпада и се явяват уподобявания: *хѡтте*, *нѡсте*, *збѣрте* (съберете), *вѡрте* и др.

Отрицателната заповедна форма се изразява чрез *нимѡй* (за ед. число), *нимѡйте* (за мн. число) и съкратен инфинитив. Тази конструкция е много обикната в момчиловския говор; напр. *нимѡй ходи*, *нимѡй рѣк*, *нимѡй пѣ*, *нимѡй игра*, *нимѡй ла* (стб. лаѣтн), *нимѡй копѣ* и др.

В говора не се срещат форми, образувани с *нимѡй* и сег. време на спрегаемия глагол, свързани със съюза „да“, като *нимѡй да ходиш* и пр. Такива конструкции се срещат само във връзка със спомагателния глагол и то като литературно влияние; напр. *нимѡй да си такѡф голѣм*, но и *нимѡй бѝ такѡф голѣм* (не бъди такъв голям).

Инфинитив

В момчиловския говор инфинитивната форма служи за образуване бъдеще време и отрицателната заповедна форма, за които вече се спомена. Освен това инфинитивната форма се употребява още край глагола *мѡга* и в конструкции, образувани с глагола *сѣм*; например *мѡжиш ли дѡне*, *мѡжиш ли ѝ*, *мѡжиш ли каза*, *мѡжиш ли рѣк*, *мѡга ли го изѣ*, *мѡже ли го окрѣ*, *мѡжим ли излѣ*, *мѡгат ли до* и др.; *пѡзна го ѝе*, *видѣ го ѝе*, *дѣ зна* (де да зная) и др.

Запазени цели инфинитивни форми или съкратени форми на *т*, каквито проф. Милетич е записал¹, днес не се срещат в говора.

Причастия

В момчиловския говор липсва сегашно действително причастие, освен употребяваните като прилагателни *горѡшт* и *вон'ѡшт*.

¹ Die Rhodopemundarten, стр. 164.

Минало действително причастие на *-л, -ла, -ло, -ли* се употребява повече с основа от минало свършено време и по-рядко с основа от минало несвършено време: *реко̀л, рекла̀, рекло̀, реклѝ* и *речѐл, речѐла, речѐло, речѐли*; *ходи́л, -а, -о, -и* и *ходѐл, -а, -о, -и* и т. н.; напр. *лу речѐл ли да̀ рипнѐ и го̀ фа̀тали* и др.

От аористната форма *мо̀жих* причастието е *мо̀жил*. В говора широко се употребяват минали причастни форми, които проф. Милетич нарича „съкратени“,¹ като *донѐл, флѐл, слѐл* (слязъл), *занѐл, на̀шѐл* (от стб. *нантн*), *на̀расал* и др. Обясненията, които дава проф. Мирчев на тези форми, отричайки твърденията на някои слависти, които смятат, че те са остатък от стар сигм. аорист или че са влияние от сръбски език, ми се виждат най-правдоподобни. Съкратените инфинитивни форми като *ни мо̀жих флѐ, ни мо̀жиши отнѐ, ни мо̀жиши отн'ѐ* и пр., които проф. Мирчев извежда от тези форми,² са най-обикновени в нашия говор.

Миналите страдателни причастия се образуват както в литературния език, но в говора се проявява повече склонност към окончание *-т*; напр. *жѐнет* (вм. *женен*), *пѐт, сѐт, игра̀т, ко̀пат, ба̀х-та̀т*, но *за̀граден, на̀ваден* и др. В наречието *нѐнаузда̀ф* (ненадейно) проф. Милетич вижда остатък от първо минало действително причастие.³

В момчиловския говор деепричастията са доста обикнати. Те окончават на *штѐм*: *игра̀штѐм, тарчѝштѐм, пѐшѐштѐм, хо̀дешѐштѐм, пукашѐштѐм, пла̀чешѐштѐм* и др.; *дѐтѐсо до̀йдѐ пла̀чешѐштѐм, хо̀дешѐштѐм вартѐи врѐтѐно̀но* и др.

Сложни минали времена

Сложните минали времена се образуват както в литературния език и имат същата употреба; напр. *йѐ на̀годно̀ сам̀ пита̀л, шѐ то̀гава̀ сам̀ то̀рна̀л* (минало неопределено); *йѐ бѐх̀ получѝл телѐгра̀ма, а̀га̀ до̀йдѐ Грѐтко* (минало предварително).

Итеративни глаголни форми

В говора широко се употребяват итеративни форми от глаголи, чийто корен свършва на задноезична съгласна. Някои от тях, като *на̀рица̀м* (стб. *на̀рнца̀ж, на̀рнца̀тн, зарѐца̀м* (стб. *за̀рнца̀тн*), *отѐйца̀м* (отнцатн), *испѐйца̀м, истѐйца̀м* и др. са преки наследници на старобългарските форми, а други, като *облѐйца̀м, за̀влѐйца̀м, отсѐйца̀м* и др., са по-късно появили се форми, получени от редуване на *ѣ* с *и* при итеративни форми.⁴

¹ Die Rhodopemundarten, стр. 164.

² Неврокопският говор, стр. 94.

³ Die Rhodopemundarten, стр. 165.

⁴ Ср. Неврокопският говор, стр. 94.

Покрай старите форми като *занищам* (стб. ннцатн) и новите като *занищам*, се срещат и форми *заникновам* (стб. ннкнжтн) и *занекновам*; напр. *слонцено ѝе заникнало приз барчинана* (оттам същ. *заник* и *изник*) и *слонцено ѝе занекнало приз барчинана*; *нимдой ми заница слонцесо*; *таман' слонцено заникноваше приз барчина* (и *занекноваше*).

Глаголни форми с окончание *-ийа* вм. *-ѣа* (*-ѣва*) *мрийеш*, *удрийеш*, каквито проф. Милетич е записал само няколко от с. Пещера, Смолянско, и в които проф. Мирчев вижда итеративни форми,¹ не се срещат в момчиловския говор. Те се срещат в българомохамеданските говори в Девинско. Затова пък в момчиловския говор много са разпространени аналогични форми с итеративно значение, получени чрез промяна на коренна гласна: *погрѣбам*, *нанѣсам* (на-насям), *затрѣсам* и *затрѣсвам*, *поглиштам*, *завѣдам* (завеждам), *изѣдам*, *нажѣжсам* (и *нажѣзам*), *приѣмам* и др.

В говора е запазен старинен итеративен суфикс *-ова*, който се употребява срещу разпространения в повечето български говори и в литературния език *-ува*: *куповам*, *лѣковам*, *срамовам са*, *гост'овам*, *ладновам*, *вид'овам* и *вид'вам* (стб. вндоватн) и др.

Запазени са също и итеративни форми със стара основна наставка *-нж*: *миновам* (мннжтн), *навѣкновам* (навѣжкнжтн), *гѣбновам* (гѣвнжтн), *загѣнвам* (гѣнжтн).

Много са разпространени и итеративни форми като *дохѣдам*, (и *доходам*), *фѣтам*, *извѣдам*, *изградѣдам*, *изпѣдам*, *насѣтам*, *плѣтам*, *сѣтам*, *забѣрѣам* (и *забурѣвам*) и др. Някои езиковеди смятат тези форми за вторични, получени от форми, като *дохѣждам*, *хвѣштам* и пр., а проф. Мирчев ги изяснява като аналогични в повечето случаи, получени по следния начин: *доходовам* > *доходвам* > *доходам* и *дохадам*.²

6. НАСТАВКИ ЗА СЛОВООБРАЗУВАНЕ

За по-цялостна характеристика на говора ще се спра и на някои наставки, които са по-характерни за момчиловския говор или които в сравнение с литературния език имат по-други отсенки в значението.

-ло. Тази наставка служи, както и в литературния език, за образуване имена на оръдия; напр. *бручѣло*, *изнимѣло*, *пл'ускѣло* и др. Освен това с нея се образуват отглаголни съществителни и в известни случаи се употребява вместо *-итба*, която по-рядко се среща в говора: *телѣло*, *доѣло*, *играло*, *пѣло*, *ѣло* и др.

-ва — за образуване на отглаголни съществителни и абстрактни имена: *бѣлнева* (мъка), *тѣтнева* (тътнеж), *вѣнева* (миризма).

-ено, -но — за образуване на страдателни причастия, които в повечето случаи имат значение на отглаголни съществителни:

¹ Неврокопският говор, стр. 94.

² Пак там, стр. 106.

прашѐно (прашене), *ѓдено* и *пѓто* (ядене и пиене), *работеносо* му ни спорѓ и др.

-лка — за образуване на съществителни главно от глаголен корен: *женѓлка*, *главѓлка*, *умирѓлка*, *гувѓлка*; *умирѓлкаса* ни гѓни *хатѓр* нѓкому — ни бѓднему, ни богѓтему и др.

-те — за образуване на отглаголни съществителни. Тя се среща в някои думи, които са с наставки **-не** и **-итба** в литературния език: *сѓрнатѓ* (влачене), *жѓнатѓ*, *жѓнетѓ* (женене) и др.

-ут' — за образуване на отглаголни съществителни, които означават шум, вик, врява: *рѓкут'*, *бѓбут'*, *рѓвут'*, *мѓкут'* (мяучене), *крѓкут'*; *вдѓгна*ли са бѓбут' до нѓбѓно; *ѓде* рѓвут' (рев) и други.

-ѓuvo — със значение като наставката **-иво** в бѓлг. литературен език, но с по-широка употреба; в някои случаи замества и отглаголни съществителни на **-не**: *крѓѓuvo*, *шѓѓuvo*, *плѓт'uvo*, *пѓѓuvo*; *пѓѓuvoсо* му ѓе слѓбо; *ѓд'uvo* и пр.

Наставки с увеличително значение

В момчиловския говор се срещат доста характерни наставки с увеличително значение:

-иште, **-тиште**, **-четиште** — употребява се и за трите рода: *чилѓчиште*, *женѓиште*, *дѓтѓтиште*, *крѓвиште*, *кѓтетѓиште*, *женѓчетѓиште*, *чилѓчетѓиште* и др.

-т'ужиште, **-чужиште** — със силно ругателно значение. Употребява се главно за имена от мъжки род: *ѓхрѓнт'ужиште*, *ѓулгѓрт'ужиште*, *ѓфѓѓрт'ужиште* и др.

-тина, **-тетина** — с увеличително и слабо ругателно значение: *глафтѓна*, *глафтѓтетѓна*, *женѓчетѓна*, *момѓчетѓна*, *свѓнетѓна* и др.

-ѓко, **-тѓко** — с увеличително значение: *хѓѓдѓутѓко*, *куѓѓтѓко*, *женѓчетѓко*, *момѓчетѓко*, *волѓтѓтѓко* и др.

-уга, **-т'уго**, **-т'ет'уга** — близка по значение с **-чужиште**: *старѓѓуга*, *ѓфѓѓрт'ѓуга*, *ѓхрѓнт'ѓуга* и др.

Увеличителната форма на наречието *ѓѓѓ* е *ѓѓиште* и *ѓѓѓтиште*; на *млѓго* е *млѓѓно*, а на *блѓго* (сладко) — *блѓѓно*.

Ст. Н. Шишков привежда примери за увеличителни суфикси и при прилагателни имена. Те обаче се употребяват много рядко и звучат доста изкуствено и пресилено: *ѓрвѓнтѓтѓѓко*, *бѓлтѓтѓѓко*¹ и др.

Наставки с умалително и гальовно значение

Наставките с умалително и гальовно значение са по-многобройни и с много по-разнообразно значение, отколкото в литературния език, а струва ми се, и от другите бѓлгарски говори. При това отделните наставки могат да се свързват с различни менливи

¹ Родопски напредѓк, г. III, 1906, кн. 3, стр. 81.

части на речта, така че всички те — съществителни, прилагателни, местоимена, числителни, дори и глаголи и причастия на *л* — могат да получат умалително значение. Умалително значение могат да получат и някои наречия. Това е характерна особеност на момчиловския говор и на говорите в Средните Родопи изобщо.

-ек, -чек — съответствуват на литературния суфикс **-ец**: *памучек, шилечек, каменчек* и др. Този суфикс се прибавя, освен при имена от мъжки род, още и при прилагателни (*червенчек, аленчек, вълненчек* и др.), причастия (*узрелчек, побелелчек, погрознелчек* и др.), числителни (*адничек, адничка, адничко, аднички, д'вен'ки, петинки* и др., или *аднечек, аднечка, аднечко* — от род. падеж).

-ка, -инка, -чка — за имена от женски род: *кутийка, главинка, рачинка, женинка* и др. Употребява се и при лични и други местоимена (*мѐнка; дай мѐнка, ч'одо, водийца; тѐпка, тванка, сванка, нванка, сойка, нойка, сѐйка; котринки, котрачка, котрочко, кутрички*), при причастия (*попаренка, еденка, гл'оданка* и др.), при прилагателни от женски род (*червенка, белка, аленка* и др.).

-ко — за гальовни имена от мъжки род (*Кол'ко, Гот'ко*), от женски род (*лел'ко, чичко*), от среден род (*чотко*); при числителни (*пет'ко, десет'ко*); при причастия мъжки и среден род (*капналко, чукаатко, удричко, л'убенко, хапанко*); при наречия (*ошко, оцот'ко, отвот'ко, млочко, горичко, долничко, ечко* (от *еце*), *дручко* (от *друг*), *ништничко* (от *ништо*)).

Умалителната форма на прилаг. *малак, малка, малко, мал'ки* и *машек, машка, машко, машки* е *мутек, мут'ка, мут'ко, мут'ки* или — с още по-силна умалителност и гальовност — *мутечек, мутечка, мутечко, мутечки*. Силна умалителност и гальовност на същото прилагателно се изразява и чрез формите *кутек, кут'ка, кут'ко, кут'ки* или *кутечек, кутечка, кутечко, кутечки*. В последните форми се влага и силно емоционален смисъл (колко малък!)

-ок — за имена от м. род: *вирчок, домчок, мажчок* и др. Думите в момчиловския говор добиват умалително значение не само чрез горепосочените наставки, но и чрез много други, които се употребяват и в бъл. литературен език. Така напр. чрез наставката *-и*, която служи за образуване еднократен вид на глаголи, напр. *чекам — чекни, чекновам*, не само видът се променя, но се придава на глагола и умалително значение. Също *пекам — пекна*. В *седам — с'одна* не се чувства умалително значение.

От (*ай*)*толкоф* умал. форма е (*ай*)*тут'коф*), от (*ай*)*нолкоф* — (*ай*)*нут'коф*), а от (*ай*)*солкоф* — (*ай*)*сут'коф* и др. Към тях често се прибавя за усилване **-ка**; напр. *айтут'кофка, айнолкофка* и т. н.

7. УДАРЕНИЕ

Момчиловският говор по отношение на ударението споделя общите особености на смолянския говор и изобщо на югоизточните

български говори, които са запазили по-старинно подвижно ударение. В него обаче, в сравнение с другите източнобългарски говори, е на лице склонност към отмет на ударението към първите срички.

По-новите литературни думи, проникнали в говора, носят ударение както в литературния език.

Тук ще приведа примери на по-типични случаи, при които момчиловският говор се отличава от литературния език и други български говори.

Съществителни

Едносричните имена от мъжки род, които образуват мно̀ число с наставка *-ове*, имат ударение върху корена: *бѣсовѣ, дѹховѣ, дарѣвѣ, класѣвѣ, долѣвѣ, плодѣвѣ, волѣвѣ, грѣбовѣ, дворѣвѣ, пѣповѣ, нѣжѣвѣ, снѣповѣ, дѣбовѣ, домѣвѣ, кошѣвѣ, корѣвѣ, клѣтѣвѣ* и др.

Едни от тях, когато се членуват, преместват ударението върху последната сричка, а други запазват ударението върху корена: *долѣт, домѣт, градѣт, дабѣт, чинѣт, чукѣт* и пр., но *грѣбат, пѣт'ат, кошѣт, дарѣт, волѣт* и пр.

Двусричните имена от мъжки род с представка имат ударение винаги върху представката: *вѣздух, добив, заник, изник, припѣв, нагрѣф, ъгрѣф* и др.

С ударение върху представката са и повечето от многосричните имена от мъжки и женски род, с изключение на тези думи, които са заети от литературния език: *вѣзглавница, вѣзвратник, задушница, запитник, нарамник, посадница* и др. Под влияние на литературния език се среща и *вазглавница* и др.

Склонността към отмет на ударението личи най-ясно при имената от женски род. По отношение на ударението те могат да се разделят на няколко групи:

а) С постоянно ударение върху корена във всички форми: *пѣла, пѣли, пѣлата, пѣлитѣ; трѣха, ѱскра, липа, лѣка, мѣлзга, трѣска, плѣва, тѣсла, мѹха, сѣлза, сѣстра, ѱгла, мѣтла, рѣса* и пр.

б) С отметнато ударение само в членуваните форми: *бѣза, бѣзѣта, бѣзи, бѣзитѣ; браѣта, врѣѣта, вода, гѣра, дѹша, коѣта, коѣта, мѣгла, рѣка* и пр.

в) С отметнато ударение върху крайната сричка в ед. ч. и със запазено ударение върху корена в мн. число: *женѣ, женѣта, женѣни, женѣнитѣ; момѣ, момѣи; главнѣ, главнѣи* и др.

г) С ударение върху последната сричка във всички форми: *лажѣ, лажѣта, лажѣ, лажѣтѣ; данѣ, л'улѣ, парѣ, тасмѣ* и др.

Имената от среден род образуват две групи: едни са с неподвижно ударение върху корена във всички форми, а други отмятат ударението в някои форми.

С неподвижно ударение са: *шѣле, брѣме, сѣме, кѹче, пѣле, ѱѣре, ѱѣгне, жѣдрѣѣ* и пр. Мн. число: *шѣлетѣ, брѣметѣ, кѹчетѣ*

и пр.; членувани: *пйлето, кучето*; мн. число *пйлетата, кучетата* и пр.

С отмет на ударението са: *м'осо, море, поле, село, тесто, гнездо, влакно, лице, млеко, перо, село, село, село* и пр. Мн. число: *месца, полета, сена, гнезда* и пр. Членувани: *месото, морето, полето*; мн. число: *месата, полетата, селата* и пр.

Наречия, които са стари падежни форми с предлог, са с ударение върху предлога: *нараки, отраки, доземе, навреме, овреме, отсавце* и пр.

Глаголи

По отношение на ударението и глаголите в сег. време образуват две групи: едни са с ударение върху коренната сричка във всички форми, а други само в първо лице сег. време са с ударение върху корена, докато в останалите форми сег. време са с отметнато върху окончанието ударение:

а) *пйша, пйшиш, пйше* и т. н.; *нос'а, йда, кол'а, коп'а, мдга, лбжа, плача, ткайа* и мн. др.

б) *преда, предеш, предеш* и т. н.; *плета, гор'а, крада, мета, нека, дера, пера, ора, гдрм'а* и т. н.

Глаголите с представка в свършен вид сег. време са с ударение върху представката, а в несвършен вид — с ударение върху корена: *побахта, откл'уча, закл'уча, донеса, отнеса, зарежа* и др. Същото ударение имат и глаголите с няколко представки: *изпонабахта, изпонапийа* и др., но несвършен вид: *побахтавам, откл'учвам, закл'учвам, донисам, зарезвам* и пр. С няколко представки: *изпонабахтавам, изпонапийвам* и др.

Повелително наклонение

Всички прости (коренни) глаголи в повелително наклонение имат ударение върху коренната сричка, а не върху императивното окончание, както е в литературния език и в повечето източнобългарски говори: *чети, четите, плети, плетите, носи, носите, брани, браните, молчи, молчите, купи, купите; речи, пятай, сучи, върти, лежи* и пр.

В глаголите с представки обаче ударението пада върху представката: *побахти, откл'учи, закл'учи, донеси, принеси, отнеси, зарежи* и пр. Глаголите, образувани с няколко представки, в едни случаи са с ударение върху първата представка: *понабарзи са, понаведи са*, а в други — върху последната: *изпонабахти хи, изпонапрати хи* и др.

Деепричастията винаги са с ударение върху окончанието: *плачештйм, пускаштйм, рукаштйм, тарчиштйм* и пр.

Останалите глаголни форми и причастия имат ударение както в литературния език и в останалите източнобългарски говори.

IV. БЕЛЕЖКИ ВЪРХУ СИНТАКСИСА

1. Най-характерната особеност в синтаксиса на момчиловския говор, както и изобщо на смолянския говор, е употребата на падежни форми, с които се изразяват синтактични отношения. С тази си особеност момчиловският говор се отделя от повечето български говори и от литературния език, в който се пазят живи падежни форми главно при местоименията. По отношение на падежите момчиловският говор се оказва доста консервативен. Наистина, в него не е запазена цялата склонитбена система, защото не се пазят всички падежи. При това наред със старите синтетични форми се употребяват и по-нови аналитични, особено между по-младото поколение. Някои от падежните форми обаче като родителен и дателен падеж ед. число и дателен падеж мн. число са напълно живи езикови форми, а не езикови вкаменелости и се употребяват от всички — и млади и стари. Напр. *чилѣкѣк ни мѳжиш надвѳ* (род. пад.); *нашему Кол'у кѳштаса* (дат. пад.); *лѣли* или *нашехи лѣли градѳнана* (дат. пад.); *у Пѣтрофцѣх има бѳбут'* (род. и мест. пад. мн. число); *хайдутѣм, л'удѣм* (дат. пад. мн. число) и др.

Особено живи са падежните конструкции във връзка с тройния член; напр. *чилѣкасѳк, чилѣканѳк, чилѣкатѳк* (род. пад.), *чилѣку-суму* (дат. пад.), *жѣнѣсохи, крѣвѣсохи* (дат. пад.), *л'удѣмсѣм* (дат. пад. мн. ч.) и мн. др. Родително-винителната падежна форма, главно при лични и роднински имена, е добре запазена в говора.

2. Изразяване на притежание. Освен чрез дателен-притежателен (*Ивѳному кѳштаса ѳѣ прокѳпала*) и аналитично чрез предлог *на* и родително-винителната форма (*на Ивѳна кѳштаса ѳѣ прокѳпала*), много обикнат начин за изразяване на притежание е чрез притежателни прилагателни, образувани с наставките *-ѳф, -ѳва, -ѳво; -ин, -ина, -ино*: *Ивѳноваса кѳшта ѳѣ прокѳпала; пѳповаса л'увада ѳѣ кѳсѣна; мѳйчина кл'ѳтва; мѳйчина дѳштера*. Характерно за говора е, че прилагателните, образувани със суфикс *-ски, -ска*, се употребяват повече за изразяване притежание, а по-малко за изразяване на качество; напр. *Бѳклѳрскаса чѣшм'ѳ, Кѣдѳкѳска Т'ѳд'увица, Кан'уски мѳми, пѳпускиѣ кѳшти, Чѳрнѳскиѣ л'увади* и др.

3. Употреба на *будѳн, буднѳ, буднѳ* и *нѣкаѳ, нѣква, нѣкво*. Както се изтъкна, неопределителното местоимение *будѳн*, със запазени падежни форми за род. и дат. падеж, широко се употребява в говора. Общобългарското *нѣкой* не е типично. То се употребява рядко от по-младото поколение под влияние на литературния език. Със същото значение понякога се употребява *нѣкаѳ, нѣква, нѣкво, нѣкви*.

Съществува разлика в значението между местоименията *будѳн* и *нѣкаѳ*. *Нѣкаѳ* означава по-голяма неопределеност и може да се отнася за лица, същества и предмети: *нѣкаѳ чилѣк ѣ флизал тува* (не *будѳн чилѣк...*); *даѳ ми нѣкаѳ лѣѳ*; *найде ли нѣкво муле за сѣнѳно* и т. н. В тези случаи не може да се употреби *будѳн*. *Будѳн*

се употребява за сравнително по-познат предмет и то предимно за лица: *будйн от вас, буднѐму чилѐко ште изгори душицана, буднѐму мѐжу жената* и др.

Само у този, който е повлиян от литературния език, може да се срещне употреба на *будйн* като определение на дума, която означава животно; напр. *будйн въл, буднѐ ѓфца*, вм. *нѐкаф въл, нѐква ѓфца* и пр., но не и *буднѐ кѓшта, будйн камен'* и пр.

Неопределените местоимения *будйн* и *нѐкаф*, както и наречието *будндш*, не се употребяват в отрицателно значение на никой и никога, както това се забелязва в други говори и някои езици.¹ Те могат да имат отрицателно значение само в отрицателни изречения от типа на *тѓ будйн ѓѐ парѓтек тебе да угада* (никой не е свободен да ти угажда).

4. Употреба на *л'у, лу, лѓй*. Наречието *л'у, лу*, застъпник на стб. *любо*, се употребява много често в говора, при това с доста разнообразно значение на 'само', 'щом', 'като', 'нека', 'също' и др., а понякога — само за засилване чувството. При това то обикновено стои в началото на изречението или се предшества от частицата *чи*; напр. *лу го порѓках и дѓйде; лу ми рѓчи и шта го стѓра; чи лу добре ми дошѓл, чѓтко; чи лу ѓца ми сте драги; лу да дѓйде, хич да ни чѐка; лу излезѐ ли сѓс пѓшка и дунесе зайек; лу ага рече, прави го; лу кутрѓто да чука, да ни отвѓр'аш* и др. За засилване на значението на *лу* в смисъл на 'също' се употребява *лѓй, л'ѓй*: *лу какѓфто ѓѐ адинан, лѓй айнакѓф и дрѓган; лу айндѓ си ѓѐ и лѓй айндѓ си ѓѐ*.

5. Употреба на *тѐк*. В приставни изречения за цел, за да се подчертае желанието или целта, изразени чрез глагола в приставното изречение, се употребява *тѐк* със значение 'само' или 'за да'; напр. *платѓх му напрѓш, тѐк да знаѓа, чи ште дѓйде; тѓр-нах от соѓа пѓт', тѐк да го срѓшна* и др.

6. Употреба на *хѓг'а*. Това наречие-съюз се употребява обикновено в прости изречения в състава на сложни със значение на 'толкоз повече', 'по-много', 'повече' и пр.; напр. *кѓлкѓсо го хран'а, тѓ хѓг'а слабѐѐ; ѓѐ му махам да мал'чи, тѓ хѓг'а са заѐда*.

7. По-особена употреба на предлози. За момчиловския говор, както и за смолянския, е характерен предлогът *нах*, който има значение на 'към', 'у', 'на', 'приблизително', 'около' и пр.; напр. *отѓде нах мѓйниѐ; кога ште ходиш нах Пловдив? ѓлатѐ нах нас; ѓла нах тѓф (тук); тѓй ште има нах тридѓсте години (около 30 години); дѓхнова ми нах развалѐно; врем'ѓсо са ѓбѓрна нах пѓдзимѐ* и пр.

Предлогът *вас, вѓс* се употребява с няколко значения:

а) със значение 'нагоре по': *варви вас трапѓс; по ѓл ден' вас трап* и *нис трап*; *дѓтѓсо са качи вѓйке вас скаласа* и др.

¹ Ср. Неврокопският говор, стр. 105.

б) за означаване на приблизително качество: *платносо ѝе вѝс старѝ*; *брашнѝсо ѝе вѝс вмерѝсанѝ*; *срѝшнах вѝс стар чилѝк* (старичѝк) и др.

в) в значение на 'около' (за време): *вас пѝдзимѝ* (към есента); *вас прѝлетѝ*, *вас айнѝвѝ времѝ* (по онова време).

г) в смисъл на 'при', 'на грижите на някого': *майкѝна ѝе вас синовѝнѝ* (на грижите на синовете); *ѝе сигѝ сам вас Пѝндѝа* и др.

В сравнение с литературния език и някои други говори предлогът *из* има по-ограничена служба. Той се употребява за посочване на местонахождение във връзка с друга дума и често пъти носи ударението: *из дѝсна страна*, *ѝт лѝва страна* *из висѝце*, *из дѝлѝкѝ* и др.

8. По-особена употреба на съюзи. Съюзът *да*, освен за връзка в приставни допълнителни и обстоятелствени изречения за цел, е развил и други значения и не винаги се употребява за връзка. В тези случаи често *да* се усилюва с частицата *чи*; напр. *чи дѝ ма бѝше порукал и мѝнѝ* (в смисъл 'нека' 'по-добре беше' и пр.); *дѝте*, *дѝте*, *дѝ бѝ душлѝ майка ти*; *дѝ ми ѝе крѝва ногѝса*, *нѝли ми ѝе пѝлна к'ес'ѝса* ('нека'); *ѝти сѝчѝш ѝласѝ?* — *ѝти дѝ!* ('защото така!'). Когато *да* не е употребено като съюз, обикновено е под ударение.

Частичката *чи*, освен при *да*, служи за усилюване и на други съюзи и наречия, обикновено в изречения, които изразяват учудване; напр. *чи ѝти ни каза*, *когѝ шѝе варѝиш*; *чи ѝце мѝлѝго си накосил*, *чи ѝце си хубѝв*, *чи как дѝидѝ солѝкоф рѝно*.

Съюзите *та* и *че* често пъти се употребяват заедно: *таче са вѝрна калѝко ти Мѝтро* (че, па); *порукаха на*, *таче ни ни казаха кадѝ шѝа на водѝат* (пѝк) и др.

9. Както в много говори, така и в момчиловския говор възвратните местоимения не се употребяват във винителен и дателен падеж като обект в изречението, когато показват притежание на субекта. Те са заменени с лични местоимения; напр. *порукаѝ тѝта ти* (вм. си), *з'ѝ с нѝга си и синовѝнѝ на работа* (вм. със себе си), *лу нѝга си гл'ѝда* (вм. себе си), *тѝй вѝрѝди нѝму си* (вм. на себе си) и др. Възвратното местоимение *себе си* съм отбелязал само в един израз, който сега рядко се употребява и то само в специално значение — *ѝтидѝ по сѝбѝ си* (т. е. по нужда, в клозета). Вместо *ниѝ сѝ* *си своѝ* по-често се среща *ниѝ сѝ* *ниѝ си нѝши* и др.

10. Отрицателната частица „не“ при спомагателния глагол „съм“ в сегашно и минало несвършено време често стои след глагола; по-рядко се срещат случаи, при които тя е пред него; напр. *ѝе сам нѝ дошѝл тѝбѝ дѝ гл'ѝдам* покрай *ѝе ни сѝм дошѝл* и т. н.; *ѝе сам нѝ фѝчерѝшен*; *ти си нѝ аѝямѝйѝа*; *ти си нѝ градѝл кѝшѝа дѝругѝму*; *ѝе бѝх нѝ ихтѝч* (нуждаещ се) *за тѝвѝнѝ парѝ*, покрай *ѝе ни б'ѝх ихтѝч* и т. н.

Кратките лични местоимения, употребени край сложно глаголно време, обикновено стоят пред спомагателния глагол¹; напр. *ако ма си забурил*; *ниѐ ва сме канили*; *иѐ ти сам казал*; *тѐ ва бѐха еца узорили*; *тѐ ни са порбчали да идим*; *иѐ ва сам нѐ видвал да влезѐте буднош*; *иѐ та сам нѐ чувал да попѐеш*; *тѐх ги са нѐ калѐсвали на свѐтба* и т. н., покрай *ѐ ни сѐм ва видвал* и т. н.

Възвратното местоимение в сложни минали времена от възвратни глаголи също обикновено е пред спомагателния глагол; напр. *ниѐ са сме наѐли и напѐли*; *иѐ са сам приказал, ага да тѐрна*; *тѐ са са напѐли на свѐтбана*; *виѐ са стѐ еце подголѐмили* и пр.

11. Забелязва се особена употреба на миналите действителни причастия на *-л, -ла, -ло, -ли* и на миналите страдателни на *-н, -на, -но, -ни* и *-т, -та, -то, -ти*, които често заместват отглаголни съществителни и стари инфинитивни конструкции, изразявани чрез *да* изречения; напр. *искарва лу за ѐло и пило* (изкарва само за ядене и пиене — да яде и пие); *нѐму дай лу чѐло* (четене); *нѐгована работа — писано* (да пише, писане); *ни ми са а ѐло* (отиване); *ѐло ми са а*; *играло ми са а*; *лу за играло мисли*; *сва мерѐчко учено, шѐ го разболѐе пак* и др.

12. Употреба на глаголите *ида* и *пѐда*. Покрай основното си общобългарско значение глаголът „ида“, особено в III л. ед. и мн. число сег. време и по-рядко в другите лица, се употребява с модално значение; напр. *идѐ та са заоблачи и пак са изѐсни* (заоблачи се и пак се изясни); *буднош пѐдѐ та му примени бѐл'кана, че пак си го ст'ѐгне*; *идат та са сгѐд'ѐт и пак са закарат*; *пѐдѐше та ми рѐчѐше*: „*Марийку, хайда да та вод'а на межѐ*“. Със същото значение се употребява глаголът и в повелително наклонение: *пѐдите хми ѓкрадите лу врѐ офѐне*² (откраднете им всичките овци); *тоѐ пак пѐди та хми кажѐ* (той им казал) и др.

В съчетания с отглаголни съществителни същите глаголи имат обикновено модално значение и придават на израза глаголен характер: *кравинѐ идат рѐвут' ѓ пѐдникан* (реват); *идѐ рѐкут'* (вика, крещи); *идат виштѐне* (смеят се с глас) и др.

13. Употреба на *ѐла да*. Това съчетание се употребява за категорично отричане на действието или състоянието, изразено чрез глагола в изречението; напр. *разбѐдих са в зѐри, чи след това ѐла да засн'а*; *зѐ пари, чи ѐла да хи вѐрне* (не ги върна).

14. Особености в употребата на някои глаголни времена. Често пъти бъдеще време, изразявано чрез *шта* и съкратен инфинитив от *има*, означава действие или състояние, което става в настоящето; напр. *тоѐ, Гѐго, шѐ имѐ пѐ-млого пари*. Ударението в този случай пада върху втората, последна сричка на глагола *има*, за разлика от *тоѐ шѐ имѐ*, което означава бъдеще време: *иѐ нагодно шта имѐ да плат'а* и др.

¹ Тая особеност се среща и в много други говори, вж. Неврокопският говор, стр. 110.

² Сборник за нар. умотворения, т. I, 1889, стр. 141.

Обикната е употребата на минало предварително време вм. бъдеще в миналото (минало предстояще). С тази замяна се изразява, че действието сигурно е щяло да стане. Обикновено миналото време е в главното изречение, което се пояснява от подчинено условно изречение, изразявано чрез *да* и личен глагол; напр. *от бално да са умираше, йѐ бѣх отколѐ умрѣла* (нар. песен); *да са поржи бис масло, до сига бѣх спбржила* (и *да сам спбржила*); *да имѣх твдите нѡги, до сига бѣх отишдл* (и *да сам отишдл*) и др.

V. РЕЧНИКОВИ ОСОБЕНОСТИ

Речникът, по-точно речниковият състав, в сравнение с основния речников фонд и граматичния строеж, е една от най-променливите страни на езика. Всички социални, икономически и политически промени, всички промени в производството, всички културни влияния намират отражение в речника. За да се разберат по-правилно особеностите в речника на с. Момчиловци и изобщо на смолянския говор, трябва да се има пред вид още и географското положение на родопските говори, което обуславя и ред икономически, политически и културни влияния, отразени в говорите. Тези говори са доста близо до териториалните диалекти, легнали в основата на Кирило-Методиевия старобългарски език, изпитали са най-силно и най-продължително гръцко и турско влияние и се отличават със значителна консервативност.

1. СТАРИННИ ДУМИ

Старинната лексика на родопските говори, покрай старите падежни форми, е обръщала вниманието още на първите български езиковеди и на по-сетнешните изследвачи на българските говори. Проф. Б. Цонев смята, че тия говори заемат първо място между другите български говори по запазени старобългарски думи и изтъква тази особеност като характерна тяхна черта¹.

Запазените старинни думи са с различно значение. Най-много са названия на предмети и явления, свързани с бита изобщо, названия на местности, термини на стари занятия и др.; напр. *клѣт* (стая, в която се пазят дрехи и др.), *дѣмн'а* (малко прозорче над огнището), *тѡлчник* (дърво, с което се груха жито в кутела), *жѡрда* (прът), *сѡха* (вилообразна подпирачка на плет), *крѹх* (къс, бучка, малка частица), *кѡда* (купа сено, слама или някакъв фураж), *карчѣк* (каца, ведро), *врѡх* (количество снопи, които се овършават на един път), *вѡбел* (извор), *кузн'а* (ковачница) и др. Някои от тях като *дѣмн'а*, *тѡлчник* и др. вече изчезват ведно с изчезването на предметите, а други като *вѡбел*, *кузн'а*, *карчѣк* и др. се заменят с нови думи.

2. ТУРСКИ ДУМИ

Турското езиково влияние, което, както е известно, прониква у нас предимно по насилствен начин, по пътя на насилствената аси-

¹ История на бълг. език, т. III, стр. 294.

милация и администрацията, в Родопите започва много по-рано и завършва по-късно, отколкото в другите части на нашата страна. С него се обясняват многото турски думи както в обиходната реч, така и в топонимията. От всички чужди думи в момчиловския говор най-много са турските. Те са употребяват и сега в обикновената разговорна реч.

Много от турските думи в говора са внесени чрез професионалната лексика. Например овчарската лексика е предимно турска. Тя е наследена от юруците. Турски по произход са думи като *бил'ук* (стадо), *сегмал* (дойни овци), *йос* (недойни овци), *к'урпек* (малко, късно родено и непораснало агне), *козламд* (мъжко агне от една година и половина до две години), *коч* (овен), *бурмд* (кастриран овен), *алдци* (ивизи нестригана вълна по гърба на овена, която се оставя за украшение), *бакрач* (знак във вид на буква Г, който се прави с катран по руното на овца), *ен'* (знак чрез изрязване ухото на овца), *коркман* (гъсто есенно овче прясно мляко) *телемд* (овчарска гозба от прясно мляко със сирище), *гилг'д* (обедна почивка на овците) и мн. др.

Зидарската лексика също в по-голямата си част е турска: *темел'* (гръцка чрез турски език), *двар*, *кат* (етаж), *душем'д*, *таван*, *чатийа* (гредоред за покрив), *макас* (странични основни греди на покрива), *балантийа* (дървото, за което е закован маказът), *капамд* (горната част на покрива), *хастар* (дъски, върху които се поставя покривът), *шаул* (отвес), *терезийа* (либела), *гунийа* (винкел) и мн. др. Родопските зидари, които са работели из турската империя, главно из Кърджалийско, и които прекарвали на гурбет повече от времето през годината, усвоявали турски. И днес всички мъже зидари в селата ни знаят турски език. Чрез тях са внесени и се пазят много турски думи и изрази в разговорната реч. Старите мъже напр. по-лесно броят на турски. И сега могат да се чуят в обиходната реч турски поздрави: *хощ гелдйн* (добре дошъл), *хощ болдук* (добре нашъл), *коллагеле* (лека работа), *урла* или *урларусун* (добър час), на което се отговаря *алараздсун* (дай боже, благодаря — араб. чрез турски).

Характерни и често употребявани в говора са турски думи като: *факир* (беден човек, с български суфикс — *факирин*), *феллах* (нестегнат, крайно небрежен в облеклото си човек), *доламд* (горна къса мъжка дреха), *харабат'* или *жумер(т')* (човек способен на жест), *монасип* (удобен, уместен), *умутлак* (може би, дано), *хонт* (широк, едър), *чехрд* (вид, лице), *утебери* (горе-долу, повърхностно), *тутулдйсам са* (схващам се, вдървявам се), *шемат'д* (шум, врява), *фудулин* (недоволник, намръщен), *урадйсам* (разболявам се, понеже попадам на място със зли духове; припадам, става ми лошо), *урамд* (болест от урадисване), *бинд* (голяма сграда), *лѐким* (възклицание — ех! ех че!), *катѐк* (гозба, вариво), *скулѐф* (кичур коса или млади тънки влакна на растения), *т'урлийа* (вид, разновидност) и мн. др.

Младото поколение не знае турски език и доста от турските думи и изрази изчезват. Новите производствени и обществено-икономически отношения налагат нови думи, които заместват старите.

3. ГРЪЦКИ ДУМИ

От чуждите думи в момчиловския говор след турските най-много са гръцките. И това е лесно обяснимо. Освен по пътя на църковно-религиозното влияние през вековете, непосредствената териториална близост с Гърция е спомагала да проникнат доста гръцки думи в говора и изобщо в Родопите. Занаятчи от с. Момчиловци чрез общуване с гърци в Беломорието са усвоили и пренесли доста гръцки думи. Момчиловските рибари напр. са усвоили много от гръцката терминология във връзка с риболова в Бяло море (Буругьол). Названията на различните видове риба са гръцки: *кефал*, *ахел*, *каламъшки*, *фрици*, *коца*, *борбуне ахтилот* и др. Значително количество думи в речника на шивачите и обушарите са също от гръцки произход, или проникнали чрез гръцки; напр. *фтерна* (горната част на обувката, новогр. *φτέρνα* — пета), *патама* (шев, който свързва горнището на обувките с основата — табанхастара, новогр. *πάτος* — основа, дъно, подметка), *лйма* (пила, от итал. чрез новогр. *λίμα*), *гъмба* (горната част на калъпа за бутуши, от итал. чрез новогр. *γάβα* — бут), *танали* (пълни клещи, от итал. чрез новогр. *τανάλια* — със същото значение) и др.¹

По-обикновени и често употребявани гръцки думи в говора са: *хъркома* (котел), *апрати* (сарми), *лахана* (зеле), *стракин'а* (пръстен съд), *продима* (закуска), *прогепсам* (закусвам), *дармон'* (решето от кожа), *патато* (картофи), *мастор* (майстор), *пранатарин* (търговец на дребно), *пратат'о* (разхвърляни дребни вещи), *аргатин*, *омес* (лице, вид, физиономия), *тора* (довечера), *каматан* (красив) и др. Някои роднински названия са също от гръцки произход: *калмата* (кръстник, кум), *кал'мана* (кръстница, кума), *калеко* (съпруг на майчина сестра). От гръцки произход са още: *арнисвам* и *патасвам* (преставам, спирам), *нацписвам* (извършвам нещо приблизително точно), *сколасвам* (преставам, свършвам, успявам), *калесвам* (поканвам на сватба или на тържество), *отпанасвам* (скъсвам, свършвам, отървавам), *лаха са* (случи се) и мн. др. Навярно и общобалканската от латински произход дума *копеле*, минала обикновено чрез румънски, в момчиловския говор е дошла чрез гръцки. Това личи от нейното значение — „младо момче“, както в гръцки, а не с хулно значение, както в останалите български говори и другите славянски езици. Чрез новогръцки от италиански или от румънски чрез каракачаните е проникнала думата *калце*, *кал'чуне*.

Някои от гръцките заемки в говора са много стари, още от старобългарско време. Такива са: *пирго* (камбанария, гръц. *πίργος*, стб. *пиргъ*), *агезмо* (светена вода; свет, целебен извор, според религиозни вярвания, гръц. *ἀγίασμα*, стб. *агназма*) и др.

¹ Вж. К. Костов, Италиански думи в професионалния говор на българските обушари, сп. Български език т. III, кн. 3, 1953, стр. 256.

4. ДРУГИ ЧУЖДИ ДУМИ

В говора на с. Момчиловци, както и в Родопите изобщо, освен думи от турски и гръцки произход, се срещат, макар и по-малко, думи и от друг произход. Например от румънски са думите *пахър* и *пахур* (малък съд за пиене на спиртни напитки). *Буботя* (пита от царевица) рядко се среща в говора; тя се употребява повече в някои села на юг от с. Момчиловци, напр. в с. Райково. Думата *ката̀на* (голям, едър кон), според проф. Цонев¹, е от маджарски произход. Първоначално тя е означавала „войник“ и вероятно българите са я употребявали със значение „войнишки кон“.

5. ДУМИ ХАРАКТЕРНИ ЗА ДИАЛЕКТА

Наред с типичните старинни и чужди думи, в момчиловския говор има и голям брой характерни народни думи. Много от тях са типични по значение или форма, създадени по вътрешните закони на езика. Тоя вид думи са особено изразителни и представят изразно богатство на общонационалния ни език. Някои от тях, като *у̀шници* (обици), *леду̀нка* (ледена висулка, шушулка) и пр. се срещат в творчеството на К. Н. Петканов, Л. Стоянов, Г. Караславов и др. съвременни български писатели и поети. Те се употребяват не само за стилистичен опцвет в поетичната реч, за индивидуализиране на героите чрез езика, но са на път да влязат в литературния български език и да го обогатят.

РЕЧНИК

Тук са дадени по-типичните и характерни думи от словното богатство на момчиловския говор, които не се срещат в литературния език или имат по-особено значение. Някои от приведените думи не са характерни само за момчиловския говор и за Смолянско изобщо, а се срещат и в по-широк обсег из Родопите. В речника са включени и по-характерни местни названия, повечето от с. Момчиловци. За тях обикновено не отбелязвам от къде са. Произходът на другите упоменати местни названия е отбелязан.

ага̀, га̀ (от а кога) нареч. — кога, когато. *Ага̀ до̀йдиш, ми са прѝкажи*; *дру̀гуш ага̀ бѐ ту̀рско̀*. С показателен член: *ага̀то̀, ага̀со̀, ага̀но̀*. *Ага̀то̀ го̀ срѝдниш му̀ по̀рачѝй да̀ до̀йдѐ на̀х ту̀ф*; *ага̀но̀ го̀ срѝднах му̀ рѐках*; *лу̀ ага̀со̀ го̀ гл'бдам чѝ лѝже, как да̀ му̀ вѝрвам*.

а̀гуп̀тин (от египтянин) м. р. — 1) ковач; 2) укорно название на черен, нечист човек; циганин. Ковачите са били обикновено цигани и затова този занаят не е на почит.

а̀гלב̀к м. р. — домашна тъкана кърпа за лице или за ръце; пешкир. Обикновено се дава дар на годещ, сватба и при други случаи.

авѝрин м. р. — хитрец, находчив човек.

¹ История на бълг. език, т. II, стр. 177.

- авлийа* (тур.) ж. р. — нива, имот.
адндчин (стб. *ядннокъ*) прил. — еднакъв. *Три деца — врит ад-ночни*.
адд (тур.) ж. р. — остров. В селата ни название на Бургюл.
аздйсвам (тур.) гл. — лудувам от неизразходвани сили, побуявам, буйствувам.
анжак (тур.) — 1) като че ли, май; 2) като възклицание-ех!
анифд (тур.) ж. р. — емфие.
ахел' (гр.) м. р. — змийорка, вид риба.
ба—частица за утвърждение — да! бе.
бабулка ж. р. — бубулечка.
базд ж. р. — камина пред огнището.
балан прил. 1) тъжен, тъжовен; 2) за израз на възторг от нещо хубаво, положително: *балан чилек* — великолепен човек.
балнева ж. р. — мъка, тъга (по-абстрактно, образувано чрез наставка *-ева*).
бално ср. р. — мъка, тъга. *Балносо да разделиме*.
барддкава (гр.) ж. р. — маруля.
барек и *барем* нареч. — поне.
баруга ж. р. — локва с вода; нисък извор, заграден с камъни или чимове.
барчина ж. р. — бърдо, рид, връх, планина. *На върх барчина*.
белки, *белким* нареч. — нима, навярно, дано. *Белки си бил ти? Белки ште до*.
бендйсвам (тур.) гл. — харесвам.
берекет' (тур.) м. р. — 1) плодородие; 2) благодарение на. *Берекет' на воддса, та л'увадаса родд сено*.
бейхутин м. р. — глупав човек, заплес.
бейхутовам гл. — заплесвам се, занасям се.
бийа, *бийновам* гл. — мириша; *бие* — мирише (безл.) *Какво хубавко йе бийнало!*
биска ж. р. — женска гръд, нянка.
биле (тур.) нареч. — дори.
бобут' м. р. — шум, врява. *Иде бобут'* — шуми, шуми се.
бобут'ам гл. — дигам шум.
бонелка ж. р. — вилица.
борав'а гл. — бълнувам, говоря на сън.
брано млеко — гъсто, цедено мляко.
бразна ж. р. — бразда.
брул'а гл. — 1) друсам клони, за да падне плодът; 2) друсам; 3) доя с продължителна силна струя.
бруснак м. р. — място, където растат боровинки.
брусница ж. р. — боровинка.
бубайко (тур.) м. р. — баща.
буганец м. р. — митическо същество — зъл дух, който ходи нощем.
будндш, *будндшка* нареч. — някога, някой път.

бужѣк м. р. — мястото отдясно на огнището, където по право седи бащата.

Бѡлшеи — название на местност.

бѡрбун' м. р. — бръмбар.

бѡрс м. р. — пролетни млади пъпки по дървото.

Бѡхлѡвица — название на местност.

вад'ѡ ж. р. — съдба, участ. *Свѡрши му са вад'ѡта*. — умре.

вал'ан'уга ж. р. — къс хляб или качамак, овален в масло.

вѡрса — *ѡдкса* (тур.) — има-няма, както и да е, най-сетне, приблизително и др.

варкузѡн' м. р. — връв, с която се стягат потурите около кръста

варгулат прил. — кръгъл, объл.

варгѡлка ж. р. — буца, едър къс камък.

Вартѡла — название на местност.

вграгурен прил. — набръчкан. *Дриписе му са вграгурени*.

вѡйке нареч. — почти, за малко.

вѡлй (стб. *вѡлѣти*) — употребява се в значение на „каже“ само в

III л. ед. ч. *Тѡй, вѡлй, ни штѡ да работ'а другѡму*.

вѡш, вѡш го ѡе — знаец, познава го. *Иѡ го сам вѡш; ни сѡм го свѡштѡл* — не съм го опознал.

вѡшка ж. р. — вежда.

вирѡга ж. р. — верига.

видѡло ср. р. — 1) светло; 2) свещ, лампа или друг предмет, който свети, светило.

висѡце нареч. — горе, високо.

влагѡф прил. — влажен.

влѡдан прил. — кротък, приличен, възпитан.

внѡгрувам са гл. — 1) искам нахално, настоявам за нещо; 2) хващам някого и не го пушам.

вѡнт'ѡ м. р. — укорно название за нечистоплѣтен човек.

водѡч м. р. — 1) кобилица за вода; 2) прен. — тояга, бой.

вѡбѡл (стб. *жѡлѡ*) м. р. — 1) старо название на извор или чешма в някоя долина; 2) название на местност в с. Момчиловци.

вѡгѡл (стб. *жѡлѡ*) м. р. — въглен. *Агѡптинѡн отишѡл на вѡгле*.

вѡзбарце нареч. — нагоре, възбърце,

вѡзвѡса ж. р. — нервна възбуда, екстаз. *Фѡтила го вѡзвѡса*.

вѡлнеиик м. р. — богата празнична женска горна дреха, направена от аба, полите ѝ са украсени със сърма или коприна.

вѡсѡница ж. р. — гъсеница.

вѡгарец (стб. *жѡгѡцѡ*) м. р. — червей под кожата на животно.

вѡхам (стб. *жѡхѡти*) гл. — дишам. *Сѡлом вѡхам* — едвам дишам.

вѡтак (стб. *жѡтѡкѡ*) м. р. — вътък.

вѡпа ж. р. — 1) вдлъбнато място, котловина; 2) местно название.

вѡрга ж. р. — израстък по човешко тяло или по стѡбло на дърво.

- впѣтѹхва ми са* гл. — втѣлпява ми се, натрапва ми се нещо в съзнанието.
- врах* (стб. *врахъ*) м. р. — количество снопи, които се слагат за да се овършат на един път. *Днѣска увѣрхаха три враха.*
врѹ, врѹ, врѹт', врѹт' — всички.
- вта лбѣсвам* гл. — карам някого да затъне. *Вта лбѣсих го ф блѣтно.*
- вѹл'га* ж. р. — малка кожена торба за брашно с косматата част отвѣтре.
- гѣл'ам* гл. — обичам, любя.
- гѣлѣло* ср. р. — обичане.
- гѣл'ѡвник, гѣл'ѡвница* и *гѣлник, гѣлница* — любовник, любовница.
- гѣма* ж. р. — намерение, мисъл. *Какѡ му ѿе гѣмата* — какво му е намерението.
- Ганчѣрника* — название на местност.
- гара гѣшка* ж. р. — гарга, сврака.
- гаралѣе* — употребява се само във фраз. съчетания: *ходи по гаралѣете* — скита се; *гѣѡдам гаралѣесе* — рея си погледа из пространството.
- Гарванница* — название на местност.
- гармѹда* ж. р. — 1) буца от прѣст; 2) плѣтно натиснали се на купчина хора или животни. *Сгармѹдиха са на хорѡно* — станаха на купчина, сбиха се.
- гѣжвам, гѣжновам* гл. — смѣдя, засмѣдявам. *Гѣжнала ма ѿа снагаса; вѡшки го са гѣжнали.*
- гѣбам, гѣбновам* (стб. *гѣбнѣтн*) гл. — движа нещо. *Гѣбам са* — движа се, мърдам се. *Гѡй са ни гѣбна* или *ни гѡбна са* — не се помрѣдна.
- гизлѡ* (тур.) ж. р. — ранна есенна паша.
- гѣрес* м. р. — срам, унижение. *Стѣна за гѣрес.*
- главнѡ* ж. р. — лявата страна на огнището срещу *бужѣка*. Употребява се повече във форма *главнѣ* — стар местен падеж.
- гѡдешник* м. р. — сватбар, поканен от момкова страна.
- гѡжа* ж. р. — ядене от фасул и царевична трахана.
- гѡл* прил. — 1) гол, *Гѡло здраве* — *гѡѡва бѡлес*; 2) същински, само, наистина (като наречие). *Дѣтѣсо ѿе гѡло гладно* — напълно гладно.
- гѡли пѣлце* — лъжи, нелепости. *Прѡдѡва гѡли пѣлце* — лъже. *Фѣта гѡли пѣлце* — хваща се на лъжата, повярва.
- Големѡновица* — название на местност.
- голѣмина* — старо название за м. януари.
- горѡпал* прил. — 1) гол, без дрехи; 2) прен. беден.
- гѡй, гѡйким* нареч. — уж, привидно. *Гѡй спѣ, пак гѣѡда.*
- гѡпка* ж. р. — нещо, което пречи; пречка.
- Гѡпковото* — название на местност.
- гѡлча* гл. — говоря.

- гòлчєва ж. р. — шум, говор,
 гòгна (стб. гжгнати) гл. — бърборя си нещо, недоволствувам. *Лу
 гòгне* — само приказва.
 гòлба гл. — дълбая.
Грама̀тѝцкòтò — название на местност.
 гра̀фкам, гра̀фна гл. — вземам нещо бързо, ненадейно. *Гра̀фна
 ми го от ра̀кисє.*
 грòм (стб. грòмъ) м. р. — гръм, гръмотевица. *Грòм да та удриє!*
 грѝшка ж. р. — горна всекидневна дреха от стара женска носия.
 гужина м. р. — затулено място.
 г'ум'ò (тур.) ж. р. — орда, тайфа.
 дарва̀л'ник м. р. — 1) складирани дърва; 2) място за складиране
 на дърва.
 дèтò, дèсò, дèнò нареч. — дето, тук, там; който, която, което,
 но с различно показателно значение. *Дèсò ѝє гл'òдòш* (тук);
дèнò ѝа срòшна (там).
 дѝмн'а ж. р. — малко прозорче, което се е правило над огнището
 в комина на старите къщи, за да прониква светлина.
 дѝмитан прил. — 1) четворен (за тъкан); 2) прен. — умен, със
 здрав разум човек.
 дин'ò (тур.) ж. р. — свят, вселена.
 диширлòк (тур.) м. р. — чуждак; крайно неспретнат човек.
 докулèк (гр.) м. р. — шега, занимлива смешка.
 добàра ж. р. — занимлив лъжлив разказ.
 добарòсвам гл. — разказвам *добàри*, лъжа.
 дòст (тур.) м. р. — приятел, близък.
 докундѝсвам (тур.) гл. — засягам, обиждам.
 дòржева ж. р. — сдържаност, самообладание.
 дрѝпа ж. р. — дреха изобщо (не в значение на скъсани дрехи).
 дрòхал' (стб. дрòхълъ) м. р. — укорно название на окъсан, унил
 човек.
 дрòбен' м. р. — къс от някакъв предмет, напр. хляб, сирене и др.
 другòчèшан прил. — старовремски, отдавнашен.
 другуш нареч. — друг път, друго време. *Èлатє другуш.*
 èвар прил. — опък, проклет.
 èн' м. р. — белег чрез изрязване ухо на овца, за да се познава от
 собственика.
 èнкас (тур.) нареч. — на шега, не нарочно.
 èстелѝф прил. — лаком, незлояд.
 èскès (тур.) нареч. — като че ли.
 èгòс — старо название на м. август.
 èхам гл. — яздя.
 жèжа (стб. жèжъ) и жèга гл. — горя, изгарям.
 жѝнс (тур.) ж. р. — род, потекло.
 жòс ми ѝє — злорадствувам, драго ми е да върша нещо, за да
 дразня някого.

- жòбр'а са* гл. — плезя се, кривя си устата.
жòрда (стб. жръдь) ж. р. — тънка дълга греда.
жòлча гл. — ограбвам, безжалостно вземам.
жòштел' м. р. — явор, яворово дърво.
жòна ж. р. — сушен зелен фасул.
жур'а гл. — вяхна, съхна. *Цв'етесо жур'е.*
жус'ур (тур.) прил. — храбър, смел.
зàб'ар'ам, зàбур'евам гл. — забравям.
зàбар'ужвам гл. — правя баруга.
зàб'ел'ам гл. — турям масло в гозбата.
зàб'елен прил. — вкусен, приготвен с масло и подправки.
зàб'ела ж. р. — масло или някаква подправка в гозбата.
зàб'ун' м. р. — горна мъжка дреха от аба, която се носи вместо жилетка.
завив'ак м. р. — вълнена черга, която се употребява за завиване при спане.
зàзàбни'ца ж. р. — болестно състояние у добитъка; брадавици зад зъбите на добитъка, които му пречат да пасе.
зàз'ирам (стб. зазнуати) гл. — съглеждам, виждам. *Стр'ах го б'еше да го ни зазр'от.*
зàк'атина ж. р. — скрито място.
зàк'атин'оф прил. — заплетен, мъчен, извит (за път) и др.
зàм'етам гл. — 1) говоря с особености от друг диалект. *Зàм'етанах отв'одешно* — говори по отв'одному, сиреч както говорят в Пловдивско или литературно; 2) загатвам.
зàник м. р. — залез.
зàп'òнат прил. — 1) затворен, залостен. *Врат'аса йе зàп'òната;* 2) труден, мъчен. *Изпит'аха го зàп'òнато.*
зàп'т'исвам (тур.) гл. — присвоявам, вземам.
зàстр'ук м. р. — гаванка, похлупци.
зàс'увам гл. — поставям някого в място, от което не може да избяга.
зàтиш'т'евам гл. — поставям някого в угъл или на тясно място.
зàтка ж. р. — зелено клонче, което се забива в ливада и означава, че не е свободно за паша.
зàфт'асвам гл. — заварвам, сварвам.
зàфт' (тур.) м. р. — традиция, обреден обичай.
зàшт'òк нареч. — защо.
зà (от сега) нареч. — сега.
зàд'елка ж. р. — възглавница, седалка.
зàдрав'евам гл. — здрависвам, поздравявам с ръкостискане.
зàнг'инин (тур.) м. р. — богат, заможен.
зàгвар'ум нареч. — успоредно, едно до друго.
зàгвар'волове — двойка волове, които се впрягат заедно.
зàгвам гл. — скривам се от погледа на някого.

зѝмам си пѝргата — изчезвам, избягвам. *Зѝ си пѝргата* — изчезна.

зѝф прил. — празен, лек. *Зѝфо зѝрно*.

зунѝца ж. р. — горска ягода.

зѝнка и *зѝнка* ж. р. — ивица от копринен или от друг плат, лента.

издерелѝнчвам са гл. — сопвам се някому, скарвам се като заемам застрашителна поза.

ѝзник м. р. — изгрев.

измайѝтковам гл. — измамвам, увещавам някого с хитрост.

измѝтам са гл. — 1) огъва се, променя формата си (за дърво) — само в III л.; 2) променям се.

изпандѝлчвам гл. — излѝгвам някого, измамвам го и го изпрашам някъде.

изрушквам гл. — изгонвам някого позорно.

изтефѝнчвам са — протягам се, проскам се, излежавам се.

Искѝче — турско название на гр. Ксанти.

ихтибѝр (тур.) м. р. — почит, уважение.

ѝѝчко — старо название за м. май.

каблѝца ж. р. — ведро; дървен съд за вода, мляко и др.

Кавгажѝк — планински връх на юг от с. Устово.

кавашмѝ (тур.) ж. р. — мъжка къса горна дреха.

кадѝга (от като кога) нареч. — като че ли.

кадѝга гл. — пуша, задимявам.

кадѝто, кадѝсо, кадѝно нареч. — вж. *дѝто, дѝсо, дѝно*.

кадѝш м. р. — пушек.

Кадѝброто — название на местност.

кактѝ, каксо, какно; касѝ, канѝ, кайно, нареч. — както но с различно показателно значение: *каксо го глѝдаш* — както го гледаш (тук, сега); *какно го видѝ* — както го видя, (там, преди).

калѝвра ж. р. — леки обуща, чехли.

канатлѝ (тур.) прил. неизм. — крилат. *Канатлѝ Стоѝн*.

капѝца ж. р. — околородник, гушка, шушулка (pericardium).

карчѝк (стб. *кѝчакъ*) м. р. — каца, ведро с елипсоидна форма. Среца се в речта на стари овчари.

карѝпин прил. неизм. — горкия, нещастния (за израз на съчувствие и съжаление).

ката (гр.) нареч. — всеки, всяка, всяко. *Ката дѝн, ката нидѝла*.

кацмѝ ж. р. — ресни на плат.

кашмѝр (тур.) м. р. — подигравка, присмех. *Зѝ го на кашмѝр*.

кашмерѝвам са гл. — подигравам се.

кѝлѝшѝвам (от тур. *кѝлѝш*) гл. — упорствувам, проявявам инат.

кѝмѝнк (тур.) м. р. — примка.

кенѝр (тур.) м. р. — ивица плат, оцветена с различен цвят. *Ни ми ѝѝ ни от клѝн, ни от кенѝр* — нямам нищо общо, не ме засяга.

кенѝрен прил. — шарен. *Кенѝрена пѝла*.

- кѣркѣл' м. р. — спирала, кръг.
- кѣман прил. — унил, тъжен.
- кирпичийа м. р. — 1) циганин, който прави решета; 2) прен. — окъсан, обличен в дрипи чозек.
- кѣселица ж. р. — дървото и плодът на дребна кисела ябълка.
- кѣчѣр м. р. — кичур, грозд.
- кѣда и кѣдн'а ж. р. — куп, купчина. *Склади сенѣно на кѣдни* (или *кѣни*).
- кѣашник м. р. — горна женска дреха, която покрива гърба и плещите.
- кѣп м. р. — клюка, клевета. *Излѣл му ѣе кѣп.*
- кѣпчийа м. р. — клюкар.
- кѣт (стб. кѣтъ) м. р. — стая, в която се пазят дрехи или хранителни продукти.
- кѣштин'а му ѣе — драго му е, прави му удоволствие. *Кѣштин'а му ѣе да дразни.*
- кѣин м. р. — баница.
- кѣкор м. р. — 1) храсталак; 2) стръмно място.
- кѣлак м. р. — кравай, малка питка.
- Кѣматанскотѣ — название на местност.
- Кѣндака — название на местност.
- кѣндал' м. р. — коноп. *Кѣндал'ас е хубав сайа годѣна.*
- кѣрд'а гл. — нареждам, подреждам.
- кѣрда ж. р. — 1) струна; 2) връв за чакрък и др.; 3) редица.
- Кѣцарица — название на местност.
- кѣѣн' м. р. — гулия, алабаш.
- кѣчур м. р. и кѣчура ж. р. — оградено място, където затварят куче, теле, свиня и др.
- Кѣчюковица — название на местност.
- кѣжал' м. р. — изкусно украсен и оцветен прът, на горния край на който се поставят цветя и който се носи при сватбено шествие.
- кѣкал' м. р. — къклица. *Раитѣс ѣе пѣлна с кѣкал'.*
- кѣсат прил. — малко, приятно кисел.
- кѣпан (стб. кѣпънь) прил. — запазен, здрав. Рядко употребявана дума между старите. *Кѣпно си ѣе да писва* — може (в състояние е) да пише.
- кѣйдом и кѣйшом нареч. — скритом, без да се види.
- кѣрк м. р. — кръгла дъска, върху която се точи тесто.
- кѣрп (стб. кѣрпъ) прил. — къс. *Кѣрно та тѣно* — къс и тъп (набит). *Всѣ ѣе кѣрно* — винаги не достига.
- кѣрандѣл' м. р. — къс човек.
- кѣрупка ж. р. — малка частица от някакъв продукт за ядене (сол, захар и др.).
- кѣруфѣѣ ж. р. — периферията от покрив на къща.
- кѣрух (стб. кѣрухъ) м. р. — бучка, малка частица. *Немаме кѣрух сол'.*

- кѹд'а* (стб. *кѹдѣнтн*), *кѹдновам*, *кѹдна* — целувам. Интересно е противоположното значение на тази дума в сравнение със старобългарски и с повечето днешни говори.
- кѹзн'а* ж. р. — 1) ковачница, *агѹпска кѹзн'а*; 2) название на местност в с. Соколовци, където е имало *кѹзн'а*.
- кукѹда* ж. р. — юмрук.
- кукѹл'* м. р. — малка купчина във вид на конус.
- кѹлп* м. р. и *кѹлупа* ж. р. — кръглата част на съд — ведро, котел и др., о която се закача дръжката.
- кунтѹш* м. р. — къса горна празнична женска дреха.
- кѹс* — място, което слънце не грее; усойно място.
- кутломѹзе* м. р. — празното място между гредите на гредоредата и зидовете на къщата (само мн. ч.).
- кѹт'а* гл. — отглеждам, изхранвам. *Изкѹти го* — изгледа го.
- кѹткам* гл. — катурвам, търкалям, бутам, развалям.
- кѹтек* — умалително от малък.
- лаф* (тур.) м. р. — дума, мълва, приказка. *Нимѹи прави лаф* — не говори, не отваряй дума.
- легало* ср. р. — леговище. *Кѹцештѹ легало*.
- ледѹнка* ж. р. — 1) ледена висулка; 2) прен. — добре облечена и красива жена.
- Лѹништ'а* — местно название.
- лескавица* ж. р. — светкавица.
- Лѹската* — местно название.
- лѹтаф* прил. — полегат.
- лѹтѹ* нареч. — косо, полегато.
- летало* — хвърчило.
- лѹти* м. р. — левове, пари (от дѹлгерския, мещерския говор) употребява се само в мн. ч.
- лѹтѹ* безл. гл. — вали. *Лѹтѹ дѹи*.
- либа* гл. — неохотно поема нещо с устните, неохотно яде (обикновено за животни). *Кр'аваса сѹлом либа брашнѹсо*.
- лѹба* (стб. *лѹвнтн*) гл. — целувам. *Нивѹстан'а лѹби дѹдоно и бабана*.
- лопѹх* — 1) название на широколисто, тревисто растение; 2) местно название.
- лочка* ж. р. — локва, дупка, ров.
- логун'* м. р. — брашно или друга по-силна храна, която се дава на крава, когато се дои, за да се излѹже и да пусне млякото (от *лѹжа*).
- лока* (стб. *лѹка*) ж. р. — 1) общо название на зелена долина, която е край река, обикновено обградена с гора; 2) местно название в с. Момчиловци.
- лѹскаса* — светка се.
- лѹ, лѹ* (стб. *лѹво*) нареч. — само, щом като и др. *Лѹ дѹйде 'и са зак'ара* — щом дѹйде и почна да се кара.
- лѹг'ѹ* ж. р. — вид, разновидност.

- л'уде* — люде, хора. *Л'удесе са променѝха.*
л'ут прил. — кисел.
л'утеш м. р. — киселец.
маѝутка м. р. — хитрец, човек, който успява с хитрост и упорство.
малямарин м. р. — бѣбрица, който дига врява.
ма'л'на нареч. — по-добре, за предпочитане е. *Ма'л'на да збера се'ното, чи тог'ава да са уведа.*
малашек прил. — умалително от малѣк.
ма'л'кина — старо название на м. февруари.
мамул'ка ж. р. — свито, сг'нато без ред нещо.
манах (гр.) прил. — 1) избран, чист, еднакѣв. *Манаха мис'руво бра'шно*; 2) свободен, незает. *Ти си по-манах.*
ман'б ж. р. — алегория, притча. *Дума с ман'б.*
ман'афин м. р. — турски жандармерист.
мармарин (от *малямарин*) повече в мн. ч. *мармаре* — група от хора, която дига врява; дърдорковци.
маха'лка ж. р. — кочанѣт с царевичните зърна на него, мамул.
ма'хнало ѝе — добило е дѣх, почнало е да мирише.
махрам'б ж. р. — голяма бяла кърпа, с която жените в миналото са покривали главите; тя се е спускала през гърба до полите.
машек прил. — умалително от малѣк.
марецки, маре — възклицание, с което се изразява негодувание или учудване. *Мерецкото дѣте изп'уснало гув'одана.*
Маре деца, маре памет!
медар м. р. — 1) пчелар; 2) който продава мед.
меш'б (тур.) ж. р. — дѣб.
мижид'б ж. р. — специална шапка, която жените в миналото носили на главата си и о която се е забождал тестемелѣт (кърпата).
миживу'нин м. р. — подозрителен, малоумен, натрапничав човек.
миживун'есвам гл. — ставам подозрителен.
мизл'у' м. р. — най-малкото и последно дете в семейството.
микру'ф, микру'фин м. р. — нахален човек, досаден; тромав човек.
мин'д'ил' м. р. — домашнотѣкана престилка.
мисам гл. — 1) занимавам се, върша. *Мисам комитлик* — върша комитство (комита сѣм); 2) употребявам, използвавам.
мислос м. р. — мисъл, мислене (в речта на старите).
мл'ожииш нареч. — много пѣти.
мо'мин м. р. — човек, поканен на сватба от страна на момата.
мор'а (стб. *мор'а*) — 1) в изрази за проклинане и ругатни: *да ти опустѣе и мор'ата*; 2) зѣл дух. *Дано та зоме мор'ата!*
мо'чур м. р. — блатисто място.
мо'лзга ж. р. — пролетна мѣзга по дърветата.
мо'кна гл. — скубя, изтеглям.

- мѝрс прил. — омразен, нежелан. *Бѝрзото ѝе мѝрзо.*
 мѝрс'а (са) гл. — блажа, ям блажно.
 Мѝчѝвица — местно название.
 мр'ази гл. — студено е (безл.). *Мр'ази ми* — студено ми е.
 мус'андра ж. р. — дъсчено приспособление в старите къщи вм. гардероб, където се прибират чергите за спане и др. дрехи.
 м'уст'а гл. — цапам.
 м'устаф прил. — изцапан, мръсен.
 м'утек и м'утечек — прил. умалително от малък.
 муштур'ак, муштр'ак м. р. — нужник.
 наб'узвам гл. — силно подкарвам, подхващам свирня и др.
 нав'ал'ам са гл. — тръгвам надолу.
 навр'атам гл. — обръщам.
 нагад'авам гл. — възпявам, заразявам се.
 нагадам гл. — 1) заставям, принуждавам; 2) приготвям.
 нагода ж. р. — материал, припаси.
 нагодно нареч. — прието е, редно е. *ѐ нагодно сам ѝумник, та шта чѝрп'а.*
 нагев'ахсан прил. — объркан, оплетен. *Прѝлосо ѝе нагев'ахсано.*
 накусвам гл. — вкусвам.
 налет и налетин м. р. — твърдоглав, капризен човек.
 налет'ама — решавам, вземам бързо и отчаяно решение.
 намет нареч. — през пръсти, отгоре-отгоре.
 нака'тѝсан прил. — объркан, оплетен. *Накатѝсахме го* — объркахме я.
 напат'ничаф прил. — непостоянен, несериозен човек; човек с глупави хрумвания.
 наполо нареч. — наполовина.
 нарѝевам гл. — разгонвам, разпръсвам; скарвам се.
 насѝсвам гл. — принаждам, добавям, удължавам.
 нафа'шкѝлен и нафр'учкан прил. — набръчкан, на гънки.
 нах предл. — към, за, в. *Торнахме нах Пловдив.*
 нах'адам (са) гл. — намирам (се).
 нахлуп нареч. — обърнато, на обратна страна.
 нацап'исвам гл. — приблизително точно извършвам нещо; до-сещам се.
 наф'ус (тур.) м. р. — лична карта.
 не'науздаф нареч. — неочаквано.
 нефѝлит прил. — лош, опак, невъзпитан.
 нѝзбар'це нареч. — надолу.
 ни'фѝла — не струва, не го бива.
 нуг'аф и нуг'ава нареч. — тогава (за време далеч от говори-теля). *Нуг'ава ште дѝйде тѝт'ѝ ти.*
 обѝд'вам гл. — спохождам някого (напр. болен).
 обигр'авам гл. — обикалям, скитам.
 обима'ага м гл. — загатвам за нещо отдалече.
 обу'ел прил. — буен, хранен; палав, закачлив.

- обчикът'вам* гл. — изрязвам, осичам, остригам нещо до дъно
овагт' (стб. *овадд*) м. р. — вид муха, от която добитъкът щърклее.
одуше ср. р. — помен за умрели, задушница.
оджидовам са гл. — не смея, страхувам се, не се решавам.
Општината — местно название.
орамам са гл. — работя, напругам сили, измъчвам се. *Нимой са*
ора — не се измъчвай.
осафёрвам са гл. — пооправям се (от болест, от немотия).
освештёвам са гл. — опознавам се.
осуквам гл. — 1) бърша, избърсвам; 2) измествам някого, надминавам го по способности.
отбавам гл. — 1) развалям, повреждам; 2) убивам.
отавга ж. р. — наново пораснала трева след есенна коситба.
отколде (стб. *кол, колн*) нареч. — отдавна. *Отколде не си дохадал.*
отсүвам гл. — отмествам, премествам нещо.
оцодде (стб. *отсждѐ*) нареч. — отсам. *Оцодна страна.*
оцүтра нареч. — тази сутрин.
очдквам гл. — отчупвам.
оштур м. р. — среща се само в хулни изрази в значение на „род“, „произход“.
падеме (само в мн. ч.) — шевици, бродерия.
пазлак м. р. — каменисто стръмно място, обраснало с храсти.
пазуха ж. р. — пазва.
пайддсвам (гр.) гл. — почивам, спирам работа.
пайдос м. р. — почивка.
панагдм — 1) допълнителен товар, който се поставя отгоре върху самара, а не отстрани; 2) несигурно положение. *И нёгвана работа йе на панагдм* — несигурна му е работата.
пантга м. р. — неуреден човек, скитник.
панчуга ж. р. — дънер, пън.
папунисам гл. — мърморя, недоволича.
папрйца (стб. *пъпрнца*) ж. р. — кречетало; приспособление, което сигнализира, когато житото в хамбара на воденицата е на привършване.
паратёр (гр.) м. р. — прозорец.
паратик прил. — 1) лош, грозен, некрасив, зъл; 2) свободен, незаеет.
пар'а гл. — 1) лютя; *парви* — люти; 2) паря. *Упарих са на оган'а.*
парлийф прил. — лютив. *Парлийга пипёрка.*
парпүт'а гл. — 1) мачкам, натискам; 2) гавря се с момиче.
Парталовото — название на местност.
пасмо (стб. *пасмо*) ср. р. — чиле, гранче, прежда. *Адно пасмо прело.*
патёра (гр.) ж. р. — картофи.
пёсна ж. р. — песен.

- пѣтѣлка* (стб. пѣтъла) ж. р. — илик, примка от конци, за да се закопчава копче на дреха.
- пѣт'увник* м. р. — любимото дете на родителите, обикновено най-малкото.
- пизул'* м. р. — началото на комина пред огнището.
- пѣнкам са* гл. — мъча се, работя с видими физически усилия.
- пѣрот'а* (стб. пѣръ) гл. — настоявам, нахалнича. Употребява се рядко в речта на старите¹.
- пѣрутник* м. р. — настойчив, нахален човек.
- пѣса* ж. р. — смола.
- пѣшкам* гл. — бода.
- плавѣло* ср. р. — вир, в който се къпят овците преди стригане.
- пласа* (стб. пласа) ж. р. — ивица, продълговат отрязък. *Мѣсото ѝ е нарѣзано на пласи.*
- плѣна* (стб. пѣъна) ж. р. — пелена.
- плѣдва* (стб. нплоды, нплодъвѣ) ж. р. — женски полов орган на животно, предимно на крава².
- побѣпсвам (са)* гл. — повреждам (се), разболявам (се).
- пѣварзѣ* ж. р. — превръзка, бинт.
- повѣсмо* — вж. *пѣсмо*.
- пѣдам* гл. — ида. *Пѣди ми дѣнеси водѣца. Ъе шта пѣда до дѣукѣн'ан.*
- пѣдѣзѣ* гл. (обикновено само в 3 л.) — протича на тънка струя.
- пѣдзимѣ* ср. р.; *пѣдзима* ж. р. — есен.
- пѣдкарвам са* гл. — наричам се.
- пѣдкор* м. р. — прякор, прозвище.
- пѣдник* м. р. — обор.
- пѣдсѣнвам са* гл. — подхлъзвам се.
- пѣздер* (стб. пѣздѣръ) м. р. — 1) дървесинни нишки в кочан (алабаш); 2) нарязана на ситно слама или останки от коноп и др. която зидарите смесват с калта, за да се задържа.
- пѣздерив* прил. — 1) кочан с дървесинни нишки (поздер) се нарича *пѣздерив*; 2) негладка камениста ливада или нива се нарича *пѣздерива*.
- пѣзна го ѝе* — познава се, вижда се. *Пѣзна го ѝе по дрипинѣ, чи ѝе шѣп.*
- пѣлатка* ж. р. — млада кокошка, още непронесла; ярка.
- пѣмет* м. р. — парцали, привързани на прѣт, с който се бърше пещта.
- пѣл'но-м'ало* нареч. — горе-долу; през прѣсти.

¹ Според проф. Б. Цонев (История на бълг. език, т. II, стр. 25) думата е запазена само в румънски език.

² Според проф. К. Мирчев, този рядък архаизъм се среща и в гоцеделчевски села (ср. Неврокопският говор, стр. 114).

полюбвам гл. — целувам.

помрѣнен прил. — увяхнал, кљумнал. *Помрѣнени очи* — очи без блясък.

поникум нареч. — намръщено, сърдито. *Погл'одна го поникум.*

попрак (стб. *попѣрѣга*) м. р. — каиш или плетена лента, с която се стяга самарът на коня през гърдите до предните крака.

попрѣгам гл. — 1) стягам самара, за да е готов за товарене; 2) прен. — стягам се, организирам силите си.

пѣран' и *пѣран'ка* нареч. — одева, преди малко.

пѣслед нареч. — след, след известно време.

пѣследак м. р. — 1) плацента; 2) младеж, който сляпо следва някого; 3) резултат, сетница.

порѣв прил. за възкл. израз — пуст! *Порѣви деца!* — пусти деца!

пѣсан прил. — мръсен, изцапан.

пѣсник м. р. — съд, в който се събира цвик и др. хранителни останки за храна на добитъка.

пѣстилак м. р. — черга за постилане.

пѣстойа гл. — пазя, вардя, гледам.

пѣсунвам са гл. — премествам се, отмествам се.

пѣтан прил. — възпитан, учтив; който държи за приетите обществени норми. *Пѣтно момче.*

пѣтон м. р. — салон.

пѣшка ж. р. — костилка.

пѣштам'ам са гл. — спотайвам се, мълча.

прав'и ми са, справ'и ми са — струва ми се.

прамен' (стб. *прамень*) м. р. — влакно.

прѣбос нареч. — на бос крак. *Обул са ѝа на прѣбос.*

прѣди нареч. — преди известно време, напред.

прѣло ср. р. — прежда.

прѣкада ж. р. — дъх на изгоряло мляко.

прѣслоп м. р. (стб. *прѣслапъ*) — 1) ниско място, седловина; 2) Название на местност.

прѣснел' (стб. *прѣсленъ*) м. р. — прешлен на вретено.

прѣсник м. р. — прясно мляко.

прѣгод'а гл. — угаждам.

прѣгѣршта ж. р. — шепа.

прѣеда ж. р. — гозба или някакво ядене, с което да се яде хляб.

прѣедам гл. — ям повече хляб с гозба.

приказвам са (стб. *приказати са*) — явявам се, обаждам се. *Приказжи са майци, ага тѣрниш.*

прилѣгам гл. — приличам, подхождам. *Дрѣпине го ѣце прилѣгат* — дрехите много му приличат.

- припор* (стб. *припора*) м. р. — стръмно място на припек. *На припор растот шипки.*
- присойка* ж. р. — място на припек.
- приставам* гл. — турям да ври гозба.
- пристанвам* гл. — съгласявам се.
- притага* ж. р. — тъга, мъка.
- притажно* нареч. — тъжно, потискащо.
- притикам* гл. — 1) поглъщам; 2) засилвам огъня.
- преход* м. р. — половите органи на крава.
- пунга* ж. р. — малка торбичка, кесия, направена от кожа.
- Пунжа* — название на местност.
- пункам* гл. — застрелвам.
- пущино* — израз на възклицание при обращение: *пущино опустела!*
- разгелдйвам* гл. — предизвиквам, подсторвам, подстрекавам.
- Нимой ма разгелдйва.*
- разгеле* нареч. — неочаквано, случайно.
- разметешен* прил. — разместен, неправилно поставен.
- разметна хабò* или *разметно ткаене* — лито; тъкане с една нишка в гребен.
- разправвам* гл. — свършвам, раздавам, довършвам.
- разправен* прил. — бръз, похватен.
- разсърнат* прил. — провлечен, нестегнат човек.
- раскола* — название на местност.
- расол* м. р. — саламура.
- рафал* прил. — отпуснат, ленив, хлабав.
- рахметлий* (тур.) прил. неизм. — покоен.
- рѣчиш* нареч. — рядко, отвреме-навреме.
- ройнувам* гл. — пръскам, разгонвам във вид на рояк.
- ропка* ж. р. — дупка, яма в земята.
- рòхна и р'òхна* ж. р. — ресна.
- рубя* ж. р. — чеиз, дрехи.
- рукам* гл. — викам, повиквам.
- рукут'* — вик, крясък. *Иде рукут'* — реве, рев.
- руп* м. р. — малка мрежа за ловене риба.
- садòвийа* ср. р. — съд, второ пришествие.
- сайдйвам* (тур.) гл. — уважавам, почитам.
- сазырам* гл. — съглеждам.
- салтамарка* ж. р. — горна къса женска вълнена дреха с кожи отпред.
- сам-там* нареч. — тук-там.
- сарчѣсал кон'* — болен кон.
- сгòпвам* гл. — оплитам, обърквам.
- сгропалвам* гл. — събличам.
- сгужвам* (са) гл. — прибирам се на тихо място, свивам се, прегръщам. *Кокòшкана йе сгужила пилцѣне.*
- сделка* ж. р. — възглавница.

- сѣѣа гл. — бозая, суча. *Дѣтесо сѣе от майчина биска.*
- сѣл' (тур.) м. р. — порой.
- сѣлом нареч. — едвам.
- скала ж. р. — стълба.
- скинѣвам гл. — спадам, намалявам; обикновено в 3 л. — *водбса*
ѣе скинѣла.
- складдам гл. — нареждам, складирам.
- скѣкот' — гъдел. *Еце го ѣе скѣкот'!*
- скѣкотѣшкам (стб. скѣкътати) гл. — гъделичкам.
- скондѣпсам гл. — 1) препъвам се, падам; 2) прен. — сгрѣшавам, казвам нещо необмислено.
- скѣпец м. р. — специални копчета, направени от тел от шивачите-абаджии.
- скуцвам и скуцѣвам гл. — намалявам, давам по-малко. *Крѣваса*
скуци пресникас.
- слагам гл. — почитам, уважавам.
- слѣтал' м. р. — глунав, замаян човек.
- слѣтал'овам гл. — говоря глупости; преструвам се.
- служа гл. — черпя, поднасям пиво.
- смаул'вам гл. — смачквам, сгъвам без ред.
- смѣхта гл. — смуча, изсмуквам.
- сниквам са и сникнувам са гл. — унивам, намръщвам се.
Сникна са гора заплака (нар. п.).
- сѣба ж. р. — 1) печка; 2) зимна гостна стая, обикновено на долния етаж, където има печка.
- сѣсак (стб. сѣсъкъ) м. р. — хамбар. *Пѣлни сѣсаци сѣс жито.*
- сѣст прил. — 1) плътен, сбит (за плат); 2) прен. — човек със здрав разум, въздържан. *Ни си ѣа ѣца сѣсто* — не е напълно в ред.
- сѣха (стб. сѣха) ж. р. — вилообразна подпорка на плет.
- спит'вам гл. — смачквам, правя на пита.
- спилѣче ср. р. — стръмно, каменисто място.
- сплатнѣвам гл. — побледнявам, отслабвам.
- сплина (стб. сплина) ж. р. — далак.
- спѣна (стб. пѣнѣ, патн) ж. р. — въже за спъване на добитък.
- спѣнда ж. р. — подарък от баница и хляб, който се носи на родилка; диал. *пѣнуда, спѣнуда.*
- спѣрѣждам гл. — пестя, вземам по малко.
- спрѣдавак м. р. — подарък от баница и хляб по случай големи празници; обикновено се носи от кумци на кумове.
- спрѣжда (стб. спрѣжда) ж. р. — тока. *Жѣлезни спрѣжди.*
- старнийште (стб. стрѣннште) ср. р. — нива, след като се ожъне.
- Странѣто — название на местност.
- стрѣга (стб. стрѣга) — врата на плет или кошара.

- суганисам* гл. — говоря тихо неодобрително, мърморя.
- сугарно* нареч. — късно.
- сугаф* нареч. — тогава. Отнася се за време и събитие, на което говорителят е бил свидетел или зрител.
- сугаф-тугаф* и *сугаф-нугаф* нареч. — отвреме-навреме.
- судривам са* гл. — схождам си с някого, допадаме си, съгласявам се.
- суйдисвам* (тур.) гл. — обирам, ограбвам.
- сукар* м. р. — осукана връв.
- сукарвица* ж. р. — гной с кръв.
- сунѝ (са)* (стб. соѝнѝти) гл. — 1) премествам (се); 2) хлъзгам (се).
- сурватка* ж. р. — цвик; останалото от млякото, когато се извари и се вземе отварата.
- сурйѝа* (тур.) ж. р. — стадо.
- сурна* гл. — влача, тегля.
- сурналка* ж. р. — пързалка.
- суча* гл. — 1) бърша, изтривам; 2) навивам прежда или друго
Моминѝе сучат на хорѝно — играят ситно и си търкат ходилата о земята.
- сушка* ж. р. — шушка, пращинка.
- тарлѝ* (тур.) ж. р. — нива, угар.
- тачам* гл. — 1) почитам; 2) в траур съм.
- тахаржѝк* (тур.) м. р. — мях.
- тахѝ* (тур.) нареч. — по-добре, за предпочитане.
- терлѝк* м. р. — 1) домашни чехли, направени от аба, поръбени обикновено с гайтан, а за жените украсени със сърма; 2) малка шапка, направена от тънък плат, която старите носили под друга дебела шапка; 3) тънък плат под самара на добитъка.
- тѝстѝмѝл* м. р. — дълга бяла кърпа, която старите жени носили на главата си и която се е спускала до полите.
- тѝкла* ж. р. — плоча.
- тѝмба* ж. р. — глава.
- тѝпик* прил. — облагороден, питомен. *Тѝпико мѝсто*.
- тѝкнова ма* — идва ми нещо на ум. *Тѝкниѝаф чилѝк* — непостоянен човек; човек, който бърже мени решенията си.
- тѝлѝчник* м. р. — нарочно дърво, с което се удря жито в кутела или се разчуква сол и др.
- тѝпта* (стб. тѝптѝти) гл. — тъпча, стъпквам.
- тѝрзам* гл. — скубя, измъквам.
- трахалѝница* ж. р. — 1) хромел; 2) прен. — човек, който много приказва, дърдорко.
- трахана* ж. р. — чупена пшеница (булгур) или царевица.
- трѝба* ж. р. — свитък плат, навит на руло; топ.
- трага* ж. р. — тежка миризма.

- трѡнка* ж. р. — трън, глогина.
трѡпал' м. р. — късо дебело дърво.
тузлѡци м. р. — калци; гети.
тѡф нареч. — тук; *тѡф-там* — тук-там.
увѡдѡма (са) гл. — отгествам, напускам, заминавам, отделям.
угѡрт' (тур.) м. р. — кисело мляко.
ѡдвѡица ж. р. — ново, второ растение от корен, след като първото е изсъхнало или пречупено.
ѡздавам са гл. — очаквам, надявам се.
ѡзинкѡл'а прил. неизм. — периодът на дойна крава след 6-ия месец от отелването, когато дава малко.
ѡлуга ж. р. — 1) овца, която се дели от стадото и влиза в забранени за пасене места; 2) прен. — човек, който скита и дебне да открадне нещо.
ѡмѡстен прил. — изцапан, изчернен.
ѡмѡтлак (тур.) нареч. — може би, дано, с надежда.
ѡниквам гл. — унивам, падам духом.
ѡпанѡ ж. р. — едър, но глупав човек; гуляйджия.
ѡпрѡш нареч. — напред, преди.
ѡралѡсвам (са) гл. — 1) забърквам пътя; 2) дълго се мъча.
ѡрѡда ж. р. — отвара, извара.
ѡртѡсвам (тур.) гл. — извършвам някоя работа успешно.
ѡсѡйка ж. р. — място, което не се грее от слънцето.
ѡсѡуда ж. р. — стръмно, изярено място; пропаст.
ѡсин м. р. — полегато песъчливо място.
ѡтѡавам гл. — 1) повреждам; 2) убивам.
ѡшѡар (ѡшѡмар) м. р. — овчарска тлъста гозба от масло, сирене и царевично брашно.
ѡшник м. р. — обица.
ѡсѡетѡвам са — подигравам се, присмивам се.
ѡсѡит (тур.) нареч. — напразно, безсмислено, безполезно.
ѡѡра гл. — гоня, подгонвам.
ѡрѡнкѡскѡто — местно название.
ѡтѡсвам гл. — пускам добитък в забранено за паша място.
ѡудѡлка ж. р. — малък кръгъл хляб.
ѡѡлквам, ѡѡлкновам гл. — възпламенявам, запалвам изведенач, пламвам.
ѡѡрнит м. р. — голям кръгъл хляб.
ѡабѡ ж. р. — аба.
ѡажѡцкѡто — местно название.
ѡалам гл. — пипам.
ѡалиште (тур.) ср. р. — дебела черга.
ѡал'ѡ (новогр. *ѡалѡ*) ж. р. — нужник.
ѡарамлѡцкѡто — местно название.
ѡаранѡйѡ (тур.) ж. р. — голям котел.
ѡас (тур.) нареч. — в същност, в действителност и др. *ѡас мѡйка му ѡе умрѡла, айсѡйѡ му ѡе мѡштѡха.*
ѡѡл'а нареч. — особено, още повече, разбира се и др.

хòхал' (стб. хохълъ) м. р. — укорно название на окъсан, одърпан човек. *И хòхал'ат нè адйн!*

хтèх, хтè (ше) и т. н., прич. *хтèл* (стб. хътътн) — щях, щеше и т. н., щял. Употребява се най-вече след отрицателната частица *ни*, а в положителни изречения се употребява *штèх, штèше, штèл*; напр. *то̀й ни хтè да дойда* и др.

ху̀г'а (стб. хоүждє) нареч. — повече, толкоз повече.

хума̀да ж. р. — особен вид игра с подхвърляне на плоча.

цивурки и *циурки* — дните сряда и петък, през които по религиозни съображения се блажи.

цòнкам гл. — 1) звъня; 2) пия, изпивам.

чамбас м. р. — перчем.

чèклас м. р. — осил от класа на растение.

чèн м. р. — звънец.

чèпер, чèперец (стб. чьпєць) м. р. — мярка за дължина: разстоянието между края на разтворените палец и показалец. *Пед'а и чèперец.*

чйбор (стб. чьврь) м. р. — елипсовидно каче, в което обикновено се събира маслото в мандрите.

чикют' и *чукют'* м. р. — късо дебело дърво без клони.

чйр (стб. чнрь) м. р. — цирей. *Станал ми йе чйр на вратòс.*

чйреп (стб. чрпєп) м. р. — 1) железен или пръстен похлупак, под който се пече пита, картофи и др.; 2) укорно название на грозен човек.

чèска (стб. часъ) нареч. — довечера, надвечер: *Елате чèска* или *пò_нахчèска.*

чòп (тур.) м. р. — жребие.

чòп м. р. — клон от дърво.

чòп'а гл. — чупя, къртя.

чòст (стб. частъ) прил. — гъст. *Чòсто млèко* — гъсто (кисело) мляко.

чòстиш нареч. — често пъти. *Доха̀да чòстиш.*

чòтра ж. р. — бъклица.

чòчкам (стб. чьчкатн) гл. — изваждам на сила някого; чопля по малко, бавно работя и др. *Сйлом го исчòчках от кòшти!*

ша̀гòлам гл. — загатвам, заговарям, наповмам.

ша̀кò ж. р. — шега.

шалва̀ре (тур.) само в мн. ч. — потури, гащи.

ша̀ркèт' (тур.) м. р. — кооперация.

шѐйка (тур.) ж. р. — пирон, гвоздей.

шѝрийт (тур.) м. р. — наниз, огърлица.

ш ђн ка м гл. — обикалям, назъртам, обхождам с цел да използвавам нещо и др.

ш тарвал ђк м. р. — сладкиш, лакомство.

ш тарвник — човек, който си угажда с ядене; гастроном.

ш т ђл ба ж. р. — клон от дърво.

Штрѣкѡф ч ѹчур — местно название.

ш т ѹква м гл. — изчезвам бърже, избягвам. *Шт ѹкна ми от ѹм ѡс* — изчезна ми от ума, забравих.

ш ѹлек м. р. — незаконородено дете.

шур ѹпка ж. р. — препържени, прегорели в тлъстина малки парчета месо.

ш ѹт (стб. *ш ѹтъ*) прил. — 1) безрог (за животно). *Ш ѹта ѡфца* ;

2) прен. — странно, необикновено, несвойствено. *Айнак ѡф бис нега ми ѹе ш ѹто!*

ш уш ѹлка ж. р. — сушен плод.

ТЕКСТОВЕ

1. Колко са пиринските езера

Другуш са мѡчили и мѡчили да прибруйѡт колко г'ѡл'ѡве ѹма по Перин планинѡ, ала никѡй ни мѡгал да хи прибруй, ѡти лу кѡйто хѡдил, ни сѡ вращтал: лу пѡде ли и гѡ зимат ѹудине. Хѡл'а найсетне аднѡ кѡпеле рѡклѡ на аркадашинан си: „Брѡ, аркадаш, хайда да ѹдим и да прибруйм колкѡ г'ѡл'ѡве ѹма на Перин планинѡ“. Аркадашинан му са пучѡдил, пучѡдил таче найсетне пристанал, тѡрнал, ала му рѡклѡ: „Брѡ, аркадаш! Ниѡе тѡрнуваме, ами дѡли штим да са вѡрним. Да на ни утнесѡт ѹудине“. Пак аркадашинан му бил жусѡр, нега ни билѡ стрѡх ѡт ништо, затѡва му рѡклѡ: „Х'ѹде холан, каквѡ шта ни стѡрат ѹди. Ниѡе сме двамина. Пак сетне и тийа са касѡ л'удесе“. И тѡрнали. Варвѡли, варвѡли, ага отишли там, на Перин планинѡ, чи видѡли да са кѡп'ат две-три ѹди. Кѡлкѡнѡ приближевали г'ѡл'ѡвене, тийа (г'ѡл'ѡвене) са разл'улѡвали. Тугава адина, дѡно рѡклѡ чи ште хи прибруй и дѡну ни гу билѡ стрѡх, рѡклѡ на другенѡк: „Хайде брѡ, аркадаш, да легним да си пуѡтпучиним и да си пуспим“. Аркадашинутуму ѡт ѹмѡра му ни дохѡдалѡ найум, ниту стрѡх, нито ништо. Тѡй са лу ѡ сахат' истѡфѡнил и заспѡл. Пак другийан бил ѡце авѡрин, легнал ду нега айнѡй, ала нугине да хми са нааднѡ, пак главине разделени и мѡсѡлѡ адин чилѡк с две глави И тѡй са пристѡрил, чи бил заспѡл. ѹудине са кѡпали, кѡпали, таче излѡли ѡт г'ѡл'ен и си тѡрнали. Ага стигнали покрай дваминана, кутранѡ ѹда варвѡла най-напрѡеш хи видѡла и са стрѡснала, таче рѡклѡ на другине ѹди: „Мари друшки, ами айна каквѡ ѹе?“ Дру-

гана йуда ага хи видѣла чи лижѣт, ни можѣла да хи познаѣ, чи са двамина. Нѣхи са правѣло, чи ѣ адѣн чилѣк сас двѣ глави, и рѣклѣ: „Марѣ, ѣѣ сам убигрѣла трѣстутини и шездесѣ и сѣдем' г'ол'уве. пак сам адѣн чилѣк сас двѣ глави нѣ вид'вала, та айсига видѣх“. Айнва казала и загубила са. Сѣтне и другине йуди са загубили. Пак адѣнан, дѣно ни спѣл, той сѣчко чул, каквѣно лафѣвали йудине. И ѣт тѣх чул, чи г'ол'увеѣ са трѣста шездесѣ и сѣдем. Тогава, ага си утишли йудине, той стѣнал, разбудиѣ аркадашинаѣ си и му рѣкол: „Хѣ, аркадаш, ѣѣ прибурых врѣт' г'ол'увеѣ, пак ти ѣште си спѣш!“ Аркадашинаѣ му са разбудиѣ и му са насмѣл: „Кѣму ште продѣваш гѣли пѣлце! Кѣлко л'удѣ са хѣдили с гѣдини, та хи са нѣ прибурили, та ти в адѣн сахѣт' ли хи прибури?“ Пак аркадашинаѣ му рѣкол: „Чи л'удесѣ са нѣ кѣто тѣбе санливци, ами рабѣта вѣршат“. Тѣче му разказѣл всѣчко — ѣт ѣгла до конѣц и той повѣрвал и стѣнали и си утишли и разказѣли на л'удѣѣ, чи врѣт' г'ол'увеѣ са трѣста и шездесѣ и сѣдем. И ѣт тогава насѣм кѣта адѣн знаѣ кѣлко са г'ол'увеѣ на Перѣн планинѣ.

Приказката прочете Георги С. Чакъров ѣт с. Соколовци, на 88 год., който я записѣл между 1885—90 г. по разказ ѣт Сирак Гѣго, ѣт с. Момчиловци, неграмотѣн, овчѣр на ѣколо 70 години.

Август 1954 год.

2. Из истѣриѣта на с. Момчиловци и с. Соколовци

ѣ сам д'евѣд'есѣ гѣдишен. Пѣвн'ѣ мѣлогу рабути, пак сам и чувал ѣт пѣ-стари. Най-стар жѣнс ф сѣлу са Кис'ѣвци, Бѣгд'увци, Добрикѣвци и Вѣл'чу Кѣхѣѣѣ. Айсѣва варх чѣркѣвѣса, дѣсу ѣ сѣга спѣлѣче и гѣлу, гу пѣвн'ѣ л'увѣди. Сѣѣга зѣм'ѣ врѣт' ѣ бѣла йуруцка сѣтне нашенци са ѣѣ утукупѣвали.

Другуш ѣ имѣло аднѣ осмѣновци — бѣли са труѣца брѣт'ѣ. Дваминѣта са бѣли тѣва, а адѣнан брѣт — Мѣт'у ѣ бѣл ф Гѣрна махѣлѣ. Сѣга айнва мѣсту са звѣ Мѣт'ускуту, и имѣ вудѣница на дѣлнѣѣ краѣ, та си ѣѣ вѣкахмѣ Мѣт'уската вудѣница. Сѣтне осмѣнци са са вдѣгнаѣли ф Чѣпелѣре, пак имѣтан хми з'ѣха Кис'ѣвци и Вѣл'чу кѣхѣѣѣ. Кис'ѣвци хми з'ѣха кѣштѣна, пак Вѣл'чу — пѣ-мѣлогуѣ ѣт другѣѣѣн имѣт' — л'увѣди, тарлѣ, каквѣно ѣѣ имѣло. Сас Кис'ѣвѣх си имѣха ѣбшт имѣт', та духѣдаха ѣт Чѣпелѣре.

Пак Шѣхѣновци са ѣт Шѣѣн'. Какнѣ ми са разказѣвали, Каражѣ и Шѣхѣна са бѣли ѣѣце дѣст'ѣ. Алѣ аднѣш Шѣхѣна ни гу ѣѣ порѣкал на гѣсте, та Каражѣ са ѣѣ ѣѣце дукундѣсал и му утѣвлѣкал синѣн. Тугѣва пурѣчѣл да му прѣвѣди мѣлогу алтѣне, та да гу ѣткупѣ. Алѣ сѣтне пак гу суйдѣсал, тѣче и синѣн му убѣл ф айноѣѣа дѣл, дѣну сѣга са звѣ Каражѣв дѣл.

Пак айнайа вода ду поповцѣх знайте ли ут каде ѝе? — Никой ни знаѝе.

Имало адин Канатлѣ Стуѣн, та ѝе пасал офце, ала му забурѝх подкураѝ, кому ну пасал. Пу адно време Канатлѣ Стуѣн са загубил. Га сѣтне душол, нашол уфчѣре да пасот уфцѣне. Пузнал уфцѣне пу ен'ан и по дангѝне. Уставил млодо пари и пурочел да хи дадот майци му, и пак са загубил. Слет време са ворнал и видеѝ, чи дену живѣѝе майка му, нема вода. Тугава той дувѣл вудона. След това каде ѝе утишол... загубил са. Никой го ни знаѝе каде ѝе утишол.

Разказал Гавраил Гьопсалиев, от с. Соколовци.

Август 1953 год.

3. Из личните спомени на Гавраил Гьопсалиев

Ѓе повн'а дѣда ти Чакъра. Повн'а гу га излезѣха ут чорква та насѣдаха упрѣш чорквана. Аднош лу рѣче на уйка ти Пѣтра (той бѣше тугава купѣлак): „Пѣтре брѣ, вѣри ми дѣнеси аниф'она!“ Бѣше баѝ Марѣцкиѝа кѣхѣѝе. Марѣцки офце са ни крадѣха... Адин Кан'у от Чѣпеларе утишол да крадѣ. Хѣл'а гу видеѝ вуйко ти Тому, извада патлакан та гу пуфнал. Сѣтне му напоѝнили шалварѣне сас камене и го фарѝли ф адно рѣка ду Марѣцку, пут Гимижунѣ. Сѣтне са истриѝ, разбра са, чи Тому гу ѝе утбавил, ала ништо му ни рѣкаха.

* * *

Август 1953 год.

4. Спомени из дюлгерския бит

Знаѝш ли да ти кажа — ката вѣчер, га засп'а, град'ам кошти — сас брат'асѣ, сас...

Ага доѝде Русѝя, ниѣ туф хи гл'одахмѣ сас рахметлѣк Кол'а. Утидахмѣ ф Долна махалѣ да хи гл'одамѣ. Ага изминѣха, ниѣ са ворнахмѣ. Бубайку ма заведе ф Кѣзбунар да нос'ам кал. Ѓе бѣх десѣт'-единѝѝе гудѝщен. Тугава нимѣ учѣно. Ниѣ сѣтне мѣчѣхмѣ да са наѝчимѣ. Занаѣт'ѣс ут бубайка си наѝчихмѣ. Сѣтне, га наѝчихмѣ и пуйѣхмѣ ниѣ сас Кол'а, водѣхмѣ чѣта — калфи, чираѝци. Хѣдѣхмѣ ф Стара Балгарѝя — Габаровѣ, Павѣл бан'а и другадѣ. Запѝсахмѣ Павѣл бан'а — ѣсем гудѝни там рабутѣхмѣ. Коштана ут темѣл зафатахмѣ, та ду кл'уч. Сѣтне хѣдѣхмѣ сас брат'асѣ ф Кържеѣлка. Пѣрву правѝхмѣ кошта на чурбаѝѝя ф Павѣл бан'а. Фатил бѣ двамѝна мастуре утвѣдѣшни, звѣт хи загорци. Тѝяга град'ѣт утвѣн лицеѝу, пак ниѣ вѣтрѣшенѣ двар, катѣ по-млади. Тѝяга пѣрхат, пѣрхат, ала ниѝа хи привѣрихмѣ. Тугава чурбаѝѝяна рѣче: „Мѣмчѣта, излѣзѝте вѝе вѣнка, пак старѝсе — вѣтрѣ!“ Айнѣѝ искарахмѣ коштана.

Оште ут мал'ки са испекахме и си курдйсахме чета. Труйца — са брат'а водехме пу адно дѣте и пу адно калфа. След две гудини калфана станваше мастор. Дойдеше ли подземе, торнувахме, та духадахме за Колада. Мал'кина лу мине ли, пак торнувахме, та ду Петрувден'.

Мастуретѣ пу равну делѣхме печелана. Калфемнем д'вахме спурет рабутана, пак децана беха пазарѣни.

Разказал Христо Г. Кюлханов, от с. Момчиловци.

Август 1953 год.

5. Спомени от Сръбско-българската война

Рабутехме ф Конуш на училището. Бетемберски сас вуйско-на ѝе ф Харманли и чекат кой ден' да почнат вуйно. Кану рабутехме, дойдаха, имѣха десѣт'-идин'дѣстѣ души, и соднаха фаф двѣран. Рѣкаха тет'уму: „Мастуре, ела т'ва. Дѣнеси адно тѣсла и сврѣдило. Знамето са направили ф Асеновград, пак ште са напише ф Конуш. Нагудиха тет'а, та сас сврѣдилоно направи дупка на адно грѣда. Порухаха д'скал'ене. Нарѣзаха кинижни букви и написаха на знамено: „Саединена Балгарийа, долу Румелия“. Зѣха да пукат. Врит' са збраха за адин чѣс. Тугава рѣкаха: „Ште ѝдим да срѣштаме кнеза“. Ага сѣтнийан ден', утринѣна, чи рѣкаха, Бетемберски нема да прѣви сас турчинан вуйно. Крал Милан ѝе написал телеграма до Бетемберски: „Утре шта пийа бѣла каф'ѡ фаф пал'та — демек фаф Софийа. Кану духада айниѣа телеграма, той, Бетемберски к'зва: „Каква а са а рабта!“ А крал Милан ѝе нашѡл мейдан и варви насам.

Тугава Бетемберски ходи нах султ'анан и му к'зва: „С теб немам вуйно“.

Султанан му к'зва: „Ага немаш вуйно, пл'ти си ми разноскине“.

Бетемберски му к'зва: „Д'вам ти Кържелъкан за разноската“ и арш назат' — вуйнота нах Сърбийа. Сарбѣн'ене, какну са са курдй-сали утнапрѣш — стрѣл'ат ли, стрѣл'ат. Ала неѣа бѡлгарѣ ни гл'ѡдат, варв'ѡт ли, варв'ѡт, — настипат. Чухме: приз'ѡха Пирот, Ниш. Какну са бахтѣха, адно нѡш зап'даха звѣздите. Ф Ниш им'ло кал'ѡ. Нѣшине са а зап'лили и заградйли. Ут турмана ни ѝѡ бйло видѣ. З'ѡли адни други да са бахтѡт. Загармѣ, затрѣсе са свѣтѡ. Айнуг'ва са п'дали звѣздинѣ.

Крал Милан са прѣмѣн'а сас женски дрипи и избѣгва ф Русийа.

Тугава излыза австрийска вуйско и к'зва на бѡлгарѣте: „Ут т'ф нат'атак сас нас ште са бахтѣте“. Бѡлгарѣте к'зали: „Сас в'с немаме вуйно“.

Тугава другисе даржеви казали: „То сва ни йо вуйно“, д’емек кату хайдутлук. Айнва курдисаха те. Пак турскиан султан са бе сборкал: „Четридесте гудини са йе бохтам сас сорбе, та сам не з’ол адно шепка, пак болгаресе з’оха шестутини пленици!“ — Люши болгаре!

Разказал Христо Г. Кюлханов, от с. Момчиловци.

Август 1953 год.

6. Из революционното минало на с. Момчиловци

Дуде ни са турското!...

Га дойдаха четите ду новаса граница, путросиха верни луде и от нашесо селу.

Поп Саву на закална ф чорквана упреш ливорвер, йевангеле и камо. Закалнахме са, чи ду последна капка корф’ ште са трудиме за отечество, вера и слубудо. Мене ми дойде писмо да зберам с’ед’емд’есет души и да постав’а на дес’ет души по адин десетник. Айнва гу сторих йе. Писмону скрих ф адно дупка утвон фаф дварас.

Дунесаха ми пушки, патроне, бомби. Скрих ги ей туга фаф дварас, ду портисе, таче ги закрих с голем камен’, да са на л’осно. Пурюкаха на ф Кушюкавак да рабутим — правеха гулема жамийа, та беха збр’али врит’ майстурете.

Ага чи туга ст’анало оган. Излело ветер и цаласа наша махало са запалила. Душли и турски жандарми да гас’от. Ага са нажегли дваресе, з’оли да гарм’от патроне, дену бех турил ф дваран. Жандармине са с’етили и рекли: „Сайа кошта йе кумицка“. И са утс’унали. Га истинали дваресо, душли и збр’али пушкине и патроне. Уткарали хи нах Смол’ан. Тугава изпратат телеграма ф Кушюкавак да на фат’ат. Приз ден’о ни ни викат ништо. Като пайдосахме, гл’одаме иде йузбашийана с войници и на заградй. Йузбашийана ма пита: — „Де ти йе нафуза?“ Изпе го (прочете го). Иде: Христ’о Г’оргув К’улханов (в смисъл — съответствува — Хр. Г. Кюлханов). Каза ни сас брата ми Кол’а: „Хайда ште да йдим нах чаршийана“. Ние ни знаехме за какво ште йе, ала са досетахме. Закараха на ф затворан. Там прикарахме наштон. Ехнаха на в’ошките. Кат’о са совна, дойде йузбашийана. Шта на карат нах К’ържалъ. Дунесаха белехче и на ворзаха адин за друг с Кол’а. Кат’о на забр’аха приз чаршийана, врит’ народа излезе да на изпратат. Заплакаха. И нам са дуплака. Таче ни дойде сила утвотре, рекахме: „Те са млозех карали и в’рштали!“

Ут там приз Ардиново — Уст’ово — за Смол’ан. Ут затвор фаф затвор, ут учестак фаф учестак. Ду Смол’ан срештаме нашиан кмет.

Той на научи да речѣм ф садѣн: „Ние кѣштине сме кѣпили; ни знаѣхме каквѣ има ф дварене“.

Ф Смѣл'ан лижѣхме адин мѣсец. Разпитваха на надл'ѣго и нашироко. Вдигнаха дѣлото ф Гимижун'а. Лукараха мѣлета, натвариха пушките, патроненетѣ, пак нѣс вѣрзаха. Прокуроран имѣ рабута нах Искѣче, та и той варвѣ сас нас. Бѣхме цѣла г'ум'ѣ!

Ф Гимижун'а на затвѣриха ф затвѣра, фаф „Бѣш кауш“. Там лижѣха двамина гѣрци — старѣ пѣнти, усѣдени за убийство.

Там лижѣхме три мѣсеца и на ѣслужудиха. Ѡслужудихме са, ала сас парѣ. В Смѣл'ан ни рѣкаха: ние ште стѣрим пушкисе, чи ни вѣршат, чи са раждѣви, ала трѣва на пушка пу чѣтри лири. Дѣдахме петнадѣстѣ лири и сѣтне ѣште петнадѣстѣ. Мѣкнеха лошо!

Разказал Христо Г. Кюлханов, от с. Момчиловци.

Август 1953 год.

7. Спомени от Освободителната война

Видехме чи лу заварвѣха, заварвѣха тѣрцеѣ, бѣгаха прис пѣтен. Ацѣ ние кадѣ да пѣднѣ. Имѣ адно кѣцу, та са лу клѣтѣше. Сѣтне рѣкаха, чи гу са прибѣли фаф Бѣстина. Нашли му били двѣ кѣмерѣ алтѣне. Ние са чѣдѣхме каквѣ да правим ѣтстраха Адни вѣкаха „Нимѣйте да ва а страх, скѣро ште дѣйдат руснѣциѣ!“ Ала сидѣ ли са! Тугѣва ние забѣгахме. Дѣйдахме в Гѣрна махалѣ у Кѣл' Ён'а Ага чи са уплѣши да ни дѣйдат нах тѣх манѣфенѣ, та на испѣди Тугѣва ние утѣдахме у Дѣча, дѣту бѣше шаркѣт'а другуш. Лу си пѣвн'а, рѣче ѣт парѣтиран: „Ѣлатѣ, лѣл'ѣ, ѣлатѣ нах тѣва“. Сидѣхме дудѣ минѣха манѣфѣтѣ. Ага минѣха, тѣгава са вѣрнахме ф Дѣлна махалѣ, ала нѣшто ни нѣйдахме: ни сѣдове, ни сѣно, ни нѣштѣчѣкѣ — лу прѣзни кѣшти.

Ние са бѣхме уплѣшили утнапрѣш, та лу затвѣрѣни сидѣхме. Ага заминѣваха руснѣциѣ прис пѣтен и лу вѣкаха: „Ни бѣйте са, ни бѣйте са!“ И нам са сѣвна прѣш учѣсе.

Та айнакѣф сме ние прикарвали. Пак сигѣшнисѣ нѣшто ни знаѣт. Лу са уплѣкват. Пак ние тугѣва бѣхме благодѣрни ага уткѣдахме лу лѣчекѣ от градѣнаѣ или бардѣквичка.

Разказала Панагѣя Петкова — Паска, от с. Момчиловци.

Август 1953 год.

8. Из личния и семейния живот на Паска

Ние сас майка ти сме първи братучодки. Първо са найдахме сас Пас'а. Сетне умре Пас'о, та са ужених за Протка. И той бе д'улгерин. По-млогу раптеше ф Мароне. Таче ага з'о да ни може да ходи, тугаф са сварте наоколо, та си раптеше туф. Каропинат, дуде да умре раптеше. Тугава имот'ас беше лу наш. Сама си гу раптех. Пак сигашнисе лу са уплакват, чи са умуреват. Ни знаехме ни дохтур, ни нйшто.

Еца йе лошо, чодко, ага ни чуиш и ни видиш, каксу сам ие
Е сига сам гу речи лу ваз Панд'а. Нимеше рапта, ала сига са утвори. Има и на минине. Панд'у р'боти фаф Устово на Вецан, как гу вкват, ни мога да гу угадам. Ни сме голема хора, ала ни ни стига, оти Проткусу гу учот фаф Карлуву, и йе ни знам за какво. Сига врит' на учену налитат.

Разказала Панагия Петкова — Паска, от с. Момчиловци.

Август 1953 год.

9. Из хайдушкото минало на с. Момчиловци

Е са бех уженила, ага вуйко ти Штефу стана кумита. Ала повн'а, оште мумиче майка ма прувадаше сас торба да нос'ам кумитемнем хлеп. Утгоре ф торбана туреше волна и ми речеше: „Ако та попятат: „Какво носиш, Мийу?“ — ште речеш: „Нос'а волна да ни прадот“, пак то удолу имеше хлеп и друго ед'уво.

Вуйкована ти Томува кошта ф Проглед беше кумицко сварталиште. Айтам утиде и Штефу. Аднош шаголнаха, чи кумити са утишли нах Устово да трос'ат чурбажийа, да трос'ат парй. Идеха фаф байрен, таче нарочеха на будин чурбажийа да даде айнолкоф парй. Аднош ут Кавгажик нарочали на адин да даде парй. Пак той ни йо имал. Тугава женана му дала ширитене. Ние запушвахме пенжуресе сас халишта, да хи ни йо виде отдалече вечерно време. Пак вуйку ти Штефу духадаше наште у нас. Тет'а ти гу беше еце страх, оти бехме по-лични и у нас духадаха и турчки агй. Повн'а аднош му рече: „Штефу, и ти ли беше ага утбавихте айнойа чилек ут Устуву“. (Беха убили адин чорбажийа). Пак той му рече: „Не, йе ни б'ох“. Штефу миса кумитлик дуде манафете са изметаха.

Ала и слет това са ни върна. Устана фаф Варна ваз вуйка ти Гега. Пак Гего и той беше терзийа у калеката ти Митр'а пу Гимижун'а и Марон'а. Станал приетел' с Капитан Протка и гу добйло страх да

са върне. Узна са, чи има схождане сас кумити. И с Пётка са вдигнаха фаф Варна. Там и умрè клети Штефу.

Разказала Мария Попкостадинова, от с. Момчиловци.

Август 1953 год.

10. Из семейния и личен живот на Мария Попкостадинова

Повн'а си йè моèк тèt'а. (Ага видèх стрйка ти Нòт'а, дудè бè жиф, растòжвах са. Ёце гу мèsаше. И тòй айноь нòсèше килèфен, увит с чалмò). Ёце са а зарадвал, ага майка му писала, чи Мийа прийо да са учи. Било му ёце драгу да види да учи адно жèнско дèтè. Зйме имèше хадèt' да нашие терлицы. Отрагòстè ма з'ò на скýt и ми надèна червени папучковè и ми даде адны терлицы.

Повн'а лу ма фатèше за рòка и ма заведèше да йдим да закачамè децана. Бèха стòрили лу ду Добрыковцèх вòртка, та ага са вартèха, хòдèхмè да хи пишкамè — майтапчийа бèше. Бèше пòрвнà марèчки кèхèйè. Ага са задалèха прòлетè, тры-чèтри кон'а лу навал'ò караха. Нагадаха мисйре ф хамбарè колкусу кòштаса. Повн'а ага изгурè кòштана, ду четридèстòтò дèн'а мисйрен клèè. Лèтно врèмè дукарвахà бил'уци, бил'уци. Минè ли Алинден', зберèха шилетана да хи карат на гизл'ò.

Тòй умрè ф Гимижун'а. Фил'у ут Чепеларе гу бил гл'òдал бòлан. Га видèл, чи ште умйра, ошту му йе билò бално, и ёца са галèха, запушал му с рòка устанà да му запрè душòна. Ала дyша запйра ли са. . . .

Ё бèх на учйлиште и лу чyх ут нашана кòшта да са изнйса припèф. Душла бè телèграма. Пòрву у нас дòйде телèграма. Тугава нимè ни телйфонè, ни афтонòбилè. Чудèха са: как мòже вèчèрòн да умрè и утринòна да дòйде хабèр.

Разказала Мария Попкостадинова, от с. Момчиловци.

Август 1953 год.

11. Гodeж в старо време

Ф нашè врèмè другòчèшно ни б'ò касу сигà. Главèникан ни срèшташе и ни вид'вашè главèницана ёце. Ёй там хòру кугàтò йе имàлò, там са са вид'вали. Ёла ди ги срòшниш пу сукàчè, касу сигà. И главèникан ни йò ходил чòстиш нах главèницана. Утнапрèш главèницана ни йò сидèла ф адно стàйа с главèникан, та главèникан йе приказвал лу сас старине. Пò-сèтн'è са а пуснало пòт'та и главèницана йе сидèла фаф сòштана стàйа и наадно вèчèр'али. Пàк пò-напрèш са а смèтало за грòзно.

Лел'а ти Канка расказваше, чи ѝе гл'одада калѣка ти, ага ѝе духадал вѣчеру кату главеник, прис аднò дупчица ут клетòн.

Разказала Мариа Попкостадинова, от с. Момчиловци.

Август 1953 год.

12. Спомени от бягството през Балканската война

Лу рѣкаха, прис Куру кулл'а ште на заград'òт манафетѣ. Тугаф ниѣ са возбѣрахме бòрже-бòрже. Тѣту твари мулетò и тѣп ѣхнаха утгòре. Мѣн задѣнаха ф аднò тòрба адѣн тас маслу и сѣрене, вòрзано в адѣн мисал'. Таче бѣ голѣма тòрбана, та ми лу хлѣпкаше изотзат'. Сѣфка ф ракисе гò з'òх и цал пòт' гу нòсих. По пòт' — нарòд млòгу. Всички гл'òдат да минòт грѣаницана. Отѣдахме ф Прòглет у вуйка Тòма. Вуйко Тòму на посрòшна. Ф Прòглет — пòлно. Нимѣхме си сол' и мѣтла, та сас Кол'а Ликин дòйдахме фаф сѣло, тòй з'ò мѣтла ут дукѣн'ан, пак ѝе з'òх сол'. Ёца ма бѣше страх да влѣза ф нашана кòшта. Пу сѣлу нимѣше никутрѣк. Лу Дѣн'а Тòпузоскѣк видѣх ф сѣло. Цалòсу сѣло бѣше погрузнѣло, шуто. Дучѣках Кол'а от дукѣн'ан, дунесе мѣтла и са вòрнахме нах Прòглет. Сидѣхме околò аднò нидѣл'а. Ё устанах у уйка Тòма оште двѣ нидѣли да му жòна.

Разказала Добра Н. Гаджева, от с. Момчиловци.

Август 1953 год.

13. Стари сватбени обичаи

Аднò нидѣл' а напредш бубайкуно, маѣкана, пò-голѣм брат или сѣстра, ако ѝма, ход'ат у мумана да сѣкòт свадба: гал'чòт кога ште да ѝе свадбана, каква ште да ѝе, кога да калѣсват, адòт и пийòт. Ага адòт, мумана хи дарѣва с аглòци. Ф четвòртак зòлвана и нѣква близка на мòмчѣно — лѣл'а ли, чѣча ли, ход'ат, та лòм'ат у мумана и зѣмат тòрбинѣ и аглòцинѣ за дѣверòн и зòлвана. Ф пòтак и сòбута калѣсват. Ф нидѣл'а са збират у мòмчѣну свадб'аранѣ, кутрину са ут мòмкува страна, и сас пѣсни и гайди тòрнуват нах н'увѣстана. Най-напредш у н'увѣстана г'òй хи затвар'ат, че сѣтне хи посрѣштат. Сложòт хи, свир'ат и пѣйòт и тугава забрад'ват н'увѣстана, пак сига хи тур'ат валуну. Бубайку хи ѝа придава на кумòн. Извидат ѝа, та са пруст'ава с врит' роднинѣ и мòми пѣйòт жѣлни пѣсни за пруст'аванѣ. Га са пруст'òт, с пѣсни и свирки заведòт н'увѣстана ф чòрква, та хи вѣнчѣват. Тугава вод'ат н'увѣстана у з'òт'ан, та адòт и пийòт чѣк до вѣчерòн. Мòмининѣ там са на ихтибар. Будни от мòмининѣ к'ѣлешòват: ѝштат разни рѣботи да хми нòси д'ѣверòн:

парталива цыганка (зеле, б. м.), мйшки, овълени ф брашно (локум, б. м.), кубик трупе (кибрит), тахаржик с просо (смокия) и др. Ага са наиграят, упрятат моминѐ. Будни пиѐни момини к'елешоват: ни иштат да излизат, иштат да ѐхат деверцкыйан кон'.

Сѐтне пак са збират на хорйштеѐо и играят хоро, таче буднош са и збахтот. По-старине хи гл'одат отстрана и си викат: „Виште какви са диширлоци“.

Сига айнеѐа зафт'а са оставили. Будни са венчеват у тѐх си, пак будни са ни венчеват сас поп. И нема ѐд'уво и пййуву, бобут' и рукут' като напрѐш.

Разказала Шинка С. Арнаудова, от с. Момчиловци.

Август 1953 год.

14. Спомени от недавнашния рибарски бит

Сойа занает, нѐе гу знаѐхме ут башти и дѐдове. Нах Бѐло море, нах Адѐна, торнувахме по Димитровден'. Изберѐха по три-ѐетри деца да карат напрѐш конѐа, гув'ода, телце, пак бубайкуветѐ сѐтне с мулѐтана варв'от. Ут тѐва га торнѐхме, та спѐхме на Палас ф л'увадине, таче на Чйфтуну хане пуд Ёлиже, че фаф Искече ф чайрано и ут там — ф Пѐрто лагос. Ага подѐхме, утворѐхме колибине, свалѐхме самарѐно ут мулѐтана и хи пуснѐхме ф Адѐна да пасот, додѐто си вид'ат. Имѐше ут П'отково — Рад'у, капитан на Дал'ѐна. Порѐштатше на и за „дубрѐ дошли“ всѐкѐму даваше рѐба.

Нѐе извѐдѐхме руповѐне, та хи корпѐхме, стѐгахме да са готви за лѐф. Всѐка тайфѐ си имѐ лѐтка. Нѐе, Кан'уфци, си имѐхме лѐтка, г'ѐт'у хи бѐше капитанин. Каквоѐо каже капитанина нѐа са правѐше. Ф морѐну там са торнуваше, там са фѐрл'аха руповѐне. Га налувим рѐбана, изкарвахме ѐа на Дал'ѐнан, там бѐше борсата. Печѐлана си дѐлѐхме равѐно.

Прѐлетѐ и подзимѐ най-млоѐо рѐба излизаше. Аднош по Колода фатихме идинад'ѐсте хй'ѐди стари окй. Подзимѐ най-млоѐо излизаше кефал и ахѐл'а, а прѐлетѐ — шѐпѐе, ахтипѐте каламушки, фрейци, алимаре, коца, саврида, барбѐне, алеврѐци и др.

Ага мѐстоѐо ни позвол'ѐваше, намѐсто рупѐве, фѐрл'ѐхме курамѐци. Намѐсто бутуши носѐхме кози кожи, ушити като панталѐн'е.

Фаф Адѐна бѐхме лу бѐлгарѐе и то ут нашѐсо сѐло. Имѐ нѐколко души ут П'отково и Чепѐларе.

Ширѐк живѐт' и лесниѐ бѐше тугава: и за л'удѐе и за добитак. Добитакан го пуснѐхме пу Димитровден', пу Гѐргувден го трѐсѐхме. Аздйсваха, та хи фатахме с к'ѐменк.

Га ни излизаше риба и нимѐ хавѐ, пу цѐл мѐсец и стѐри и млади игрѐѝхмѐ хумада.

Ут там всичко збирахмѐ та прувѐдахмѐ : шукѐр, сапѐн', стафиди, смѐкви, по цѐли тењекѝи и рѐсул'ѐви кѐци риба, ахѐл'а, йурдѐци.

Разказал Матей Е енов Каневски, с. Момчиловци.

Август 1953 год.

15. Из съвременния бит : пупрѐлка и междѐ

Ага всѐк на неѐа си рѐбути, са казва пупрѐлка. Збират са му-мичетата у буднѐ руднинѝца или кумшиѝца кѐшта и предѐт, или чѐкат, или прѐв'ат другѐ неќво. Пѐртана ѝе закл'учена и ни пѐсќат врит' момчетана. Кѐйну трѐва да флѐзе, неѐа пѐсќат. Ага са нара-бут'ат, пѐчват да играѝат игри : мањастѝр, сѐлсќа миѐчка, довѐлен ли си ѐт сасѐда и др. Мањастѝр : збират нешта ѐт всички, дѐну са на пупрѐлкана. Будѝн, кѐйто ни знѐе кѐй каквѐ ѝе дал, ги нарича. Ако зѐме, да рѐчѐм, прѐснел, рѐчѐ : ако ѝе на мѐмиче, да сѐдне при айнѐвѝ момчѐ, ако ѝе на момчѐ, да сѐдне при айнѐва мумѝчѐ и др. Сига зѐха и да танѝвват, ага ѝма пѐ-голѐм салѐн и кѐй да хми свѝри.

Междѐта ѐ пак сѝштѐто, катѐ пупрѐлката, ала рѐбут'ат на же-ната, кѐй'тѐ хи ѝа збрѐла. На междѐ са збират пѐ-млогу. Сига зѐха да ни рѐќат меже ѐце, ѐти вѐлна ни устѐна, л'удѐсе си купѐват го-тово, та пѐ-млогѐ рѐќат пупрѐл'ки.

Разказала Вара С. Чакѝрова, ѐт с. Соколовци.

Август 1953 год.

16. На работа на един строителен обект

ѐт цѐла гоѝина рѐпт'а фаф ВЕЦ Уствоѐ. Утрино тѐрнуваме рѐно, камиѐнан на чѐќа ф Соќѐловци. Варѝим с пѐсни и весѐл'ѐ. Слезѐм на обектан, по цѐл дѐн' правим битѐн, битѐнѝраме канѐлан прис кѐйто ште варѝи вѐдаз а центрѐлана. Сас смѐх ни усѐтаме кога дѐйде ѐбет. След ѐбет, прис почѝвката, са збирамѐ по бригади, Всѐќа си нѐси рѐбота : аднѐ плѐтѐ, другѐ брудѝра, а неќви са истѐгѝат пу сѐнѝкине катѐ сарчѐсали кѐн'ѐ.

Ѓмаме си адѝн старѐц — маѐстор, та му са лу кѐраме, ни сѐта са как да тури куфраш. Нѐси ф аднѐ качиште млѐќѐ, мѐса за цѐла ниѐдѐл'а. Напрѐсќа са на пладнѝна и лѐгне да спи. Сѝлом го разбѐ-даме да стѐне ф двѝ часѐ. Дудѐ да утриѐ гуѐрал'анѐ, минѐва хавѐ. Кѝжим му пѐлно-мѐло каквѐно трѐва да прави, че са занѝтпривѝар-ваме кѐй пѐ-млогѐ да битѐнѝра. Чѝйѝатѐ бригада излезѐ ударник, зѝма пѐ-млогу лѐти.

Кам шес часо свѣри компресбран. Идим та наберѣм сливи. Напѣлим си жѣбисѣ. Аднѣ адѣм, с други са бахтѣм; чѣкамѣ дудѣ дойдѣ кулана. Паткамѣ (фиг. — ходим) бѣси по устѣскиан пазѣр'. Устѣвлѣнки са збират да на гл'ѣдат. Ниѣ хи подиграваме: „Устѣски и райкѣски купринки“. Ни мѣгат да рап'ат. Ниѣ рап'тим, ала и устѣскиан Нармаг присѣрнуваме нах Дерѣке. . .

С кулана — ф село, с пѣсни, рѣкут' и бѣбут'! Разбѣдаме врѣ л'удѣсѣ. Айсоѣ си минѣват денѣсѣ.

Разказала Мария Богданова Кабасанова, от с. Момчиловци

Август 1953 год.

17. Из живота на партизански ятаци

. . . . Тийѣ (те — партизаните б. м.) бѣха ф Мѣгѣлата, ф Чивит'ѣвата л'увада. Вѣчерѣн зймаме лѣп — чѣтри фурниѣта, три кила мѣсло, пѣт' кила думѣти, двѣ карпѣзи и утидахме тамѣ. Мунд'ѣ бѣше караул.

Мѣда, женѣса на нашѣк Г'ѣрге, пѣчѣше хлѣп, тарчѣше, пак ниѣ гѣ разнисахме. Берѣкѣт', чи Дин'ѣ бѣше дукѣрал аднѣ кула брашно, та имѣше. Планирахме кадѣ да хи криим прис зимѣна. . .

Хѣс Стѣйке ф Сѣкѣловци бѣше поштѣта. Ё ходѣх при нѣйѣ сѣс топ хѣбѣ, г'ѣй да шийѣм. Кѣзах хи да излѣзѣ зад „Св. Аѣанѣс“ да са срѣшнѣ сѣс Крѣст'ѣ Вангѣлов. И кѣгатѣ тийѣ бѣха там и прикѣзваха, тѣнекежийѣта Тѣсѣ от Устѣво дойдѣ и хми кѣза: „Хѣйде вѣнка, излизѣйте; свѣбѣдѣта дойдѣ!“ Тугѣва застрѣл'ѣха и залѣкаха.

Супшѣтѣха, чи Братѣн Шѣкерѣв ѣе ранѣн. Утидахме на помѣш да гѣ принесѣм. На двѣ вѣйки гѣ бѣха вѣрзѣли. Ниѣ варвѣхме двѣйсет-трийсет мѣтра напрѣш да чѣваме. На „Клабѣч“ ѣскахме да спрѣм аднѣ камѣон, ала тѣй избѣга. Тугѣва рѣшихме да са приберѣм ф „Сѣлиштѣно“, ф Наѣташѣвата колѣба. Сѣтнѣ видѣхме аднѣ друк афтонубил — свѣти. Притѣкахме гѣ. Лѣха са добѣр чилѣк. Анджѣк Кѣрчѣ Васѣлѣф му дѣдѣ писмо. Тѣй гу зѣ и сагласѣ да закѣра ранѣнийѣн Братѣн нах Устѣскаѣна бѣл'ница. Пурѣкахме аднѣ ахрѣн'ѣ та хми кѣзахме: „Аднѣ чилѣк ѣма ранѣн, та да гѣ придружѣте до Устѣво“. И тѣ са сагласѣха. Ахрѣн'ѣнѣ са ни сѣтѣт какѣф чилѣк кѣраха, пак за другинѣ бѣше ѣпѣсно.

Ф Устѣво, ф бѣл'ницѣна, гѣ приѣдѣха и са ѣтнѣсаха добрѣ сѣс нѣга. Сѣтнѣ, двѣ—три ден'ѣ предѣ д'ѣвѣти сѣпѣмври, тѣриха милициѣ и ни пѣскаха никѣга биз знѣниѣтѣ на Братѣн.

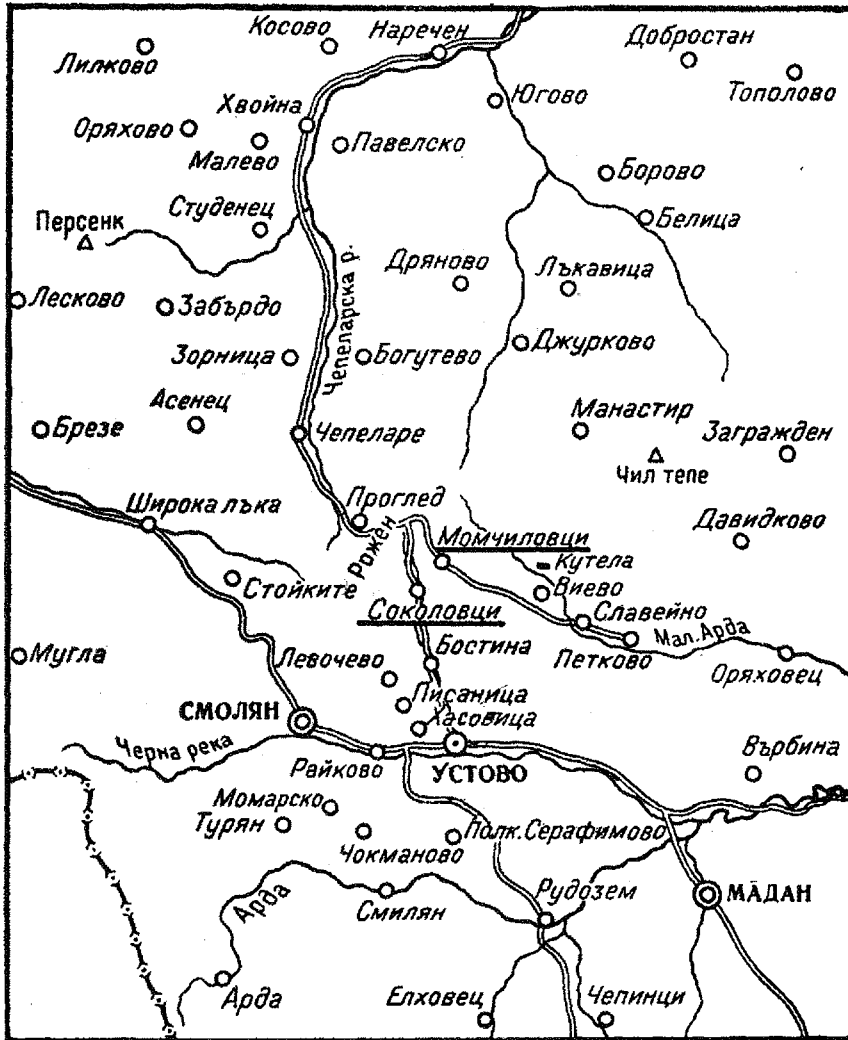
Га да гу тур'ат ф камиднан, Кръст'о Вангелѡф саблече него-
вине цивилни дрехи, та облѣкаха Братана, оти бѣше с партизански
и той са облече с Братановине. Га са прибрахме у 'нашек Г'орге,
Г'орги му даде негови да са прѣменї, дуде Муда хи изперѣ и исѡхнат.
Га хи перѣше Муда, куритѡно са напѡл'ни с кѡрвава вода.

Разказал Сотир Стоянов Педев, от с. Момчиловци.

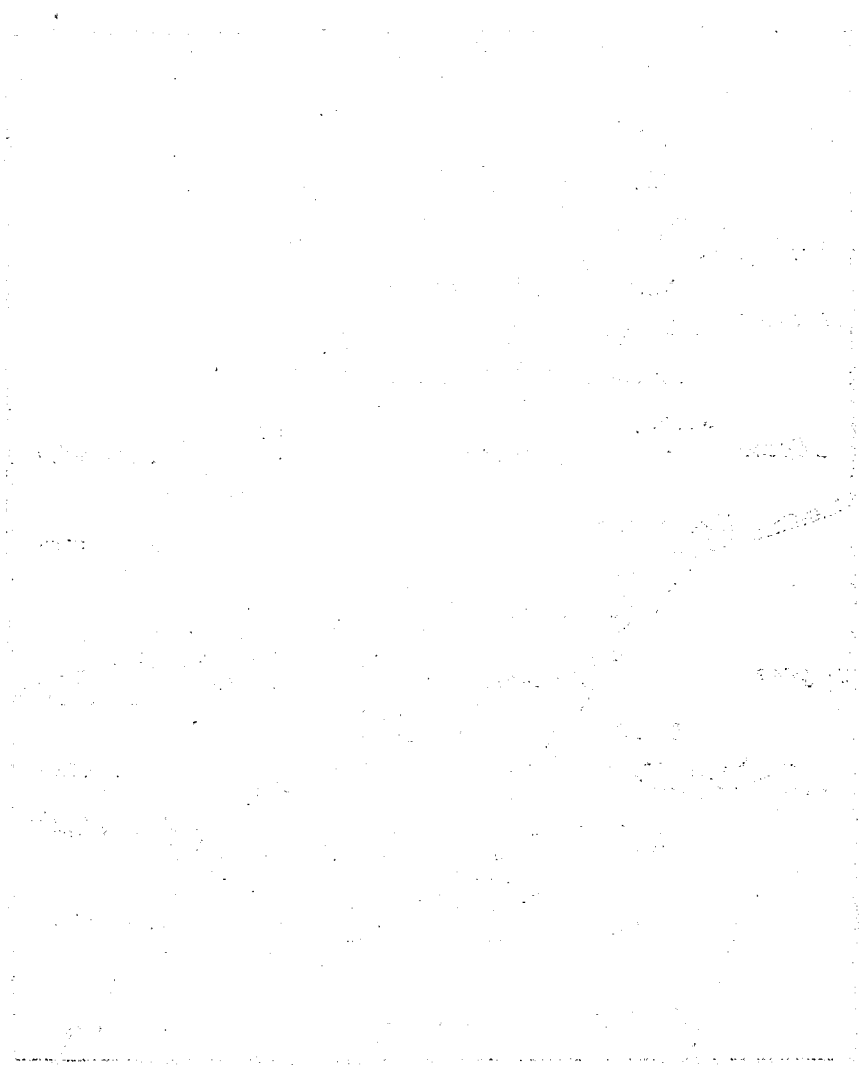
Август 1953 год.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Бъкларев, Н. Г. — Описание на Г. Дерекѡй, в. Марица, г. VII, Пловдив 1884, бр. 600, стр. 3.
- Бъкларев, Н. Г. — Зверствата извършени от турците в Г. Дерекѡй от 1880-1884 г., в. Южна България, г. III, Пловдив 1885, бр. 190, стр. 8.
- Дечов, В. — Из околността на с. Г. Дерекѡй, Ахъчелебийско (названия на местности), Родопски напредък, г. I, 1903, кн. 9—10, стр. 384.
- Добруски, В. — Няколко сведения за изтурчането на родопските българи, Периодично списание, кн. 21, 1887, стр. 332.
- Иванов, Йор. — Български старини из Македония, II издание, София 1931, стр. 6—10 и др.
- Иречек, К. д-р. — Пътни бележки из Средна гора и Родопските планини, Периодично списание, кн. 10, 1884, стр. 1. и сл.
- Константинов, Хр. П. — Няколко езикови бележки върху Ахъчелебийското наречие, Българска илюстрация, г. II, 1882, св. 8, стр. 191—192.
- Константинов, Хр. П. — Непокорните села в родопските планини, София 1886, стр. 1—49.
- Константинов Хр. П. — Спомени за страшната пролет в Ахъчелебийско през 1876 г., Пловдив 1884, стр. 5—8 и др.
- Константинов, Хр. П. — Няколко думи за изселването на помациите из родопските крайнини, Българска сбирка, г. II, 1895, кн. I, стр. 23—31.
- Константинов, Хр. П. — Материали за изучаване родопското наречие, СБНУ, кн. I, 1889, стр. 113.
- Милетиц, Л. — Следы среднеболгарской замены носовых в новоболгарских наречиях. Сборник статьи по славяноведению, вып. II, под ред. В. И. Ламанского, С. Петербург 1906.
- Милетиц, Л. — Към историята на тройния член в български език, Български преглед, г. II, 1933, кн. 1, стр. 1—16.
- Miletić, Lj. — Das Ostbulgarische, Wien 1903, стр. 207—276.
- Miletić, Lj. — Die Rhodorenndarten der bulg. Sprache, Wien 1912, стр. 235
- Мирчев, К. — Неврокопският говор, Год. Соф. у-т, Историко-филологически факултет, XXXII, София 1936, стр. 1—134.
- Мирчев, К. — За някои от формите на новобългарския помощен глагол „съм“, Год. Соф. у-т, Историко-филологически факултет, XXXII, 7, 1936, стр. 3.
- Младенов, Ст. и Кодов, Хр. — Бит и език на тракийските и малоазийските българи, ч. II, език, София 1936.
- Стойков, Ст. — Българска диалектология (литогр. записки), София 1954.
- Теодоров-Балан, А. — Един особит звук в родопското наречие, Периодическо списание, кн. 65, 1905, стр. 544—576.
- Теодоров, А. — Родопското наречие. Сборник статьи по славяноведению, посвященных проф. М. С. Дринову, Харьков 1904, стр. 111—127.
- Цонев, Б. проф. — История на българский език, т. I, обща част, София 1919; т. II, София 1934; т. III, София 1937.
- Шишков, Ст. Н. — Животът на българите в Средна Родоп, Пловдив 1886.
- Шишков, Ст. Н. — Родопски старини, кн. 1—4, 1887—1892 г.
- Шишков, Ст. Н. — Родопски напредък, г. I—IX, 1903—1912 г.

Карта на с. Момчиловци и на селищата около него

ГОВОРЪТ НА С. ГАБАРЕ, БЕЛОСЛАТИНСКО

от К. Попов

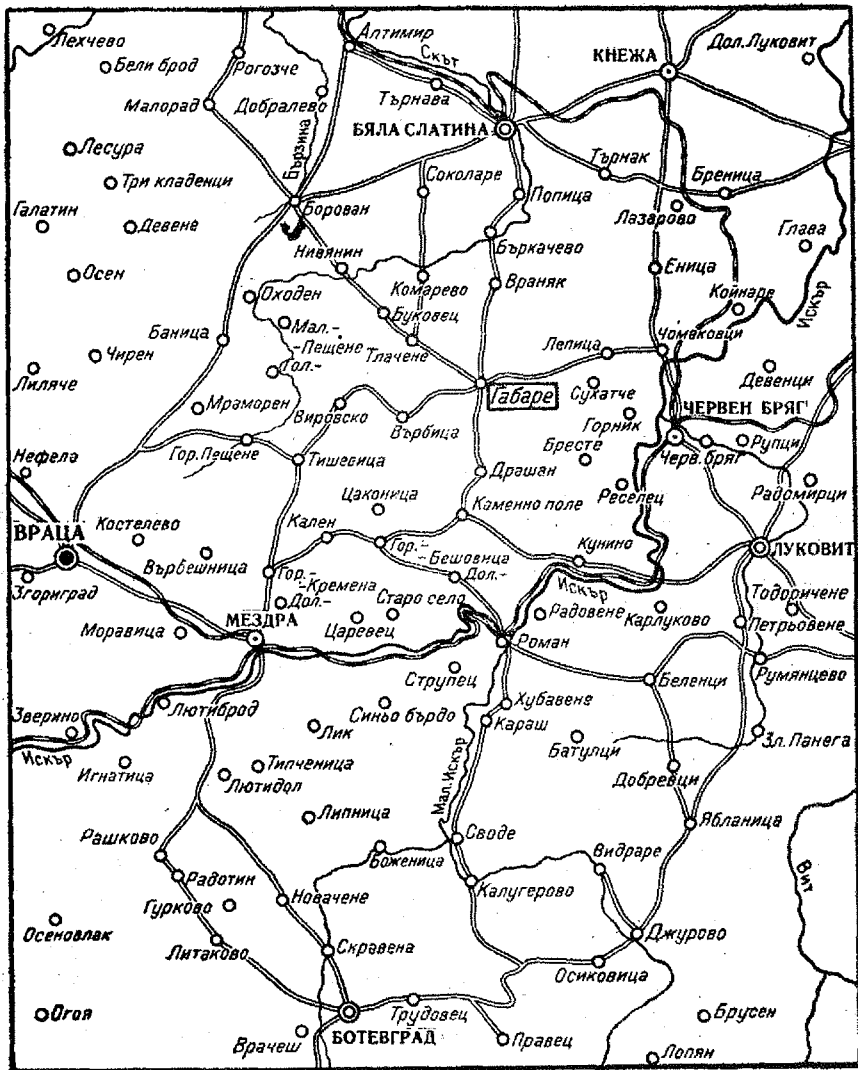
I УВОД

Говорът на село Габаре, Белослатинско, споделя главните особености на белослатинския говор. В отделни случаи обаче той има и специфични черти, особено във фонетиката, които го представят като перифериен, граничен говор. Село Габаре се намира в югоизточния край на Белослатинска околия. В говора на селата Драшан и Камено поле, разположени по на юг от него, са запазени следи от стар широк изговор на стб. ъ (*ѡ*), а на северозапад, през две села, е границата на врачанския говор. Това местоположение на с. Габаре е причина да се развият в говора му известни особености, последица от влиянието на съседните диалекти. Тия особености обаче са типични не само за с. Габаре, но и за околните села.

Говорът на с. Габаре, както и белослатинският говор, се отнася към северозападните *шт—жд* говори. Говорите в Белослатинска и Оряховска околия, а отчасти и в Плевенска и Луковитска околия, които досега не са основно проучени и от които почти няма печатани материали, образуват цялост, която се характеризира със следните по-важни особености: 1) ерова гласна под ударение при имена от ж. р., ед. ч. (*стенѣ, дѣскѣ*), 2) *й* вм. палатално *л'* (*зѣйе, кѣуч*), 3) консонантна мекост както в северозападните говори, 4) редукция на неударените гласни *а, о*, 5) определителен член *ѡ* (*а*), 6) третолично местоимение *той* и др.

Повечето от белослатинските села се отличават с диалектната си пѣстрота, която отразява движението на населението в миналото по тия места. Част от това население се е изселила от Балкана в равнината. Дошлите от Балкана семейства с течение на времето възприемат и усвояват местния говор на равнината, който бавно поглъща и подчинява на своите фонетични и граматични закономерности говора на придошлото население. Този факт не може да не привлече вниманието на всеки изследвач. Той се наблюдава и установява както в с. Габаре, така и в другите села, разположени на юг от гр. Бяла Слатина, където населението в своята компактна маса е дошло преди 100—150 години, и особено след Освобождението, от Ботевградска и Тетевенска околия.

Говорът на с. Габаре е мой роден говор. Като студент през 1933 г. събирах материали за едно диалектоложко изследване. След

Село Габаре и селата около него

значително прекъсване тази работа беше продължена през лятото на 1952 и 1953 г. Новите наблюдения и материали ми дадоха възможност по-добре да разгранича старинния (традиционния) говор от по-новите влияния и говорни кръстосвания. Както във всеки говор, така и в габарския има движение, развитие, нови явления. За разсояването на говора значителна роля играят местната интелигенция и привличането на населението към по-интензивен политически и културен живот. Все пак обаче местният традиционен говор е запазил своите основни черти и отличителни особености.

Наблюденията си съм правил при непосредствен досег и разговор с местни хора от различна възраст. За по-пълно установяване и разграничаване на някои форми и по-особени думи разпитвах лица от съседните на Габаре села — Камено поле, Драшан, Комарево, Сухатче, а също така и лица от с. Бреница, което се намира на 20 клм. северно от Габаре.

Както вече се каза, обнародван диалектоложки материал от Белослатинско почти няма. Цв. Тодоров в труда си „Северозападните български говори“ (СБНУ, кн. XLI, 1936) е поместил 6 песни от Белослатинско, които са записани, общо взето, добре, обаче тук-там не са отбелязани някои характерни фонетични особености на белослатинския говор. Така например редуциранията на неударените гласни *a*, *o* е означена само в редки случаи. Винителните местоименни форми са записани като *ме*, *те*, *се* вместо *мъ*, *тъ*, *съ* или *ма*, *та*, *са*. Също така винителната местоименна форма *нея* е записана *нег'е* вместо *нег'ъ* или *нег'а*. Отбелязаните глаголни форми *почекай*, *беагаа*, *преакарай*, *преакара* не са типични за този говор. Всички други материали от Белослатинско, които Цв. Тодоров използва, за да изясни някои фонетични явления в северозападните говори, са записани точно и вярно. Ст. Стойков в своята „Христоматия по българска диалектология“ (София 1950, стр. 42) обнародва една народна приказка от с. Габаре, записана от мене. В обемистия сборник на В. Стоин „Народни песни от Тимок до Вита“ са поместени песни от с. Габаре и от другите белослатински села, но те не са годни за диалектоложки проучвания, понеже не са записани фонетично.

ИНФОРМАТОРИ

Една част от моя материал е записан през 1933 г., а другата през 1952 и 1953 год. Макар че най-важните особености на говора са ми добре известни, понеже се отнася до моя роден говор, все пак отново проверих всички по-стари материали и направих нови наблюдения при разговори и беседи с местни хора.

Главните информатори при събирането на материала са:

1. Цено Лилев Беговеца, неграмотен, 88-годишен, беден земеделски стопанин;
2. Цено Цанов, 93-годишен, неграмотен, беден земеделски стопанин;
3. Иван Николов Близнашки, 86-годишен, образование II кл., среден земеделски стопанин;
4. Симеон Влъчков Кирков, 76-годишен, образование II кл., пенсионер, среден земеделски стопанин;
5. Цольо Бенчов Цольов, 76-годишен, неграмотен, заможен земеделски стопанин;
6. Готьо Петков Нинов, 70-годишен, образование IV отд., среден земеделски стопанин;
7. Христо Стаменов Булежовски, 93-годишен, неграмотен, среден земеделски стопанин;
8. Пейо Найденов Навущански, 91-годишен, неграмотен, среден земеделски стопанин;

9. Цано Иванов Бакъов, 58-годишен, образование III кл., среден земеделски стопанин;

10. Дилка Иванова Цанова, 58-годишна, неграмотна, среден земеделски стопанин;

11. Цанко Иванов Цанов, 7-годишен неграмотен;

12. Христо Иванов Пешев, 56-годишен, образование IV отд., беден земеделски стопанин;

13. Стамен Пенев Стаменов, 55-годишен, образование II кл., среден земеделски стопанин;

14. Цеко Иванов Пешев, 50-годишен, образование III кл., беден земеделски стопанин;

15. Васил Сименов Вълчков, 56-годишен, народен учител.

Освен тия лица, коренни местни жители, сведения събрах и от други лица, жители на съседните села — Драшан, Камено поле, Вировско, Комарево, Бреница и др. Те са:

1. Сава Иванова, 44-годишна, образование IV отд., среден земеделски стопанин, от с. Драшан;

2. Йорданка Тоткова Иванова, 45-годишна, образование II кл., среден земеделски стопанин, от с. Драшан;

3. Вѣто Симеонов, 43-годишен, образование IV отд., среден земеделски стопанин, от с. Драшан; майка му е от с. Долна Бешовица;

4. Райна Миланова Христова, 16-годишна, ученичка от X кл., от с. Камено поле;

5. Александър Попмаринов, 72-годишен, учител-пенсионер от с. Камено поле;

6. Донка Константинова Йончева, 16-годишна, ученичка от VIII кл., от с. Тлачене;

7. Виолета Георгиева Симеонова, 16-годишна, ученичка от VIII кл., от с. Вировско;

8. Василка Митова Вутова, 16-годишна, ученичка от X кл., от с. Комарево;

9. Дафинка Иванова Янакиева, 15-годишна, ученичка от VIII кл., от с. Буковец.

10. Войка Войчова Нанова, 83-годишна, неграмотна, среден земеделски стопанин, от с. Комарево;

11. Цветан Петров Кѣтов, 16-годишен, ученик от IX кл., от с. Камено поле;

12. Велика Вълчева Ценова, 75-годишна, неграмотна, беден земеделски стопанин, от с. Бреница;

13. Васил Ангелов Ценов, 40-годишен, образование III кл., среден земеделски стопанин, от с. Бреница;

14. Петко Йотов Стоянов, 48-годишен, гимназиален учител, от с. Буковец;

15. Иван Маринов Ценов, 52-годишен, гимназиален учител, от с. Сухатче.

КРАТКИ ГЕОГРАФСКИ И КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИ СВЕДЕНИЯ
ЗА С. ГАБАРЕ

Село Габаре се намира на 20 км южно от околийския център гр. Бяла Слатина и на 15 км югозападно от гр. Червен бряг и р. Искър. Около него са разположени селата Сухатче, Бресте, Драшан, Върбица, Тлачене и Враняк. То е в дълбока и неправилна по форма котловина, образувана от високи хълмове, които така прикриват селото, че отдалече не е възможно да се забележи. Пресечената местност е спомогнала да се образуват изолирани една от друга шест махали: *Батулската*, *Бановската*, *Новото село*, *Кутеля*, *Брийша* и *Средната махала*. В Средната махала, която е в центъра на селото, се намират училището, пощата, кооперацията, селсъветът и всички останали учреждения. Тя е отделена от другите махали от две рекички — *Брийша* и *Марла*. Населението се занимава със земеделие и скотовъдство, лозарство, градинарство и каменарство.

Географското положение на селото е твърде благоприятно за създаване на икономически, административни, политически и културни връзки с околните села. Тук най-напред е открита прогимназия (1906 г.), в която близките села десетки години наред изпращат децата си да се учат. Днес тая роля изпълнява отворената след 9. IX. 1944 г. гимназия. След Първата световна война Габаре е известно време пазарен център. До 1944 г. има мирово съдилище, което също така свързва Габаре с околните села. Икономически село Габаре е по-тясно свързано с гр. Червен бряг, отколкото с гр. Бяла Слатина.

Село Габаре води названието си по всяка вероятност от името на дървото габър (*Carpinus betulus*), което вирее по тези места. Това обяснение приемат и някои историци.¹ Христо Стаменов Булежовски, 93-годишен старец, смята, че първите жители на селото са се преселили преди 500 години от с. Габер, Годечко. Те донесли името на селото. Това предположение обаче не се подкрепя от никакви исторически и езикови данни и е неприемливо.

По многобройните археологически находки в околността на с. Габаре може да се съди, че тук отдавна е съществувал живот, че е имало старо селище. За сега обаче няма достоверни исторически сведения и спомени за основаването на селото. По топографските имена, и по-специално по имената на селищата в Белослатинска околия, може да се заключи, че тази покрайнина има чисто български етнографски характер, че големи етнически размествания и разселвания в нея не са ставали, въпреки историческите превратности и опустошавания на селищата². Тук рядко се среща географски обект с чуждо име.

¹ В. Миков, Произход и значение на имената на нашите градове, села, реки, планини и места, София 1943, стр. 222.

² В. Миков, Извори за историята и географията на нашите градове и села, София 1935, стр. 90.

Според Ф. Каниц през 1877 г. Габаре е имало 135 къщи. Същият автор свидетелства, че когато минал през селото, забелязал, че жителите му използвали стари дялани камъни и колони за строителен материал.¹ Сега са намерени остатъци от глинени съдове, каменни чукове и брадви, кременни ножове, железни ножове и копия, стрели, художествени изваяния на човешка глава от мрамор, мраморни отломки с изображение на тракийски конник, голям печат-медальон в чест на победата, римски, византийски и старобългарски монети и пр. И досега стоят основите на три „калета“ (укрепления), едното от които е свързано с римски път. През Габаре минава и известният окоп от Първо българско царство, който свързва р. Дунав със Стара планина. Съществува народно предание, че тук някога е имало град, наричан Костенград.

Кръстьо Цолов Найденов, 55-годишен, съобщава, че Дано Семъонов, поминал се през 1916 г. на 90-годишна възраст, помнел селото, когато било от 30 къщи. Значи към 1837 г. то е имало 30 къщи.

Христо Стаменов Булежовски, 93-годишен, е запомнил Габаре, когато е било със 150 къщи.

Село Габаре бързо нараства поради многото преселници, които напускат балканските села на Тетевенска и Ботевградска околия и се настаняват в него, понеже тук намират по-сгодни условия за поминък. Отделните родове и досега пазят в повечето случаи имената на селищата, откъдето произхождат. Например *Чифлигарете* са от Мунков чифлик, който се е намирал срещу с. Радовене, Врачанско; *Видрарете* са от с. Видраре, Тетевенско и т. н. Най-многобройни са преселниците от с. Батулци, Врачанско. Те и досега живеят в отделна махала, наречена *Батулска махала*. В говора им още личат следи от диалекта на техните деди — замената на съгласната *х* с *й* в глаголните форми за минало свършено и минало несвършено време: *видей* (видях), *видейме* вм. (видяхме), *играй* (вм. играх) и т. н. Общият брой на родовете в селото е към 61. От тях 28 са стари, местни, а 33 са дошли отвън. Местните, коренните жители сами се наричат *тушници*, което значи 'тукашник', 'тукашенец', 'човек от тия места'.

Местни родове (тушници) са: *Бановци, Валезовци, Вратняците, Вацовци, Нанковци, Йтинци, Петканинци, Нинаковци, Милчовци, Булежете, Байчовци, Елкинци, Бешляковци, Стаевци, Паньовци, Гайдърците, Дънгоранците, Керемедчийте, Манинци, Гълбарете, Найденовци, Шутаковци, Мешлянковци, Лещарете, Болничите, Дойнинци, Генинци, Прълвовци.*

Преселнишки родове са: *Стойчовци, Диковци, Бакьовци, Чукарете, Пеевци, Вульовци* — от с. Батулци, Врачанско; *Банчовци, Видрарете, Николовци, Лайовци, Йоловци* — от с. Видраре, Тетевенско; *Йотковци, Веждановци, Навуцанете, Бозаджийте* (I) — от с. Ябланица, Тетевенско; *Горничанете* от с. Горник, Белослатинско; *Изворците* — от с. Извор, Тетевенско; *Близнаците* — от с. Еница, Белослатинско; *Поповци* (I) — от с. Влашко село, Вра-

¹ F. Kanitz, Donau Bulgarien und der Balkan, II. В., Leipzig, 1882, стр. 177.

чанско; *Поповци* (II) — от с. Бреница, Белослатинско; *Лазаровци* — от с. Власатица, Врачанско; *Кърковци* — от с. Радовене, Врачанско; *Събинци* — от с. Радовене, Врачанско; *Янъовци* — от с. Карлуково, Луковитско; *Игнъовци* — от с. Радотина, Ботевградско; *Лилкинци* — от Ботевградско; *Цинцарете* — от Македония; *Гръковци* — от Македония; *Бозаджйите* (II) — от с. Правец, Ботевградско; *Тодшовци* — от с. Реселец, Белослатинско; *Цигарелете* — от Врачанско; *Бешовиченете* — от с. Долна Бешовица, Врачанско; *Арните* — от Ботевградско.

Най-старите местни родове в с. Габаре, сложили начало на нови родове и семейства, са *Бановци*, *Панъовци*, *Лещарете* и *Вачовци*. Към Бановския род например днес принадлежат 40 семейства (къщи). От него произлизат следните родове: *Йтинци*, *Петканинци*, *Нинаковци*, *Бановци*, *Милчовци* и *Булежете*.

Преселванията в селото започват от преди Кримската война и се засилват след нея. Готьо Петков Нинов, 70-годишен, съобщава, че Лако Бочов, преселник от с. Батулци, е роден в 1838 г. Тази дата е отбелязана в един домашен часослов. Петко Нинов, баща на информатора Готьо Петков, бил връстник на Лачо Бочов и бил на 3 години, когато семейството им се преселило от Батулци в Габаре. Това преселение следователно се отнася към 1841 г. В с. Батулци се наричали *Чуковци*, а в Габаре ги нарекли *Чукарете*. Подобна история имат и останалите преселнишки родове. Много лични имена, като *Бенчо*, *Бакьо*, *Готьо*, *Лито*, *Йто*, *Дико*, *Лашко*, *Рагьо*, *Вульо* и др., са донесени от преселниците. В продължение на десетилетия говорът на преселниците, който е притежавал много от особеностите на източното наречие, постепенно се претопил под влияние на господстващия местен говор. Преселниците например са дошли с източнобългарско якане, от което днес няма никаква следа. Последният якавец Бакьо Цанов, дошел от с. Батулци, Врачанско като момче, е умрял преди повече от 35 години.

Днес село Габаре има 550 къщи със 763 домакинства. От тях 36 са цигански. Общият брой на жителите е 2963. Изселили са се досега 40 семейства, главно в полските села на околията.

По сведения на местни жители първоначално училище в с. Габаре е открито за първи път през 1866 г. Преди това не е имало килийно училище, понеже не е имало свещеник.

Читалището е основано в 1903 г., а прогимназията е открита през 1906 г. След 9. IX. 1944 г. в селото има гимназия. От другите културни и административни учреждения в миналото, просъществували известно време или запазени още и сега, трябва да се споменат: допълнителното земеделско училище, мировото съдилище, клон от Българска земеделска банка, кредитна и потребителна кооперация, телеграфо-пощенска станция и др.

Поради своето удобно местоположение с. Габаре служи като естествено административно средище на околните села години наред. Тук винаги има движение на хора. Училището на селото твърде

рано привлича учители и ученици отвън и същевременно създава значителна местна интелигенция. В неговата летописна книга стоят имената на известни днес културни и научни работници: Тодор Павлов, председател на БАН, Иван Георгиев — известен народен учител, преводач на Маркс и Енгелс, К. Димитров — съдия във Върховния съд, П. Василев, баща на писателя О. Василев, Н. Томалевски и др. Тези прогресивни учители са спомогнали твърде много за просветното и политическото издигане на селото. Те са едни от първите пионери на социализма в Габаре. Първата социалистическа група е основана през 1900 г. През 1945 г. се образува трудово-кооперативно земеделско стопанство, в което влизат 680 стопани (от всичко 750). Грамотността е почти пълна в цялото село: неграмотни има само 20 души.

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ГОВОРА

Говорът на с. Габаре по ятовия си изговор се отнася към западните български говори. Известни фонетични особености обаче го свързват и с източните български говори. Изоглоси от източните диалекти минават по тези места доста на запад от ятовата граница и проникват дълбоко в областта на северозападните говори, като обхващат почти всички села на Белослатинска и Оряховска околия. По тази причина говорите в тези околии образуват цялост, която в диалектно отношение значително се отличава от чисто северозападните говори. Изобщо тези говори може да се разглеждат като смесени, преходни между източните и северозападните диалекти. Проф. Л. Милетич твърди, че тези говори до неотдавна са били източни но постепенно с изместването на ятовата граница на изток са преминали към западните говори. Това негово твърдение обаче се нуждае от по-сигурни доказателства, от исторически и диалектоложки проучвания.¹

За да се направи точна и пълна характеристика на габарския говор, необходимо е да се проследят и установят всички съществени особености, които го свързват със северозападните и със североизточните говори и които го представят като смесен, преходен говор. Тези особености ще посочим в най-общ вид.

Североизточни диалектни черти в габарския говор са следните:

1. Редукция на неударените гласни *a*, *o*: *станало*, *закача*, *късно*. Тази редукция е обикновено средна по степен, но има случаи, при които тя е по-слаба. Редуцираните гласни *a*, *o* не се съзнават като самостоятелни звукове; те не са фонемни, а варианти. Частична редукция на *e* в *ъ* се среща при спомагателния глагол *e* във фразеологични съчетания като: *срам мъ ъ*, *страх мъ ъ*, *гнус мъ ъ*.

2. Имената от женски род *a*-основа завършват на ерова гласна, когато ударението е на последната сричка: *горъ*, *дъскъ*, *стенъ*. Ерова гласна под ударение се явява и в членуваните форми на имена от женски род на съгласна: *крѣтъ*, *вечертъ*, *косттъ*.

¹ Л. Милетич, Източните български говори, СБНУ XXI, 1905, стр. 23.

3. Ерова гласна вместо стб. ж и гласна е вместо стб. ъ: *зѣп, пѣт; пѣт, рѣт.*

4. Смесване на носовките: *шѣпа, жѣтва, жѣтвар, шѣтам, мѣ, тѣ, сѣ (ма, та, са).*

5. Групи *шт* — *жд* както в източните и в част от северозападните говори: *плѣштам, прѣжда.*

6. Непрегласен изговор на гласната о след съгласните ч, ж, ш: *нождѣ, кошѣ.*

7. Членна форма *-ѣ(а)* за съществителните имена от м. р. ед. ч: *кракѣ, снегѣ, мѣсеца, стола.*

8. Окончание *-а(а)* за I л. ед. ч. сег. вр. на глаголите от I и II спр.: *мѣта, прѣда, брѣа, буда.*

9. Частица *ште* или *ше* за бъдеще време: *ште ъра, ше ъра.*

10. Третолично местоимение *той.*

Северозападни диалектни черти в габарския говор са следните:

1. Гласна е вместо стб. ѣ във всяко положение: *снѣк, лѣто, млѣко, бѣли, тѣхни, тѣсен.*

2. Силна мекост на съгласната н: *орѣн'е, копѣн'е, овѣн'а.*

3. *й* вместо меко *л'*: *зѣйе, кѣйч, йутика.*

4. Промяна на *т', д'* в *к', г'*: *брѣйк'а, грѣзг'е, цѣк'е.*

5. Сонантни съгласни *р, л*: *дрѣво, влк, жлт, клка.*

6. Изговор *сф* вместо *св*: *сфѣти, сфѣшт, сфѣдѣ.*

7. Тенденция към твърд изговор на съгласните в глаголните окончания: *сѣда, вѣда, кѣса, нѣса, ѡда.*

8. Склонност към отстраняване на йотацията: *мѡа, твѡа, брѡа, дѡа.*

9. Окончание *-е* за мн. ч. при многосричните съществителни имена от м. р.: *офѣаре, копѣче, орѣче.*

10. Липса на бройна форма за мн. ч. при съществителните от м. р.: *два волѣве, десѣт дѣкаре, пет столѣве.*

11. Употреба на притежателното местоимение *негов* вместо *свой.*

12. Употреба на показателното местоимение *тѡа, тѡа, тѡа.*

13. Липса на родително-винителна форма при съществителните имена от м. р. ед. ч.: *на Стойѣн, при дѣдо Иван, срѣшних дѣдо Иван.*

14. В лексикално, словообразователно и акцентно отношение говорът на с. Габаре е по-близко до северозападните български говори.

ГОВОРНИ РАЗГРАНИЧЕНИЯ, ГОВОРНИ КРЪСТОСВАНИЯ И ВЛИЯНИЯ

Както вече се изтъкна, с. Габаре се намира на 20 км южно от гр. Бяла Слатина. Пѡ на юг от него, по самата периферия на Белослатинска околия, са селата Драшан и Камено поле. В тези села се пази якав изговор, поради което трябва да се приеме, че габарският говор опира на ятова граница. Село Драшан се намира на 10 км западно от ятовата граница, между селата Карлуково —

Роман, установена от проф. Б. Цонев¹, а с. Камено поле стои още по-близо до нея.

Якав изговор се среща в с. Долна Бешовица, което се намира на 5 км западно от гара Роман. Следователно посочената от проф. Б. Цонев ятова граница, която минава на изток от линията Карлуково — Роман, не е точна. Тя трябва да бъде отместена още на запад, или най-малко да бъде отбелязан островният характер на якавия изговор в селата Долна Бешовица, Камено поле, Драшан. Якавият гласеж в тези села под ударение е *é* или дълга *ē*, обаче той не обхваща всички случаи с етимологическият ят (*ъ*). От с. Камено поле записах следните думи: *мѣсто, млѣко, мѣшам, вѣтър, бѣгай, Цвѣта, грѣх, бѣх, къдѣ, брѣ, добрѣ*. От с. Драшан: *вѣтър, сѣно, лѣн, мѣстата, мѣсат, жилѣзо; ē* като заместник на *e, ъ* и *ж*: *дѣн, Пѣтър, Пѣшко, овѣн, оцѣт, лѣн, клѣтва, говѣда, пѣс, Пѣтко, чѣта, чѣтаѡ*. В Драшан прилагателното *бял* гласи *беул*: *беул кѡн, беул лѣп*.

Общо взето, каменополският говор, макар че споделя общите белези на габарския говор и изобщо на белослатинския говор, в редица случаи се отличава с известни източнобългарски черти. В него например мекото *н'* има ограничено разпространение: срещу типичните за с. Габаре и за с. Драшан форми *оран'е, миен'е, пиен'е, оден'е, зѣман'е, ѡман'е, корен'а, сапун'а*, в с. Камено поле има *оране, миене, пиене, одене, зѣмане, ѡмане*, но *корен'а, сапун'а*. Освен това срещу думите *Еван* и *бѣволица*, в с. Камено поле се срещат *Иван* и *бѣвлица*.

Що се отнася до замяната на меко *л* с *й*, типична за говора на белослатинските села, трябва да се подчертае, че тя се среща в еднаква степен и в трите села: *зѣйе, лийкака, пѣувам*.

Останалите села — Върбица, Враняк, Сухатче, Бресте, които обкръжават Габаре, по говор почти не се различават от него. Известно изключение правят Враняк и Сухатче:

с. Габаре	с. Враняк	с. Сухатче
когй	кога	когй
сеги	сега	сеги
ракли ²	гугли	гугли
мамуле	күлене, масуре	күлене, масуре
така	тика	тика

А между говора в с. Габаре и Бреница съществуват следните разлики:

с. Габаре	с. Бреница
сфалй гѡ	сѣмни гѡ
ножѣ	ножлѣ
кошѣ	кошлѣ

¹ Проф. Б. Цонев, История на българския език, София 1940, стр. 305.

² Купчина от изправени спопчета от царевични стъбла.

катарага	сълба
штѝт	дъно
лѝфка	л'ока
ук'о	вуйк'о
уйна	вуйна
лѝя	йѝя
полѝ	пойѝ

На запад от Габаре, отвъд с. Върбица, започва границата *той-он*. Местонаимие *он* е характерно за врачанския говор с прилежащите към Враца села; в селата Вировско, Тишевица и Нивянин (Джурилово) се говори смесено — *той* и *он*, от Горно Пещене и Борован към Враца — само *он*.

Съвременният габарски говор е напълно единен и цялостен. В него се наблюдават обаче и променливи явления, тенденции за ново развитие и едновременно с това отмиращи явления. Традиционният говорен тип добре се пази. В речта обаче на ония, които по-активно участвуват в политико-обществения живот и в социалистическото преустройство на селото, които са минали през училището и казармата, проникват все повече нови книжовни думи.

Единството на местния говор се нарушава до известна степен от говора на батулчаните, които са по произход главно от с. Батулци, Врачанско. Те живеят компактно и образуват отделна махала — Батулската. Чрез бракове и други роднински връзки, както и чрез дългогодишния общоселски живот, влиянието на този говор е съвсем локализирано и отслабено. Голям дял в това отношение има и училището. Освен това местните хора гледат на батулския говор като на по-низш, по-необработен говор. По едно недоразумение те са наричали първоначално батулчаните „шопи“. По-старите батулчани най-напред са изгубили якавия изговор, а по-сетне и останалите фонетични и лексикални особености на диалекта си¹. Тези особености са се влели и изчезнали в общоприетия местен говор. Кръстосването на двата диалекта и изчезването на единия от тях — батулския — е бавен процес. Все пак необходимо е да се отбележи, че докато преди 30 години характерните за батулския говор форми като *орѝй* (орех), *видѝй* (видях), *видѝйме* (видяхме), *орай* (орех), *орайме* (орехме), *кучеата*, *пйлеата* бяха доста жизнени и придаваха диалектна пъстрота на детската реч в училището, днес те по-рядко се чуват, но не са изчезнали съвсем от говора на батулчаните. В речта на по-старите и сега се срещат случаи като: *офукарѝйме*, *йадоѝйме* и пр.

Известната и типична за нашия говор замяна на меко *л* с *й* лесно може да се проследи и да се установи, че е сравнително по-ново явление. В говора на по-старите батулчани (например Цольо Бенчев, 76 г., неграмотен, и Лашко Цольов, 80 г., неграмотен) и сега се пази североизточният изговор на думи като *зѝле*, *плѝча*, *полѝ*. Старите местни жители например изговарят думи като *зѝл'е*, *пл'ѝча*, *пол'ѝ*, *л'уто*, *л'утиѝка*, *кал'ал* с меко *л'* (Иван Николов Близнашки, 86 г., грамотен, и Цено Лилов Беговеца, 88 г., неграмотен).

Такова меко *л'* срещнах и в говора на по-стари хора в с. Комарево, Белослатинско (Войка Войчева Нанова, 83 г., неграмотна):

¹ В гара Роман преселниците батулчани още пазят якавия си изговор.

пл'оча, зёл'е, пол'ето, петёл'а, кл'умъ, орёл'а, л'умò. Трябва да се отбележи, че не във всички случаи тази употреба е абсолютно последователна. В с. Сухатче пришелците от Ботевградско също така изговарят: *зёле, полё, конё, гаска, зап.* Тези факти показват, че промяната на меко *л* в *й* е дълбоко внедрена в традиционния говор на с. Габаре и на околните села, но че тази промяна няма дълга история, не е исконно явление. В записаните народни песни по-рядко се среща. От известни наблюдения, които направих върху говора на с. Бреница, Белослатинско, оставам с впечатление, че тази промяна е станала най-напред в полските села на Белослатинска околия и после се е пренесла по на юг в селата Габаре, Драшан, Камено поле, Върбица и др. У старите бреничани тази промяна е абсолютно последователна: *йейя* (леля), *пойето, затуйам, петейя, пушийак.* С този материал косвено се подкрепят теоретическите изводи и обобщения, които е направил Ст. Стойков върху същото фонетично явление, наблюдавано в Софийско¹.

По-старите местни жители и младите, които под влияние на училището или на някаква друга по-издигната обществена среда говорят *кл'уч, закл'учам, пл'увам, пол'ана, Кол'о* и пр., добре разграничават фонема *л'* от фонема *й*. Останалите жители във всички положения заместват несъзнателното *л'* с *й*, тъй като слуховите и усленителни разлики между *л'* и *й* са сведени до възможния минимум.

Традиционният говор на с. Габаре непрекъснато изпитва влияние на книжовния език при постоянния досег на местното население със съдебната и гражданска администрация, с политическия апарат, от въздействието на местната гимназия и местната интелигенция. Затова наред с частица *ше* за бъдеще време се употребява вече и частица *ште*, по-старата форма *нóйн* често се заменя с *нейн*, *млòго* с *много*, *вёке* с *вече*, *вроща* с *връща*, местоименните форми *мъ, ть, съ* (*ма, та, са*) понякога се изговарят *ме, те, се*, но непоследователно; прави се опит да се избягват някои контрахираны форми: *штокан'а* — *што кае он'а, шйда* — *ше йда, дйда* — *да йда* и пр. Като по-ново явление в габарския говор може да се счита редуцираният изговор на неударено етимологическо *е* като *ъ* в думи като *Дрънвица*, *вм. Дреновица, Езърото*, *вм. Езерото, кй-сьл*, *вм. кисел* и под. Това явление, макар да има засега ограничено разпространение, е твърде жизнено и активно.

¹ Ст. Стойков, Едно ново фонетично явление в западните говори (замяна на *л* с *й*), Известия на Института за български език, кн. I, София 1952, стр. 146.

II. ФОНЕТИКА

ГЛАСНИ

Редукция на гласните а, о

Както се изтъкна вече, нашият говор споделя една от най-отличителните особености на североизточните говори — редукцията на гласните *а, о*, когато не са под ударение. Тази редукция се среща във всички говори на Белослатинска околия и засяга неударените гласни *а, о* във всяко положение. В говора на с. Габаре неудареното *а* звучи като слаботъмно *а* с ерова боя (*а*), а неудареното *о* като слаботъмно *о* (*о*). Редукцията е прокарана последователно, но тя отстъпва по сила на източнобългарската редукция. Гласежът на редуцираните гласни *а* и *о* е доста неопределен. Преходът, през който протича издишната струя при учленението на въпросните гласни, е по-широк, отколкото при учленението им в източните говори, например: *кацър, градина, слива, ливада, сапун, казан, крочно, кориф, копито, кочан, Койо, Раг'о, Йордан, момче, момиче* и др.

В отделни случаи, когато морфологичният строеж на думата е неясен, особено в чужди по произход думи, редуцираните гласни *а, о* се чуват като чисти гласни *ъ, у*, например: *катун* (вм. катун), *катър* (вм. катър), *къруца* (вм. каруца), *кѣтил* (вм. катил), *кѣнѣстра* (вм. капистра), *кѣндѣсфам* (вм. кандисвам), *кѣрфѣца* (вм. карфица), *бѣлдѣза* (вм. балдѣза), *бѣрдѣк* (вм. бардак), *бѣшкѣ* (вм. башка), *вѣрак* (вм. варак), *бостѣн* (вм. бостан), *кулендрѣ* (вм. колендро), *кунѣ* (вм. икона), *коптор* (вм. коптор), *кофар* (вм. кофар) и др. В същност при такива случаи решавашо значение има не толкова производът на думата, колкото учленителният характер на съседните, или по-точно, на предходните съгласни. Редуцираните гласни *а, о* звучат като *ъ, у* най-често в съчетание със задноезичните съгласни *к, г* или с устнените *п, б, м, в*. След тези съгласни изговорът на широката гласна *а* като тясна гласна *ъ* и на *о* като *у* е не само възможно, но съвсем лесен и естествен от фонетично гледище, например: *кѣлицун* (вм. калцун), *Кѣлѣлкѣте* (вм. Калилките), *кѣтѣрага* (вм. катарага), *бѣдѣн* (вм. бадѣн), *вѣриѣ* (вм. вария) *гѣлѣ* (вж. галѣ), *мѣмѣл* (вм. мамул) *пѣтпѣдѣрка* (вм. патпадурка), *кубѣлица* (вм. кобилица), *курѣто* (вм. корито), *курѣтар* (вм. коритар), *куруба* (вм. коруба), *гудѣн'асфам* (вм. годин'асфам), *бутур'асфам* (вм. ботор'асфам), *Пупѣфѣци* (вм. Попѣфѣци) и под.

Редукцията не засяга гласната *о* като окончание на звателната форма, например: *Пѣтко Евѣноф е кооперѣтор*, но *Пѣтко, идѣ на водѣниѣта*; *Стѣн'о Нѣчоф орѣ*, но *Стѣн'о, йѣла сам*. Вероятно дължината на гласната *о* в този случай е причина да няма редукция.

Гласна а

Гласната *а* има общобългарското книжовно произношение само под ударение: *мѣса, кѣца, чѣща, тѣа, онѣа, паднѣх, знѣм* и пр. Малко изключения се срещат от това правило. Например въпросителното наречие *как* много често се изговаря *кѣ*: *йѣмам кѣ да жи-*

вea. В народните песни *a* по изключение замества *e* в някои думи като *авангелие* и *аврее*: *Аврее са ма найделе, та са ма аврее одгледале*.

Гласната *a* се среща вместо *ъ* в представката *съ* на следните глаголи: *сабуа, сабуда, сабера, саблеца, сабора, сагласа, садера, сажсала, сажива, савзема, саздам, сасеча, сасина, сасета*. Този изговор се явява под ударение в I л. ед. ч., сег. време. В останалите форми на същите глаголи ударението се премества и гласната *a* се редуцира: *саблеца, саблечеш, саблечѐ, саблечѐме, саблечѐте, саблечѐт*. Същият изговор има и контрахираната форма *сандадам*, образувана от възвратното местоимение *са* (се) и глагола *надам* (надявам се). Гласната *ъ* се изяснява под ударение в представката *въз* на глаголите *възвра, възвиза, въздръжа, въскача, въспра, въсправа, въседна, въстана*.

По аналогия на тези форми гласната *a* замества *ъ* в корена на глагола *връштам са*. В показателното местоимение *тава* гласната *a* се явява вместо *o*.

Гласната *a* се изговаря като дълго *a* (ā) в глаголите *нема* и *нешта* в съчетание с други глаголи: *нема доде, нешта копа*. Това става и при глаголи на *-ая* и във формите им за минало несвършено и минало свършено време: *игра, копа, бѐза, черта; играме, бѐзѐме, копѐме, прекопѐме, игрѐ, копѐ, прекопѐ*. Тези случаи могат да се разглеждат като контракция. При глаголите *нема* и *нешта* очевидно формите са контрахирани след изпадане на съгласната *д* от финалния съюз *да*: *нема дода* — нема да дода; *нешта пиша* — нешта да пиша. Дълго *a* има и в частицата *лѐса* (=като че ли).

Гласната *a* замества *и* в глаголите *излазам* (излизам), *флазам, налѐтам, облѐчам, слѐзам, слѐтам* и под. В същност тук има степенуване на коренната гласна.

Наставка *ав*

Наставката *ав*, с която се образуват прилагателни имена, в нашия говор се изговаря обикновено като *уф*. Преходът на *a* в *у* вероятно е станал под влияние на устнозъбната съгласна *ф* и на аналогията: *глѐнуф, глѐнува, глѐнуво; жѐлуф, жѐлува, жѐлуво; грѐбуф, кѐлуф, рѐнтуф, клѐсуф, к'ѐпуф, крѐстуф, кѐкличуф, лиѐгуф, ѓфтѐшичуф*. Трябва да се добави, че тази лабиализация, колкото и да е типична за местния говор, е отчасти разколебана под влияние на прилагателни със суфиксално ударение, като *корѐф, метийѐф, пейѐф*, та затова се срещат и форми като *чѐмаф, рѐмаф, пѐгаф* и под.

Йотация на *a*

Макар че в нашия говор *e*, общо взето, слабо застъпена, йотацията все пак се среща в думи като *йѐгне, йѐ, йѐбълка, йѐвор, йѐден'е, йѐдове, йѐдец, йѐзда, йѐзе, йѐзовец, йѐла, йѐлуф, йѐловина, йѐйца, йѐсно, йѐс, йѐк, йѐм, йѐре, йѐрина, йѐсли* и др.

Йотацията се губи в думи, които завършват на *-ая, -ея, -ия, -оя*: *та̑а* (тайа), *она̑а* (онайа), *ко̑а*, *игра̑а*, *се̑а*, *не̑а*, *пиа̑а*, *виа̑а*, *ониа̑а*, *трово̑а*, *носиа̑а*, *ко̑лиа̑а*, *бо̑сиа̑а*, *бо̑лниа̑а*, *здр̑авиа̑а*, *до̑а*, *до̑ат*, *по̑а*, *по̑ат*, *го̑а*, *го̑ат* и под.

Йотация се явява след изчезване на палатално *л'*: *ко̑пра̑а*, *че̑йат*, *сф̑айам*, *по̑стийам*, *пете̑йа*, *ле̑йа*, *лийа̑а* и др.

Редуване на *a(йа)—e*

Прегласът на *a(йа)* в *e*, който е типична особеност на някои източни български говори, в нашия говор е по-ограничено явление и се намира в закономерна връзка с ударението, т. е. среща се в неударени срички. Примери: *едеш*, *ед̑е*, *ед̑ме*, *ед̑ете*, *ед̑т*, (но *йам*, *йадене*, *йашен*), *ещ̑е*, *ещ̑ат̑а* (но *йа̑а*), *ед̑сфам са*, *ед̑сфаш са* (но *йат*, *йадове*), *ед̑сан*, *ет̑ак*, *е̑ър* (йахър), *ер̑м̑*, *ек̑ъ* (йака), *п̑ес* (пойас), *ер̑ем* (йарем), *ени̑а* (йахния), *п̑ек* (пайак), *п̑ук* (пуйак), *ш̑ек*, *пр̑сек*, *Еким* и *Й̑ким* и др.

В ударени срички обикновено няма редуване на *a(йа)—e*: *йа̑года*, *йат̑ка*, *йам*, *йа̑ма*, *й̑ре*, *й̑решк̑и*, *ча̑кам*, *печ̑лат*, *й̑сли*, *Сто̑ян*, *пий̑ан*, *пой̑ана* (пол'ана), *жа̑би*, *ша̑пки*, *ча̑ши*. В чуждата дума *игорид̑а* началното *йа* се е прегласило в *и*.

След съгласните *ч, ж, ш* преглас на *a* в *e* не се среща, освен в думата *жер̑ава* и в наставка *-ченин* на лични имена за местопроизход: *тла̑ченченин*, *комар̑ефченин*, *сух̑аченин*, *вра̑н'аченин*, *брен̑иченин*, *ле̑пиченин*, *бел̑ослатинченин*, *др̑а̑шанченин* и др. Когато е под ударение, гласната *a* не преглася в имена от този вид: *гор̑нич̑анин*, *вра̑чан̑ин*, *ку̑нин̑анин*, *ресел̑чан̑ин*. Изключение: *лукуви̑жд̑енин*.

Гласна е

Гласната *e* по гласеж съвпада с книжовното *e* и оказва слабо палатално влияние само на задноезичните съгласни *к, г*, когато я предхождат: *реч̑еш*, *п̑ереш*, *п̑епел*, *гр̑ебен*, *пр̑ипек*, *ес̑ен*, *те̑бе*, *се̑бе*, *ко̑п̑аеш*, *п̑еш*, *ми̑е*, *мо̑е т̑оде*, *сф̑о̑е*; *к'е̑бе*, *к'ер̑ем̑ида*, *к'е̑ф*, *б̑к'ел*, *г'ер̑дан*, *г'ер̑ак*, *г'ер̑ек'йна*.

Йотация и редуция на *e* по начало не се срещат, но има някои изключения. Така например йотация има като вторично явление при промяната на палатално *л'* в *й*: *зе̑йе*, *ог̑р̑йе* (огърле), *др̑ж̑айе* (дръжка). Тук *л'* изчезва, а палаталният му заместник става компонент на *e*. Редуцията на *e* в *ъ*, както вече се изтъкна, в говора е по-ново явление с ограничено разпространение. Примери: *св̑г'й* (сега), *св̑г'йкана*, *св̑г'йка*, *пиз̑лък*, *Ез̑рото*, *ез̑рск'и*, *к'й̑съл*, *к'й̑сый̑к*, *зв̑м̑ъ* (и *зем̑ъ*), *ба̑ъ Ристо*; *ма̑ма ъ плат̑но тка̑ла*; *доб̑ит̑ка ъ та̑мо*; *гн̑ус ма̑(ма) ъ*; *ср̑ам та̑(та) ъ*.

Лабиялизация на *e* в *у* срещаме в думите *т̑енцура* и *п̑енцу̀р*.

В някои думи гласната *e* се редува с *о* (например: *уб̑аве* — *уб̑аво*, *ло̑ше* — *ло̑шо*, *уб̑аве да гле̑да*, *уб̑аво дете*, *ло̑ше е та̑м*, *ло̑шо гр̑ло*) вероятно по аналогия на наречията *добре*, *зле*.

В наречието *дал̑еко* гласната *e* стои вместо *a*.

Поради изчезването на съгласната *х*, гласната *е* придобива дължина в глаголната форма за 1 л. мн. ч. в минало несвършено и минало свършено време: *носѣме, плѣвѣме, носѣме, предѣме, плетѣме, лѣвѣме, чюдѣме са, видѣме, разболѣме са, остарѣме, оздравѣме* и под.

По правило гласната *е* слабо смекчавя предходната съгласна *к*. Изключение прави само контрахираната форма на наречието *тукѣ* и *тукѣй* (тук-ей). Наречието *тукѣй* се изговаря и схваща като една дума, в която съгласната *к* звучи твърдо и не се влияе от предноезичната гласна *е*, както обикновено става в други случаи.

От историческо гледище гласната *е* се явява заместник не само на етимологично *е*, но и на старобългарските гласни *ѡ, ѣ, ѣ*. Малката носовка *ѡ* се заменя с *е* в думи като следните: *ѣдѣр, етѣра, езѣк, лѣшта, мѣк, нѣт, зѣт, рѣт, клѣтва, тѣшко, говѣдо, зѣк, зѣл, дѣвет, дѣсет, време, телѣ, ѡгнѣ, кучѣ* и т. н.

Старобългарската гласна *ѣ* (ят) навсякъде е прегласила в *е*, както в западните говори, макар че в съседните села Камено поле и Драшан старинният гласеж на *ѣ* е запазен, например: *снѣк, млѣко, лѣто*. Следи от якав ятов изговор могат да се посочат само в думите *ѡфѡра, ѡлѡвам, нѡл'ѡѡ* (налея) и *нѡйѡѡ, из'ѡл* и *изл'ѡл, ѡуйѡѡ* (люлее). В думите *млѡвѡр* и *чѡврѡ* ятът (*ѣ*) преглася в *и*.

Старобългарската гласна *ѣ* се изяснява в *е* в корена или в наставка на думи като следните: *ден, днес, лен, лек, лесен, рѣс, пес, чѣбѣр, овѣн, ѡстѣн, ѡцѣт, ѡрѣл, глѡден, жѣден, стѡрец, слѣпѣц, борѣц, венѣц, сфетѣц, трѡговец, грѣшен, грѡзен, прѡзен, котѣл, петѣл, вдовѣц, темнѡца* и др.

Гласна и

Гласната *и* звучи ясно и чисто като предноезична висока гласна: *ливѡда, ширѡк, престѡлк'ѡ, нѡтам, вѡр*. Оказва известно палатално влияние на задноезичните съгласни *к, г*: *ѡбѡлк'и, седѣнк'и, мѡйк'и, глѡйнк'и, друг'и, ког'и, подг'изна, заг'иѡа*.

В наречията *сеѡи* (сега) и *коѡи* (кога) се отразяват по-старинни форми (стб. *сѡгы* покрай *сѡга*), невъзприети в книжовния език, в които *и* произхожда от стб. *ы*. Тези форми имат и други разновидности: *таг'иѡа, тог'иѡа, тѡг'иѡа, тог'иѡѡа*.

Във формата *длѡбок*, стб. *глѡбокѡ* или *глѡбокѡ*, руски *глубокой* и *глубокий*, гласната *и* замества стб. *ж* или *ѣ*: *длѡбок вар, Длѡбки дол*. Тази замяна се среща и в други български говори — северозападни и югоизточни.¹ Основателно е обяснението на Ст. Младенов, според което *длѡбок* трябва да се изведе от праславянската форма *глыбокѡ*, която е съществувала наред с *глѡбокѡ* и *глѡбокѡ*.²

¹ Вж. Цв. Тодоров, Северозападните български говори, стр. 101; К. Мирчев, Неврокопският говор, стр. 9.

² Ст. Младенов, Към изследване на така наречената хетероклизия на индоевропейските езици. ГСУ, ист.-фил. ф-т кн. 19 (1923), стр. 34.

Гласната *и* замества *ѝ* в глаголи като *потплѝзна са, исплѝзна са* (подплѝзна се).

Неударено и след гласна обикновено се скъсява и звучи като *й*: *моѝ — мойте, твоѝ — твоите, сфоѝ — сфойте, нейн, брѝиш, гѝиш, гѝй, тѝй, гѝй сфѝйн'а*.

Замяната на *и* с *е* се среща главно в следните думи: *лесѝца, лесѝгер, мерудѝа, мерѝша, керпѝиш, нети* (нито), *ели* (или), *еш* (виж), *Евѝн, Евѝнка, Ерѝнк'ин, Евѝнчо, Ерина, Ерѝнин*; *нетѝ съм черна циганка, нетѝ съм зла аврѝйка* (Ц. Лилов); *ели са врѝнал, ели фанѝл горѝта*; *еш, че изѝде сѝчко*. Прегласът на *и* в *е* в собственото име *Евѝн* вероятно има за изходна форма *Йовѝн*, дето йотувано *о* лесно може да премине в *е*.

Замяна на *е* с *и* се среща в следните думи: *жилѝзо, жилѝзен, пѝиш, пѝиже, прибиѝа, кисѝа, лик'ѝ, лик'ѝсам, ичумѝк, чирѝша, чирислѝ, читѝринѝесе, читѝресе* (но четири), *идинѝесе, зей* (зее). Тия случаи могат да се разглеждат като редукция на *е*, с изключение на думите *прибиѝа* и *зей*, дето гласната *и* е под ударение. В съществителното име *ичумѝк* (стб. *ичумы*) *и* е лабилизувано в *у*. Същото явление се наблюдава и в думите *чуфлѝк, чуфлигарете, бучумѝш* (бучиниш). Възможно е тези форми да са източнобългарски, пренесени заедно с „чуфлигарете“, преселници от източнобългарска говорна област.

Делабиализация на *у* и *'у* в *и* се забелязва в съществителните *либе, либѝвница, либѝвник, лиѝака* (люляк), *либѝница, лицѝрна*, в глаголите *либа, плѝвам*, а също така и в турски думи: *г'ивѝч* (гювеч), *г'ивендиѝа* (гювендия), *цѝмбиш* (джумбуш), *к'имѝр* (кюмюр) и др.

В думата *сит* (стб. *зьдѝ*) гласната *и* е заместник на стб. *ь*, както и в прилагателното *миничѝк*, а в глагола *опѝн'ам* (опѝвам) *и* е по-висока степен на *ѝ*. Йотувано *и* се среща само след изчезнало палатално *л'*: *поѝивам* (пол'ивам), *зѝйивам* (зал'ивам).

Гласна о

Гласната *о* се учленява както в българския литературен език: *пѝмошт, пѝлок, ѝко, очилѝ, ѝбрѝч, рѝлѝ*.

Лабилизация на *о* в *у* се среща в думите *нѝс* (нос), *нѝсер, нѝсерѝ* (ноздри), *гѝлеш* (голеж). Гласната *а* замества *о* в следните случаи: *ваѝвода, Тодар, сапѝл*.

Йотувано начално *о* се среща обикновено в лични собствени имена: *Йѝто, Йѝтка, Йѝша, Йѝнчо, Йѝта, Йѝшко, Йѝрдѝн, Йѝсиф*. В друго положение се среща по-рядко, например: *койѝ* (кое), *Цѝйо* (Цольо), *Вѝйо* (Вельо), *Кѝйо* (Кольо), *Стѝйо, Пѝйо, Вѝйо* (Вульо), *Лѝйофѝци* (Лальовци). След мека съгласна *о* се пази в следните думи: *г'ол, Г'ѝрг'и, к'ѝсуф, к'ѝруф, г'ѝсерѝца, Бѝк'ѝ, Стѝн'ѝ, Сем'ѝн, ѝк'ѝ, ч'ѝ* (и *чѝйо*).

Гласната *о* се пази след *ж, ч, ш* в следните случаи: *ножѝве, кошѝве, грѝшѝве, кѝучѝве, Сафѝоф, Бѝнѝоф, Бѝнѝоф, Мѝшоф, Лѝшоф, Гѝнѝоф, Йѝнѝоф, кладѝнѝоф, лѝшо* (и *лоше*). Форми *ножѝве* и *кошѝве* се срещат само в говора на по-старите батулчани. Место-

именията *наше* и *ваше* се изговарят с *-е*, както в книжовния език, но прилагателните от среден род *лиси́чо*, *пачо*, *сфр́ачо*, *гъшо*, *офчо* и *кџо* се изговарят с *-о*.

Дълго *о* се изговаря в глаголната форма за 1 л. мн. ч. в мин. свърш. време: *до̀дџме*, *плѣтџме*, *рѣкџме*, *влѣзџме*, *мѣтџме*, *отѝдџме*. Тази дължина се е развила след изчезването на *х* в окончанието.

Гласна у

Гласната *у* се изговаря като *у* в книжовния език: *сурува̀тка*, *сукма̀н*, *сѹек*, *султа̀н*, *ру̀ба*, *ру̀нд*, *ру̀динѣ*, *рус*, *му̀а*, *купѣн*.

Йотувано *у* се среща в думи като *йу̀нак*, *йу̀ница*, *йу̀здѣ*, *йу̀лар*, *йу̀рган*, *йу̀мру̀к*, *йу̀к*, *йу̀ни*, *йу̀ли*, *йу̀рна са*, *по̀йуйа̀е* (полюлее), *за̀йу̀сна* (залюсна), *кйу̀са*, *кйу̀ч*, *кйу̀п* (круп).

Гласната *у* се явява заместник на *ѣ* (от стб. *ѣ*) в някои общо-български думи, които се считат за стари дублети на съответните форми на *ѣ*, като например *чу̀брица*, *пону̀да*, *ну̀жда*, *пу̀кат*, *гну̀с ма̀ ѣ*, и в други като *уру̀глица*, *ту̀пан*, *ту̀дѣва* (и *та̀дѣва*).

Тя замества гласната *и* в наречието *преду̀* (преди) и гласната *а* в съюза *ту* (та): *преду̀ да̀ измѣрат акцѝзете*, *преду̀ Ко̀леда*; *тебе шѐ за̀кола*, *ту̀ нѐ нѐга̀*.

Гласна ѣ

Гласната *ѣ* не се отличава от *ѣ* в българския книжовен език. Тя се среща вместо стб. *ѣ* в думи като: *бѣ̀дни*, *бѣ̀зе*, *бѣ̀клица*, *бѣ̀кѣл*, *бѣ̀чва*, *вѣ̀н*, *вѣ̀шка*, *вѣ̀да*, *дѣ̀но*, *дѣ̀скѣ*, *дѣ̀ш* (дъжд), *дѣ̀штера̀*, *до̀битѣ̀к*, *до̀бѣ̀р*, *затѣ̀кна̀*, *крѣ̀тѣ̀к*, *ка̀кѣ̀ф*, *лѣ̀жѣ̀*, *момѣ̀к*, *ника̀кѣ̀ф*, *нѝсѣ̀к*, *пѣ̀сѣ̀к*, *пѣ̀тѣ̀к*, *рѣ̀ш*, *сѣ̀вет*, *сѣ̀гла̀сен*, *сѣ̀гледа̀м*, *сѐка̀кѣ̀ф*, *тѐжѣ̀к*, *тѣ̀ча*, *четвѣ̀тѣ̀к* и др.

В глаголите *со̀пна са̀* (стб. *спа̀ти са̀*) и *во̀вра* има гласна *о* вместо *ѣ*.

Старобългарската гласна *ѣ* не е запазила своя първоначален гласеж. Навсякъде тя е заменена със *ѣ* или *е*, както в книжовния език. С гласна *ѣ* тя е заменена в случаи като: *ба̀дѣ̀н*, *гла̀тка̀*, *изѣ̀клило са̀*, *лѣ̀скуф*, *лѣ̀шитѣ̀*, *пѣ̀кѣ̀л*, *пѣ̀н*, *пѣ̀шка̀м*, *ста̀кѣ̀ло* и *ѣ̀кѣ̀ло* (също *ѣ̀кѣ̀ленка*), *трѣ̀стѝка̀*, *тѣ̀с* (тѣ̀ст), *спѣ̀на са̀*, *ѣ̀фтѝ*, *ѣ̀кли* (очила), *шѣ̀пна̀* и др. В причастието *до̀шѣ̀л* стб. *ѣ̀* се изяснява в *о*.

Гласната *ѣ*, както вече се посочи, редовно замества старобългарската носова гласна *ѣ*, например:

а) в корена на думи: *бѣ̀да*, *гѣ̀ба*, *гѣ̀сто*, *гѣ̀стѣ̀к*, *гѣ̀лѣ̀п*, *гѣ̀ска̀*, *гѣ̀сѣ̀к*, *дѣ̀н*, *дѣ̀гѣ̀*, *зѣ̀п*, *кѣ̀шта̀*, *кѣ̀друф*, *кѣ̀клица̀*, *кѣ̀па̀*, *мѣ̀ш*, *мѣ̀ка̀*, *мѣ̀ча са̀*, *пѣ̀да*, *пѣ̀дар*, *пѣ̀т*, *рѣ̀кѣ̀*, *рѣ̀ка̀ф*, *рѣ̀ка̀вица̀*, *скѣ̀п*, *на̀стѣ̀па̀*, *ста̀пка̀*, *пѣ̀н*, *кѣ̀дѣ̀* и др.;

б) в глаголни окончания: *едѣ̀т*, *бодѣ̀т*, *врѣ̀т*, *врѣ̀*, *врѣ̀т*, *да̀дѣ̀т*, *кла̀дѣ̀т*, *мрѣ̀*, *мрѣ̀т*, *плѣ̀тѣ̀т*, *на̀плѣ̀тѣ̀т*, *по̀да̀дѣ̀т*, *по̀четѣ̀т*, *ра̀стѣ̀т*, *седѣ̀т*, *сто̀ѣ̀т*, *спрѣ̀*, *спрѣ̀т*, *четѣ̀т* и др.;

в) в начални срички: *в̀глен, в̀тѣк, в̀дица, в̀же, в̀зел.*

Трябва да се отбележи, че *з* като заместник на *ж* има чист еров гласеж само под ударение. В неударена сричка този изговор е малко подменен.

Гласната *з* се явява като последица от смесването на носовите гласни в среднобългарска епоха в следните думи: *ж̀здувам* (*жа̀дѣтн*), *ж̀зден* (*жа̀дѣнѣ*) *ж̀зтва* (*жа̀тѣл*), *ж̀зтвар*, *ш̀па* (*ша̀па*), *ш̀там* (*ша̀тѣтн*). Среднобългарската носова замяна обхваща и кратките винителни местоименни форми *м̀* (*ма̀*), *т̀* (*та̀*), *с̀* (*са̀*), (стб. *ма̀*, *та̀*, *са̀*). Тази особеност, както вече се изтъкна, свързва нашия говор със североизточните говори.

Гласната *з* се среща и в редица турски думи, например: *еду-клѣк, ара̀шлѣк, акѣл, атѣр, бакѣр, балдѣза, езѣк, еѣр* (яхѣр), *калѣн, катѣр, каѣр, кадѣр, калѣн, сандѣк, тамѣн, терсилѣк* и др.

Съчетание на *р*, *л* с ерова гласна

Еровата гласна в съчетание със съгласните *р*, *л* между две съгласни се изговаря *р̀-л̀* и *р̀-л̀* (сонантни). Примерите с *ѣо-ѣл* са малко: *с̀рмѣ, с̀рмен, б̀лнѣвам, в̀лна, к̀лна*. Сонантното произношение на групите *р̀-л̀* е отличителен белег на говора. Това произношение ясно и отчетливо се отделя от произношението на същите групи с ерова гласна пред или след плавните съгласни *р*, *л* (*-ѣр, -ѣл, р̀-л̀*). Еровият гласеж в *р̀ л̀* е органически свързан със съгласните *р*, *л*, които по този начин са станали сричкотворни звукове.

Група *р̀*: *бр̀мбар, бр̀снач, бр̀сна, бр̀чка, бр̀штолева, вр̀жа, вр̀ф, вр̀х, вр̀шник, вр̀штам, гр̀зда, гр̀н, др̀ш, др̀шите, етр̀ва, кр̀с* (крѣст), *кр̀ф, пр̀ч, тр̀н, тр̀кайам, тр̀н'е, тр̀нка, тр̀с*.

Сричкотворно *р̀*: *бр̀бора, бр̀до, бр̀зак, бр̀зо, вр̀бѣ, Вр̀ба, вр̀ва, вр̀йна, вр̀тешка, вр̀тон, вр̀ша, вр̀шеш, вр̀шѣба, гр̀ди, гр̀нѣ, гр̀нѣар, гр̀мна, гр̀меш, гр̀мотѣвица, др̀во, др̀жава, др̀жак, др̀пна, закр̀ша, кр̀леш, кр̀па, кр̀тица, мр̀дна, мр̀зи ма, мр̀сно, мр̀туф, мр̀ша, мр̀йна, набр̀делѣи, обр̀нат, пр̀гуф, пр̀жа, пр̀зал'а, пр̀ла, р̀гна, р̀тка, р̀тлива, смр̀т, ср̀бин, стр̀ча, стр̀чиште, ср̀це, стр̀в-ница, тр̀говец, тр̀ло, тр̀нокѣн, тр̀па, тр̀тей, чувр̀кам, штр̀п*.

Група *-ѣл, л̀*: *зѣл, бѣлѣ, млѣкна, плѣх, вѣлна, вѣлнен, бѣлгарин*.

Сричкотворно *л̀*: *вл̀к, вл̀чи, гл̀чава, гл̀там, дл̀жник, дл̀к, жл̀т, жл̀теница, жл̀чка, жл̀тица, кл̀цам, кл̀бо, кл̀ка, кл̀чишта, пл̀зѣи, пл̀теник, л̀цам, л̀н, л̀но, л̀на, сл̀зи, сл̀нце*.

Асимилация, контракция и елизия на гласни

В потока на речта звуковете в състава на думите не се изговарят като отделни и изолирани звукови единици. Учленението на всеки звук е сложно действие. Обикновено крайният момент от

учленението на даден звук се слива с началния момент на следващия звук. От това обстоятелство се обуславят явленията на асимилацията, контракцията и елизията. Асимилация или контракция на гласни имаме в следните случаи:

ai > *и*: *дйдем* (да идем); *не штейа дйде* (не щя да иде);
а дйем се окънем (а да идем да се окънем); *нйстана*
(наистина);

ъо > *о*: *той ше му сдпшти* (събщи);

оу > *у*: *добрутро* (добро утро);

ea > *а*: *чако* (че ако, чако=нека);

ei > *и*: *шйа пйа вода* (ще ида да пия вода);

йа е > *йа*: *йала сам* (я ела насам); *йала ма виш* (я ела ме виж).

и > *й*, *ай* > *ей*: *йа ври си глей работата* (я върви си гледай работата);

Елизия на гласни: *е*, *а*, *и*: *йаж го испъда* (аз ще го испъда);
одгор (отгоре), *оддол* (отдоле), *дспдловин*, *кам та*
(камо те), *донес ми* (ами) и др.

СЪГЛАСНИ

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА

Консонантната система на нашия говор в основните си черти съвпада с общобългарската система на съгласните. Тя споделя с нея следните типични особености: 1) звучните шумови съгласни в краесловието се изговарят като съответните беззвучни (*зъл* вм. зъб, *диф* вм. див, *рок* вм. рог, *грон* вм. гроб); 2) две разнородни по звучност шумови съгласни винаги се уеднаквяват по звучност, ако са една след друга, според основния характер на втората от тях (*исток* вм. изток, *глатко* вм. гладко, *косидба* вм. коситба); 3) меки съгласни не се срещат в краесловието или пред други съгласни (*кон*, *сол*, *път*, *мелница*, *учителка*, не: *сол'*, *кон'*, *път'*, *мел'ница*, *учител'ка*).

По отношение на консонантната мекост нашият говор, както се спомена вече, се сближава със северозападните български говори, т. е. в него съгласните *т*, *д*, *л*, *н*, *к*, *г* в известни положения силно се смекчават. Също така в него се е развила и вторична мекост при някои съгласни *овен* — *овен'а*, *капан* — *капан'а*, *сапун* — *сапун'а*. Съгласните *к*, *г* пред *е*, *и* са слабо смекчени (*градинка* — *градинк'и*, *дъга* — *дъг'и*). Останалите съгласни пред *е*, *и* не се смекчават, както се смекчават в източните български говори. Съгласните *ч*, *ж*, *ш* във всяко положение са твърди. Както в другите северозападни говори, така и тук са доста разпространени преградно-проходните съгласни.

Праславянските звукови съчетания *tj*, *dj*, както се изтъкна вече, се заменят с *шт*, *жд*. Изчезването на съгласната *х* пред гласни или между гласни е познато явление и на много други български говори. В габарския говор съгласната *х* изчезва и пред съгласни, в

глаголното окончание *-хме* (*копѣме, дадѣме, казѣме*). Вметнато *л*, така силно застъпено в някои северозападни говори, тук не се среща.

Меки съгласни

В краесловието не се срещат меки съгласни: *кон, ъгън, ден, зет, пѣт, нѣкът, цар, крал, сол, кос* (кост), *младѣс, старѣс, пѣн, гѣс* (гост), *учител* и др. Съществителните от мъжки род, които завършват на *н, т*, пазят предишната си мекост само в членуваната форма, т. е. когато *н, т* са пред гласна: *кон — кѣн'а, ъгън — ъгън'а, ден — ден'ѣ, пѣн — пѣн'ѣ, лѣкът — лѣкък'а, нѣкът — нѣкък'а, зет — зѣк'а, пѣт — пѣк'а*. Меко *н'* има в някои форми за мн. ч.: *огн'ѣве, пѣн'ѣве*.

Под влияние на имена с първоначална мека основа като *ден — ден'ѣ* (стб. дѣнь), *кѣрен — кѣрен'а* (стб. кофѣень) се появило меко *н'* в членуваната форма на имена, които по начало имат твърда основа. Много от тях са от чужд произход (*бастѣн — бастѣн'а, барѣбан — барабан'а*). Примери: *армагѣн — армагѣн'а, бастѣн'а, барѣбан'а, бустѣн'а, бурен'а, бѣдѣн'а, вѣглен'а, гѣрван'а, гирѣн'а, горун'а, грѣбен'а, цѣмадѣн'а, закѣн'а, зейтин'а, казѣн'а, капѣн'а, катрѣн'а, клѣн'а, клин'а, клѣн'а, колѣн'а, кѣрен'а, кѣчѣн'а, купѣн'а, кумѣн'а, ѣстѣн'а, орман'а, пирѣн'а, перчѣн'а, прѣстен'а, сайн'а, слѣн'а, сукман'а, тѣван'а, телефон'а, трѣн'а, тупѣн'а, турчин'а, фазѣн'а* и др.

Меко *н* се среща още в следните случаи:

1) Пред гласна в крайната сричка на съществителните от женски род: *бан'а, главн'ѣ, копѣн'а, пѣн'а, пустѣн'а, робѣн'а, срѣдн'ѣ, сфин'а, сфирн'ѣ* и др.

Съществителните на *-ия* обикновено изгубват мекостта на *н*: *благ'ина, глог'ина, грѣк'ина, прѣсек'ина, руск'ина, сирѣмажк'ина, срѣк'ина, турк'ина*.

2) Пред гласна в крайната сричка на съществителните събирателни имена: *бурен'ѣк, врѣшин'ѣк, камаѣн'ѣк, клѣн'ѣк, мравун'ѣк, трѣн'ѣк*; също така: *камаѣн'ѣ, клѣн'ѣ, трѣн'ѣ*; меко *н* има в съществителни като *горн'ѣк, долн'ѣк, пуштин'ѣк, младѣжѣн'ѣк*,

3) В отглаголни съществителни на *-не*: *бран'ѣ, вѣден'ѣ, даван'ѣ, зѣман'ѣ, ѣман'ѣ, кѣпан'ѣ, мѣсен'ѣ, нѣсен'ѣ, обрѣштан'ѣ, ѣран'ѣ, прѣн'ѣ*.

Както вече се подчерта, меко *н* пред гласните *е, и* не се среща.

Силната мекост на *л* е довела до замяна на *л'* с *й*. Тази замяна е широко разпространена в говора на селата из Белослатинско, Оряховско, Плевенско, Врачанско и в други някои околии.¹ Тя се дължи, както подробно разяснява това Ст. Стойков², на силното палатално учленение на *л'*, при което езикът силно се допира с крайщата си до стените на твърдото небце, а по-слабо до средата му. Езиковият връх е при долните резци. Изговорено

¹ Вж. Ст. Стойков, цит. съч.

² Там, стр. 158.

по този начин, мекото *л'* се доближава в учленително и слухово отношение до *й*. Съществуват преходни степени в това изравняване на *л'* с *й*.

Замяната *л' > й* се среща в началото на думата, в среди-словнието и в крайната сричка: *йути, йуто, йутика, йушта, йусна, йуйк'а* (и *йулк'а*), *йуйае* (люлее); *бйувам, бйуткаф, възйаве, забйуден, зайушта, кйун, кйуса, кйува, лййака, Лайофци, мйаскам, найах, откйуча, пойна, пйувам, подйутих са, поййвам, пйоча, сёйане, спойучих, уйучих, шйа са; акййа, бейъ* (бея), *бейк* (белтък), *босййак, брййан, буйак* (буляк = бухал), *вйа, варейа, дейам, жййак, зейе, затйуам, цуруйак, кайам са, кйсьйк, Кййо, копрайа, котейа, крйвуйа, крйк* (ястреб), *квдейа, лейа, невйа, недейа, огрйе, обикайам, пепейаф, петейа, прзайам са, пушййак, сапйа, сфайам, црвуйа, учйтейа, чучуйа.*

Съгласната *й* след *к, г, и р* не оказва влияние върху твърдия изговор на тия съгласни: *кйува, кйувна, кйука, кйукар, кйуса, кйусам, кйуцна, кйумна, кйун, кйуч, откйучам, възйаве, огрйе*. В приведените примери *к, г, р* са твърди съгласни, макар и да се намират пред най-меката съгласна в нашата фонетична система (*й*).

Съгласните *к, г* пред *е, и* са слабо смекчени, например: *к'ибрйт, к'илъ, к'имам, к'йтка, к'йта, к'ипи, к'йша, мек'и, лек'и, к'еф, к'екаф, к'ела, к'енар; г'ина, г'ивеч, подг'йна, слуг'йна, глог'инка, г'ерак, г'ердан, г'ерманец*. Твърдо *к* пред *е* се изговаря в наречието *тукё, такё, такей* и в местоимението *такофкё*.

Меко *к'* пред *о*: *ук'о, ук'ови, ук'оф, убавенк'о, коше, к'оуф, к'оруф, к'осуф*; меко *к'* пред *а*: *кар, бек'ар, измик'ар*; меко *к'* пред *у*: *кунец, кумбе, куспе, куприа, кутук, куам, пискул, кутам, кускиа*. В турската дума *дуг'ан* *к* прегласило в *г'*.

Прегласът на меки *т', д'* пред *йе, йа* в *к', г'* е завършен фонетичен процес. Както в други български говори, така и в нашия говор вторични меки съгласни *к', г'* са се образували под силното асимилационно въздействие на *йе, йа*, например: *ливаг'е* (от лива-дйе) *грозг'е* (от гроздйе), *лаг'ъ* (от ладйя), *повог'е* (от поводйе = наводнение), *Бреск'е* (от Брестйе), *цветк'е* (от цветйе), *брайк'а* и *брак'а* (от братйа), *пег'а*, (от педйа), *прък'е, лйск'е, гдск'е, трейк'и, Бок'уф, г'авол, пък'а, лакък'а, нокък'а, Крък'о, Раг'о*.

В местоименните форми за III л. ед. ч. ж. р. *нег'а, г'ъ, г'и* съгласната *й* се е променила в *г* по аналогия на формите *него* и *го*. Във формата за I л. ед. ч. на някои глаголи съгласните *к, г* прегласят в *ч, ж* по аналогия на формата за II и III л. или на мн. ч.: *реча* (от река) — *речеш, рече; тъча, претеча, облеча, опеча, завлеча, мджа*.

В наставката *-ка* на някои съществителни от женски род има вторична мекост на *к*, например *буалк'а, зёлк'а, истривалк'а, кадёлк'а, комийк'а, маалк'а, постылк'а, майк'а, седенк'а, сновалк'а, точилк'а*.

Докато меката съгласна *л* в членувани форми на съществителните имена на *-тел* с мека основа станала още по-мека и преминала в *й*, съгласната *р* в съществителните имена с мека основа на *-ар* и

в глаголите изгубила предишната си мекост и станала твърда съгласна: *офчър—офчара, волочър—волочара, биволър—биволара, воденчър—воденчара, козър—козара, конър—конара; бора са, распора, коря, дйра, дйра, вара, пофтарам, отварам, премеера, расправам, изговарам, турам, преправам.*

Както в другите северозападни говори, така и тук затвърдяването на съгласните в крайната сричка на глаголите е типична особеност, например: *бава (бавя), вода (водя), вада (вадя), вода (возя), вьда (вьдя), гъза (газя), гъса (гася), губа (губя), дела, жала, купа, лена, мокра, мола* и т. н.

Преградно-проходни съгласни s, ц

Преградно-проходните съгласни s, ц, както е известно, са застъпени в книжовната лексика с малко думи, повечето от които са от чужд произход. По-широко е разпространението на съгласната s в народните говори, дето тя в общонародни думи замества съгласната з.

В нашия говор съгласната s се среща в следните домашни и чужди думи: *саден, сандан, свезди, свънтй, свер, свёрск'и, свънец, сенам, сенг'яа, себлò, сит, судар, судам, сул, суфт, сумбил, суреп, сурлò, сеyselяа, сркли, кленса, данусу, зъласу, осаран, отсàде, терсяа.*

Съгласната ц се среща в следните домашни и чужди думи: *анция, арпачик, бозация, цам, цамбазин, цандарин, цамадан, цамия, цанабет, цамòли, цафкам, цаскам, цен, цедè, цезве, цинс, цилетка, цепан'è, цйбри, цук'и, цуркам, цумбиш, цуздан, Цурилово, цоцен, манца, мерцелèе са, кафеция, тенцура, синцир, сицим, кундурция, мацаркина, рънци.*

Начално в, у

Редуването на в с у, както е в други северозападни говори, тук не става, но все пак в отделни думи не е съвсем изключено например: *фкарвам, флèза, вдовйца, вдовèц, взèта, но умъкна са, умък'йнам са, уведа, увадам; фкараx офците ф кошарата, флèзоx ф къшти; умъкна са ф сòбата; увèдох го ф мутвака.*

Употребата на предлозите в и у е както в книжовния език: *ф среда, ф сòбота, ф село, ф кошарата, ф пештерьта; у мене, у тебе, у назе, у вазе, у Петрови, у Иванчовци.*

Група чер/цър

В нашия говор е застъпена групата чер: *чер, чèрна, чèрно, чернил'ка, черника, чернокож, чернèа, червèн, червендалест, червèнка, червеникаф, чèрва са, чèрвек, чирвò, червйф, чèркова, черкòвен.*

Звучност на съгласни

Съгласната с запазва звукови и учленителни особености на беззвучна съгласна пред друга беззвучна съгласна, пред гласни и

пред *в, м, н, р, л* в отделната дума или между думите в изречението, например: *сфѝа, сфѝети, смѝкна са, смѝскам са, срѝна, слѝза, сфѝйам, стѝгам*; с *Анг'ел, с Еленка, с леко око*.

Пред звучните съгласни *с* се променя в *з*: *згода, згледа збера, збодом, здѝпла, здѝмаме са*.

Съгласната *в* в съчетанията *св, вн, вм, тв, цв, шв, чв* изгубва своята звучност: *потпѝсфам, арѝсфам, сфѝой, сфѝрака, сфѝин'а, сфѝйам, сфат, сфадба, сфадбар, сфатувам, сфѝекър, сфѝесло, сфѝестен, сфѝет, сфѝетувам, сфѝетѝло, сфѝетѝца, сфѝешт, фнѝмавам, фнѝоска, фнѝеса, фмириѝфам са, загаѝтфам, запѝштфам, исколѝатфам, отфѝора, рѝстфѝора, зѝтфѝора, запѝцфам, педѝцфам, предрѝшфам, распѝрѝушфам, прикѝачфам, фторѝачфам са, прислѝамѝфам са*.

Съгласната *в* се обеззвучава пред сонорните *л, р* в следните думи: *флѝза, флѝзам, флѝвам, флѝк, флѝджа, флѝден'авам, фрѝждам са, фѝефруѝри*. В други случаи тя запазва своята звучност: *влас, власѝт, влаѝча, вран, врѝме* и т. н.

След звучна или сонорна съгласна *в* запазва своята звучност: *порѝбвам, покѝрвам, опѝлвам са, затѝлвам са, раздѝгвам*.

Съгласната *ф* в съчетания като *сф* (*сфат*) няма съвсем чист и определен гласеж. В много случаи произношението на такова *ф* започва с *ф* и завършва с *в*¹.

Предлогът *в* се изговаря като *ф* пред думи, които започват с гласна или със сонорна съгласна: *ф очѝте, ф устѝта, ф Езѝрото, ф Оходен, ф Реселѝц, ф мазѝта, ф нѝвата, ф лука*.

Пред думи, които започват със звучна съгласна, предлогът *в* се изговоря като звучна съгласна: *в бѝрата, в бустѝн'а*.

Пред сонорните съгласни *м, н, р, л* предлозите *под, над, из, през* се изговарят *пот, нат, ис, прес*: *пот мѝста, пот мѝсата, пот нѝвата, пот Нѝколѝофѝи, пот ребрѝто, пот рѝтлата, пот лѝвицѝта, пот Лѝското*; *нат Мѝрла, нат Мѝгѝлкѝта, нат нас, нат рѝзѝта, нат Рудѝнѝта, нат лѝзето*; *ис Мѝнѝовец, ис Нѝчѝовѝа дѝл, ис рѝстѝака, ис Рѝстовѝто лѝзе, ис Лѝлоф тѝрап*; *прес Мѝзѝра, прес мѝста, прес рѝкѝта, прес лѝваѝта*.

Обеззвучаването на *д, з* при посочените условия не става с абсолютна последователност. Срещат се отклонения, например: *над Мѝнѝовец, през нѝвата, през местѝта, през Малкѝта лѝѝака, под месѝѝа, пред Мѝлѝофѝи, пред Лѝштѝрете* и под.

Предлозите обеззвучават крайната си съгласна пред думи с начална беззвучна съгласна и запазват звучността си пред думи с начална звучна съгласна, например: *зѝт слѝмата, срет сѝло, ис Падѝнкѝта, прес Крѝск'анѝовец, прес Пѝушѝтѝ*; *отвѝд бѝрата, зад Бѝлѝжѝофѝи, под Белѝлото, над Дѝвец*.

При други уподобявания съгласната *з* преминава в *ж*: *шѝ шумѝта* (из шумѝта), *преж жѝтва, бѝш чул* (без чул), *бѝш шѝл*.

¹ Вж. Цв. Тодоров, цитир. съч. стр. 204.

Издаване на съгласни

Съгласната *в* изпада в следните думи: *сичко*, *сék'и*, *сék'иго*, *сékъде*, *земам*, *зех*, *земам'е*, *праа* (права), *праши*, *праи*, *праим*, *праите*, *праат*, *прайл*, *остаам*, *растриам го*, *изиграам го*, *опрош-таам му*, *оправдаам*, *изпълнаам*, *обуам*, *купуам*, *тръгам си* (тръгвам си), *забраа* (забрава), *забраил* (забравил), *връй* (върви), *прай* (прави) *ук'о* (вуйчо), *уйна* (вуйна).

Съгласната *х* редовно изпада в началото на думата пред съгласна или гласна, в средисловието при същите фонетични условия, а понякога и в края на думата, например: *ора* (хора), *орск'и*, *ода*, *алдсан*, *аресфам*, *ийадо*, *ептён*, *итър*, *ич*, *убуф*, *урка*, *Ристо*, *ранъ*, *оро*, *фана*, *фаштам*, *леп*, *дада*, *лебар*, *сyo*, *сya*, *мya*, *снаа*, *стрea*, *вzea*, *стана*, *отидоа*, *греота*, *страа ма а*. Изтъкна се вече, че *х* изчезва редовно в глаголните окончания за минало време *-хме* и *-ха*: *ора́ме*, *ора́*, *саде́ме*, *садеа*. В думите *ртия* (хартия), *ркам* (хъркам) и *лцам* (хълцам) отпада също *х*. Не се вмъква *х* в глагола *фргам* (хвърлям), който е запазил по-старинната си форма.

Съгласните *т*, *д* в съчетанията *стн*, *здн* или в края на думите след друга съгласна отпадат: *врск'ник*, *крск'ник*, *посно*, *празник*, *убосник*, *убос*, *старос*, *болес*, *сладос*, *нош*, *грос*, *дъш*. Съгласните *т*, *д* се изпускат в числителните имена, които съдържат десетица, и в някои глаголи: *двайесе*, *трийесе*, *дваесе*, *триесе*, *читйресе*, *шеесё*, *педесё*, *седемдесё*, *осемдесё*, *деведесё*; *ше да* (дойда), *ше ддеш*, *ше дде*, *ще ддеме*, *ше ддете*, *ше ддат*, *глеам го* (гледам го), *глеаш*, *глеа*, *глеаме*, *глеате*, *глеат*, *глей го*, *отваат* (отвадат).

Издаване на други съгласни на *г*, *ж*: *мда* (мога), *мдеш*, *мде*, *мдем*, *мдете*, *мдат*; *не мде да си дде* (не може да си дойде); на *з*, *с*, *ж*: *влёл* (влязъл), *снёл* (снесъл), *занёл* (занесъл), *кае* (каже); на *к*: *къ ше ма раниш* (как ше ме храниш). *откъ* (откак) *си дде*, *ча* (чак) *там*.

Замяна, вмъкване и премятане на съгласни

Замяна на съгласни. Замяна на една съгласна с друга е типично явление в народните говори, което се дължи обикновено на уподобяването или на разподобяването на съгласните. Ето по-често срещаните случаи:

ц в м. ст: *цк'ло*, *цек'линка*, *цк'ли*, *оцк'лил* *очи*;

л в м. р: *колид'ор*, *Глиг'ор*;

б в м. д: *над'ежба*;

ш в м. с: *машица*, *дъшица*, *ишчукам*, *ишица*, *рашира*, *рашчуе*, *рашчекна*, *рашчупа*, *рашиетам са*, *рашчопла*, *рашчеша*, *ишчакам*, *ишчиста*, *ишчупа*, *ишчукам*, *рашица*;

сл в м. св: *слободен*, *слободна*, *слободно*, *слободна*;

мл в м. мн: *млдо*;

ф в м. к: *дофтор*, *нофте*;

в в м. м: *повна*;

н в м. м: *Наун*;

ц вм. *дс*: *дѣцк'и*, *грѣцк'и*, *брѣцк'и*, *свѣцк'и*;
 пц вм. *пс*: *тепѣца*, *липѣал*, *пѣува*, *прокопѣал*, *прокопѣам*,
прокопѣца, *пѣѣта* (но *пѣшк'и* вм. *пѣшк'и*, *пѣшкодрен*),
пѣувн'ѣ.

м вм. *н*: *бомбони*;

н вм. *м*: *кѣнка*, *кѣнкавам са*, *афтондѣил*;

й вм. *х*: *Мийѣал*, *Мийѣалоф* (Михал, Михайлов), *видѣй*, *орай*
 (само у батулчаните), *чейли*.

й вм. *к*: *шѣрек*, *чѣрвек*;

ф вм. книжовно *х*: *куф*, *куфа*, *куфо*, *куфѣлница*, *куфн'а*;

х вм. *с*: *пѣхци*, *сирѣмахци*;

ч вм. книжовно *ц*: *чѣрка*, *чѣрей*;

м вм. *н*: *к'умѣ на орѣѣа*.

Вмѣкване на съгласни. Вмѣкването на съгласни в известни съчетания не се среща в нашия говор. Изключения правят думите *ждрѣбѣц*, *ждрѣбѣ*, *ождрѣба са*, *ождрѣбвам са*, *ождрѣбила са*, които съдържат *д*, и *рѣнци*, където *н* е остатък от стб. *ж*. Вмятане на *в*: *вабѣ* (аба).

Премятане на съгласни. Премятане на съгласни има в следните думи: *фѣршел*, *забовѣра*, *орѣла* (холера), *лѣшетѣр* (решетар).

III. МОРФОЛОГИЯ

СЪЩЕСТВИТЕЛНИ ИМЕНА

1. Падежни остатъци

Изчезването на старото склонение е най-характерният белег на новобългарския език. Този белег се споделя от всички говори и в същност чрез него се поддържа и изразява единството на общонародния език.

В габарския говор по начало не се употребяват падежи и в сравнение с други говори има малко остатъци от падежни форми. Тук се срещат общобългарските думи и съчетания: *ѣтрѣк'и*, *дѣреда*, *снѣшти*, *нѣмаш сѣрма*, *дѣсет душ*, *стѣ глаф*, *вѣчери*, *пѣлети*, *есени*; по-добре са запазени звателните форми при личните имена. Широко разпространена е винителната форма на *-ѣ* при имена от женски род, която е изместила именителната и служи за обща форма.

При роднинските имена *дѣдо*, *чѣчо*, *ук'о*, *байо*, наред с общата именителна форма на *-о*, се употребява и родително-винителната на *-а*. Родително-винителната форма се употребява, когато съществителното е съпроводено от някакво определение и окончанието *-а* е под ударение, например: *чѣчѣ ти та вѣка*, *ук'ѣ ти та вѣка*, *ук'ѣ ми е тѣк*, *байѣ ти е тѣк*, *мѣѣ чѣчѣ е дѣбѣр човек*, *нѣговѣѣ чѣчѣ иде*, *мѣѣ дѣдѣ е дѣбѣр човек*, *такѣф дѣдѣ не сѣм сѣшѣтал*, *нѣговѣѣ дѣдѣ иде*, *нѣговѣѣ байѣ отидѣ на лѣзѣто*.

Именителната форма не е придружена от определение: *чѣчо ма вѣка*, *ук'о е тѣк*, *дѣдо е дѣбѣр човек*, *дѣдо иде*.

Горните форми се променят и изговарят на *-ъ*, когато са употребени с предлог и с определение: *ште кажѣ на чичѣ ти, ште кажѣ на ук'ѣ му, порѣчѣх на баштѣ му, работи з байѣ си, врѣи слет чичѣ си.*

При съществителните имена от женски род старата винителна форма на *-ъ* (стб. ж), се запазва и проличава по-ясно, когато е под ударение, например: *вода — водѣта, горѣ — горѣта, росѣ — росѣта, косѣ — косѣта, рѣкѣ — рѣкѣта, снагѣ — снагѣта, жеглѣ — жеглѣта, стенѣ — стенѣта, глава — главѣта, трѣва — трѣвѣта, иглѣ — иглѣта, междѣ — междѣта, вѣждѣ — вѣждѣта, офѣцѣ — офѣцѣта, горештинѣ — горештинѣта, мрѣтвинѣ — мрѣтвинѣта, рудинѣ — рудинѣта.*

Родително-винителната форма на *-а* (*-я*) при собствените съществителни имена почти не се среща, например: *овѣите на Марин, срештинѣх Тодар, приказѣх с Трифун, прет Пѣнко, с Пѣтко, при Сѣфчо.* Изрази като *ѣа сѣкам от Найдена, булката рѣкла на Найдена* се срещат само в речта на по-старите жители. Както се изтъкна по-горе, роднинските имена завършват на *-а*, когато *а* е под ударение и съществителното име има определение, но е без предлог, например: *пратѣх на чичо писмо, видѣх дѣдо, но пратѣ ли чичѣ ти писмо, видѣх дѣдѣ ти, чичѣ ти е тук.*

Звателна форма

Звателната форма служи за обращение и се употребява приблизително както в книжовния език, например: м. р. *косѣч — косѣчо, орѣч — орѣчо, байѣчо, работничко; брат — брате, кум — куме, сѣѣте, сѣѣкѣре, Пѣтре, Евѣне; ж. р. женѣ — женчо, мѣма — мѣмо, мѣле, сѣстро, Рѣдо, Нѣдо.*

Собствените съществителни имена за лица на *-но*, *-ло* и отчасти на *-то*, *-мо*, *-ро*, а също така и някои роднински имена, образуват форма с окончание *-е*, например: *Цѣно — Цѣне, Кѣно — Кѣне, Дѣно — Дѣне, Тѣно — Тѣне, Йѣно — Йѣне, Вѣно — Вѣне, Лѣно — Лѣне, Мѣно — Мѣне, Дѣло — Дѣле, Лѣло — Лѣле; също така: чичо — чиче, дѣдо — дѣде, ук'о — ук'е.*

По този начин се образуват еднакви звателни форми за имена с различен род, например женски род: *Вѣла — Вѣле, Йѣта — Йѣте, Вѣта — Вѣте, Цѣна — Цѣне; мъжки род: Вѣло — Вѣле, Йѣно — Йѣне, Вѣно — Вѣте, Вѣто — Вѣте.*

Съществителното *женѣ* има две звателни форми, една — *женчо*, с пренебрежителна отсценка, която се употребява при обращение към мъж или животно, и втора — *женѣ*, когато се отнася за жена, например: *ѣѣла, женчо!* (за мъж); *дѣй, женчо!* (за добитък); *дѣй, женѣ, лѣмбата!* (за жена).

В народните песни, езикът на които е доста архаичен, се срещат остатъци от форми за родителен, творителен и местен падеж, например родително-винителен падеж: „Тѣй ште крѣсти мѣда бѣга“, „Над ѣбѣви Цѣриграда“, „Размѣтайте рѣвни

двори“, „Че си има добра кон'а“, „Майк'а на Риста думаше“; дателен падеж: „Та омийте кон'у крак'та“, „Майк'а войну думаше“, „Иа много здраве, мале, Петкани“, „Вие сте Дойни сфирйле“, „Та Стойну порти отклучи“, „Сестра брату кон седлаше“, „Минка Николу думаше“; творителен падеж: „Тиа са ма потулом гледале“, „Оште потулом жениле“, „Добра кон'а цвиллом цвили, цвиллом цвили, тропом тропа“, „Да насяди бело лозе, бело лозе брегом дук'и“; местен падеж: „Поронил сџзи до земи“.

В отделни случаи в живата реч на по-старите хора се срещат дателни форми и изрази като: *йала деди, йала баби, казах Иванк'и, кажй тату* и под.

Образуване на множествено число

Едносричните имена от мъжки род образуват множествено число обикновено с окончание *-ове* и по-рядко с окончание *-е, -и, -а* (-а), *-ица*, например: *стол — столове, поп — попове, мост — мостове, розове, клон'ове, прагове, гръздове, клен'ове; мъж — мъже, кон'е, прът — пръке, гдск'е, рак — рак'и, зъб — зъби, влк — влци, влах — власи, крак — крака, път — пътишта, плет — плетийшта, дол — долове и долийшта, двор — дворове — дворийшта, град — градийшта*.

Окончанието на многосричните имена от м. р. мн. ч. обикновено е *-е*, например: *бивола — биволе, даскал — даскале, другар — другаре, офчаре, майсторе, кооператоре, ергене, лебаре; българин — българе, граждани, цигане, приятеле; гарван — гарван'е, корен — корен'е*.

Имена, които имат в краесловието си подвижна гласна или задноезични съгласни *к, г, х*, в мн. число получават окончание *-и*, например: *овен — овни, котел — котли, петли, купни, сфредли; гробен — гробни, старец — старци, ремик — ремийци, калпак — калпакци, белег — белези, мустак'и, даращи, петъци, сиромях — сиромяхци* (и *сиромяхци*).

Имената от женски род образуват множествено число с окончание *-и*: *женй, сестри, офци, сфин'а* (но *сфин'ете*), *сливи, бразди, вѣжди*.

Съществителните имена от среден род образуват мн. число с окончания *-а, -ета, -ена*, например: *ведро — ведра, корйта, кученца, манйста, мѣста, пиленца, вѣжета, котѣта, крйштен'ѣта, кучѣта, лесичѣта, морѣта, ножѣта, пилѣта, прасѣта* (и *прахци, прасци*), *галѣта, стремѣна*.

При членуване батулчаните скъсяват формите на *-ѣта*: *кучѣта* (вм. кучѣтата), *пилѣта* (вм. пилѣтата), *йагнеѣта* (вм. йагнетата), *йаѣѣта* и под.

В говора липсва форма за бройно множествено число. Следователно тук редовно се казва: *три столове, два бикове, чѣтири волове, три кон'е, десет овни*.

Събирателни имена

Много събирателни имена се образуват с наставка *-ак (-йак)*: *држак, каман'ак, гнил'ак, корен'ак, збирот'ак, раст'ак, бурен'ак, пуштин'ак, мравун'ак, врба'к* и под.

Доста събирателни имена се образуват с наставка *-ор* или *-иа*, например: *пилет'ор, циган'ор, дечор, ашлак'ор, келемет'ор, момчет'иа, момчет'иа, кол'иа* и др.

По-особено образуват събирателните имена *вра'ор, пазд'ор, сфин'ак'аш, тън'ак'аш, цацер'ак'аш* и др.

Образуване на съществителни от женски род

Съществителни на *-на* и *-н'а*: *копр'ина, грив'на, ш'ина, коп'ан'а, дин'а, гун'а, фур'н'а*.

Съществителни на *-ка* и *-к'а*: *сф'ирк'а, майк'а, дев'ойк'а, престилк'а, седенк'а, войск'ъ, йабълк'а, пуйк'а, пофт'орк'а, сенк'а; урка, чужденк'ъ, суаченка, вран'аченка, габрешанка, кома-рефченка, каменополка* и др.

Образуване на умалителни имена.

Умалителни същ. имена се образуват от имена от м. род с помощта на наставките *-че, -ец, -е, -ле*, например: *кладенче, ком'инче, конче, кокалче, кантарче; бобец, лебец, огнец, пип'орец, снеж'ец; барде, бресте, бъл'ле, в'дче, зае, камиче, котле, краче, кръсле, к'уче, листе, мосте, носе, пале, пр'сте, расте, р'жне, раче, столе, турме, чуче; братле, брусле, вратле, кошле, ножле, нусле, сноплe*.

Съществителните от женски род образуват умалителни имена с помощта на наставките *-ица, -ичка, -чица, -ка, -е, -че, -ченце, -ле*, например: *водица, глав'ица, женица, кос'ица, нив'ица, оф'ица; вод'ичка, глав'ичка, р'чичка; врьф'ица, кръф'ица, сол'ица; град'инка, кол'ибка; глав'е, гъсе, каче, коте, к'шитe, лесиче, мече, моме, мише, пате, пуйче, рибе, срне, тикве, сф'раче; ком'ийиче; дин'ченце, ластович'енце, крастович'енце; крушле, ризле*.

Съществителните от среден род образуват умалителни имена с наставките *-це, -енце*: *зв'енце, селце, сенце; брусл'енце, в'женце, гал'енце, клон'ченце, кокалменце, мом'ченце, нусл'енце, пат'енце, пил'енце, тел'енце*.

Фамилни имена на *-офци*

Фамилните имена се образуват обикновено с наставката *-офци* от името на най-стария и почитан прадед, или по прякор, затова тези имена са и родови, т. е. принадлежат на целия род, а не само на една фамилия, например: *Бан'офци* от *Бано*, *Вач'офци* от *Вачо*, *Нан'кофци* от *Нанко*, *Мил'кофци* от *Милчо*, *Пан'ьофци*, *Бан'чофци*, *Шут'ак'офци*, *Меш'лин'кофци*, *Гр'кофци*.

ПРИЛАГАТЕЛНИ ИМЕНА

Относителните прилагателни се образуват с помощта на наставките *-оф, -еф, -ин, -ски (-шк'и), -и, -ен*, например: *Бан'чоф, Ва-*

сѣлоф, Мѣтоф, Пѣтроф, дѣдоф, чѣоф; гълъбоф, штрѣкоф, крушоф, Еленк'ин, Иванк'ин, как'ин, лѣин, мамин, сѣстрин; биволск'и, волск'и, заешк'и, овнешк'и, поштенск'и, сѣлск'и, сфѣнск'и; вѣчи, гѣши, кози, кочи, кокочи, лесѣчи, мѣчи, мѣши; државен, народен, памучен, сламен, шаечен.

Качествените прилагателни се образуват с наставка *-аф (-уф), -ат, -авит, -ест, -ист, -(л)иф, -ен*, например: *кашличуф, коштийаф, кѣкличуф, чумаф; гаштат, космат, листат, опашат, чепат; биковит, ветровит, дъждовит, лековит, йадовит; валчест, грѣвест, плѣштест, тртлест; горѣст, породѣст; миризлиф, мрзелиф, смрдлиф, страшлиф; воден, страшен, умен.*

Умалителните прилагателни се образуват с наставка *-ичѣк*, например: *голѣмичѣк, голѣмичка, голѣмичко, голѣмичк'и; дебѣличѣк, дрѣбничѣк, мѣничѣк, сѣтничѣк.*

Срещат се остатъци от сложното склонение на прилагателните имена в някои географски названия като *Дълбожи дол, Червѣни брек, Малк'и запат* и в съчетанията *распети пѣтѣк, вѣлики четвѣтѣк.*

МЕСТОИМЕНЕНИЯ

Лични местоимения

Личните местоимения в говора са:

Единствено число

I лице		II лице	
пълна форма	кратка форма	пълна форма	кратка форма
Им. п. <i>ѣазе</i>	<i>ѣа</i>	<i>тѣзе</i>	<i>ти</i>
Дат. п. <i>на мѣне, на мѣн,</i> <i>на мѣн ми</i>	<i>ми</i>	<i>на тѣбе, на тѣн</i> <i>на тѣн ти</i>	<i>ти</i>
Вин. п. <i>мѣне, мѣн,</i> <i>мѣне ма</i>	<i>ма</i>	<i>тѣбе, тѣн та</i>	<i>та</i>

Множествено число

Им. п. <i>нѣе (ниѣ)</i>		<i>вѣе (виѣ)</i>	
Дат. п. <i>наѣе, на наѣе,</i> <i>на наѣе ни</i>	<i>ни</i>	<i>ваѣе, на ваѣе,</i> <i>на ваѣе ви</i>	<i>ви</i>
Вин. п. <i>наѣе</i>	<i>ни</i>	<i>ваѣе</i>	<i>ви</i>

III л. ед. число

мъжки и среден род		женски род	
пълна форма	кратка форма	пълна форма	кратка форма
Им. п. <i>тоѣ, то</i>		<i>т'а</i>	
Дат. п. <i>на нѣго,</i> <i>на нѣго му</i>	<i>му</i>	<i>на нѣг'а, на нѣг'а ѣ</i> <i>ноѣ ѣ</i>	<i>ѣ</i>
Вин. п. <i>нѣго</i>	<i>го</i>	<i>нѣг'а</i>	<i>г'а, г'и</i>

III л. мн. число

пълна форма кратка форма

Им. п.	<i>те, тие, тиа</i>	
Дат. п.	<i>на тѣх, на тех им</i>	<i>им</i>
Вин. п.	<i>тех</i>	<i>г'и</i>

Възвратно лично местоимение

Дат. п.	<i>себе си, на себе си, си</i>
Вин. п.	<i>себе, себе си, са</i>

Известно е, че във всички български говори най-добре са се запазили падежните форми на личните местоимения. В това отношение не прави изключение и габарският говор. Аналитизмът тук се проявява в засилващата се употреба на предложни (разложени) дательни форми вместо по-старите синтетични (неразложени). Понеже именителната форма и косвените падежни форми при личните местоимения в повечето случаи не произхождат от един и същ корен, както при съществителните имена, тук не са съществували условия за фонетично изравняване на формите и за образуване на една обща форма (*casus generalis*). Освен това някои косвени падежни форми са едносрични корени, при които флексията не се отделя отчетливо от корена, а се слива с него. При тях изчезването на флексията би довело до изчезване на цялата форма, а не до заместването ѝ с друга.

Системата на личните местоимения прави впечатление с някои особености. Между тях е двойната именителна форма за I и II лице ед. ч. *ѝа* — *ѝазе*, *ти* — *тизе*. Двете форми (*ѝа* — *ѝазе*, *ти* — *тизе*) се употребяват свободно, но по-широко разпространение имат *ѝа* и *ти*. Може да се каже, че личните местоимения *ѝазе*, *тизе* се срещат повече в разговорната реч на жените и децата. Тези форми се срещат и в други северозападни говори, но те служат същевременно за връзка и с някои североизточни говори, например тетевенския, където формата за I лице е *ази*. Именителните форми за множествено число също така преставят известно разнообразие: *ние* — *ниа*, *вие* — *виа*, *те* — *тие* или *тиа*. Не съществува правило за разграничена употреба на тези форми, но все пак трябва да се изтъкне, че формите *ние*, *вие*, *те* все повече изместват останалите. Примери: *ѝа г'а изорѝх и засѝх прѝсо. ѝа ми кѝфна да си наклада огнѝц. Рекла: ѝазе сѝм твоа. ѝазе не мисла да си доа. Тѝзе си по-криф от нѝго. Ти да слушаши майк'а си. Та си е наша, ние си г'а глѝдаме като наша. Не ѝдем у вазе. Не ште ли занесѝш и назе? Ше доаа и за вазе, ми чакай да занеса деда ти, та ше са върна и за вазе. Еми той ше та изгѝри, като доде, ма ѝа ше та скрия, че ѝде време да си доде. Ниа ше пла тим. Виа ше млитѝе.*

По-голям интерес представя винителната третолична форма за ж. р. ед. ч. *г'а*, *нег'а*. Спорадично се употребява и *г'и*. На формите *г'а*, *г'и*, *нег'а* не трябва да се гледа като на своеобразно развитие

на старобългарската винителна форма *ѣ*. Съседството на форми като *него*, *го*, *него го* за мъжки и среден род, които постоянно се употребяват в речта, създава условия за действието на аналогията, за появата на *нег'а*, *г'а* за ж. род. Местоимението *г'и* също така се развива по аналогия на съседни форми в системата на третоличните местоимение. Такива форми са дателните *ѣ*, *ной ѣ*. В същност те са спомогнали да се развие *г'и* от *г'а* пряко една преходна форма *г'е*, която и сега, макар и по-рядко, се употребява вместо *г'а*. Примери: *Закърах колата и г'и* (вм. я) *заминах*. *Видела г'и* (вм. я) *една циганка*. *Ние си г'а знаем каква е*. *Момчето ѣ докарало каруца да г'и* (вм. я) *откарва*. *Нег'а г'а викат Цекуня*. *Прекарала маштеата една каруца за нег'а*.

Старинните форми *нам*, *вам*, *тем* не се срещат. Съвсем ограничена употреба има и формата *ной*. Тя звучи твърде архаично. Винителните форми *ма*, *та*, *са* (ме, те, се) се изготвят с редуцирано *а*. Батулчанете вместо *тех* казват *тей*. Примери: *Пена ше каже ной*. *Ной ѣ думат*, *ма нештѣ да доде*. *Болий ма кракъ*. *Фана са за главѣта*. *Кани та за сфѣдба*. *Одѣх у тей*.

В говора се употребяват и двойни местоименни форми. Местоимения заедно със съществителни имена образуват двойни допълнения, например: *Мене ма викат войник*. *Тѣм та карат секи ден на работа*. *Нег'а г'а орсѣниа*. *Т'а намери една пейтера*, *та си г'и три годин ранила децѣта*. *Дрвѣто го отсѣкоаи откарва*. *Кошлето го откранѣа*. *Мама г'а нема ф кѣшти*.

Притежателни местоимения

Формите на притежателните местоимения са следните:

	Единствено число		Множествено число	
	м. род	ж. род	ср. род	
1. л.	<i>мой</i>	<i>мѡа</i> ,	<i>мѡе</i>	<i>мой</i>
2. л.	<i>твѡй</i> ,	<i>твѡа</i> ,	<i>твѡе</i>	<i>твѡй</i>
3. л.	<i>негѡф</i> ,	<i>негѡва</i> ,	<i>негѡво</i>	<i>негѡви</i>
	<i>нейн</i> ,	<i>нейна</i> ,	<i>нейно</i>	<i>нейни</i>
	<i>нойн</i> ,	<i>нойна</i> ,	<i>нойно</i>	<i>нойни</i>
1. л.	<i>наш</i> ,	<i>наша</i> ,	<i>наше</i>	<i>наши</i>
2. л.	<i>ваш</i> ,	<i>ваша</i> ,	<i>ваше</i>	<i>ваши</i>
3. л.	<i>теен</i> ,	<i>тейна</i> ,	<i>тейно</i>	<i>тейни</i>
	<i>сфѡй</i> ,	<i>сфѡа</i> ,	<i>сфѡе</i>	<i>сфѡй</i>

По-особеното при тия местоимения е изчезването на йотацията и изравняването на някои форми от ед. ч. с форми за мн. ч.: *мѡа*, *твѡа*; ед. ч. *мой*, *твѡй*, мн. ч. *мѡй*, *твѡй*. Формите *нойн*, *нойна*, *нойна*, *нойни* са спорадични. Възвратното местоимение *сфѡй* има ограничена употреба. Обикновено то се замества от *негѡф*, *нейн*,

тѐен. Примери: Нивата е мо̀а, нѐ е тв̀а. Това са мо̀ите во̀лове. Тук нѐма тво̀й парѝ. Нейната градина е голѐма. Това си е нѝйна работа. Нѝнина син е напра̀ил кѝшта. Те са сѝдѝй ѓра. Исина виното ф̀неговата си ча̀ша (вм. своята). И зѐме та̀зако̀де една̀ от неговите си ѓ̀фици (вм. своите). Пѐтко си преко̀па̀ неговия кукуруз. Иванка си зѐ нейната заб̀ратка. Те ше кажат на нейните ѓра.

Показателни местоимения

Употребяват се общобългарските показателни местоимения с известни фонетични особености.

Единствено число		Множествено число	
м. род	ж. род	ср. род	
<i>то̀а,</i>	<i>та̀а, та̀е</i>	<i>това̀ (та̀ва̀, та̀вѐ)</i>	<i>тѝа, тѝе</i>
<i>ѓ̀на,</i>	<i>ѓ̀на̀а,</i>	<i>ѓ̀нова̀ (ѓ̀новѝй, ѓ̀новѐ)</i>	<i>ѓ̀нѝа, ѓ̀нѝе</i>
<i>та̀кѝф,</i>	<i>та̀ка̀ва,</i>	<i>та̀кѓ̀ва (та̀ко̀вѐ)</i>	<i>та̀кѝва (та̀кѝвѐ)</i>
<i>то̀лко̀ва,</i>			
<i>то̀лко̀</i>			

За по-силно и по-конкретно посочване от близко разстояние се употребяват формите *та̀вѐ* (за ср. р.) и *та̀е* (за ж. р.); *та̀вѐ кѝштѐ*, *та̀е кѝшта̀*, *та̀вѐ детѐ*, *та̀е жена̀*. За по-далечно разстояние се употребяват формите *ѓ̀новѝй*, *ѓ̀новѐ* (за ср. р.): *ѓ̀новѝй кѝштѐ*, *ѓ̀новѝй детѐ*, *ѓ̀новѐ детѐ*. Прегласът на *о в а* е необичаен за нашия говор. Той е изолирано явление и се среща само в думите *та̀ва̀*, *То̀дар*, *ва̀йво̀да*. Може да се допусне, че местоимението *та̀ва̀* (ср. р.) е образувано по аналогия на формата за ж. р. с корена *та̀*.

Употребата на двойните форми за множествено число *тѝа*, *тѝе* и *ѓ̀нѝа*, *ѓ̀нѝе* не се подчинява на никаква закономерност. Както се изтъкна, формата *тѝе* в известни случаи се употребява вместо личното местоимение *тѐ*, например: *тѝе са̀ тук*; *тѝе зна̀ат как̀во̀ пра̀ат*. Формите *та̀ко̀вѐ* (ср. р. ед. ч.) и *та̀кѝвѐ* също така се употребяват за по-силно посочване на признака: *та̀ко̀вѐ, рѝбѐ, та̀ко̀вѐ кученцѐ*. Умалително значение има местоимението *та̀ко̀фкѐе*. Много рядко се чува формата *то̀лѝк* със значение 'толкова'.

Въпросителни местоимения

За въпросителни местоимения служат формите *ко̀й*, *ко̀йа̀*, *ко̀йѓ̀*, *ко̀й*; *чѝ* (*чѝф*), *чѝа̀* (*чѐва̀*), *чѝѓ̀* (*чѝво̀*), *чѝ* (*чѝви*); *ка̀кѝф*, *ка̀ква̀*, *ка̀квѝ*; *ко̀лѝк*, *ко̀лко̀*, *што̀*. Формите *чѝф*, *чѝва̀*, *чѝво̀*, *чѝвѝ* са на изчезване и не са типични за габарския говор. Те са остатъци от диалекта на батулчанете и се срещат само в речта на техните родове. Местоимението *ко̀лѝк* в значение 'колкак' се употребява само в определени словосъчетания, чрез които се изказва учудване от големи-

ната на предмета, напр. *Колѣк си е рибак!* *Колѣк и са рибаци!* *Колѣк и се опитва!* *Колѣко рибѣ!*

Местоимението *колѣк* не се среща във въпросителни изречения. Старата дателна форма *кому* и винителната *кого* за лица се срещат по-рядко. Обикновено те се заместват от *кой*, например: *кому думам* и *на кой думам*; *кого търсиш* и *кой търсиш*.

Местоимението *што* се употребява във форма *штогò* (за количество) и в изрази за учудване: *Штогò си е сфет!* *Штогò си е рибѣ фанал!*

Относителни местоимения

За относителни местоимения служат въпросителните *коѣ*, *койа*, *койо*. Рядко се употребява *който* или *какъвто*. Наречието *дека* или *дето* често замества *който*. Примери: *Кой избира, той примира*. *Кой го погледне от сèг'и, да не мрѣдне оттукъ*. *Попитале братѣ, кой биле там*. *Само едно му остава, дека е на него кръстено*. *Оди за тоа, дето дуа*.

Неопределителни, отрицателни и обобщителни местоимения

Към тази група местоимения спадат следните форми: *неку*, *нешто*, *некакѣф*, *неколко*, *никой*, *никакѣф*, *сèк'и*, *сèкой*, *сèкакѣф*, *сичко*.

Формата *неку* е обща: *неку ден*, *неку път*, *неку дете*, *неку женѣ*, *неку местѣ*. Понякога тази форма се изговаря и с редуцирано *о* — *неко*.

ЧЛЕН

Членът в нашия говор има същата употреба, каквато има в останалите български говори. За мъжки род той е *-ъ(-а)*, за женски род *-та*, за среден род *-то*, за мн. число *-те*, *-та*, (*кракѣ*, *редѣ*, *снегѣ*, *дъждѣ*, *денѣ*, *вола*, *кòн'а*, *òгън'а*, *горѣта*, *вратѣта*, *селото*, *колѣното*, *горите*, *селѣта*).

Както се изтъкна вече, съществителните от женски род, които завършват на съгласна, премятат ударението върху члена. В такъв случай членната форма е *-тѣ*, вм. *-та*, например: *връфтѣ*, *крѣфтѣ*, *лойтѣ*, *калтѣ*, *вартѣ*. При съществителни на *-ст* или *-шт* се изговаря едно *т* вместо двойно *т* (*тт*), например: *мастѣ*, *болестѣ*, *ноштѣ* и под.

Прилагателните се членуват като съществителните: *правѣа*, *правѣта*, *правѣто*, *правѣте* и т. н.

ГЛАГОЛ

В областта на глаголните форми, общо взето, няма съществени отклонения от общобългарските форми. Меките глаголни основи тук са изгубили своята мекост и са останали твърди. По тази причина в сегашно време I л. ед. ч. има само две окончания *-а* и *-м*. Изчез-

ването на съгласната *x* също така е предизвикало известни фонетични промени. Остатъците от старата инфинитивна форма са незначителни.

Сегашно време

Глаголните окончания за I л. ед. число са *-ъ (-а)* и *-м*: *мръ, штъ, чѣта, плѣта, йда, пѣа, копаа, ода, напраа, стѣа, викам* и др.

Глаголни окончания за I л. мн. число: *мрѣме, копѣеме, направиме, напраиме, плетѣме, пѣеме, одиме, стрѣиме, штѣме, четѣме* (но и *мрем, копаем, направим* и т. н.).

Глаголни окончания за III л. мн. число: *викат, копѣат, мрът, йдат, направат* и *напраат, одат, плетѣт, пѣат, стрѣт*.

Особено внимание трябва да се обърне на формата *дидемте*, образувана от контракцията на съюза *да* и глаголната форма за I л. мн. число *идем*. Това е ново явление, което се простира само върху някои глаголи, при които се струпват две окончания. Вероятно въпросното окончание *-те* иде от формата за II л. мн. ч. повелително наклонение: *да идем + да идете > дидемте*; *да пием + да пиите > да_пиемте*; *йѣла дидемте в градинѣта*.

Правят впечатление и следните глаголни форми: *донем* (донеса), *занем* (занеса), *прѣдам, отѣдам* (отивам), *доѣдам* (дохождам), *оздрава* (оздравея), *трѣгам* (трѣгвам), *минувам* (минавам), *поменувам* (поменавам), *зей* (зее, от гл. зея).

Съюзът *да*, когато е между двата глагола, може да се изпусне. *Конѣте не_мѣат пѣат вода*.

Глаголът *вида* се употребява и за свършен и за несвършен вид, например: *Циганката отговорила: „Не_вида, не_вида“*.

Свършеният вид на глагола се среща в главни изречения и в други случаи, например: *Богдан врѣи в зарѣслото џедѣ. Бабичката реве: „Врѣи са. Кѣй миѣне от тѣк, смѣка фсе го_изедѣ“*. *Трѣговеца нали_чул, зѣме детѣто и_го_отнесѣ извѣн сѣлото и_го_фрѣли от_стенѣта. На_зарѣнтѣ врѣѣт двѣ козѣрѣѣта и_чуѣт, че не_што вѣка ф_пѣвѣта; век! век! Тѣѣт и_не_виѣт ни_што. Детѣто пак_вѣка: век! век! Качат_са_та_го_сфѣлат. И_тѣѣ фѣнат една козѣ_та_го_наѣдат и_го_носѣт џѣлиѣ ден*.

Макар и рядко, сегашно време замества бъдеще време, например: *Вѣда, че умирам*.

Бъдеще време

Бъдеще време се образува с частицата *ше* или *ште*: *Ф_не_дѣѣа_ше_докарам_пѣсѣк_от_Искѣра. Шѣ_ми_дадѣш_момѣто_да_го_гледам_кѣто_мѣй_син. Сѣѣѣѣте_шиѣдат_на_Дѣбниѣѣа_да_жѣнат. Шѣ_одѣте_ли_на_зѣѣѣѣрѣ?*

Възможна е контракция между частицата *ше* (*ште*) и глаголната форма: *шиѣда, шиѣдем, шиѣзмѣт, шиѣмѣт*.

Глаголът *штѣ* се употребява със значение 'искам': *штѣ, штѣш, ште, штѣме, штѣте, штѣт*; *нештѣш, нештѣ, нештѣме,*

нештѣте, нештѣт. Освен с частицата *ше (ште)* бъдеще време се образува и с глаголите *има* и *нема*: *има да играем, нема да играем, нема дидем.* Обикновено, когато се изпуска *да*, гласната *а* в *нема* се удължава: *нема кажа, нема даде.*

Бъдеще в миналото

Формите на бъдеще в миналото се образуват по общоприетия начин със спомагателния глагол *штѣ* в мин. несв. време: *Ако бѣа засѣле на време, штѣше да са роди убаво житѣ. Од Габаре штѣа дидат на Бѣла Слатина. От синиа камик по грѣзгѣто штѣше да умре.*

Форми за бъдеще предварително време в миналото не се употребяват.

Форми за бъдеще предварително време (*futurum exactum*) се срещат по-рядко: *За Герг'овден ште съм насадил кукуруза.*

Минало несвършено време

Всички глаголи от I и II спрежение образуват минало несвършено време с основа на *е*, а глаголите от III спрежение запазват сегашната си основа. Поради изчезването на *х* гласните *а* и *е* в I л. мн. ч. се удължават.

<i>плетѣх</i>	<i>држѣх</i>	<i>мѣлех</i>	<i>виках</i>
<i>плетѣше</i>	<i>држѣше</i>	<i>мѣлеше</i>	<i>викаше</i>
<i>плетѣше</i>	<i>држѣше</i>	<i>мѣлеше</i>	<i>викаше</i>
<i>плетѣме</i>	<i>држѣме</i>	<i>мѣлѣме</i>	<i>викаме</i>
<i>плетѣхте</i>	<i>држѣхте</i>	<i>мѣлехте</i>	<i>викахте</i>
<i>плетѣа</i>	<i>држѣа</i>	<i>мѣлеа</i>	<i>викаа</i>

Минало свършено време

Формите на миналото свършено време се образуват, както в книжовния език, с *о*-основа, *а*-основа, *и*-основа и корен-основа. Ударението пада върху корена на глагола с *о*-основа, при всички останали (непрефиксални) глаголи то пада върху основната гласна: *йадох, дадох, убодох, заведох, облекох, рекох, пекох, донесох, пасох, срещнах, минах, писах, одих, молих, но обиколех, натѣрах, затворих.* Съгласната *х* изчезва в I и III л. мн. ч., поради което гласните *а*, *о* се удължават, а след *и* се появява *й*. Когато не са под ударение, *а*, *о* се редуцират, например:

<i>плѣтох</i>	<i>молѣх</i>	<i>одѣх</i>	<i>виках</i>	<i>извиках</i>
<i>плѣте</i>	<i>молѣ</i>	<i>одѣ</i>	<i>вика</i>	<i>извика</i>
<i>плѣте</i>	<i>молѣ</i>	<i>одѣ</i>	<i>вика</i>	<i>извика</i>
<i>плѣтѣме</i>	<i>молѣме</i>	<i>одѣме</i>	<i>викаме</i>	<i>извикаме</i>
<i>плѣтохте</i>	<i>молѣхте</i>	<i>одѣхте</i>	<i>викахте</i>	<i>извикахте</i>
<i>плѣтоа</i>	<i>молѣа</i>	<i>одѣа</i>	<i>викаа</i>	<i>извикаа</i>

В глаголите *до̀дох*, *отѝдох* ударението пада върху основната гласна, а не върху корена.

По-особено са образувани следните форми за минало свършено време: *тк̀ах*, *истк̀ах*, *бележ̀их*, *нештѐй̀ах*, *оздр̀авех*, *зн̀ах*, *вид̀ох*, *мож̀их* и *мож̀ах*, *удр̀их* и *удр̀их*.

Причастия

Остатъци от форми на стари сегашни действителни причастия в нашия говор няма освен прилагателното *горещ*. Също така непозната форма е и деепричастие. Най-добре са запазени минало действително свършено причастие на *-л* и минало страдателно на *-н* и на *-т*. Форма на минало действително несвършено причастие не се е развила както във всички западни говори. Миналото действително причастие редовно завършва в множествено число на *-ле*: *раср̀диле*, *диг̀нале*, *збр̀але са*, *стѐна̀ле*, *испокр̀иле са*, *вик̀але*.

В нашия говор се срещат и съкратени причастни форми: *до̀нел*, *прин̀ел*, *разн̀ел*, *одн̀ел*, *надн̀ел*, *зан̀ел*, *изл̀ел*, *фн̀ел*, *сн̀ел*, *изн̀ел*, *ост̀ал* и *оста̀вил*, *нап̀раил* и *нап̀равил*, *забр̀аил* и *забр̀авил*, *удр̀ил*, *удр̀ил*, *мел*, *крал*, *прел* и под. От глагола *можасе* образуват две причастия — *мож̀ил* и *мож̀ал*, от *до̀адам* — *до̀адал*, от *на̀дам са* — *на̀дал са*, от *сана̀дам* — *сана̀дал*, от *до̀йда* — *до̀шъл*, от *неш̀та* — *нештѐй̀ал*, от *сѐа* — *сѐал*, *грѐа* — *грѐал*, *блѐа* — *блей̀ал*, *пу̀шта* — *пу̀штил*, *белѐжа* — *бележ̀ил*, *знам* — *зн̀аил* и *зн̀аил*. Примери: *Бей, й̀а сѐм та изн̀ел, ама не мѐжа та сѐфали никак. Й̀а сѐм до̀шъл да та п̀штам. Тук никѐй не е до̀адал, как си до̀шъл ти?*

Миналото страдателно причастие се употребява при страдателен залог и като определение, например: *Когѐ са вр̀нат тѐйните от р̀абота, сѐчко помѐтено, нагѐтвено. Той ка̀зал че е клѐт дали зн̀ае нѐкъде жен̀а нер̀аждана. И го оста̀вили на зем̀та невр̀зан. Има зр̀на незар̀овени. Богдан вр̀ви в зар̀слото цедѐ.*

От глагола *зѐма* се образуват две форми: *зет* и *зѐмен*. Втората по-рядко се употребява, например: *Лѐгне — стѐне, нѐма цар̀вълете, от кра̀ката му зѐмени са.*

Минало неопределено и минало предварително време

С помощта на глагола *сѐм* и миналото действително причастие по правило се образуват формите на минало неопределено и минало предварително време, например: *Тук ф̀нашата град̀ина й̀ма една й̀абълка, та е род̀ила само трѐй й̀абълкѐи. Поглѐжда той — се п̀теки, кѐдето са е влач̀ил смѐка. Той е нап̀равил дълбокѐи дѐри. Тоа човѐк ма е ран̀ил. Той й̀ма мѐсто девет дѐкаре и там е нап̀равил девет к̀упни. Й̀а сѐм го забр̀авила. В Габаре беа са сѐбр̀але три — чѐтири сѐла. Офѐците беа изл̀еле навѐн.*

Преизказано наклонение

Формите на преизказаното наклонение се срещат най-често в приказките. Тия форми се образуват с минало действително причастие и със спомагателния глагол *съм*, който в III л. се изпуска. Много често тези форми се изместват от сегашно историческо време. Употребата им в битово-разговорната реч е твърде ограничена и не-последователна. Изобщо тук са застъпени в непълна система, на която не е присъща граматическата и стилистическата закономерност на североизточните говори. Така например тук повечето от формите за по-силна преразказаност не съществуват. Липсата на минало действително несвършено причастие довежда до липса на диференцираност и разграничение на формите. Примери: *Имало едно време една чешмă з два сопове.*

Имало едно момченце. То било царск'и син, та седело на чешмѣта. Па земе та чушне на една бабичка сѣн'а с медѣ. Па т'а го проклѣла. Рѣкла: „Да даде господ да земеш нерѣждана жена“. И той расъл и порасъл, ше го жени баштѣ му. За койѣто го жени баштѣ му, неште ни една. Най-напокон рѣкл: „Тѣте, йа съм клѣт да зема жена нерѣждана, ми ше ми дадеш парѣ, ше ода да си дѣра жена“. И отишол при сѣнцето на домѣ. Там седи една бабичка. Т'а го попитала: „Тук никой не е доадъл, как си дошол ти?“

Имало едно време един, та го викале Богдане. Той много бил змете. На едно мѣсто имало пѣштери и цедето врвело покрай тях. Един голѣм смок запрѣл цедето, израсло там трѣва, та ората минуват по черния пѣт.

Остатъци от инфинитив

Старият инфинитив се замества с „да“ конструкция, както в другите говори. Обикновено тази конструкция се употребява след глаголите *мѣжа*, *недѣй*, *штѣ*. В едни случаи след тези глаголи се употребява „да“ и пълната форма на съответния глагол в сегашно време, а в други нацърбената форма на стария инфинитив. Повечето такива нацърбени форми са запазени в народните песни и в речта на по-старите хора. Примери: *Кон'ете не мѣат пѣат вода. Каквѣ приказват те и тѣ да приказваш, че иначе не мѣа та утѣмна. Мѣш ли да удариш камик да пушти вода? Зимай го, т'а ништо не мѣе ти направи. Не мѣш го съсна. Това не мѣж го направи. Недѣйте ма, тѣте, губѣ, недѣйте децѣта губѣ. Не мѣжете г'а платѣ. Не мѣа г'и испѣда. Мѣш ли ми кова кон'а? Малка момѣ одговори: Станѣ ште си мрѣна рѣба, нишна шта са, размѣти шта офши напой, измѣри шта сиво стадо.*

НЕИЗМЕНЯЕМИ ДУМИ

Наречия за време: *днѣска*, *ноштѣска*, *довѣчера*, *навечер*, *пръвѣн*, *одеве*, *зимѣска*, *лѣтоска*, *пролѣцен*, *есенѣс*, *есенѣска*, *зимѣс*, *зимѣска*, *никог'и*, *всѣког'и*, *он'аденка*, *ког'и*, *часка*, *тог'ива*, *сег'и*,

сегие, вчѐра, заран, зѐран, дѐреда, лани, полани, най-напокон, тог'ивана, тог'иванка, наскорѐ и др.

Наречия за място: *навѐнка, вѐнка, насад, насѐди, далѐко, сам-там, близо, фнѐтре, гѐре, дѐле, одгѐре, оддѐле, насѐдѐ, отпреди, тукѐй, насам, нѐтѐтък, нанѐгѐре, нанѐдѐле, тамий, одозгѐр, тудѐва* и др.

Наречия за количество: *повече и повѐк'е, веднѐш, малко, много, малго, оште* и др.

Наречия за начин: *фкуп, мѐчно, лесно, иначе, наѐпак'е, едѐам, така, утрепешки, глѐвурешки, залудо, гѐзнем, срочно, одве, ѓтри, убавенце, убаве, зорлем, лѐше, злѐ, разгеле.*

Предлози: *на, в, при, къде (=към), у, из, със, през, спрѓти, край, преду, заради, за по, за през, поди, според, срещу, покрай, по, за* и др.

Съюзи: *еми (ами), ми (ами), ама, ма (ама), а, но, и, на, оти, та, че, што, кото, штом, ка (как), та да, каквѓто, нито, доде, дорде, заштѓто, дека.*

Частици: *ѐла (ето), ѐла (ето), ег'ѐа, логѓма (нима), лѐсѓ (може би, вероятно), мѐй (почти), мѐгар (нима), дѐнди (уж), чѐко (нека), тѐмѐн (тѐкмо)* и др.

IV. УДАРЕНИЕ

Ударението в габарския говор в повечето случаи се доближава до ударението в северозападните говори. То е подвижно и често се отмята върху по-средна сричка. Тук се посочват само най-главните акцентни типове, които дават почти цялостна представа за акцентната система на говора.

Едносрични съществителни от мъжки род

Едносричните съществителни от мъжки род образуват три групи:

1)	<u>брѐк</u>	<u>брегѐ</u>	<u>бреговѐ</u>	<u>бреговѐте</u>
	глѐс	гласѐ	гласовѐ	гласовѐте

Към тази група се отнасят още: *бик, бой, вир, врат, грат, грѐм, грѐп, дел, дим, дол, дрон, дѐш, сит, квас, клас, кл'ум, мет, мех, нус, прах, пѐн, рет, рок, роф, рѐп, сфет, син, снѐк, смѐх, стан, стут, тел, тил, тор, труп, трут, ум, шеф, цер.*

2)	<u>лѐп</u>	<u>лѐба</u>	<u>лѐбове</u>	<u>лѐбѓвете</u>
	брѓс	брѓса	брѓсове	брѓсовѓте

Тук спадат думи с неподвижно ударение: *бас, бич, борч, бут, врѐш, врѐх, глѓст, г'ол, грѓс, г'ум, дом, дрен, ѓеп, ѓам, свѐр, зѓт, змѐй, знак, кеф, клѐн, клин, клон, кмет, крѓст, куп, к'уп, лѓш, лук, лѓк, мак, ок, план, плач, плик, плук, плѓх, пор, прак, прѐп, прѓт, слок, сплит, струк, стрѓк, стут, сфат, трап, трѓн, хан, чин, чук.*

3)

<i>мòст</i>	<i>мòста</i>	<i>мòстòве</i>	<i>мòстòвете</i>
<i>пòп</i>	<i>пòпа</i>	<i>пòпòве</i>	<i>пòпòвете</i>

Тук спадат предимно съществителни, които съдържат в корена си гласната *о*: *сноп, боп, вол, збор, кол, смок, двор, поп, стол, кош, грош, нош, кос.*

Няма единство в ударението на съществителните, които в множествено число са запазили старото си окончание. И при тях имаме подвижно ударение и отмет:

1. {	<i>вòк</i>	<i>вòкò</i>	<i>вòци</i>	<i>вòцѝте</i>
	<i>зòп</i>	<i>зòпò</i>	<i>зòби</i>	<i>зòбѝте</i>
2.	<i>мòш</i>	<i>мòжò</i>	<i>мòжè</i>	<i>мòжè̀те</i>
3. {	<i>грòк</i>	<i>грòка</i>	<i>грòци</i>	<i>грòцѝте</i>
	<i>прòст</i>	<i>прòста</i>	<i>прòсти</i>	<i>прòстѝте</i>
4.	<i>кòн</i>	<i>кòн'а</i>	<i>кòн'è</i>	<i>кòн'è̀те</i>

Двусрични съществителни от мъжки род

Двусричните имена от мъжки род образуват 2 групи с неподвижно ударение:

1)

<i>ìзвор</i>	<i>ìзвòра</i>	<i>ìзвòре</i>	<i>ìзвòрете</i>
--------------	---------------	---------------	-----------------

Тук се отнасят още: *бòбрèк, врòшник, вòтòк, гòлòп, дòбиф, ìзрот, кòфчèк, нàкит, обир, обòлòк, обòрас, обòрòч, òмòрас, òткуп, òткòс, òтвòрт, òтòк, òдòбор, пòглèт, пòткуп, пòдмòл, пòтòпис, пòкриф, пòлок, прòрес, прèлес, прìсàт, прìлеп, прìхòт, прòцен, прòтòк, прèкòр, прèнос, рàзрес, рàссàт, рàбòш, сòвлòк, сòгрèп, тòмòбак, ùдòр, ùгòр, ùстрèл, чèмèр, чèкòр.*

2)

<i>лòзàр</i>	<i>лòзàра</i>	<i>лòзàрете</i>
<i>закòн,</i>	<i>закòн'а</i>	<i>закòнèте</i>

Тук се отнасят още: *болòник, брòшìан, кàзàн, кàпàк, кàлòп, кàлòк, кàмишòк, кàнàп, кàнтàр, кòжòр, крèвòт, мèчòр, нарòт, обòс, пàшкòл, пèшкòр, пèтòк, пирòн, порòй, рибòр, сòвèт, тунòн, чекрòк, шипòр.*

Една подгрупа образуват съществителните, при които гласната *ò* в множествено число отпада: *кòтèл — кòтèйò — кòтли — кòтлѝте, крòстèц — крòстèца — крòсци, овèн — овèн'а — òвни — òвнѝте.* Тук ударението в нечленуваната форма за мн. число прави отмет: *кòтли, òвни, вèщи.*

В многосричните имена от мъжки род ударението също е неподвижно: *прìйàтел — прìйàтейò, — прìйàтеле — прìйàтелèте, градинòр — градинòра — градинòре — градинòрèте.*

Двусрични съществителни от женски род *а*-основи

Двусричните съществителни от женски род *а*-основа образуват главно четири групи:

- 1) —
 лoзѣ лoзѣта лoзи лoзите

Съществителните от тази група имат неподвижно ударение. Тук спадат думи като: *бойѣ, бoзѣ, бoрбѣ, бpаздѣ, вpѣтнѣ, влaкѣ, вoйскѣ, вpаждѣ, гopѣ, дѣгѣ, дѣмгѣ, женѣ, злинѣ, зурлѣ, йуз-дѣ, кафгѣ, кoсѣ, кopѣ, кoзѣ, кунѣ, лaгѣ, липѣ, лoзѣ, мaзѣ, мaнѣ, мeждѣ, мѣглѣ, мoмѣ, мoлбѣ, пeтѣ, пилѣ, сeстрѣ, стeнѣ, сфирнѣ, тopбѣ, трѣбѣ, фaйдѣ, фaлбѣ.*

- 2) —
 сфaдбa сфaдбaтa сфaдби сфaдбите

Съществителните от тази група също така имат неподвижно ударение. Тук спадат думи: *aлa, бaбa, бyзa, бyбa, бyцa, бѣвa, гoзбa, гyшa, гyглa, гѣска, дyмa, зѣлк'a, дрѣa, кaпкa, кaцa, к'йткa, кoжa, кoфa, кpавa, крѣчмa, кѣштa, лйска, лoквa, мйшкa, мрѣжa, мрѣнa, мѣкa, нйвa, прѣждa, рoжбa, сѣнкa, сйла, слaмa, стoкa, сфирк'a, тйквa, трѣнкa, штйпкa.*

- 3) —
 глaвa глaвѣтѣ глaви глaвите

Тук принадлежат съществителните като: *брaдa, рѣкa, сѣзa, трѣвa, вѣждa, зймa, стрaнa, вoдa, вpагa, брaвa, дyшa, yстa, брaдвa.*

- 4) —
 oфцѣ oфцѣтѣ oфци oфците

Тук принадлежат съществителните като: *жeглѣ, мeтлѣ, трe-скѣ, свeздѣ, гpeдѣ, иглѣ, тeслѣ, кopѣ, сфин'я.*

Третият и четвъртият акцентни типови, които се характеризират с отмет на ударението, са представени с най-малко имена.

Членуваните съществителни, които завършват на съгласна, премятат ударението върху члена: *крѣф — крѣфтѣ, бoлeст — бoлeстѣ.*

Трисрични и многосрични съществителни от женски род

Обикновено в многосричните имена от женски род ударението не се мести. Те са три групи:

- 1) —
 мoтйкa мoтйкaтa мoтйк'и мoтйк'ите
йoнйцa, вdoвйцa, кoлйбa, oтpoвa, кoпaн'a, вepйгa, тpaпѣзa, ливaдa, гpaдйнa, глaвйнa, кaпйстpa, кoлйбa, кoшaрa, трѣстйнa, кaпйнa, жeлтйцa, вepйгa, чирѣшa, кумйцa, врѣснйцa, пaнйцa, шeвйцa и др.

- 2) —
 йaбѣлкa йaбѣлкaтa йaбѣлк'и йaбѣлк'ите
вpатнйцa, крѣснйцa, скoрyшa, йaгoдa, тѣнцyрa, бaнйцa, бoлнйцa, пoднйцa и др.

- 3) *кѡстеница кѡстеницата кѡстеници кѡстениците*

Двусрични съществителни от среден род

- 1) *кѹче кѹчето кѹчета кѹчетата*

Тук попадат имена с неподвижно ударение, например: *пѹле, тѹме, бѹбе, вѹме, йаре, вѹже, лѹзе, снѹпе, трѹн'е, грѹзг'е, йагне, зѹйе.*

- 2) *дѹно дѹното дѹна дѹната*

Към тази група принадлежат още: *грѹло, зрѹло, блѹто, мѹсто, брѹдо, шѹло, навѹло, слѹнце, гѹмно, рѹло, лѹко.* Изключения: *ѡко — ѡкѡто — ѡчи — ѡчите, ѹр — ѹѡто — ѹши — ѹшите.*

- 3) *гнездѡ гнездѡто гнездѡ гнездѡта*

Тук попадат имена с неподвижно ударение, например: *чѹрвѡ, стѹклѡ, ребрѡ, седлѡ, ведрѡ, крилѡ, сфлѹклѡ, сфлѹслѡ, челѡ, перѡ, килѡ, детѹ, крѡснѡ, витлѡ.* Изключения: *еѹцѹ — еѹцѹто, йѹцѹ — еѹцѹта.*

- 4) *кѡнчѹ кѡнчѹто кѡнчѹта кѡнчѹтата*

Тук ударението е неподвижно: *кѡтѹ, мечѹ, рибѹ, бардѹ, нѡслѹ, калѹ, качѹ, пак'ѹ, лалѹ, чебрѹ, полѹ, дрѹфчѹ, зѹбѹ, момчѹ, бичѹ, влчѹ, заѹ, мишѹ* и др.

- 5) *селѡ селѡто селѡ селѡта*

Към тази група принадлежат още: *винѡ, брашно, мѡсло, ѡро млѹко, дрѹво* (мн. ч. *дрѹва*), *плѡтно, мѹсо, тѹсто, сѹкно.*

- 6) *сѹме сѹмето семенѡ семенѡта*

Към тази група принадлежат още: *врѹме, чѹдо, рѡмо, йме.*

В многосричните съществителни в среден род ударението обикновено не се мести: *врѹтѹно — врѹтѹното — врѹтѹнѡ — врѹтѹната*, също така: *магѹре, учѹлище, огнѹшите, колелѡ, копѹто, решѹто, говѹдо; сѹчишите — сѹчитѹто — сѹчишта — сѹчитѹтата; сугарѹ — сугарѹто — сугарѹта — сугарѹтата; магѹренце — магѹренца.*

Прилагателни имена

Ударението на многосричните прилагателни се отличава с известна установеност. Някои едносрични и двусрични качествени прилагателни променят ударението върху краесловието във формата за женски и среден род и в множествено число.

Ето списъка им:

бел	белà	белò	белì
мо̀кър	мо̀кра	мо̀крò	мо̀кри

диф, рус, вран, сиф, сур, цел, чер, штур, лис, л'ут (йут), гол, риш, слеп, син, жлт, зрел, гнил, бос, брес, брс, кяс, нем, сфет, тъп, штръп, едър, празен, остър, бистър, итър, вакъл.

Други качествени прилагателни не отмятат ударението, например: *чист* — *чиста* — *чисто* — *чисти*, *скъп* — *скъпа* — *скъпо* — *скъпи*; *висок*, *гайтат*, *голем*, *горт*, *гъст*, *десен*, *длибок*, *жйф*, *кисъл*, *кротък*, *лек*, *леф*, *малък*, *млат*, *месест*, *мустакат*, *нов*, *праф*, *редък*, *ситен*, *сладък*, *студен*, *скъп*, *тесен*, *тлъст*, *топчест*, *убаф*, *умен*, *цйпест*, *широк* и др. Не отмятат ударението и относителните прилагателни, например: *копринен* — *копринена* — *копринено* — *копринени*; *баитин*, *винен*, *вден*, *вншен*, *втрешен*, *зашки*, *зймен*, *кучешки*, *ленен*, *летен*, *майчин*, *овнешки*, *селски*, *сестрин*. Относителни прилагателни, които означават материя по името на някакво дърво, обикновено в мъж. род ед. число получават ударение върху последната сричка, например: *оредф*, *чирешдф*, *липодф*, *дрендф*, *сфинакодф*, *крушодф*, *врдбдф*, *клен'одф*, *растодф*, *черничодф*, *букодф*, *брестодф*, *габродф*, *салкн'одф*, *церодф*, *мекишодф* и др. При членуване на качествените прилагателни отметнатото ударение се възвръща върху коренната сричка: *бел*, *белà*, *белò*, *белì* — *белиа*, *белата*, *белото*, *белите*; *остър*, *остра*, *остро*, *остри* — *остриа*, *острата*, *острото*, *острите*.

При прилагателните *малък*, *млат* и *добър* ударението се премества само в някои форми и съчетания: *малка* *богородица*, *младия*, *брат*, *добър*, *добра*, *добро*, *добри* — *добриа*, *добрите*.

Глаголи

И при глаголите и техните форми има отмет на ударението, обаче този отмет е относително по-ограничен в сравнение с други западни говори. При непрефиксалните глаголи от I и II спрежение (с изключение на някои на *-ea*) ударението обикновено се задържа върху коренната сричка във формата за I л. ед. ч., например: *бава*, *бода*, *бръсна*, *вада*, *вара*, *гаса*, *глада*, *говора*, *губа*, *дрема*, *клада*, *кова*, *легна*, *лова*, *нижа*, *носа*, *паса*, *плета*, *преда*, *проста*, *реда*, *рода*, *срда*, *чета*, *чеша*.

При гласни на *-ea* и *-oa* и при глаголи, които в минало свършено време завършват на *-ох*, ударението се премества във формата за II и III л. ед. ч. и мн. ч., например:

<i>бода</i>	<i>плета</i>	<i>живеа</i>	<i>бозаа</i>
<i>бодеш</i>	<i>плетеш</i>	<i>живдеш</i>	<i>боздеш</i>
<i>бодè</i>	<i>плетè</i>	<i>живдè</i>	<i>боздè</i>
<i>бодеме</i>	<i>плетеме</i>	<i>живдеме</i>	<i>боздеме</i>
<i>бодете</i>	<i>плетете</i>	<i>живдете</i>	<i>боздете</i>
<i>бодът</i>	<i>плетът</i>	<i>живдът</i>	<i>боздът</i>

Такова ударение имат и глаголите, които завършват в сег. вр. на *-ва* и в мин. свър. време на *-вах* и всички префиксални глаголи от I и II спрежение, например: *рѣва — рѣвѣш, рѣва — рѣвѣш; забѣда — забѣдѣш, заплѣта — заплѣтѣш, измета — изметѣш, испрегна — испрегнеш, заплача — заплачеш, забѣлеа — забѣлѣеш, закопаа — закопаѣш, изгона — изгѣниш, изрова — изрѣвиш, засфѣра — засфѣриш, истриа — истриѣш.*

Ударението на глаголите в минало свършено време е неподвижно и може да се представи чрез следните примери: *плѣтох плѣте, плѣте, плѣтѣме, плѣтохте, плѣтоа; заплѣтох, заплѣте, заплѣте, заплѣтѣме, заплѣтохте, заплѣтоа; живѣх, живѣ, живѣ, живѣме, живѣхте, живѣа; копах, копа, копа, копаѣме, копахте, копаа.*

Ударението в заповедната форма върви по общобългарското ударение: *предѣй — предѣте, платѣй — платѣте, заплѣтѣй — заплѣтѣте, испредѣй — испредѣте, глѣдай — глѣдайте* (и *глей — глѣйте*). Тук трябва да се отбележи една акцентна особеност, свързана с фонетична промяна: повечето от глаголите на *-оа* във П.л. мн. число променят *й* в *е* и преместват ударението върху гласната *е*, например: *напѣте, угѣте, напѣте, прекрѣте, избрѣте, брѣте*, (но *не бойте са, стойте*).

СИНТАКТИЧНИ ОСОБЕНОСТИ

Синтактичните особености, които характеризират говора, се свеждат до следното:

1. Употреба на звателна форма вместо именителна. Звателната форма в известни случаи заменя именителната (общата), например: *Имало едно време един таго викале Богдане. И тѣе го крѣстѣле Найдене, че го найдѣле ф. навѣта.* Замяната става след глаголи като *викам, казвам, крѣста*. Това явление е твърде интересно и психологически е лесно обяснимо. Звателната форма е толкова жива и тясно свързана с глаголи като *викам*, че почнала да се употребява и вън от диалога, в повествователната реч. В този случай има обикновено асоциация на представите и формите, смесване на формите и автоматическа нагласа на езиковото съзнание за движение на речта от косвена в пряка, без да е изчезнала представата, че изразът е повествователен. Очевидно тук има синтактична контаминация.

2. Употреба на предложни форми за израз на притежание (дателен притежателен) пред определяемото. Предложната конструкция за изразяване на притежание твърде често се употребява пред определяемото. Тази словоредна особеност е типична за нашия говор, например: *Па зѣме та чушне на една бабичка саан'а с медѣ. Иа съм на мичѣ ти орисница. Ловѣята зѣма на башиѣ си занайата.* Тя засяга и обстоятелствени изрази, които съдържат притежателно отношение, например: *И отѣшол при сѣнцето на домѣ. Занѣла го на пазара, на един аврѣйн. Толко женѣ за тѣп, та да зѣмеш на измик'арина жената. Прокѣпа на вратата пот прага. Спушитѣ ги на лѣпа из двѣра. Но тѣй бил на ду'ана на башиѣ ѣ.*

3. Употреба на *та* в м. *който*. Замяната на относителното местоимение *който* със съюза *та* е обикновено явление, например: *Тук ф. нашата градина има една йабълка, та е родила само три йабълки. Имат едно зло куче, та лае сички.*

4. Съвместна употреба на дателните форми на личното местоимение и възвратното местоимение *си*. Дателните форми на личното местоимение се употребяват съвместно с възвратното местоимение *си* за израз на притежание и същевременно на дателно отношение, например: *Дай ми си ножлето. Дай му си калпакъ. Дайте ѝ си забратката.*

Изобщо възвратното местоимение *си* има широка употреба при глаголите, без да им придава всякога възвратно значение, например: *И си тръгна да си врви. Живее си самичък ф. къщата.* Освен това възвратното притежателно местоимение *са* стои обикновено пред определяемото, например: *Една бабичка си пасе добитока там.*

Твърде често се среща и употребата на етичен дателен: *Та си ги три годин ранила децата. Иазе си три годин немам йагне. Па си немам парици за по пѣт. Царския син разбрал, че това е неговата жена, та си го завел у дома си.*

За израз на учудване, възхищение или преувеличение се употребява съчетанието *ония ми ти, онова ми ти*: *От Батулската маалъ идат ония ми ти ергене — прменени! Па като се роди онова ми ти грозге — за чудо и приказ!*

5. Двойна употреба на *един* вместо *един-друг*. Неопределителното местоимение *един* често пъти с двойната си употреба замества *един-друг*, например: *Има ло едно време една чешмъ з два сѣпове: из един'а тече мѣт, из един'а масло. Остаил едното на брегъ, а едното пренѣл на друга брек.*

6. Зачатаци на синтактична обособеност. Както е известно, употребата на обособени части в изречението е присъща на книжовния език. В нашия говор се срещат съчетания, които са на границата между обособени и необособени категории. На тях им липсва само интонационна завършеност и обособеност, например: *Тук ф. нашата градина има една йабълка. И момата останала там на чешмѣта. Та циганката лежи откъде стенѣта. Е тие ше та срешинат нашите, да не е та страх. Станала та змийата та ф. снѣпето. Отишле тамо на кошарата. Седи тук на чешмѣта, па дѣда да са ъбада на тѣто.*

7. Повторение на подлога. Общият подлог на сложното изречение често се изразява с две думи — едната в главното изречение, другата в подчиненото. По този начин се образува тавтология, претрупан израз: *Като го виде смѣка, той рече: „Богдане, жив да си, недей ма губи!“ Когато доде водѣта, т'а зал'а градините.*

8. Излишна употреба на съюза *и*. Съюзът *и* се употребява за връзка между главното и подчиненото изречение, макар че последното започва с друг съюз, например: *Като му дуун'а и го попитал: „Разбираш ли нешто?“*

9. Употреба на съюза *па* вместо *а* и *за да*. Съюзът *па*, покрай общото си значение на съединителен съюз, може да замества съюза *а*, т. е. да изразява отношение на противоположност, например: *Толкова стока, к'умета, па нема пастуре*. Същият съюз се употребява и вместо съюза *за да*, например: *Икон'а са запрел па г'а чак'а*.

10. Двойно изразяване на допълнението и определението. Дателните и винителните форми на личното местоимение се употребяват успоредно с допълнението и определението и по този начин тия синтактични категории получават двоен израз, например: *Ше каж'е башт'а му на Богдан* (Богдановият баща). *Пип'ера ше го прекон'аш*. *Гор'та г'а откар'а*. *На д'едо Ев'ан му са изгуб'а три оф'ци*. *Т'а си г'и три годин ран'ила дец'ата*.

11. Употреба на *къде* (накъде) вместо *към*. Наречието *къде* (накъде) замества предлог *към*, например: *Накъде село ше кар'аш снопе*, *а нас'ам къде нив'ата буклуч'ак*. *Тръгнал з' дрѣв'ц'ата къде къшти*.

12. Безсъюзно свързване. Често пъти сложното изречение се образува без съюзи. Обикновено се изпуска съюза *че*, например: *Нема да ма г'ор'иш*, *заклевам са*, *ше ти ст'ана жена*. *Много са облачи*, *ше в'али*. *Нема от'ана*, *бр'зам*.

13. Употреба на възвратните местоимения *си*, *свои*. Възвратното местоимение *свои* се замества от притежателното местоимение или от съчетание на притежателно местоимение с възвратното *си*, например: *И той з'еме*, *та закле една от неговите оф'ци* (вм. своите). *И той за негов'а си памет направил си поман'а*. *Отст'пил дел'ко от неговото село* (вм. своето). Личното местоимение в съчетание със *си* замества себе *си*, например: *Той работил за него си*; *ти печ'алиш за тебе си*.

14. Въпросителни изречения. Въпросителни изречения могат да се образуват с частицата *логом'а*, която има значение на 'нима', например: *Та логом'а да ти дам оф'ц'?* Произходът на тази частица вероятно е гръцки.

15. Членуване на някои имена. Някои роднински имена в съчетание с дателни местоименни форми обикновено в книжовния език не се членуват, докато в нашия говор се членуват, например: *Не мож'е*, *ми да се ож'ени*, *да заведе жен'ата си у дом' си и да умр'е*. *Тр'говец'а з'еме та исп'ише едно писмо до жен'ата си*. *Жен'ата му забрай'ла да наск'убе слама за добит'ока*. *Баба'та му умр'е*. Това явление е ограничено и се отнася до съществителните жена и баба, употребени в смисъл на 'съпруга'.

16. Словоред. В словоредно отношение нашият говор клони към северозападните български говори. Ето някои по-типични случаи: а) Отрицателната частица *не* стои след кратката местоименна форма и пред глагола, например: *тебе та не бива вече*, *него го не познават*, *нас ни не пращат на работа*, *на в'азе ви не дават градин'а*, *на т'ех им не издават удостов'ерение*, *й'а го не вид'ех*, *ти му не каз'а ништо*, *той та не разбр'а*, *вечер са не връш'та ф'къшти*, *градин'арете са не карат вече*, *б'атулченете си не зав'иждат*, *да са не бойш вече*.

б) Отрицателната частица *не* стои пред спомаг. глагол *съм* в минало неопределено време, например: *йа не съм му поръчал да доде, тй не си му помагал, той му не е думал такива думи, йа не съм го срещал, тй не си го викал, той не е го срещал, не сме го срещале.*

в) Личното местоимение във винителен и дателен падеж стои пред или след спомаг. глагол в минало предварително време, например: *йа го бех изорал, йа бех го изорал; вие го бехте преконале, вие бехте го преконале.*

г) Личните и възвратните дателни и винителни форми стоят след отрицателната форма на глагола, ако с него започва повелителното изречение, например: *не казвай ми ништо, не бий го, не гонете ги од барата, не връзвайте ги за дрвото.*

При същите условия възвратната частица *се* е след глагола и при съобщителни отрицателни изречения, например: *не сапикасфа са пред драта, не мёрка са по улиците, не мие са саран със сапун.*

д) Във въпросителни изречения спомагателният глагол *си* може да се вмъкне между въпросителната дума и нейното определяемо или може да стои след определяемото, например: *На колко си години? На колко години си? Суй ли си дрва донел? Суй дрва ли си донел?*

РЕЧНИК

на по-редките или типични думи, фразеологични съчетания и имена на местности

авлийга с. ж. — жълта пойна птичка с черно по крилете и опашката.

адет (тур.) с. м. — обичай.

алё (от хала) с. ср. — няма или ненормално дете.

алетина с. м. — як, силен млад мъж.

Арапска бара — име на местност.

аргасфам (гр.) гл. — зацапвам дреха със сок от плод.

армаган (тур.) с. м. — подарък.

арнисам (гр.) гл. — преставам, напускам.

артък (тур.) прил. — в повече, онова, което остава, след като е взето потребното. *Остана артък пет кофи.*

асъл (тур.) прил. — истински.

ашладисфам гл. (тур.) — присаждам.

ашламъ (тур.) с. ж. — присадено, облагородено дърво.

баберка с. ж. — неразвит мамул.

бабини деветни — празни приказки.

бабичасфам гл. — сбръчквам се, набръчквам се.

бадийвъ (тур.) нар. — напразно.

бадън с. м. — малка бъчва.

базикам (тур.) гл. — бутам, хващам, чопля с пръст.

балта (тур.) с. ж. — малка секира.

бантёла (ит.) с. ж. — управител на банка; големец.

- бара* с. ж. — рекичка. *Арапска бара* — местност. *Барага* — местност под селото по течението на реката. *Дикова бара* — местност на север от селото.
- барем* (тур.) част. — поне.
- барешник* с. м. — речна вода, която просмуква пясъчната почва и образува близо до реката изворче.
- барйш* с. м. — скъпа забрадка.
- басамак* (тур.) с. м. — голямо парче хляб.
- басенка* с. ж. — баяне, баянка.
- баскѝ* с. ж. — клонка с подострено стъбло, която служи за прибождане и закрепване на най-горния сноп на купена; *Удари му баскѝта* (прен.) — надмина го, превъзхожда го.
- бастйсам* (тур.) гл. — налягам, надвивам.
- батайасам* (тур.) гл. — напушам, повреждам.
- байш* (тур.) част. — тъкмо.
- байшкѝ* (тур.) нар. — отделно.
- бейовица* с. ж. — едри бели сливи.
- бейѝк* с. м. — белтък.
- белан* с. м. р. — бяла риба.
- белгйа* с. ж. — мек брус за бръсначи.
- беленйна* с. ж. — шума от обелени мамули.
- Белйлото* — местност по реката, под селото. Някога там са белили платна.
- бел мъж* — каша от прокиснато прясно сирене, изпържено с брашно.
- белогѝзица* с. ж. — птица от рода на орлите, с бяло под опашката.
- белопръсница* с. ж. — бяла глина.
- бенбѝн* (перс.) прил. — розов.
- берберин* (тур.) с. м. — бръснар.
- берекѝт* (тур.) с. м. — плодородие.
- беснурка* с. ж. — сива птица от рода на чучулигите, но е без чучул.
- бесовица* с. м. — сбирщина кучета подир разгонена кучка.
- бетѝр* (тур.) прил. — по-лош.
- бетѝх* (тур.) прил. — себичен, необщителен.
- бйа* гл. — бия. *Бйе прасѝ* — коле. *Бйе чуковете на много места* — непостоянен. *Бйе си главата* — кае се. *Бйе пѝт* — пътува. *Бйе на зелѝно* — прилича на зелено.
- биковйт* прил. — як. *Биковит прѝт* — як прѝт.
- битанка* с. м. — як, буен мъж.
- бйшкѝм* гл. — помествам небрежно, разхвърлям.
- благина* с. ж. — блажно; свинско месо.
- бланѝ* с. ж. — буца прѝст или тор.
- блѝх* с. м. — желязна пластинка, с която се подковава края на дървена ос за кола. *Не разбйра блѝх* — не разбира нищо.
- Божѝриштѝто* — местност; хълм с равно било на запад от селото.
- бѝлта* (ит.) с. ж. — бакалница.
- бѝлтаѝца* с. м. — бакалин.

- бомбѣк* с. м. — валчест камък колкото пестник; овчарска игра, при която бомбекът се поставя на по-голям, забит в земята камък, и овчарчетата го мерят, като хвърлят от определено разстояние по него камъни.
- Бон'ов връх* — местност, връх на север от селото, по името на някой си Боньо.
- бѡтор* с. м. — пън.
- ботур'асам* гл. — блъсна, бутна.
- бѡчарда* с. ж. — назъбен каменарски чук за изглаждане рѣба на дялани камъни.
- брѡниште* с. с. — наскоро сечена гора; гора, която се пази (брани).
- брѡф* с. м. — глава добитък (дребен).
- брѡй* или *брѡким* — нискостеблено растение, с отровни червени плодове на зърна, *Tapius*.
- брѡцам* гл. — муча (за бивол).
- Брѡша* с. ж. — име на река и на местност по реката, на югозапад от селото.
- брѡн'ѡк* с. м. — мътна, разбита, кална вода. *Мѡчи брѡн'ѡци* — местност.
- брѡст* с. м. — живи клонки (вършина), с които зимно време, в сняг, хранят добитъка.
- брѡста* гл. — храня с брѡст.
- брѡчина* с. ж. — малка стрѣмнина покрай пътя.
- брѡштолѡва* гл. — говоря, каквото ми дойде на ум.
- буам* гл. — чукам, буам кукуруз.
- б'увам* гл. — повръщам.
- буйѡк* с. м. — бухъл.
- бусер* с. м. — китка храсти.
- бутурѡк* (тур.) с. м. — конска болест.
- бучка* с. ж. — дървен съд за биене мляко.
- бучкам* гл. — бия мляко за масло.
- бучумѡш* с. м. — бучиниш (отровен бурен с кухо стѣбло, от което правят цеви).
- бѡбутѡц* с. м. — дървена подложка между предния стол и оста на колата.
- бѡкна* гл. — поваля, катуря на земята.
- бѡкник* с. м. — досада. *Бѡкник от тѡбе* — досаден си ми.
- бѡтам* гл. — играя на бѡтенка.
- бѡтенка* с. ж. — овчарска игра с тояги. Тоягата се прехваща ниско и във вертикално положение се удря о земята и се пуска. Победен е онзи, тоягата на когото е направила най-къс скок.
- бѡх* (тур.) с. м. — отричане. *Фѡна бѡх* — отрича, не признава.
- бѡшта са* гл. — трудя се, моря се; *бѡшта го* — бия го.
- вѡбѡ* (тур.) с. ж. — нетепан вълнен плат (домашна обработка) за облекло.
- вѡда* гл. — вадя. *Вѡдат си очѡте* — карат се.
- вѡдулица* с. ж. — вадичка.
- валмѡ* с. ср. — кълбо; увито като кълбо.
- вѡма* (унг.) с. ж. — такса при продажба на добитък.

- вара̀к* (тур.) с. м. — тънки посребрени или позлатени пластинки (станиол), с които се украсяват сватбарите и булката.
- вара̀кѝсам* (тур.) гл. — слагам вара̀к върху нещо.
- вара̀м* гл. — оставям. *Вара̀й го ти нѐго.*
- вара̀дѝ* гл. — пазя. *Вара̀дѝ!* — пази се.
- вара̀кам* гл. — плача (за дете); оплаквам се от някого.
- вара̀ца* с. ж. — тежък железен чук.
- вглѐта* гл. — втестя. *Вглѐтен леп* — втестен, недопечен хляб.
- вѐра* с. ж. — вяра. *Не ло̀ви вѐра* — не вярва. *Вѐра ти ка̀звам* — наистина ти казвам.
- вѐдрѝца* с. ж. — дебел железен пръстен, който се забива в края на главината, за да не се подяжда главината от оста на колата.
- весѝлк'а* с. ж. — бесилка.
- вѐтър* с. м. — вятър. *Вѐтър го вѐе нѐго* — няма да стане, което мисли той.
- вѝделѝ* с. ср. — светлина.
- вѝдн'а* с. ж. — примитивна ковашка работилница.
- вѝлушка* с. ж. — вилица, набодка.
- виран* (перс.) прил. — повреден, болен, лош.
- виран'е* (перс.) с. ср. — повреден, негоден за употреба предмет или машина.
- ви́рогла̀ф* прил. — буен, непослушен, непокорен.
- ви́са* гл. — вися. *Ви́си по̀ крѝчмѝте* — прекарва продължително в крѝчмите.
- вѝтел* с. м. — дървен уред за притягане на въже.
- вѝненик* с. м. — надиплена цветна женска (горна) дреха.
- ви́ча йа̀бѝлка* — плевел по нивите и царевичката.
- во̀зелнѝца* с. ж. — голяма бѝчва.
- вра̀т* с. м. — шия. *Ши́роко̀ му ѐ око̀ло̀ вра̀тѝ* — охолно му е.
- вра̀тн'ак* с. м. — дебелата част на врата.
- Вра̀тн'ашко̀то̀ кла̀денче* — кладенче във Вратняшкия имот
- вра̀тник* с. м. — плетена порта.
- вра̀тнѝца* с. ж. — плетена портичка.
- врѐлѐц* с. м. — вряла вода.
- врѐш* с. м. и *врѐже* събир. — стъбло на тиква, любеница или краставица.
- врѝа̀р, врѝа̀ра̀к* с. м. — вършиняк.
- врѝа̀нца̀са* гл. — върна се бързо, обърна се.
- врѝтѐл* с. м. — въртел. *Пра̀й му̀ врѝтѐл* — създава му затруднения, неприятности.
- врѝто̀гла̀ф* прил. — глупав, замаян, шур.
- вѝгѝрѐц* с. м. — червейче от яйце на офат (инсекта) в кожата на добитък.
- вѝсѝѝ* с. ж. — сърбеж между пръстите.
- вѝто̀р* с. м. — вътрешен нарез на дѝгите на дървен съд.
- вѝтѝк* с. м. — напречните нишки на основата (при платното).
- га̀бѝсѝфа̀м* гл. — измамвам, излѝгвам.
- га̀вна* гл. — наведе се, падна, хлѝтна.
- га̀лѐ* с. ср. — биволче.
- га̀ло̀сник* с. м. — нагрѝдник.

- гърда* с. ж. — катуна.
г'ерак с. м. — голям ястреб с шарени крила.
г'еран (гр.) с. м. — кладенец. *Йанчув г'еран* — местност.
г'ерейна с. ж. — женски герак.
г'иг'йла са гл. — хия се, присмивам се.
главина с. ж. — глава на колело; глава на лоза.
главурешк'и нар. — *Пия вода главурешк'и* — пия направо, с наведена глава (без черпак).
гламаф прил. — глупавичък, несръчен.
глоцак с. м. — глогови дървета (глог).
глушина с. ж. — плевел по житото.
гн'афам гл. — хапя, омачквам, олигавя.
гдвнер с. м. — невисок, широколистен градински бурен.
годин'асфам гл. — навършвам година.
голема са гл. — гордея са.
голишар с. м. — малка птичка, на която още не са израснали пера, покрита с мъх.
голотор с. съб. — бедни, окъсани хора.
Горун'а — местност в Средния връх, където има кладенец и вероятно някога *горун* — дъбово дърво.
г'осерица с. ж. — голяма тояга с чамуга.
градеш с. м. — двор, дворно място.
грива с. ж. — 1) грива; 2) стая при входа на стара къща.
груам гл. — чукам, очуквам, оронвам, падам.
гръг'осам гл. — да ме удари град. При клетви: *Да та гръг'оса* — да те убие, да умреш.
гръзда с. ж. — подутина.
гръница с. ж. — старо и дебело дъбово дърво. *Големата гръница* — местност.
гръстелник с. м. — нива с гръсти.
гръцмун с. м. — гръклян.
гулеш с. м. — червей по зеленчука.
Гургулёт (лат.) — гола местност на север от селото.
гүшавец с. м. — малък червен червей, който живее във водата.
Гъгла — местност с дълбока пропаст, в която хвърленият камък „гъгне“, докато падне на дъното.
гъгна гл. — говоря неясно, гъгниво.
гъгра гл. — приказвам, говоря.
гъзнем нар. — заднешком.
гъзнейсфам са гл. — обръщам се заднишком.
гъца с. ж. — свиня (в детската реч).
давйа (тур.) с. ж. — съдене, съдебен процес.
Давалийското — местност с мера, за която е имало спор и съдеб. дело с жителите на с. Враняк.
дашен прил. — щедър.
двисче с. ср. — агне, встъпило във втората си година.
Девец — местност на север от селото, с кладенец.
декам гл. — карам се, викам сърдито.
декйсфам (тур.) гл. — дарявам.
декиш (тур.) с. м. — даряване.

- делник с. м. — парче земя, парцел.
 Делниците — местност по шосето, която преди година е била разпределена на дялове, на „делници“.
- дивикйна с. ж. — дива круша.
 диволк'а с. ж. — цигулка, гъдулка.
 димйа (тур.) с. ж. — нетепан шаяк.
 дий (тур.) нар. — твърде.
 Длибѡк'и дол — местност с дол близо до селото.
 дѡзема се гл. — досещам се. Не са дѡзема — не се досемя.
 дойак с. м. — воден, сочен пъпеш.
 долактанка с. ж. — едновременна женска горна дреха с ръкави до лактите.
 дѡпратя гл. — изпратя.
 дофтасам (гр.) гл. — пристигам.
 Дренѡвица — гористо бърдо, продължение на Веслеца. По него расте дрян.
- дрѡп'а с. ж. — едра като гъска блатна птица, Otis tarda.
 дрвник с. м. — място, където се складират дървата.
 држайе с. ср. — дръжка на секира или мотика.
 дрк с. м. — стъбло от царевича.
 дрмон с. м. — решето с големи и редки дупки.
 дрнат прил. — груб в приказки и обноски човек, сприхав.
 Дрѣмката — шубрак, близо до местността Девец. Ретката дрѣмка — местност с рядка гора. Според Ст. Младенов тази дума е умалителна форма от грѣм¹.
- дуам гл. — духам. Ше ѡди за тѡа, дѣто дуа — ще ходи на празно.
 дѡдна гл. — буботя.
 дуламѡ (унг.) с. ж. — едновременна бяла горна дреха от шаяк.
 Дѣбница — местност на север от селото. Някога е имало там дъбова гора.
- цамадан с. м. — къса горна дреха.
 цамѡла гл. — бърборя, говоря неразбрано.
 цанабет (тур.) прил. — лош, грозен.
 цаскам гл. — блъскам, удрям.
 цѡка с. ж. — устна.
 цѡмбиш (тур.) с. м. — шега.
 цурѡйак с. м. — пръчка с кръстачка за джуркане.
 звѣнец с. м. — звънец.
 звѣнтѡ гл. — звънта, звъня.
 зѡнса с. ж. — подутина на челото или главата от удар или паднеа.
 зрѣкам гл. — звъня. Звѣнца зрѣка.
 зрѣкли с. ж. — очи.
 зурѣн прил. — груб, сприхав.
 егѣр (тур.) с. м. — жребец, хайгър.
 еднѡдѣрт прил. — неугарисан. Нива еднѡдѣрт — неугарисана нива.

¹ Проф. д-р Ст. Младенов, Етимологически и правописен речник на българския книжовен език, София, 1941 г., стр. 153, 113.

- еднокрѣтина* с. ж. р. — нива, изорана един път.
- едук* (тур.) с. м. — хайдук.
- Езърото* — местност с голям карстов извор над селото.
- еко* с. — ако. *Еко са не запре, викни му.*
- елѣк* с. м. — дреха до пояс, без ръкави.
- емак* (тур.) с. м. — гост.
- емй* съюз — ами.
- ѣмна са* гл. — дигна се, тръгна, хвана се.
- ѣмча са* гл. — давам вид, че мога, че се наемам за нещо.
- еребат* прил. — шарен като яребица (за петел).
- ерменка* с. ж. — житни снопи от няколко кръстеца, складирани на едно място.
- жабна* гл. — взема, грабна.
- жапка* с. ж. — дървена част на кола, за която се прикрепва яремът.
- жѣгна* гл. — засегна.
- жѣнка* с. ж. — хитрец, дявол, шмекер и пр. *Таа жѣнка ма излъга* (за мъж).
- живенйца* с. ж. — незаздравяваща рана (скрофули).
- жййак* с. м. — тънко колче; момчешка игра, при която едно тънко колче, леко забита в земята, служи за прицел.
- жубѣркам* гл. — чопля, храня се (за овци).
- жѣмка* с. м. — стиска трева или друго нещо.
- забакфам са* гл. — задавам се, запъна се, не мога да говоря от страх или умора.
- забера* гл. — 1) започвам да бера; 2) започвам.
- забрамча* гл. — запаша. *Забрамчил нош.*
- забъша* гл. — не признавам, отричам, скривам.
- завѣвам* гл. — започвам да вея. *Завѣва са тук-там* — губи си времето напрасно.
- завчас* нар. — за малко.
- загайтфам* гл. — заобикалям някого от всички страни, поставям го натясно.
- заглавам* гл. — забивам, затягам. *Иа ше ти го заглава* — ще те поставя на тясно. *Глѣй да не заглавиш* — гледай да не попаднеш под отговорност.
- заглафка* с. ж. — дървен клин за затягане на други дървени части.
- зайуствам* гл. — заспивам дълбоко.
- закласка* с. ж. — най-горният ред на складено снопе.
- закрша* гл. — 1) започна да кърша; 2) загазя, изпадна в затруднение. *Закрши го* — работата не върви.
- заливдсфам* гл. — 1) замазвам, заглаждам; 2) удрям плесница.
- заман* (тур.) нар. — всякога.
- заман* (тур.) с. м. — време. *По един заман* — по едно време.
- замѣрвам* гл. — хвърлям камък по някого.
- заод'ак* с. м. — стар, изоставен ерген.
- Занат*: *Малък занат*, *Голѣм занат* — местности на запад от реката, в сухашко землище.

запеката са гл. — запъна се, запекана са. *Работата са запекати.*

запещвам гл. — слабо завързвам, закачвам.

запъщвам гл. — преграждам, заприщвам.

запра гл. — спра. *Стареца е заприл* — болен е, не го бива.

запържа гл. — 1) започвам да пържа; 2) запъна се, не отстъпвам.

заранка нар. — утре.

заривам гл. — заривам, гърля кукуруз.

заредка с. ж. — съвместна, задружна полска работа на две семейства.

заръснал прич. — изостанало в растенето пиле или животно.

затак'инам гл. — затъквам.

затървам са гл. — затичвам се.

затлачам гл. — задръствам, засипвам.

затрица гл. — загубя, погубя. *Това ще го затрие.*

затула са гл. — закрия се, скрия се.

затътра са гл. — започвам да се тътра, влача се.

зачобръсвам гл. — закачам с нещо, докосвам нещо.

зачобръснат прич. — пернат, смахнат.

зашмедка са гл. — губя съзнание, замайвам се.

зашия гл. — 1) зашия; 2) удрям. *Заший му една плесница.*

Зашлеквам са гл. — задавам се от преумора, затъквам се.

зеере (тур.) с. ср. — зърнени храни.

здрле (тур.) нар. — насила, с мъка.

зуйаф, зулаф прил. — песъклив. *Зулава земь* — песъклива почва.

избикайам гл. — заобикалям.

изгабосвам гл. — измамвам.

изгрчавка гл. — измършавя, отслабна, стана слаб от недомядане.

издел с. м. — нещо, което излиза из дял, не се дели.

издлабам гл. — издълбавам.

издвършвам гл. — довършвам. *Издвърши са* — измряха.

изимелче с. ср. — агне на една година.

излък, езлък с. м. — издадена част на къща (еркер).

изоглава са гл. — 1) отвържа се, освободя се; 2) оставам без надзор и възпитание.

иловица с. ж. — глина; клисавица, глинеста почва.

искилава гл. — правя някого килав.

искокорвам са гл. — ококорвам се, вторачено гледам.

исколцатвам гл. — уча някого на лошо нещо, изхайтвам го.

искуфевам гл. — 1) ставам кух; 2) оглунявам.

испостала гл. — отслабна, измършавя.

испраму са гл. — противопоставям му се, не се съгласявам.

испънула са гл. — изляза ненадейно, покажа се неочаквано.

истравен прич. — изгубен.

истръдевам гл. — изгнивам отвътре.

исфа̀штам са гл. — хващам всички по ред; прехващам се на тояга до края, за да се види кой ще почне играта или работата.

исфир'асам гл. — изчезвам.

йсцибра са гл. — ставам бистър, избистря се.

йсцъкла са гл. — 1) ставам блед (от болест); 2) ставам прозрачен като стъкло.

иштерйца с. ж. — ялово животно (крава).

ишчўшкам гл. — 1) изчиствам от чушки (шушулки); 2) отстранявам някого.

ка̀ нар. — как.

кавгъ (тур.) с. ж. — караница, свада.

кадънка с. ж. — 1) малка птичка с червено около човката; 2) дребно червено цвете.

кадърен, кадър (тур.) прил. — годен, способен.

кажа гл. — кажа. *Што̀ ка̀е он'а* — както е казал някой си.

каластърка (гр.) с. ж. — мотичка.

калѐсфам гл. — поканвам на гости, на сватба.

калѐска (гр.) с. ж. — покана за гости, за сватба.

Калѐто — местност със следи от старо укрепление.

Калйлк'ите — местност по шосето за с. Драшан, където е имало локви за каляне на биволи.

ка̀лпуф (тур.) прил. — неспособен, негоден, некадърен.

камара лат.) с. ж. — купа слама, дърва, камъни.

калцўн с. м. — дълъг чорап от аба.

кам нар. — къде.

камцйа (тур.) с. м. — камшик.

кандйсфам (тур.) гл. — съгласявам се, примирявам се.

канск'и нар. — отчаяно, страшно. *Пицй канск'и*.

капйстра (лат.) с. ж. — синджир за връзване на добитък.

Ка̀пна — местност.

капшка с. ж. — оронен грозд.

карашък (тур.) нар. — размесено, разбъркано.

ка̀т (тур.) с. м. — етаж.

ка̀та (гр.) м. — всеки. *Ка̀та ден*.

ка̀тарга (тур.) с. ж. — подвижна дървена стълба.

ка̀тйл (тур.) с. м. — убиец.

ка̀тра са гл. — качвам се; влача се; не стоя мирно.

ка̀трайк с. м. — съд (рог) за катран.

ка̀чица с. ж. — минзухар.

кѐбе с. ср. — дълга горна дреха, подплатена с кожи.

кѐкаф прил. — слаб, неспособен за работа.

кѐелеме (тур.) с. ср. — 1) изоставена нива; 2) негоден човек.

кѐелеметор с. м. — сбирщина от негодни и бедни хора.

кѐерлўвам са (тур.) гл. — шегувам се, подигравам се.

кѐесим (тур.) нар. — едно на друго. *Продавам козѐта и ййрето̀ кѐесим за̀ триста лѐва.*

кйу̀вѐ гл. — кълва.

кйу̀м, кйу̀н с. м. — клюн, човка.

кйу̀са с. ж. — клопка.

- кйек* с. м. — тукмак за тъпан.
кйлна гл. — бутна, накривя.
кйлната прич. — накривен.
к'ипчйк (тур.) с. м. — меден черпак за пиене вода.
кляденец с. м. — извор. *Евйноф кляденец* — местност откъм Враняк и Тлачене. *Бйнофск'и кляденец* — местност в Банчовския имот. *Трйснатиц кляденец* — местност в местн. Дъбница.
клямбучкам гл. — разклащам, разбивам течност в шише.
кляпощици с. мн. ч. — чехли.
клен с. м. — 1) явор; 2) голям белан (риба).
кленсц с. ж. — игра, при която се удря с тояга една малка пръчка, та подскача; малката пръчка, която се удря.
кленц гл. — 1) остра, точа. *Кленц мотйкц*; 2) клеветя.
клевор'ак с. м. — клечки.
климйц с. ж. — дърво, което подпира ритлата отстрани.
клин'аф прил. — който боледува от корем.
клопц гл. — хлопам (за човек и за квачка). *Клопц на вратц*. *Квйкцц клопц*.
кльчавц гл. — кръшкам, размайвам се.
кльчевйш с. м. — кръшкане, размайване.
кльчиштйвц гл. — разхвърлям, разпръсквам кълчища или нещо, подобно на кълчища.
ковёркц с. м. — чергило на кола.
ког'й нар. — кога.
козйццц с. ж. — остър ветрец, който подухва из дефилето.
кодк'ел с. м. — прът с разсоха, приспособена за стъпало. С „ко-келе“ децата изгазват калта на селските улици.
кокёркц с. ср. — дребно бяло грозде.
кокшйн'а сц гл. — треперя; перя се.
колйстра (лат.) с. ж. — първо мляко.
кодле нар. — *Да му нй е коле* — да не види добро.
колеждйнин с. м. — коледар.
колендрц (гр.) с. ср. — полско цвете, което силно и неприятно мирише след градушка.
колццц гл. — развалям някого, уча го на лоши неща.
кодмат — няколко лакти платно.
комйт (гр.) с. м. — голямо парче хляб.
кодн'ак с. м. — 1) гърдна кост на птица; 2) десет тояги разстояние при игра на жилиак. *На кодн'ак* — като превит пръст.
кондйк с. м. — спусък на пушка.
коднчилц с. ср. — горната част на ботуш.
коднц гл. — 1) започвам да копая; 2) започвам. *Като коднне рй-ботцц*.
коптор с. м. — купчина кирпич.
Корйтиштетц — местност между Дреновица и Средния връх. Прилича на корито.
корубц с. ж. — 1) хралупа; 2) гърден кош.
к'оруйф прил. — спял.
косйтник с. м. — едновременен женски накит за косата от плетеници, по които са нашити пари.

- котак с. м. — котарак.
 котило с. ср. — 1) място, дето се раждат малки животни;
 2) поколение.
 кошя с. ж. — надбягване.
 кошлак с. м. — младо куче.
 крап'ук, крайук с. м. — ястреб.
 крачен'аса м гл. — 1) схващат ми се краката от студ; 2) не
 раста, не вирея.
 Крива — местност отвъд Паньовския връх, неправилна по форма.
 кривачка с. ж. — шепя.
 кривондел с. м. — отсечено криво дърво.
 крлик с. м. — прът с кука за скубане на сено или слама.
 кротушка с. ж. — дребна речна риба с черни шарки.
 крондил с. ж. — неизваден корен на перо от кожата на птица.
 крп прил. — къс.
 крпел с. м. — 1) къс тънко дърво; 2) парче домашен сапун.
 крукмач с. м. — млечен продукт от гъсто овче мляко.
 круна с. ж. — едро парче сол.
 крушарец с. м. — дребна, но сладка круша.
 кръвенец с. м. — червена или гнойна пъпка по лицето на младеж
 по време на пубертета.
 кръжец с. м. — синьо горско цвете, гълъбово око.
 кръкйш с. м. — вкоравен царевичен хляб, надробен със сирене и
 сварен.
 Кръск'ановец — дол с кладенец по името на някой си Кръско.
 кръсташ с. м., кръстдвиште с. ср. — кръстосани дървета.
 Кръст'увица — гориста местност над местността Марла.
 кръшкам с. м. — хитрувам, бягам от работа, отклонявам се.
 к'уам гл. — карам се, ругая.
 кукурузениште с. ж. — царевична нива с изрязани царевични
 стъбла.
 к'улест (тур.) прил. — с жълтеникав косъм (за кон).
 к'ума гл. — каня, поканвам.
 к'умбè (тур.) с. ср. — печка.
 куностас (гр.) с. м. — иконостас.
 к'упрйа (тур.) с. ж. — греда.
 к'урек с. м. — безплоден петел.
 куртулйсфам (тур.) гл. — отървавам се.
 к'ускйа (тур.) с. ж. — тояга с чамуга, с дебел край.
 к'усна гл. — хапна.
 к'утам гл. — мълча, кротувам, тая се.
 к'эндсфам гл. — черня коса, правя я лъскава.
 късаче с. ср. — едновременна дълга абена дреха без ръкави.
 къшмер (тур.) с. м. — позор, срам. *Напрай ма за къшмер.*
 лааса (гр.) част. — като че ли, прилича, изглежда. *Лааса да
 едеш бой.*
 лагъ с. ж. — ладия.
 ладйф прил. — болнав.
 лаком прил. — ненаситен, жаден.
 лакомъ са гл. — проявявам лакомство.

- лакърдия* (тур.) с. ж. — дума, приказка.
ламота гл. — говоря неразбрано.
лападец с. м. — лапад (растение).
ластун'ак с. м., *ластун'е* с. ср. — царевични стъбла с шума.
ластунка с. ж. — царевично стъбло.
лаф (тур.) с. м. — дума, приказка.
лафъвам (тур.) гл. — приказвам.
левог'ар с. м. — левак, който работи повече с лява ръка.
лемаф прил. — несръчен, тромав.
леса с. ж. — подвижен плет.
лесичина с. ж. — реснато ранно пролетно цвете (розово), петльови гащи.
лесникарка с. ж. — вършина с изсушена шума за овци.
лесугер с. м. — мъжка лисица.
лешия с. ж. — варена вода с пепел.
лештар с. м. — който живее в леските.
лефка с. ж. — извито дърво, което подпира климията на колата.
лъзгаф прил. — хлъзгав.
лийака с. ж. — люляк. *Големата лийака*, *Малкята лийака* — местности.
лйсина с. ж. — голо място на главата.
лйска с. ж., *лискун* с. м., *лискунка* с. ж. — тънко, измито парче сапун.
Лйското — местност, малка височина без гора.
лйсник, *лйсна'ак* с. м. — купа от вършини с изсушена шума за храна на овци.
лист с. ср. — лист.
логом (гр.) част. — нима. *Логом* е бил в градината?
локва с. ж. — локва. *Врачанска локва* — местност с локва по пътя за Браца. *Мъчните локви*. *Суата локва*.
лугъ с. ж. — изцедена вода от домашно приготвен сапун.
лузгам гл. — лъзгам се.
лузна гл. — ръгна, мушна.
лъгдсфам гл. — внезапно изменям посоката при бягане с цел да измамя противник, преследвач.
лъгота гл. — лъготя, полъгвам.
магервам (гр.) гл. — 1)управям, изправям, измайсторосвам; 2) наказвам с възпитателна цел.
мацарк'ина с. ж. — ранозрейна слива.
май част. — почти, като че ли, може би. *Май ше вали*.
майстордсфам гл. — изработвам нещо с умение.
мак'е част. — бре. *Мак'е ма работя*. *Мак'е не е казал*.
мал (тур.) с. м. — стойност, стока, ценност. *Не е мал* — не е ценен човек.
малйца с. ж. — голям дървен чук за набиване колци на лозе.
малуу межд. — твърде много (за учудване). *Малуу штогд си е риба*.
мамул с. м. — царевичен плод.
мангафъ (тур.) с. ж. — хрема.

- ман'осфам* гл. — заразявам плодните дървета и растенията (за мана).
- мантап* (перс.) с. м. — 1) чудодейно средство; 2) измама.
- Марла* — местност: скалист дол (дефиле), през който тече р. Марла. Легендата гласи, че се откъртила там голяма скала и затрупала някоя си Мара.
- масраф* (тур.) с. м. — разход, разноски.
- маторец* с. м. — стар овен, който е вече безплоден.
- маточина* с. м. — растение със зелени и силно ароматични листа, *Melissa officinalis*.
- маанъ* (тур.) с. ж. — недостатък. *Сѐ му намѐра маанъ.*
- медън* с. м. — мъжка мечка.
- мерак* (тур.) с. м. — силно желание, влечение.
- мераклендѐсфам са* — силно желая.
- мерцувѐн'е* (перс.) с. ср. — балкон, стълба.
- месал* (лат.) с. м. — покривка за хляб.
- мѐсто* с. ср. — място, нива. *Отвадам на нашето мѐсто.*
- мешйна* с. ж. — кожена торба.
- мѐгар* (гр.) част. — нима. *Мѐгар ма а грѐжа.*
- мирас* (тур.) с. м. — 1) имот, наследство от жена; 2) зестра.
- мирасчийка* с. ж. — жена със зестра.
- мламосници* — слънчасване. *Бѐг от мламосници.*
- мламосфам* гл. — 1) слънчасвам; 2) хваща ме дизентерия.
- млата* гл. — бия, блъскам.
- млѐченица* с. ж. — сварено мляко с брашно или ориз.
- млечѐк* с. м. — растение, чийто сок прилича на мляко, *Euphorbia*.
- млк'инам* гл. — млъквам.
- Мог'йлата* — местност с невысока могила.
- Мончовец* — местност с кладенец на името на някой си Мончо.
- Морава* — местност с хубава зелена трева.
- моропѐтина* с. ж. — изоставен, тревясал път, изровен или разширен от пороите.
- мотаа (са)* гл. — 1) навивам; 2) въртя се без работа, размайвам се.
- мравучка* с. ж. — мравка.
- Мрз'ановец* — дол, в който кладенчето замръзва.
- мрзѐш* с. м. — мързел.
- мрла* гл. — заплодявам овци (за овен).
- мрсни дни* — няколко дена през януари между Коледа и Богоявление.
- мртвѐ код* — втвърдена подутина на тялото.
- мртвинъ* с. ж. — сенчесто и усойно място. *Мртвинѐта* — местност.
- мртвица* с. ж. — пръст, извадена издълбоко, не греяна от слънце.
- мумѐа* част. — бре, мари. *Мумѐа жѐно, оти ориш?*
- мутѐак* (тур.) с. м. — кухня.
- мушѐк* с. м. — мека сърцевина на дърво.
- мѐна* гл. — чукам коноп.
- мѐс* с. м. — гроздов сок.
- набрѐделк'а* с. ж. — част от домашен стан, дето стои бърдото.
- навадам* гл. — поливам, напоявам градина.
- навадам са* гл. — навеждам се.
- навилдосфам* гл. — събирам сено на купчини с вила.

- навийак, навил'ак* — купчина сено голяма, колкото да се набоде с една вила.
надам са гл. — надявам се.
нацак (тур.) с. м — секира.
накръзна са гл. — покашлям, обадя се.
налуза гл. — нахлузя.
намера гл. — намеря. *Намерило му са момиче* — родило му се момиче.
намерк'и нар. — наслука, напосоки, както се случи.
напн'ам са гл. — напъвам се.
напокон нар. — после, най-после.
напръща са гл. — наежа се, държа се отвисоко.
наранса с. ж. — цацарка, растение от рода на кратуните. Плодовете му приличат на яйца. Не се ядат, *Cucurbita periformis*.
наранам гл. — наръфам.
наскоча гл. — 1) скоча на нещо; 2) намирам, което ми се пада; *Шегор наскочи* — ще си намери заслуженото.
наснован прич. — наснован, нараснал, наедрял, набит, висок.
насугребя гл. — 1) сграбя; 2) притискам с думи някого, карам му се.
натървам гл. — изпъждам, изгонвам.
натфръгам гл. — надхвърлям. *Натфръга си дирите* — надценява се.
начекълвам гл. — заобикалям, натрупвам се около някого.
начкам (са) гл. — 1) турям много; 2) мушна се, скрия се.
несмера гл. — не гледам, не внимавам, не съобразявам.
ништелка с. ж. — част от домашен стан, дето минава основата на платното.
ножер с. м. — машинна част, която прилича на нож.
нос с. м. — нос.
носер с. м. — носна дупка, ноздри.
обивара гл. — обваря.
облачам са гл. — обличам се.
обложн'ак с. м. — ситен напоителен дъжд.
огарец с. м. — остатък от свещ или цигара.
огнйло с. ср. — огниво, стоманен уред за добиване на огън от кремък.
Оградите — местност, където някога е лежал селският добитък
огрйе с. ср. — огърле, ръб на риза около врата.
одайъ (тур.) с. ж. — стая.
одбивач с. м. — каменарски чук, косо подострен.
одбйрам гл. — 1) отбирам; 2) разбирам. *Нийшто не отбйра* — нищо, не разбира.
ододвѣт пред. — отвѣд.
Окопа — старинен окоп от I бълг. царство.
окума са гл. — неочаквано се изпречвам, мълчаливо заставам.
омета гл. — 1) помета; 2) изям всичко.
омразлѣк с. м. — омраза.
омрас с. м. — който често се смразява с другите, неприятен човек. *Такѣф омрас не съм срѣштал*.

- омрса (са)* гл. — 1) омърся; 2) ям блажно; хапна; докосна се.
Не съм са омърсил з грозг'е.
оновий мест. — онова там.
опанцак (тур.) с. м. — ямурлук.
опточа гл. — обшия по краищата.
опчивам гл. — почивам.
опулвам гл. — опулвам очи, широко разтварям очи.
опайам гл. — 1) опалям; 2) бия някого с дърво.
орница с. ж. — изоставена нива, за да стане целина.
орталък (тур.) с. м. — хора, всичко наоколо. *Съсипа орталъка.*
отáva с. ж. — трева след първо косене.
отвадам гл. — 1) отивам; 2) отвеждам.
отвлáчам гл. — отвличам.
отвот с. м. — лозова пръчка с грозде, отведена от главината на тел или подпряна на прът.
отпржа гл. — отпусна отведнаж, освободя.
отстъпя гл. — отстъпя; отдалеча се.
отурак (тур.) с. м. — скамейка.
отчáска нар. — след непродължително време, след един или два часа.
отчесна гл. — откърша.
отъмйн'ам са гл. — отървавам се.
пат с. м. — увес на водата при воденичния улей.
пат (гр.) с. м. — креват, одър.
падам гл. — 1) падам; 2) клеветя. *Ше го падам на бащт' му.*
падйна с. ж. — долинка с равно дъно. *Падйнката* — местност.
паздёр с. м. — очукани конопени стъбла с извадено влакно.
пайванйсфам (перс.) гл. — връзвам кон за крака, за да пасе наблизо и да не може да се отдалечава.
палаш с. м. — ловно куче.
палешки прил. — неприятен. *Палешка работа.*
папер с. м. — влакно от вълна. *И папер не остана* — съвсем нищо не остана.
парапит (гр.) прил. — празен, свободен.
парек'ендe (тур.) с. ср. — имот в чуждо землище.
парлак с. (тур.) м. — голямо парче кожа.
пармак (тур.) с. м. — питки хляб, които се разнасят на „светиите“.
патаног прил. — с бяло петно на крака.
патлицан (перс.) с. м. — домати.
патоки с. мн. ч. — слаба ракия след първака.
педецфам (гр.) гл. — да науча, да подготвя някого; да го накажа с възпитателна цел.
пегуф прил. — слаб, незрял. *Грозг'ето е пегуво.*
пелешка с. ж. — месеста висулка под ушите на животно.
пеперуга с. ж. — пеперуда.
перашка с. ж. — шарено великденско яйце.
перг'йшин с. м. — едро, подергенило се момче.
перчин'освам (тур.) гл. — сплесквам излезлия край на забит гвоздей.
песъчйф прил. — песъклив.

- петёлка* с. ж. — телено копче.
петйна с. ж. — купчина от пет снопа.
печал с. ж. — печалба. *Отива по печал.*
пешак с. м. — едър боб.
пешк'ър (перс.) с. м. — кърпа за лице. *Отнесе пешк'юра* — яде бой, караха му се.
пйпка с. ж. — кокоша болест.
пйпкуф прил. — 1) който има пипка; 2) глулав.
пискун с. м. — свирка от тънка върба.
пишман (перс.) прил. — *Пишман съм* — съжалявам, разкайвам се.
пйшура с. ж. — изворче, което изтича като тънка струя.
плас с. м. — купчина сено.
пласа гл. — събирам сено.
Плуговината — местност, дето за първи път някога са пуснали плуг. Излязла поговорка: Дето има плуг, там нема врански лук.
пл'осна са, н'осна са гл. — падна неочаквано.
повдг'е с. ср. — наводнение.
повратки м. ч. — сватбен обичай да се прави взаимно посещение от страна на сватове и сватбарите в дома на момъка и момата.
поддек с. м. — агне, което бозае на две майки.
подлагар с. м. — човек, който доброволно и унизително се предлага в услуга на всички.
подлога с. ж. — кожа, която се подлага на скъсан царвул.
подмол с. м. — широка дупка на подкопан от водата бряг.
подница с. ж. — глинен съд за печене на хляб.
подйница с. ж. — овца, която се дои.
покарвам гл. — пускам овците една след друга при доене.
полв'ак, полив'ак с. м. — котел, който събира половин ведро.
помана с. ж. — гощавка в памет на някого.
помраза гл. — намразвам.
понуда с. ж. — посещение на родилка с ядене и пиене.
порезаница с. ж. — отрязък от хляб (краешник).
поризн'ак с. м. — горна риза.
потйрвам гл. — спускам се да гоня някого.
поткороросфам гл. — надумвам, подсторвам някого.
Потрка — местност, дето след дъжд се събира много вода.
потница с. ж. — дълга дъска, която служи за дъно на колата.
потрквам са гл. — потърквам се; размайвам се.
пощрача гл. — обхвана. *Пощрача го кели.*
пощторка с. ж. — жена омъжена втори път.
прдите с. ср. — място, което се залива от реката, когато придойде.
пржлика с. ж. — пръчка.
прле, пуле с. ср. — магаренце.
прсйка с. ж. — долинка.
прасна гл. — ударя, пукна.

- пръшка* с. ж. — остатък от топена сланина.
предрешфам са гл. — преобличам се, сменявам дрехи.
прелез с. м. — място, където се минава през плета.
прелка с. ж. — напречна пръчка.
преседлив прил. — който присяда при ядене (за плод).
прескукулк'а с. ж. — игра, при която един от играчите се навежда, а другите го прескачат.
преслукфам гл. — прекъсвам да нося яйца (за кокошка).
претачам гл. — преточвам.
приботка с. ж. — заострена клонка, с която се прикрепват снопите на върха на купена, за да не ги отвява вятър.
прикачфач с. м. — лице, което управлява прикачените към трактора машини.
припал с. м. — сухо и изгнило дърво, с което огнилото хваща огън.
Припека — хълмиста местност, дето силно припича слънцето.
приоданец с. м. — пришелец (обикновено за куче).
притехчее ми гл. — втръсва ми (за тлъсто ядене).
пробоец с. м. — шило за пробиване на дупки в желязо.
провърица с. ж. — начин за носене нещо, прикачено на върлина, носена от двама души. *Носат една офицъ на провърица.*
прòк'иш с. м. — нещо, което е прокиснало или мирише на кисело.
пролетен нар. — пролетос.
протък с. м. — решето.
прòфирен прил. — лесносмилает, лек, вкусен (за сготвено нещо).
пръвен нар. — неотдавна.
пръшитга с. ж. — едро колкото храсти сено.
п'ужък с. м. — охлюв.
пулè, прлè с. ср. — магаренце.
пушийак с. м. — пушек.
Пуштъ — гориста местност. ●
пчешк'и прил. — кучешки.
пчешкòдрен с. м. — кучешки дрян.
пцè с. ср. — куче.
пцèтин'а с. ж. — проклетия. *Таа пцèтин'а* (за животно).
пъкна гл. — покажа се.
пътпадурка с. ж. — попова лъжичка.
раат (тур.) с. м. — спокойствие, удобство.
работница с. ж. — работлива, жена работница.
раван (перс.) с. м. — равен конски ход, при който коня твдига едновременно двата крака на една страна.
раванйк с. м. — китена черга с ресни.
разбйшкам гл. — разхвърлям, небрежно размествам.
разг'еле (тур.) нар. — случайно, сгоден случай.
раздумам гл. — успокоявам някого с думи.
разèшфам гл. — сменям един от два вола, които са „еш“.
размърник с. м. — който вдига шум, създава бъркотия.
ракла с. ж. — купчина от царевични снопи.
рак'и-сапун с. м. — растение, което расте покрай вода и цъфти бяло, *Saponaria officinalis*.

- ранозрѣйка* с. ж. — ранозрејно овошно дърво.
рапѡн с. м. — ряпа.
раскѣкѣйсам гл. — преуморя, пресиля.
распердѣшфам гл. — разпрѣсвам пера, предмети, хора.
рас с. м. — дѣбово дърво.
растѡк с. м. — горичка от растове.
Растѣчова падѣна — местност, обрасла с растак.
растуша гл. — размекна.
рѣжа гл. — режа. *Рѣжат му ѡт бѣс* — мѣмрят го, наказват го.
резѣ (тур.) с. ср. — мандало на врата.
резек'ѣ (тур.) с. ж. — грозде с едри продѣлговати зърна.
ремѣк с. м. — ремѣк.
рѣсим (тур.) с. м. — данѣк за наследство.
ресѣ с. ж. — цвят на лоза, царевица и др.
реулка с. м. — малѣк грозд (грозде) с редки зърна.
решетѡр, лешетѡр с. м. — който прави решета.
решмѣ с. ср. — едновременен женски накит за глава със ситни маниста, които се спускат от косатника.
рибѡк с. м. — голяма риба.
ритла с. ж. — странична част на колата, направена от две дървета и дѣски или напречни прѣчки.
ритлиште с. ср. — дѣлгото дърво на ритлата, в което са забити напречните прѣчки и сабиците.
рогѣл с. м. — тѣгл, кѡше, кѣт.
росил'ѡк с. м. — роса по тревата, оросена трева.
рѡшковец, пл'ужѣк, п'ужѣк, с. м. — охлюв.
рубѡ с. ж. — дрехи, рухо на млада невеста.
рубѣйка с. ж. — малка златна пара.
рудинѣ с. ж. — местност с червена „рудава“ прѣст. *Рудинѣта* — местност.
рудѡв прил. — червен.
рукна гл. — спусна, наваля на една страна.
русалиѡ с. м. — изпълнител на русалийски народни игри през русаля.
руфанѡта (тур.) с. ж. — прислужница.
ручкам гл. — 1) рѣчкам, бѡда; 2) наскѣрбѣвам, подценѣвам. *Сѣ го рѣчкат фѣкѣшти*.
рѣгам гл. — мушкам с нещѡ остро; вѣвирам.
 изразявам настроението си с неясен, лют глас.
рѣгна гл. — започвам да тичам, побягна.
рѣжнийште с. ср. — напречна прѣчка на дѣлги ритли (за снопе).
рѣжѣ гл. — за време — духа студен вѣтѣр; за недоволен човек —
рѣмѡн с. м. — едро, червеникаво грозде.
рѣтлѡк с. м. — гориста рѣтина. *Сѡулски рѣтлѡк* — местност.
сѡбеда са гл. — дойда на себе си.
сѡбица с. ж. — широко до 10 см. и плоско издѣлано дърво, което пронизва двете ритлица и ги дѣржи здраво.
сѡдина с. ж. — сочна и чиста трева.
сѡдна гл. — посадя малко.

- сáц'ак* (тур.) с. м. — перустия, триножник.
сáйѣ (тур.) с. ж. — обор.
сáкам че, сáка че гл. — като че, мисля че.
сáл (тур.) част. — само.
сáлкѣм (тур.) с. м. — акация.
сáлмѣ (тур.) нар. — без ограничение. *Иадѣ на сáлмѣ.*
сáмаѣлѣк (тур.) с. м. — стопанска сграда за слама и сено.
сáморáс'ак с. м. — израснало от само себе си растение, без да го е посадил някой.
сáнáдáм гл. — надявам се.
сáпикáсфáм сá (гр.) гл. — забелязвам, съглеждам, съобразявам се. *Не сáпикáсфá сá* — не се досеща.
сáрáцѣф прил. — който има сараджа.
сáрáѣѣ (тур.) с. ж. — скрофули.
сáфѣрá (гр. тур.) гл. — почитам, тача, търся. *Не сáфѣри го за нѣшто.*
сáшáрдѣсфáм сá, сáштѣсфáм сá (тур.) гл. — забърквам се, смайвам се.
сег'й нар. — сега. *Сег'йе* — ей сега.
сѣкáм гл. — добивам огън с огнило.
Сѣлиштетó — местност на междата откъм Сухатче, дето е имало някога селище.
сѣрт (тур.) прил. — лют.
сеч'на с. ж. — млада или подновена гора.
сѣфтѣ (тур.) нар. — за пръв път.
сѣфтóсáм гл. — начевам, начена.
сиѣйм с. (тур.) м. — връзка за добитък.
син'овец с. м. — камък със сини кремъкови жилки, негоден за дялане.
скáлá (лат.) с. ж. — стъпало на каменна стълба.
скáчка с. ж. — червей по сиренето.
Скóклá — скалиста местност по р. Марла с водопад.
скóмина с. ж. — изтръпване на зъбите от нещо кисело или стипчиво.
скрòп с. м. — сварени трици с фураж за добитъка.
слáзáм гл. — слизам.
слáмáр с. м. — който работи на сламата по вършитба.
слáмник с. м. — стопанска сграда за слама.
слáтáм гл. — слитам, падам.
слет'йкóсѣ с. м. — жълто горско цвете, Adonis.
слóбóден прил. — свободен, незаеет, безгрижен.
см'йндул с. м. — овчарска мерудия, *Trigonella foenum graecum*.
смóтóйáвá гл. — казвам нещо неясно.
сн'йскáм сá гл. — навеждам се.
сòбá с. (унг.) ж. — стая.
сòвáт (тур.) с. м. — пасище.
сòвнá сá гл. — спусна се.
сòй (тур.) с. м. — род.
сòпáм сá гл. — отговарям грубо.
спáнтрѣвáм гл. — разбирам.

- спàрушa сa* гл. — повехна.
спàстра гл. — крия, запазвам.
спйтфам сa гл. — съветвам се, допитвам се.
сплyа сa гл. — развалям се от дълго стоене на едно място.
спорèвaм сa гл. — спъвам се.
спрйа с. ж. — силен вятър, буря.
спрoтй пред. — спрямо, срещу, колкото, в сравнение с... *Тà работи спрoти нèго.*
спрèжa сa гл. — спичам се, засъхвам.
срaмòтeн прил. — срамен.
стенò с. ж. — стена, скала. *Висòкaтa стeнè* — местност.
стòдкa с. ж. — 1) търговска стока; добитък; 2) място, дето се стичат две реки. *Стòк'итe* — местност под селото.
стрчйщe с. ср. — средното дърво, по което се разтяга колата.
стрèгa с. ж. — прелез, през който минават овците една по една при доене.
стèпйисфaм сa гл. — спирам се от страх, отстъпвам.
сугрaшицa с. ж. — ситен и сух град.
сyгрeп с. м. — 1) болест, обрив със сърбеж; 2) място където куче е драскало пръстта с крака.
сукрèвицa с. ж. — кръв и гной.
сфàа с. ж. — сватя.
сфeнàф прил. — слаб, с бледи устни.
сфèсa сa гл. — наведа се. *Чирèшaтa сa a сфeсийa* — навела се от плод.
сфeслò с. ср. — кичур череша или грозде.
сфинàкa с. ж. — вид габър, *Carpinus duinensis*.
сфинàкàш с. м. — гора от свинаки.
Сфйнòвeтe — местност, обрасла със свинаки.
сфйткa с. ж. — искра.
сфйфкa с. ж. — сърма.
сфлeклò с. ср. — тънка смоча кожа — от нея се освобождава смокът, когато му подраства нова кожа.
сèвлèк с. м. — пълзящо растение, което задушaва нивитe, *Convolvulus arvensis*.
сèг'йкa и *сèг'йкàнa* нар. — сега.
сèкaм гл. — насъсквам куче.
сèстйгaм гл. — настигам.
тaвaнòсфaм (тур.) гл. — правя таван.
тaкòвaкàнa мест. — такова.
тaтpазa сa гл. — влача се.
тeм'àнкa с. ж. — грозде или круши с ароматична сладост.
тèпкaм сa гл. — заеквам.
тèпкaф прил. — заекващ.
тèрaм гл. — разкарвам някого, правя му тежка работата, разкарвам някого при игра на „бътенка“.
тйтpа с. м. — едновременна детска игра на камъчета.
тйчник с. м. — дърво за кълцане на чесън или на печен зеленчук за лютика.
тoрйштe с. ср. — торище. *Бaнoфскo тoрйштe* — местност в Бановския имот.

- тра̀пка* с. ж. — трапче.
трѐба гл. — къртя пънове, корени.
Трѐбѐжете — местност, в която гората е изтребена.
Трѝфунците — трите дена по средата на февруари.
т̀рло с. ср. — заградено място в полето за подслон на овците лятно време.
т̀р̀г̀ам гл. — тръгвам.
т̀р̀н'̀ар с. м. — който копае тръне. *Т̀р̀н'̀арете* — фамилия.
т̀р̀стѝна с. ж. — въже от конска опашка или грива.
т̀р̀та с. ж. — опашка на кокошка.
т̀р̀тѝ гл. — поваля, ударя някого о земята.
т̀р̀тл'̀ак с. м. — нисък, набит човек.
ту̀пан с. м. — тъпан.
ту̀рма̀к с. м. — млад бивол, годен за впрягане.
ту̀рма̀к'̀йна с. ж. — млада биволица.
ту̀рма̀че с. ср. — биволче.
ту̀рмѐ с. ср. — малко биволче.
ту̀тка̀м са (тур.) гл. — бавя се, размаивам се.
ту̀тка̀ф прил. — бавен, несръчен.
ту̀тун (тур.) с. м. — тютюн. *Не стру̀ва лу̀лѝ ту̀тун* — нищо не струва.
ту̀фа (рум.) с. ж. — храст.
ту̀шник с. м. — тукашен, местен, исконен жител.
убавѐнка с. ж. — обращение на млада невеста към зълва.
уба̀фк'̀о, убавѐнк'̀о с. м. — обращение на млада невеста към девер.
убосник с. м. — некадърен, негоден (иронично).
убосница с. ж. — некадърница, негодница (иронично).
увѝрам са гл. — 1) завирам се; 2) угоднича.
угрѝпка с. ж. — желязна лопатка, с която се стърже тесто.
уда̀ра гл. — 1) ударям; 2) приличам. *Уда̀ра на ма̀йк'̀а си* — прилича на майка си. *Уда̀ри са в гла̀вѝта* — почуди се.
уздрѝам са (тур.) гл. — пресиям се, давам си зор.
уй̀дѝсѝам (тур.) гл. — вървя по волята на някого, угаждам на някого.
уй̀на с. ж. — вуйна.
у̀к'̀о с. м. — вуйчо.
укрѝшѝак с. м. — остатък от нещо окършено.
уловѝца с. ж. — сова.
упу̀ла са гл. — 1) изума се, изненадам се; 2) раждам пуле (за магаре).
упу̀лѝам са гл. — вторачвам очи, разтварям широко очи от изненада.
Ус̀дето — сенчеста гориста местност. *Средното ус̀е* — местност.
Ус̀дѝната — гориста могила със северно изложение.
у̀стрел с. м. — болест — загнояване на пръст.
у̀троша са гл. — изморя се.
у̀шо с. ср. — ухо.
фа̀ра с. ж. — вяра.
фа̀ша с. ж. — парче кожа.

- фелкам* (за*фелкфам*) гл. — заплитам си езика.
феретисам са (тур.) гл. — отърва се.
фетерйа (гр.) с. ж. — леха в градина
фйкам гл. — писукам (за пилета).
флязам гл. — влизам.
фпален прил. — 1) започнал да зрее плод; 2) ударен от слънцето.
фраскам гл. — удрям, праскам.
фрэнга с. ж. — венерическа болест.
фрдун с. м. — голямо колело, изсечено от дебело дърво.
фркулица (рум.) с. ж. — вилица.
фторачфам са гл. — впервам очи.
фъндък (тур.) с. м. — малък като орех.
цацерка с. ж. — малка любеничка като яйце; нарандза.
цацеркаш с. м. (съб.) — малки любенички (динчета).
цвѣнка с. ж. — малка мазна капка.
цедйльн'ак с. м. — торба.
цеклѣнка с. ж. — стъкленница, шише.
цекло с. ср. — стъкло.
Церака — местност с церова гора между Марла и Драшанския път.
цигул'аф, *цигуй'аф* прил. — слаб, изпит, неразвит.
цйкам гл. — 1) плюя през зъби; 2) пръскам с вода на тънка струя; 3) правя редки испражнения (за птица).
цикалка с. ж. — бучинишово стъбло за цикане вода.
цирилйкам гл. — чуруликам.
цйфка с. ж. — сопол; ледена висулка.
цифун'ак с. м. — голяма ледена висулка по капчука.
цйцам гл. — удрям с юмрук по главата.
цѣкли мн. ч. — очила.
цѣцра гл. — 1) тека на тънка струя; 2) бързо бърборя празни приказки.
чако част. — нека.
чалдйсан (тур.) прил. — ударен, замаян.
чамуга с. ж. — тояга с дебел и извит край.
чап'а с. ж. — рибар (птица).
часка нар. — след около един час.
чафка (тур.) с. ж. — гарга.
чврс прил. — пъргав.
чевър с. м. — малка каца.
чѣврѣ (тур.) с. ср. — пѣстра кърпичка.
чѣгара гл. — 1) кастра дърво; 2) бия дете.
чегртам гл. — стържа.
чѣкор с. м. — 1) чвор, цепленка от дѣнера на отсечено дърво; 2) остатък от счупен клон на дърво.
чѣкора са гл. — 1) качвам се с разкрасени крака; 2) разчеквам си краката.
челѣнка с. ж. — незараснал белег от удар по челото или главата.
чѣмбѣр (тур.) с. м. — черна забрадка.
чѣмер с. м. — проклетия. *Тѣа чѣмер. Да тѣ зѣме чѣмера.*
чѣплѣза са гл. — катеря се, не стоя мирно.

- чѐрвек* с. м. — червей.
чѐрка с. ж. — цирей.
Чичерѐ — хълм близо до селото, който прилича на китка, на кичур.
чичумѝш с. м. — детска игра на „сляпа баба“, „куку-миш“.
чувълче с. ср. — чухълче — нощна птица.
чуждѝнец с. м. — чужденец.
чукан с. м. — червено яйце „борец“.
Чукара — една от височините на Дреновица.
чушкѝм гл. — 1) вадя зърна от чушките на боба; 2) хвърлям нещо настрана.
шавръкльѝф прил. — 1) немирнен, подвижен, който много шава; 2) неверен (за жена или мъж).
шамар (тур.) с. м. — плесница.
шамѝтѝ с. ж. — глъчка, бъркотия.
шан'ѝ с. м. — глупчо.
шантуѝф прил. — глупав. *Шан'ѝ шантуѝ.*
шашардѝсѝфѝм (тур.) гл. — убърквам, замайвам.
шашѝф прил. — глупав.
шѝйнер с. м. — долната основна част на шейната, по която се плъзга.
шѝбѝм гл. — удрям.
шлѝвна гл. — ударя.
шлѝкѝм гл. — следя.
шмѝгам сѝ гл. — мушвам се, скривам се.
штрапѝм гл. — стъпвам грубо, невнимателно.
штрапнѝ мн. ч. — стъпки върху сняг или мокра земя.
штогѝ м. — колко много. *Штогѝ си е сѝѝт.*
штрегѝр с. м. — 1) неспокоен, слаб човек, който често се буди през нощта (на щрек е); 2) мършаво животно, което не може да се гои.
штрѝкел с. м. — насекомо, от което поштрѝкляват говедата.
Штрѝковица — местност, дето едно време рано пролетта кацнали штрѝкели и там измрели от студ.
штѝ гл. — 1) искам; 2) търся; *Не штѝ гѝ* — не го искам. *Штѝ штѝеш там?* — какво търсиш там?
шулѝ с. ср. — плоска за ракия.
шумѝк с. м. — ниска гора. *Банкоѝ шумѝк* — местност по името на някой си Банко.
шунгѝсѝфѝм сѝ гл. — лутам се, шурам се.
шѝфѝркѝм гл. — потичам изведнаж на силна струя.

ТЕКСТОВЕ

1. Спомени от Освободителната война (1877/8 г.)

Русите кутѝ додѝа, ѝпсѝдиѝ Плѝвен. Кутѝ ѝпсѝдиѝ Плѝвен, ѝчѝстиѝ тиѝ сѝлѝ прѝс. Ыскѝра да нѝмѝ турци. Пѝзѝа пѝк'ѝ докѝде Оран'ѝ. Бѝлгарѝте, нали сѝ г'ѝволе, писѝле писмѝ до Осман пѝшѝ

да излезе на Песарово. Генерал Гурко г'и разб'и на моста на Вита. Русите беа облечени добре ш шинели, носеа кримкови пушк'и.

Ѓавија са н'и-напрет на долното кале при растето. Един казак доде и ловика ората. В Габаре беа са събрале три—четири села: Горник, Бреск'е, Реселец. Казака ни каза да бегаме къде Чумакофци за децата и добитка. Седеме там една недел'а. Там г'а видеме руската войск'а. Руск'и зводове додоа и до Габаре. Тук немаше турск'и войск'и. Не стана битка. Русите зам'ина на зводове за Враца.

Разказал Христо Стаменов Булежовски, 93-годишен, от с. Габаре.
Август 1952 год.

2. На тепавица в Батулци

Двуйца от наше село отишле на тепавица (вал'авица) в Батулци, па свршиле леп. Седеле три четири дни да чакат рет. Единија имал две уйни ф'това село, та отишле при едната му уйн'. Т'а г'и срешнала:

— Од дека сте?

— Ние сме од Габаре.

— Да не си ти Дило как'ин Тодорин?

— Ѓазе съм, вуйно (в Батулци казват вуйно).

— Какво пр'и кака Тодора, кака Драгана, кака Вуна?

— Добре са.

— Во невесто, земй, с'бата (катарагата) и качи са на таван'а да сфарим чорбица да нагостим Дило как'ин Тодорин. И качи са та сфали сливи.

— Во невесто, месй една турта, да гостим Дило как'ин Тодорин.

Месија т'а една пита и са йале. И тие рекле да си тргат. Т'а рекла:

— Дајте си торб'та, да ви дам орешк'и, сливи, присътци за децата.

— У-у-вуйно, йа немам торб'!

— У-у-Диле, оди ли са бес торб'!

Взеле какво им д'але, па го натурале по пазвите. Дило рекъл:

— А ше идем при другата вуйна, па за довечера да земем леп.

Отишле там. Те са прес прсойката от онаа страна. Повикале на вратника. Дошл'а на вратника уйн' му, посрешнала г'и, па рекла на сна' си:

— Во невесто, земй с'бата, качи са на таван'а, сфали орешк'и, присътци за децата. Па месй една турта да гостим Дило как'ин Тодорин. Па рекла на сна' си:

— Напрай чорбица.

— Недей, вуйно, ние сме йале, ми ше ми дадеш п'тата за довечера.

— У-у-дај торб'та да ти натурам сливици, орешци, присътци за децата.

— У-у-вуйно, йа не сѣм г'а зел.

— У-у Диле, оди ли са бес торбѣ?

Напѣниле си пазвите оште, та рѣзата г'и не лѣви. Като си трѣгнале, дала им питата. Тие г'а нѣсат фрѣце.

Уйна им рѣкла:

— Земѣте йак'и тойг'и, че щѣтата ни гонат, сѣ ште са обрѣштате насѣди.

Отстъпили далѣко, ма прѣсѣйката е близо. Обрнале са насѣде, щѣтата тичат по тѣх. Стигат г'и. Един оттѣк, един оттѣк си збрале сѣдниците да са вѣрдат. Питата са чушнале, ма кучетата не глѣат питата. Ис прѣсѣйката са плизне. Наведѣт са, че е стрѣмна. Има клѣденче там. Доде стигнале до клѣденчето, не остана ле никакви прѣсѣде, никакви орѣшк'и и пита. Като слезна ле доле, щѣтата г'и не оостаат. Гони ле г'и до половината на прѣсѣйката, па са врна ле.

Разказал Цено Лилев Беговеца, от с. Габаре
Август 1953 год.

3. Орисаният търговец

Един търговец одил та збирал стока — ъфци, кози. Отстъпил далѣко от неговото село. Шѣспи на една кѣшта. Имѣло ф'таа кѣшта една жена трудна. Та родила едно момѣнце. Ф'една одайѣ на кѣштата биле три орѣсници, а търговеца бил в друга одайѣ. Трѣговеца бил буден и чул какво си приказват орѣсниците за детѣто.

Една казала: „А го умѣрим“.

Другата рѣкла: „Не може, ми да се ожѣни, да заведе жената си у дома си и да умре“.

А трѣтата казала: „Не може така да стѣне, какво казвате вие“. Тѣ го орѣсале да изедѣ на тоа търговец парите.

Трѣговеца нали чул, земе детѣто и го отнесе извѣн село. Шѣ ми не като в Брайша при стенѣта. Пѣк'а врѣи одгоре от висѣко. Трѣговеца фрѣли детѣто от стенѣта. Добрѣ ма од доле има павит, детѣто било упѣвито, та му немѣло ништо. На зарантѣ врѣят две козарчѣта и чуат, че нѣшто вика: „Вѣк, вѣк“ и тие си викат: „Кучетата са фанале заек, да идем да го утѣмнем“. Тичат, не видат ништо. Детѣто па: „Вѣк, вѣк“ — ф'павита. Качат са, та го сфѣлат. Иште ф'нат една козѣ да го надѣат и го нѣсат цѣлиа дѣн. Вечертѣ си го занесѣт на кошѣрата. Там има двѣйца старци. Многѣ са зарѣдвале на детѣто. И си го чуват и го доат от козѣите. Оддоиле го, порѣсло, зѣло да едѣ лѣп. Дал му господ здрѣве, та като растѣ със сѣлата си.

Па като подобрѣло на стока та на старците. И тие го кръсти ле Найдене, че го найдѣли ф'павита.

Онѣа търговец шѣ иде и ф'товѣ село, дѣто е Найден, и шѣ продава калабалѣк стѣчица. Трѣговеца казала: „Че вие нѣмахте тѣлко стока, не мѣете да вѣдите тѣлко стока“.

Старците рече: „Късмета ни е утава момче. Откакто сме го намерили, зѐ да ни стоката близнува“.

Трговеца: „Че как сте го намерили?“

Старците рече: „Федин павит го намерийме“. И трговеца са сетил, че тавà детѐ е неговото. И той казал: „Изѐ не моа ви зѐма стоката, оти ми са малко парите. Ше са върна да г'и зѐма“.

Тие казалѐ: „Ние имаме доверие на тебе, да г'а откарат стоката“.

А той каза: „Иа не зымам так'ва стока. Като са сте толко увериле, че ви е от негò късмета, што го не закарате ф'нашето село при жената, да ви дадѐ парите, да ви платя.“

И тие казалѐ: „Ше сфрши това“.

Трговеца зѐме та испише едно писмо до жената си: „Штом доде момчетò т'ка, да го нараниш, да го напойш и да го заколеш, че ако не свршиш това, на тебе ше з'кола.“ Дава на момчетò писмотò и то трга и отива. На пък'а го стигнал стар поп и го попитал: „Къдѐ отвадаш, дѐди?“

— Отвадам за пари ма прашта един чорбаџия.

— Иа да вида каквò ти е писано. Седни да го попреша.

Попа остаа това писмо и пише другò: „Женà, иа ти праштам момчетò да го ожениш за момичетò ни. Ако не направиш това, ше з'кола и тебе, и дъштер' си, като са върна.“ Трговеца са забавил при старците — момчетò не са връшта.

Трговеца рече: „Иа ше си закарам стоката, момчетò го нема“.

Офчарете рече: „Е па като го нема, нема го“.

Жената на трговеца каза на момчетò: „Е синко, ше са венчаете с нашето момиче“. Зѐле та са венчалѐ. Врнал са трговеца. Срди са. Жената му д'ла писмотò. Момчетò билò убубф м'ш. Момата са флибила ф'негò, та д'ума нема. Венчалѐ са и останалѐ тамò. Трговеца са закарна. Ч'ка да са постѐмни. Намерил двуйца не добри ора и им рече: „Ше ви дам по три жлтици, ше стойте на геран'а до късно. Като доде човек за вода, ше го приблиете и си бегайте“.

Казал на Найден: „Найдене, ше идеш за вода“. — Булката му рече: „Иа съм донѐла сег'и. Баштата: „Иа сакам от Найдена“. Булката рече на Найдена: „На земй котѐйа, па иди ф'сламата и легни“. Трговеца са надàл да пукне пушка.

Па си рече: „Дали не съм засп'л, па не съм чул“. Зѐме та иде на геран'а да приберѐ убития Найден. Оиа двуйцата го прибилѐ негò там.

Разказал Цено Лилев Беговеца, от с. Габаре.
Август 1953 год.

4. Овчарят със златните овци

Един офчар немал стока ништо — само три офци. Ше зѐбре чужди офци да пасѐ. И спй на к'ра на тр'ло. Довада една вѐчер един старец и рече: „А бе дѐдо, иа съм бодлен, па ми се штѐ месцѐ, оти си немаш сфòй офчйци да ми заколеш една!“

Офчара казал: „Имам си, шети зақола“. И земе та зақоле една от неговите си офци. Тоа старец бил гџспот. Офчара го нагџстил добрџ. Стареца си отишџл. Минџло са џште некџлко вџчери, доџда стареца пџк, ама офчара не мџде го познџе.

Рџкџл гџспот: „Брџе, сџнко, оти не ти е дџл гџспот офчици, да ми зақолеш, че ми са едџ месџе“.

Офчара рџкџл: „ѐ, дџл ми гџспот“ и зақлџл пџк от неговите. Останџла само една офчица.

Минџ са каквџ са минџ, додџ стареца пџк и рџче: „Бџе, сџнко, многџ ми са едџ, оти не ти е дџл гџспот офчици, да ми зақолеш една“.

„Дџл ми гџспот“ — казал офчара. Зақоле и онџа.

Гџспот са привлџчџ край бакџйа, па го зақџчи, та го бџкне да са излџе и рџкџл: „ѐ у, сџнко, какџф пџкос ти направџих“.

„Герџнџа е до нџзе, ше дџнеса па другџ вода“ — казал офчара. Дрпа бакџйа и отвџда за вода. На герџнџа намџра читџресе џфци злџтни и двџ щџта злџтни. Врџшта са насџт чврџсто. Уплџшил са офчара. Казџл на стареца: „Дџде, ша прџгрешџа, заштџто ма џ страх: на герџнџа има стџка, зинџле двџ щџта и ма џ страх да џда. Врџштам са спрџзден бакџл“.

Стареца рџкџл: „Брџй, сџнко, тиџ са тџфџй џфци. Ше подметџ пешџн, ше гџи подмџмиш и доведџш: тџ сџрат жлџтици“.

Подметџ офчара, па џде та гџи подмџми и доведџе.

Стареца рџкџл: „Иџ знам, че бџа ти само трџ офчици, ма ти стџйџ на прџвдинџта, ше та напраџ богџт чџвџк“.

Офчара запрџтил до џрата да си зџмџт офците. Не штџ пасџ чџжди џфци. Нџ е бил женџн, ше си дџри женџ да са жџени. Ше кџра и џфците с негџ си. Врвџл по пџкџа, кџсџче кџсџт. Тџе (џфците) са џдбџват. Карџт са кџсџчете. Едџн от кџсџчете видџл, че џфците сџрат жлџтици и рџкџл: „Еџ, пушти гџи ф мџйта ливџда да пасџт“. Кџгџи си џтишлџ џфците, сџ жлџтици ф ливџдата. Пуснџле са кџсџчете на жлџтиците.

Разказал Цено Лилов Беговица.
Август 1953 год.

5. Неразумната невеста

Имџл едџн трџ, чџетири момџета, па џдџл та лџвил рџба. Цџнил еднџ момџџнџе при едџн болџтаџна. Момџетџ продавџло стџка и млџгџ подџбрџло на трџговецџ. Чџрбаџџџата станџл богџт с товџ момџџ. Едџн дџн рџкџл на женџ си: „Имам си еднџ момџџ, добрџ момџџ“. Рџкџл на бџштџ му: „Ти си сџромџх, ше ми дадџш момџетџ кџто мџй сџн, ше ти дам едџн фџс парџ“. Дадџ му парџте, зџме момџетџ. Докџра стџка, за мџсец врџме не стџга. Гџвџрат си ж женџта: „Иџ да зџмем товџ момџџ за нашџто момџџче“. Дџле му дџштерџ си. Направџле свџдба, ше гџи сфџдат вечерџтџ. Бџлкџта рџкла: „Дџлџ си мџслил, че ше спџиш ф такџва џургџне? Тџто

га акупил за един фес жлтици“. Оште сѣштата вѣчер сѣштиа чѣс момѣто избѣгало. Брѣ да са вѣрне, брѣ да са вѣрне, нема го. Биат момѣта, биат момѣта, тѣ не казва каквѣ му е казала. Испѣждат гѣ да го намери. Момѣто избѣгало далѣко и са направило на нѣм. На едно мѣсто са ценѣл бозациа. Тргѣла момѣта от село на село да го дири. Изѣжда сѣчките селѣ. Отвада фтовѣ село дѣто е тоѣ. Момѣто носи един гугум збозѣ. Сѣстига го, закача го на приказкѣ — тоѣ млѣи. Иде та при бозациата и казва, че нѣ е нѣм. „Нѣм е“ — рѣкъл бозациата. — „Нѣ е нѣм“ — рѣкла гѣ.

— Нѣм е.

— Нѣ е нѣм.

Обзалагат са. Докрват го, не ште продума.

Не бива. Ше гѣ карат на зарантѣ на весилкѣта да гѣ весат, оти изгубила обзалага. Качиле гѣ на бѣтура. Турнале и вѣжетѣ. Момѣто им дѣл една шапка йѣбълкѣи и продума: „Освободете гѣ. Баштѣ и ма акупил за един фес жлтици, а йѣ ше гѣ купѣ та една шапка йѣбълкѣи“. Па гѣ завѣл удомѣ си.

Разказал Цено Лилов Беговица.
Август 1953 год.

6. Печени яйца

Един сиромѣх тргѣнѣл да иде да печѣли. Па си немѣл парѣи за поѣт. Тоѣ отишѣл на един дугѣн ф едно село. Попитал: „Има ли нѣштѣ за йѣденѣ?“ „Нѣма, ма ше намерим“ — рѣкъл дугѣнциата. Зѣме та му увѣри шѣс йѣйца. На трѣгванѣ сиромѣа рѣкъл: „Еѣ, приѣтелѣу, йѣ парѣ нѣмам, ма катѣ са вѣрна от тѣму, тѣк ше са ѣбада да ти гѣи плѣта“. Та го немѣло ѣколо трѣ години.

Минѣл пак ѣтѣк и са ѣдбил.

— Има ли нѣштѣ за йѣденѣ?

Дадѣ му. Зѣл та йѣл. Закачил да плѣшта. Па плѣшта и еѣтѣа който е йѣл. Анѣйѣта му рѣкъл: „Та тѣи ли си бе?“

— Йѣзе сѣм.

— Да направим смѣтка: шѣс йѣйца, шѣс пѣлета, шѣс кѣкѣшкѣи за трѣ годин ше носат. Напраил голѣма смѣтка.

Отишлѣ при субѣшѣта. Субѣшѣта рѣкъл: „Ше плѣтиш, ше плѣтиш“.

Пѣвикале и Странѣй ѣѣа за сѣвѣт. Чакале, чакале, нема го. Субѣшѣта му са скарѣл: „Нѣзе ни не сѣчиташ за ѣра. Заштѣ не доѣдаш?“

Странѣй ѣѣа рѣкъл: „Имам рѣбота, ймам трѣ ѣрѣче, вѣра трѣ кѣтли жѣто“.

Субѣшѣта: „Вѣренѣ жѣтѣ ни чѣ ли?“

Странѣй ѣѣа: „Пѣчени йѣйца мѣтат ли са?“

Разказал Цено Лилов Беговица.
Август 1953 год.

ГОВОРЪТ НА С. НОВА НАДЕЖДА, ХАСКОВСКО

от Георги Христов

I. УВОД

Село Нова Надежда лежи на десния бряг на р. Марица, на средата между гр. Димитровград (с. Раковски) и гр. Марица (Златидол). През селото минава ж. п. линия София—Свиленград. На 18 километра южно от селото се намира гр. Хасково, който преди построяването на гр. Димитровград бе пазарен център на селото.

Според преданието с. Нова Надежда съществува от много старо време. Първото селище, което се именува *Гърдима*, е било разположено в днешната местност *Варадъ*, на около два километра южно от р. Марица, под хълма *Хасаръ*. Турците са го заварили като българско село. При образуване на яничарския корпус били взети няколко деца и от с. Гърдима. Те по-късно успели да избягат и се върнали в селото, като образували *Еничерската махала*. През това време селяните започнали да се придвижват на изток и се установили в днешната местност *Падинта*. На Падината не стояли продължително време и постепенно слезли на североизток в местността *Юртите*. Тук селото е просъществувало много години. През 18 в. било изложено на нападенията на турския башибозук и даалиите.

От постоянните грабежи на даалиите селяните били принудени да се приютят в *Гайдъовото дере*, което носи името си от първия род, преселил се там. След него се преместили и останалите родове. На това място имало гъста гора, затова селяните изсичали дърветата, а къщите си плетели на оставени за основи живи дървета. В последствие започнали да строят кирпичени къщици. Около 1850 год. си построили църква—парацлис, а наскоро след това прибавили към нея една стая, която била първото училище в селото. Парацлисът се пазеше до 1948 год. По това време селото е наброявало около 40 къщи.

През 1887 год. няколко по-бедни родове напуснали селото и закупили на съвсем ниски цени земите на турците от с. Куруджиево, днешно Александрово, отстоящо на 4 клм. южно от с. Нова Надежда.

През 1905 год. за селото била построена спирка на железопътната линия, а през 1906 год. с. Гърдима било преименувано на Надежда. През 1921 год. се слагат основите на три керамични фабрики покрай р. Марица. Предприятията закупили на високи цени земите покрай реката, вследствие на което голяма част от селяните

бързо забогатели. Старото село, на два километра от реката и спирката, започнало да става неудобно. Маришката равнина и новопостроената спирка привличат погледите на селяните и в продължение на няколко години цялото село се премества край реката. За няколко години старото село опустява и се построява ново село на десния бряг на р. Марица от двете страни на ж. п. линия, а през 1939 година селото се електрифицира. През 1937 год. то се преименува на Княгиня Надежда. След 9 септември 1944 год., вследствие настаналите коренни промени в общественоеикономическия и политически живот в страната ни, с премахване на монархията и установяването на Републиката селяните единодушно взеха решение името на селото да бъде Нова Надежда. Започва бърз подем на социалистическо строителство. През 1948 год. се слагат основите на трудовото кооперативно земеделско стопанство, а днес еднолични стопани почти не са останали. От 1946 год. селото е радиофицирано и има добре уредена здравна служба и родилен дом. Понастоящем селото брои около 1100 жители и има 260 къщи. От железопътната линия е разделено на две махали — „Горната“ и „Долната“.

Пазарният център на селото е гр. Димитровград, където много от селяните намират своето препитание. Освен с Димитровград, селото е в оживени връзки с гр. Хасково, който е административният център на окръга.

Основният поминък на селяните е земеделието. Отглежда се тютюн, памук, жито, а през последните години се засили добива на зеленчук. Развито е и бубарството, за което има добри условия.

Говорът на с. Нова Надежда е единен. Влиянието на литературния език е по-силно сред младежта и се проявява предимно в речника. Новите думи, заети от литературния език, се подвеждат по звуковите закони на говора, а много старинни думи се изоставят и могат да се чуят само от по-старите селяни. Продължителното общуване на селяните с фабричните работници от североизточните български селища не е оказало никакво влияние върху говора. В последните години обаче с радиофицирането на селото и след като голяма част от младежите вече имат възможност да продължат своето образование в градовете, литературният език все повече измества старите думи и форми на местния говор.

Трябва да се отбележи, че говорът на с. Нова Надежда е еднакъв с говорите на голяма група околни села — Александрово, Узунджово, Черногорово, Воден, Райново, Златополе (Златица), Брод, Димитровград (с. Раковски). С малки изменения този говор продължава на северозапад към с. Ябълково и преминава в първомайския говор. На изток от гр. Марица и с. Константиново започва нова група говори. На юг от с. Александрово и с. Узунджово са т. н. *кена-села*.

I. ФОНЕТИКА

ГЛАСНИ

В говора на с. Нова Надежда се срещат следните шест основни гласни фонемии: *а, е, и, о, у, ъ*. Под ударение те се изговарят

както в българския книжовен език и запазват гласежа си чист, а без ударените се редуцират.

1. Гласна а

Гласната *а* пази своя гласеж само когато е под ударение: *мáлку, кусá, дáйт'ъ, хáрну, глáтѡа, нáзàт', хармáн', пáдѡм, брат, знам, уфчáр', Стуйáн*. Без ударение тя се редуцира в *а* — гласна средна между *а* и *ъ*. Степента на редуциранта е различна у различните говорители, като понякога редуцираното *а* почти съвпада с гласната *ъ*: *Рáда, Пéна, Дóна, нáзàт', хармáн', скамáк, тáшá, пáсѣ, б'áла, рáна, Wáна, ш'áна, лáхна, плáска, мот'ка*.

Гласната *а* след *ж, ч, ш* и пред мека сричка винаги се запазва, т. е. не се преглася: *жáба, жáби; чáша, чáши; уфчáр', уфчáр'ъ; кучáн', кучáн'ъ; ш'áл, ш'áл'ч'ъ; пийáн, пийáни; Стуйáн, Стуйáне*.

В началото на думата *а* обикновено е йотувано: *йáг'н'ъ, йáр'ъ, йа, йам, йáбълка*.

2. Гласна е

И гласната *е* пази своя гласеж нередуциран само когато е в ударена сричка: *мéн'ъ, дѣш'ър', лéл'ъ, Стѣф'ън, жéл'ъзу, сéлу, пéру, зéми*. А когато е в неударена сричка тя се редуцира по-често в *ъ*, а по-рядко в *и*.

Гласната *е* се редуцира в *ъ* обикновено в края на думата и то в края на думите от среден род: *мóмч'ъ, прáс'ъ, кóт'ъ, мáлч'ъ, магáр'ъ, кúч'ъ, тéл'ъ*; при наречия: *сét'н'ъ, úтр'ъ, нагóр'ъ*; в крайна затворена сричка: *г'рѣб'ън', дѣш'ър', п'рип'ък, зáпл'ъс, глáд'ън, нóд'ън, пеп'ъл и пеп'ъл*.

А в *и* се редуцира във формите за 2 л. ед. ч. на глаголите от I спрежение: *лѣжиш', р'áжиш', купáшиш', сѣхниш', ж'уш'áшиш', шийш', игрáшиш', ткáшиш'*, при същите глаголи в 1 и 2 л. мн. ч. след една или повече съгласни: *сѣхним'ъ, сѣхнит'ъ, кúс'ним'ъ* (след гласна преминава в *й*: *пийм'ъ, пийт'ъ, п'áйм'ъ, п'áйт'ъ*), и в проклитични думи: *бис т'áф, биз рáпта, приз душáр'ъ, прикарш'ъм, низнáм, нимóга, нимóй, ниш'т'ъ*.

По-трудно е да се извлече някакво правило за редуциранта на *е* в *ъ* или *и* в средата на думата. Най-правдоподобно ще бъде, ако тези разлики в редуциранта се обяснят чрез асимилационно въздействие на следващата гласна, защото неударено *е* се редуцира в *и*, когато е пред сричка с предна гласна *и*, а в *ъ*, когато е пред сричка със задни гласни или *е*. Обаче от това правило има изключения. Случаи с *е > 'ъ* се срещат в думи като *б'ърѣт, б'ър'вкѣт', г'в'орѣк', г'вб'ър'асш'ъм, м'ъше, с'ъфтѣ, т'ъгел', т'ъкмѣ, т'ъслá, г'ърдан', г'ърен', к'эм'ънѣ, с'ъл'áм, к'ър'ъстѣ, м'ъзе, м'ък'ърѣ, р'в'ш'иш'к'ъта, т'ъзг'áф, п'ър'шúна, т'ъс'т'ъмел', т'ъф'тѣр', ф'ъндѣк' и др., но шикѣр'. А случаи с *е > и* в думи като: *удиница, чим'шир', лити* — „вали“, *мижййъ, микйца, мишийн', тибиййр', тижкийъ, тин'сийъ, сидй, гимийъ, чикийъ, зих'тин', килипйр', но к'ър'мидá, т'ър'лик'*.*

В звателните форми неударено *e* не се редуцира никога: *Раде, Пепке, Герге, Димитре, теле, йагне, пиле, свине.*

Групата чер- дава цър-: *цър'вен, цър'ен, цър'о'.*

След *ж, ч, ш* гласната *e* минава в *у*: *чуш'м'а, тен'ж'ура, пен'ж'ура, чур'аш'а, чур'еш'н'ъ, ж'уба, ич'умен'.*

3. Гласна и

Гласната *и* търпи по-малко промени и пази своя гласеж не само в ударени, но в повечето случаи и в неударени срички: *им'ъ, син, йскъм, шийъ, пийъ, диф, пил'ъ, свин'а, мир'са, тиган', но ш'съок* (стб. *в'кок*), *ш'влà, ш'ърòк.*

В положение след ударение гласната *и* в едни случаи се пази, а в други се редуцира в *'ъ*: *пòн'ница, лис'ница, но найс'т'вна, йур'т'в-ту.* В крайна затворена неударена сричка в наставката *-ин* обаче винаги се редуцира в *'ъ*: *мам'ън, баб'ън, лел'ън, тюр'ч'ън, бългър'ън.* По същия начин се редуцира и в мин. св. причастие на *-л*: *прайъл, хòд'ъл, фър'л'ъл, фал'ъл, тюр'ъл.*

В края на думата неударено *и* се пази във формите за мн. ч. на съществителните от ж. р. и на прилагателните: *мет'ли, стòшни, краши, круши, жени, риби, òфи, бед'ни, гул'ами, хубви.*

Лабиялизация на *и* има при думите: *ж'уф, б'үүл, куч'уна, пуп'ер', ж'ушак, гур'уу, бл'узу, ут'òшъм* (отивам).

4. Гласна о

Гласната *о* пази своя гласеж само под ударение: *òдò, звòд, сол', нош',* (нож), *ш'съòку, сноп.* Във всички останали случаи тя се редуцира в *у*: *уда, ут'òшъм, куга, упаш'ка, уса, муми'ч'ъ, кòлку, т'асту, чич'у, д'аду, т'асну, млòгу, òку, студèну.* В някои думи има редукция на *о* в *'ъ*: *кьндòл'.*

Неударено *о* не се редуцира само в окончанието на звателните форми: *мамо, лел'о, бабо, Пено, Д'ал'чо, кьлеко, чич'о бат'о, т'ат'о.*

В думата *нос* (нос) има преход *о* в *у* под ударение, а в *нош',* (нощ), *нъш'ну* на *о* в *'ъ*.

Често пъти при бързо говорене неударено *о* в началото на думата минава през *у* във *ш*: *шòда, шр'ълйца, фт'òшъм* (отивам).

5. Гласна у

Гласната *у* в говора не търпи никакви промени и се изговаря еднакво както под ударение, така и когато върху нея не пада ударение: *булка, бухъл, надбул'ъм, трупъм, зъ натрупа, духалу* и пр.

6. Гласна ъ

Гласната *ъ* в повече случаи пази своя гласеж в коренни срички: (*òдну, лъж'ъ, ръш', дъска, нъш'к'ши, сън', шъш'ка*), в представки: (*със т'аф, фъф нас, събуди гу, събл'ъчи съ*), в наставки и в членната форма неударени (*пèтък, п'асък, момък, тешък, свèкър, тъкъф, запъртък, градъ, ч'ш'акъ, кметъ, пителъ*).

Ако ударението обаче пада върху наставката, тогава ъ се изсняява в о: *ж'ълтѡк, б'ълтѡк, мѣтѡк*. Същото става и в местоименията: *тѡй, кой, сѡ, тѡ, нѡ*. Тук е мястото и на формите *грѡм, зимѡска*.

Еровата гласна е изпаднала в *ткѡйѣ, з'бѣрѣм, зѡлга*, а се пази в *нѣкѣт'* мн. ч. *нѣкѣтѣ*.

7. Съчетания *рѣ, лѣ* и *ѣр, лѣ*

В съчетанията *рѣ, лѣ* и *ѣр, ѣл* между две съгласни мястото на еровата гласна в общи линии е както в българския книжовен език.

В повечето едносрични думи ѣ стои след *р* или *л*. При една част от двусричните форми на тези думи положението на ѣ се запазва, а при други става премятане: *шрѣф', шрѣф'тѣ*; *трѣн, трѣнѣ*; *прѣстѣ*; *крѣс, крѣста*, но *грѣк, гѣрци*; *прѣф, пѣрши*; *крѣф', кѣршѣ*; *црѣф', цѣр'шѣ*; *грѣп, гѣрбѣ*; *шрѣх, шѣрхѣ*; *грѡм, гѣрмуш'*; *брѣс, бѣржѣ*; *дрѣш', дѣржи*; *прѣс, прѣстѣ*.

Следните едносрични думи обаче са с ѣ пред *р, л*: *дѣрт, дѣр'ти*; *пѣр'ч', пѣр'чѣ*; *шѣл'к, шѣл'ци*; *пѣл', пѣл'шѡк*.

При многосричните думи се наблюдава редуване според т. н. „елоерово“ правило: ако след съчетанието има една съгласна еровата гласна е пред *р, л*, а ако има две съгласни, еровата гласна е след *р, л*: *сѣриѣ, гѣр'нѣ, кѣртѣна, бѣлгѣрѣ, дѣр'жѣ* — *дрѣш'ка, ѣтѣрѣа, бѣхла* (бѣхла), *шѣлна, дѣр'шѣн* — *дрѣшник, гѣрлу* — *грѣц'мѣл', мѣл'чѣ* — *млѣк'ни, шѣр'тѣ* — *шрѣт'ки, шѣрба* — *шрѣбница, гѣлтам* — *гѣтка, кѣлцѡм* — *кѣцѣна*.

ПРОМЕНИ НА ГЛАСНИ

За характеристиката на говора съществено значение имат и заместниците на старобългарските гласни, та затова се спирам на тях.

1. Стб. ж

Вместо стб. голяма носовка ж във всички положения под ударение се среща гласна ѣ: *пѣт', зѣби, гѣба, кѣшта, рѣка, сѣбута, мѣш', пѣпка, шѣгл'ѣн', шѣтѣк, шѣс'н'ѣа, п'л'ѣтѣт, п'р'ѣдѣт, праиѣт, п'ѣрѣт, б'ѣрѣт, ч'ѣтѣт*. А без ударение вместо ж се среща гласна а — звук среден между а и ѣ: *п'лѣта, праи'а, пѣра, бѣра, чѣта* и пр. След мека съгласна обаче се среща само гласна ѣ: *мѣл'ѣ, мѣл'ѣт, гѡр'ѣ, хѡд'ѣ, хѡд'ѣт, мѡл'ѣ, мѡл'ѣт, п'ѣйѣ, п'ѣйѣт*.

2. Стб. ѡ

Вместо стб. малката носовка ѡ във всички положения под ударение се среща само гласната е: *пѣт', пѣтѣк, мѣсу, клѣтѣа, рѣт, лѣш'та, зѣт', тѣш'ку, жѣд'ѣн, жѣтѣа, шѣтѣм, чѣду, ѣтѣрѣа, ѣдѣр, фнѣтр'ѣ*.

Гласната е вм. стб. ѡ напълно съвпада с етимологическото е и се развива по същия начин, т. е. в неударена сричка се изговаря като ѣ или и: *дѣш'ѣт', п'р'ѣл'ѣ, м'ѣс'ѣ, р'ѣдѣ, изѣк'* и пр.

3. Стб. *ы*

Като заместник на стб. *ы* във всички случаи се среща гласна *и*, която напълно се е изравнила с етимологическото *и*: *син, риба, мийш'ка, сйр'н'ъ, ш'всѡк, жѣни*.

4. Стб. *ь*

Вместо стб. гласна *ь* в едни случаи има *ъ* (*мѣгла, мѣнич'ѣк, глѣд'ѣн, жѣд'ѣн, хѣр'ѣн, душ'ѣл, утиш'ѣл, слѣш'ѣл*), а в други е (*тѣнѣк, тѣп'ку, тѣу'ну, ден', жѣлт, лѣскѣу, лѣс'ѣн, ушѣн, устѣн, уцѣт', питѣл*), което неударено се е развило както етимологическото *е* — *т'ѣш'ниѣца, с'т'ѣш'нй сѣ*.

5. Стб. *ѣ*

Характерна особеност за говора е якавият изговор вместо стб. гласна *ѣ* под ударение, без оглед на следващата сричка. В това положение винаги се среща гласна *а*, пред която съгласната е омекчена:

а) Пред твърда сричка: *б'ала, л'ату, Ш'ара, м'лаку, двѣ л'аба, н'амѣм, с'ану, г'н'азду, т'асту, гул'ама, п'расна уда, с'акуй, с'рада, д'рачка*; в едносрични думи и крайни твърди затворени срички: *с'м'ѣф, б'ѣл, л'ѣп, б'ѣф, с'н'ѣк, ч'ѣк, гул'ѣм*.

б) Пред мека сричка: *б'али, л'ат'ѣн, ш'р'ѣм'ѣ, с'ѣши, с'ѣм'ѣ, нид'ѣл'ѣ, м'л'ѣч'ѣн, б'ѣш'ѣ, хубѣи п'ѣс'ни п'ѣши, изгур'ѣла хми п'л'ѣш'н'ѣта, с'н'ѣж'ѣн ч'ѣк, ш'ѣш'кит'ѣ му изрус'ѣли ут слѣнцѣту, н'ѣш'ту, с'м'ѣш'ѣн, с'м'ѣш'ну, ж'уш'ѣйм'ѣ, ч'ур'ѣши, зѣ ум'ѣс'ѣт б'ѣл' л'ѣп, д'ѣт'ѣ, дукѣт ни прикѣд'ѣхм'ѣ, ни с'ѣдѣхм'ѣ да идѣм', м'ѣсим' си сѣмѣнки л'ѣба, да пул'ѣйѣ, д'р'ѣнки, пун'д'ѣл'ник, калмѣна ш'т'ѣла да ма п'рим'ѣн'ѣ*.

В края на думата при числителни и наречия *вм ѣ* се среща *е*: *д'ѣе, кѣдѣ*.

В неударена сричка *'а* *вм. стб. ѣ* запазва своя гласеж, но се редуцира подобно на *а* в неударено положение след мека съгласна и напълно съвпада с редуцирано *е* в *'ѣ*. Този изговор на неударено *'а* не е в зависимост от характера на следващата сричка: *с'м'ѣнйф, зѣ сѣ об'л'ѣч'ѣ, пу с'н'ѣгѣ, т'р'ѣш'лйф, с'р'ѣдѣта, г'р'ѣхута, б'ѣл'ѣйѣ сѣ, ш'р'ѣмѣту; жѣнскит'ѣ, йѣбѣл'кит'ѣ, нѣшит'ѣ, цѣр'нит'ѣ* (за глаголните форми на мин. свѣр. време и минало свѣршено и несвѣршено причастие виж тук по-надолу).

Затвърдяване на предходната съгласна пред *'а* *вм. ѣ* се среща при думите *ѣал, ѣала, ѣалу, ѣали, ѣал' ден', също и ф срѣдѣ Марйѣца, срѣдѣту, срѣдѣ нѣш'*.

В някои случаи вместо *'ѣ* от стб. неударено *ѣ* се среща *и*: *питѣл, диѣа*.

6. Изпадане на неударени гласни

Една от характерните черти за фонетиката в говора на с. Нова Надежда, покрай якането, е редукцията на неударените гласни.

Поради силната редукция често се стига до крайна степен на редуциране, т. е. до пълно изпадане на тези гласни. Тази крайна степен на редукция може да се свърже с наличието на тенденция да се съкращават многосричните думи.

Преди да пристъпя към разглеждането на случаите, в които има изпадане на неударени гласни, ще спомена, че тези гласни не изпадат, когато се намират след съчетание от две и повече съгласни.

а) Гласната *a* изпада в следните случаи:

а) В членуваната форма на имената от женски род, които се състоят от три и повече срички: *машинта, салатта, кош'ниста, бъркан'иста, п'он'ниста, бан'иста, зан'наста, круш'ниста, лис'ниста, п'ър'шунта, риж'аниста, т'ен'мелта*, но *маха'лката, ст'овната, бриса'лката*. При последните три думи *a* се пази, защото стои след съчетание от две съгласни.

б) В членуваните форми на имената от среден род множ. число: *г'веш'ята, дър'веш'ята, йаг'н'ята, гър'н'ята*, но *м'вст'ята, г'н'вз'д'ята, луз'ята*.

в) В членуваните прилагателни от ж. р.: *дибел'та, б'ал'та, с'ин'та, зъл'ен'та, гул'ам'та, цър'в'ен'та*. Тук освен след консонантно съчетание изпадане не става и след звука *v* (*ш*), та затова се срещат формите: *хуба'вата, кир'ли'вата риза, с'ив'ата*.

г) В членуваните числителни бройни: *двам'ин'та, трий'ста, чет'ор'ист'та*.

Покрай формата *хор'ата*, среща се и форма *хор'та*.

б) Гласната *e* изпада в следните случаи:

а) В членуваната форма на думите от среден род ед. ч. и в нечленуваната и членуваната форма на тези думи в множ. число: *мел'ту, мел'та, мел'тата; с'вин'ту, с'вин'та, с'вин'тата; кот'ту, кот'та, кот'тата; куш'ту, куш'та, куш'тата; магар'ту, магар'та, магар'тата; прас'ту, прас'та, прас'тата; ма'лаш'ту, ма'лаш'та, ма'лаш'тата*. Също при думата *кон'* членуваната множествена форма е *кон'ту*.

б) В членуваната множествена форма на *-ту* при събирателните съществителни от мъжки род: *кв'ун'ту* (от *кв'ун'* — пъпеш), *бустан'ту, фъс'тв'с'ту, ду'лан'ту, з'ум'б'ул'ту, н'упер'ту, цър'ул'ту, хай'ван'ту*.

в) При глаголите в повелително наклонение: *тур'т'ъ, мел'т'ъ, фан'т'ъ, н'лет'т'ъ, реч'т'ъ, каш'т'ъ, зем'т'ъ, с'ач'т'ъ*, но *ом'рит'ъ, рук'нит'ъ*.

г) В думите *сир'н'ъ* (сирене), *пун'д'ал'ник* (понеделник), *цар'ца* (царевича), *тинкий'а* (тенекия), *път'ка* (пътека); *нид'ал'ъ* по-често се изговаря *н'д'ал'ъ* — *са н'д'ал'ъ, с'етната н'д'ал'ъ*.

д) В местоименията: *най'ту, шай'ту*.

Когато гласната *e* изпадне, мекостта на предходната съгласна се запазва.

в) Гласната и изпада в следните случаи:

а) В членуваната множествена форма на *-т'ъ* при имена от женски род с три и повече срички: *куш'ар'т'ъ, кош'нис'т'ъ, бани-с'т'ъ, царис'т'ъ*.

б) В членуваните прилагателни в множествено число: *б'ал'т'ъ, ш'ар'ън'т'ъ, дър'ън'т'ъ, цър'ън'т'ъ*, но *д'легит'ъ*.

в) При собствените имена и имената за родство от ж. р.: *Пен-нит'ъ, ван'нит'ъ, чан'нит'ъ, какин'т'ъ, мамин'т'ъ, бабин'т'ъ*.

г) В местоименията: *наш'т'ъ, ваш'т'ъ*.

д) В думите: *пос'ън'ца, къс'ъл'ца, мис'лин'ца, мот'ка* (мотика).

И тук, както при изпадането на гласната *е*, предходната съгласна запазва своята мекост.

г) Гласната **о** изпада в следните случаи:

а) В членуваната форма за единствено число на имената от среден род: *маст'лту, жйт'лту, чёл'лту, сёл'лту, прёл'лту*.

б) В членуваните прилагателни от среден род единствено число: *лош'лту, б'ал'лту, син'лту, гул'ам'лту, мам'ънт'лту, баб'ънт'лту, к'ънт'лту*.

Думата *рабу'та* често пъти в бързата реч се изговаря *ра'пта*.

С Ъ Г Л А С Н И

От съгласните в звуковата система на говора по-голям интерес представят *в* и *ф*. Тези съгласни търпят различни промени в зависимост от положението им в думата.

Обща особеност на тези съгласни е, че са билабиални, а не лабиодентални по начин на учленение. Степента на билабиализацията им е различна и зависи от следващата гласна. Когато *в* и *ф* са пред предните гласни *е* и *и* тя е по-слаба, а когато са пред задноезичните *ъ* и *а* е по-силна. Освен това билабиализацията е различна у различните лица и зависи още от темпото на говора.

Пред задните лабиални гласни *о* и *у* съгласната *в* достига до крайна степен на лабиализация и изпада.

1) Съгласна *в*

В началото на думата пред гласните *а, ъ, е, и*, вместо *в* се изговаря *ш*: *ш'всок, Ш'всил, ш'връб'лак, шид'алу, шис'и, Ш'ан'а, Ш'ъл'у, ш'ада, ш'акъл, ш'аш', ш'апц'шам, ш'арда!* (пази се!), *ш'ар'ъ* (варя), *ш'ар'ъ* (изпреварвам), *ш'взнак, ш'ъл'к, ш'ъл'на, ш'ъл'нка, ш'аш'ка, ш'връба, ш'вж'ъ, ш'вср'ъп, ш'вг'ъл'ън', ш'вт'ър, ш'иш'!, ш'ишу, ш'ай'ка, шид'ълу*.

Пред гласните *о* и *у* съгласната *в* изчезва: *ол, од'ън* (воден), *осък, уда, удйци* (водици), *уйник, уйна, улугар', удиница, уйш'т'ъ* и *уйш'т'ъ* (воище), *уйку, уч'ън'а*.

В началото на думата съгласната *в* пред друга съгласна минава във *ш*, асимилира се във *ф*, или изчезва в зависимост от характера на следващата съгласна.

1. Пред сонорни *м, н, л, р*, и пред звучни шумови съгласни се изговаря като *ш*: *шлага, шлача, шрагал, шръф*, мн. ч. *шърговъ* и *шръфтъ, шрътёну, шръкалу, шракам, шри, шрата, шгльбнат, шдуица, шдавам*.

2. Пред беззвучна съгласна *в* се изговаря като *ф*: *фпр'агъм, фтасъъм, фтори, фтриса ма, фтесъъм, фкир'тисъъм, фчесъъм* и пр.

3. Представката *в-* и предлогът *в* се изговарят като *ф* пред сонорна съгласна: *ф'мирисъъм, ф'нётр'ъ, ф'нйсьъм, ф'лизъм, фл'ау, ф н'ас*. Пред останалите съгласни те се изговарят като *ш* или *ф* в зависимост от характера на следващата съгласна: *ф т'аф, ф с'елу, ф т'ёунуту, ф х'избатъ, ш д'адутъ, ш г'ер'гуъъ*.

В началото на думата пред *с* и *з* *в* изчезва: *се, с'акуй, с'а-къд'ъ, с'й'кит'ъ, зймъм, зёми*.

В краесловието *в* винаги губи своята звучност и минава в беззвучно *ф*: *хубъф, диф, д'ър'т'лиф', к'риф, р'ошъф, п'ър'лиф, к'ор'ъф, д'адуф, Пёткуф, Димуф, р'каф, Ив'ануф*.

6. В средисловието пред гласна и звучна съгласна вместо *в* се среща *ш*: *дършоу, чершоу, п'ършоу, зрашоа, крашоа, шърговъ, наг'идъм, д'е'ър', з'ълшоа, н'ши'к'ши, з'от'ш'уф, хар'есъъм, г'лъшён, тр'ашоа, Добр'ъшоа, прашоа, хубъшоа, бат'ушоа, п'ър'лишоа, ч'и'ш'уши, но г'ар'ф'н', къл'ф'аи'*. Пред беззвучна съгласна се среща *ф*: *кл'ф'та* (кълва), *кр'ф'т'ъ, уф'ца*.

7. В съчетанието *-ово, -ево, -иво, -аво*, съгласната *в* изпада: *д'адуу, Хаскуу, Пёткуу, Ив'аннуу, Узун'ж'оу, ч'и'шуу, бат'уу, Кур'жуу, п'ър'лиу, пр'од'ъ, буд'лиу, курау, науй, зрау, прау, ж'уу*. В членуваните форми, когато тези съчетания преминават в средата на думата, второто *у* минава в консонантно *у (ү)*: *д'адуүту, Пёткуүту, буд'лиүту т'ел'ъ, кураүту, ж'уүту*. Същият случай намираме при глагола *прушадъм* — *да пр'од'ъ, пр'одуди!*

8. Съгласната *в* изчезва още в отделни думи като: *ц'ър'ул', з'т'ор, кън, дор, кък'о, той* (твой), *п'ош'ъ, в* глаголите на *-вя*: *шър'ъ, прайъ, нап'райъ, устайъм*.

При изпадане на интервокалното *й* понякога се среща вмъкване на *ш*: *т'ш'ага, с'т'ш'ъ, но Стуйан*.

2) Съгласна ф

Съгласната *ф* във всички случаи се изговаря като билабиално *ф (ф)*, освен пред лабиалните гласни *о* и *у*, пред които минава в *х*: *ф'в'сул', ф'н'ёр', фидану, фий, фил'ис, фил'ийъ, фитил', фронт, фтасъъм, ф'р'л'ъм* (хвърлям), *фана* (хвана), но *хортума* (фортома — въже), *хукара, хурна, хуста, хурч'а*.

3) Съгласна х

В началото и средата на думата съгласната *х* обикновено се пази: *хору, хора, ход'ъ, хукна, хълбук, хр'ускъм, хланну, сах'ан', снаха, л'ахна, с'уха, рах'ат, м'уха, с'хн'ъ, ках'ър, мах'алка, мах'на, мах'към, мах'ни, б'х'ла, б'х'та, но д'уфкъм, д'уфни, наф'адъм*. При глаголите в минало свършено и несвършено време: *знай'ъх'м'ъ, зна-*

йъхт'ъ, знаяъха; шидихм'ъ, шидихт'ъ, шид'ъха; п'л'ът'ахм'ъ, п'л'ът'ахт'ъ, п'л'ът'аха, п'л'ът'аха, п'л'етъхм'ъ, п'л'етъхт'ъ, п'л'етъха; рѣкъхт'ъ. Начално *х* е изчезнало в думите *орът'ник* и *л'ап*. В съчетанието *хв* началното *х* е изчезнало: *фатъм, фър'л'ъм, фър'ий*.

В краесловието *х* се изговаря като *ф*: *сур, глуф, ши'таф, сраф, т'аф, с'маф, мъл'чаф, дър'ж'аф, ниш'т'аф, п'л'етъф, напраиф, пукриф*.

В отделни думи се среща *х* вместо *й*: *гах'тан', нѣхън* (неин), *нѣх'ни, нѣхну*.

4) Съгласна н

Пред задноезичните *з, к, х*, съгласната *н* преминава в задно-велярно *п* (*п*): *мънишка, мъшишка, з'ушгийъ, к'ушк', тишкийъ, т'укашкана, тѣнишка, маъгу, Пѣнке, Wаъке*.

Меки съгласни

Твърде интересна особеност на говора е силната мекост (палаталност) на съгласните, която е много по-голяма и по-разнообразна от мекостта в българския литературен език и в останалите български говори.

Пред предните гласни *е, и* всички съгласни се омекчават¹ и в зависимост от учленителните им особености едни от тях са полу-меки (полупалатални), а други са напълно меки (палатални).

От всички съгласни най-силно се омекчава съгласната *л*: *пул'ѣка, п'л'ет, л'ис'н'ица, т'ѣл'ъ, д'л'ѣгу, ч'ѣл'ѣк', ф'ил'ис, шѣг'л'ън'*; тя звучи като чисто палатално *л*, подобно на *л'* пред *а* от стб. ъ.

При съгласната *р* палатализацията е сравнително по-слаба: *иб'р'йк', д'р'йп'и, п'р'ѣлу, нап'р'ѣш', б'ър'ък'ѣт', др'ѣбну*. Пред *а* от стб. ъ мекостта на *р* е по-голяма: *р'атку, пус'р'аш'към*.

Сравнително голяма е палаталността на съгласните *т, д, н*: *т'ѣл'ъ, шрѣт'ѣну, т'инк'ийъ, т'ъг'ѣл', д'йлка, йур'д'ѣк', д'ѣш'ър', н'имой, н'йт'и, н'йкуй, орѣт'н'ик, бун'ѣлка, ф'н'ѣт'р'ъ, шѣл'н'ън, л'ис'н'ица, н'ѣска* (днес), *н'и б'ѣша, н'йш'ту* — те не се отличават от мекостта на *т', д', н'* нред *а* от стб. ъ.

Същата палаталност имат и съгласните *к* и *г*: *бун'ѣл'ки, б'ър'ък'ѣт', ш'ик'ѣр', рѣк'ийъ, к'ир'п'йч', к'ил'ъндрѣ, д'л'ѣг'и, нѣг'и, т'ѣг'ѣл', Г'ѣр'г'и*.

Значително меки са съгласните *б, п* и *м*: *б'йл'ъ, б'ѣб'ъ, б'ил'л'йт'* (личи), *д'ѣб'ѣл, ч'ум'б'ѣр', хѣб'ѣр', баб'ица, п'исму, пуп'ѣр', п'йл'ъ, уп'йнъм, оп'ън'и, уп'ѣкън, пѣпъл,² т'ъм'ѣл', пъм'йт', п'ът'м'ѣс, м'ет, плъм'ън', м'ът'ѣм', м'ѣта, м'ир'йса, мум'йч'ъ, м'ѣсу*, почти толкова меки се тия съгласни, колкото и пред *а* в м. стб. ъ: *б'ал, б'ас'ън, пуб'ъл'ал, п'ас'н'ъ, м'асту*.

¹ Мекостта на съгласните пред *е* и *и* е отбелязана само в тая глава, а в другите глави не е отбелязана, за да не се усложнява текстът.

² При второто *е* има диспалатализация, но някои селяни произнасят и *п'ѣп'ъл*.

Съгласните *w* и *φ* също се омекчават, макар не толкова силно: *д'иш'ис'ил'*, *г'иш'еч'*, *душ'идъм*, *ш'ид'ат'*, *ш'икъм*, *г'ш'взэ*, *т'ил'иф'йр'*, *наф'ел'ън*, *т'уф'ек'*, *ф'ил'ис*.

Значителна мекост има и при съгласните *з*, *ц*, *с*: *з'ем'и*, *з'ел'ки*, *з'ет'*, *з'ймъм*, *уц'ет'*, *ин'ц'ер'*, *нойц'и* (ножици), *ц'йгън'ън*, *с'елу*, *с'йр'н'ъ*, *ус'ищъм*.

Съгласните *ж*, *ч*, *ш* винаги са само меки: *ж'ел'ъзу*, *ж'йту*, *ж'уф*, *ж'уба*, *дър'ж'и*, *ч'есту*, *ч'ил'йк*, *ч'ис*, *ч'уш'м'а*, *ш'ил'ъ*, *ш'етъм*, *ш'ърк*.

Съгласните силно се омекчават и когато се намират пред друга мека съгласна или сричка. При това всички съгласни не се подават еднакво на омекчение.

Съгласните *л*, *н*, *р* и *т* се омекчават винаги, докато останалите съгласни в едни случаи се омекчават, а в други не:

л > л' — *къл'ч'ъ*, *шъл'н'ън'*, *пъл'н'и*, *зъл'ш'и*, *мал'ки*, *йабъл'ки*, *мъл'ч'и*, *пуп'р'ел'ки*, *напъл'н'ън*, *ж'ел'т'и*, *з'ел'ки*, *пун'д'ал'ник*, *бун'ел'ки*, *бул'ки*.

н > н' — *Шан'ч'у*, *с'ин'ж'йр'*, *м'ън'д'ер'*, *ик'ин'д'ийъ*, *плън'н'йна*, *мън'д'йлка*, *им'р'ин'д'йшъм*, *тън'т'ела*, *пдн'н'ица*, *клан'н'ъц*.

р > р' — *йур'д'ек*, *п'ратър'ник*, *бор'ч'*, *здр'л'ън'*, *п'ър'ч'ем*, *к'ьс'т'ър'м'е*, *Гер'г'и*, *т'ър'л'йк*.

т > т' — *дрът'н'ик*, *п'ят'м'ес*, *шрът'к'и*, *пдт'н'ик*, *т'ш'ага*, та дори *бат'ку* умал. от *бат'у*. Пред *р* твърдостта на *т* се запазва: *пдтр'всн*, *ф'н'етр'ъ*.

к > к' — *т'ък'м'е*, *д'ик'т'йшъм*, *т'йк'ш'и*, но *свкл'ет'*, *х'укни!*

м > м' — *ч'ум'бер'*, *им'р'ин'д'йшъм*.

п > п' — *х'л'еп'к'и*, *к'ин'ч'а*, *с'йн'н'и*, но *трдн'и*, *нап'л'уф*, *зап'р'аф*.

б > б' — *иб'р'йк*, но *бубр'ък*, *наб'лиж'аща*.

ш > ш' — *г'ш'вр'ек'*, *р'еш'н'и*, *р'еш'л'у*, *тр'ш'л'йу*, но *с'ш'л'ък*.

г > г' — *д'йг'н'и*, *л'ег'н'и*, *прдс'вг'н'и*, *с'т'ег'н'и*.

д > д' — *уд'д'ал'ъм*, *д'л'егу*, *уд'л'ап'ъм*, *д'ш'еч'ъра*, *пуд'н'йсъм*, но *др'ащ'ки*.

з > з' — *йуз'м'ет'*, *с'уз'д'йшъм*, *из'л'йъм*.

с > с' — *п'ас'н'ъ*.

Освен в горните случаи, силно се омекчават твърдите съгласни и пред изчезнала предна гласна *е* и *и*. Покрай примерите, приведени при изчезнали *е* и *и* (виж тук стр. 183), могат да се приведат и следните: *риж'ан'ца*, *кур'ем'ту*, *път'ка*, *мът'та*, *д'ат'та*, *ч'ет'т'ъ*, *д'ил'аф'ту* и пр.

Съгласните *ж*, *ч*, *ш*, както се отбеляза по-горе, винаги са само меки, затова пред тях се омекчават всички твърди съгласни: *мъл'ч'и*, *къл'ч'ъ*, *ман'ж'а*, *п'ър'ш'уна*, *бор'ч'*.

Меки съгласни в края на думата

Наличието на меки съгласни в края на думата също така е интересно явление, но е трудно да се открият никакви закономерности в употребата на отделните съгласни. Поради това давам повече примери за всяка отделна съгласна, в положение след различни

съгласни, като на места се опитвам да обясня причините за тая мекоост с влияние на предходна мека съгласна.

Съгласната *p* в краесловието в повече случаи е мека, но се срещат и случаи с твърдо крайно *p*. Причина за мекия или твърд изговор на тази съгласна би могло да бъде ударението, тъй като в ударена сричка *p* е меко, а в неударена то е твърдо. Срещат се и някои изключения.

С меко *p* след гласните *à, ù, è* са думите: *чум'б'ер', с'зм'ер', п'ндар', кантар', г'ш'дар', хамбар', хастар', йулар', нафтар', сукар', браснар', крч'мар', уфч'ар', цар', кар', панайр', пиш'кир', б'йр', т'иб'иш'йр', ч'им'ш'йр', ф'зн'ер', м'зн'д'ер', ш'ик'ер', х'б'ер', х'ск'ер', б'т'ер', пун'ер'.*

Изключение правят думите *дамар, дар, ш'унар*, в които независимо от ударението *p* е твърдо. След ерова гласна *p* е винаги твърдо: *к'т'ер, к'х'ер, айг'ер, х'с'ер, п'с'ер, б'умб'ер, уг'ер, ком'ер*, но след *ъ* то има мек изговор — *ш'ат'ер', д'еш'ер'.*

Още по-трудно е да се открие някаква закономерност в употребата на меко и твърдо крайно *l*.

С меко *l* в края на думата са почти всички думи от турски и гръцки произход, а също така и сравнително малко домашни думи: *паспал', с'мигдал', картал', г'агал', т'вг'ел', т'ел', т'эм'ел', т'вс'т'эм'ел', д'виш'к'ел', к'т'ил', д'иш'ис'ил', к'йл', гол', г'ур'д'ул', з'ум'б'ул', п'ус'к'ул', м'рт'т'ел', ф'с'ул', ц'р'ул', сол', п'к'ел'.*

С твърдо *l* са голяма част от старите думи и нови български думи, влезли в говора от българския книжовен език: *ч'уш'ал, санд'ал, кат'ал, кал, ш'ал, ш'т'иф'ал, пап'агал, пит'ел, ш'рз'ел, тун'ел, пеп'ъл и пеп'ъл, кис'ъл, г'д'ъл, к'к'ъл, гр'ф'ъл, ш'омб'ъл, скрип'ъл, уч'ит'ъл, к'т'ъл, даскал, стол, ол, гол, д'аул, ж'йркул, п'иш'к'ул, ч'ат'ал, дал, капсул, расул, п'расул.*

Съгласната *n* в края на думата е мека и твърда. Мекостта на старите думи е запазена, а покрай тях има много нови думи с меко крайно *n*. Например: *ден'* (стб. днь), *кон', т'аган', сукман', казан', катран', кулан', куч'ан', й'рген'* (но *й'рген'ън*), *пилин', т'план', с'н', г'арф'н', др'н', с'р'н', плам'н', кам'н', кор'н', г'реб'н', др'б'н', с'п'н', с'м'н', п'скун', лих'н', д'узен', к'л'п'ден', пиш'к'йн', мис'к'йн', здр'л'н', к'юн', уркуз'ун'.*

Не малко са примерите и с твърдо *n* в края на думата: *миш'ан, стан, др'ан, уш'ен, уст'ен, риж'ен, син, тр'н, касан'ън, утр'ън, др'н, коп'н, с'л'н'ън, зан, тийм'ан, к'йн, бл'ст'ун* (бастон).

Съгласната *t* в края на думата винаги е мека: *п'м'йт', с'им'йт', тр'оскут', л'б'ут', л'х'ут', г'дспут', кл'дпут', ск'дкут', б'ър'з'к'ет', т'б'вет', с'к'л'ет', з'ет', гур'бет', ад'ет', уц'ет', п'ет', к'д'р'с'ун'ет', т'ж'ър'ет', рах'ат', к'с'ат', кум'ат', ин'ат', дум'ат', мукай'ат', п'т', л'ак'т', н'ек'т', ж'ел'т', д'ес'т', д'еш'т', но *скут', к'мет, плат, грат, кат, ц'ш'ат, с'ш'ат.**

Съгласната *k* в повече случаи е твърда, но се среща и крайно меко *k* и то най-вече в чуждите думи. След *e* в чуждите думи съгласната *k* е мека: *п'ъл'т'ек', л'ъл'ек', г'ш'р'ек', г'р'ч'ек', йур'н'ек', йур'д'ек', т'ек', ч'ъл'ек', ф'зн'д'ек',* а в домашни е твърда: *п'ек, д'л'ек.* Същото е и след *и*: *ф'йн'ик', т'ър'л'ик', ч'ил'ик', иб'р'ик',*

стч > *сч* > *хч*: *лѣхч'ъ*, *мѡхч'ъ*, *крѣхч'ъ*, *брѹхч'ъ*, *дѣхч'ъ*, *м'ѣх-*
чина, *тѡхч'ъ*, *да ѣхчис'т'ъ*.

зц > *хц*: *жѣл'ѣхца*.

вн > *мн*: *грѣмна*.

бн > *мн*: *грѣмна*.

цт > *ст*: *каѡѡс'ту* (каваците), *ч'ѡѡс'ту* (човеците).

хв > *ф*: *фан'!* (хвани), *пѡтфѣн'!* (подхвани), *фрѣкна*.

кт > *хт*: *лѡхт'ъ* (лакти).

кт > *хт* > *фт*: *дѡфтур*.

В групата *стр* съгласната *т* изпада: *с'р'ѡлкѣм*, *с'р'ѡл'ѣ*, *с'ѣсрѡ*,
с'р'ѡш'ница, *сѣрна* с метатеза от *срѡна* (страна), *ѡѣсрѣп*, *срѡф*, *срѡ-*
ш'ну, *зѡсрук*, *бѣсрѡ уда*, *с'рѣж'ѡ* (стрижа); а в групата *здр* изпада
съгласната *д*: *зрѡф*, *зрѡш'ъ*.

згл > *зл*: *ѡѣзлафка*.

тц > *цц*: *кѣц'цийѣ*.

тч > *чч*: *пѣч'ѣ*.

Съгласната *т* в края на думата след съгласна изпада: *чис*,
гос, *мос*, *чес*, *пос*, *крѣс*, *прѣс*, *ч'уф* (чифт).

II. УДАРЕНИЕ

СЪЩЕСТВИТЕЛНИ ИМЕНА

Мъжки род

Едносричните имена от мъжки род по ударението си се делят
на две групи — с неподвижно и с подвижно ударение:

а) С неподвижно ударение ($\overset{\cdot}{\text{—}} / \overset{\cdot}{\text{—}} \text{—} / \overset{\cdot}{\text{—}} \text{—} / \overset{\cdot}{\text{—}} \text{—} \text{—}$) са:
брат, *брѡт'ъ*, *брѡт'ѣ*, *брѡт'ту*
ол, *ол'ъ*, *олѡш'ъ*, *олѡш'ту*

Същото ударение имат още: *бен'т'*, *б'рич'*, *гос*, *дор*, *кош*, *кол*,
куп, *нош'*, *мос*, *ок*, *прѣт*, *сноп*, *стол*, *тас*, *л'ап*, *к'мет*.

б) С подвижно ударение: ($\overset{\cdot}{\text{—}} / \text{—} \overset{\cdot}{\text{—}} / \overset{\cdot}{\text{—}} \text{—} / \overset{\cdot}{\text{—}} \text{—} \text{—}$) са:
б'р'ак, *б'р'агѣ*, *б'р'аг'ѡш'ъ*, *б'р'аг'ѡш'ту*,
град, *град'ѣ*, *градѡш'ъ*, *градѡш'ту*.

Към тая група принадлежат още: *с'н'ак*, *бик*, *грѡф*, *гѣс*, *дѣш'*,
нус, *прак*, *цѡ'ат*, *с'м'аф*, *син*, *сѣн'*, *чук*, *праф*, *мрас*, *глас*, *плук*,
рет, *сѣт*.

Двусричните имена от м. р. са с неподвижно ударение:

мѡмѣк, *мѡмѣка*, *мѡмци*, *мѡмцит'ѣ*,
кѡм'ѣн', *кѡм'ѣн'ѣ*, *кѡм'ѣн'ѣ*, *кѡм'ѣн'ту*.

Такива са още: *гѡш'дѡр'*, *другѡр'*, *ѡѣрзѣл'*, *п'ѣтѣл'* и др.

Едносричните имена с представка получават ударение върху
представката: *зѡшрѣс*, *зѡпл'ѣс*, *ѣзбур*, *пѡлук*, *п'р'ѡсул*, *рѡсул*, *пѡткур*
и са с неподвижно ударение.

Женски род

Двусричните имена от женски род по ударение се разпреде-
лят в следните групи:

а) С неподвижно ударение върху корена (— — / — — / — — — / — — —) са:

лѝпа, лѝпи, лѝпата, лѝпит'ъ
п'ас'н'ъ, п'ас'ни, п'ас'н'ята, п'ас'нит'ъ
баба, баби, бабата, бабит'ъ.

Към тая група се отнасят още: *кѝш'та, кра'та, ка'ка, ка'па, каш'а, кож'а, гуж'а, буб'а, ж'аба, ш'аш'ка, грѝпка, г'нида, сла'ма.*

Тук ще трябва да се отнесе и *зѝм'а*, макар че покрай *зѝмата* се казва и *зим'та*.

б) С подвижно ударение; в ед. ч. с ударение върху основата, в мн. ч. в нечленуваната форма върху корена, а в членуваната върху основата (— — / — — — / — — / — — —):

трух'а, трух'та, трѝхи, трухѝт'ъ,
мум'а, мут'та, мѝми, мумѝт'ъ

Към тая група се отнасят още: *с'ъср'а, снах'а, м'ътл'а, душ'а, ж'ън'а, пул'а, искр'а, кус'а, кур'а, куз'а, кус'а, ж'ъгл'а, уд'а, ус'а, турб'а, т'ъсл'а, ч'ъл'а.*

б) С неподвижно ударение върху основата (— — / — — — / — — — / — — —):

шрат'а, шрѝт'та, шратѝ, шратѝт'ъ
с'шѝр'н'а, с'шѝр'н'ята, с'шѝр'ни, с'шѝр'нит'ъ
пар'а, пар'та, парѝ, парѝт'ъ.

г) С подвижно ударение; в тази група са думите, които в нечленуваните форми са с ударение върху корена, а в членуваните върху основата (— — / — — — / — — — / — — —):

мѝха, мух'та, мѝхи, мухѝт'ъ
дѝска, дѝск'та, дѝски, дѝскѝт'ъ

Към тая група се отнасят още: *глѝта, рѝка, сѝлза, тр'а'та, шѝрба* и др.

Среден род

Всички двусрични съществителни, завършващи на *у*, в ед. ч. са с ударение на първата сричка, а в мн. ч. върху последната: *сѝлу — с'ъл'а, жѝту — жит'а, чѝлу — ч'ъл'а, хѝру — хур'а* и пр. По ударението в членуваните форми те се делят на две групи:

а) В единствено число с ударение върху корена, а в множествено число — върху основата (— — / — — / — — / — — —):

сѝлу, сѝлту, с'ъл'а, с'ъл'ата
жѝту, жѝтту, жит'а, жит'ата

Тук се отнасят още: *шѝну, дѝну, гѝрлу, булу, л'ату, злату, с'ану, шѝлу, чѝлу* и др.

б) С ударение върху основата (— — / — — — / — — — / — — —):

м'асту, м'астоту, м'аста, м'астата
маслу, маслоту, масла, маслата

Тук се отнасят още думите: *чершу, пр'елу, дършу, хору, кълбу, гоўну, брашну, ўху, оку, листу, седлу, г'р'йблу, раму, перу, кр'осну, пр'осу, ребру.*

Думите от среден род, завършващи на *-ъ* са с неподвижно ударение само върху корена ($\bar{\text{---}}$ / $\bar{\text{---}}$ — (—) / $\bar{\text{---}}$ — (—) / $\bar{\text{---}}$ — —):

куч'ъ, куч'ту, куч'та, куч'тата
пил'ъ, пил'ту, пил'та, пил'тата
гър'н'ъ, гър'н'ту, гър'н'та, гър'н'тата

Към тая група се отнасят думите: *м'омч'ъ, ш'ож'ъ, бил'ъ, гър'н'ъ, йаг'н'ъ, йар'ъ, д'ат'ъ* и др.

Изключения правят някои нови думи, в които ударението е както в българския книжовен език: *мур'е, мур'ету, мур'ета, пул'е, пул'ету, пул'ета, пул'етта, ш'к'ъм'б'е, куб'е, п'ър'д'е, к'ъл'о.*

Умалителните имена имат неподвижно ударение: *к'он'ч'ъ, к'он'ч'ъ-ту, к'он'ч'ъта, к'он'ч'ътта.*

ГЛАГОЛИ

Двусричните глаголи в I л. единствено число сег. време не свършен вид имат ударение върху корена. Едни от тях запазват това ударение във всички останали форми за сегашно време, а други в останалите форми преместват ударението върху основата:

а) С неподвижно ударение върху корена са:

пий'ъ, пийш', пий'ъ, пий'м'ъ, пийт'ъ, пий'ът
с'ай'ъ, с'айш', с'ай'ъ, с'ай'м'ъ, с'айт'ъ, с'ай'ът

Към тая група се отнасят: *кап'ъ, р'аж'ъ, л'ай'ъ, ход'ъ, м'ож'ъ, йкна, плакна* и др.

б) С подвижно ударение са глаголите:

б'ера, б'ереш', б'ер'е, б'ер'ем'ъ, б'ер'ет'ъ, б'ер'ът
къл'на, къл'неш', къл'н'е, къл'н'ем'ъ, къл'н'ет'ъ, къл'н'ът

Към тая група се отнасят: *п'аса, шър'ъ, т'еж'ъ, дър'ж'ъ, м'ета, мъл'ч'а, глас'ъ, л'еж'а, гър'м'ъ, шър'т'ъ, г'реба, п'еч'а, т'еч'а, с'ач'а, клада, п'реда, п'лет'а, ч'ета, коша, р'еш'а, кл'ѡта, крада, раст'а, ш'л'ач'а, кад'ъ, р'ад'ъ, глас'ъ, шар'ъ, седа, шър'т'ъ, гър'м'ъ, л'еж'а.*

Глаголите от свършен вид винаги са с ударение върху корена във всички лица на единствено и множествено число: *л'егна, л'ег-ниш', л'ег'н'ъ, л'ег'ним'ъ, л'ег'нит'ъ, л'егн'ът, зъ шикна, с'шйрна, рукна, кун'ъ, тръгна* и др.

Глаголите с представка в I л. ед. ч. са с ударение върху представката. Във 2 и 3 л. ед. ч., 1, 2, 3 л. мн. ч. ударението пада върху основата: *напиш'а, напиш'ъ, напиш'м'ъ, напиш'т'ъ, напиш'ът; истрий'ъ, оший'ъ, искупа, од'ъра, наб'ъра, закул'ъ, зак'ъсн'ъ, ос'ъкна, и'з'никна, и'згр'ъба, под'р'ъма, и'збуда, наклада, под'р'ъда, окъп'ъ, отр'ъпа, закуша, намаж'а, об'лиж'а, и'зл'ъж'а, под'б'ий', п'рик'ъд'ъ,*

пòклът'ъ, пòдм'ъс'т'ъ, ùз'м'ъс'т'ъ, пòс'ш'ир'ъ, нàс'ш'ир'ъ, пòсид'ъ, пòуч'а, òкич'ъ; нàп'лаш'ъ, пòд'ърж'а, пòлиж'а, пòсид'ъ, пòуд'ъ, нà-плаш'а и др.

От останалите времена трябва да се спомене ударението на глаголните форми от III спрежение в аорист. Ударението в тези случаи винаги пада върху корена: *кàзъф, кàза, кàза, кàзàхм'ъ, кàзàхт'ъ, кàзàха; м'инъф, п'исъф, ùскъф, хòд'уф, ф'ър'лиф, кàш'лиф, с'р'àлиф, пèкъф* и др. Единствен случай на ударение върху крайната сричка се среща при глагола „имам“ и то най-вече във 2 и 3 л. единствено число и всички лица на множествено число: *имàш'ъ м'òгу цàр'ца; имàхм'ъ, имàхт'ъ, имàха*. Тези форми се срещат в говора на някои стари жители на селото, но са на изчезване, тъй като у младите те не се срещат.

Ударението при повелително наклонение е винаги върху първата сричка, независимо дали глаголът е с представка или без представка: *нàб'ъри — нàб'ър'т'ъ, п'раши — п'раш'т'ъ, ùчи — ùч'т'ъ, нàучи — нàуч'т'ъ, п'лèти — п'лèт'т'ъ, с'ипи — с'ип'т'ъ, рèчи — рèч'т'ъ, с'àчи — с'àч'т'ъ, рàс'с'ъчи — рàс'с'ъч'т'ъ, òхчи — òхчит'ъ (осечи), б'рàни — б'рàн'т'ъ, пòбръни — пòбрън'т'ъ, пòд'ръш' — пòд'ръш'т'ъ, пий — пийт'ъ, нàпий — нàпийт'ъ, трай — трайт'ъ, пò-т'р'ий — пòт'р'ийт'ъ.*

III. МОРФОЛОГИЯ

1. СЪЩЕСТВИТЕЛНИ ИМЕНА

Съществителните от мъжки род образуват именителните форми за единствено число както в българския книжовен език: *грат, п'лет, ч'ш'ак, думàт', душàр', кон'* и др.

Съществителните от женски род окончават на гласната *à*, когато е под ударение и на гласната *а*, когато е без ударение: *ж'ънà, с'ш'ин'а, кулà, м'ът'лà, крàшà, лàхнà, т'ен'ж'урà, ч'ур'àш'а, т'р'àш'а, кòш'ка, китка, цàр'ца, р'ька* и др. Известен брой думи от женски род имат окончание *-ийъ*: *тинкийъ, ф'ши'кийъ, кип'рийъ*.

Двусричните съществителни от среден род в ед. число окончават на *-у, -ъ* или *-ò, -è*. Много по-често се срещат окончанията *-у, -ъ*, защото думите от среден род обикновено са с ударение върху корена: *м'есу, брàш'ну, м'л'àку, л'исту, òку, ùху, к'рилу, п'еру, с'елу, ж'иту, ч'елу, м'àсту, к'ълбу, п'исму, с'àну, т'ел'ъ, л'иц'ъ, г'ър'н'ъ, ùг'н'ъ, ш'ил'ъ, п'ил'ъ, д'àт'ъ, г'àм'ъ, ш'р'ам'ъ*. Окончание *-ò, -è* имат някои заети думи като *к'ълò, мурè, п'ър'дè* и отглаголното съществително *спанè*. Многосричните думи в един. число имат същите окончания: *б'ър'д'илу, мумийч'ъ, к'ън'д'илу, но кил'внд'рò, кул'в'лò* и *кул'ълè*.

Образуване на множествено число

Мъжки род

Имената с две и повече срички, а също така и някои едносрични имена образуват множествено число с помощта на оконча-

нието *-ъ*, получено чрез редукция на краесловната гласна *e*: *б'у'у'л'ъ*, *с'ел'ън'ъ*, *д'аскъл'ъ*, *д'руг'ар'ъ*, *уф'ч'ар'ъ*, *сукман'ъ*, *пр'бс'т'ън'ъ*, *к'л'опут'ъ*, *к'окъл'ъ*, *п'ш'кул'ъ*, *ц'ър'ул'ъ*, *тиган'ъ*, *куч'ан'ъ*, *с'ъмун'ъ*, *к'ъун'ъ*, *б'ьд'ем'ъ*, *к'ал'ам'ъ*, *ч'екъл'с'ъ*, *пр'бс'т'ъ*, *г'ос'т'ъ*, *ц'ър'ъ'ъ*, *к'ър'ъ'ъ*, *с'ъмун'ъ*, *кум'ат'ъ*, *д'ум'ат'ъ*, *син'ж'ир'ъ*.

Изключение правят имената на *-к*, които образуват множ. число с окончание *-и*: *к'а'ш'ак* — *к'а'ш'аци*, *фин'ик'* — *фин'ици*, *к'ътуци*, *м'ьтоци*, *п'разници*, *об'лъци*, *буб'р'ъци*, *ш'ъл'ци*, *мустаки*, *уш'ники*.

Съществителните с наставка *-ън* образуват множествено число с окончание *-ъ*, но без тая наставка: *с'ел'ън'ън* — *с'ел'ън'ъ*, *гр'аж'дан'ън* — *гр'аж'дан'ъ*, *хай'ш'ан'ън* — *хай'ш'ан'ъ*. Съществителните *т'ур'ч'ън*, *с'ър'б'ън*, *г'ърк*, *албан'ъци* и т. н. имат формите *т'урци*, *г'ърци*, *албанци*, *с'ърби*, но *б'ълг'ър'ъ*.

Едносричните съществителни от мъжки род, които в литературния език образуват множ. число с окончание *-ове*, в говора имат окончание *-(у)ш'ъ*, *(у)ш'ъ*. Трудно е да се определи кое от тях е по-старо, тъй като двете форми се употребяват еднакво. Формите на *-(у)ш'ъ* се срещат по-често в речта на младото поколение, а формите на *-(у)ш'ъ* в речта на по-старите. Според един старец от с. Черногорово (Караорман) да се казва *н'ож'ш'ъ н'е и'ъ п'рилич'ну*. *Н'е си гу ш'ик'ъм'ъ н'ож'ш'ъ*, казва същият. Формите с окончание *-(у)ш'ъ* се чувствуват като груби и старците, които най-добре пазят традиционния говор, ги избягват. Затова в тяхната реч се срещат по-често *м'ост(у)ш'ъ*, *д'ъж'д'уш'ъ*, *ст'ол(у)ш'ъ*, *к'м'ет(у)ш'ъ*, *ч'ук'ш'ъ*, *с'ин'ш'ъ*, *к'он'ш'ъ*, *ол'ш'ъ*, *кош'ш'ъ*, а по-рядко *ол'ш'ъ*, *л'ех'ш'ъ*, *кош'ш'ъ*, *м'ост'ш'ъ*, *ст'ол'ш'ъ*, *к'м'ет'ш'ъ*, *ч'ук'ш'ъ*, *г'ол'ш'ъ*, *с'ин'ш'ъ*, *г'рош'ш'ъ*.

Окончанието за бройно множествено число е *-а*, *-ъ*: *два кош'ъ*, *два м'оста*, *пет' ст'ола*, *два г'ол'ъ*, *три ч'ука*, *т'руйца сина*, *два с'ома*, *д'ес'ът' г'рош'ъ*.

Понякога бройната множествена форма се употребява и вместо мн. ч.: *ф'ир'ни*, *т'а к'он'ъ*; *д'ок'ър'ий т'а к'ол'ъ с ш'аш'т'а каруца*; *оч'и т'а д'ал'ъ*.

Собствените имена и имената за родство образуват множ. ч. с окончание *-ци*: *П'еткуфци*, *ч'и'уфци*, *д'адуфци*, *Иш'ануфци*. *Ф'наш'ту с'елу има м'л'огу Иш'ануфци и П'еткуфци*. *Им'ам си т'руйца ч'и'уфци и д'ш'ам'ина уйкуфци*. Тези имена образуват и други форми за множ. число с окончание *-уш'ъ*, с които се означава цял колектив или семейство: *П'еткуш'ъ*, *Т'он'ч'уш'ъ*, *ч'и'уш'ъ*, *д'адуш'ъ*, *уйкуш'ъ*. *Ш'ър' да т'ъ заш'ъда ш' д'адуш'ъ*. *На П'еткуш'ъ х'ми с'ъ з'губ'ъла ан'и'уф'ца*. *Н'еска Буй'ануш'а ф'ан'аха м'л'огу р'иба* (т. е. група рибари, между които най-известният е Боян). В такива случаи говорителят споме­нава името на онзи, който му е най-близък или е най-известен. Понякога формите на *-уш'ъ* се употребяват и за обикновено множ. число: *кр'ъстум н'ози* (със скръстени крака) *сид'ът на ш'ъл'з'ърки п'ед'* (пет) *д'адуш'ъ и п'рика'зш'ът*.

От *ш'ър'ф'*: множ. число е *ш'ър'ф'т'ъ*, но се казва и *ш'ър'ш'ъ*, а от *кр'ъф'*, *ц'ръф'* мн. ч. е *к'ър'ш'ъ*, *ц'ър'ш'ъ*.

Малка група едносрични съществителни от мъжки род образуват множ. число с помощта на наставка *-иш'та*: *п'ътиш'та*, *ка­лиш'та*, *к'раиш'та*, *п'л'етиш'та* и др.

Имената на *-ийъ*, поради редукции имат обща форма за ед. и мн. число: *идйн бузъжзийъ, двамина бузъжзийъ, буйжзийъ, кълъй-жзийъ, чурбъжзийъ, мъръклийъ*.

Думи с наставка *-ел*, независимо от произхода им, образуват множ. число с окончание *-ъ*: *урелъ, пителъ, кутълъ*; също и *ушён — ушёнъ, косъм — косъмъ*. Множествено число от *ден* е *дёнъ, има мдогу дёнъ* също и *три дёнъ*.

Думата *цигара* в говора е схваната като дума от мъжки род и формата ѝ е *цигар'*: *Дай идйн цигар' да запалъ*. В мн. ч. тя има формата *цигаръ*, която е по-скоро бройна, понеже се казва *два, три цигаръ*, но *аннъ кутийъ цигари*.

Думата *мъш'* в говора не се употребява. Вместо *мъш'* се казва *ч'шак*, а в мн. ч. *мъшки*. *Нашийъ ч'шак ош'т'ъ нъ с'йъ душ'ъл уд бър'ъ; шайийъ ч'шак дойд'ъ л' си*, но никога не се казва *мойъ мъш', тойъ мъш', нехнийъ мъш'*. За мн. ч.: *шай'т'ъ мъшки зъ ут'дъшт' ли утр'ъ да ур'т*.

Женски род

Имената от женски род образуват множествено число посредством окончанието *-и*: *мет'ли, стощни, круши, кърпузи, риби, дщи, крави*. Съществителните *ръка* и *нога* пазят старинните форми за мн. ч. *ръки* и *ноги* (стб. *ръкы, ногы*). Думата *кула* има събирателната множествена форма *кул'а*; *д'шъ кул'а грдз'дъ; пет' кул'а кам'ънъ*.

Както при мъжки род, така и при женски род собствените и родствени имена образуват форми за множ. число с помощта на наставката *-инъ*, която след гласна е *-йнъ*: *Марийнъ, Пённъ, Златинъ, Ваннъ, маминъ, бабинъ, дёлнъ, шайтинъ, какинъ* и пр.

Среден род

Съществителните на *-о (-у)* образуват множествено число с окончание *-а*: *браш'на, к'рила, с'ъла, г'р'бъла, шила, ч'ъла, м'ста, писма, жита, к'ъла, н'ра*. Множ. число от *оку* и *уху* е *очи* и *уши*.

Съществителните на *-ъ* образуват множествено число с окончание *-та*, пред което обикновено крайната гласна изпада; когато обаче пред нея има съчетание от две съгласни, тя се запазва: *шъш'та, шил'та, пил'та, тел'та, прас'та мумий'та, д'ат'та*, но *йаг'н'та, кон'ч'та, пон'ч'та, гър'н'та*. Множествено число от *луз'а* (лозе) е *луз'ата*, а от *раму* и *кул'ану* — *рама* и *кул'ъна*.

Умалителните форми на думите от среден род са с окончание *-цъ*: *д'ат'ънциъ, брач'ч'ънциъ, тел'ънциъ, мумич'ънциъ*. Те образуват множествено число с окончание *-та*: *д'ат'ънциъта, тел'ънциъта, мумич'ънциъта, с'шйн'ънциъта* и т. н.

Остатъци от стари падежни форми

От старите падежни форми в говора на с. Нова Надежда е запазена само родително-винителната форма на *-ъ*. Родствените и собствените имена от мъжки род имат тая форма без предлог и с

предлог като общ падеж (casus generalis): *шиш', Тон'ч'ъ, пд-малък* *йъ ут' теб'ъ и съ ужени; пдрукни чйча си; ку шйт'т'ъ свѣта-* *нака, реч'т'ъ му дъ зъбикъли* (заобиколи) *кѣд'ъ нас; каж' на мама,* *чи т'ат'ъ гу шикът на събранийъ; каж' на бат'ъ з' да дойд'ъ;* *млогу зрѣх'ъ ут татка ти, йъмъ писму уд' Д'ал'ч'ъ.*

В изразите *н'амаш' мила* (милост), *н'амаш' срама*, *н'амаш' г'р'аха*, *н'амаш' сраха* (страх) са запазени стари родителни форми. Стари родителни падежи са съществителното *рѣдѣ* (роднина). Напр.: *той йъ наш'у момч'ъ; нѣ с'м'ъ рѣдѣ с' т'аф.* Също така и наречието *одрѣки* в израза *йд'ъ му одрѣки*.

Старинна падежна форма е и *ч'ш'акум* от *ч'ш'ак* (човек), която има служба на дателен падеж. Тя се употребява самостоятелно и с предлог: *ч'ш'акум съ душ'т'аша* (на човек му се дощява); *на ч'ш'акум съ душ'т'аша; ч'ш'акум ни духѣда на акѣла.*

Запазени са и други старинни падежни форми, които са поели службата на наречия: *крѣстум* в израза *крѣстум ноги* и *гѣрбум* в израза *гѣрбум шѣри* (с грѣб напред).

Звателна форма

Звателна форма имат съществителните от трите рода.

Формите за мъжки род се образуват с окончание *-е*, *-о* никога не се редуцира: *Димитре, Гер'ге, пубратиме, Тодуре, Димо, Кѣло, Д'ал'чо, чйчо, бат'о, уйко, свѣто, т'ат'о, кѣлеко.* От *другар'* и *гѣспут'* звателните форми са *другар'о* и *гѣспуд'о*, наред с тази форма се употребява и *гѣспуди*, а от *учит'ъл* — *учит'ъле*.

Съществителните собствени от женски род образуват звателна форма с окончанията *-о* и *-е*. Формите на *-е* имат обикновено галовно значение: *Пѣно, Рѣдо, Шано*, но *Пѣне, Рѣде, Шане*. И родствените имена от женски род имат окончание *-о* и *-е*: *чйно, лѣло, бѣбо, уч'ъно* (*уч'ъна* — вуйна), *свѣте* (имен. пад. *свѣт'а*).

Звателните умалителни форми от собствените имена в женски род са с окончание *-о*, *-е*: *Пѣнке, Рѣтке, Шанкѣ, Елѣнке, Д'ал'ке* и *Пѣнко, Рѣтко, Шанко, Елѣнко, Д'ал'ко*.

В говора се употребяват и някои имена на животни, като нарицателни за жени. Тези форми са с укорно значение и имат окончание *-о*: *б'уѣлицо, лисйцо, магарйцо, кан'ж'о* и т. н.

Одушевените имена от среден род на *-ъ*, които са имена на животни или умалителни от лица, имат звателна форма с окончание *-е*: *кѣте, тѣле, пйле, д'ате, кѣн'че, мумйче, д'ат'ънѣ* и т. н. Имената, окончаващи в имен. падеж на *-о*, са имена на неодушевени предмети и при тях звателни форми липсват.

Членуване на съществителните

Членната форма за съществителните от мъжки род е *-ъ*. Думите, които в единствено число завършват на мека съгласна, запазват мекостта: *ѣлъ, дѣръ, ч'ш'акъ, кѣкѣлъ, кѣсѣмъ, ушѣнъ, скѣтъ, далѣкъ, сѣндѣкъ, к'ѣтѣкъ, гласъ, прѣстъ, пупѣр'ъ, тиган'ъ, йурган'ъ, дрѣб'ън'ъ, кумѣт'ъ, изйк'ъ.*

Членът за мн. ч. на съществителните от женски род е *-т'ъ*: *б'риса'л'кит'ъ*, *бун'ел'кит'ъ*, *ш'аш'кит'ъ*, *мод'кит'ъ*, *ж'ел'шит'ъ*, *код'ш'кит'ъ*.

Имената, които имат събирателно мн. ч., получават член *-ту*: *кул'ату*, *ж'ънур'ату*. Думата *уфа* има членувана множествена форма *(у)фцету*.

Съществителните от среден род в мн. число получават член *-та*: *браш'ната*, *к'рил'ата*, *ч'ъла'та*, *ш'би'тата*, *шил'тата*, *пил'тата*, *мумий'тата*, *йаг'н'ътта*, *гър'н'ътта*. Думите *оку* и *уху* имат членувани форми в мн. ч. *учит'ъ*, *ушит'ъ*.

Собствените умалителни имена също могат да се членуват: *Пен'у* (им. пад.), *Пенка* (умал. зват. пад.), *Пенката* (умал. имен. пад. член.), *Шан'чу*, *Шанка*, *Шанката*; *Д'ал'чу*, *Д'анка*, *Д'анката*; *Хрис'ту*, *Ич'ка*, *Ич'ката*; *Петку*, *Петка*, *Петката*.

2. ПРИЛАГАТЕЛНИ ИМЕНА

Прилагателните имена в мъжки род завършват на съгласна, в женски род на *-а* и в среден род на *-у*: *б'ал*, *б'ала*, *б'алу*; *млат*, *млада*, *младу*; *хубъф*, *хубафа*, *хубу*; *нисък*, *ниска*, *ниску*.

Прилагателното от *н'асък* е *н'асъчуф*, *н'асъчуфа*, *н'асъчуу*.

Някои относителни прилагателни се образуват с наставка *-ш'ти*: *д'атиш'ти* (м. р.), *д'атиш'та* (ж. р.), *д'атиш'ту* (ср., р.), *д'атиш'ти* (мн. ч.); *кучиш'ти*, *-шта*, *-ш'ту*, *-ш'ти*; *магарииш'ти*, *кодшиш'ти*, *йаг'ниш'ти*: *магарииш'ти будйл'*, *магарту съ нап'ъл'н'ълу с магарииш'ти будйл'ъ*.

Прилагателните, които окончат на *-ъф*, *-иф*, *-уф*, образуват ср. р. без съгласната *ш(ф)*: *хубъф*, *хубъфа*, *хубу*; *мър'ш'ъу*, *гър'бъу*, *пър'лийу*, *чич'уу*, *д'адуу*, *т'ат'уу*.

От съществителното *мъш'* обикновената форма на прилагателното е *мъш'ък*, но се среща и *мъш'ки*.

Прилагателните се членуват по същия начин както и съществителните.

Членът за мъжки род при прилагателните е *-ийъ*: *хубъш'ийъ*, *харнийъ*, *горнийъ*, *мъш'кийъ*, *олскийъ*, *кучиш'тийъ*, *кодшиш'тийъ*, *чич'уш'ийъ* и пр.

Членът за прилагателните от женски род е *-та*: *б'алта*, *млатта* (младата), *гул'амта нйша*, а за среден род е *-ту*: *б'алту*, *млатту*, *гул'амту куч'ъ*, *зъленту дършу*. В множествено число и трите рода имат член *-т'ъ*: *б'ал'т'ъ*, *млат'т'ъ*, *гул'ам'т'ъ* и пр.

Прилагателните, които в един. число мъжки род завършват на *-ф*, образуват членуваните форми без изпадане на гласната пред членните форми *-та*, *-ту*, *-т'ъ*: *криф*, *кришафа*, *криуту*, *кришит'ъ*; *кураф*, *курашафа*, *курауту*, *курашит'ъ*; *чич'уф*, *чич'ушафа*, *чич'ууту*, *чич'ушит'ъ*.

Сравнителна и превъзходна степен от прилагателните се образува посредством частиците *по-* и *най-*.

Вместо наречieto „твърде“ в говора се употребява частичката *п'р'а*: *п'р'а хубъф*, *п'р'а гул'ам*, *п'р'а ш'съдк* и т. н.

3. ЧИСЛИТЕЛНИ

Числителните, както в литературния език, нямат род и число. По род се менят само числителните *идйн* (м. р.), *аннѝ* (ж. р.), *анкѝ* (ср. р.) и *д'ше* (ж. и ср. р.), *два* (м. р.). От *три* нагоре числителните гласят: *три*, *четри*, *пѣт'*, *шес*, *сѣд'ъм*, *осъм*, *дѣш'ѣт'*, *дѣс'ѣт'*, *ид'ънайси*, *дшанайси*, *тринайси*, *чит'ърнайси*, *п'ътнайси*, *ш'ъснайси*, *сид'ъмнайси*, *усъмнайси*, *диш'ѣтнайси*, *дшайси*, *трийси*, *читйр'си*, *пидисѣ*, *шийсѣ*, *сидим'дисѣ*, *усъмдисѣ*, *диш'ѣдисѣ*, *сто*, *д'ш'ас'т'ѣ*, *тристѣ*, *четристотин'*, *пѣт'стотин'*, *шѣсстотин'*, *сѣд'ъмстотин'*, *осъмстотин'*, *дѣш'ѣт'стотин'*, *хил'ада*, *хил'ѣди*.

Членуваните форми на *идйн* са: за м. р. *идйинъ*, за ж. р. *аннѣта*, за ср. р. *аннѝту*. За *два* и *д'ше* — *дш'аѣта* и *д'шѣт'ѣ*. Членът за *три*, и *четри* е *-т'ѣ*: *трйит'ѣ*, *четрит'ѣ*, но има и форми *трйту*, и *четритту*, които се употребяват наред с *трйит'ѣ* и *четрит'ѣ*.

От пет нагоре числителните получават член *-ту*: *пѣт'ту*, *шесту*, *сѣд'ъмту*, *осъмту*, *дѣш'ѣт'ту*, *дѣс'ѣт'ту*, *дшанайс'ту*, *дшайс'ту*, *пидисѣту*, *шийсѣту*, *стѝту*, *д'ш'ас'т'ѣту*, *хил'адѣту* и т. н.

Числителните бройни за лица са: за *д'ше* — *дшамйна*, като по-нова форма — *дш'аѣма*, за *три* — *трийца*, също *трйма*, за *четри* — *читѝр'ца*. Тези форми получават член *-ѣ*: *дшаминѣта*, *трийѣта*, *читѝриѣта*.

В говора се употребяват числителните поредни: *пърши*, *пърѣа*, *пърѣу*, *ѣѝри*, *ѣѝрѣа*, *ѣѝру*, *трѣти*, *трѣѣа*, *трѣѣу*, *читшѣрти* и т. н. Те се членуват както прилагателните: *пършйѣ*, *пърѣѣѣта*, *пършуту*, *ѣѝрийѣ*, *ѣѝрѣѣѣта*, *ѣѝрѣуту*, *трѣтийѣ* и пр.

От числителните имена за дроби се употребява само формата *пулйна*, членувана — *пулйинѣѣ*; *пулйинѣѣ дай на т'аѣ пѣ дрѣгуту ѝстѣй на нас*.

4. МЕСТОИМЕНИЯ

Лични местоимения

Личните местоимения имат три надежни форми: именителна, дателна и винителна.

Единствено число

1 лице	2 лице
Им. п. <i>йа</i>	<i>тй</i>
Дат. п. <i>на мѣн'ѣ</i> , <i>ми</i>	<i>на тѣѝѣ</i> , <i>ти</i>
Вин. п. <i>мѣн'ѣ</i> , <i>ма</i>	<i>тѣѝѣ</i> , <i>ѣѣ</i>

3 лице

Им. п. *той* (м. ср. р.), *т'а* (ж. р.)
 Дат. п. *на нѣѣа*, *нѣму*, (*на нѣму*), *му* (м. ср. р.), *на нѣхи*, (*нѣхи*), *хи* (ж. р.)
 Вин. п. *нѣѣа*, *гу* (м. р.), *нѣхи*, *ѣѣ* (ж. р.)

Множествено число

1 лице

Им. п. *нѣ*Дат. п. *на нас, нам (на нам), ни*Вин. п. *нас, на*

2 лице

Им. п. *шѣ*Дат. п. *на вас, вам (на вам), ви*Вин. п. *вас, ва*

3 лице

Им. п. *тѣ*Дат. п. *на т'аф, т'ам (на т'ам), х'ми*Вин. п. *т'аф, ги*

Както личи от склонението на личните местоимения, най-голямо разнообразие има в употребата на дателен падеж. У старите жители на селото и особено у жените са запазени старинните форми за дателен падеж *нѣму, нам, вам, т'ам*. У младите тези форми са заменени с аналитичните форми *на нас, на т'аф, на шас, на нега*. Тъй като за дателен падеж се употребяват сега едновременно няколко форми, трудно е да се определи традиционната форма, макар че от гледище на по-старото състояние на езика формите *нам, вам, т'ам* са най-старите. По-късно под влияние на аналитичните форми *на нас, на шас*, предлогът *на* се поставя и пред тях, така че са се получили дателните конструкции *на нам, на вам, на т'ам, на нѣму*. И тъй днес в говора се срещат изрази като: *На шас ви ъв лѣснѣ да н' рѣптит'ѣ и нам съ найд'ѣ момч'ѣ. Дай гу на нѣму. Тва гу давам на вам. На нам пѣру чѣтри к'ѣла дадѣха и сѣт'н'ѣ диш'ѣ чѣтри ут ступанстѣту.*

Винителните форми на личните местоимения с предлога *на* почти са изместили дателните (с или без предлог), които имат твърде ограничена употреба и с тях обикновено се замества семейство, семеен колектив. Напр. *в нам съ случ'ѣха млдгу лѣши рѣбути*. С местоимението *нам* говорителят иска да каже, че се отнася до неговото семейство. *Петко бре, вам душ'ѣла гул'ѣма радѣс* — на Петкови, т. е. на петковото семейство дошла голяма радост, понеже им се родило дете; радостта е за цялата къща. *Нам си кѣта гудѣна из'мѣрѣт пѣл'тата, на бѣб христ'ушин'ѣ и на т'ам из'мѣрѣт.*

Местоименната форма за 3 л. имен. падеж среден род *то* не се среща в говора. Вместо нея се употребява формата за мъжки род *той* със значение *то*. *Той ъв наш' ч'ш'ак и той си харну д'ат'ѣту*. Безлично: *ам' той (то) ку га дѣгна зѣ стан'ѣ.*

Възвратното лично местоимение себе не се употребява. Употребява се само кратката форма за дат. пад. *си* със съответната пълна форма на личното местоимение: *зѣм'гу на теб'ѣ си, ъв ниш'тѣ; ъв з' гу купиѣ на мѣн'ѣ си; сѣрди съ на теб'ѣ си; чунки с'т'ѣ упрѣй'ѣли шас си, тѣ хорѣта ѡскѣт'ѣ да упрѣй'ѣт'ѣ. Кѣй кѣт праи, за нега з' гу праи. С'ѣкуй дѣ з' г'лѣда нега, и дѣ н' нахѣда махна на другит'ѣ.*

Възвратното местоимение *си* се употребява на широко като *dativus ethicus*: *Нѣ си све ф пѣчката пичѣм' л'ап. Той си йъ хар'ѣн ч'ѡака. Те с' съ л'уб'ѣт дваминта и зѣ с' съ зѣмѣт. Нам си ката гудина измирѣт пил'тата.*

Притежателни местоимения

Употребяват се следните форми на притежателните местоимения:

	лице	м. р.	ж. р.	ср. р.	мн. ч.
ед. ч.	1. л.	<i>мой</i>	<i>мѡйа</i>	<i>мѡйу</i>	<i>мѡи</i>
	2. л.	<i>той</i>	<i>тѡйа</i>	<i>тѡйу</i>	<i>тѡи</i>
	3. л.	<i>нѣгуф</i> <i>нѣх'ѣн</i>	<i>нѣгѡа</i> <i>нѣх'на</i>	<i>нѣгѡу</i> <i>нѣх'ну</i>	<i>нѣг'ѡи</i> <i>нѣх'ни</i>
мн. ч.	1. л.	<i>наш'</i>	<i>наш'а</i>	<i>наш'у</i>	<i>наши</i>
	2. л.	<i>ѡаш'</i>	<i>ѡаш'а</i>	<i>ѡаш'у</i>	<i>ѡаши</i>
	3. л.	<i>т'ах'ѣн</i>	<i>т'ах'на</i>	<i>т'ах'ну</i>	<i>т'ах'ни</i>

Членувани тези местоимения имат следните форми: *мѡйѣ, тѡйѣ, нѣгуѡийѣ, също и нѣг'ѡийѣ, нѣх'нийѣ, мѡйта, тѡйта, нѣгѡата, нѣх'ната, мѡйту, тѡйту, нѣгуѡту, също нѣгѡуту, нѣх'нуту, мѡйт'ѣ, тѡйт'ѣ, нѣгуйт'ѣ, нѣх'нит'ѣ, за мн. ч. нашийѣ, ѡашийѣ, т'ах'нийѣ, наш'та, ѡаш'та, т'ах'ната, наш'ту, ѡаш'ту, т'ах'нуту, наш'т'ѣ, ѡаш'т'ѣ, т'ах'нит'ѣ.*

Пълната форма от възвратното притежателно местоимение не се употребява. Вместо нея се употребява съответното притежателно местоимение: *с'акуй дѣ з' глѣда нѣгуйт'ѣ ѡлѡѣ* (своите волове); *с'акуй дѣ з' знайѣ нѣгѡата рапта; на с'акум нѣгуѡту д'ат'ѣ с' ѡйѣ най-драгу.*

В служба на притежателни местоимения се употребяват и кратките дателни форми на личните местоимения *ми, ти, му, хи (и), ни, фи (ви), хми* и *хни (им).*

Показателни местоимения

В говора се употребяват следните показателни местоимения:

м. р.	ж. р.	ср. р.	мн. ч.
<i>сѡ</i>	<i>са</i>	<i>сѡа</i>	<i>с'а</i>
<i>тѡ</i>	<i>та</i>	<i>тѡа</i>	<i>т'а</i>
<i>нѡ</i>	<i>на</i>	<i>нѡа</i>	<i>н'а</i>

Местоименията *сѡ* и *тѡ* служат за означаване на близки предмети, обаче се прави съществена разлика в употребата на тези местоимения. С местоимението *сѡ* се означават предмети или явления, които са в непосредствена близост до говорителя или до съзнанието му: *сѡ л'ап млѡгу сѣ п'рипѣкѣл* (хлябът е в ръцете на говорещия). *Сѡа л'ату хич' нѣ ѡйѣ лит'аѣ дѣш'* — означава настоящето лято, но *тѡа л'ату дѣ ходих'мѣ на бан'т'ѣ, б'аш'ѣ млѡгу гурѣш'ту.* В последния случай не става въпрос за настоящето лято, а за минало, но определено лято, за разлика от *нѡа л'ату*, някое

минало неопределено лято. *Са стѡшна млогу зрѡва из'л'аз'ъ* (стомната е до говорящия), но *пѡдъй ми та стѡшнич'ка да пийъ уда* (стомната се намира на известно разстояние от лицето).

Старецът Яню Кръстев, на 65 год. от с. Нова Надежда, като обяснява употребата на тези местоимения казва: *сидим' си ф кѡи'ти и д'ат'ту н' си играйъ укул нас. Тугѡва зъ ричем': ства нѡи'ту д'ат'ънциъ млогу си играйъ. Ку из'л'аз'ъ шѣрка зъ ричем': тва нѡи'ту д'ат'ънциъ кѡде л' утид'ъ*. И в двата случая се говори за едно и също нещо при различни положения от гледище на лицето, което говори.

Тая разлика в употребата на двете местоимения обаче постепенно се губи и особено младите почти не правят разлика между *сѡ* и *тѡ*. И двете местоимения се употребяват наравно, но местоимението *тѡ* има предимство и се употребява в значение на *сѡ* и в първоначалното значение на *тѡ*. Местоимението *сѡ*, макар и по-рядко употребявано у младите, служи само за означаване на предмети, които са в непосредствена близост до говорителя.

С местоимението *нѡ*, *на*, *нѡва* и *н'а* се означават далечни предмети и отговарят на литературното местоимение оня: *каш'т'ъ на н'ѡ хора* — на онези, далечните.

Много често местоимението за среден род *тѡва* се употребява безлично в изрази: *Тѡва зъко с'т'ъ дунѡли тѡлку л'ан мър'?* *Тѡва да н' с'т'ъ углъшѡли Жеч'ъ?* *Тѡва зъко с'т'ъ сѡннали цѡд'ъ?* *Тѡва куга зъ с' ут'ѡшѡт'ъ*. *Тѡва н'ѡмат'ъ срама шѡйк'ъ*.

Други показателни местоимения са следните:

а) за признаци:

м. р.	ж. р.	ср. р.	мн. ч.
<i>сѡкѡф</i>	<i>сѡкѡѡа</i>	<i>сѡкѡу</i>	<i>сѡкѡши</i>
<i>тѡкѡф</i>	<i>тѡкѡѡа</i>	<i>тѡкѡу</i>	<i>тѡкѡши</i>
<i>сѡлкѡф</i>	<i>сѡлкѡѡа</i>	<i>сѡлкѡу</i>	<i>сѡлкѡши</i>
<i>тѡлкѡф</i>	<i>тѡлкѡѡа</i>	<i>тѡлкѡу</i>	<i>тѡлкѡши</i>
<i>ѡнкѡф</i>	<i>ѡнкѡѡа</i>	<i>ѡнкѡу</i>	<i>ѡнкѡши</i>

За посочване на число и количество: *тѡлку*, *сѡлку*.

Местоименията *сѡлкѡф* и *тѡлкѡф* имат умалителни форми: *сѡнич'ък*, *сѡниѡка*, *сѡниѡку*, *сѡниѡки* и *тѡнич'ък*, *тѡниѡка*, *тѡниѡку*, *тѡниѡки*.

б) За посочване на число и количество: *сѡлку*, *тѡлку*.

И при тези местоимения съществува разлика в употребата както при *сѡ* и *тѡ*. Щом се каже *сѡкѡф* или *сѡлкѡф* се разбира, че предметът, за който се говори, е колкото този в ръцете на говорителя или непосредствено до него, докато за *тѡлкѡф* и *тѡкѡф* се сочи някой по-далечен предмет: *ѡмѡи'ъ идиѡ ѡй сѡлкѡф кам'ън'* — камъкът не е до говорителя, но с ръцете си сочи колко голям е бил камъкът. Ако камъкът, с който се сравнява, отстои на известно разстояние, тогава говорящият го посочва и казва: *ѡй тѡлкѡф*. *Сѡлкѡф куп жѡту*. *И лѡни ѡмѡх'м'ъ сѡлку пупѡр'* — пиперът е пред лицето. *Тѡлку млогу пѡри ѡмѡи'ъ и нѡи'ту нимужѡ дѡ с' купи* — парите не са пред лицето.

Местоименията *тѣкъф*, *ѣнѣкъф* се членуват. За м. и ср. род се получават формите *тѣкъѣту*, *ѣнѣкъѣту*, за ж. р. — *тѣкъѣта*, *ѣнѣкъѣта*, за мн. ч. *тѣкъѣтѣ*, *ѣнѣкъѣтѣ*.

От показателните местоимения не са запазени падежни форми.

Някои от старите жители на селото си спомнят, че в миналото са се употребявали две особени форми за показателни местоимения, а именно *с'ам'з'ѣн'тѣ* (тези тук — близките) и *н'ѣм'з'ѣн'тѣ* (онези там — далечните). Тези форми сигурно по-късно са отстъпили на съответните показателни местоимения *с'а*, *н'а*. Като примери се дават изразите: *к'ѣи съ т'ѣ (с'ѣ) тѣка?* — *с'ам'з'ѣн'тѣ*; *к'ѣи съ т'ѣ (н'ѣ) тѣм?* — *н'ѣм'з'ѣн'тѣ*.

В с. Черногорово от стари хора ми бяха съобщени две подобни форми *сѣмз'у* и *нѣмз'у*, без да може да се направи разлика в употребата им. Те казват, че *сѣмз'у* и *нѣмз'у* значели *кумийѣта*, а *сѣмз'ушитѣ* и *нѣмз'ушитѣ* — домашните на *кумийѣта*.

Въпросителни местоимения

Въпросителните местоимения имат следните форми:

м. р. *кой*, ж. р. *к'ѣа*, ср. р. *к'ѣа*, мн. ч. за трите рода *к'ѣи*, *кѣкъф*, *кѣкъѣ*, *кѣкъѣ*.

При самостоятелна употреба:

кѣкѣ, *кѣ* (*кѣкѣ*)

Други въпросителни местоимения:

кѣлкѣф, *кѣлкѣѣ*, *кѣлкѣу*, *кѣлкѣи*

чий — за трите рода

кѣлку

При въпросителните местоимения са запазени следните падежни форми:

Им. п. *кой*

Дат. п. *на кѣга*, *кѣм(у)*, *на кѣм(у)*

Вин. п. *кѣга* и *ком* (стара дателна форма)

Формата *кѣга* за вин. п. се употребява по-рядко. По честа е употребата на *ком*.

Ком да прѣодим' за уда? — *Пѣтка*. *Ком да фѣним'?*, но и *кѣга удѣрѣли ну глѣѣта?* *Зѣкѣ з' душѣл?* *На кѣм си дѣтрѣ-ѣѣѣл?* *На кѣм съ нуши най-мѣдѣу, да гу прѣодим' за цигѣри*. *Кѣга зѣ найдиш' ф тѣф*. *Ут кѣга гу кѣпихтѣ тѣѣ прѣсѣнѣз?* *За кѣга гу зѣмѣш' тѣ билѣт'?* *С кѣга зѣ утѣѣѣш' на пѣнайрѣ*.

Относителни местоимения

Употребяват се и следните относителни местоимения:

кѣѣту за м. р., *к'ѣѣту* за ж. р., *к'ѣѣту* за ср. р. и *к'ѣѣту* за мн. ч. трите рода.

кѣту (каквото) и *кот*

кѣфту, *кѣѣту*, *кѣту*, *кѣшитѣ*

чийту за трите рода

кѣкуту

кѣлкѣфту, *кѣлкѣѣту*, *кѣлкѣту*, *кѣлкѣшитѣ*

Например: *Hānpřij гу, пѣ кѡт из'л'аз'ѣ. Чийту ѡъ та крѡва да ид'ѣ дѣ з' гѣ зѣб'ѣрѣ. Чийту ѡъ тѡва куч'ѣ да гу шѣрзуѡа шѣч'ѣр. Кѣфту ш'тѣ дѣ ѡъ, ѡа зѣ сѣ дѡж'ѣн'ѣ за нѣга. Кѡлкѣшиту да сѣ ни сѣ по-гул'ами уд нѡш'т'ѣ.*

Относителните местоимения *кѡйту, к'ѡ'ату, к'ѡйту* се скланят както въпросителното местоимение *кой* и имат същата употреба: вин. п. *кѡмту* и *кѡгѣту*, дат. п. *на кѡмту* и *на кѡгѣту*: *Кѡмту гу мѣрзѡй нѡш'ту с' н'ама, на кѡмту м сѣ ш'тѣ, сѡч'ку с' напрѡйѣ. На кѡмту м сѣ играйѣ дѣ дѡйд'ѣ дѣ играйм'ѣ.* Също така: *кѡгѣд дѣ пумѡлиш', с'акуй зѣ д' дѣдѣ. На кѡгѣд дѣ кѡжиш', зѣ тѣ пугѡ'арѡа.*

Вместо винителен падеж от местоимението *кѡйту, к'ѡ'ату, к'ѡйту*, често се употребява неизменяемото относително местоимение *дѣту*: *Види л' ги т'ѡ, дѣт крѡли кѣрпѡзи уд бустан'ту? На куп'ѣрѡцийѣта дукѡрѣха ут' т'а цѣрѡл'ѣ, дѣд ги глѣдѣхм'ѣ ф Хаскуу на пазѡр'ѣ.*

Неопределителни местоимения

Неопределителните местоимения са следните:

Им. п. *н'акуй, н'акѣѡа, н'акѣу, н'акѣѡи*

Дат. п. *на н'акум*

Вин. п. *н'акум*

Същите форми има и отрицателното местоимение *никуй*.

н'аш'ту, нѡш'ту

н'акѣф, н'акѣѡа, н'акѣу, н'акѣѡи

никѣф (никѣкѣф), никѣѡа (никѣкѣѡа), никѣу (никѣкѣу),

никѣ(кѣ)ѡи

кѡйту ѡ дѣ ѡъ, к'ѡ'ад дѣ ѡъ, кѡд дѣ ѡъ, кѣ(кѣ)уд дѣ ѡъ, кѡлкуд дѣ ѡъ.

Например: *мѡш' ли накарѡ н'акум дѣ д' дун'ѣсѣ уда? Нѡкум ни мѡш' прѡдѡи. Зѣм'т'ѣ с' л'ан, на н'акум мож' дѣ му сѣ пришдѣ. На нѡкум ш'арѡ да н'амаш'.*

Обобщителни местоимения

В говора се употребяват следните обобщителни местоимения:

Им. п. *с'аки (с'ак'), с'ака, с'аку, с'акуй, с'акѣѡа, с'акѣу*

Дат. п. *на с'акум*

Вин. п. *с'акум*

Например: *С'аки ч'ѡ'ак, с'ак' пѣт', с'аг' ден'. С'акум мѡш' ли накарѡ дѣ т' сѡѣрѡи рѡпта. Тѡва нѣ ѡъ на с'акум рѡпта. ф с'акум ни сѣ нахѡдѣт тѣкѣи рѡбути. Грѡи с'акум ни сѣ ут'ѡѡа зѣ пѣрѡ.*

Наред с местоимението *с'аки*, се употребява и *ката* в изразите: *ката нѡш', кад' ден', ката утрѣн, ката гудѡна.*

5. ГЛАГОЛ

За по-голямо удобство глаголите ще бъдат разгледани по спрежения.

Към I спрежение се отнасят глаголите с тематична гласна *-e/-'e*. Тези глаголи се делят на две групи. В първата група са глаголите, на които ударението във 2 и 3 л. единствено число пада върху тематичната гласна, а във втората ударението пада върху корена. Глаголите от втората група имат в 3 л. единствено число основна гласна *'e*, а във 2 л. единствено число и в 1 и 2 л. множ. число гласна *и*.

Към II спрежение се отнасят глаголите с тематична гласна *-и*, а към III спрежение с тематична гласна *-e/-'e*.

Глаголите, завършващи на съгласна *к*, в 1 л. единствено и 3 л. множествено число заменят по аналогия тая съгласна с *ч*: *печ'е, теч'е, с'ач'е, пич'ят, сич'ят*. Глаголите *река* и *мога* в 3 л. множ. число са *рич'ят* и *моч'ят*. Причастията от тези глаголи са: *пекън, токън, с'акън*. От същите корени се образуват итеративните глаголи: *упиц'ем, испиц'ем, истиц'ем, усип'ем, пушиц'ем, ублиц'ем, при-сип'ем*.

Особеност за говора представят глаголите от III спрежение, които имат корен *д, т, ск* вместо *жд, шт*: *изград'ем, извад'ем, за-шид'ем, шид'ем, духуд'ем, пружад'ем, нашив'ем, събуд'ем, нагад'ем, испад'ем, нар'ад'ем, захуд'ем, плат'ем, прат'ем, фат'ем, ус'ат'ем, пуск'ем, но пугл'иш'т'ем*.

Друга особеност на глаголите от I и II спрежение е, че в 1 л. множествено число по-често се употребява окончанието *-м'е*, отколкото *-м*. Въпреки, че понякога и възрастните употребяват форми с окончание *-м*, може да се твърди, че традиционната форма за говора е тая с окончание *-м'е*. За това говори твърде мекият изговор на *м* в окончанието *-м*.

Сегашно време

В сегашно време глаголите се спрягат по следния начин:

I спрежение

	1 л.	<i>п'редя</i>	<i>кдп'ийе</i>	<i>с'айе</i>
ед. ч.	2 л.	<i>п'р'едеш'</i>	<i>куп'айиш'</i>	<i>с'айиш'</i>
	3 л.	<i>п'р'еде</i>	<i>куп'айе,</i>	<i>с'айе</i>
	1 л.	<i>п'р'ед'ем'(е)</i>	<i>куп'айм'е</i>	<i>с'айм'е</i>
мн. ч.	2 л.	<i>п'р'ед'ет'е</i>	<i>куп'айт'е</i>	<i>с'ай'ят'е</i>
	3 л.	<i>п'р'ед'ят</i>	<i>куп'ай'ят</i>	<i>с'ай'ят</i>

II спрежение

	1 л.	<i>п'раш'я</i>	<i>п'д'е,</i>	<i>д'уйе</i>
ед. ч.	2 л.	<i>п'рашиш'</i>	<i>п'диш'</i>	<i>д'уйиш'</i>
	3 л.	<i>п'раши</i>	<i>п'ди</i>	<i>д'уй</i>
	1 л.	<i>п'раши'ем'(е)</i>	$\left\{ \begin{array}{l} \text{п'дим'е} \\ \text{п'дим'е} \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} \text{д'уйм'е} \\ \text{д'уйм'е} \end{array} \right.$
мн. ч.	2 л.	<i>п'раши'ет'е</i>	<i>п'д'т'т'е,</i>	<i>д'уйт'е</i>
	3 л.	<i>п'раши'ят</i>	<i>п'д'ят,</i>	<i>д'уй'ят</i>

III спрежение

	1 л.	<i>зймъм</i>	<i>б'агъм</i>	<i>фър'л'ъм</i>
ед. ч.	2 л.	<i>зймъш'</i>	<i>б'агъш'</i>	<i>фър'л'ъш'</i>
	3 л.	<i>зймъ</i>	<i>б'ага</i>	<i>фър'л'ъ</i>
	1 л.	<i>зймъм'ъ</i>	<i>б'агъм'ъ</i>	<i>фър'л'ъм'ъ</i>
ед. ч.	2 л.	<i>зймът'ъ</i>	<i>б'агът'ъ</i>	<i>фър'л'ът'ъ</i>
	3 л.	<i>зймът</i>	<i>б'агът</i>	<i>фър'л'ът</i>

Спомагателният глагол *съм* се спряга по следния начин: *йа съм, тй си, тдй йъ, нъ с'м'ъ, шъ с'т'ъ, тъ съ*.

Отрицателните форми за сегашно време се образуват с отрицателната частица *не*. Тази частица е енклитична, затова в изрази *е* се редуцира в *и*: *ни съм йал, ни мога, ниш'ту ни праши, ни му съ ут'ога*. Пред спомагателния глагол за 3 л. ед. число частичката *не* е под ударение, затова се казва *не йъ* (не е). Отрицателната форма за глагола *йскъм* е *ниш'тъ*. Освен това широко е разпространен отрицателният израз *н'ама да* и спрегаемият глагол: *Н'ама да знам* (не знам). *Йа съ каи'л'ъм, ама н'ама така да м' пр'ачи. Н'ама да ма були. Н'ама да м' съ идъ ши'т'ъ. Мън'ъ н'ама да мъ сраф уд з'мий*.

Освен като действие, което се върши в момента на говоренето, сегашно време може да изрази и действие, което се е вършило в миналото или ще се извърши в бъдеще.

За по-голяма нагледност за изразяване на минали събития твърде често се употребява сегашно време (*praesens historici* и т).

Кръстум ндги сид'ът на шъзлъпки пед' дадушъ и приказвът и от' сич'кит'ъ нъ х'ми йъ ч'в'ат' съ нъшидът и бръдйт'ъ х'ни съ дупирът. Мън'ъ м' с'м'аш'ну, пъ мама м' съ кара дън' съ с'м'айъ, от' ш'т'али дъ мъ шид'ът. Сиг'а д'адъшту н'ама така з бръди да ход'ът. Звбуде т'а пърт'ъл'аш'ка, тური гъ на в'ат'ъра и г'леда уд'дъ зъ духа. (Записан от Янка Петкова Теберска, на 75 год., неграмотна).

При разказване на обичаи, които се повтарят всяка година.

Има аннъ пъмкуша тр'ага, ход'ът та гъ мъкнът (скубят) и гъ шързушът на пъмкука, та да зъшързушъл, р'ану ама наприш' слънц'ъ. Кумиста ут'ога на ш'лид'ън' ф калманта, с'м'ан'ъ с калманта три ица и с'ет'н'ъ на с'акум даде ут' т'а ица. Къд ги с'м'ън'ът и с'еннът тугага та ханнът и да с' ут'ошъ из'лиза присърна, дъ н'съ убрши'та гърбум към калманта. (Записани от Дяля Петкова Завалова, на 65 год., неграмотна).

Чрез сегашно време може да се изрази и бъдеще действие, ако в изречението се употреби някакво обстоятелство за време, от което да се вижда, че действието ще се върши след момента на говоренето. *Утр'ъ с'м'ъ на т'ут'ун'. Д'ен'ъра с'м'ъ, на пупрелка ф как Марийн'ъ*.

Бъдеще време

Бъдеще време се образува посредством частичката *зъ* и сегашно време от спрегаемия глагол: *Ку мѡга зъ дѡйда. Д'шѣч'ѣра ф нас зъ йма пупрѣлка. Хат'тѣ дѣ с' л'агъм'ѣ, чи ѹтр'ѣ зъ стан'шъм'ѣ рѣну.*

Както сегашно време, така и бъдеще време служи за изказване на минали събития. В един разказ се срещат сегашно и бъдеще време, но бъдеще време се предпочита. *Анѡ шр'ам'ѣ празник хич' ни зѣбур'аѡаха. И за с'аки празник зъ раздадѣт. Йа ку н' рѣзда, тѣ зъ раздадѣш', шу празник ни зѣбур'аѡаха.*

Да дѡйд'ѣ Спасушден', Иѡанушден', и другит'ѣ праз'ници, зѣ йдим' да чѣс'тим' клан'н'ѣс'ту, зѣ ги учѣс'тим' и койту йма нам'ѣс зѣ съ св'ѣрѣт и зѣ напрѣйѣт гул'ам гул'ай дѣ съ ни прѣска удѣта.

Слѣт тѡа зѣ ид'ѣ ф бабата, дѣт ѣѣ бабушала. Бабата зѣ из'л'аз'ѣ, пѣ булкъта зѣ х' пудадѣ съпун' и зѣ х' сѣп'ѣ уда на трѣ пѣт'ѣ да съ умийѣ и зѣ исѣп'ѣт сѣч'ката уда, зѣ гѣ укѣчи ѡш'тѣ шѣнка и зѣ гѣ дарѣ, сѣт'н'ѣ зѣ фл'азѣт ф кѣш'ти.

Отрицанието за бъдеще време е *н'ама*: *нѣмой му съ кѣра, той н'ама шѣйкѣ така да прѣй. Н'ама дѣ гу б'ѡѡа ч'ш'акѣ, зѣ умрѣ.*

Спомагателният глагол в бъдеще време се спряга така: *йа зѣ съм, тѣ зѣ си, той зѣ ѣѣ, нѣ зѣ с'м'ѣ, шѣ зѣ с'т'ѣ, тѣ зѣ съ.* Често пъти в речта, когато частицата *зѣ* се намира пред дума, започваща с *ѡ, т* или *з, с* се изговаря без ерова гласна, т. е. само з или уподобена в *с*: *Махни съ с тѣ ѡцѣпа, чи рѡкѣт'ѣ м'съ мрѣсни. Ку з глѡд'ѣн йа с' ти дѡн'ѣ л'ап. Нѣ з' зѣм'м'ѣ. С'ти дам. С' си зѣма.*

Имперфект

(минало несвършено време)

Имперфект се образува като към глаголната основа се прибавят окончанията *-ф, -ш'ѣ, -ш'ѣ, -хм'ѣ, -хт'ѣ, -хѣ.*

I спрежение

	1 л.	<i>п'р'ѣд'аф</i>	<i>купайѣф</i>	<i>с'айѣф</i>
ед. л.	2 л.	<i>п'р'ѣд'аш'ѣ</i>	<i>купайѣш'ѣ</i>	<i>с'айѣш'ѣ</i>
	3 л.	<i>п'р'ѣд'аш'ѣ</i>	<i>купайѣш'ѣ</i>	<i>с'айѣш'ѣ</i>
	1 л.	<i>п'р'ѣд'ахм'ѣ</i>	<i>купайѣхм'ѣ</i>	<i>с'айѣхм'ѣ</i>
мн. ч.	2 л.	<i>п'р'ѣд'ахт'ѣ</i>	<i>купайѣхт'ѣ</i>	<i>с'айѣхт'ѣ</i>
	3 л.	<i>п'р'ѣд'аха</i>	<i>купайѣха</i>	<i>с'айѣха</i>

II спрежение

	1 л.	<i>прѣш'аф</i>	<i>пѣд'ѣф</i>	<i>дуйаф</i>
ед. ч.	2 л.	<i>прѣш'аш'ѣ</i>	<i>пѣд'ѣш'ѣ</i>	<i>дуйаш'ѣ</i>
	3 л.	<i>прѣш'аш'ѣ</i>	<i>пѣд'ѣш'ѣ</i>	<i>дуйаш'ѣ</i>
	1 л.	<i>прѣш'ахм'ѣ</i>	<i>пѣд'ѣхм'ѣ</i>	<i>дуйахм'ѣ</i>
мн. ч.	2 л.	<i>прѣш'ахт'ѣ</i>	<i>пѣд'ѣхт'ѣ</i>	<i>дуйахт'ѣ</i>
	3 л.	<i>прѣш'аха</i>	<i>пѣд'ѣха</i>	<i>дуйаха</i>

III спрежение

	1 л. <i>гледѣѡ</i>	<i>ймѣѡ</i>
ед. ч.	2 л. <i>гледѣшиѣ</i>	<i>ймѣшиѣ</i>
	3 л. <i>гледѣшиѣ</i>	<i>ймѣшиѣ</i>
	1 л. <i>гледѣхмѣ</i>	<i>ймѣхмѣ</i>
мн. ч.	2 л. <i>гледѣхтѣ</i>	<i>ймѣхтѣ</i>
	3 л. <i>гледѣха</i>	<i>ймѣха</i>

Спомагателният глагол *сѣ* в мин. несл. време има следните форми: *б'аѡ, б'ашиѣ, б'ашиѣ, б'ахмѣ, б'ахтѣ, б'аха*.

Аорист

(минало свършено време)

Аористът се образува по-сложно, та затова ще разгледам отделните случаи по спрежения.

I спрежение:

По аористните си форми глаголите от I спрежение се разделят на 4 групи.

1. Към първата група са глаголите, които се образуват от основа *-ѣ*. Това са глаголите, които в българския литературен език се образуват от основа, завършваща на *-о-х, -а-х*: *п'редѣѡ, п'редѣѣ, п'редѣѣ, п'редѣхмѣ, п'редѣхтѣ, п'редѣха*; *чѣтѣѡ, брѣснѣѡ, кѣиснѣѡ, т'рѣпѣѡ, сѣпѣѡ, трѣгнѣѡ, нѣкъѡ, с'акѣѡ, йадѣѡ, мѣтѣѡ*.

2. Към втората група се отнасят глаголите с основа, завършваща на *-а* с предходна мека съгласна: *пруср'аѡ пруср'а, пруср'а, пруср'ахмѣ, пруср'ахтѣ, пруср'аха*; *спр'аѡ, спр'а, спр'а, спр'ахмѣ, спр'ахтѣ, спр'аха*; *ж'уѡ'аѡ, б'аѡ, тѣрп'аѡ* и др.

3. При глаголите от третата група аористната основа е *-а* и ударението пада върху основата:

	ед. ч.	мн. ч.	ед. ч.	мн. ч.
1 л.	<i>куѡах</i>	<i>куѡахмѣ</i>	<i>б'ѣраѡ</i>	<i>б'ѣрахмѣ</i>
2 л.	<i>куѡа</i>	<i>куѡахтѣ</i>	<i>б'ѣра</i>	<i>б'ѣрахтѣ</i>
3 л.	<i>куѡа</i>	<i>куѡаха</i>	<i>б'ѣра</i>	<i>б'ѣраха</i>

По същия начин се спрягат още глаголите: *рѣѡа, йгрѣйѣ, кѡпѣйѣ, дѣра, пѣра* и др.

4. Към четвъртата група се отнасят глаголите, на които основата съвпада с корена: *пѣѡ, пѣ, пѣ, пѣхмѣ, пѣхтѣ, пѣха*. Също *зѣѡ, мѣѡ, ч'уѡ, шѣѡ* и др.

Глаголът *мѡга* се спряга по следния начин: *муж'уѡ* или *мужѣѡ, мужѣ, мужѣ, мужѣхмѣ мужѣхтѣ мужѣха*.

II спрежение

Глаголите от това спрежение образуват минало свършено време по два начина — едни с наставка *-и*, а други с наставка *-а*: *прашѣѡ, прашѣ, прашѣ, прашѣхмѣ, прашѣхтѣ, прашѣха*; *сид'аѡ, сид'а,*

сид'а, сид'ахм'ъ, сид'ахт'ъ, сид'аха; мъл'ч'аф, мъл'ч'а, мъл'ч'а, мъл'ч'ахм'ъ, мъл'ч'ахт'ъ, мъл'ч'аха.

Глаголът *wid'ъ* в аорист има формите: *wидиф, wиди, wиди, wидихм'ъ wидихт'ъ wид'ъха*. Много често в 1 л. ед. ч. този глагол се изговаря *wид'уф*. Две форми има и глаголът „суша“ — *суишф* и *суи'уф*.

III спрежение

Глаголите от това спрежение се спрягат по следния начин: *гледъф, гледа, гледа, гледъхм'ъ, гледъхт'ъ, гледъха; дадъф, дад'ъ, дад'ъ, дадъхм'ъ, дадъхт'ъ, дадъха; казъф, каза, каза, казъхм'ъ, казъхт'ъ, казъха*. Глаголът *ймъ* в аорист има същите форми, както в имперфект: *ймъф, ймъи'ъ ймъи'ъ, ймъхм'ъ, ймъхт'ъ, ймъха*.

Перфект

(минало неопределено време)

Перфектът е сложно време, образувано от миналото причастие на -л и спомагателния глагол *съм* в сегашно време.

	ед. ч.	мн. ч.
1 л.	<i>йа съм ура́л</i>	<i>нѣ с'мъ ура́ли</i>
2 л.	<i>ти си ура́л</i>	<i>вѣ с'т'ъ ура́ли</i>
3 л.	<i>той йъ ура́л</i>	<i>тѣ съ ура́ли</i>

Спомагателният глагол се спряга по същия начин с миналото причастие *бил*: *йа съм бил, ти си бил* и т. н.

Причастия

В говора се срещат следните причастия:

1. Минало свършено действително причастие. То се образува от основата на минало свършено време с наставка -л: *ура́л, ура́ла, ура́лу; п'рѣл, чел, ж'уш'а́л, нѣс'ъл, ймъл, р'ѣкъл, п'в'ра́л, пил, мѣл'ъл, пѣкъл, с'акъл, лѣгъл, хѣд'ъл* и т. н.

2. Минало несвършено действително причастие. Образува се от основата на минало несвършено време с наставка -л: *ура́л, п'р'ѣд'а́л, ч'ѣт'а́л, пий'ъл, мѣл'ъл, с'ѣч'а́л, къл'н'а́л, мъл'ч'а́л, клад'а́л, купай'ъл, п'ѣч'а́л* и т. н.

При една група глаголи поради редукция на основната гласна и за минало свър. време и *е* за минало несв. време в 'ъ, формите за минало свършено и минало несвършено причастие са съвпаднали, затова от глагола *хѣд'ъ*, мин. свър. време *хѣд'уф*, мин. несв. време *хѣд'ъф*, двете минали причастия имат една и съща форма *хѣд'ъл* (ходил и ходел). Такива глаголи са: *чу́п'ъл, пра́йъл, бра́н'ъл, п'р'а'ч'ъл, пѣр'ж'ъл* и т. н.

3. Минало страдателно причастие. То се образува обикновено от основата на минало свършено време и наставка -н: *глад'ѣн, пѣкѣн, фѣр'л'ѣн, мет'ѣн, нѣс'ѣн, мий'ѣн, напий'ѣн, скрий'ѣн, ший'ѣн, г'р'ай'ѣн, с'ай'ѣн, убуй'ѣн, пруч'уй'ѣн, напл'уй'ѣн, пул'ай'ѣн*. Глаголите

на *-на* и на *-на* образуват минало страдателно причастие с наставка *-т*: *брѣснѣт, сплѣкнѣт, усѣкнѣт, пѣл'нѣт*. Глаголите от I спрежение с корен на *-к* не променят тая съгласна в *-ч*: *тѣкѣн, пѣкѣна тѣкѣа, ус'акѣн бѣир', заш'л'акѣн* и пр.

Сегашни действителни и страдателни причастия и деепричастия в говора не се употребяват.

Повелително наклонение

Форми за повелително наклонение има само за 2 л. един. число и 2 л. множ. число. Единствено число се образува с окончание *-и* след съгласна, *-й* след гласна, а множ. число с окончание *-йт'ѣ* след гласна, *-ит'ѣ* след две съгласни и *-т'ѣ* след една съгласна: *брѣсни—брѣснит'ѣ, рѣкни—рѣкнит'ѣ, бѣри—бѣрт'ѣ, мажи—май'т'ѣ, ний—нийт'ѣ, з'ай—з'айт'ѣ, хѣпни—хѣпнит'ѣ, свѣр'ни—свѣр'нит'ѣ, сѣпи—сѣпт'ѣ, ходи—хѣт'т'ѣ, прѣй—прѣйт'ѣ, трай—трайт'ѣ* и др.

Заповед за 3 л. ед. число и 3 л. множ. число се изразява с помощта на частицата *дѣ* (нека) и 3 л. на спрегаемия глагол. Понякога се употребява и частицата *нѣка*. Заповедта с частиците *дѣ* и *нѣка* е по-слаба и често има значение на подкана. Примери: *Дѣ дойд'ѣ при мѣн'ѣ дѣ гу пѣтѣм. Дѣ съ удмурѣ, чи ку ѣска дѣ дойд'ѣ кѣд'ѣ нас.*

Отрицателно повелително наклонение се изразява с *нимѣй* за ед. ч. и с *нимѣйт'ѣ* за мн. ч. Това отрицание се прибавя към инфинитива на глагола: *Нимѣй прѣи такѣ; нимѣй духѣдѣ; нимѣй сид'ѣ прѣф; нимѣй си игра; нимѣй гу дунѣса; нимѣйт'ѣ б'ѣра тѣа зѣлену грѣз'ѣ; нимѣй ма хѣла.*

От третоличния глагол *стѣга* се образува множествена форма *стѣгѣт'ѣ: стѣгѣт'ѣ тѣкѣи си игра ба момч'ѣта*. Същото е и при *хѣйд'ѣ*, множ. число *хѣт'т'ѣ: Хѣт'т'ѣ шѣйк'ѣ дѣ трѣгнушѣм'ѣ, чи съ мрѣкна.*

Отрицателни форми за пожелание се образуват с *нимѣй*, но се срещат и случаи с *ни*: *Нимѣй дѣ с' тѣлку инѣт' и дѣ н' си тѣлку инѣт'; нимѣй дѣ тѣ ѣ тѣлку срѣф.*

Условно наклонение

Описателни форми за условно наклонение с бих в говора не съществуват. Условност се изразява със синтетични форми за условно наклонение, които се образуват с наставката *-шѣм*: *пѣшѣм, ѣшѣм, играшѣм, с'ѣшѣм, дѣрж'ѣшѣм, б'ѣрашѣм, кѣлнашѣм, умр'ѣшѣм, зѣшѣм, сид'ѣшѣм, кѣл'ѣшѣм, пѣкшѣм, грѣбшѣм, с'акшѣм, укѣпшѣм, намѣзшѣм, улѣзшѣм, пѣшѣм, хѣд'ѣшѣм.*

Глаголите с наставка *-на* образуват условно наклонение с наставка *-ушѣм*: *убрѣснущѣм, плѣкнущѣм, мрѣзнушѣм, лѣпнушѣм, хѣпнушѣм, млѣкнущѣм.*

При глаголите от III спрж. на *-шѣм* формата за 1 л. ед. ч. сег. вр. съвпада с формата за условно наклонение: *уп'ѣшѣм кѣт нѣш'ѣту* (бих отишел или готов съм да отида) срещу *уп'ѣшѣм на*

бустанъ за кърпузи; дашъм му гу, стйга да гу плати срещу
йа си дашъм нйшитъ пуд найъм.

Инфинитив

Инфинитивни форми се срещат само в изрази с глаголите
мѡга, нимѡга, нимѡй, стйга: Нимѡйтъ бърѡ тѡѡ зълѡну грѡздъ;
мѡш' ли ис'п'а аннѡ н'ас'н'ъ; нимѡй лѡга; с'тйга лѡга; нимѡй ходи
бос; с'тйга йа; с'тйгзт'ъ търч'а; нимѡй пл'у п'у дѡскйт'ъ; мѡш'
ли с'т'ѡ'а ц'ал' ден' на слѡницъ; нимѡж' гу здѡрж'а тѡ кон'; ни-
мѡга игрѡ.

Глаголите бѡда, йам, клѡда, п'редѡ, п'лѡта, чѡта, флйзъм,
дѡшъм имат кратка инфинитивна форма, а дѡшъм, флйзъм и пълна:
нимѡж' гу убѡ; мѡш' ли наклѡ собѡта; мѡш' ли м' исп'лѡ аннй
ж'урѡн'ъ; с'тйга чѡ шѡйк'ъ; мѡш' ли м' дѡ стѡ лѡѡа, но нимѡй
му дѡѡа; мѡш' ли фл'а приж' ж'ѡма, но нимѡйтъ флйза.

В говора се употребява т. н. синтактична контаминация, т. е.
конструкция от безличен глагол и лично местоимение в им. падеж
заедно с кратка форма на личното местоимение в дат. или вин.
падеж. Такива обрати се срещат най-вече в 3 л. ед. ч. от личното
местоимение, но са възможни и при другите лица на ед. и мн. ч.:
Тѡй му йѡ шр'ам'ъ шѡйк'ъ да станѡѡ. Тѡй гу мързи. Тѡй гу б'ѡѡа
за с'акѡѡа рѡпта. Т'а гѡ срам' дѡ з' зѡм'ъ грѡзд'ѡ. Т'а х' сѡ йска
да сѡ ужѡени за Д'ѡлч'а. Тѡ х'ми стѡна хѡрну. Йа м' сѡ праи, чи
сѡм гу шйд'ѡла тѡ ч'ѡ'ак. Рукни м по-силну, тѡй нй му йѡ
ч'ѡ'ат'. Т'а гѡ н'ѡма ѡи'т'ѡ. Йа м' сѡ праи, чи сѡм ч'ѡшъл тѡкѡу
н'ѡш'ту.

Подобни изрази се срещат и при относителното местоимение
кѡйту: кѡйту м сѡ иде, да духѡда; кѡйту м сѡ спй, дѡ с' л'ѡга;
кѡйту м сѡ играйѡ, да сѡ фѡта на хурѡту.

6. НАРЕЧИЯ

1. За място: тѡка, цѡд'ъ, уттѡка, уццѡд'ъ, нахцѡд'ъ, насѡка,
удѡѡд'ъ, фнѡтр'ъ, уд'нѡтр'ъ, нафнѡтр'ъ, шѡнка, удѡѡнка, напреи',
назѡт', утпреи, усѡт', насърнѡ, сѡсърн, утсърнѡ, б'л'ѡзу, д'ѡлѡку,
уд'ѡлѡку, гѡр'ъ, дѡлу, удгѡр'ъ, уддѡлу, нагѡр'ъ, надѡлу, сръдѡ,
(в изразите сръдѡ нѡш', сръдѡ зѡма, сръдѡ л'ѡту), сръста (в израза
сръста плѡн'нѡна, ну сръста плѡн'нѡна — по обяд, когато слѡн-
цето е най-силно). Наречията тѡка и цѡд'ъ и производните от тях
често се употребяват с наставките -нка, -нкѡна: тѡканка, тѡкан-
кѡна, цѡд'ѡнка, удѡѡд'ѡнка, удѡѡд'ѡнкѡна, тѡмкѡна.

2. За начин: бърж'ъ, баѡну, лѡсну, мѡч'ѡну, йѡдѡам, скѡру,
чѡсту, р'ѡтку, сѡка, такѡ, хубѡу, хѡрну. В говора се употребяват
и турските наречия мѡксус, намѡксус, кѡш'ку, хѡзгѡн, д'ѡб'удис',
ѡпѡчик, ѡдѡмкѡлѡк, буш'тѡ, к'ѡс'т'ѡр'мѡ, д'ѡук'мѡ, д'ѡус', зѡр'л'ѡн',
г'ѡт'ур'ъ.

Кѡм наречията за начин спадат и често употребяваните форми
от някогашно сегашно действително причастие: шѡр'ѡш'кѡта, бър-
зиш'кѡта, с'ѡд'ѡш'кѡта, мѡл'чиш'кѡта, тѡр'чиш'кѡта.

3. За време: *не́ска, фче́ра, у́тр'ъ, д'ше́ч'ъра, ра́ну, кѣ́снѹ, сѹг'а, снѹш'та, де́н'ъ, нѣш'т'ъ, се́т'нъ, ше́йк'ъ, с'ак' пѣт', лѣ́нѹ, на́преш', куга́ (по-рядко да, га), уд'а́атка(на), уц'у́тр'ъ, пѣ́ру, пѹнѣш'тѹм, дукѣ́ту, дур'де́ту, дур, ге́ч', саба́хл'ън, ба́с'к'ър'ът' и др.*

4. За количество и степен: *млѹ́гу, ма́лку, мѣ́нѹнку, мѣ́нѹнинку, ко́лку, то́лку, со́лку, по́вч'ъ, ош'т'ъ, съ́де, аннѣш'(кѣн), бѣр'ъ, байа́, з'ѣ́де, исѹ́к', х'ъп'тѣ́н', б'ътѣ́р', сѹ́ма, ко́л'чѹш' и др.*

5. За причина: *зѣ́ко, зѣ́ко́ту, затѣ́а, ѹти.*

6. Други наречия: *ѹа, найс'т'ъна, кудга́, кудга́чи, нѣ́ли, тама́н', дѣ́но, бѣр'ъм, съ́де, пак, сѹ́гур, бак, дѣ́ли, кѣш'т'алу и др.*

7. ПРЕДЛОЗИ

Употребяват се следните предлози: *бис, със (с), фѣф (ф), шѣс ду, за, зат, зѣрд'ъ, пукѣ́р, думѹш', кѣ́д'ъ, на, нат, ут, пу, на́приш', слѣ́т, спурд'ъ, укул, при* и др.

8. СЪЮЗИ

В говора се употребяват следните съюзи:

А) Съчинителни:

1. Съединителни: *и, на, та, чи.*

2. Съотносителни: *ѣ́ли—ѣ́ли, нѹ́ту—нѹ́ту, ту—ту, хем—хем, ѹа—ѹа.*

3. Противоположни: *пѣ́(к), ама́, ам'.*

Б) Подчинителни:

1. Допълнителни: *да, чи.*

2. Определителни: *де́ту.*

3. Обстоятелствени: а) за място: *кѣ́дету, уд'де́ту, назде́ту*; б) за време: *да, га, дукѣ́ту, уткѣ́ту, дур'де́ту, кѣ́ту, дур*; в) за начин: *кѣ́кту, кудга́ (кудга́чи)*; г) за количество и степен: *ко́лкуту*; д) за причина и цел: *ѹти, да, са́му да, та́ да*; е) за условие: *ку, да, стѹга́ да, са́му да.*

9. ЧАСТИЦИ

В говора най-често се срещат частиците *ѹа, ба, бре, мѣ́ри, мѣ́р'*, които служат за засилване на звателната форма. Частиците *ѹа, ба, бре* се употребяват при обръщение към мъж, а *мѣ́ри* към жена: *Иал ту́ка ѹа! Т'ат'о ѹа. Чѹч'о ѹа. Бат'о ба. Ти л'си ѹа?* Частицата *бре* се употребява от жените за обръщение към мъж: *Стѣфѣ́не бре.*

Други много често срещани частици са *де́* и *ш'тѣ́*. Частицата *де́* служи за потвърждение в израза: *зѣ́ гу на́прайъ де́, ча́кай ма́лку; зѣ́ ѹда́ де́, нѹ́моѹ бѣ́рза; ха́рну де́; б'ѹѹа де́.* А частичката *ш'тѣ́* се употребява най-вече при отговори, поради предизвикателство или досада. Отговорът има груб характер: *Чѹл' бре? — Чѹф ш'тѣ́, дрѹ́гу зѣ́ ка́зѹаш' ли? На́пѹѹ съ ш'тѣ́, те́б'ъ ко́т' тр'а́бѹа. Тѹ́ ли б'а́ш'ъ? — Тѹ́й ш'тѣ́.*

IV. ИЗВОДИ

От даденото описание на говора на с. Нова Надежда могат да се направят следните изводи за неговите фонетични и граматични особености.

1. Якав изговор на стб. *ъ*, когато се намира под ударение независимо от характера на следващата сричка, напр.: *б'а̀л* — *б'али*, *л'ату* — *л'ат'ън*, *м'ла̀ку* — *м'ла̀ч'ън*, *т'асту*, *п'ас'н'ъ*, *нид'а̀л'ъ*, *н'аш'ту*, *с'м'аш'ън* и пр. В неударено положение този звук се редуцира в *'ъ*: *г'р'ъхута*, *б'ъл'айъ*, *сво'а̀л'т'ъ* (белите) и пр.

2. Липса на прегласът *'а|е*: *ж'а̀ба* — *ж'а̀би*, *ч'аш'а* — *ч'аш'и*, *уфч'а̀р'* — *уфч'а̀р'ъ*, *Стуйа̀н* — *Стуйа̀не*.

3. Редукция на неударените гласни *а*, *о*, *е*. Най-силно се редуцира гласната *о*: *уда̀*, *куга̀*, *ко̀лку*, *т'асту*, *гул'а̀м*. Гласната *а* се редуцира по-слабо в *а*: *та̀ва̀*, *па̀сѐ*, *на̀зат'*, *та̀лна̀* и пр. Силно се редуцира гласната *е* и то в две посоки — в *'ъ* и в *и*: *пра̀с'ъ*, *ко̀т'ъ*, *ма̀ла̀ч'ъ*, *утр'ъ*, *на̀гдр'ъ*, *купа̀шиш'*, *ишиш'*, *тка̀шиш'*, *биз ра̀пта̀*, *ни зна̀м*; *ни мо̀га* и пр.

4. Често изпадане на неударените гласни поради силната им редукция *гър'н'ътта*, *гул'а̀мта̀*, *два̀мѝнта̀*, *ма̀гдр'ту* и пр.

5. Преход на съгласната *х* във *ф* в краесловието: *суф*, *глуф*, *сраф*, *п'лѝтѝф*, *рѝкѝф*, *пук'рѝф* и пр.

6. Преход на съчетанието *дн* в *нн*: *гланна̀*, *прѝнна̀*, *сѐнна̀* и пр.

7. Изпадане съгласната *т* в групата *стр*: *сѐсро*, *сра̀ф*, *бисра̀* *уда̀* и пр.

8. Силна палаталност на съгласните. Предните гласни *е* и *и* значително омекчават предходните съгласни. При това палаталността обикновено се предава и върху предходната съгласна (*т'ѝл'ъ*, *м'ла̀ку*, *п'рѝлу*, *д'ѝш'ът'*, *зѐл'к'и*, *уцѝт'*, *с'ѝлу*, *г'ѝш'рѝк'*, *л'ѝг'н'и*, *д'л'ѝгу*, *п'ас'н'ъ*); тя се запазва и при изпадане на междинно *е* или *и* (*пѝт'ка̀*, *д'а̀т'та̀*, *р'иж'а̀н'ца̀* и пр.).

9. Наличие на палатални съгласни в краесловието: *г'ѝ'ддр'*, *сол'*, *цѝрул'*, *кула̀н'* *йър'гѝн'*, *п'ѝт'*, *н'ѝкѝт'*, *п'ѝл'т'ѝк'*, *л'ѝл'ѝк'*, *из'ѝк'*, *крѝф'*, *коч'*.

10. Отмет на ударението при съществителни и глаголи: *ма̀слу*, *прѝсу*, *мо̀мч'ъ*, *мо̀мч'ѝту*, *д'а̀т'ъ*, *д'а̀т'ту*, *м'асту*, *чѐта̀*, *п'рѐда̀*, *мѐта̀*, *бѐра̀*, *лѐж'а̀*, *да̀ шиш'ъ*, *да̀ подм'ѝс'т'ъ*, *ка̀зѝф*, *фѝр'л'уф*, *на̀б'ъри*, *сиши*, *с'а̀ши*, *по̀трѝй'*, *на̀шиш' съ* и пр.

11. Употреба на винителни форми при личните имена от м. р. и имената за родство от м. р. с и без предлог: *ѝшиш' Тон'ч'ъ*; *ка̀ж' на т'а̀т'ъ*; *с'рѝѝн'ѝф Димѝтрѝ*; *ѝмѝм пѝсму уд' Д'а̀л'ч'ъ*, и пр.

12. Член за м. р. *-ъ*: *до̀рѝ*, *учѝт'ѝлѝ*, *кума̀т'ъ*, *изѝк'ъ* и пр.

13. Окончание *-ъ* в членуваните форми за женски род, единствено число: *ѝмѝмѝ си на̀ша̀ м'ѝтла̀*, но *м'ѝтла̀та̀ съ истрѝла̀*; *шрѝта̀*, но *шрѝтѝта̀*; *ж'уба̀*, но *ж'убѝта̀* и пр.

14. Употреба на местоименията *сѝ*, *сѝкѝф*, *сѝлкѝф* за означаване на непосредствена близост.

15. Употреба на особени форми от личното местоимение: *нега* (него), *нехи* (нея), *хи* (й), *га* (я), *фи* (ви), *х'ми* (им). Също на *нам*, *шам*, *т'ам*.

16. Разширена употреба на окончанието *-мъ* за глаголите от I и II спр. в I л. мн. ч.: *п'ръдѣмъ*, *купаймъ*, *с'аймъ*, *пѣдимъ* и пр.

17. Частица за бъдеще време *зъ*: *зъ дойда*, *зъ зѣма*.

РЕЧНИК

авлийъ (гр.) ж. р. — дворно място.

адѣмкѣлѣк (тур.) прил. неизм. — порядъчен, добър, човешки.
Адѣмкѣлѣк рабута. *Адѣмкѣлѣк ч'ш'ак*.

айкардѣк м. р. — част от хомот за рало; кобиличка на която се прикачва воицето.

алажа (тур.) ж. р. — старинна дълга женска дреха от пѣстър вълнен плат.

ал'г'ор' нар. — уж (употребява се рядко). *Ал'г'ор' ш'т'ѣф да духудѣм*, *пъ з' зѣбур'ѣф*.

англѣш' (тур.) ж. р. — 1) грешка; 2) прил. — погрешен, неправилен. *Англѣш' рабута*.

ангѣч'ка ж. р. — ритла на волска кола за снопи, сяно и слама.

ѣпѣчик нар. — съвсем, напълно. *Устѣйѣли шрѣтѣта ѣпѣчик утѣрѣна*.

ѣпѣйда (гр.) ж. р. — наплат на колело.

ѣпѣн'жа (тур.) ж. р. — ямурлук.

ѣрат'лик (тур.) м. р. — 1) побратим; 2) обръщение към някой близък.

арк (тур.) м. р. — вада.

арка (тур.) ж. р. — количество дърва, което може да носи един човек на грѣб.

арнѣшѣм гл. — преставам. *Арнѣса да литѣ*.

артѣк (тур.) — 1) м. р. — остатък, излишек. *Имѣм н'ѣкѣф кол ар-тѣк*; 2) прил. неизм. — който е повече отколкото трябва. *Артѣк хубѣу*; 3) нар. — то пък. *Артѣк хич' ни тѣ бѣтѣа биз шѣну*.

баба ж. р. — 1) майка на бащата или на майката, тъща, стара жена; 2) дванадесетопръстникът на прасето; 3) консервирано свинско месо в дванадесетопръстника на прасето.

бабица ж. р. — вид трева с няколковърхи тръни, бабин зѣб.

бажа (тур.) ж. р. — комин на огнище.

байр' м. р. — 1) поле. *Ут'ѣшѣм на байрѣ да ѣра*; 2) хълм, бърдо. *Зѣ шѣдиш' зор' дур'дѣ издрѣпш' тѣ байр'*; 3) гора. *На байрѣ ѣма мѣдѣу дѣрѣа*.

- байа* (тур.) нар. — доста много, немалко. *Байа зор' зъ шид'ят т'а длъж дук'ят искач'ят йамач'ъ.*
- бак* нар. — особено. *Шъж бак сиг'а тъ харесвам.*
- бакъ рн'ък* м. р. — място за окачване на менци.
- балаш'тисвам съ* гл. — бивам определен по жребей при детска игра.
- баскыйъ* ж. р. — дърво, по-тънко от греда за потискане на плява, слама и под.
- баск'ър'ят'* (тур.) нареч. — понякога, отвреме — навреме. *Баск'ър'ят' духуда.*
- бастисвам* гл. — надминавам, превишавам.
- батак* (тур.) м. р. — 1) кал, тиня, мочурище; 2) прен.—загуба, лошотия. *На батак шъри;* 3) прил. неизм. — неприятен, затънал. *Батак рабута.*
- баткън* (тур.) прил. неизм. — неприятен, омръзнал от продължителна употреба.
- баткънлък* (тур.) м. р. — пресищане. *Баткънлък ми стана ут фъсул'.*
- бат'т'асвам* (тур.) гл. — 1) пропадам, разорявам се; 2) запустявам.
- бахча* (тур.) ж. р. — зеленчукова, овощна, черничева и др. градина.
- бацкъм* гл. — целувам.
- баш'* (тур.) м. р. — 1) начало. *Шъри на баш'ъ;* 2) начало на хоро. *Мъш'кит'ъ ймът баш'ка баш', женскит'ъ баш'ка баш';* 3) локомотив; 4) прил. неизм. — най-хубав, безупречен. *Баш' рабута.* 5) нар. — именно, точно. *Баш' ти м' тр'абъш'ъ.*
- баш'ка* (тур.) прил. неизм. — отделен. *Мъш'кит'ъ ймът баш'ка баш', женскит'ъ баш'ка баш'.*
- бѣбръжа* ж. р. — вид боб (папуда).
- бел'* м. р. — напречно дърво в средата под пода на волска кола.
- бен'денѣ, бин'дйн'* и *биен'дѣ* прил. неизм. — хубав.
- биз'айъ* гл. — бозая, суча.
- бик'* (тур.) м. р. — широко равно място обработваема земя.
- бик'чийъ* (тур.) м. р. — временен пазач на определен вид земеделски култури.
- бил'лит'* гл. безл. — личи. *Дън'ъ си йъ бил'лит' ут сабах'лън.*
- бил'ник* (тур.) м. р. — дамаджана.
- бйл'ъ* ср. р. — лекарство.
- бин'дисвам* (тур.) гл. — харесвам, избирам.
- бирзамански* (тур.) прил. — едновременен, останал от старо време. *Бирзамански п'ас'ни.*
- блажй* гл. 3 л. ед. ч. — слади. *Къд гу блйз'ниш', чи млогу блажй*
- бл'аж'ъ* гл. — не постя, не говея.
- блак* прил. — сладък. *Наш'ту гръзд'ъ йъ млогу бл'агу.*
- бл'амба* (гр.) м. р. — зяплю, който не внимава, който се заглежда.
- бл'уду* м. р. — съд за ядене.
- б'л'ъз'нѣ* ср. р. — близнак.

- бѝмба* ж. р. — бѣчва за вино.
бѝра ж. р. — буря.
бриса̀лка ж. р. — кърпа за ръце, лице и нос.
брич' м. р. — 1) бръснач; 2) вид спортен панталон.
брич'а гл. — бръсна.
брич'ка ж. р. — двуколка.
бриша гл. — бърша.
брундру̀к (тур.) м. р. — хомот на волска кола; ярем.
брус м. р. — камък за източване на ножове; точило.
бру̀с'ъ гл. — бруля. *Бру̀с'ъ ѝрѝф'ъ*.
буба̀ч' прил. неизм. — едър, голям. *Аннѝ буба̀ч' цѝрну ку̀ч' съ фѝрли шрѝз мѝн'ъ*.
бубу(р')ч'а̀сшѝм гл. — набѣбвам, подувам се.
буда̀к (тур.) м. р. — чеп.
буда̀ч'у̀ф прил. — който е с чепове. *Буда̀чу̀ша дѝска*.
буза̀лѝк (тур.) м. р. — паша за добитъка.
бузу̀м (тур.) м. р. — 1) гроздобер; 2) прибиране на бостан.
буйдѝн, буа̀ннѝ, буа̀ннѝ, буа̀ннѝ неопр. мест. — някой (си). *Буйдѝн чш'ак*.
буйур'дѝсѝм (тур.) гл. — заповядвам.
букѝи мн. ч. — окови за спѣване на кон.
бука̀ра ж. р. — прѣстена кана.
бул'а̀сшѝм гл. — ваксинирам дете против шарка.
бул'а̀ска ж. р. — белег от вакцинация.
бул'б'ул' (тур.) м. р. — славей.
бу̀лица ж. р. — див мак.
бултумѝйѝ ж. р. — вид ядене приготвено от различни продукти.
бул'у̀к' (тур.) м. р. — 1) стадо. *Да̀дѝхм'ъ фѝцету на бул'у̀к'*; 2) група, множество. *Идѝн бул'у̀к' хѝра*; 3) малка горичка между орни ниви.
бумба̀р' м. р. — вид ястие, приготвено от свинско месо с лук и чесън; попска яхния.
бу̀мбѝр м. р. — бръмбѝр.
бунѝлка ж. р. — вилица.
бурбунѝкѝм (звукоподр.) гл. — изпушам въздух във водата, за да стават мехури.
бурча̀к (тур.) м. р. — вид фий.
бурч'ул м. р. — висок бряг, пропаст.
бурч'умѝш' м. р. — тревисто растение; бучиниш.
бу̀сара̀дан (тур.) нар. — за сега, тези дни, понастоящем. *Бу̀сара̀дан см'ъ хѝрни*.
буста̀н' (тур.) м. р. — нива, засята с дини, пѣпеша и тикви.
бутѝлу ср. р. — дървено устройство за биене на масло.
буха̀на̀к м. р. — силна буря, придружена с дѣжд и грѣмотевици.
буч'ѝкла̀ма̀ ж. р. — дървена мярка за жито, обикновено помалка от крината.
буш'та̀ (тур.) прил. неизм. — свободен, не вързан, без да се пази. *Пуснѝли ѝлѝшту буш'та̀, та̀ угрѝзѝли ца̀риста̀*.

- бѣжйкъм* съ гл. — щтрѣклея (за добитѣкъ).
бѣж'н'ѣк м. р. — стѣршел.
бѣзбайѣ (тур.) нар. — много, доста много.
б'ѣл'ш'уна ж. р. — листа от царевичен плод.
бѣл'шѣм гл. — поврѣщам.
бѣлгур'н'ѣк м. р. — баница с болгур.
бѣл'дйсшѣм (тур.) гл. — прилошава ми, припада ми.
бѣлтѣлѣк (тур.) м. р. — усечен участѣкъ гора.
б'ѣлутйна ж. р. — коприна, която се получава при почистване на пашкули.
бѣрдйлу ср. р. — бѣрдо на стан.
бѣржйк м. — част от стара волска кола.
бѣрканица ж. р. — мѣтеница.
бѣркѣм гл. — 1) бия мляко, за да отделия маслото; 2) газя вода.
Да йѣ б'литка Марйца, га бѣркѣм'ѣ.
бѣрна ж. р. — устна.
бѣрхот' м. — барут.
бѣрѣкет' (тур.) м. р. — плодородие, изобилие.
бѣр'ѣм и *бѣр'ѣ* (тур.) нар. — 1) поне; 2) колко. *Бѣр'ѣ млѣгу!* — колко много.
б'ѣтѣр' (тур.) прил. неизм. — 1) по-лош; 2) нар. — по-зле.
бѣттѣрдйсѣм гл. — запустявам, изпоцапвам.
бѣхта гл. — бия, удрям. *Йскѣт да ма бѣхтѣт.*
шѣру ср. р. — боб.
шѣр'ѣ гл. — 1) варя; 2) изпреварвам. *Шѣр'ѣ гу ну сйчку.*
ш'ѣш'ка ж. р. — вежда.
шдйсшѣ гл. 3 л. — по мярка е, става. *Пѣпѣсту ни му шдйсшѣт.*
шдйсшѣм гл. — подхождам. *Млѣгу си шдйсшѣт дшѣмйнта.*
шдр'ан'т'шѣм съ гл. — вглеждам се, захласвам се.
шѣйк'ѣ нар. — вече.
шѣч'ѣрич'ка ж. р. — вечеря, която се слага всяка вечер в продължение на 40 дни след смърт.
шзйртѣм съ гл. — втрѣнчвам се.
шид'ѣт' гл. безл. — вижда се. *Приж' жѣма сйчку йѣ шид'ѣт'; шид'ѣт' ми йѣ — виждам. Дѣрта йѣ ама дш'т'ѣ х' йѣ шид'ѣт'; шид'ѣт' ли т' йѣ тѣа дѣрѣу?*
(ш)идриѣца ж. р. — дѣрвен съд за доене; ведро.
шйд'ѣлу нар. — светло. *Ош'т'ѣ йѣ шйд'ѣлу шѣнка.*
шлид'н'ѣк м. р. — хляб, приготвен за раздаване на Великден със забити червени яйца в тестото.
шлѣстйна ж. р. — стебло на диня, пѣпѣш, тиква и краставица.
шр'акѣм гл. — крякам, крещя. *Ж'абит'ѣ шр'акѣт.*
шрангѣл м. р. — умно дете.
шр'аскул м. р. — дете, което вряска.
шр'аскѣм гл. — крещя.
шрат'ѣ гл. — събарям.
шрѣн'ж'ѣк нар. — чак, дори, и дори. *Шрѣн'жѣк ми съ дур'ѣшѣ.*

- w p̄n k̄a lu* ср. р. — детска играчка; тънка дъска, завързана с канап, която при въртене бръмчи.
w p̄n k̄z m гл. — настоятелно моля.
w p̄s предл. — върху. *W p̄z m̄n'v̄*.
w p̄t'ki мн. ч. — въртележка на рудан.
w'v̄d̄e гл. — мъти (за птици).
w'v̄d̄n l'k̄ м. р. — покъщнината и селскостопанският инвентар.
w'v̄z̄a ж. р. — тясно коланче от плат за връзка на престилка, риза и др.
w'v̄z̄ḡeč' (тур.) част. — чакай, стой, не бързай.
w'v̄z̄l̄a f̄k̄a ж. р. — възглавница.
w'v̄z̄n'k̄ нар. — по гръб. *Sp̄i na w'v̄z̄n'k̄*.
w'v̄l̄a ж. р. — двузъба и рядко тризъба дървена вила.
w'v̄l̄ač' м. р. — дървена вила с 4 или 5 зъба; употребява се при вършитба и веене.
w'v̄r̄a n прил. неизм. — изхабен, нездрав. *W'v̄r̄a n č'w'ak̄*.
w'v̄r̄w'z̄n'ik м. р. — кичена вълнена завивка за бебета.
w'v̄r̄ḡa l'v̄m гл. — търкалям, овалям.
w'v̄r̄z̄ač' м. р. — дръвце, приспособено за вързване на снопи.
w'v̄r̄z̄e l м. р. — възел.
w'v̄r̄z̄n't'ij'v̄ прил. неизм. — изхабен, който не върши работа.
w'v̄s'r̄v̄n м. р. — място до стената, където се нареждат завивките.
w'v̄s'v̄n'ca ж. р. — гъсеница.
w'v̄t'r̄u'š'ka ж. р. — вихрушка.
w'v̄t'ur м. р. — ръб.
w'v̄x!, *w'v̄x!* межд. за очудване, изненада, понякога окайване — ай. *W'v̄x m'v̄r'*, *t'wa k'k̄ m'u'žij'x't'v̄ đa đ'đ'đ'it'v̄ φ t'đ' đ'v̄!*
ḡa ḡa l' м. р. — кука.
ḡa l̄a ḡd̄n'ka ж. р. — глогинка (храст и плод).
ḡa l'ba (тур.) нар. — като че, както изглежда, както личи.
ḡa r̄a ḡa š'ka ж. р. — сврака.
ḡa r̄f̄v̄n' м. р. — гарван.
ḡa š'ka ж. р. — вид мрежа за ловене на риба.
ḡa š'đ'ḡl'v̄φ прил. — гологлав.
g'w'aj'v̄ гл. — говея, постя.
g'w'ic'ij гл. — крещи (за прасе).
ḡe ḡa ж. р. — овчарска тояга с кука.
ḡe l'b'v̄r'ij'v̄ ж. р. — дървено приспособление за хвърляне на слама или режанка върху сламен покрив.
ḡe l'v̄n'ž'ik м. р. — невестулка.
ḡe m (тур.) м. р. — юзда.
ḡe č' (тур.) нар. — късно.
ḡi w'ic' м. р. — гърди.
ḡi w'ic' l'ik' м. р. — лигавник на бебе.
ḡi đ'ik' (тур.) м. р. — проход през плет.
ḡi ž̄e n' (тур.) м. р. — 1) малък заек; 2) дребен човек.
ḡij'r'ž'a гл. — изглаждам.
ḡi r'ic' (тур.) м. р. — дупка, отвор в ограда за изтичане на вода.
ḡi č'it' (тур.) м. р. — брод.

- гич'ън'дѣ (тур.) нар. — неотдавна, преди известно време.
 глашник м. р. — годеник.
 глашница ж. р. — годеница.
 глаш'ъ гл. — сгодявам. *Нашта мума зъ га глаш'м'ъ.*
 глаш'ъш' м. р. — годож.
 глѣпка ж. р. — трапчинка.
 глѣш'н'ѣк м. р. — отвор, отдушник в пещ.
 г'оз'г'уре (тур.) нар. — насила.
 г'озум (гр.) м. р. — джоджан.
 г'ол' м. (тур.) — 1) изкоп, пълен с вода; 2) блато.
 г'ола ж. р. — гъдулка.
 г'ол'ник м. р. — вид ястие, приготвено от ситно настъргана тиква.
 г'ор'мидик' м. р. — лаком човек.
 г'ос' (тур.) м. р. — отделение в хамбар.
 г'от'ур'ъ (тур.) нар. — 1) разбъркано, безредно, ненамясто. *При-
казъши' г'от'ур'ъ;* 2) прен. — без мярка. *Г'от'ур'ъ парй йма.*
 г'от'ур'ъ жийски (тур.) прил. — необмислен. *Г'от'ур'ъжйиска
рабута.*
 г'р'абуш' междум. — горкият, горко му.
 г'р'аш'ка ж. р. — 1) топлина. *Сдбата хич' ни дава г'р'аш'ка;*
 2) грешка.
 г'рѣфъл м. р. — твърдо изпращение.
 г'рѣблу ср. р. — дървено гребло за тикане на овършано жито.
 г'рѣпка ж. р. — огрибка за нощови.
 г'рѣм м. р. — грѣм. *Г'рѣм паннал.*
 г'рѣхъм гл. — овършавам с чукане.
 г'убѣрка ж. р. — голяма груба игла за шиене с канап.
 г'уб'ур' м. р. — 1) боклук; 2) примеси от различни зърна в
 житото.
 г'уш'дѣ ср. р. — гърди на добитък.
 г'уж'а ж. р. — 1) стомах на птица; 2) шия под брадата на човек;
 3) сърма.
 г'уж'б'ѣл'а (тур.) нар. — най-послед. *Г'уж'б'ѣл'а дѣйд'ъ.*
 гуж'ук прил. неизм. — с отрязана опашка (за животно) *Гуж'ук
куч'ъ.*
 гужум нар. — дебнешком, скрито. *Гуж'ум-гуж'ум утид'ъ ду
нега а гу фана.*
 гуж'унѣ ж. р. — леговище, местенце в слама, режанка и под,
 където човек или животно може да се гуши. *Куш'ту с' на-
прайблунѣ гуж'унѣ ф риж'анистѣ и там спи.*
 г'уз'л'ум'а (тур.) ж. р. — вид баница с извара.
 г'ул'н'ук' (тур.) м. р. — надница.
 г'ундузѣ м. р. — източен вятър.
 г'ур'д'ѣл' м. р. — счупена стомна.
 гурѣда (гр.) ж. р. — диво грозде.
 г'ур'л'ук' м. р. — вид плевел.
 г'ур'ул'тѣй'ъ' (тур.) ж. р. — шум, врява. *Дѣгът г'ур'ул'тѣй'ъ.*
 г'ѣбѣ прил. за ж. р. — бременна, трудна. *Г'ѣбѣ ж'ѣна.*
 г'ѣб'ѣр'асъхъм (тур.) гл. — умирам.
 г'ѣб'ѣр'жѣк' прил. неизм. (укор.) — слаб, хилав.

- г'ъw'p'èк' прил. неизм. — 1) трошлив, крехък; 2) нар. — крежко
 г'ъw'ъзè (тур.) прил. неизм. — разглезен, слаб, тромав.
 г'ъw'ъшèк' (тур.) прил. неизм. — мекушав.
 гъдгъдйчкъм гл. — гъделичкам.
 гълбъйъ — гл. — дълбая.
 галагòнкa ж. р. — дърво и плод на глог.
 галòтa ж. р. — магарешка каруца.
 гърл'ъ гл. — окопавам около корена.
 гърмуш' м. р. — гърмеж.
 г'ър'чèк' (тур.) нар. — навярно, наистина. *Г'ър'чèк' такà б'аш'ъ.*
 гъх'тáн' (тур.) м. р. — гайтан.
 г'ъч'ън'мá (тур.) ж. р. — препитание.
 г'ъч'ън'ъ (тур.) гл. — препитавам се, преживявам.
 г'ъш'тèн' гèч' (тур.) нар. — много късно.
 дà нар. — когато. *Дà дòйд'ъ, зъ м кáж'ъ.*
 дà съюз — нека. *Дà дòйд'ъ, ку йска.*
 д'áду м. р. — 1) баща на майката или на бащата; 2) тътс; 3) сто-
 махът на прасето; 4) консервирано свинско месо в стомаха на
 прасето.
 дал (тур.) м. р. — клон. *Утс'акъф идйн дал.*
 дам (тур.) м. р. — обор за едър добитък.
 дамáр' (тур.) м. р. — 1) жила; 2) извор на вода в кладенец.
*Гул'ам дамáр' нáйдъхм'ъ; 3) добро настроение. Б'аш'ъ на
 дамáр'.*
 дамáскийъ ж. р. — долното дърво на хомот.
 дамгá (тур.) ж. р. — белег, петно. *Църна дамгá.*
 дамгòсwъм (тур.) гл. — слагам белег на нещо, за да се от-
 личава.
 данáк (тур.) м. р. — теле от 1 до 3 години.
 данáкйн'ъ (тур.) ж. р. — женско теле от 1 до 4 години.
 дáфт'ъл'ъ ср. р. — укорително название на дете.
 дèш'ър' м. р. — който води булката, когато се венчава.
 дèрa гл. — 1) дера; 2) дращя. *Чилийтa млòгу д'ърè рькйт'ъ.*
 дèркъм сь гл. — скарвам се, отговарям троснато.
 дèр'т' (тур.) м. р. — грижа.
 дик' (тур.) прил. неизм. — стръмен.
 дикáнйлу ср. р. — дърво, което съединява диканята с хомота.
 дикáн'ъ (тур.) ж. р. — приспособление за вършитба от дъски, с
 набити кремъчни плочки отдолу.
 дикинè (тур.) нар. — накриво, неудобно. *Мáлку дикинè духудá.*
 дикйсwъм гл. — дарявам просяк. *Цйгънту ги дикйсwъм'ъ дá
 прòс'ът.*
 дик'тйсwъм сь гл. — инатя се, упорствувам.
 дилаф' (гр.) м. р. — щипци за огън.
 дйлкa ж. р. — плат, пола на черга. *Аннè черга сь праи ут три,
 чèтри дйл'ки.*
 дил'чйк' (тур.) м. р. — тока.
 дйм'ът'ън (гр.) прил. — четворен (за домашна тъкан).
 дингйл (тур.) м. р. — 1) ос; 2) (укор.) — висок човек.

- дип* (гр.) нар. — твърде. *Дип хар'ън си йъ ч'w'ака.*
диш' м. р. — зъбец на дървено зъбчато колело.
дос м. р. — близък човек. *Йа съм дос със нега.*
д'оxкъм гл. — възсядам магаре, кон или човек.
д'ош' м. р. — 1) птичи гърди; 2) бялото месо от гърдите на птица.
драгòшник м. р. — любовник.
д'р'ат'ъ гл. — зяпам, стоя и безцелно гледам нещо.
дрем м. р. — най-малка частичка от нещо. *Из'али гу ду дрём.*
Испйли шйнту ду дрём.
дрипа ж. р. — дреха; обикновено в мн. ч. *дрипи.* *Зъ мъ при-м'ан'ът със нови дрипи.*
дрихòнкa ж. р. — изпражнение на овца или коза.
дрòб'ън' м. р. — къс месо, колкото голям залък; мръвка. *Сил'ми м'ан'ж'а, ама да йма и дрòб'ън'ъ.*
дрòж'д'ъ ср. р. — 1) дреб; 2) нещо раздробено, смачкано.
дрўгуш' нар. — друг път.
дръгна гл. — чеша.
дрън м. р. — буца сирене или пръст. *Идйн дрън сир'н'ъ.*
дрън'лиф прил. — който е на буци.
дръст'ъ гл. — 1) бия, удрям платно, за да го избеля; 2) бия до пребиване.
дубрйскъм гл. — докосвам.
д'уб'уд'ус' (тур.) нар. — съвсем, напълно.
дуwа ж. р. (тур.) — благодарност.
дуwар' (тур.) м. р. — 1) стена. *За Wлид'ън' зъ б'ълòсwъм'ъ дуwар'ту;* 2) ограда от камъни или тухли.
дуган' (тур.) м. р. — сокол.
дўда ж. р. — плод от черница.
дуд'аwа м' съ гл. — омръзва ми. *Дуд'аwа м' съ да ч'акам.*
дуд'ўwъм гл. — преча. *Т'wa д'ърш'у м'лòгу дуд'ўwа.*
д'уз'д'исwъм съ гл. — издокарвам се. *Т'а съ д'уз'д'исwа м'лòгу и зат'wа йъ тòлку б'ала.*
д'уз'ен' (тур.) м. р. — инструмент, уред.
д'уз'лўк (тур.) м. р. — равнина.
д'ўз'н'ъ (тур.) гл. — изравнявам, заравнявам.
д'ўз'ън (тур.) прил. — равен. *Д'ўзну м'асту.*
д'ук'мè (тур.) нар. — насипано, натоварено до горе. *Пуп'èр'ъ гу т'wарим' д'ук'мè.*
дукуржўм (тур.) м. р. — вид детска игра.
д'ул'б'ен' м. р. — забрадка.
д'ул'г'èр'ън (тур.) м. р. — зидар.
думиш' предл. — между. *Думиш' мумит'ъ съ ф'ат'ът м'омци.*
дур (тур.) нар. — докато. *Дур' ни съ с'w'н'ъ, ни ст'ан'wа.*
дурам'а (тур.) ж. р. — дървената част на постройка; дограма.
дур'дè(ту) (тур.) нар. — докато.
дуругъзйца ж. р. — шипка.
д'ус' (тур.) прил. неизм. — 1) равен; 2) нар. — наред, без разлика.
дуфалè ср. р. — забрадка.

- д у ф т а с ш ъ м* гл. — пристигам навреме.
д'уш'ъмѐ (тур.) ср. р. — под на стая.
д'ъшнѡѡъм гл. — лудувам, дивея. *Д'ат'ту млѡгу д'ъшнѡѡа.*
д'ъкѐл' (гр.) м. р. — двузъба мотика.
дѣкъм гл. — тикам.
дѡлдѡрдѡйсѡъм гл. — създавам ново дръвче чрез отвод на прѣчка или клонче от старо дърво.
дѡлдѡрмѡ ж. р. — създадено ново дръвче чрез отвод.
д'ъмѐк' (тур.) нар. — сиреч, значи.
дѡмъзлѣкъ (тур.) м. р. — добитѣкъ, който се отглежда за разплод.
дѡнгѡлдѡкъ м. р. — висок човек.
дѡндѡнѡйъ ж. р. — тревога, врява, шум.
дѡнкѡъм гл. — лапам, гълтам лакомо.
д'ърѐкъ' (тур.) м. р. — стѣлб.
дѡрмѡн' м. р. — решето с едри дупки за пресяване на жито.
дѡрмун'ъ гл. — пресявам жито през дърмон.
д'ър'нѐкъ' м. р. — седянка; събрани жени на седянка.
д'ър'т'л'асѡъм (тур.) гл. — разболявам се.
д'ър'т'лѡф (тур.) прил. — болен, болен.
дѡртѡш'т'ънѡ м. р. — старик.
дѡхкъм гл. — мирища, издавам миризма; воня. *Тѡа мѐсу дѡхкъ.*
д'ъш'кѐл' (ън) м. р. (укор.) — нещо слабо, недорасло; малко коте или малко палаво дете.
дѡън'дѡйсѡъм гл. — задоволявам, засищам. *Ни му съ дѡън'дѡйсѡа.*
ек' м. р. — става. *Уфѡѡта си ф'ѡупи нугѡта ф ѐкъ.*
ѐл'ку съюз — щом като. *ѐл'ку ма пѡтѡш', зѡ кѡжъ.*
ѐмнѡшъм съ гл. — втурвам се, затичвам се.
ен' м. р. — белег, рязване ухото на овца, отрязване прѣст или част от крило на птица, за да се познава. *Турѡшъм ѐн'.*
ѐн'дѐн' нар. отначало, отново. *ѐн'дѐн' зѡ с'асѡъм'ъ бустѡн'ъ.*
ѐнкѡс (тур.) нар. — на шега. *Рѐкъф му гу на ѐнкѡс.*
ж'ашѡга ж. р. — дървена стрела, с перки от перушина, която се хвърля по заговезни „за здраве“.
ж'ашѡгар' м. р. — дървена стрела с двойни перки от перушина, която се хвърля по заговезни „за здраве“.
ж'аскъм гл. — хвърлям със сила.
жѐлѡа ж. р. — костенурка.
жѐрда ж. обикновено в мн. ч. *жѐр'ди* — основна прѣчка, върху която се оплита кошница, кош и под.
жинс (тур.) м. р. — род.
жѡйрга прил. неизм. — слаб, недорасъл (за човек или животно).
жѡрийлка ж. р. — дървено бутало, с което се бие мляко.
жѡрийт' м. р. — 1) тънка дѡлга прѣчка за хвърляне като копие;
 2) вид детска игра.
жѡркул м. р. — черен щурец.
жѡтма ж. р. — вид детска игра.
жѡчка ж. р. — нишка.
ж'ѡбр'ъ съ гл. — престорено плача.
ж'ѡнга ж. р. — оток, подутина по главата от удар.

ж'оп м. р. — тояга от дръвче, извадено с корена, която на долния си край има топче от самия корен.

ж'опън м. р. — птичи бут.

ж'уба ж. р. — джоб. *Ръкътъ си държи в ж'убитъ.*

ж'убуркъм гл. — правя гаргара. *Да були зъп, съ ж'убуркъмъ с ръкийъ.*

ж'ушак м. р. — кварцов камък.

ж'ум'б'уш' м. р. — шега, смехория.

ж'ум'б'уш'лийъ м. р. — шегаджия, смехотворец, веселяк.

ж'умер'т' (тур.) прил. неизм. — щедър, великодушен.

ж'ун'ж'урыйъ ж. р. — непотребна, захвърлена вещ.

ж'уръп м. р. — чорап.

ж'уф прил. — 1) суров. *Извадъли л'аба ж'уф*; думата суров липсва в говора; 2) жив.

ж'ъгла ж. р. — жегел.

ж'ъмъдан м. р. — шаечна горна мъжка дреха до кръста без ръкави, обшита с гайтани.

ж'ънгур м. р. — малка дупка в земята.

ж'ънгъртй гл. (звукотод.) — удря се едно о друго и вдига шум.

ж'ъртъница ж. р. — рядка кал.

ж'ърмё ср. р. (укор за дете) — палавец.

забийлъм гл. — запързвам ястие. *фъсулъ гу збийлъмъ със ш'ърлан.*

заб'ълка ж. р. — запържка на ястие.

завлън'дйсвъм гл. — засилвам.

зашръс м. р. — зародиш, плод. *Влестун'тъ ймът млогу зашръс, скору зъ идём' кърпузи.*

зашълла (тур.) междум. — горкият.

зашъл'лийъ (тур.) м. р. — нещастник.

зъг'ш'ълка ж. р. — заговезни.

загъцшъм съ гл. — задавам се, присяда ми.

заг'ъч'н'ашъм (тур.) гл. — закъснявам.

зажэг'л'ушъм гл. — поставям под жегел, впрягам.

заиграшъм гл. — засилвам.

зайд'уша гл. — залязва. *Слънцѣту зайд'уша.*

закулка ж. р. — отрязък от динената кора при срязване на динята откъм опашката.

залга и *залуга* ж. р. — залък. *Залгата ут устата зъ зём'ъ.*

залуш'ка ж. р. — залъче.

замбак м. р. — цвете крем.

зан (тур.) м. р. — загуба.

занница ж. р. — вътрешна, задна стая за багаж.

занърдъм гл. — говоря празни приказки; обаждам се отвреме — навреме не наместо.

зарар' (тур.) м. р. — загуба, опустошение.

засрук м. р. — похлупци.

заторна нид'ал'ъ ж. р. — Томина неделя.

затр'ъла м. р. и ж. р. (укор.) — развейпрах.

- зафта̀сѡѡм* гл. — 1) сварвам, заварвам. *Зафта̀сѡѡ гу ф чергитъ*; 2) пораствам; стигам до възраст, когато мога сам да си изкарвам прехраната; 3) ставам годен за употреба.
- заха̀пнуѡѡм сѡ* гл. — хапвам малко и набързо; закусувам.
- захмѣт'* (тур.) м. р. — трудност, неприятност.
- захрѣ* ср. р. — храна за добитък.
- збл̀асѡѡм* гл. — срещам, сварвам, хващам някого съвсем неочаквано.
- зга̀дѡм* гл. — приготвям, пристягам. *Зга̀дамъ му нѡѡѡи дрѡѡѡи.*
- зг̀ла̀ѡѡм* гл. — избирам, харесвам (мома).
- зй̀гѡрка* ж. — вид кантар.
- зимѡска* нар. — зимъс, през зимата.
- зной* м. р. — пот.
- зѡр'л'ѡн'* (тур.) нар. — насила.
- зрѡѡѡм* гл. — посрещам някого с ръкостискане; ръкувам се с някого.
- з'ул'* м. р. — звънче за кон.
- з'унгй̀ѡѡ* (тур.) ж. р. — стреме.
- зунка* (гр.) ж. р. — небесна дъга.
- зурла* ж. р. — предната част от главата на прасе; свинска муцуна.
- з'ѡдѣ* (тур.) нар. — в повече, повече.
- зѡзнуй̀ѡѡм сѡ* гл. — изпотявам се.
- зѡкѡ* въпр. мест. — защо. *Зѡкѡ стъ душ'ли?*
- зѡхѡдѡм* гл. — 1) залязвам (за слънцето); 2) появяват ми се първите признаци на забременяване.
- зѡш'тѡпѡѡм* гл. — затрупвам.
- иѡѡх* и *иѡѡх* междум. за окайване — ах. *Иѡѡх мѡр! т'а ч'уми цѡрни уклѡфта̀ха суганъ.*
- иг'рѣк'* м. р. — открито заградено място с плет за ношуване на добитък.
- идй̀н'ч'* (тур.) м. р. — заем.
- идир'дй̀сѡѡм* гл. — разпилявам, унищожавам.
- й̀згѡгѡ* ж. р. — изпущане на стомашни киселини. *Ймам й̀згѡгѡ —* излизат ми киселини от стомаха.
- из'дй̀сѡѡм* гл. — натъртвам.
- излѡж'д'уѡѡм сѡ* гл. — изплъзвам се.
- изѡкул* нар. — наоколо.
- икй̀ѡѡ* ж. р. — компрес, хардалка.
- икин'дй̀ѡѡ* (тур.) ж. р. — 1) времето около четири часа след обяд; 2) следобедна закуска.
- ил'ат'ѡ* гл. — измъчвам, изтезвам.
- илач'* м. р. — лек, лекарство.
- илидй̀сѡѡм* гл. — наклепвам, наострям лемеш, мотика и под.
- илиѡѡ* (тур.) ж. р. — пазар за добитък.
- илин'ж'а* ж. р. и *илин'жѣк'* м. р. — занимавка. *Тур' на ѡлѡѡту мѡлку слѡма за илин'ж'а.*
- илиѡр* м. р. — револвер.
- йл'л'ѡм* (тур.) съюз — тоест, сиреч.
- имрин'дй̀сѡѡм* (тур.) гл. — харесвам някого или нещо с желание да го притежавам.

- йм'ъ ср. р. — виме.
 ин'гйн' (тур.) прил. неизм. — много хубав, прекрасен.
 инйца ж. р. — женско теле от една година до отелването.
 ин'лёт' (тур.) м. р. — хитруване. *Праи ин'лёт'*.
 инсан' (тур.) м. р. — народ, хора.
 ин'тирийъ ж. р. — 1) дълга женска дреха; 2) къса мъжка дреха.
 интир' (ън) прил. неизм. — опърничав, opak, инат. *Интир' ч'w'ак*.
 ин'цёр', инсёр' и ингисёр' (тур.) м. р. — гвоздей, пирон.
 ин'чѐ ср. р. — мъжко теле от 1 до 3 години.
 инййъ (тур.) ж. р. — сграда.
 ир'милйк' (тур.) м. р. — стара турска монета.
 исан' (тур.) м. р. — сметка.
 исйк' (тур.) прил. неизм. — което не е колкото трябва, по-малко.
 искѐс съюз — сиреч, значи. *Искѐс така йъ та рабута*.
 искрѐтам гл. — свършвам. *Искрѐтиф си парит'ъ*.
 искрѐта съ — свършва се. *Искрѐти н' съ браи'нѐту*.
 испѐсџа съ гл. — прояжда се от молци. *Турџѐм'ъ нарџалин да н' съ испѐсџџт чѐргит'ъ*.
 истѐур'ъм гл. — изливам. *Сййкуту м'ѐку гу истѐур'ъли*.
 исџѐрйкџѐм съ гл. — извиквам от болка, изкрещявам.
 ихтийѐч' прил. неизм. — който е с желание за нещо, но не може да го постигне. *Устанџф ихтийѐч' за куприн'ѐна рѐкл'ъ на м'ѐди гудйни*.
 ич'умѐн' м. р. — ечемик.
 ич'умйк м. р. — ечемик на окото.
 иш'кйн' прил. неизм. — пѐргав, чеврџст.
 иш'тѐф (тур.) м. р. — апетит.
 йџџѐк м. р. — преден или заден капак на кола или каруца.
 йѐдџџа ма — яд ме е.
 йай (тур.) м. р. — ресор.
 йѐланкѐт (тур.) прил. неизм. — слаб, който едва се крепи.
 йѐмѐч' (тур.) м. р. — хѐлм, височина; нанаторнище на пѐт.
 йѐра ж. р. — рана.
 йѐрна ж. р. — вѐлна от лятно стрижене на овце.
 йѐза ж. р. — недойна овца,
 йос' м. р. — стадо от недойни овце, овни, кџчове и агнета.
 йуз'мѐт' (тур.) м. р. — работа, шетня. *Нимѐй праи тѐ йуз'мѐт'*.
 йулѐр' (тур.) м. р. — юзда.
 йулѐф' и илѐф' м. р. — овес.
 йур'дѐч'кѐ ж. р. — патица.
 йур'нѐк' (тур.) м. р. — образџ, модел.
 йур'т' (тур.) м. р. — дворно място.
 йус'т'ѐн' прил. неизм. — който винаги излиза над другите в спор; който е вѐщ по всички вѐпроси.
 йџдѐк' м. р. — част от кола.
 йџзѐк' м. р. — част от кола; стѐрчиџка.
 йџкџш'тйџџџм гл. — намествам да прилегне добре.
 йџланкѐ ж. р. — змийорка риба.
 йџлѐк' м. р. — къса горна женска дреха; елек.
 йџлмѐ (тур.) ж. р. — нанаторнище. *Пу йџлмѐта лѐсну съ џџри*.

- ка̀лци* мн. ч. — гети от шаечен плат, които обуват крака от над петата до коляното.
- ка̀лцѹн'* м. р. — висок терлик от шаечен плат.
- ка̀ма̀ра* ж. р. — купа складирани снопи или слама.
- ка̀м'ѳт'ѳн* прил. — хубав, красив, мил.
- ка̀на̀та* ж. р. — дъсчена ритла на кола.
- ка̀ндра̀* ж. р. — вид трева, плевел.
- ка̀ндѳн* прил. неизм. — преситен.
- ка̀н'ж'а* ж. р. (тур.) — женско куче.
- ка̀нѳн'ж'а* (тур.) нар. — предостатъчно, премного. *Ку̀ла̀та га на̀тѳа̀рихм'ѳ ка̀нѳн'жа.*
- ка̀н'ѳш'* м. р. — вид трева.
- ка̀па* ж. р. — шапка.
- ка̀па̀дѳшѳм* гл. — похлупвам, захлупвам.
- ка̀пла̀жа* (тур.) ж. р. — лимец.
- ка̀рла̀ма̀да̀н* (тур.) нар. — без мярка, разбъркано.
- ка̀рта* ж. р. — глинено гърне с дъгообразна дръжка над отвора, с което се носи храна на полето.
- ка̀рѳш'тѳшѳм* (тур.) гл. — разбърквам, смесвам, намесвам.
- ка̀са̀ба̀* (тур.) ж. р. — град.
- ка̀са̀ба̀лийѳ* (тур.) м. р. — гражданин.
- ка̀са̀ба̀лийѳски* (тур.) прил. — градски.
- ка̀сѳм* (тур.) м. р. — Димитровден; късна есен.
- ка̀сѳмски* прил. — есенен.
- ка̀та* (гр.) прил. неизм. — всеки (за време). *Ка̀та нѳи', ка̀та м'ѳсѳи, ка̀д' дѐн', ка̀та ѳтргѳн, ка̀та гудѳна.*
- ка̀тма̀* ж. р. — вид тестено печено ядене.
- ка̀ча̀рдѳшѳм* (тур.) гл. — пропускам нормата; отмервам повече, отколкото трябва.
- ка̀ш'т'ѳлу* нар. — как щяло, нима.
- ка̀ѳас̀ник* м. р. — хляб, замесен с квас.
- кѐрсѳла̀* прил. неизм. (укор.) — заядлив, опърничав.
- кес* м. р. — отрязък от диня.
- кѝлипѳр'* (тур.) м. р. — нещо получено, взето на безценица или съвсем без пари; плячка.
- кѝл'ѳндра̀* (гр.) ср. р. — дървен или каменен валяк, употребяван при вършитба.
- кѝм(и)* (тур.) съюз — ту, било, или. *Кѝм т'ѳ — кѝм н'ѳ.*
- кѝп'рийѳ* (тур.) ж. р. — мост.
- кѝп'р'ѳ сѳ* гл. — издокарвам се.
- кѝп'ч'ѳ* (тур.) ж. р. — черпало, черпак.
- кѝпчѝжѐк'* м. р. — част от теглича на волска кола, в която се пъха железният клин за свързване хомота с теглича.
- кѝпѳр* прил. — хубав, красив, нежен.
- кѝр'лин'д'ѳшѳм* гл. — хващам кир или ръжда.
- кѝр'лийѳ* (тур.) прил. — 1) мръсен, нечистоплътен. *Кѝр'лийѳа̀ рѳза̀:*
2) ръждив.
- кѝс'кин* (тур.) прил. — лют, остър.
- кѝс'ѳл'ѳа̀* ж. р. — киселец.
- кѝх'ѳ* (тур.) м. р. — селски глашатай; кехая.

- кл'афкѣм* гл. — лая (за куче).
климийѣ ж. р. — дърво, което се поставя отстрани на стола на кола, за да държи ритлите.
клин м. р. — баница със сирене или извара.
клопут' м. р. — меден звънец на добитък.
клѣкнѣм гл. — навехвам. *Клѣкнѣ си нугѣта.*
клѣш'ник м. р. — дълга горна дреха без ръкави, за предпазване от дъжд.
колтура ж. р. — вид детска игра.
комка ж. р. — причастие.
кодѣн (гр.) м. р. — дърво, тупалка за изчукване на грубо пране.
кодра ж. р. — 1) струна. *Сѣири на д'ѣбелта кодра*; 2) въже, ремък, който служи за предаване движението от колелото на рудана или предачката върху вретеното.
к'ор'с'упет' (тур.) м. р. — вид кошница за ловене на риба.
кодска ж. р. — кос (птица).
к'ос'т'ур'ѣ ж. р. — точило, който се върти на ос от голям кръгъл камък.
код'л'ѣ сѣ гл. — дебна.
кодтура ж. р. — 1) отделение в обор за телетата; 2) кучешка къщурка.
кодѣл'ѣц м. р. — възел на нищелки, през който се прекарва нишка от основата.
кодч'мѣржийѣ м. р. — овчар, който пасе кочовете на всички овчари.
крата сѣ — свършва се.
кратѣм гл. — свършвам. *Кратихмѣ си браш'ноту.*
крѣм'ѣл' м. р. — кремък.
крукмач' (тур.) м. р. — вид рядко сирене от гъсто овче мляко.
круф м. р. — бучка сол.
крушница ж. р. — изпражнение на птица.
крѣстѣхч'ѣ ср. р. — напречното дръвче на единия край на мотовилката; кръстовище.
кубѣлка ж. р. — кобилица.
кудѣа нар. — като че ли.
кудѣачи нар. — като че ли.
куѣт' м. р. — сила. *Има куѣт'.*
кужак (тур.) м. р. — количество дърва, което едно лице може да носи.
кузак м. р. — кутийка памук.
кузум (тур.) гальовно обръщение за трите рода — мило, милото.
Кѣла, кузум, на баба.
кузѣл'тийѣ ж. р. — усойно място.
куйрѣк м. р. — опашка.
кулак м. р. — голям обреден хляб.
кулауѣл м. р. — вид пролетно цвете.
кулѣклайѣ гаш'т'ѣ — потури общити и украсени с гайтан.
кулѣн'дѣсѣм (тур.) гл. — употребявам.
кулѣф прил. — несръчен. *Кулѣф ч'ѣак, ниш'ту ни мѣжѣ да направи.*

- кумат'* м. р. — парче, къшей хляб.
куна ж. р. — икона.
кундур м. р. — висока женска обувка.
к'ун'к' (тур.) м. р. — кюнец.
к'ун'лик' м. р. — сламена колиба за сено и слама.
кунушма (тур.) ж. р. — разговор.
кунуш'тйшъм съ (тур.) гл. — разговарям.
купадан нар. — добре, слава богу. *Купадан, чи си имъмъ житю.*
купан'ъ ж. р. — корито за пране.
купън'тййъ (укор.) за тритѣ рода — нехранимайко.
курдан' прил. неизм. — слаб, оскубан. *Курдан' буулица.*
к'урек' м. р. — права лопата, бел.
кур'жййъ м. р. — полски пъдар.
курма ж. — чучур на чешма.
к'ур'ус'т'ул' м. р. — нещо, което е изхабено или счупено нещо, което не може да върши работа.
к'ус'мик' м. р. — отсевки от жито при веене.
к'ус'кийъ ж. р. — железен лост.
к'ус'тѣк' (тур.) м. р. — 1) въже, което се вързва за един преден и един заден крак на кон за спъване; 2) връвчица, която държи подгънат края на рибарска мрежа.
кут'ъл м. р. — 1) малък дървен съд с капаче за сол; похлупци; 2) голям дървен хаван, в който се чука сол, червен пипер, сусам и др.; чутура.
куч'уна ж. р. — 1) кочина за прасе; 2) курник за кокошки.
куш'ак м. р. — дървен пояс на стените на стара постройка.
куш'кѹ прил. неизм. — пѣргав, чевръст. *Куш'кѹ зѣб* — вид дребна риба, която е много пѣргава.
к'уш'к'ул' м. р. — канче за вода.
куш'кулън'дйшъм съ гл. — разбързвам се.
куш'лѹк м. р. — 1) закуска около 10 часа сутринта; 2) времето около 10 часа сутринта.
къшър'жйк прил. неизм. — с къдрава коса. *Къшър'жйк уфца*
къдй гл. — пуши, дими.
къд'ълкѹ ж. р. — овлачена и свита на руло вълна за предене; къделя.
къздйшъм съ гл. — спарвам се, мухлясвам.
къзъл'ж'а ж. р. — червенка жито.
къйл' (тур.) прил. неизм. — съгласен. *Къйл' съм на сич'ку.*
къкѹчка ж. р. — пъпка на горния край на вретеното.
къкѣра прил. неизм. — който е сребролюбец.
къкърдак м. р. — кобиличка на хомот за рало, на която се прикачва воицето.
къкърйда ж. р. — прѣжка от топена сланина.
кълеку (гр.) м. р. — лелин съпруг.
къл'ника ж. р. — дърво клен.
къл'н'вдѣн' (тур.) м. р. — клеци.
къл'ч'вък м. р. — свивка, чупка на дънер или клон на дърво.
къл'въбек' м. р. — белодробна болест по овцете.
кълзълък (тур.) м. р. — навалица от хора, множество.

- к'ъл'ъм'а (тур.) ж. р. — запустяла, необработена нива.
 к'ъм'ер' (тур.) м. р. — 1) сводест мост; 2) старинен колан с джобчета за жълтици, който се носел под пояса.
 к'ъм'вн'е (тур.) ср. р. — цигулка.
 к'вн'а гл. — късам. *Кйт'ки к'вн'ъ.*
 к'вн'ар' м. р. — шарка, ивица на тъкан.
 к'вн'гал' м. р. — двуколка от предницата на волска кола.
 к'вн'гъл' м. р. — 1) кука; 2) прен. — подгърбен, изкривен човек.
 к'внд'ап' (гр.) м. р. — канап.
 к'вн'дй'ств'м (тур.) гл. — омръзва ми.
 к'внд'ър'дй'ств'м (тур.) гл. — увещавам, скланям.
 к'вн'е ср. р. — 1) кокошинка; 2) дантела за пришиване по края на разни тъкани.
 к'внд'оп'л' м. р. — коноп.
 к'вп'йца ж. р. — 1) чушка. *Утк'нд'ар' н'ак'в'ва д'руга к'вп'йца пуп'ер';*
 2) шушулка, в която стои семето на някои видове растения. *Ф'с'ул'ъ к'вт' ф'т'аса, к'вп'й'т'ъ с'в' п'ук'ът.*
 к'вп'вз'ъл'йк' (тур.) м. р. — унижение.
 к'врг'ъл'к м. р. — старинен кожен колан, ремък.
 к'в'р'к'вн'ес (тур.) м. р. — ястреб.
 к'вр'лам'а прил. неизм. — което е определено, премерено на око.
 к'вр'л'вд'й'ств'м гл. — определям на око, горе-долу.
 к'вр'л'вн'г'вч'ка ж. р. — част от кола; лисица.
 к'вр'п'уза (гр.) ж. р. — диня.
 к'врт'ал' (тур.) м. р. — сокол.
 к'вр'ц'а'шица ж. р. — смъртоносна болест по овцете.
 к'вр'ц'йк'ъм (звукот подр.) гл. — скърцам, скрибуча.
 к'вр'в'б'аш'ка ж. р. — овца с черни петна на главата.
 к'вр'ък м. р. — мястото между редовете на засята нива с царевича, слънчоглед и под. *Пу к'вр'ък — леко облечен, без връхна дреха.*
Изл'ал си пу к'вр'ък ф' т'б' ш'ат'ър.
 к'вр'в'л'ен м. р. — женска игра, която се играе в събота пред местни заговезни.
 к'в'р'в'с'т'е (тур.) ср. р. — дърво, прът, тояга, с която може да се удря.
 к'в'с'ат' (тур.) прил. неизм. — което липсва, не достига. *Са гуд'йна бр'ш'н'оту ни й'в' к'в'с'ат'.*
 к'в'ск'вн'дй'ств'м (тур.) гл. — завиждам, ревнувам.
 к'в'ск'вн'жй'й'в (тур.) м. р. — който завижда, ревнува; завистник.
 к'в'с'нак (тур.) м. р. — дъгообразно извито дърво, на което е завързана мрежа за ловене на риба; извитото дърво на сака.
 к'в'с'т'ел' м. р. — парче дърво, тояга.
 к'в'с'т'ър'м'е нар. — напреко, направо. *В'ър'ът к'в'с'т'ър'м'е приз нй'ш'ит'ъ.*
 к'вт'л'ък (тур.) м. р. — недоимък, недостиг.
 к'вт'ък м. р. — всеки вид ядене, ядене.
 к'в'ук (тур.) м. р. — 1) дърво изгнило, в сърцевината; 2) разяден зъб.
 к'в'ул' (тур.) м. р. — договор, договаряне.
 к'в'ун' (тур.) м. р. — пъпеш.

- кѣц'цййѣ* ж. р. — триъгълна желязна лопатка за смет с желязна дръжка.
- к'ѣш'кѣк'* м. р. — варено жито, което се прави само на Варвара.
- кѣш'кѣймѣт'* м. р. — лошо дъждовно време.
- кѣш'тѣ* ж. р. — 1) къща; 2) стая. *ѳаннѣтѣ кѣш'тѣ идѣм, нѣ тѣ другѣтѣ с'ним'.*
- кѣш'ти* мн. — къща. *Гул'ами кѣш'ти имат.*
- л'айѣ* съгл. — случва се. *Ку съ л'айѣ* — ако се случи.
- ланг'ур'* (гр.) м. р. — последната ракия, която изтича от казана; слаба ракия.
- лапартййѣ* прил. неизм. (укор.) — който говори празни приказки, самохвалко.
- л'астушица* ж. р. — 1) част от хомота на рало; 2) част от тъкачен стан, в която се закрепват скрипците.
- лахна* (гр.) ж. р. — зеле. *Накладѣхм'ѣ си лѣхна за зймѣтѣ.*
- лѣл'ѣ* ж. р. — 1) майчина или бащина сестра; 2) сестра на съпруга, по отношение на съпругата.
- лѣфт'ѣр'* (гр.) м. р. — ерген.
- лѣхка* гл. безл. — полѣхва слаб ветрец.
- лѣбѣм* гл. — ям глезено.
- лѣгѣ* ж. р. — маста, която се отделя при пържене на свинско месо. *Тѣпни си лѣгѣ, нѣмѣй йѣ съдѣ дроб'ѣн'ѣ.*
- лѣнгур'ѣн* м. р. — влашки катунар.
- лѣс'ниѣ* ж. р. — дѣбови клони, наредени конусовидно, за да се запази шумата за храна на овцете.
- литй* гл. безл. — вали. *Литй дѣш', литй сн'ак.*
- лихѣн'* (гр.) м. р. — леген.
- лѣчкѣм* гл. — изливам, хвѣрлям вода от съд.
- лѣж'д'ѣ* гл. — оголвам клон от листа.
- лузган'ѣч'ка* ж. р. — пързалка.
- лѣзѣм съ* — пързаям се.
- лук* м. р. — бял лук, чесън.
- л'уп'ур'ѣн* м. р. (укор.) — тежък, размѣкнат човек.
- л'ут* прил. — кисел. *Уцѣт'ѣ млѣгу л'ут.*
- лѣбѣт'* (тур.) м. р. — бой.
- лѣгѣт'* м. р. — примитивен уред за дрънкане на памук.
- лѣжйч'ник* м. р. — дървена кутия, в която се държат вилици и лѣжици.
- л'ѣлѣк'* (тур.) м. р. — щъркел.
- л'ѣлѣм* м. р. (укор.) — разпуснат човек.
- лѣнгур'* и *л'ѣнгѣр'* м. р. (укор.) — който нищо не работи и цял ден скита; скитник, нехранимайко.
- лѣнй* нар. — миналата година, лани.
- лѣнйш'ѣн* прил. — който се отнася до миналата година, лански. *Лѣнйш'нѣтѣ зймѣ, лѣнйш'нуту шйну,* но и *лѣнскѣ шйну.*
- лѣнч'ун* м. р. — висок терлик от дебел шаечен плат.
- л'ѣп'ѣдѣк* м. р. (укор.) — едър разпуснат човек.
- л'ѣп'ѣзѣ* (тур.) ср. р. — сухи тютюневи листа, наложени един върху друг на дебелина около 2 см. и завързани като ветрило; елпезе.

- лъхѹд'ън* — приготвен от нахут. *Лъхѹд'ън л'ан.*
л'ъхѹса (гр.) ж. р. — родилка.
лъхѹт' м. р. — нахут.
лъхѹм м. р. — взрив за къртене на камъни; каменарски взрив.
мăд'ъм съюз — сиреч, значи. *Мăд'ъм така!*
мăксус (тур.) нар. — нарочно,
мăла ж. р. — зидарска лопатка за замазване на мазилката; мистрия.
мăлак м. р. — бивол.
мăлач'ъ ср. р. — биволче до 2 год.
мăна ж. р. — дървена рамка на стан.
мар'а ж. р. — овца, която се дои.
мăслиница ж. р. — баница с мас.
м'асъм (гр.) гл. — приличам. *М'асъ на мăйка си.*
мăхăлка ж. р. — царевичен кочан със зърната.
мăхкъм єъ гл. — отбивам се. *Мăхни єъ кѹд'ъ нăс.*
мăхнă (тур.) ж. р. — 1) грешка, недостатък. *Кѹкту да гѹ на-
 прăши, євѹ зъ т' нăйд'ъ мăхнă;* 2) причина. *Мăхнѹтă си
 трѹси.*
мѹд'ъник м. р. — предсватбен хляб, намазан с мед.
мидѹл' м. р. (тур.) — малък, дребен, недорасъл човек или жи-
 вотно.
мижѹйъ (тур.) ж. р. — доброволна работа в помощ на някого,
 обикновено колективна.
мискѹн' (ън) (тур.) м. р. — мръсник.
мишиндрѹк' м. р. — въже, което се слага върху муцуната на
 кон или магаре.
млăт'ъ гл. — бия, удрям жестоко.
мрăзи гл. безл. — студено е. *Нѹска млăгу мрăзи. Мрăзи ми —
 студено ми е. Тѹ ѹт' млăди, ни хмѹ мрăзи.*
м'уж'дѹ (тур.) ср. р. — подарък.
мукаѹт' (тур.) м. р. — грижа. *Ни прăи мукаѹт' за нѹш'ту.*
мѹл'ъ ср. — 1) муле; 2) прическа, перчем. *Нăчѹсъл мѹл'ту.*
мумăр' м. р. — годежар от страна на момъка.
мумăрка ж. р. — годежарка.
мумѹйъ' ж. р. — черна забрадка.
мундăр' (тур.) — 1) м. р. — мръсник, циничен човек; 2) прил.
 неизм. — изцапан, нечист, мръсен, гаден.
мусăндра ж. р. — старинен гардероб, който заема цяла стена и
 е с четири врати.
муслăк м. р. (укор. за дете.) — който е изцапан по лицето.
мутѹлка ж. р. — мотовилка.
мѹтл'ѹк (тур.) нар. — навярно, наистина. *Мѹтл'ѹк така?*
м'уф'лѹт' (тур.) м. р. — срок, време. *Имă м'уф'лѹт' за та рă-
 бѹта.*
мѹкнă гл. прех. — скубя. *Мѹкнѹт ги с кор'ън'ту.*
мѹкнă єъ — тѹтря се след някого.
м'ѹк'ѹрѹ (тур.) ср. р. — слабо магаре или кон.
мѹн'дилка (тур. от гр.) ж. р. — мандало.

- мъне* (тур.) ср. р. — музикално произведение от турска народна музика.
м'ърас м. р. — зестра.
м'ър'тєк' (тур.) м. р. — дърво от покривна конструкция на сграда.
мъртътєл' прил. неизм. — мързелив, отпуснат.
мърфєт' (тур.) м. р. — изкуство.
м'ьсàл' (гр.) м. р. — бохча; четвъртит плат за увиване, покриване или за постилане върху маса.
м'ьсàрка ж. р. — помощничка на булката при сватба.
мьсрафлийъ (тур.) прил. неизм. — който е свързан с много разходи.
мьсур' м. р. — цев от тръстика за насукване на прежда.
мьтòк м. р. — развалено яйце.
мьтрафàл'ьм гл. — търкалям в безпорядък.
м'ьшє (тур.) ср. р. — вид дъб.
нагрòкнуща гл. — нагорчава. *Тва м'àку нагрòкнущь.*
над'àшъм гл. — обличам. *Над'àшъм нòши дрипи.*
надбул'ьм гл. — вързвам кърпа, забрадка, було на главата.
надуп'ьм сь — лягам по очи, с гърба нагоре.
над'ьм сь — надявам се.
назлєн (тур.) нар. — мудно, насила. *Млòгу назлєн шьри.*
найда гл. — намеря.
накаръчàшъм гл. — правя каръци.
наклàшъм гл. — запалвам огън.
намынущъм гл. — приличам, наподобявам.
намлййъ ж. р. — ивица откосено сено; откос.
нам'ьс м. — дял. *И йà ймъм нам'ьс ф'твà луз'а.*
напйнъм сь гл. — 1) напъвам се; 2) затичвам се, втурвам се.
наприш' предл. — преди. *Наш'та краъта наприш' кол'ьда аннъ нид'ал'ъ сь утєли.*
нарùкшъм сь гл. — скарвам се на някого.
насака нар. — нататък. *Нимòй ут'òгвà насака.*
настàм нар. — натам. *Ут'òшъй настàм и йà ида слът' тєб'ъ.*
настукà нар. — насам.
наст'ьнйсьм гл. — мърморя.
нас'ур'àшà гл. — назрява (за плодове). *Църнуту грòзд'ъ зєлу да нас'ур'àшà шєйк'ъ.*
натрєтъм гл. — натъртвам. *Сичкит'ъ кърпузи ги натрєтихм'ъ.*
натфр'упкъм гл. — скачам повече от някого, надскачам.
науй м. р. — навои.
нафàдъм гл. — намирам.
нафєл'ьн прил. — който е неразположен, болнав.
нафтàр' (тур.) м. р. — ключ.
наф'ьлє (тур.) нар. — зле, недобре, лошо.
нахурòсшъм гл. — нахвърлям се с обидни думи върху някого нахоквам.
нахцъд'ъ нар. — насам.
нач'ьнка ж. р. — изрезка от колак за раздаване; $\frac{1}{6}$ от хляба.

- ни йѝтка* ж. — денят преди Водици; 17 януари.
ниѝти мн. ч. — нищелки в тъкачен стан.
нод'ън' нар. — онзи ден; преди два — три дни.
нор м. р. — извара, получена от преваряване на цвик.
нуга ж. р. — крак.
нуга̀лка ж. р. — крачол на панталон или потури.
нузла ж. р. — зъбен камък.
нълѝт' прил. неизм. — лош, твърдоглав, инат.
н'ѝмухчѝци мн. ч. — зли духове.
нѝш'т'ѝ нар. — нощем.
обрѝс м. р. — предната част от глава на човек; лице.
одѝвѝра ж. р. — извара.
одгѝв'ѝлка ж. р. — отговезни.
одуш'а ж. р. — задушница.
одуш'ник м. р. — хляб, приготвен за раздаване на задушница.
од'ѝ сѝ гл. — возя се. *Одиф сѝ на д'адуѝѝта кула.*
омѝлну нар. — горещо, тежко (за време).
опѝсн'ѝ гл. — оцапам, изцапам.
от'н'ѝма ж. р. — в израза *н'ама от'н'ѝма* — няма мира.
оха и *оха* междум. за потвърждаване — да. *Зѝ дойдиш' ли с мѝн'ѝ? — Оха.*
пазлама ж. р. — тънко колаче, изпечено без мазнина.
пай (тур.) м. р. — дял.
пала ж. р. — малка постеля за сядане на земята.
палахура м. р. (укор.) — лекомислен човек.
пал'ѝш'ник м. р. — лемеж.
паранѝш'ник м. р. — голям къшей хляб, голям комат.
параскѝн'ѝ ж. р. — жена или женско животно, което ражда за пръв път; първескиня.
парѝт'ѝк (гр.) прил. — свободен, без работа, празен, който не е за в работа. *Цѝл' дѝн' сидѝ парѝт'ѝк. Парѝт'ѝк ч'ѝѝк. Парѝт'ка рабуѝта. Парѝт'ки прикѝски.*
пармак м. р. — дървена спица на колело.
п'ас'н'ѝ ж. р. — песен. *Ис'п'ѝй анѝѝ п'ас'н'ѝ.*
паспѝл' (гр.) м. р. — мелничен прах.
патѝт' (гр.) м. р. — картоф.
пѝтѝр' м. р. — гъсок.
патка ж. р. — 1) гъска; 2) патица.
патлажан (тур.) м. р. — син домат.
патлагаѝш'ка ж. — вид пролетно цвете.
пат'ѝрига ж. р. — патерица.
пахѝ ж. р. — в израза *пахѝта си н'ама* — няма цена. *На тѝ кон' пахѝта му н'ама.*
пѝкайл'а нар. — колкото и да е, все пак. *Пѝкайл'а хар'ѝн си ѝѝ ч'ѝѝка.*
пѝру ср. — 1) птиче перо; 2) лист. *Цѝрнѝч'уѝи п'ѝр'ѝ. Круш'уѝи п'ѝр'ѝ. Млѝгу п'ѝр'ѝ падаѝт уд дѝрѝѝѝта.* (Думата лист не се среща в говора).

- пѣтъла* (гр.) ж. р. — подкова.
пѣта ж. р. — безквасен хляб.
питѣл м. р. — 1) петел; 2) средната част от диня, която е без семки.
пич (тур.) м. р. — 1) младо клонче, издънка; 2) незаконно родено дете.
пиш'кѣн' прил. неизм. — пѣргав, подвижен, чеврѣст.
пл'ана ж. р. — пелена.
пл'аска ж. р. — парче памук или вълна за предене.
плет м. р. — ограда направена от черен трѣн.
плѣчкѣм гл. — плискам.
пл'окѣм (звукоподр.) гл. — пукам, плющя.
пл'уз'ѣ гл. — бия.
пл'укалу ср. р. — детска играчка: цев и бутало, с което се изхвѣрлят мокри конопени топчета.
плѣн'нѣна ж. р. — 1) времето по обяд; 2) ядене на обяд.
плѣн'нѣца ж. р. — дива, горска ягода.
плѣн'нѣш'т'ѣ ср. р. — място за обедна почивка на добитѣка.
плѣннѣшѣм гл. — обядвам.
пл'ѣт'ѣнѣца ж. р. — ограда, оплетена от прѣти.
пѣтърѣнки мн. ч. — повратки.
пѣд'дѣш'ѣр' м. р. — женен роднина на младоженика, който помага при сватбата.
пѣд'дѣш'ѣр'ца ж. р. — жена на поддевера.
пѣднушкѣ ж. р. — стѣпало в тѣкачен стан, за което се завѣрзват нищелките.
пѣйуф м. р. — повой.
пѣл'уб'ѣ гл. — целуна икона или рѣка при рѣкуване.
пѣнѣш'тум нар. — посред нош. *Пѣнѣш'тум ма събуди.*
пѣпник м. р. — глинен конус, който се слага на предната част на огнището, за да подпира подницата.
пѣпѣр'ник м. р. — туршия от кѣлцано зеле, осолено и полято с гореща вода, за да стане кисело.
пѣрта ж. р. — голяма врата за добитѣка и колите.
пѣста ж. р. — ивица по дължина на нива, определена за ожѣнване.
пѣс'ѣн'ца ж. р. — рѣченица.
пѣткѣѣс м. р. — кисело мляко.
пѣткур м. р. — прякор.
пѣтр'ѣс'ѣн прил. — неприятен, който втрѣсва.
пѣфти мн. ч. — павти.
пр'а нар. — твърде. *Пр'а хубѣф; пр'а гул'ам; пр'а млогу.*
пр'ашѣр'ник м. р. — пѣрвият от сватбарите, който отива у булката и съобщава, че сватбарите идват.
пр'аим' съ — струва ми си. *Мѣн'ѣ м' съ пр'аи, чи съм га шид'ѣла та жѣнѣ.*
пр'аскѣм гл. — удрям силно.
пр'асул м. р. — солена вода за туршия.
пр'ас'ѣ ср. р. — малко прасе.

- праща* гл. — 1) окопавам тютюн, памук, царевица, бостан; 2) вдигам прах.
- пращуфка* ж. р. — пѣстра четириъгълна кърпа за глава, която се слага над мумията, като се закачва само единият ъгъл, а останалите три се спускат до краката. Сега не се носи.
- прелу* ср. р. — прежда.
- преш'н'ъл* м. р. — прешлен на вретено.
- преш'ън* прил. — преден.
- прибъркѡъм* гл. — прегазвам. *Прибъркѡъмъ Марица.*
- придухуда* гл. — прииждам. *Марица придухуда.*
- приж'ур'ъ* гл. безл. — препича силно. *Нѣска мдогу приж'ур'ъ ама зъ литий дѡи.*
- приж'ур'ъм* гл. — прегарям.
- прикѡч'ка* ж. р. — място, където оградата (плетѣт) е смачкана и се преминава с прескачане или се поставят стълбички от двете страни.
- принѣсъм* гл. — слагам ядене на маса.
- принус* м. р. — сватбен подарѣк от една крина жито, царевица или друго.
- прим'ан'ъм* гл. — 1) подарявам нови дрехи. *Мамѡ м' каѡа, чи калманѡ ш'т'ала да ма прим'ан'ъм;* 2) обличам с нови дрехи.
- примълну* ср. р. — горещо, тежко време.
- припъръм* гл. — настоятелно питам, моля, настоявам.
- припр'ан* прил. — бръз, който не търпи отлагане.
- припърт* прил. — бръз, нетърпелив, чевръст, работлив.
- прислѡдъм* гл. — ям по малко, за да ми стигне за по-дълго време; подслаждам.
- прѣстъл* прил. — 1) свестен (за човек); 2) годен, който върши работа.
- прѣсърѡ нар.* — на страна, с рамото напред.
- прифтѡсѡъм* гл. — 1) презрѣвам (за плодове); 2) прекисвам (за хляб); 3) идвам неочаквано преди уреченото време.
- причѣп'ън* прил. — разглезен. *Т'а т'ах'нит'ъ диѡѡ мдогу причѣп'ъни.*
- приш'л'ѡш'ъ* гл. — разглезя. *Баба му зъ гу приш'л'ѡши мдогу.*
- приш'тѣпѡл'н'ъм* м. р. — прощѣпалник.
- прушѡдъм* гл. — изпращам, пращам.
- прушѡл'ъм* гл. — пробивам.
- пруст'а* (гр.) ж. р. — перустия.
- прѡш'ънѣ* ср. р. — магия. *Прѡш'ънѣ прѡйѡт и за хубѡу и за лѡшу.*
- прѡтѣл* прил. — глѡст, е много мѡзнина. *Прѡтѣла ман'ѡѡ.*
- прѡш'нѣк* м. р. — 1) презрѣл, размекнат пѣпеш; 2) укор. — дете или животно, което е изцапано отзад.
- пубѡш'тим* м. р. — бащата на побратим или посестрѣма.
- пубратим* м. р. — 1) деверѣт по отношение на зълвата; 2) приятел на момиче след побратимяване.
- пудбѣлъм* гл. — изрѣзвам вътрѣшността на диня от кората, като предварително динята е сръзана на резени.

- пудзймъм съ* гл. — превземам се.
пудмъл'ъм съ гл. — наеждам се.
пуд'нйсьм съ гл. — превземам се, глезя се. *Пуднйсьт съ кът шид'ът чуш' ч'ш'ак.*
п'уз'ул' (гр.) м. р. — издадена част над огнището, обикновено обвита с плат, за да не дими.
пукън' м. р. — пуканка.
пулада ж. р. — млада кокошка, която още не е пронесла.
пумайчима ж. р. — майката на побратим или посестрима.
пум'ач'ка ж. р. — кърпа, парцал за миене на съдове; пачавра.
пупер' м. р. — пипер. *Наб'раф аннъ хута пупер'.* За отделна чушка или определен брой чушки се казва: *аннъ кпнйца пупер'* или *уткнъф си пет', шес кпнйци пупер'.*
пупрелка ж. р. — преденка. *Д'шеч'ра зъ има пупрелка.*
пупун' м. р. — птица папуняк.
пур'а ж. р. — част от колело на кола, в която се пъха оста; пурия.
пур'аза м. р. — студен източен вятър.
пурдот'(ън) прил. неизм. (укор.) — който се инати; инат, лош.
пусесрима ж. р. — 1) зълвата по отношение на девера; 2) приятелка на момче след побратимяване.
пуска ж. р. — 1) пикочен мехур на прасе; 2) консервирано месо в мехур на прасе.
пускъм гл. — 1) пуцам; 2) стрелям. *Нос'ха илидр'ъ и пускъха.*
путкукурдсшъм гл. — подстрекавам.
путреснуша съ — втръсва ми се, омръзва ми.
путскурн'ашъм гл. — подстрекавам, подвеждам.
п'уш'т'ъна ж. р. — название на всяко нещо, което не обичаме и което поради омраза не назоваваме по име.
пъ съюз — а, пък, а пък. *Бабата зъ из'л'аз'ъ, пъ булката зъ х' пудбдѣ съпун' дъ с' умийъ ркит'ъ.*
пъкъл' м. р. — 1) ад; 2) вид смола за смазване лък на цигулка; колофон.
пъл' м. р. — плъх.
п'ъл'ан' прил. неизм. — изхабен, ръждив. *П'ъл'ан' нош.*
пъл'шъм гл. — разлишвам стара тъкан.
пълдъртийъ прил. неизм. (укор.) — празен, несериозен.
пълйнга прил. неизм. (укор.) — подлизурка.
пълъхуръ прил. неизм. (укор.) — който говори необмислено, лекомислен.
пъм нар. (от гр. *πάν*) — съвсем, напълно — в израза *пъм парат'ък* — съвсем свободен.
пъприца ж. р. — дървена дъгичка, която се поставя на оста между двата камъка на ръченика (хромела).
пъпущ' м. р. — обувка.
пърлак м. р. — най-малката частичка от нещо. *Пърлак ни устанъл.*
пър'айф прил. — 1) парлив, горещ; 2) лютив. *Пър'айф пупер'.*
пър'лъ ср. р. — малкото на магарето.
пърлът'тйсшъм гл. — късам на парчета, разкъсвам, правя на парчета.

- пърмъклѣк м. р. — дъсчена ограда.
- пърпул' м. р. — гореща пепел, увита в парцал и намокрена; служи за компрес при простуда.
- пърпънйсьм гл. — говоря неспирно, дърдоря. Цал' ден' пърпънйса.
- пър'т'ъл'аш'ка ж. р. — въртележка.
- пърхуда ж. р. — суха гъба.
- пърхул м. р. и пърхулка ж. р. — подутинка по тялото, която се появява при ухапване от насекомо или от изрив.
- п'ър'ш'уна ж. р. — 1) перушина на птица; 2) сухо стебло на царевица с листата; царевичина.
- пѣска ж. р. — семка. Тик'ш'ъни пѣски. Кърпъз'уши пѣски.
- пѣсн'ъ гл. — мърся.
- пѣс'улка ж. р. — молец.
- пѣс'ън прил. — 1) мръсен, измръсен. Пѣсни дрипи; 2) черен Пѣс'ън ч'ш'ак. Пѣсну браш'ну.
- п'ът'леш'ка ж. р. — връв на царвул, която се завързва около крака.
- пътлѣн'д'асъм гл. — умирам, пуквам.
- пѣч'а съ гл. — 1) опъвам се, обтягам се; 2) издавам гърдите си напред; перча се.
- разкѣншъм гл. — разкъсвам.
- раслѣн'чиц'ъ ср. р. — вид цвете.
- расул м. р. — сок от кисело зеле; армея.
- раха'т' (тур.) м. р. — спокойствие.
- раха'т'асъм гл. — оставам на спокойствие, оставам на мира; мирясвам.
- реша гл. — плача. Цал' ден' р'шѣ.
- рет м. р. — наниз от златни монети; украшение при старата женска носия.
- риж'ан'ца ж. р. — ръжена слама.
- рижѣн' м. р. — резен от диня.
- ричѣл' м. р. — резенче от тиква, сварено в петмез.
- рог'лу м. р. — вид боб, папуда.
- ропѣ ж. р. — трап, яма, изкопано място.
- рудан' ж. р. — 1) чекрък за сучене на масури; 2) колело на кладенец, на което се навива въжетото при вадене на вода.
- рукъм гл. — викам. Рукъф, рукъф, нукуй ни съ убади.
- рун'ач'ка ж. р. — машина за оронване зърна на царевица или слънчоглед.
- ручѣк м. р. — закуска. Глаголът р'учам не се употребява.
- ръксѣсън м. р. — вид полско цвете.
- ръстѣл'ша съ гл. — разклонява се.
- ръч'ъница ж. р. — ръчна мелница; хромел.
- сѣб'ън прил. — изхабен, неостър.
- сайа ж. р. — място за зимуване на овцете на полето.
- сайшана ж. р. — навес пред плевник.
- сѣлата ж. р. — краставица.

- самсър'* (тур.) м. р. — животно бялка.
сап (тур.) м. р. — дръжка.
сарà (тур.) ж. р. — време. *Ни духуда сарà да дойда.*
сарандас (гр.) м. р. — четиридесетият ден от деня на раждането.
с'ар'ник м. р. — мляко печено на фурна, понякога с разбити яйца.
сарп (тур.) прил. неизм. — строг, лют, серт.
сач' (тур.) м. р. — кръгъл, плосък пръстен съд със слабо издигнат край, на който се пече.
сачак (тур.) м. р. — навес пред стара къща с или без парапети.
сет'н'ъ нар. — после.
синийъ (тур.) ж. р. — 1) кръгла ниска масичка за ядене; софра;
 2) дълга ниска маса за ядене при голямо угощение; трапеза.
син'ч'ълè ср. р. — манисто.
сказъм гл. — карам се, скарвам се, жокам.
скамàк м. р. — памук за предене, навит на кълбо.
скес нар. — наистина. *Скес такà б'аш'ъ.* Вече не се употребява.
скилйда (гр.) ж. р. — една частичка чеснов лук.
скитасъм (гр.) гл. — виждам, забелязвам, съзирам. *Хйч' ни скитасъф, чи зъмйнъл пукрвй нас.*
скитасъм съ гл. — внимавам, поглеждам се. *Скитасъвй съ да идиш' на хуроту.*
скòкут' м. р. — гъдел. *Скòкут' мъ йъ.*
скрàmà ж. р. — сапунена пяна. *Пуска скрàmà.*
скрйпъл м. р. — скрипец в тъкачен стан.
скръмй гл. — пуца пяна (за сапун). *Гърèм' с кануш'нич'уша удà, òт' млогу скръмй.*
ск'влà ж. р. — стълба, стълбище.
скъна гл. — скъсам.
скърш'а гл. — счупя, строша.
скъцъм гл. — скъсам.
смигдàл' (гр.) м. р. — натрошен хляб, изпържен с мас.
смұфта гл. — смуча. *Д'ат'ту млогу си смұфтè пръст'ъту.*
снұшàл'н'ък м. р. — четвъртата рамка с пръчки за масури, която служи за сноване.
соанàк м. р. — период от време. *На два соанàка га изурàф.*
сòбà (тур.) ж. р. — печка.
сос прил. — свестен.
сòс'ън прил. — свестен.
спйнъм гл. — спъвам.
сплйна (гр.) ж. р. — далак.
спур'д'ъ предл. — срещу. *Спур'д'ъ нид'àл'ъ пàл'ът жàшгит'ъ.*
спусници мн. ч. — украшения на стара женска носия.
с'р'ад'ълу ср. р. — свредел.
ср'àлкъм гл. — хвърлям силно. *Ср'àлнъф идйн кам'ън'.*
ср'àш'към гл. — срещам.
срèш'ка ж. р. — среща.
срйска гл. — силно шурти. *Срйска крѣф'.*

- срунка* ж. р. — обикновено сито за брашно.
срънка ж. р. — стърнище.
сръска съ — съсирва се.
сръскъм съ гл. — стягам се. *Сръсни съ малку, къко с' съ ут-пунъл.*
сръст прил. — стегнат, жилив. *Сръст ч'ш'ак. Сръсту мёсу.*
сръста прил. ж. р. — само в израза *пу сръста плън'нина* — по сред пладне.
стаф'ъл'ъц м. — край на мекото небе, мъжец.
стиш'асъм гл. — дрънкам памук.
стейска ж. р. — 1) едната ръка със свити пръсти, пригодена да побере нещо; 2) количество, което може да се побере в една ръка със свити пръсти.
стейхус м. р. — хляб, който се носи от кума на сватба и се срязва след венчаването.
стуткам гл. — насъсквам куче срещу някого да го лае или ухапе.
ствъл'ашъм съ гл. — напълнявам, поправам се.
ствкъм гл. — разпалвам, позбутвам огъня да гори по-добре.
ствѣра ж. р. — вратичка в кошара, през която минават дойните овце една по една при доене.
суган' (тур.) м. р. — червен лук; кромид.
с'уз'дѣ нар. — уж. *С'уз'дѣ ш'т'ал да духуда.*
с'уз'дйсшъм гл. — гася вар.
с'уз'мѣ (тур.) ср. р. — лов на риба с няколко мрежи наведнаж.
сукар' м. р. — черна връв за навиване над навущата.
сукнушъм съ — отслабвам, ставам слаб.
сулук (тур.) м. р. — дъх.
сума нар. — много. *Имат сума кош'ки. Сума рабута стѣришх-мъ нѣска.*
сунтур прил. неизм. (укор.) — развлечен, размъкнат.
с'ур'гийъ ж. р. — дъска, която се завързва от двата края с въжета за хомота и служи за заравяне на зърното след сеитба; вид брана.
с'урѣк' (тур.) м. р. — стадо говеда.
с'урийъ (тур.) ж. р. — 1) стадо овце; 2) прен. — група, множество. *Аннъ с'урийъ хора.*
сурна гл. — влека, тегля.
с'ур'ук'чийъ (тур.) м. р. — който пасе сюречи; говедар или коняр.
сусамйна ж. р. — стебло на сусам без семе.
събахл'ън (тур.) ж. р. — сутрин, утрина. *Събахл'ън станшъм'ъ рѣну.*
съд'аша нар. — тъдява, тук. Вече не се употребява.
съдѣ нар. — само.
съжум (тур.) м. р. — конопена връв; сиджим.
съйбѣн' (тур.) м. р. — причина, повод.
съйгийъ (тур.) ж. р. — уважение.
съйдйсшъм (тур.) гл. — уважавам, зачитам.

- съклѣт'* (тур.) м. р. — притеснение, мъка, задуха.
съкѣн'дѣсѡѡм гл. — притеснявам.
съкѣн'тѣйѡ (тур.) ж. р. — много работа, която трябва да се свърши за кратко време.
съкѡтлѡк (тур.) м. р. — злополука.
с'ѡл'ам' (тур.) м. р. — поздрав.
сълкѡм (тур.) м. р. — грозд. *Искѡм дѡ м' уткѣниш идѣн сълкѡм гроздѡ уд ѡаш'ту луз'а.*
съндѡрдѣсѡѡм гл. — правя да омръзне нещо на някого; до-саждам, отегчавам.
съп'а ж. р. — място, естествено защитено от буря.
съпѡндрѡк м. р. — стена от плетени прѣти и замазана с кал.
сърбѡс (тур.) прил. неизм. — смел, горд, напет.
сърб'ѡз'лѣк' (тур.) м. р. — гордост, горделивост.
сърнѣш'ка ж. р. — стърнище.
сърсѡм (тур.) прил. неизм. — глупав, будала.
сърѡк (тур.) м. р. — 1) върлина; 2) низа тютюн дълга 3 м. *Нани-зѡмѡ хил'ада сърѡка т'ут'ун'.*
сѡсрѡн нар. — настрана. *Малку сѡсрѡн устанѡѡ.*
т'аѡр'ѡ гл. — глезя. *Кѡлкуд гу т'аѡриш', тѡй на глѡѡѡта т' сѡ качѡѡ.*
тай (тур.) м. р. — жребец.
т'айч'ѡ ср. р. — конче, жребче до 1 година.
таламб'ас (тур.) м. р. — издадена полуокръжност над огнището.
тамкан'а нар. — там.
т'аф' м. р. — сѡра.
т'ач'а гл. — почитам някакѡв празник като не работя определен вид работа.
т'ѡанкѡн мест. — само туй.
тѡз'ѡл'дѣн' нар. — веднага. *Кѡт му кр'аснѡф, тѡз'ѡл'дѣн' гу нап'раи.*
тѣба междум. за отпѡждане на куче.
тилиф'ир' м. р. — детелина, дива люцерна.
тил'тѣйѡ ж. р. — чул, черга, тънко дюшече за кон или магаре, върху което се слага самара или седлото.
тѣмба ж. р. (ирон.) — глава, тумба.
тѣпам гл. — 1) тѡпча; 2) тичам насам-натам, за да уредя някакѡв въпрос.
тир'тѣп (тур.) м. р. — ред, порядѡк.
*титѣсн*у ср. р. — неприятно, отвратително ядене.
тр'аб'ѡ гл. — 1) почиствам зърна от примеси; 2) почиствам трева около фиданка.
тр'аскѡм гл. — удрям силно, с трясѡк.
трѣпка ж. р. — украшение на старата женска носия от нани-зани дребни монети, които се окачват и трептят.
трихѣн' м. р. — трион.
трѡкѡм гл. — чукам едно о друго. *Иц'ата сѡ трѡкѡт на Шлѣ-д'ѡн'.*
трѡкѡнка ж. р. — детска игра сѡс стѡклени топчета.

- търмѣк* м. р. — грапа.
търпѣш' м. р. — шапка от старата женска носия.
търтънѣк (звукоподр.) м. р. — дърдорко, който много говори празни приказки.
търтънѣсѣм (звукоподр.) гл. — дърдоря.
тѣрѣа гл. — тичам, бягам.
т'ѣр'ѣн'дѣс' прил. неизм. — спретнат.
тѣрѣтол м. р. — таратор.
т'ѣслѣ ж. р. — копачка, малка мотичка.
т'ѣсл'л'ѣм'ѣшѣм гл. — предавам нещо на друг.
тѣсмѣ ж. р. — кожен колан.
тѣстѣмѣн' нар. — точно, точно колкото трябва.
т'ѣс'тѣ (тур.) ср. р. — дузина; връзка.
т'ѣс'т'ѣмѣл' (тур.) м. р. — носна кърпа.
т'ѣхнѣ нар. — тихо, без навалица.
т'ѣхнѣлѣк м. р. — тишина, спокойствие; когато няма много хора и шум.
убѣдѣшѣм гл. — навестявам, спохождам.
убѣч'ѣртѣшѣм гл. — правя магия против пъпки по лицето.
уд'ѣхѣа, уд'ѣанкѣна нар. — преди малко, одеве.
удбѣйшѣм гл. — задушвам.
удшѣд'ѣ нар. — оттатък.
удмур'ѣш'кѣ ж. р. — отмора, почивка.
удрѣхнѣшѣа гл. — увяхва, клюмва (за растение).
удѣйѣ ж. р. — гостна стая.
ужѣк м. р. — огнище в камина.
узѣптѣм гл. — задържам.
уйн м. р. — начин на борба.
уйш'т'ѣ ср. р. — воище.
уйдур'дѣсѣшѣм (тур.) гл. — намествам, правя две неща да си приличат.
уйдурмѣ ж. р. — нагласена работа.
уйку м. р. — майчин брат.
укул'нѣк м. р. — окръжност, кръг. *Сѣбрали сѣ на укул'нѣк и си приказѣшѣт.*
укум'ѣшѣм гл. — 1) поканвам кум на сватба; 2) нагощавам кум; 3) прен. — посрещам, нагощавам като кум.
укут'тѣсѣшѣм гл. — правя магия.
улнѣк м. р. — сандък за брашно.
улѣж'д'ѣшѣм гл. — обелвам клон от листата или кората.
улѣк м. р. — корито от камък или цимент за поене на добитък.
умѣсл'ѣн прил. — изцапан по лицето (за дете).
уприш' предл. — пред. *Шѣри уприш' нѣга и мѣлѣи.*
упрѣхнѣшѣа гл. — изпръхва, поизсъхва.
урталѣкѣ (тур.) нар. — 1) навсякъде. *Урталѣкѣ уѣнаѣли;*
 2) всичко, много. *Урталѣкѣ круши из'ѣдѣха.*
уркузѣн' м. р. — дебела връв за стягане потурите на кръста.
урѣдѣсѣшѣм гл. — ненадейно попадам, налитам, улучвам. *Урѣдѣсѣр на нѣкъну ѣаг'нѣ.*

- у с м' а н к а ж. р. — 1) обредно ядене, което се приготвява от прасето на Коледа; курбан от прасе; 2) вечеря на Коледа, когато се заколи прасето.
- у т р ъ н ж. р. — сутрин, утрина.
- у т с ъ к а нар. — отгатък.
- у т у р а к м. р. — одър.
- у т ъ л к у ш ъ м гл. — оскубвам, остригвам до дъно.
- у ф ъ с а л' а ш ъ м гл. — свършвам, извършвам нещо. *У ф ъ с љ и ф гу набѣр' ж ъ.*
- у ц љ т р' ъ нар. — сутринта.
- у ц љ ъ д' ъ нар. — отгатък.
- у ч' љ х н у ш ъ гл. — понесъхва.
- у ч' љ н а ж. р. — вуйчова съпруга.
- у ш' н и к м. р. — обеща.
- у ш' љ п' љ н прил. — унил, замислен, омърлушен.
- ф а т ъ м гл. — хващам.
- ф и л љ с м. р. — младо невдървено клонче на лоза, дърво и др.
- ф и н' д љ й љ — ярко червена памучна прежда за тъкане.
- ф и н љ к' м. р. — пашкул.
- ф љ н к а ж. р. — фуния.
- ф љ р к љ м гл. — гоня.
- ф љ р к љ н к љ т а ж. р. — гоненица (детска игра).
- ф љ т к а ж. р. — пуйка.
- ф љ т к' љ н прил. — пуйчин. *ф љ т к' љ ну и љ љ. ф љ т к' љ ни п' љ р' а.*
- ф љ т' л' љ ср. р. — малкото на пуйката.
- ф љ т' л' љ н љ ср. р. — току-що излюпено пуйче.
- ф љ т у р, ф љ т љ р љ к м. р. — пуяк.
- ф љ к и р' т љ с љ ш љ м (тур.) гл. — врязвам дърво напречно; правя напречна засечка на дърво.
- ф љ к љ с н у ш љ м с љ гл. — нервирам се, нервнича, ставам кисел.
- ф љ к љ ф т љ с љ гл. — свикна. *П љ т љ н љ й љ у т т а м, а м а ф љ к љ ф т љ с љ и с љ љ у т т а м з љ м љ н љ ш љ м.*
- ф љ л' љ т н у ш љ м с љ гл. — вкиселявам се, вкисвам се. *В љ н т у с љ ф љ л' љ т н љ л у.*
- ф љ н љ т р' љ нар. — вътре.
- ф љ междум. за изненада — ах!
- ф љ п љ ш љ м гл. — обещавам подарък на младоженци в деня на сватбата при специален обред.
- ф љ р љ н к', ф љ р љ н к' у ф м. р. — домат.
- ф љ р' љ п к љ м гл. — скачам. *З љ х м љ да ф љ р љ п к љ м љ у ц љ р љ н љ с' т љ.*
- ф љ т а с љ ш љ м гл. — 1) узрявам (за плодове). *К љ р љ н љ с' т љ ф љ т а с љ х а;* 2) свършвам определена работа. *С а у т р љ н ст а н љ ф љ т љ љ н у, т љ ф љ т а с љ ф н а ш р' а м љ;* 3) загазвам. *З љ к р љ д љ т љ г р љ з д љ, а м а к у ф љ ш љ и д и к у р' ж љ ш љ т љ, з љ г љ ф љ т а с љ т љ.*
- ф љ т љ с љ ш љ м гл. — не мирувам, върша пакост. *Н а љ ш' т љ д и љ љ м љ г у ф љ т љ с љ ш љ т.*
- ф љ т р а љ п ч' љ ш љ м гл. — давам някому нещо насила, за да се отърва от него.
- ф љ т љ к љ м гл. — втиквам, вкарвам.
- ф љ ч љ с н у ш а с љ гл. — сгъстява се. *М а н' ж љ т а м љ г у с а ф љ ч љ с н љ л а.*

- фѳѳр'ън* прил. — сух, сбръчкан.
фъзлѳ (тур.) нар. — буйно.
фъкѳр прил. неизм. — нещастен, горкият!
ф'ъл'фѳс прил. неизм. (укор.) — размъкнат, неспретнат.
ф'ън'дѳк' (тур.) м. р. — изкоп, трап.
фъсулѳна ж. р. — стебло на фасул след овършаването му.
фъш'ър'тѳйѳ ж. р. — непотребни пръчки за горене.
хак'ър'н'ъ (тур.) нар. в израза *на хак'ър'н'ъ* — напразно, несправедливо *На хак'ър'н'ъ йад'ъ лъбѳт'ъ*.
хал м. р. — сила. *Кѳлку хал ймѳш'?*
халиш'т'ъ ср. р. — дебела вълнена завивка за спане, кичена от едната страна.
хал'чак (тур.) м. р. — падина.
хал'ъ ср. р. — нужник.
халъм гл. — пипам, закачам. *Нѳмѳй ма халѳ.*
хан'ъ и удвояно *хан'ъ-хан'ъ* нар. — отдавна, много отдавна.
хасъздан (тур.) нар. — внезапно, като изневиделица, отведнаж.
Кѳт си сид'ѳф и н'аш'ту мѳ прѳбѳд'ъ хасъздан.
хасъзл (тур.) нар. — именно, точно така.
хатѳ (тур.) ж. р. — нещастие, станало по невнимание; грешка, злополука.
хатѳйл'н'ън нар. — по невнимание, по погрешка.
хатѳл'ѳсѳъм гл. — постига ме нещастие, поради невнимание
хѳл'ъ нар. — най-последно.
хиллѳт' м. р. — непостоянство, хитруване при обща работа.
хил'лет'чийѳ м. р. — който се осланя на другите при обща работа, който хитрува.
хил'лет'йсѳъм гл. — осланям се на другите при обща работа; хитрувам.
хлѳпка ж. р. — чехъл.
хлѳцка са гл. — удря се о нещо. *Кулѳта млогѳ съ хлѳцка, ѳт' пѳт'ъ йѳ крѳф и йма рѳпчѳкѳ.*
хѳлта ж. р. — въдица.
хѳнта ж. р. (укор.) — неспретната жена.
хѳртѳма (гр.) ж. р. — въже.
хѳрѳт'ник м. р. — вечерно карнавално хоро преди великденски заговезни.
хукъра (тур.) прил. неизм. — беден.
хукърийѳ м. р. — бедняк, сиромаш.
хукърлѳк м. р. — беднотия, сиромашия.
хѳлка съ гл. — пламва.
хулѳс прил. неизм. — бръз, буен. *Хулѳс ѳл.*
хѳмка съ — спарва се; гние, поради спарване. *Йѳгут'т'ъ съ хѳм-нѳли сѳч'кѳт'ъ.*
хѳмна съ гл. — пламна от някакъв изрив. *Цѳлта му снага съ хѳмна.*
хурда (тур.) ж. р. — остатъци дреб от тютюневи листа; фурда.
хуртѳна ж. р. — фортуна.
хурч'ѳ (тур.) ж. р. — четка за дрехи; фурча.
хѳста ж. р. — рокля.

- хусталѣк* (тур.) м. р. — умение, сръчност, начин за изработване на нещо.
- хустанѣла* ж. р. — пола от домашна тъкан.
- хута* ж. р. — престилка.
- хъзгѣн* прил. неизм. — буен.
- хъзгѣн'асшѣм* гл. — ставам буен, започвам да буйствувам.
- хъзѣр* (тур.) — 1) прил. неизм. — готов. *Сичку йѣ хъзѣр*; 2) нар. — щом като, тъй като. *Хъзѣр си тѣка да та нѣтъм.*
- х'ъл'бетта* (тур.) нар. — навярно, когато и да е. *Х'ъл'бетта н'акѣф нѣт' зѣ дѣйд'ѣ.*
- хълцѣкъм* гл. непр. — хълцам.
- хъмѣн'* и удвоено *хъмѣн'-хъмѣн'* (тур.) нар. — 1) почти. *Хъмѣн' да сѣ разр'ѣшѣ*; 2) само. *Хъмѣн' глѣда да сѣ махниши' и да фл'аз'ѣ ш бѣстан'ѣ.*
- хъмѣйл'* м. р. — стара турска дребна монета.
- хѣрбул'* прил. неизм. (укор.) — стар, прегърбен.
- хѣр'л'асшѣм* гл. — сополясвам.
- хѣр'лѣф* прил. — сополив. *Хѣр'лѣу д'ат'ѣ.*
- хѣр'л'ѣ* ср. р. — сопол. *Тич'ѣт му хѣр'л'ѣтта.*
- хѣсрѣт'ѣн* прил. — жаловен; с желание за нещо, но без да може да го постигне. *Хѣсрѣтна устанѣф на млади гудини куприн'ѣна рѣклѣ да нѣс'ѣ.*
- хѣсѣр* м. р. — рогозка.
- ѣал'ки* ж. р. — сребърни монети, които жените връзвали на плитките си.
- ѣ'ан'ѣ* гл. — 1) цепя; 2) разоравам ливада с плуг.
- ѣар'ѣа* ж. р. — царевица.
- ѣар'ч'ѣн* прил. — царевичен. *Цар'ч'ѣн л'ан.*
- ѣѣб'р'ѣ сѣ* гл. — престорено плача.
- ѣѣб'р'ѣн'ѣ* ср. р. — престорено плачене.
- ѣѣшрѣ кадѣнка* ж. р. — цвете нарцис.
- ѣѣглѣф* прил. — нежен, тънък; израсъл насила.
- ѣѣдѣк* м. р. — цедка или парче плат за прецеждане на течност.
- ѣѣдѣлка* ж. р. — торба от памучен плат, в която се оцежда сирене или извара.
- ѣѣрикѣм* гл. — крещя, викам от болка.
- ѣѣрѣф'* м. р. — червей.
- ѣѣур'ч'ѣ* ср. р. — некръстено бебе.
- ѣѣд'ѣ* нар. — тук.
- ѣѣд'ѣнкѣна* нар. — тук.
- ѣ'ѣл'нѣк* м. р. — хляб, печен в подница.
- ѣ'ѣлѣф* м. р. — косата между очите и ушите; скулув.
- ѣѣнѣгѣр* м. р. — врабец.
- ѣѣцкѣм* гл. — давам по малко, като циция, като скъперник.
- ѣѣкал'ѣс* прил. — с бял косъм над копитата (за кон).
- ѣѣкмак* (тур.) м. р. — огнило.
- ѣѣлаѣмар* м. р. — заградено място с плет в жива за ношуване на овце и същевременно за наторяване на нивата
- ѣѣлнушѣм сѣ* гл. — побърквам се, замайвам се.
- ѣѣлѣк* прил. неизм. — здрав, охранен.

- чангъл м. р. — дойна овца, на която е отнето или умряло агнето.
- чап м. р. — тъгл.
- чатал (тур.) м. р. — раздвоено дърво.
- ч'w'at' гл. — чува се. *Нѐ йъ ч'w'at' кò шикши'* — не се чува какво казваш. *Ч'w'at' ми йъ* — чувам. *Ч'w'at' ли ти йъ кò н'айът?*
- чѐклъс м. р. — осил.
- чѐкъм гл. — отчупвам хляб.
- чѐм'ър' м. р. — проклятие.
- чѐн'ъ ср. р. — току-що излюпена въшка.
- чѐп'ъ гл. — глезя.
- чѐп'ър'ък' м. р. — мярка за дължина от върха на палеца до върха на показалеца, когато са разтворени.
- чѐс, чѐста, чѐсту, чѐс'ти прил. — гъст. *Оф'ѐту мл'аку йъ най-чѐсту.*
- чйшга прил. неизм. — който е с прави и заострени назад рога (за рогат добитък).
- чизгййъ (тур.) ж. р. — линия, черта, резка.
- чийр' (тур.) м. р. — 1) ливада; 2) цирей.
- чикѐл' (тур.) м. р. — желязна тригълна лопатка (огрибка) на копраля.
- чикйч' м. р. — 1) зидарски чук; 2) прен. — укорително име за човек.
- чикѐр м. р. — част от растение, която остава над земята, когато стеблото се отреже.
- чилййъ (тур.) ж. р. — черен трън, драка.
- чилйк' (тур.) м. р. — 1) стомана; 2) игра с пръчка, която се подмята и перка с тояга надалече.
- чилиингйр'ница (тур.) ж. р. — ковачница.
- чилиингйр'ън (тур.) м. р. — железар, ковач.
- чйна ж. р. — чичова жена.
- чипйш'ка ж. р. — женско агне или яре до 1 година и половина.
- чит' (тур.) м. р. — кола с двойни ритли за товарене на снопи.
- читййъ (тур.) ж. р. — 1) скелет на покрива на сграда; 2) късо въже, което стои винаги вързано на рогата на вол или крава.
- чит'тйшъм гл. — слагам скелет на покрив.
- ч'ѐш'към гл. — 1) възсядам, яхам, яздя магаре; 2) прен. — качвам се, мятам се.
- ч'ушъм гл. — 1) вардя, пазя; 2) чувам.
- ч'ука ж. р. — могила.
- ч'укурлук (тур.) м. р. — подгъв на горната част на потурите, в който се навървя връвта (учкура); учкурлук.
- чулкам гл. — удрям нещо, за да го съборя.
- ч'ум'айъ гл. — омърлушен съм, унил съм, замислен съм.
- ч'ум'бѐр' (тур.) м. р. — 1) обръч на бъчва; 2) забрадка.
- ч'упур'тй гл. — вали проливен дъжд.
- ч'ур'ан' м. р. — дръжка.
- ч'ур'д'асъм (тур.) гл. — изгнивам, развалям се.
- ч'урѐш'н'ъ ж. р. — предплужник.
- ч'ур'ук' прил. неизм. — изгнил.
- ч'уч'ка ж. р. 1) лютива чушка; 2) малка могилка.

- ч'уч'ул'айка* ж. р. — чучулига.
ч'уч'ур'тй гл. — шурти.
ч'ѡгър (гр.) м. р. — впрегнати два чифта волове в една кола.
ч'ѡгън прил. неизм. — буен (за вол).
ч'ѡнѣ и *ч'ѡнѣ* ср. р., *ч'ѡн'а* ж. р. — челюст.
ч'ѡрѣ (тур.) ср. р. — лице, вид.
ч'ѡкрътма ж. р. — цървул от чехларски гъон, изработен на калъп.
ч'ѡктйѡѡм гл. — досещам се, схващам.
ч'ѡк'ѡжѣк', *чикижѣк'* м. р. — железен клин, който свързва воището с хомота.
ч'ѡк'ѡлѣк' м. р. — царевичен кочан с оронени зърна.
ч'ѡкѡм (тур.) м. р. — постат на нива.
ч'ѡлгййѡ ж. р. — музика.
ч'ѡлгѡжййѡ м. р. — свирач, музикант.
ч'ѡлдйѡѡм сѡ гл. — умопобърквам се; загубвам ума и дума
ч'ѡлѣк' прил. неизм. — на който единият рог е запазен, а другият счупен (за рогат добитък).
ч'ѡл'ѡк'л'ѡмѣ прил. неизм. — смесено от различни видове.
ч'ѡпър прил. неизм. — който е с разтворени в страни рога (за рогат добитък).
ч'ѡр'пййѡ ж. р. — драка.
ч'ѡтма ж. р. — ограда на кладенец.
ч'ѡтѡр м. р. — висок, надграден таван на къща.
ч'ѡтѡр'тй гл. — треши.
шййгун м. р. — шийник на птица.
шикѣр' м. р. — 1) захар; 2) захарно цвекло.
шйл'ѡ ср. р. — агне до една година.
шинйк' (тур.) м. р. — мярка за зърнени храни; крина.
шйпка ж. р. — пръчка, с която се шиба.
шишѣк' м. р. — мъжко агне до две години.
шишѣч'ка ж. р. — женско агне до две години.
шиш'тйѡѡм гл. — подувам се, набъбвам.
ш'л'аѡ'ѡ гл. — глезя.
ш'л'а'ул'у м. р. — глезльо.
ш'омбѡл м. р. — охлюв.
ш'опкѡм гл. — шушна, пошушвѡм.
ш'тѣни сѡ гл. — кучи се. *Наш'та кан'ж'а зѡ сѡ ш'тѣни.*
ш'тѣн'ѡ ср. р. — кученце, което току-що се е окучило.
ш'тифал м. р. — цяла обувка.
ш'трѡпна ж. р. — канче за вода (не се употребява вече).
ш'у съюз — но, само. *Кугат мѡджиш', ш'у гледѡй да гу напращиш'.*
ш'уб'ѡлййѡ (тур.) — 1) прил. неизм. — съмнителен; 2) нар. — съмнително.
ш'упър м. р. — прасе.
ш'у'ул м. р. — зидарски отвес.
ш'уш'ка ж. р. — прашина. *Фл'аз'ѡ м' аннѡ ш'уш'ка ф укѡту.*
ш'ѡка ж. р. — шегга. *Напращйуф гу на ш'ѡка, пѡ той стана на ш'ѡка.*
ш'ѡкѡдан нар. — на шегга. *Удар'ѡл гу ш'ѡкѡдан, чи му рѡскѡр-шйл нусѡ.*

и ми уткрѣли зѣсруга. Йа зафѣнѣ да рѣва, от' ми уткрѣли зѣсруга, пѣ ф'нѣтр'ѣ ймѣш'ѣ и мѣн'жа. Тугѣва трѣгнѣ да трѣс'ѣ ѡла, ама нимужѣ да гу нѣйда нѣкѣд'ѣ. Зѣ да сѣ мрѣкнуш'ѣ. Йа виш'тѣ да си ут'ѡвѣм. Другит'ѣ си ут'ѡвѣт, мрѣкна сѣ, пѣк мѣн'ѣ ма сраф (тугѣва йа б'ѣф на чит'ѣрнѣйси гудѣни). Зафѣнѣ да б'ѣгѣм и си утѣдѣф и сѣ с'крѣф ф нѣс на харман'ѣ ф п'ѣрш'унта и слѣш'ѣм т'ѣту ут'ѡва да ма трѣси. Той кѣт из'л'ѣз'ѣ, йа фл'ѣзѣф ф кѣш'ти и нѣш'т'ѣ зѣха дѣ м' сѣ кѣрѣт. ф тва вр'ѣм'ѣ сѣ вѣрна и т'ѣту. Сѣбѣхл'ѣн ѡлѣ з' душ'ѣл сѣмѣч'ѣк.

Записан на 12.VI. 1952 год. от Христо Иванов Христов,
18-год., образование III клас.

3.

Б'ѣф на сѣд'ѣм гудѣни, сѣрб'ѣна Пѣтку м' дѣд'ѣ да м пѣса аннѡ тѣл'ѣ, аннѡ магар'ѣ и д'вѣ крѣви. Й йа с' кѣрѣф двѣ ѡла и аннѡ тѣл'ѣ. Уттѣка кѣд ги пудбрѣф, кѣрѣф ги кѣм бѣйр'ѣ пу пѣт'ѣ за Дискурѣйѣ и уд' д'вѣт'ѣ сѣрнѣ на пѣт'ѣ ймѣш'ѣ нѣви зас'ѣйѣни с цар'ѣа. Кѣрѣм ги, ама н'ѣма да сл'ѣза ут магар'ту, ам' сѣс нѣга йскѣм да ги врѣш'тѣм уц царѣст'ѣ. Саму вѣкѣм: „Хѣйс!“, ама тѣ ни ч'ѣуш'ѣт и вѣр'ѣт ис царѣст'ѣ. Йа пу пѣт'ѣ вѣр'ѣ с магар'ту. Пу аннѡ вр'ѣм'ѣ вѣд'ѣф куржѣйта, ама ни сл'ѣзѣф уд магар'ту, ам' с магар'ту фл'ѣзѣф ф царѣст'ѣ да ги забѣрѣм. Харну ама ф тва ѡр'ѣм'ѣ и магар'ту зѣ да г'ризѣ цар'ѣа и ни вѣрѣи. Кур'жѣйта сѣ йѣдѡса и зѣ да вѣка: „Слѣзѣй ут тва магар'ѣ, чи ку дѡйда, с идѣн ш'ѣмѣр' зѣ тѣ свѣл'ѣ.“ Йа сѣ уплѣшиф уд' нѣга и сл'ѣзѣф и зафѣнѣф да фѣркѣм ѡлуѣту, да ги кѣрѣм ф пѣт'ѣ. Аннѣ кѣрѣм, дрѣги устанѣт. Т'ѣ дѣд ги кѣрѣм ф пѣт'ѣ, ѡстѣйѣ ги и ут'ѡвѣм да забѣрѣм дрѣгит'ѣ, ф тва вр'ѣм'ѣ и т'ѣ дѣт са искѣрѣни на пѣт'ѣ из'лѣзѣт уд дрѣгата сѣрна на пѣт'ѣ. Кѣт ѡйди куржѣйта, чи ни мѡга да ги йскѣра, дѡйд'ѣ тѣ м' пумѡгна тѣ ги закѣрѣф ф Дискурѣйѣ. Уд' Дискурѣйѣ ги забрѣф сѣмѣч'ѣк' и ги закѣрѣф ф Алѣнскаѣа курѣйѣ. Там ймѣш'ѣ дрѣги улѡѡр'ѣ. Сѣннѣхм'ѣ с т'ѣф да игрѣйм'ѣ хѣлѡѣа. Тамѣн' игрѣйѣхм'ѣ, уд гѡрнѣйѣ край на Алѣнскаѣа курѣйѣ зѣ да рѣка идѣн. Кѣт пурѣкна, нѣ сѣ испрѣйхм'ѣ сѣчкит'ѣ и хѣкнѣхм'ѣ дѣ с' трѣсим' ѡлуѣту. С'ѣки са убѣдѣш'ѣ ут шѣмѣта чи нѣгуйт'ѣ ѡлѡѣ сѣ там, па йа вѣкѣф: „Мѡйт'ѣ сѣ пул'ѣунта тѣка, пул'ѣунта ги н'ѣма“. Тѡ пуйка ѡшт'ѣ идѣн пѣт'ѣ и йа хѣкнѣф кѣд'ѣ нѣга, ѡт' той вѣкѣш'ѣт уд алѣнскит'ѣ цар'ѣи. Дѣ утѣдѣф там, мѡйт'ѣ олѡѣ той ги брѣни там. Забрѣф т'ѣф и дрѣгит'ѣ дѣд б'ѣха ф ш'ѣмѣта и ги закѣрѣф ф Карѣ к'ут'ѣк'. Там ги сѣбрѣхм'ѣ сѣчкит'ѣ ѡлѡѣ вѣйк'ѣ. Зафѣнѣхм'ѣ да игрѣйм'ѣ кѡлтура. Харну ама ни глѣдѣхм'ѣ ѡлуѣту нѣскѣдѣ ут'ѡвѣт. Вѣдѣхм'ѣ сѣдѣ тѣлтѣта дѣ сѣ бѣжѣкѣха. Йа ѡт' б'ѣф сѣс магар'ѣ, ни ма б'ѣш'ѣ сраф уд бѣж'ѣник, чи ѡлуѣту м' зѣ сѣ зѣгѣб'ѣт, кѣт мѣсл'ѣф, чи с магар'ту зѣ ги нѣйда лѣсну. фтѡвѣ вр'ѣм'ѣ дѡйд'ѣ куржѣйта и на пѣта кѣдѣ н' сѣ ѡлуѣту Сѣчкит'ѣ вѣкѣхм'ѣ, чи ѡлуѣту сѣ при нѣс. Тугѣва тѡй на пѣсна и

на накара с'акуй дъ з дукара олууту при неџа. Сичкитъ хукнџа из бџиръ да ги трџс'џт, пџк мџн'џ млогу ма б'аш'џ сраџ уд змиџ и с маџар'ту фл'азџ да ги трџс'џ. фанџ пу аннџ пџт'ка с неџа и изл'азџ на идџн бузалџк. Найдџф саму идџнийџ ол там, другите ги н'амџш'џ никџкџи. Мџч'уџ сџ сџс маџар'ту да џскџра то ол, харну ама той сџ бутџ ис ш'умџта и маџар'ту ни вџрџ слџд неџа. Тугаџа џа сџ џџдосџф и сџ рџзр'џџаџ. Сл'азџф уд маџар'ту, удџриџ му аннџ т'џџаџа и гу пџснџф. Мџч'уџ сџ то ол дџ гу џскџра и ни мужџџ. Тугаџа си рџкџф: „Сраџ не сраџ, трџгнуџџм да трџс'џ другит'џ“. Таман' пудџџр'аџ мџнинку и џид'уџ аннџ гул'ама змиџа. Б'аш'џ прутџгната на пџт'ката. џа сџ уплаш'уџ и сџ кџч'уџ на анно дџрџџу и зџф да џџкџм: „џан'џооо, кџдџ сџ мџйт'џ олџа џааа?“. Той ми сџ убџди уг сџрџдџ бџир'џ и пџта: „Дџ да знам џааа“. џа тугаџа сџ рџзр'џџаџ ол' ни знам на кой крџџ на бџир'џ сџм и пак зџф да џџкџм: „џан'џооо кџж' ми кџдџ са на хџдџм џа“, пџ той ми џџка: „На бџир'џ сиџи“. Ут там сичкит'џ с' утџдџџа при олууту, пџ џа устанџф на тџа дџрџџу и ч'џкџф дџ сџ махн'џ змиџџта. Сид'џф укул идџн ч'ас и џид'уџ, чи т'а н'ама да сџ махн'џ и зџф да чџп'џ к'лџч'ки уд дџл'ту и фџрл'џф џрџз нех', да га потпџлџш'џ. Харну ама т'а хич' ни мџрда. џа пак нанџџ сџ рџзр'џџаџ, ол' ни сџ махка. фтџџа џр'ам'џ зџџина идџн ол и гџ испџди. И тугаџа сл'азџф и сџ вџрнџф при устанџнийџ ол. Найдџф гу на сџш'туту м'џсту, забрџф гу и р'џџ'ш'кџта з' дџйдџф сџс неџа ф_сџлу.

Записан от Минко Делчев Иванов, 25-год., образование V клас, чиновник, 20. VII. 1952 год.

4.

Б'џф на трџ гудџни (тџџа з' гу пџџн'џ кџт сиг'џ), маџин'џ кџд зафанџџа дџ м' кџзџџт, чи кџлџана шт'џла да ма прим'ан'џ. И џа с'џки дџн' зафанџф да ги пџтџм кугџ зџ дџйд'џ кџлџана, ол' млогу ма б'аш'џ сраџ ут тџ раџбута. И ништџеш' ли идџн дџн' џа пак га пџтам и т'а м' кџза, чи ф нид'џл'џ на џлџд'џн' шт'џли да дџйдџт да ма прим'ан'џт. Мџн'џ зџ да ма сраџ ол'г'џ пџџч'џ и сџџџ џскџф да ход'џ на бџир'џ да пџса крџџит'џ и џџкџф на маџа, чи на џлџд'џн' зџ џда на бџир'џ с крџџит'џ и кџлџана дџ н' ма прим'ан'џ.

И най-сџт'н'џ дџйд'џ џлџд'џн'. Тџт'у зџкџли анно џџг'н'џ, пџ маџа зџ да гџтџи маџџџа. Пџ џа ни знам кџ да прџџџ и маџа ма изџџка да ма прим'џни, чи наближџџџлу да дџйд'џ кџлџана. џа утџдџф и т'а м' над'џна нџџит'џ дрџпи и утџдџџм'џ з бџџа ф лџл'н'џ да зџџим' синџи за принџсџн'џ на гџст'џту. Кџт сџ џрџш'тџџм'џ, ис пџт'џ на бџџа аннџ ж'џна рџч'џ, чи кџлџанџта душлџ. џа кџт ч'уџф, хџкнџф да б'џгџм и да џџкџм: „Ништ'џ кџлџана.“ Маџа кџт чџла, чи џа б'џгџм и рџџа, дџйд'џ и ма фџна и зџ да ма дџрпа назорл'џн'. ф тџџа џр'ам'џ кџлтџта изл'аз'џ и м' пукџза џџннџ чџкџџ с' џџнно син'џир'ч'џ и ми кџза, чи бџла за мџн'џ и чи џџџлу џџл сахан' сџс бџџбџни за мџн'џ. џа тугаџа утџдџф и той ма зџ и

ма түри на скүта си и зафанъха да ма прим'ан'ът с хубъви дрипи, ама малку гул'ами. Йа ни гледъф нйш'ту другу, усвен чикйта и бъмбон'т'ъ. Кът мъ прим'внйха, мамин'ъ принесьха йад'вн'ту и зеха дъ йед'т, пек йа утидъф на п'т'ъ да йгрй'ъ з другит'ъ дица.

Записан от Тодор Петков Добрев, 29-год., образование III кл., техник, 5. X. 1952 год.

5.

Кът съ съб'врём' друш'кит'ъ, зъ ид'им' на хуроту. К'w'а кугат, йъ рудена там зъ съ фан'м'ъ, та дет йъ по-малка, т'а зъ йъ уд мен'ъ по-долу. Така и да б'ахм'ъ бул'ки, к'кту см'ъ в'вн'ч'ани, така и зъ съ фаним', д'вмек' йа ку съм в'вн'ч'ана са нид'ал'ъ, другата ку йъ в'вн'ч'ана с'тната нид'ал'ъ, йа зъ съм наприш' нех'. Бабит'ъ сич'кит'ъ с'ид'т надукулу. Млад'ит'ъ зъ играй'т, ама мумит'ъ зъ съ удгор'ъ, бул'кит'ъ уддолу. И момцит'ъ така, кой кугату йъ руден, там зъ съ фан'ъ. Най-напреш' зъ играй'т м'ш'кит'ъ и слът' т'аф зъ съ женск'ит'ъ. Сиг'а д'вмек' мой брат ку оди хуроту, йа зъ м од'ъ баш'ъ. М'ш'кит'ъ имат баш'ка баш', женск'ит'ъ баш'ка баш'. Тө дет оди баш'ъ, ку н'ама с'ъсра, н'акъва рода зъ м фан'ъ баш'ъ. Момък да прусегн'ъ да съ фан'ъ за мума, т'кбу н'аш'ту н'амыш'ъ. Инък га уш'типва да сиди на край'ъ, ама на хуроту ни съ фата ду нехи. Кът св'рши хуроту, мумит'ъ зъ съ съб'вр'ът и зъ фан'т н'а-кава п'ас'н'ъ и зъ играй'т, и с'тн'ъ думиш т'аф съ фатат момци — двамйна, труйца, ама да съ рода. Зъ играй'т дудету да исп'ай'т т'а п'ас'ни, с'тн'ъ зъ вйкн'т други, друг'и пак та п'ай'т, слът тва зъсвир'ът другуту хору, хад'ъ пак зъ съ фан'т там, така хич' ни устанв'ха парат'ки, да ход'ът кът сиг'а на расот'ки. Играй'т ду мр'кн'лу, ама така ф т'еуну да з'т'вн'ай'т, д'ума и л'аф дъ н' станва. Слът тва с' ут'ов'в'ха и дет ймыш'ъ бул'ки и те с нас, п' м'ш'кит'ъ с' уд'д'елну. Тва да тр'гн'ъ м'ш'ку з бул'к'та с' т'кбу н'аш'ту н'амыш'ъ. П' да ут'ов'в'хм'ъ на ор'г'ник, от' станв'ш'ъ св'е в'ч'ър, на од'в'ха наш'т'ъ. Пу с'мй'к'и хич' ни изл'из'хм'ъ в'ч'ър.

Записан от Танка Димова, 67-год., неграмотна, 5. X. 1952 год.

6.

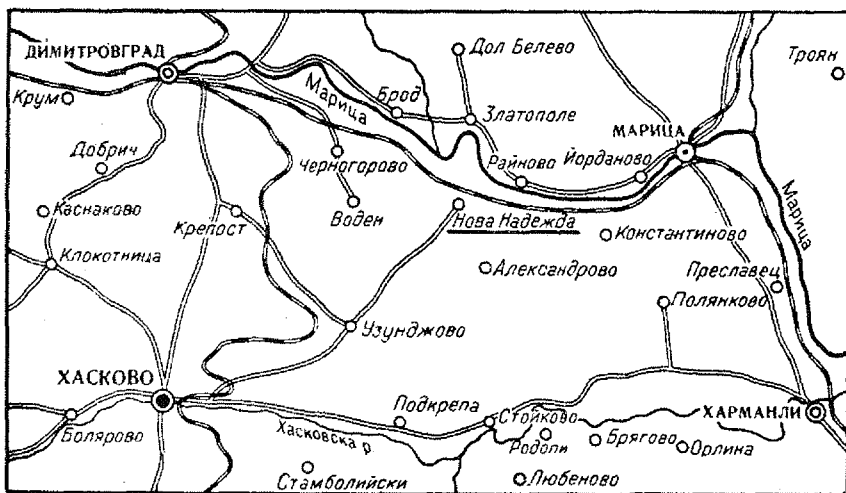
Й'внно вр'ам'ъ мумит'ъ нос'в'ха капи, п'ъ ж'внит'ъ т'рп'ш'ъ. Т'а капи над'ав'в'ха ги на тас. Т'е бйли ут турски ф'есу'в'ъ, ч'ъ вап-ц'ни ц'рни. К'д ги над'ан'т на таса, т'г'ава зъ ги уг'из'д'ът с тр'еп'ки — т'к'и стари парй'чки, х'м'ыл'ъ, др'бни ир'милйш'та, злат'ни кр'сту'в'ъ съз гул'ами ир'милйци, ц'рни купрй'вни п'ус'кул'ъ ysat'. Йзокул тр'еп'руш'ки — т'к'и ц'рв'ени кит'ки, тел'ч'ъ, чи кът пруж'улка нап'рай'ну, дет тр'еп'р'ът. И к'д ги уг'из'д'ът така, ги в'д'ът ут таса и туг'ав ги над'ав'в'т на гл'в'в'та.

Надолу ублиц'в'ха р'изи, вйк'в'ха х'ми с'рпй'ч'вни с'й. Утгор'ъ ублиц'т алажи и на кр'ста кулан' със среб'ърни п'фти и пу анн'ъ

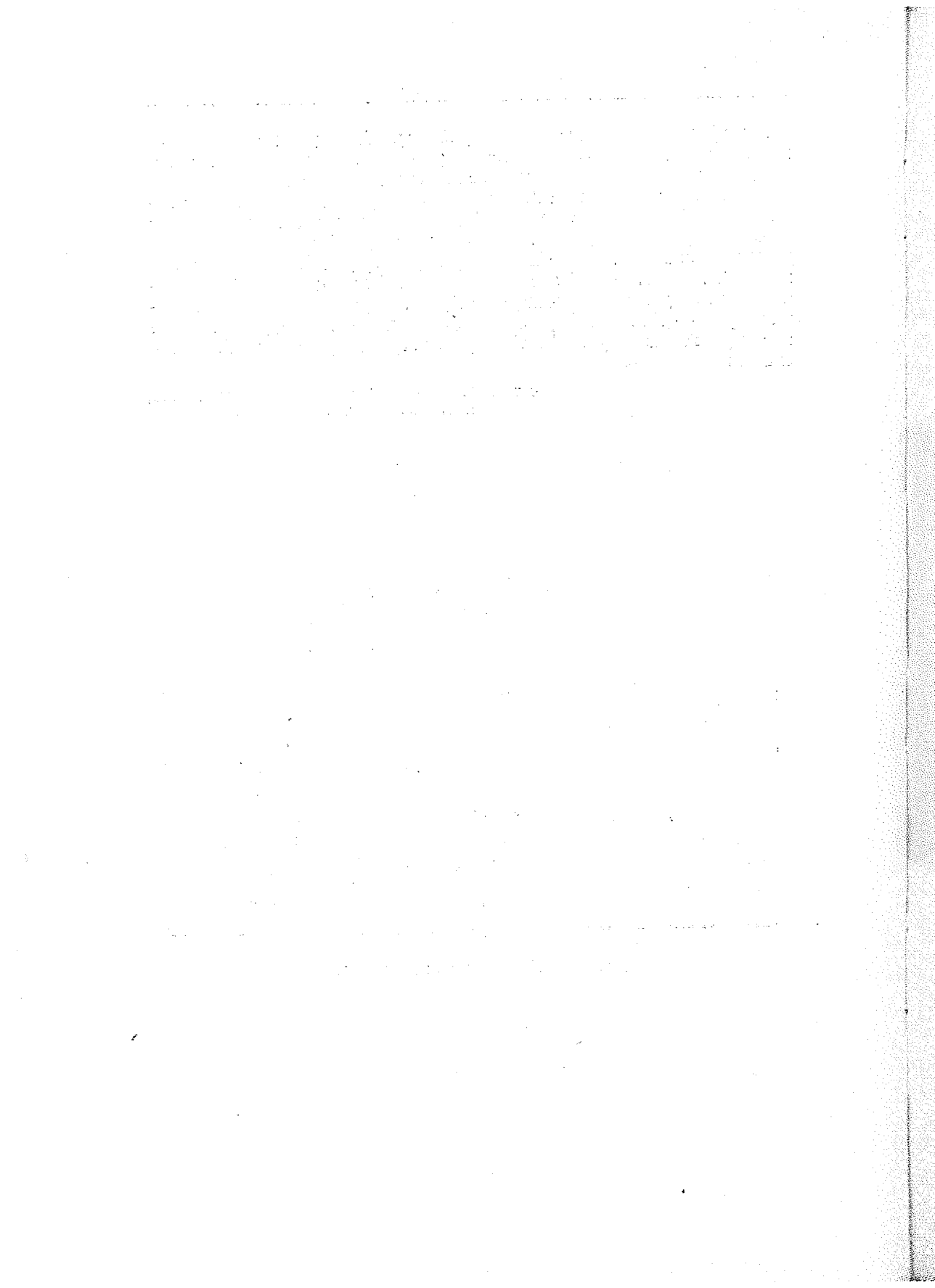
дйлка хѹта и прѣстѣлка удгѡрѣ упасѣна. Врѣз алажѣта сребѣрни
цѣлки на два синѣйрѣ и кѣт шѣрѣт ѡикѣт жѣнгѣр, жѣнгѣр.
Утпрѣш' пѣндѣрѣ нѡсѣха, пу дѣсѣт' пѣндѣрѣ нѡсѣхѣмѣ.

Тѡа мумѣтѣ, пѣ жѣнтѣ—тѣрпѡшѣ напраѣйни с прѣчка уц цѣр-
ниѣа, наѡйѣна, издѣгнѣта нагѡрѣ, и удгѡрѣ испѣнѣт парѣѣал' кѣту
на каѡа. Прѣашуѡкѣта кѣкту ѣѣ читѡѣртѣта (мѣтѣр на мѣтѣр) ан-
нѡту хи кишѣ зѣ ѣѣ зѣйг'лѣну на тѣрпѡща утпрѣш', пѣ дрѣгитѣ
зѣ висѣт узѣт. И пак гѣа хѣмѣйлѣ, трѣпки и утпрѣш' на тѣр-
пѡшѣ рѣт, на срѣде глѣѡѣта пѣндѣрѣ, ут сѣрнѣта ирѣмилиѣи и тѣр-
ѡѣха уѣи—дѣѡе пѣрѣѣета плѣт кѣдѣѡѣен да висѣ нѣд уѣитѣ. И тѣ
нѡсѣха инѣтириѣи и удгѡрѣ кѣур'кѣуѡѣ. Наѡѡлу убѡѡѣха шѣтиѡѣлѣ,
шѣрѣни жѣурѣпѣ.

Записан от Пена Динева Андонова 67-год., неграмотна,
8. X. 1952 год. с. Александрово.

Село Нова Надежда и селата около него

ГОВОРЪТ НА с. ГОВЕДАРЦИ, САМОКОВСКО

от Ст. Стойков, К. Костов, П. Ванкова, Г. Георгиев, Ж. Желев,
А. Кирянов, Р. Новачкова и Й. Пенчев

І. УВОД

Село Говедарци е разположено в средата на продълговата котловина в северните части на Рила, по течението на р. Черни Искър и се намира на 13 клм. югозападно от гр. Самоков. То вече се е сляло със съседното село Доспей махала, с което е напълно еднакво по бит и говор. На изток на около 1 клм. от него по течението на р. Черни Искър е с. Маджаре, а на около 3 клм. по течението на р. Леви Искър е с. Мала църква. Още по на изток по течението на р. Бели Искър се намира с. Бели Искър. Всичките тия 5 села — Говедарци, Доспей махала, Маджаре, Мала църква и Бели Искър общо се наричат Искровете, защото са разположени по течението на трите Искъра — Черни, Леви и Бели, които се сливат в една река Искър преди да навлязат в Самоковското поле.

За възникването и за по-далечното минало на село Говедарци, както и на съседните му села Доспей махала, Маджаре и Мала църква, няма почти никакви исторически сведения. Само в един турски документ¹ се говори, че тия села били основани през XVI в. от турци, които заселили в тях крепостни българи и роби чужденци, за да работят по видните и маданите, построени по долината на р. Черни Искър. В документа още се казва, че първите жители на селата Мала църква (наричано също така Сръбско село) и Маджаре били сърби и маджари. В миналото с названието „маджаре“ са означавали изобщо всички чужденци от западни страни, а не само маджари (унгарци). По-рано тия „маджари“ били заселени в долния край на Самоковското поле в местността „Татар гичит“, но поради разбойничеството, което вършели там, били преселени от турската власт в сегашното село Маджаре. Населението на селата Мала църква и Маджаре днес е чисто българско. Изобщо в бита и в говора на населението на Искровете не могат да се открият никакви особени следи от чуждо влияние.

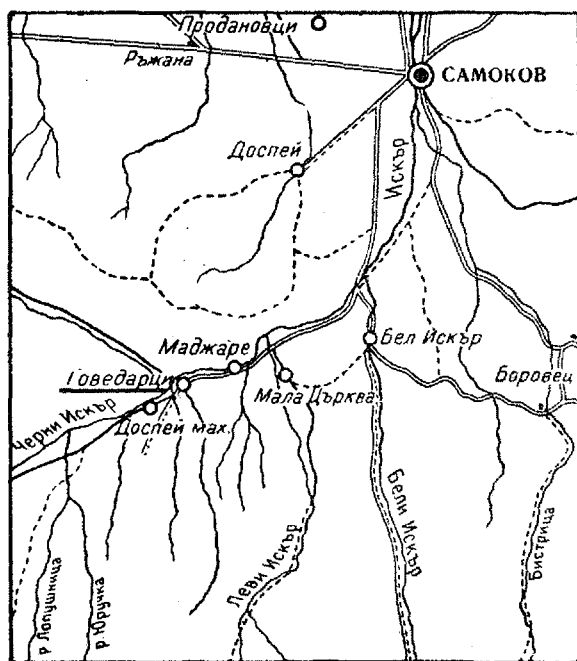
Село Говедарци в някои документи се нарича „Българе“, „Българе говедари“ или „Мацакурово“. Според сведения на местни жители и според предания, в с. Говедарци дошли преселници от село Мацакурово (по-рано Гюргево, сега слято със с. Сепарева баня),

¹ Вж. Хр. Семерджиев, Самоков и околността му. София, 1913, стр. 112.

Станкедимитровско. Но както се установи при специално проучване, в с. Мацакурово няма никакви сведения и предания за изселване.

Според сведения, събрани от местни жители, село Доспей махала е основано през XVII в. от преселници от с. Доспей, Самоковско. Техни потомци са днешните родове Цографци и Цамбаски. В селото има и други преселници. Например говори се, че родовете Шуманови, Мирчови, Даргови и Туцарете са преселници от Солун; че Ильофци са от Янина, Гърция, а Згурйови, че са от село Червена ябълка, Югославия.

Село Говедарци сега има 520 къщи с около 4000 жители, а Доспей махала — 270 къщи с около 2000 жители.

Село Говедарци и селата около него

Жителите на селата Говедарци и Доспей махала се занимават предимно със скотовъдство. Земеделието е слабо развито и не задоволява нуждите на населението — най-много саят картофи и сеят лен.

Лете и зиме село Говедарци посещават много летовници и туристи, привличани от красивата рилска природа и от чистия и здрав планински въздух.

По горното течение на р. Черни Искър в землището на селата Говедарци и Доспей махала все още има следи от някогашни мадани. Големи купища сгурия ясно показват, че тук се е добивало желязо. По запазените няколко думи като *видня* (пещ, в която се топи желязната руда), *самоков* (грамаден чука, който изковавал

желязото на пръти), *шлякно* (сгурия), *утманин* (недоद्याн човек, преди — рудар, нем. Hüttenmann), свързани с железодобива, които не са турски, съдим, че желязо се е добивало и преди идването на турците. През турско време, особено през миналия век, когато железодобивът в Трънско съвсем замрял поради липса на горивен материал, много рудари се преселили в Самоковско. Главните майстори и работници в маданите били от Трънско, а във видните от Кюстендилско и Кривопалянско. Местните жители не са се занимавали пряко с добиване на желязо.

Както се каза, селата Говедарци и Доспей махала в етнографско отношение са напълно единни. Сега всички са чернодрешковци, но в миналото, по сведения на стари хора, повечето били белодрешковци. В етнографско отношение те не се отличават от останалите села на Искровете. В диалектно отношение говорите в отделните села общо взето се отнасят към самоковския диалект, но не образуват пълна цялост. В говора на селата Говедарци, Доспей махала и Маджаре частицата за бъдеще време е *че*, а в селата Мала църква и Бели Искър *ке*, както в говорите в Самоковското поле.

Говорът на искровските села — Говедарци, Доспей махала, Маджаре, Мала църква и Бели Искър — не е изследван до сега. Не са обнародвани и диалектоложки материали. Само в етнографски трудове се срещат оскъдни езикови бележки за селата Говедарци и Доспей махала¹.

През лятото на 1954 год. Секцията за българска диалектология при Института за български език организира проучване на говора на Искровете. Първоначалният план бе да се обхванат всички села, като се започне от с. Говедарци, но при работата се установи, че няма единен говор и това обстоятелство наложи ограничение на обекта. По тая причина основно бе проучен само говорът в с. Говедарци и в с. Доспей махала, които образуват цялост, а за говорите в останалите искровски села Маджаре, Мала църква и Бели Искър бяха събрани по-обща сведения.

Проучването на говора бе извършено от млади научни работници-диалектолози — К. Костов, П. Ванкова, Г. Георгиев, Ж. Желев, А. Кирянов, Р. Новачкова и Йор. Пенчев, разделени на две групи. Първата група, съставена от 7 души, под непосредственото ръководство на проф. Ст. Стойков прави диалектологически проучвания

¹ Напр. Хр. Вакарелски, Извеществената култура. Известия на Народния етнографски музей VIII—IX, 1929, стр. 55—109 и Хр. Вакарелски, Изрази за примамване и отпъждане на някои домашни животни. Сборник на Българската академия на науките, т. XXXI, 1937, 36 стр. Речников материал има у G. Weigand, Beitrag zur Kenntnis der bulgarischen Dialekte. Jahresberichte des Instituts für germanische Sprache zu Leipzig. Bd. XV. Leipzig, 1909, p. 155—167. Кратки сведения за самоковския говор има у Хр. Семерджиев, Самоков и околността му. София, 1913, стр. 257—260; Б. Цонев, История на българския език, т. I, София, 1940, стр. 412; т. III, София 1937, стр. 326; Л. Милетич, „Арнаутите“ в Силистренско и следи от носовки в техния език. Периодическо списание, кн. LXI, стр. 641; Л. Милетич, Източните български говори. Сборник за народни умотворения XXI, 1905, стр. 37. Вж. още Р. Ангелова, Село Радуил, Самоковско. Известия на Семинара по славянска филология при Университета в София, кн. VIII и IX, 1948, стр. 301—408.

в продължение на 20 дни, а втората група, съставена от 4 души, под ръководството на К. Костов работи още 10 дни през м. август 1954 г. и 4 дни през м. март 1955 год. Освен това се наложи група от четирима души под ръководството на проф. Ст. Стойков да посети за 3 дни с. Гюргево (Мацакурово), за да направи наблюдения върху говора и да установи дали има сведения за някакво преселване на местни жители в с. Говедарци.

Използвайки съветския опит, групите извършваха първоначалната обработка на материала още на самото място. Това позволяваше да се проверяват веднага всички съмнителни случаи. Проучването на говора ставаше въз основа на всестранно лично, непосредно наблюдение. Материали се събираха както от най-старото поколение, неизпитано въздействие от страна на литературния език, така също и от деца, младежи и местни интелекти, в чийто говор се наблюдава по-малко или по-голямо влияние от страна на книжовния език. Така можаха да се установят много колебливи и преходни случаи, които ясно показват пътя, по който говорът постепенно се сближава с книжовния език.

ОСНОВНИ ИНФОРМАТОРИ ОТ С. ГОВЕДАРЦИ

1. Ванче Костов, на 89 години, с първоначално образование.
2. Мите Зарев Ашков, на 85 години, с първоначално образование.
3. Иванка Андонова Мазганова, на 85 години, неграмотна.
4. Мария (Мина) Русинова Дормишова, родена в с. Доспей махала, на 82 години, неграмотна.
5. Стоимен Кръстев Дормишов, на 80 години, с първоначално образование.
6. Михаил Янакиев, на 80 години, неграмотен.
7. Мите Ристов Стаменов (Шарко), роден в с. Доспей махала, на 80 години, с първоначално образование.
8. Петър Зарев Дормишов, на 74 години, с първоначално образование.
9. Никола Христов Ранов, на 74 години, неграмотен.
10. Даша Костова, на 70 години, неграмотна.
11. Георги Зарев Натин, на 70 години, с първоначално образование.
12. Антон Попов, на 62 години, слабо грамотен.
13. Тодора Попова, на 61 години, завършила II отделение.
14. Генка Дормишова, на 58 години, с първоначално образование.
15. Атанас Митев Пенев, на 58 години, завършил III отделение.
16. Елена Атанасова Пенева, на 52 години, с първоначално образование.
17. Иван Зарев Крушарски, на 41 година, с първоначално образование.
18. Христо Тодоров Шуманов, роден в с. Доспей махала, на 34 години, с първоначално образование.

19. Стойне Иванов Даргов, роден в с. Доспей махала, на 34 години, със средно образование.
20. Стойне Андонов Джоргов, роден в с. Доспей махала, на 30 години, със средно образование.
21. Георги Борисов Ранов, на 26 години, завършил IV клас.
22. Стоянка Дормишова, на 24 години, с третокласно образование.
23. Илия Иванов Ашков, на 20 години, завършил IX клас.
24. Рангел Василев Ранов, на 15 години, ученик от VIII клас.
25. Спас Иванов Ашков, на 14 години, ученик от VII клас.

ИНФОРМАТОРИ ОТ ДРУГИ СЕЛИЩА

26. Стоимен Иванов Гьоргин, от с. Бели Искър, на 91 година, неграмотен.
27. Иван Котев Ружин, от с. Бели Искър, на 79 години, с първоначално образование.
28. Георги Зарев Лютачки, от с. Мала Църква, на 79 години, с първоначално образование.
29. Спасуна Костадинова Спасова, от с. Сапарева баня (Гюргево, Мадакурово), на 78 години, неграмотна.
30. Божура Костадинова Спасова, от с. Мала Църква, на 66 години, неграмотна.
31. Евтима Начова, родена в с. Маджаре, на 60 години, неграмотна.

II. ФОНЕТИКА

A. ХАРАКТЕРНИ ОСОБЕНОСТИ НА СЪВРЕМЕННАТА ЗВУКОВА СИСТЕМА

ГЛАСНИ

Гласните в говора на с. Говедарци са 6: *и, е, ѝ, а, о, у*. От тях само гласната *ѝ* се среща сравнително рядко и то главно в съчетание със сонорните съгласни *р* и *л* (*врѝф, прѝс, крѝпа, крѝним; дѝк, слѝба*). Освен това тя се среща в речта на старите, т. е. в традиционния говор, в турски думи като *пазарѝк, вакѝт, бирѝк, сарѝк* и др., а в речта на младите — и в домашни думи като *бѝркам, лѝскаф, песѝк.л'ѝф, утѝмнѝло, такѝф, тѝдѝва* и др., появили се в по-ново време под влияние на книжовния език.

Отделните гласни в учленително и слухово отношение не се различават от съответните гласни в повечето западни диалекти и в българския литературен език.

В говора няма редукция на неударените широки гласни *а, е, о* и те се изговарят почти напълно еднакво в ударено и в неударено положение (*кажѝй — вода, женѝа — поѝм, горѝа — месѝ*). При гласната *о* се срещат няколко случая с *у* вм. *о* в неударено положение (*нѝдгу, кѝлку, тѝлку*), но те не са последица от редукция, а от асимилационно въздействие на задните съгласни *г, к*, защото се срещат само след тях.

СЪГЛАСНИ

Съгласните в говора са 36. От тях 21 са твърди (*п, б, м, ф, в, т, д, н, к, г, с, з, ш, ж, р, л, х, ч, с, ц, џ*) и 15 меки (*ж', л', м', н', к', г', х', т', д', в', н', с', з', р', ч'*). По своите учленителни и слухови особености тия съгласни не се отличават от съгласните в повечето западни български диалекти и в българския книжовен език. По-характерни за говора са меките съгласни, съгласната *й*, звучните африкати *с* и *џ* и съгласната *х*.

Меки съгласни

От меките съгласни в говора 5 (*л', н', к', г' и х'*) са напълно меки (чисти палатали), а останалите 10 (*т', д', п', м', в', с', з', ж', р' и ч'*) са полумеки (полупалатали). При това съгласните *л'* и *н'* се срещат както в средисловието, така и в краесловието, а другите съгласни се срещат само в средисловието и то пред задна гласна.

Съгласна *л'*

Съгласната *л'* е най-широко разпространената мека съгласна в говора. Тя се среща в средисловието не само пред задна гласна *а, о, у*, но и пред предна гласна *е, и* и пред съгласна.

Пред задна гласна меко *л'* има в думи като *пл'ака, шл'акна, пол'ак, лил'ак, пийшл'ак, кошул'а, неде'ла, лел'а, момл'аче, дочувл'ам, кал'ам, бел'ат, навал'ат; измишл'отина, напал'он, окасл'ок, ал'дсват, пул'оват, мал'ове, пъл'ове; кл'уч, л'увада, л'утар, пл'умка, л'уби, л'утй, кл'увё, л'ул'ка* и пр.

Пред предна гласна меко *л'* има в следните случаи:

а) пред *и* в множествената форма и в производни от съществителни, мъжки род на *-л'* (*даскал'и, ангел'и, бивол'ица*), в прилагателни със суфикс *-лив* (*базл'йф, бодл'йф, пашкул'йф, справедл'йф, преседл'йф* и пр.), в някои глаголни форми (*бел'им, мол'им, сол'им, тегл'им, фрл'им, гал'им; бел'и, бол'й, жал'и; забел'йл се, заобикол'йл, засел'йл* и пр.).

б) пред *е* в множествената форма и в производни от съществителни от мъжки род на *-л'* (*бръмбол'е, камбал'е, коцал'е, кафал'е, музол'е, родител'е, угл'еве*), в съществителни на *-ле* (*зел'е, пол'е*), в някои глаголни форми (*мл'еме, намал'е, гон'йле, дел'йле, засел'йле, тегл'йле*) и в някои думи (*бол'е, шил'ес* и пр.).

В други случаи обаче пред гласните *и* и *е* се среща твърдо *л* (*глис, лис, малини, невди, пелйн; леф, телё, плёскам, блех, жнале, ваглен* и пр.), при това особено твърдо е *л* пред *е*.

Пред съгласна меко *л'* се среща в съществителни от женски род на *-ка* (*бол'ка, забрадул'ка, закачал'ка, л'ул'ка, напл'ка, невестул'ка, повратул'ка, посипал'ка, постйл'ка, сновал'ка* и др.), в множествената форма на тия съществителни (*бол'ки, перал'ки, престйл'ки, софал'ки, штипал'ки*) и в някои думи и форми като *дел'ница, мел'ница, пресил'ван'е, пъл'пас* и пр.

В краесловието меко *л'* се среща не само на старото си място в думи като *сол', крал', мал', приятел'* и пр., но и в нови случаи като *брѣмбол', буел', Васил', коцал', кафал', мускол', осил', пашкул', пул', парцал', ул', фасул', фитил', чучул', чешел', чантрафил'* и др. В говора се срещат много случаи и с твърдо *л* в краесловието и то не само по-нови думи като *букъл, дикъл, кѳтел, материял*, но и в стари като *сол, учител* и др. главно в речта на по-младите.

Съгласна *н'*

Съгласната *н'* е доста разпространена в говора. В средисловието тя се среща само пред гласна, но не и пред съгласна.

Пред задна гласна меко *н'* се среща при съществителните от женски род на *-н'а* (*видн'а, водн'а, гривн'а, гримн'а, кѳвн'а, плевн'а, фѳурн'а, шпан'а, премѣн'а, благин'а, главин'а, грасн'а, добрин'а, дун'а, злин'а, земн'а, ин'а, купн'а, младин'а, модрин'а, мокрин'а, свин'а* и др.), във всички съществителни от мъжки род на *-ак* (*гумен'ак, долн'ак, дрѳвен'ак, имен'ак, мешин'ак, русн'ак, маравин'ак, чапун'ак* и др.), в някои прилагателни на *-аф* (*мун'аф*), в някои форми на съществителни и глаголи (*кѳн'о, тупан'о; рѳн'ат, обѳн'ам, сопѳн'ам*) и пр.

Пред предна гласна меко *н'* има в следните случаи:

а) пред *е* в отглаголните съществителни на *-не* (*алѣн'е, бан'ѳн'е, бѣган'е, горѣн'е, дран'ѳ, зѣман'е, ѳѳаден'е, косѣн'е, одѣн'е, орѳн'е, пѣен'е, пластѣн'е, почивѳн'е, прѳн'ѳ, прѳшен'е, предѳн'ѳ, разливѳн'е, рѣшен'е, свирѣн'е, сѳрен'е, спѳн'ѳ, требѣн'е* и др.), във формата за множествено число на съществителните на *-н'* и *-н* (*гердан'ѳ, кон'ѳ, пѳпон'ѳ, самун'ѳ; кѳмен'е, мадан'е, оплѣн'е, панталѳн'е, прѳстен'е, трѳн'е, тупан'ѳ* и др.) и във формата за множествено число от *свин'ѳ* — *свин'ѳ*.

б) пред *и* във формата за множествено число на съществителните от женски род на *-н'а* (*грѳн'и, гримн'и, видн'и, ѳѳаковѳн'и* и др.) и във формите на някои глаголи с коренна съгласна *н'* (*брѳн'и, ѳзгон'и, пѣн'и, рѳн'и, замен'ѳа* и др.).

В речта на по-младите някои от тия думи и форми се срещат и с твърдо *н* под влияние на литературния език (*ѳдене, сѳрене, конѳ* и пр.).

Пред съгласна меко *н'* има само в думите *сѣн'к'а* и *грѳн'к'а* и вероятно е последица от асимилационното въздействие на следващата мека съгласна *к*.

В краесловието меко *н'* се среща не само на старото му място в думи като *ден', кон', кѳрен'*, но и в нови случаи като *клин', грѳцѳан', кумѳн', патрѳн', пѳпѳн', тигѳн', тривѳн'* и пр. В по-големия брой случаи обаче съгласната *н* в краесловието е твърда (*бустѳн, гердан, курбан, мадан, тупѳн, фустѳн, грѣбен, овѣн, оплѣн, огѳн, сапѳн* и др.).

Съгласни *к', г', х'*

Меките съгласни *к', г'* и *х'* в говора, както и във всички останали български диалекти, се срещат винаги пред предните гласни

и, е (к'инем, к'йтка, к'йтк'и, г'инем, кн'иг'и, к'еф, к'ебе, г'ерен, г'еран, гл'иск'е, г'оск'е, л'иск'е, цв'ек'е, гр'озг'е, л'у'г'е и др.).

Пред задна гласна к' и г' се срещат в думи като *вр'ек'а, йнк'а, комийк'а, чорбац'ик'а, к'ар, ношк'а, г'авол, г'ак'оним, к'ошк, к'орп'е, г'ол, г'остерица, г'отура, к'уст'ек, к'ут'ек, к'уштим, г'ум'е, г'умка, г'урл'ук* и др. Меко х' се среща само в глаголното окончание за 3 л. мн. число, мин. свършено и мин. несвършено време (*в'арках'а, д'авах'а, д'оех'а, дойд'ех'а, др'вж'ех'а, йграх'а, м'ислех'а, н'осех'а, пиш'ех'а, поех'а, п'уштах'а, сед'ех'а, ст'ан'ах'а* и др.)

Други меки съгласни

В говора се срещат в ограничена употреба и други меки съгласни като:

- д' — *бад'ав'а*;
- т' — *г'ут'аф, кр'ев'ат'е*;
- п' — *л'оп'ак, ст'ан'ам, тр'уп'е*;
- в' — *нав'ак, ст'ав'ам, удр'ав'авам*;
- с' — *пр'ос'ак, с'агна*;
- ж' — *м'аж'е*;
- р' — *бур'ан, мир'асам, укор'асувам, нар'ат, затур'ам, заб'ав'ар'ам, п'ер'а*;
- з' — *з'ан, з'ан'ало, г'аз'а*;
- м' — *пом'алник*;
- ч' — *бр'ач'а*.

Съгласна ц

Съгласната ц е доста разпространена в говора. Тя се среща на първичното си място в чужди (турски) и домашни думи като *бадан'ак, бунц'ук, ц'анка, ц'еп, коц'а, м'анца, оц'ак, патлиц'ан, п'енц'ер, с'ац'ак, синц'ипр, т'енц'ура, чаб'уц'ак*; *г'уц'ва, г'уцо, ц'абала, ц'авне, ц'асам, ц'усам, й'амаций'а, каналц'ий'а, чорбац'ий'а, оборц'ий'а* и др. Вторично ц се среща в думи като *г'ув'еце, инц'ин'ер, б'ерце, госп'оц'а, ноц'е, ст'оц'ер* и др.

Съгласна s

Съгласната s се среща в следните думи и форми: *s'aran, s'адни, св'езда, св'ер, св'ич'е, sut, s'идам, s'игам, кл'енсам, нас'ат, нас'уравам, нас'ърнем, он'си, т'ерс'ий'а, ус'урам, код'фчеси, нос'е, душ'есу* и др.

Съгласна й

Съгласната й има ограничена употреба и то само край гласна. За характеристиката на говора от по-съществено значение е положението й пред отделните гласни, та затова ще се спрем само на него.

Съгласната й се среща най-често пред гласната а в началото на думата и в средата между две гласни (*й'а, й'агне, й'агода, й'адове, й'ак'а, й'аре, й'ар'ем, й'асли, й'ашмак, й'ак, й'адовит, й'аатен*; *водай'а, кеай'а, май'а, икиндей'а, кесий'а, капий'а, керий'а, мерудий'а, рекий'а*,

шамййа, завалййа, майтапчййа, стайа, тойага, милейат, пийат, пойдат и др.), а в малък брой думи и пред *е* (*йе, йек, йеш, байе, стайе, пийе*). Пред гласните *о* и *у* тя се среща само в началото на някои думи като *йорнък, йосма, йок, йуговит, йужина, йузда, йунец, йурук, йусмувам, йутре* и др. А пред гласните *и* и *ъ* не се среща. Общо казано говорът се характеризира с ограничена йотация.

Съгласна *х*

Съгласната *х* също така има ограничена употреба. В речта на по-старите тя се среща най-често в краесловието (*врах, грех, глух, кожух, них, сух, казах, скинах, фанях, виддох, ойддох, пасох, олабийх, уморйх, бех* и др.), по-рядко в средисловието пред съгласна (*вехток, мохтур, чехли, бухтам, махнем, живехме, живехте, видохме, видохте, бехме, бехте* и др.), а в единични случаи в средисловието между гласни и в началото на думата (*речеха, даваха, хтех* и др.). В речта на по-младите обаче, под влияние на литературния език, тя се среща значително по-често и е на лице тенденция за нейното разширяване.

Групи *шт-жд*

В говора редовно се срещат групите *шт-жд*.

Групата *шт* се среща в думи като *башта, гашти, гүштер, кашта, клешти, лешта, маштеа, навдшта, ноштеск'а, огнйште, праштам, пуштим, селиште, сйриште, свештник, штерка, што, штом* и др. Изключение правят само глаголят *чем, нечем* и частицата за бъдеще време *че*, в които има *ч* вместо *шт* и думата *шчастие*, която е заета от говора на гр. Самоков.

Групата *жд* се среща в думи като *вжди, досаждам, джж-дѐве, межда, между, нүжда, прѐжда, погаждам се, раждам, сажди* и др. Изключение правят само думи като *раг'а, рг'а, мег'у*, в които има меко *г'* вместо *жд*. Покрай *мег'у* обаче се срещат още и формите *между* и *мецу*.

Група *цър*

Характерна особеност на говора е и групата *цър* в началото на думата: *църва, цървен, цървйф, църв'ак, църга, църква, църтий* и др. Край нея обаче се срещат случаи и с групи *цръ* и *цре* (*цръв'е, цръв'ак, цръга, црън, црън'аф* и *црѐв'е, црѐвик, црѐво, црен*). В речта на по-младите се срещат случаи и с група *чер* като *черен, черга* и др.

Групи *ър, ръ* и *ъл, лъ*

Групите *ър, ръ*, и *ъл, лъ* между две съгласни в говора имат различен изговор в зависимост от ред условия, та затова ще бъдат разгледани отделно.

Група *ър, ръ*

В традиционния говор, т. е. в речта на по-старите, обикновено се среща групата *ръ*, но покрай нея има случаи с *ър* и *р*. В речта

на по-младите обаче обикновено се среща сонантно *р* (*р*), а край него има случаи с *ър* и *ръ*.

В традиционния говор положението е следното:

В едносрични думи се среща само *ръ*: *врѣс*, *врѣф*, *врѣх*, *грѣп*, *дрѣш*, *крѣт*, *крѣф*, *прѣс*, *прѣф*, *прѣч*, *штрѣп* и др.

В многосрични думи обикновено се среща *ръ*, независимо от броя на следващите съгласни. *Ръ* се среща пред една съгласна в думи като *брѣдо*, *брѣкам*, *брѣчинка*, *врѣвим*, *врѣжем*, *врѣло*, *врѣнем*, *врѣтим*, *врѣшѣмка*, *врѣшим*, *грѣлен'е*, *грѣло*, *грѣци*, *грѣчаф*, *дрѣвар*, *дрѣво*, *дрѣвеница*, *дрѣвен'ак*, *дрѣжѣва*, *дрѣжим*, *етрѣва*, *крѣкори*, *крѣмим*, *крѣпка*, *крѣпим*, *мрѣва*, *наврѣтам*, *прѣвен*, *прѣгаф*, *сбрѣкам*, *сврѣшим*, *срѣбин*, *топрѣва*, *трѣкам*, *фрѣл'ам*, *чекрѣк* и др. А пред две съгласни в думи като *брѣчам*, *брѣчник*, *врѣчва*, *врѣшник*, *дрѣвл'а*, *дрѣнкам*, *крѣстим*, *прѣстен*, *прѣвнио* и др. В ограничен брой многосрични думи обаче се среща *ър*: *врѣнем*, *дрѣвен*, *зѣрна*, *кѣрпѣш*, *кѣрпим*, *намѣрл'ам*, *смѣрдѣим*, *тѣрсим* и др. Тези думи в говора са се появили под влияние на книжовния език.

В речта на по-младото поколение се среща обикновено *р* и то както в едносрични, така и в многосрични думи: *брѣдо*, *брѣже*, *брѣкам*, *врѣнем*, *врѣтим*, *врѣх*, *врѣф*, *грѣло*, *грѣм*, *грѣмим*, *грѣне*, *грѣци*, *дрѣво*, *дрѣт*, *етрѣва*, *згрѣнем*, *избрѣзим*, *изврѣтим*, *измѣрѣнем*, *крѣн*, *крѣпа*, *крѣпачина*, *крѣф*, *крѣшим*, *мрѣдам*, *мрѣзѣ ме*, *мрѣтѣф*, *мрѣтва*, *обрѣнем*, *прѣф*, *срѣце*, *трѣпим*, *тврѣт*, *фрѣлим*, *црѣвен*, *црѣга*, *црѣква*, *црѣн*, *црѣпим* и др.

Група *ъл*, *лъ*

Групата *ъл*, *лъ* обикновено гласи *лъ* и то както в едносрични, така и в многосрични думи, независимо от броя на следващите съгласни: *дълѣок*, *дълѣк*, *жълѣтѣче*, *клѣцам*, *клѣчийшта*, *слѣба* и др. Срещат се и единични случаи с *ъл*, главно в речта на по-младото поколение, появили се под влияние на книжовния език: *кълнѣм*, *кълѣцам*.

След устнени (лабиални) съгласни вместо *ъл*, *лъ* редовно се среща само *у*: *буѣ*, *бугарин*, *вѣк*, *вѣна*, *йѣбука*, *музѣм*, *муѣкома*, *мучѣшката*, *мучѣим*, *пун*, *пѣним*, *упѣзнем* и др.

Б. ПРОМЕНИ В ЗВУКОВАТА СИСТЕМА

1. ЦЯЛОСТНИ (СПОНТАННИ) ПРОМЕНИ

За цялостната характеристика на говора съществено значение има и историческият развой на звуковата система, т. е. така наречените спонтанни промени, преди всичко заместниците на характерните старобългарски гласни *ѡ*, *ѣ*, *Ѥ*, *Ѧ* и *Ѣ*.

Прави впечатление, че в днешната фонетична система на говора има значителна пѣстрота в заместниците на носовите и еровите гласни, което ясно показва, че диалектът има смесен характер.

Стб. *ѡ*

Основен заместник на старобългарската голяма носовка *ѡ* в говора е гласната *а*, но покрай нея се срещат още *у* и *ѣ*.

Гласна *a* в м. стб. ж се среща в следните случаи:

а) в корена на думи като *ва̀глен, ва̀дица, ва̀жсѐ, ва̀зел, ва̀ток, га̀лап, га̀сеница, га̀ска, га̀сток, да̀п, за̀п, ка̀дѐ, ка̀пѝна, кра̀к, ка̀с, ка̀шта, ла̀к, ма̀теница, ма̀тно, ма̀чно, ма̀чим, ма̀ш, ма̀шки, на̀ра̀квици, па̀дим, по̀ка̀шнина, пра̀т, пра̀чка, па̀т, па̀тека, ра̀ка, са̀бота, ска̀п, са̀т, ста̀ним, та̀жно, ука̀шти* и др.

б) в глаголни окончания за 1 л. ед. число и 3 л. мн. число, сег. време: *на̀пиша, на̀сада, на̀реда, за̀фана; бо̀дат, завед̀ат, па̀сат, ску̀бат, реч̀ат, ви́кат, го̀н'ат, й́мат, ко̀д'ат, ко̀сат, см̀ират, а̀пнаат, зи́маат, й́скаат, ко̀паат, ци́цаат, на̀пра̀ат* и др.

В говора има ограничен брой думи и форми с гласна *у* в м. стб. ж: *изм̀удрим, му̀ка, му̀шко, ос̀удат, су̀што, мо̀гу, нѐчу*. Тия случаи са малко на брой и се срещат като изключение у носителите на традиционния говор. Те се дължат на чуждо диалектно влияние. В говора има и други случаи с *у* в м. стб. ж в думи като *лу̀ка̀ф, ну̀жда, ну̀кам, ту̀пан*, но те са стари, общобългарски форми.

Най-сетне в говора има ограничен брой случаи с гласна *ѝ* в м. стб. ж в думи като *бѝде, вѝтре, гѝба, кѝшта, сѝт, рѝцѝ* и др. Те се срещат в речта на по-младото поколение и са последица от влияние на българския книжовен език.

Характерна особеност на говора е наличието на значителен брой дублетни форми с гласни *a* и *у* и *a* и *ѝ* като заместници на стб. ж: *ма̀чим, ма̀чно — му̀ка; ма̀ш, ма̀шки — му̀шко; мо̀га — мо̀гу; ста̀пи — сту̀пи; ба̀де — бѝде, ва̀жсѐ — вѝжсѐ, га̀ба — гѝба, ка̀дѐ — кѝдѐ, ка̀шта — кѝшта, ма̀ш — мѝш, па̀тека — пѝтека* и др. Тия дублетни форми са последица от влиянието на други говори и на българския книжовен език.

Стб. ѝ

Основен заместник на стб. ѝ в корена на думите е гласната *a*, а в наставките и представките гласната *o*.

Гласна *a* в м. стб. ѝ се среща в корена на думи като *ба̀дни* (вечер), *ба̀клица, ба̀чва, ва̀нка, ва̀шка, да̀ска, да̀ш, завра̀штам, ла̀жсѐ, ла̀жѝца, ма̀кна, ра̀сим, сан, та̀кчим* и др.

Гласна *a* в м. стб. ѝ се среща край съгласните *p, л* в думи като *бра̀борим, бра̀борко, вра̀вѝм, вра̀га̀л'ам, гра̀бо, гар̀кин'а, за̀далжа̀вам* и др. Тя се среща и в м. вмъкнат ѝ в думи като *до̀ба̀р, рѐка̀л* и др.

Наред с гласната *a* — основен заместник на стб. ѝ — в корена се срещат няколко случая с гласна *o* като *зд̀лва, на̀вод̀нка*. В говора има и случаи с гласна *ѝ* в м. стб. ѝ като *бѝркам, вѝн, лѝжѝца, пес̀клиѝф, рѝш, та̀тъ̀ка, тѝдѝва, тѝкмо* и др. Те се срещат главно в речта на по-младото поколение и са последица от влиянието на книжовния език, като стават причина за поява на дублетни форми в говора напр. *да̀ш — дѝш, ка̀м — кѝм, ла̀жѝца — лѝжѝца* и др.

Гласна *о* в м. стб. *ъ* се среща:

а) в предлозите *вос* и *сос*.

б) в представки *вос-*, *во-* и *сос-*, *со-*: *въззелен, възвивам, възвръщам, въздйшам, восседнем, вовреме, воводим, въврем; соберем, собуждам, согледам, согласим се, сосипем, составим, сопйн'ам, сошиф, сознание* и др.

в) в наставки *-ок*, *-ор*, *-ов*: *ваток, восок, данок, добиток, завраток, марок, опйнок, подарок, пёсок, пётон, ручок, четвърток, штафал'ок; вехток, крётон, манёчок, сладок, танёчок, танок, тежок; свёкор; какоф, секакоф, такоф* и др.

г) в членната форма за мъжки род, един. число: *брего, мажд, синд, имдо, кмёто, каймако, кон'о, лебо, матер'ало; конскио, майо, старйо* и др.

Както вече се посочи, гласна *ъ* редовно се пази в турски думи като *атър, вакът, каър, кадър, сарък, чадър, калабалък, пазарлък* и др. При тях е интересно да се изтъкне, че няма нито един случай със замяна на еровата гласна с друга гласна *а* или *о*, каквито случаи се срещат при голям брой домашни думи.

В говора има малък брой случаи с изпаднала стара ерова гласна в представки като *здёрем, збйрам* и в корен на думи като *дно, ткаём, тканйче* и др.

Стб. *а*

Редовен заместник на стбълг. *а* е гласната *е*: *говёдо, гредя, ёдар, етърва, ечемйк, жёден, жётва, зет, клётва, лёшта, мек, пётон, пет, рет, телё, тежок, шётам* и др.

Замяна на носовки

В говора има няколко случая със замяна на носовки. Така, в думите *жатвар, жаден, зайак, йазйк, шанем* гласната *а* е вместо стб. *а* след палатална съгласна, минала пряко ж.

Стб. *ь*

Заместници на стб. *ь* в говора са гласните *е* и *а*. Гласната *е* се среща по-често и то както в корена, така и в наставки: *ден, лек, лен, лесен, темен, стёмнува се, темныйца; овён, остён, орёл, старец, вишёл, дошёл, ишёл, жёден, гяден, вездён* и др. А гласната *а* се среща по-рядко и то само в корена: *магла, магловйт, манёнко, отамна, сам, танок, таст, ташта, цафтй*.

В ограничен брой случаи се среща гласна *ъ* в м. стб. *ь* в думи като *лэскаф, стёмнйло се, утёмнёло* и то предимо в речта на по-младите. Това е последица от влияние на книжовния език.

И при заместниците на стб. *ь* има дублетни форми като например *седам* и *седем, осам* и *осем, темен* и *тёмен, ласкаф* и *лэскаф* и пр.

В думата *жнем* има изпаднал стб. *ь*.

Стб. ъ

Редовен заместник на стб. ъ във всички положения, независимо от ударението и от характера на следващата сричка, е гласната *е*: *бегам, ветар, голѐм, голѐми, дѐдо, леп, мѐсто, млѐко, плѐва, свет, сѐно, сѐн'к'а, сѐн'ки* и др. Гласна *е* в м. стб. ъ се среща и в представката *пре-* в думи като *прѐвнуче, прѐчица*.

След съгласната *ц* във всички случаи има гласна *а*, остатък от стар широк изговор на стб. ъ: *цѐним, цѐпеница, прѐцап, цѐдим, цѐтка, цѐним, цал, цѐла, цѐло, цаливам, цаф, цафѐра*. Гласна *а* в м. стб. ъ се среща и в думите *саки, са*.

2. ЕДИНИЧНИ (КОМБИНАТОРНИ) ПРОМЕНИ

Замяна на звукове

В говора има ограничен брой случаи с промени на звукове — гласни и съгласни, последица от разни причини.

По-важните случаи при гласните са:

- а* > *е*: *текѐ* (така);
- е* > *и*: *пѐтика* (пѣтека), *преглѐждам, ичимѐк*;
- е* > *ъ*: *сѐга* (сега);
- о* > *а*: *скорѐшно*;
- о* > *е*: *ѐзере* (езеро);
- и* > *а*: *мѐгнем* (мигнем);
- и* > *е*: *елѐ* (или), *лесѐца, капѐтан, мерѐшем*.

По-важните случаи при съгласните са:

- хв* > *ф*: *фалбѐ, фѐлим, фѐтам, фѐнем, лиѐфа*;
- мн* > *вн*: *гѐвно, пѐтовна, повним, стѐвна, стѐвни се*;
- вн* > *мн*: *одѐмна, рѐмно*;
- т'* > *к'* пред *е*: *гѐск'е, прѐк'е, цвѐк'е, адвокѐк'е, билек'ѐ*;
- д'* > *г'* пред *е*: *грѐзг'е, л'ѐг'е* (люде);
- х* > *в*: *дѐва, вѐнем, увѐне*;
- х* > *ф*: *крѐфко*;
- х* > *ѝ*: *дойдѐйа, купѐйа, пилѐйа*;
- ш* > *с*: *среснѐ* (срещна);
- ш* > *ч*: *ченѐца* (от *пшеница* пряко *пченица*);
- с* > *ц*: *тепѐйа, пѐовам*;
- тс* > *ц*: *уцѐтра* (отсутра);
- к* > *ч*: *облѐчѐт*;
- г* > *ж*: *мѐжат*.

Издаване на звукове

В говора има неголям брой случаи с издаване на отделни звукове (гласни и съгласни) и срички. Обикновено това са думи и форми, които често се употребяват.

Издаване на гласни

В говора има случаи с издаване на следните гласни:

1. Гласна *a* в средата на думи при съюза *да*, когато е пред глагола „ида“ (*д_йдем, д_йдеме*) и в края на думи в *нек* (нека), *дек* (дека) и пр.

2. Гласна *e* в средата на думи в *на̀што, ва̀што, рѐшто* и в частичката за бъдеще време *че*, когато е пред глагола „ида“ (*ч_йм, ч_йдем, ч_йш, ч_йдеш*), а в края на думата в *наг̀ор, над̀ол, изг̀ор*.

3. Гласна *o* в края на думата в *на̀окол, кат* (като).

4. Гласна *и* в средата на думата в *на̀ште, ва̀ште*, в кратката местоименна форма *си* пред глагола „ида“ (*да с_йдем*) и в края на думата в *от* (оти).

Издаване на съгласни

В говора има случаи с издаване на следните съгласни:

1. Съгласна *x* изпада най-често. Тя редовно изпада в началото на думата пред гласна и пред сонорна съгласна и то както в домашни, така и в чужди думи: *абим, айде, айдук, ан, азна, алка, амбар, апнем, арно, йжа, ил'адо, йтар, ич, ора, оро, оди, убаф, ърка, лабаф, лат* (хлад), *леп, рана, раск'е, рема* и др.

Тя изпада обикновено и в средисловието между две гласни *буа, буа'к'а, буел, дреи, йаър, каър, леа, маала, меана, муа, саан, свaa, стрea, уо; дуам, задждам, йаам, наапем, напуам; беа, бунaa, дадоа, даваа, дойдаа, зеа, забравяа, мешаа, освдяа, палиа* и др. Има редки случаи със запазена съгласна *x* между гласни и то предимно в окончанията за 3 л. мн. число, минало несвършено и минало свършено време (*беха, даваха, речеха*).

Съгласната *x* изчезва в средисловието и пред съгласна: *сабале, залупим, манем, нината, бе́ме, дел'яме, иддме, качиме, правиме* и др. В ограничен брой думи и форми след издаването на съгласната *x* предходната гласна се удължава: *ту́ла, бунем, в́нем, ду́нем, са́нем, видд́ме, дадо́ме, ойдо́ме, писа́ме, продумя́ме, туря́ме* и др. Срещат се обаче доста случаи и със запазено *x* в средисловието пред съгласна: *вехток, мохту́р, тахта́бица, чехли, нехта́е, ма́хни, бачу́вахме, бендиса́хме, видо́хме, живехме, поихме* и др.

3. В говора изпадат и следните съгласни:

n в *ченица* (пшеница), *челà* (пчела);

m в *ногу* (много);

v в *йка́ла* (викала), *довя́ца* (вдовица), *то̀рник, ся́те, уя́на, да́ам* (давам), *пра́им* (правим), *отля́чам* (отвличам);

d в *не́ска* (днеска), *гле́ам* (гледам);

s в *отко́кне* (отскокне);

n в *енà* (от една пряко *енна*);

l' в *на̀в'ак*;

ж в *ка́ем*

k в *па* (пак), *ка* (как)

l в *ма́ко* (малко).

2. В доста случаи изпада и съгласната *й* главно между две гласни: *мѝа* (мойа), *нѝа* (нейа), *тѝа* (тайа), *тѝя* (тийа), *бѝат*, *смѝат* и др.

Изпадане на срички

Изпадане на срички се среща в думите *глей* (гледай), *дѝе* (дойде), *мош* (можеш), *цѝнем* (целуна), *вам* (навам), *га* (кога), *ка* (както), *ли* (нали), *са* (сега) и др.

Вмятане на звукове

В ограничен брой случаи се срещат и вметнати съгласни:
т в *стрѝеда*, *стрѝеда*, *стрѝет*, *стрѝеден*, *настрѝет*, *пострѝет* ;
д в *ждрѝебец*, *ждрѝебе*, *здрѝели* ;
в в *трѝвѝон*, *водѝйѝа* ;
л' в *момл'ѝче*, *дочувл'ѝам*.

Премятане на звукове

Премятане на съгласни има в няколко думи като *забувѝарим* (забравя), *кирѝл* (килер), *поствѝасам* (повтасам), *покрѝива* (коприва), *такѝя* (такива) и др.

Фонетични промени в чужди думи

При разглеждане на фонетичните промени в говора трябва да се дадат отделно случаите с чужди културни думи, защото при тях в повечето случаи няма промени, извършени в самия говор, а погрешен, неправилен изговор. Чуждите културни думи навлизат в говорите обикновено по устен път и понеже не са ясни по вътрешната си форма, те се осмислят своеобразно и се свързват неправилно с други думи, та променят отчасти звуковия си облик. Така в говора на с. Говедарци днес се срещат думи като *асперѝн* и *есперѝн*, *вокатѝн* (адвокат), *земл'ѝделе*, *ефрѝетор*, *клима*, *куностаѝс*, *калидѝор*, *капетѝн*, *куфн'ѝа*, *летриѝчество*, *нефтѝелин*, *пенѝция*, *пендисѝт*, *потрѝет*, *реѝѝенка*, *телогрѝама*, *тиберкулѝѝа*, *чоколѝат*, *фаѝбрика* и др. Трябва да се има пред вид, че това са все думи навлезли в говора преди 9 септември 1944 г. През последните години, с рязкото повишаване културното равнище на широките народни маси и с въвличането им в строителството на социализма, новите думи се възприемат по книжовен път и затова с тях не стават такива промени. Например, днес в говора се срещат думи като *бригаѝда*, *бригаѝдѝр*, *селѝсѝвет*, *траѝктор* и др., които имат правилна книжовна форма.

III. МОРФОЛОГИЯ

СЪЩЕСТВИТЕЛНИ ИМЕНА

1. Род на съществителните имена

Съществителните имена от мъжки род обикновено завършват на съгласна: *завѝй*, *навѝй*, *пѝй*, *марѝк*, *плук*, *ремѝк*, *вол*, *ко-*

рѐм, кон, зап, офѝар, орѐх, старѐц, пазѝч, маш и др. Срещат се обаче и имена, които завършват на гласна: *баиѝта, прѐчица, шѝра, гайдарѝйѝа, комиѝйѝа, кеѝйѝа, браборко, варикулѝчко, дѝдо, сѝчко, чепѝрко* и др.

Съществителните имена от женски род завършват на гласна *а* или на съгласна: *вериѝга, зглавниѝца, звездѝа, каѝца, мѝл'ниѝца, офѝиѝа, раѝка, сѝн'к'а, капиѝйѝа, пуриѝйѝа, реѝйѝа; пѝсен, сѝтрин, вѝчер, врѝс, ос, грѝт, кос, браѝф, крѝф, нош, пѝмош, лой.*

Съществителните имена от среден род завършват на гласна *о* или гласна *е*: *виѝно, вретѝно, дрѝво, жеглѝо, кѝло, мѝсло, ѝко, писмѝо, сѝно, сѝло; брѝниште, детѝе, добичѝе, кѝче, лиѝцѝе, прѝсе, срѝцѝе, слѝнѝце, шиѝле.*

2. Образоване на форми за множествено число

Формите за множествено число в говора се образуват от формите за единствено число чрез изменение на окончанието за един. число, или чрез прибавяне на ново окончание. Окончанията за мн. число са различни и зависят от рода на съществителното име.

Съществителни имена от мъжки род

Формата за множествено число на съществителните имена от мъжки род зависи от броя на сричките в думата. Едносричните съществителни образуват множествено число главно с окончание *-ове*, а многосричните с *-и* и *-е*.

Едносрични съществителни

1. Едносричните съществителни имена от мъжки род, окончаващи на съгласна, образуват множествено число с окончание *-ове*. Те са три групи във връзка с мястото на ударението във формата за мн. число.

а) С коренно ударение в множествено число (— — —) са: *блѝх — блѝхове, врѝ — врѝове, дар — дарове, сиѝдове, ѝаѝдове, крѝгове, мѝл'ове, плѝтове, пѝл'ове, рѝнове, сѝдове, срѝпове, тѝсове, црѝпове, цѝпове, чѝркове, шѝдове* и др.

б) С ударение върху втората сричка (— — —) са: *вол — волѝове, крѝт — крѝтѝове, мос — мосѝдове, плѝтѝове, попѝдове, столѝове* и др.

в) С ударение върху последната сричка (— — —) са: *грѝт — градѝове, рок — рогѝове, ѝат — ѝаѝдовѝе, покрай по-старото ѝаѝдове.*

Съществителните имена като *грѝш, кош, нош, рѝш, коч, прѝч, мос* образуват мн. число с окончание *-еве* с ударение върху втората сричка: *грѝшѝеве, кошѝеве, нѝжѝеве, рѝжѝеве, кочѝеве, прѝчѝеве, мосѝѝеве*. Повечето от тях обаче имат и форми на *-ове*: *грѝшѝове, прѝчѝѝове, мосѝѝове*. Формите на *-еве* са по-старинни и по-редки. Те се срещат главно в речта на по-възрастните, а формите на *-ове*, които са по-нови и по-широко разпространени, се срещат в речта на по-младите.

2. Някои едносрични съществителни имена от мъжки род образуват мн. число с окончание *-и*, както многосричните съществителни *зап — зăби, пат — пàти, ден — дни; бик — бйци, вук — вўци, внук — внўци, грк — грци, рак — рàци*. С ограничена употреба се среща и форма *рогй* (на овен), покрай редовната *роговè*.

3. Няколко думи образуват мн. число с окончание *-ишта*: *грат — градйшита, пат — пàтишита, плот — плотйшита*. Тия форми имат повече събирателно значение и край тях съществуват обикновени множествени форми *градовè, плдтове*. Формата *пàтишита*, която се среща покрай формата *пàти*, има конкретно значение, докато *пàти* има отвлечено значение (*пàтишита се збйрат пот селдто; два пàти му казàх*).

4. Известен брой съществителни имена образуват мн. число с окончание *-е*. Те са две групи:

а) С ударение върху корена: *глиц — глицк'е, гос — гòск'е, клон — клòн'е, лис — лйск'е, маш — мàж'е, прàк'е, снòн'е, трън'е, трўн'е*.

б) С ударение върху окончанието: *кон' — кон'è, урòф — уров'è*.

Двусрични съществителни

Едни от двусричните съществителни имена образуват множествено число с окончание *-и*, а други с окончание *-е*.

1. Двусричните съществителни, които образуват мн. число на *-и*, са два вида. При едни, които са преобладаващо множество, гласната в крайната сричка се пази, а при други изпада.

а) Със запазена гласна са: *буел — буели, вилàр — вилàри, пèнцèр — пèнцèри, прòцап — прòцапи, айгъри, атъри, ергèни, занòси, картòфи, калèми, кафри, мèсеци, мадàни, матори, научи, пергèли, плицàчи, сайвàни*.

Съществителните на *-к* в мн. число пред окончанието *-и* изменят крайната гласна в *-ц*: *войнйк — войнйци, капàк — капàци, калпàк — калпàци, човèк — човèци, айдуци, бучнищйцй, бадн'аци, бубреци, врèснйци, вагръци, гурлўци, езйци, егрèци, елèци, зайаци, йурўци, колàци, крѣмн'аци, к'утўци, крèмици, к'устèци, лòп'аци, лèжаци, мерàци, марòци, мутòци, мертèци, нав'аци, ортàци, опйнци, пармàци, пешàци, прèвнуци, прèчници, русн'аци, сàваци, скачòци, црѣв'аци, четàци, шйаци, шутàци* и др.

б) С изпаднала гласна *е* или *о* в последната сричка са: *сванèц — свàнци, йунèц — йўнци, овèн — овни, плàвец — плàвци, ждрèбèц — ждрèпцй, котèл — котлй, мòлец — мòл'ци, слàпèц — слàпцй, цапèц — цапцй, шл'àнок — шл'àнци, букòл — буклй* и др.

2. Двусричните съществителни, които образуват мн. число на *-е*, също са два вида. Едни запазват ударението във формата за ед. число, а други преместват ударението върху окончанието *-е*.

а) Със запазено ударение на формата за ед. число са: *амбар — амбаре, бумбар — бумбаре, другàре, жатвàре, жетвàре, кравàре, свин'àре, чйкаре, чйпаре, шипàре, дèвере, цигèре, кошере, миндèре, брѣмбол'е, бйвол'е, г'авол'е, мўзол'е, мўскол'е, дàскал'е, кòкал'е, сàгмàл'е, кàмен'е, локàн'е, оплèн'е, прѣстен'е, патрòн'е*,

тургун'е, билек'е, кревак'е, буеле, тегеле, г'увече, крѣлеже, май-
сторе и др.

б) С ударение върху окончанието са: *бран'ач* — *бран'аче*, *ви-
кач* — *викаче*, *дрѣваре*, *другаре*, *долане*, *завое*, *комаре*, *косаче*, *куч-
каре*, *кускаре*, *лутаре*, *мераче*, *оборе*, *офчаре*, *пазаче*, *петларе*,
пърнаре, *секаче*, *синцире*, *стражаре*, *тамтеже*, *тефтере*, *топузе*,
фетиле, *буркан'е*, *гердан'е*, *камен'е*, *калъф'е*, *коцал'е*, *мадан'е*, *ме-
сал'е*, *патон'е* *пашкул'е*, *перваз'е*, *пипон'е*, *писар'е*, *сукман'е*, *ту-
пан'е*, *чаршаф'е*, *ченгел'е*, *чувал'е*, *шаран'е*, *шумар'е* и др.

Характерна особеност на говора е, че някои двусрични съще-
ствителни имена имат две форми за мн. число, които се различа-
ват само по ударение (*другаре* — *другарѐ*, *камен'е* — *камен'ѐ*).
Първите форми, без отмет на ударението, са се появили под влия-
ние на книжовния език и се срещат в речта на по-младите. Някои
съществителни имат пък две форми за мн. число, които се раз-
личават по окончание (*макази* — *маказ'е*, *чопраси* — *чопрасѐ*).

Многосрични съществителни

Многосричните съществителни имена, като двусричните, обра-
зуват мн. число най-често с окончанията *-и* и *-е*.

1. Многосричните съществителни, които образуват множествено
число с окончание *-и*, са два вида. При едни гласната в крайната
сричка се пази, а при други изпада.

а) Със запазена гласна в крайната сричка са: *братофчет* —
братофчѐти, *капетани*, *кандидати* и др.

Съществителните на *-к* в мн. число пред окончанието *и* про-
менят крайната съгласна в *ц*, като запазват ударението си непроме-
нено: *бацанак* — *бацанаци*, *брамбазлъци*, *бойацици*, *бесници*, *вра-
токаншици*, *годѣжници*, *дрѣвен'аци*, *зарѣфлъци*, *истрашдици*, *изогла-
веници*, *каштодмници*, *кокошкарници*, *камен'аци*, *л'убовници*, *мара-
вин'аци*, *оратн'аци*, *подароци*, *подбрадн'аци*, *саморасл'аци*, *царе-
вичн'аци* и др. Само съществителното *ученик* има ударение върху
окончанието — *ученици*.

б) С изпаднала гласна *е* или *а* в последната сричка са: *бело-
дрѣшковец* — *белодрѣшкофци*, *богомалец* — *богомдлци*, *едноймец* —
едноймци, *кекавец* — *кекафци*, *киткондсец* — *киткондсци*, *чапу-
нак* — *чапунци* и др.

2. Съществителните имена, които образуват мн. число с окон-
чание *-е*, също са два вида. Едни са с ударение както в ед. число,
а други са с ударение върху окончанието.

а) Със запазено ударение на формата за ед. число са: *адво-
кат* — *адвокат'е*, *инжинѐр* — *инжинѐре*, *касавет* — *касавет'е*, *оп-
штинѐр* — *општинѐре*, *офицѐр* — *офицѐре*, *приѐтел* — *приѐ-
тел'е* и др. Някои думи като *куносттас* имат две форми за мн.
число — *куносттасѐ* и *куносттасѐ*.

б) С ударение върху окончанието са: *бригадѐр* — *бригадирѐ*,
колесѐр — *колесарѐ*, *кендуѐл* — *кендуал'ѐ*, *младештѐр* — *младе-
штарѐ*, *ортомѐр* — *ортомарѐ*, *текѐзесѐр* — *текѐзесарѐ* и др.

4. Многосричните съществителни имена образуват мн. число с окончание *-и*, като запазват ударението на формата за ед. число.

а) С ударение върху първата сричка са: *бáленица — бáленици, брѣчинка — брѣчинки, вѣлица — вѣлици, гóдини, г'дстерици, зглáвници, й'ужини, крѣтици, к'утерици, лáговици, пáтеки, пѣлени, прáвин'и, рáн'ици, скрѣшници, сѣдмици, сѣченици, цáревици, цáпеници, ч'утури, чонгавици* и др.

б) С ударение върху втората или третата сричка са: *етѣрва — етѣрви, ногáвица — ногáвици, песнѣца — песнѣци, свекрѣва — свекрѣви, врѣшáчки, врѣтокáшници, глождѣнки, грамѣшки, гледарѣци, жлебѣни, жетвáрки, завáли, йáбуки, кокошáрки, кметѣци, кобѣли, кибрѣтки, лесичѣтини, лежакѣн'и, л'увáди, опáшѣни, песнопóйки, престѣл'ки, перáл'ки, печѣурки, петрóфки, помѣфки, пен'уги, ремѣчки, ракод'ки, сагмáлици, соленици, софрáл'ки, тахтабѣци, штипáл'ки, штерѣци* и др.

в) С ударение върху последната сричка са: *меанá — меанѣи*.

4. Съществителните имена на *-иа* образуват мн. число с окончание *-ий*: *лакарóиа — лакарóий, перустѣиа — перустѣий* и др.

Съществителни имена от среден род

1. Съществителните имена, които завършват на *-о*, образуват мн. число с окончание *-а*, като обикновено запазват ударението на формата в ед. число: *вѣдро — вѣдра, грѣло — грѣла, дрѣво — дрѣва, лѣто — лѣта, дишлò — дишлá, орд — ордá* и др. Някои имена обаче променят ударението: *жеглò — жеглá, црѣво — црѣвá*.

Съществителните *òко* и *небо* имат множествени форми *òчи* и *небесá*, а *кòло* — *колѣта*.

2. Съществителните, които завършват на *-е*, образуват мн. число с окончание *-ета*: *йáгне — йáгнѣта, прáсе — прасѣта, пòл'е — пол'ѣта, борчѣ — борчѣта, йунѣ — йунѣта, качѣ — качѣта, кутрѣта, морѣта, мулѣта, пилѣта, шилѣта* и др.

Някои съществителни имена на *-е* образуват мн. число с окончание *-а*: *важѣ — важ'á, детѣ — децá*.

3. Съществителни имена като *наименовáн'ие, стихотворѣние* образуват мн. число с окончание *-ийá*: *наименовáн'ийá, стихотворѣнийá*.

Думи с форми само за единствено или само за множествено число

В говора се срещат известен брой съществителни имена, които имат форма само за единствено или само за множествено число.

С форма само за ед. число са: *грòзг'е, зѣл'е, злáто, шубѣ*. А с форма само за мн. число са: *гáшти, колá, клѣшти, клѣшишта, мáши, меснѣци, машѣурки, нòжици, нòштови, надчила, òра, прасчѣна, панталон'е, пòклади, сáни и уста*.

Членуване на съществителните имена

1. Съществителните имена от мъжки род, ед. число, имат членна форма на *-о*. Едни от тях запазват ударението на нечленуваната форма, а други са с ударение върху члена. У отделни лица, представители на най-младото поколение, се срещат случаи и с членна форма *-ъ*, появила се под влияние на книжовния език.

а) Със запазено ударение на нечленуваната форма са: *грош — грѡшо, леп — лѣбо, мос — мѡсто, долн'ак — долн'ако, човек — човѣко, ак'ло, бърнико, г'оло, грѡбо, грѣман'о, залипачо, зѣто, клѡно, кѡн'о, крайѡ, клѣко, кошо, пайѡ, плѣмико, ремѣко, стѡло* и др.

б) С ударение върху члена са: *брек — бреѡ, вѡсок — вѡсокѡ, грѣп — грѣбѡ, грѣд, ден'ѡ, кумѡ, носѡ, песакѡ, садѡ, синѡ, сѣтетѡ, снегѡ, часѡ* и др.

Съществителните имена от мъжки род на *-а* и *-о* имат членни форми *-та* и *-то*: *баштѡ — баштѡта, чичѡ — чичѡта, прѣчицѡта, шурѡта, гайдарѡцѡта, завалиѡта, зорлиѡта; дѣдо — дѣдото, брабѡрѡто* и др.

2. Съществителните имена от женски род, ед. число, имат членна форма на *-та*: *вѣчер — вѣчерѡта, кос — косѡта, лѡй — лѡйтѡта, нош — ноштѡта, сѡтрин — сѡтринѡта; вратѡ — вратѡта, войнѡта, женѡта, излѡта, муѡта, парѡта, петѡта, софрѡта, стрѣдѡта, шинѡта* и др.

При някои съществителни има отмет на ударението, напр. *рѡбота — работѡта, гѡра — горѡта, вѡда — водѡта* и др.

3. Съществителните имена от среден род, ед. число, имат членна форма на *-то*: *газдѣ — газдѣто, детѣ — детѣто, жлѣтичѣто, кесѣто, лимѣто, наводнѣниѣто, пилѣто, прасѣто* и др. При някои съществителни има отмет на ударението, напр. *пѡл'ѣ — пол'ѣто, сѡрѣ — сѡрѣто* и др.

4. Съществителните имена от мъжки и женски род, мн. число, имат членна форма на *-те*: *балкѡн' — балкѡн'ѣте, вук — вуѡците, грѣк — грѣците, ѡт — ѡдовѣте, стол — столѡвѣте, трѡп'ѣте, тупѡн'ѣте; брѣчина — брѣчинѣте, видн'а — виднѣте, дрѣа — дрѣѣте, жѡлбѣте, ногѡвиѡците, снаѣте, чеширѣте* и др.

Съществителните *мѡлини* и *ѡгоди* са с отмет на ударението в членуваната форма — *малинѣте, ѡгодѣте*.

5. Съществителните имена от среден род, мн. число, имат членна форма на *-та*: *звѣнчѣ — звѣнчѣтата, камѣчѣ — камѣчѣтата, крѣчѣтѡло — крѣчѣтѡлата, камбалѣтата, кутрѣтата, корѣтата, прѣвнѣчетѡта, тиквѣтата, цѣтата* и др.

Звателна форма

Звателната форма се среща редовно в говора. Тя служи за обращение към лицето, с което се разговаря. Звателните форми за мъжки род завършват на *-е* и *-о*: *Ивѡне, Пѣтре, Сѣмо* и др. Особени звателни форми са *баѡо* (от *баѡанѡк*), *брѡйно* (от *брат*), *сѣнѡко* (от *син*) и др.

Звателните форми за женски род завършват на *-е* и *-о*: *Анче, Ванке, Маре, Маринче, Ваню, Иванко; големиче, лел'иче, моме, старке, бабо, етърво, лел'о, мамо, стрино, тетко* и др.

Звателната форма за среден род съвпада с основната форма (*слънце*), или се различава от нея по промяната на ударението (*дете* от *детѐ, момче* от *момчѐ*).

II. ПРИЛАГАТЕЛНИ ИМЕНА

При прилагателните имена трябва да се споменат следните по-характерни случаи:

1. Широко разпространена е наставката *-чки*, с която се образуват относителни прилагателни като *войнички, купечки, старечки, човечки, брезнички, дупнички* и др. Край нея обаче се среща и наставка *-шки* предимно в по-нови думи: *йнашки, ученишки* и др. Интересно е да се изтъкне, че някои прилагателни се срещат с две наставки — *-чки* и *-шки*, напр. *айдучки* и *айдущки, йуначки* и *йунашки* и др.

2. Доста разпространени са и наставките *-ин* и *-ан*: *дѐдин, татин, теткин, чийин, дасчан* и др.

3. Срещат се качествени прилагателни с наставки *-аф, -иф, -л'иф, -ит*: *мун'аф, танкул'аф, песокл'иф, приказл'иф, пашкул'иф, работл'иф, йадовит, ладовит, саковит* и др.

Степени за сравнение

Сравнителна степен се образува с помощта на частицата *по*: *по-бѐл, по-бѐла, по-бѐло, по-бѐли; по-гасток, по-длѐбок, по-длѐк, по-йак* и пр.

Превъзходната степен се образува с помощта на частицата *най*: *най-лѐш, най-лѐша, най-лѐшо, най-лѐши, най-арен, най-рус, най-приличен, най-угледен* и пр.

В говора съществува и една интересна форма за превъзходна степен. Тя се образува едновременно с частиците *най* и *по*: *най-по-добрата, най-по-длѐгата, най-по-голѐмата, най-по-мун'авата* и др.

III. ЧИСЛИТЕЛНИ ИМЕНА

I. Числителните бройни имена са:

1 — *едѐн, едѐн* (м. род), *една, ена* (ж. р.), *едно, ено* (ср. р.), *еднѐ, енѐ* (мн. ч.).

2 — *два, две*

3 — *три*

4 — *четири, чѐтери, четѐре*

5 — *пет*

6 — *шес*

7 — *седам, седѐм*

8 — *осам, осѐм*

9 — *дѐвет*

10 — *дѐсет*

11 — *единайсе*

12 — *дванайсе*

20 — *двайсе*

30 — *триесе*

40 — *четѐриесе*

50 — <i>педесѐ</i>	130 — <i>стò и трѝесе</i>
60 — <i>шегсѐ</i>	150 — <i>стò и педесѐ</i>
70 — <i>седемдесѐ</i>	200 — <i>двѐста</i>
80 — <i>осемдесѐ</i>	500 — <i>петстòтин</i>
90 — <i>деведесѐ</i>	1000 — <i>ил'áдо</i>
100 — <i>сто</i>	

Числителни бройни имена се членуват така: *едѝнийò, двѐте, двáта, трѝте, петѐ, осмото* и пр.

В говора се срещат числителни имена за лица от мъжки род *двойца, тройца, четворѝца*, а така също и *двáма, трѝма, петѝма* и пр. Първите от тях се употребяват по-често и са характерни за традиционния говор.

II. Числителните редни имена са: *прѝф, прѝва, прѝво, фтòри, фтòра, фтòри, трѝк'и, трѝк'а, трѝк'ò, четвѝрти* и др.

III. В говора има и числителни имена, които определят приблизително числото или броя на предметите: *десетѝна, стотѝна* и пр

IV. МЕСТОИМЕНЕНИЯ

Лични местоимения

При личните местоимения се различават форми за именителен, дателен и винителен падеж, като формите за дателен и винителен падеж са два вида — дълги и кратки.

Личните местоимения в говора са:

единствено число		множествено число	
1 лице	2 лице	1 лице	2 лице
Имен. п. <i>ѝа, ѝас, ѝáзе, ѝáзѝка</i>	<i>ти, тѝзе, тѝзѝка</i>	<i>нѝе, нѝѝа, нѝѝка</i>	<i>вѝе, вѝѝа, вѝѝка</i>
Дат. п. <i>мѝне, ми, на мѝнека</i>	<i>тѝбе, ти, на тѝбека</i>	<i>нам, ни, на нас</i>	<i>вам, ви, на вас</i>
Вин. п. <i>мѝне, мен, ме, мѝнека</i>	<i>тѝбе, теѝ, те, тѝбека</i>	<i>нас, ни</i>	<i>вас, ви</i>

3 лице

единствено число			множ. число
мъжки род	женски род	сред. род	
Имен. п. <i>он</i>	<i>онá</i>	<i>онò</i>	<i>онѝ</i>
Дат. п. <i>нѝму, му, на нѝго</i>	<i>ной, ѝ, на нѝѝа</i>	<i>нѝму, му, на нѝго</i>	<i>ним, им, на них</i>
Вин. п. <i>нѝго, го</i>	<i>нѝѝа, ѝа</i>	<i>нѝго, го</i>	<i>них, ги</i>

В именителен падеж, ед. и мн. число, първо и второ лице, има по няколко форми, които не се различават по значение и употреба. Само формите с частица *-ка* се употребяват обикновено в случаи, когато са с логическо ударение.

В дателен падеж се употребяват две форми — едната е стара дателна (*нѝму, ной, нам, вам, ним*), а другата по-нова — *на +*

в) за количество: *кòлкото*
 Като относителни местоимения се употребяват още *дѣка* и *што*: *човѣко, дѣка го виддох; мажд, што гд срещнаме.*

Неопределителни местоимения

- а) за лица и предмети: *нѣкой, нѣкоа, нѣкое, нѣкои*
нѣшто
 б) за признаци: *нѣкакоф, нѣкаква, нѣкакво, нѣкакви*
 в) за количество: *нѣколко*

Отрицателни местоимения

- а) за лица и предмети: *нѣкой, нѣкоа, нѣкое, нѣкои*
ништо
 б) за признаци: *нѣкакоф, нѣкаква, нѣкакво, никакви*
 в) за количество: *нѣколко*

Обобщителни местоимения

- а) за лица и предмети: *сѣки, сѣка, сѣко, сѣте и сѣки, сѣка, сѣко; сѣки, са, сѣко, си*
 б) за признаци: *сѣкакоф, сѣкаква, сѣкакво, сѣкакви*
 в) за количество: *сѣчки.*

V. ГЛАГОЛИ

При глаголите говорът на с. Говедарци има някои характерни особености, които засягат само образуването на отделни глаголни форми, но не и тяхното значение. В говора се срещат всички глаголни времена, присъщи и на българския книжовен език.

Според формата си за 3 л., ед. число глаголите се делят на три спрежения: I спрежение на *-е*, II спрежение на *-и* и III спрежение на *-а*, както в бълг. книжовен език и в повечето български диалекти. Има обаче и известни разлики. Например, глаголите *четим—чети, удрим—удри, напредим—напреди* са от II спрежение.

Сегашно време

Сегашно време се образува със следните лични окончания, прибавяни към сегашната основа на глагола:

единствено число	множествено число
1 л. <i>-м, -а, -у</i>	<i>-ме</i>
2 л. <i>-ш</i>	<i>-те</i>
3 л. —	<i>-ат, -аа, -аат</i>

От тях по-особен интерес представят окончанията за 1 л. ед. число и 3 л. мн. число.

Окончанията за 1 л. ед. число са три: *-м*, *-а* и *-у*. От тях най-широко разпространение има *-м*, по-ограничено *-а*, а съвсем ограничено *-у*.

Окончанието *-м* се среща при глаголи от трите спрежения. С него образуват форми за 1 л. ед. число глаголи като *биѐм*, *бръѐшѐм*, *говѐем*, *плѐтѐм*, *пѐем*, *предѐм*, *сечѐм* (от I спр.), *бѐдим*, *вѐдим*, *дрѐжѐм*, *трѐпѐм*, *четѐм* (II спр.), *брѐкам*, *налиѐтам* (III спр.) и други.

Окончанието *-а* се среща само в сложни (префигирани) глаголи от свършен вид с ударение върху първата сричка (*ѐзѐда*, *ѐзѐлова*, *наѐцѐда*, *ѐшамара*, *пѐфана* и др.). Интересно е да се изтъкне, че основният глагол, от който те са образувани, има окончание *-м* (*ѐадѐм*, *лѐвим*, *чѐдим*, *фѐнем*).

В говора има тясна зависимост между окончанието *-а* и мястото на ударението: при него ударението винаги е върху първата (началната) сричка, върху представката, докато при окончанието *-м* то е върху коренната сричка. Затова в говора се срещат дублетни форми не само по окончание, но и по място на ударение и то често в речта на едно и също лице: *ѐтлѐча* — *ѐтлѐчим*, *сѐсѐпа* — *сѐсѐпѐм*. *Кѐга да ѐзлѐзем там на снѐгѐ, да ѐзлѐзем на сѐто, не мѐга да ѐзлѐзна*.

Окончание *-у* се среща само при глаголите *мѐгу* и *нѐчу*: *Не мѐгу да ѐстанѐм*. *ѐѐзека не мѐгу сѐга*. *Не мѐгу ни у сѐт да глѐдам*. *Трѐпѐрим, не мѐгу да сѐдѐм*. *Нѐчу да дѐм*.

Окончанието *-у* в тия глаголи понякога се замества от книжовното *-а* при *могу* и от диалектното *-м* при *нечу*, дори и в речта на по-старите, та се срещат случаи като: *Не мѐга да мѐнем*. *Не мѐга да ѐзлѐзна*. *Нѐчем да дѐдѐм*.

Окончанията за 3 л. мн. число също са три: *-ат* (*-ѐат*), *-аа*, *-аат*.

Окончанието *-ат* е най-широко разпространено. То се среща както под ударение, така и без ударение: *бѐдѐат*, *врѐвѐат*, *завѐдѐат*, *ѐзгорѐат*, *бѐгат*, *бѐѐат*, *вѐкат*, *збѐрат*, *ѐтвѐрат*, *ѐграѐат*, *лѐѐат*, *зѐпѐл'ѐат*, *навѐл'ѐат*, *рѐн'ѐат* и др. Мекост пред окончанието *-ат* има само при съгласните *н* и *л* (*гѐн'ѐат*, *кѐн'ѐат*, *зѐпѐл'ѐат*, *навѐл'ѐат*).

Окончанието *-аа* е по-ограничено и се среща при глаголи като *вѐкаа*, *глѐдаа*, *дѐѐдаа*, *навѐрнаа*, *прѐбѐраа*, *развѐѐаа* и др. А окончанието *-аат* е сравнително най-ограничено и се среща при глаголи като *ѐннаат*, *вѐкаат*, *ѐмаат* и др. Окончанията *-аа* и *-аат* винаги са без ударение и се срещат предимно при глаголи от III спрежение. В събраните от нас материали няма случаи с тия окончания при глаголи от II спрежение, а при глаголи от I спрежение има само няколко примера.

Трите окончания за 3 л. мн. число *-ат*, *-аа* и *-аат* не се различават по употреба и често се явяват при един и същ глагол в речта на едно и също лице: *Сѐга кѐтѐ ми ѐскаѐ сѐно, и млѐко ми ѐскаат, и ѐфѐчо ми ѐскаа*. *Онѐ си рѐчаат*. *ѐма да чѐкаа*. *Те на го зѐмаа*. *Пѐ че го ѐзлѐѐжаат*.

Покрай тия три най-разпространени в говора окончания за 3 л. мн. число се срещат още и окончания *-а*, *-айа*, *-айат*, но в много ограничен брой случаи: *Онй не смѐа а ги докарѹва. Децѹта се смѐа. Онй арѐсува, рѹдува, бѐгайа, карѹйат* и др.

Бъдеще време

Бъдеще време се образува с частицата *че* и сегашно време на спрегаемия глагол: *че дѹгнем, че пѹзим, че дѹгам.*

Глаголът *ѹдем* има две форми за бъдеще време, образувани чрез изпадане на гласната *е* от частицата *че*. Едната е пълна — *ч_ѹдем, ч_ѹдеш, ч_ѹде* и т. н., а другата е скъсена — *ч_им, ч_иш, ч_ѹе, ч_ѹеме, ч_ѹете, ч_ѹят.*

Отрицателната форма за бъдеще време се образува с помощта на неизменяемите глаголни форми *нѐма* и *нѐче*, които се свързват с личната форма на глагола посредством съюза *да*: *нѐма да додждам, нѐма да напредѹм; нѐче да праѹм.*

Бъдеще време в миналото

Бъдеще време в миналото се образува от минало несвършено време на спомагателния глагол *чем* и сегашно време на съответния глагол, свързани със съюза *да*: *ѹа чѐх д_им; чѐх да плетѐм, ако ѹмаше прѐжда; чѐше да нафрѹла; чѐше да се истрѹди; чѐше да се искаже.*

Минало несвършено време

Минало несвършено време се образува от основа на *-е-* за I и II спрежение и на *-а-*, *-ѹа-* за III спрежение, към която се прибавят следните лични окончания:

ед. число	мн. число
1 л. <i>-х</i>	<i>-хме, -ме</i>
2 л. <i>-ше</i>	<i>-хте</i>
3 л. <i>-ше</i>	<i>-ха, -а, -ха</i>

В 1 л. ед. число окончанието *-х* редовно се пази: *кѹнех, карѹх, мѐсех, плетѐх* и др.

Във 2 и 3 л. ед. число окончанието е *-ше*: *карѹше, кѹнеше, мѐсеше, плетѐше* и др.

В 1 л. мн. число има две окончания: *-хме* и *-ме*. В същност окончанието *-ме* е окончание *-хме* с изпаднала съгласна *х*, пред която основната гласна винаги е удължена: *карѹме, кѹнѐме, мѐсѐме, плетѐме, чѹстѐме* и др.

Във 2 л. мн. число окончанието е *-хте*, при което съгласната *х* никога не изпада: *карѹхте, кѹнехте, мѐсехте, плетѐхте, чѹстехте* и др.

В 3 л. мн. число има три окончания: *-ха*, *-а* и *-ха*. От тях най-ограничена употреба има окончанието *-ха*, по-широка *-ха*, а

най-широка *-а*. Окончанието *-а* е получено от окончание *-ха* след изпадане на гласната *х* между две гласни — явление широко разпространено в говора. Затова покрай ограничения брой случаи с *-ха* като *кинеха, караха, речеа* и др. се срещат много повече случаи с *-а*: *цапкаа се, караа, кинеа, л'упеа, ндсеа, ратуваа, убиеа, фр'лаа* и др. Окончанието *-х'а* е по-особено. То се среща в глаголи като *варках'а, виках'а, влезнех'а, давах'а, дръжех'а, заберех'а, мислех'а, ндсех'а, печалех'а, пиех'а, седех'а, стан'ах'а, чеках'а* и др. Между трите окончания за 3 л. мн. число *-а, -ха* и *-х'а* няма разлика в употребата. Доста често един и същ глагол се среща с различни окончания в речта на едно и също лице: *ндсеа* и *ндсех'а, плетѐа* и *плетѐх'а* и др.

Ударението във всички форми на минало несвършено време е както в сегашно време.

Минало свършено време

Формите за минало свършено време се образуват от специална основа, която при глаголите от I спрежение завършва на *-о-, -а-, -е-* или съпада с корена, при глаголите от II спрежение — на *-и-, -е-, -о-*, а при глаголите от III спрежение — на *-а-, -ѝа-*. Към тази основа се прибавят следните лични окончания:

ед. число		мн. число
1 л.	<i>-х, —</i>	<i>-хме, -ме</i>
2 л.	<i>—</i>	<i>-хте</i>
3 л.	<i>—</i>	<i>-ха, -а, -х'а</i>

В 1 л. ед. число окончанието *х* се пази: *идѝх, карѝх, кинѝх, месѝх, плѝтох, рѝкох* и др. Срещат се обаче случаи, макар и редки, с изпаднало *х*, т. е. без окончание: *висѝ, идѝ, ѝадо, можѝ, увѝдо, тражѝ* и др.

Във 2 и 3 л. ед. число няма лични окончания: *идѝ, карѝ, кинѝ, месѝ, плѝте, рѝче* и др.

В 1 л. мн. число има две окончания: *-хме* и *-ме*, от които по-широко е разпространено първото *-хме*: *видѝхме, внѝсохме, жи-вѝхме, игрѝхме, карѝхме, кинѝхме, направѝхме, плѝтохме, порѝдѝхме, пропаднѝхме* и др. От него е получено и окончанието *-ме* след изпадане на съгласната *х*, като в повечето случаи предходната гласна не е удължена: *зимѝме, можѝме, почнѝме, скрѝме, седѝме, станѝме* и др. В минало несвършено време гласната пред окончанието *-ме* винаги е удължена и така се различават формите за минало несвършено време от формите за минало свършено време.

Във 2 л. мн. число окончанието е *-хте*, в което съгласната *х* не изпада: *найдѝхте, плѝтохте, пракнѝхте, чистѝхте* и др.

В 3 л. мн. число окончанията са три: *-ха, -а* и *-х'а*, подобно на окончанията за минало несвършено време. И тук най-рядко се среща *-ха*, поради изпадането на *х*, а по-често се срещат *-а* и *-х'а*: *боѝха, викаѝха, даваѝха, караѝха* и др.; *бунѝа, видѝа, грунѝа, дадоа, докараа, земѝа, кинѝа, налѝтоа, нехтѝа, скрѝа, убѝа, умрѝа* и др.;

обичах'а, подарих'а, поех'а, праих'а, чистих'а и др. И тези три окончания се употребяват без разлика при един и същ глагол от едно и също лице, напр. *обичаха, обичаа и обичах'а; праиха и праих'а* и др.

Ударението в минало свършено време в повечето случаи е върху аористната основна гласна, дори и когато глаголът е от свършен вид с представка: *воврех, забуних, излезнах, можех, помислих, сосипах*. Срещат се обаче и случаи с ударение върху корена: *висох, износих, отнесох, рекох, уиръних се* и др. При глаголите от III спрежение чрез ударението се различават формите за 3 л. мн. число минало свършено време от формите за 3 л. мн. число сегашно време, които също окончателно на *-аа*: *викаа, даваа* (мин. свър. време) и *викаа, даваа* (сег. време).

Причастия

В говора на с. Говедарци, както в повечето български диалекти, има само минали действителни и страдателни причастия, но не и сегашни.

Минало действително свършено причастие се образува от основата на минало свършено време с окончание *-л, -ла, -ло, -ле*: *земл-л, земл-ла, земл-ло, земл-ле; видел, живел, заградил, заръчил, затнал, йанал, нависнал, сецал, укопал, фанал* и др.

При глаголи, които образуват мин. свършено време на *-ох*, окончанието *-л* се прибавя направо към корена. Но ако коренът завършва на съгласна *т, д, с, з*, тия съгласни изпадат пред *л*, а ако завършва на друга съгласна, вмята се гласна *а* от по-стар *ъ*: *загнѣтох — загнѣл, мѣтох — мел, отвѣдох — отвѣл, наклѣдох — наклѣл, занѣсох — занѣл, влѣзох — влѣл; рекал, мозал* и др. Изключение правят само ония глаголи, при които окончанието *-ох* се явява по аналогия на глаголите с инфинитивна основа на съгласна: *видѣх — видѣл, висох — висѣл, стрѣсох — стрѣсал*. От глагола *видѣх* има две причастни форми: *вишѣл* (което може би е по аналогия на *ишѣл* от *идѣх*) и *видѣл* (според *идѣл* от *идѣх*). Затова може да се предположи, че *видѣл* е несвършено причастие срещу *вишѣл*, както *идѣл* срещу *ишѣл*.

Под влияние на книжовния език вместо окончанието за мн. число *-ле* се среща и окончание *-ли*: *зарачили, оженили*.

Ударението във формите на мин. действ. свършено причастие е както в минало свършено време. Много рядко то пада върху окончанието: *билл, билл; виклл, виклл, виклл; дошлл, дошлл, дошлл; позналл; реклл, реклл, реклл, реклл* и др.

Минало действително несвършено причастие се образува от основата на минало несвършено време с окончанията *-л, -ла, -ло, -ле*. То не е широко разпространено в говора и се е появило вероятно под влияние на книжовния език: *видѣл, видѣла, видѣло, видѣле; нѣсел, нѣсела, нѣсело, нѣселе; оратѣл, оратѣла, оратѣло, оратѣле; отидѣл, отидѣла, отидѣло, отидѣле; четѣл, четѣла*.

В говора на с. Говедарци минало свършено и минало несвършено причастие не се различават по значение и могат да се употребяват едно вместо друго. Минало несвършено причастие обикновено се среща в минало неопределено време вместо минало свършено причастие, а рядко се среща в преизказно наклонение.

Минало страдателно причастие се образува от основата на минало свършено време или от основа на *-е*, като се прибавят окончания *-н*, *-на*, *-но*, *-ни* или *-т*, *-та*, *-то*, *-ти*. С окончание *-н* са образувани причастията като *върен*, *измѣтен*, *вѣзан*, *врѣзан*, *даван*, *мѣчен*. Със същото окончание се образувани и причастията от глаголи, на които за аористна основа служи самият корен: *биен*, *избиено*, *пиен*. С окончание *-т* са образувани причастията от глаголи на *-на* (*накѣнат*, *начнат*, *рѣтнат*) и от глаголи с основа на *-е* (*жѣнет*, *прогдн'ет*, *рѣн'ет*).

Минало неопределено време

Минало неопределено време се образува от минало действително свършено причастие на съответния глагол и спомагателния глагол *сам* в сегашно време: *вишѣл сам*, *кинѣл сам*, *карѣл сам*, *нашѣл сам*. Срещат се случаи на минало неопределено време, образувано и с минало несвършено причастие: *идѣл сам*, *носѣл сам*, *чѣтел сам*, *чѣтле са*, но не се забелязва никакво ново значение на това минало неопределено време, внесено от несвършеното причастие — значение на незавършеност спрямо момента, за който се говори. Затова и не всички глаголи имат това причастие.

Минало предварително време

Минало предварително време се образува от минало свършено действително причастие на съответния глагол и минало несвършено време на спомагателния глагол *сам*: *бѣх вишѣл*, *бѣа влазѣле*, *бѣ влѣла*, *бѣме земѣле*, *бѣме ожнѣле*, *бѣа пуштѣле*, *бѣше слагѣла*. Спомагателният глагол може да бѣде и в минало свършено време, както в българския литературен език.

Повелително наклонение

Формите за повелително наклонение в ед. число се образуват с окончание *-и*, ако коренът завършва на съгласна, и с окончание *-й*, ако завършва на гласна, а в мн. число с окончание *-ете*, *-йте*: *дойди*, *вечѣрай*; *дойдете*, *вечѣрайте*.

При едни глаголи ударението е върху основната гласна (*идѣй*, *квѣкнѣй*, *луснѣй*, *варѣй*), при други върху корена (*вѣжди*, *зѣпни*, *мѣчи*, *оди*, *варкай*). При глаголите с представка обаче ударението винаги е върху представката (*испрати*, *намери*). Няколко глагола имат особени форми за повелително наклонение: *беш*, *виш*, *дай*, *дрѣш*, *леш*, *поглѣш*, *прит*; *бѣште*, *лѣште*. Покрай *ѣла*, *йѣла* се употребява *дойди*: *дойди тѣа!*

При отрицание се употребяват глаголните форми *немой, немойте*: *немой чете, немой пипа*; *немой, не чети! немой, не пипай!*

Преизказано наклонение

В говора се среща преизказано наклонение. Най-широко то е застъпено в минало свършено време, което се образува от свършеното причастие на *-л* на съответния глагол и сегашно време на спомагателния глагол *сам*: *имал сам, нашёл сам. Они вйкаа, дэка йа сам нашёл мечката. Казаа ми, дэка си одъл у Мала Црква. В 3 лице ед. и мн. число се изпуска спомагателният глагол и по тая си особеност то се отличава от минало неопределено време: *имал, нашёл*; *имале, нашлэ. Онй имале голэм имот. Нашлэ йа у гората.**

Отбелязани са някои случаи на употреба и на минало несвършено причастие в 3 лице ед. и мн. число *четле, оратэле*, които обаче преизказват минало свършено време.

Преизказано наклонение има и бъдеще време. При него вместо частицата *че* има сегашно преизказано време на глагола *чем*, свързан със съответния личен глагол в изявително наклонение посредством съюза *да*: *чёл си да дадеш, чёл сам да предём, чэле да смён'ат.*

Пред глагол, започващ с гласна, най-често пред *ойдем, ойдеш*, гласната *а* на съюза *да* изпада и последният се слива с личния глагол. Така се получават форми *чёл сам д-ойдем, д-ойдеш*.

Срещат се случаи, макар и редки, при които спомагателният глагол за 3 л. ед. и мн. число се задържа като последица от стремежа на говорещото лице да представи казаното като свое лично твърдение (*чела е да предё*).

В говора има форми и за по-силно преизказване на бъдеще време: *чёл сам бил да орём.*

Минало неопределено време се среща и в преизказано наклонение. То се образува от свършеното причастие на *-л* на съответния глагол и сегашно време в преизказано наклонение на спомагателния глагол *сам*: *бил сам преорал.*

От казаното е ясно, че преизказано наклонение се среща в говора на с. Говедарци и то най-често в минало свършено време, а по-рядко в останалите времена. Вероятно затова в минало свършено преизказано време не се среща спомагателният глагол в 3 л. ед. и мн. число, а само в другите глаголни времена.

Вид на глагола

Глаголите от свършен и несвършен вид в говора общо взето се образуват по начини, характерни за всички български диалекти. Все пак има и някои особености.

1. Глаголите от свършен вид с представка, които имат окончание *-а* в 1 л. ед. число сег. време, винаги са с ударение върху представката (*донеса, зарина, извада, испера, обриша, одбера*), а ако са

с окончание *-м*, ударението е върху корена (*излѐзем, намѝнем, напишем, обрѝшем*).

2. Широко е разпространена наставката *-увам*, с която се образуват несвършени глаголи. В едни случаи тя е с ударение, а в други без ударение. Когато се прибавя към първични свършени глаголи (освен тя с наставка *-на*) и към несвършени глаголи (при които се употребява по аналогия) тя носи ударение: *живѐем — живѹвам, здравѐем — здравѹвам, ка̀жем — казу̀вам, пи́шем — писѹвам, си́пем — сипѹвам*. При производни глаголи обаче тя е без ударение: *за̀казувам, залѐсувам, замлѝтувам, зарѝбувам, иска̀чувам*. Когато изпълнява службата на словообразователна наставка тя е с ударение или без ударение: *зимѹвам, каштѹвам, на̀прѐдувам, ра̀дувам*.

3. Свършените глаголи с наставка *-на*, когато образуват несвършен вид с наставка *-увам*, запазват *-н-*: *оплѝкнувам, прегрѝнувам, раскѝснувам, чѹчнувам*.

4. Наставка *-авам* променя вида на глагола и винаги носи ударение: *за̀бележа̀вам, завър̀ша̀вам, намѐшта̀вам*. Среща се и наставка *-вам*: *спомѝнвам*.

5. В говора се забелязва известно различие при употребата на двете форми за 1. л. ед. число в сегашно време (на *-а* и на *-м*), което е спомогнало да се запазят и двете окончания. Те позволяват да се даде морфологичен израз на категориите определеност и неопределеност на действието. Окончанието *-а* се употребява обикновено при определеност (категоричност) на действието, а окончанието *-м* — при неопределеност (вероятност) на действието. Напр.: *Когѝ да излѐзем там на снегѝ, на сѹото да излѐзем, не мѝга да излезна. Йѝ че му напишем писмѝ, йма кога̀. Че му напиша, бѝдѝ спокден, не сѝм го забуварѝл. Йѝ че намѝнем покра̀й нѝго. Йѝ че намѝна оттам, ти ме чека̀й. Мѝже да намѝнем. Ти чека̀й, ако йскаш не чека̀й, йѝ че намѝна.*

Отглаголни съществителни

Отглаголните съществителни се образуват от несвършени глаголи с наставка *-н'е*: *бан'ан'е, беган'е, горен'е, зѐман'е, оран'е, пластѝн'е, пран'е, спан'е, дран'е* и т. н.

Ударението при тях може да пада върху наставката, върху гласната на глаголната основа (*дран'е, крѝштен'е, пран'е, беган'е, вал'ан'е, возен'е, разливан'е*), или върху корена (*даван'е, оден'е, падан'е, пиен'е*).

VI. НАРЕЧИЯ

В говора се употребяват следните наречия:

а) За място: *вѝнка, навѝнка, гѝре, дѝка, дѝлека, кадѐ, навѝм, надвѝрка, на̀земи, одовѝт, одонѝт, о̀коле, онѝм, там, тамѝмо, тамѝмока, там-онѝм, тѹва, тѹка*.

б) За време: *додѝ, ден'ѝ, есенѝска, зарѝн (утре), зимѝска, й̀утре, ка, кога̀, лѝни, лѝтоска, на̀прѝт, на̀прѝждѝ, нѝкога, нѝска,*

ношк'а, одѣве, одамна, осарна и сабале (тази сутрин), отк'а, пешин (първо, най-напред), прѣг'е, пролетоска, са, сег'а, сндшти, тогаа, тогай, вездѣн.

в) За начин: акерина, бад'ава, баш, башк'а, бѣл'е, едноман, зашто-пдшто, йнак, онак'а, тек'а-току, тек'а, неуздано (внезапно, неочаквано).

г) За количество и степен: артѣк, бол, коко, жѣку, кѣлку, онѣлку, откѣлку, сума, тѣлку, тѣлкува.

д) За причина и цел: ѣти.

Наречията за място и време често се удължават с наставка -ка: гѣрека, дѣлека, вѣнка, зим'аска, т'амока.

Интересни са с формата си наречията, образувани от глаголи: стоешк'им, мучешк'ата; седечк'ата, стоечк'ата, но и стоечк'а (заст'ана стоечк'ата — прави път да м'ине).

От съществителни имена са наречията: коленѣчки, кръстѣчки, а от прилагателно име — опачѣчки.

Интересни по форма са и наречията м'укома, рѣдома, скр'итома, които представляват стар творителен падеж: К'учето че те ув'апе м'укома. Он м'укомата си работи. Рѣдома нарѣт е излѣл да работи. Од м'ене скр'ишома кр'ие.

При степенуване на наречията се образува формата най-пѣвече.

VII. ПРЕДЛОЗИ

В говора на село Говедарци се употребяват следните предлози:

а) прости: в, вос, до, за, зат, из, кот, мег'у и мец'у, на нат, нис, от, по, пот, прес, при, слет, сос, срѣшта, стрет, у, кадѣ.

б) сложни: накрай, настрѣт, ѣколо, спрот'и.

Значението на отделните предлози в много от случаите съвпада със значението им в повечето диалекти и в българския литературен език.

По-характерни за диалекта са предлозите вос, нис, на, по, кот.

Предлогът вос означава „нагоре по“ (воз улицата), а предлогът нис означава „надолу по“ (низ реката). Тия два предлога често се употребяват паралелно: ѣдим низ улица воз улица. Подобна е употребата на предлозите от, на: от к'ашта на к'ашта.

Предлогът на има широка употреба. Освен с общоизвестните си значения в говора той се употребява и със значения като: предназначение (=за) — на вода, на б'ур'ан, цел (=в) — На Самокоф шо чѣ пр'аши, причина (=от) — Он'и си ум'рат на смѣх.

Разширена употреба има и предлогът по. Той означава и отдалеченост по време (=след) — умрѣл по нѣго, приблизителност по време (=ѣколо) — по Петрѣвден; означава цел (=за) — ошѣл по с'ърни. По-особено е значението на предлога по в случаи като идеме по гледар'ици, в които е равен на „от-на“.

Предлогът кот означава близост (=при) — ел'а код м'ене.

Предлогът каде (по произход наречие) се употребява със значение на "към": пушката насочил кадѣ мѣчката.

VIII. СЪЮЗИ

При съюзите в говора се забелязва по-голяма употреба на съчинителни съюзи и по-малка на подчинителни, може би поради по-честите прости изречения, които се свързват със съчинителни съюзи.

Срещат се следните съюзи:

Съчинителни съюзи

1. Съединителни: *ели, и, на, та, та-на*. Свързването на *та* с *на* допринася да се засили значението на *та*: *Масло, та-на вѳна, та-на сѳрен'е*.

2. Противоположни: *а, ама*.

Подчинителни съюзи

1. Допълнителни: *а, дека, колко, каквѳ*: *това ли ми е интерес а ги питам; да знам, дека сам бугарин; видѳа ме и там, дека сам добрѳ; не знаят какво че ме извадат*.

2. Обстоятелствени: а) за време — *дѳдека, ка, откѳа, откѳат*: *ка пазим, не е станѳло зѳлѳм; апашлѳк не е станѳло откѳа пазим; 57 гѳдин откѳат е наводнѳнието*; б) за причина — *штом*: *штом е арно пѳ сам че влѳзем*; в) за условие — *акѳ*: *акѳ не давам колко ми е полѳжено, нѳка ме обѳсат*; г) за отстъпване — *ако, дако* (нищо че).

В говора се употребява като съюз местоименното наречие *дека* със значение „който“, „дето“, „че“.

IX. ЧАСТИЦИ

В говора се срещат доста частици. По значение те са:

1. За изразяване на различни смислови отсенки в значението на думата в речта:

а) показателни: *ѳто, те*.

б) определителни: *почтѳ, тамѳн, барѳм*.

в) разграничителни: *али, вѳчек, дѳри, евѳ, ич, комѳй, май, ѳше, садѳ, се*.

2. За засилване значението на други думи или форми:

а) волеви: *а, айде, айдете, ѳа, ѳѳ де*.

б) утвърдителни: *аслѳ, ба, ба-ба, да, еѳ*.

в) отрицателни: *ѳок, нек, че*.

г) експресивни: *бѳки, бѳлки, вѳрно, де-де, цадам, елѳ, зер, ли, марѳ, налѳ*.

3. За образуване на някои думи и граматични форми. Тук спадат: *че* (за образуване на бъдеще време), *по, най* (за сравнителна и превъзходна степен) и др.

От казаното за частиците се вижда, че много от тях не са се откъснали напълно от наречията и стоят на границата между наречия и частици.

X. МЕЖДУМЕТИЯ

В говора се срещат междуметия, едни от които изразяват чувства и волеви подбуди (*абре, ама, божем, епә, леле, мари; на сегә си божем водите лубоф по година; та текә е мари, деца*), а други подтикват животни към деятелност: *г'е-г'е, дий, урт* (за коне); *гуди-гуди, гудар, оч, цигор* (за свине); *де, дейа, н'е-н'е, нйчи* (за крави); *их, иш, пйли-пйли, пър-чур, тѣка-тѣка* (за кокошки); *куч, чйба* (за куче); *мац, пшѣт* (за котка); *ор-р, р-р-р, тр-р* (за овце).

IV. СИНТАКТИЧНИ ОСОБЕНОСТИ

Говорът на село Говедарци, като всички останали български говори, не се отличава съществено по синтактичния си строеж. В него има само някои по-характерни особености, които се срещат и в ред други западни говори.

1. ОСОБЕНОСТИ В СЪГЛАСУВАНЕТО

В говора се срещат доста случаи, при които подлогът и сказуемото не се съгласуват граматически, а логически (по смисъл). Така, когато подлогът е дума със събирателно значение в единствено число, сказуемото обикновено е в множествено число: *Збѣрат се сйкцио нарѣт. Свирия ми войната мѣзика.*

Срещат се обаче и обратни случаи, при които подлогът е в множествено число, а сказуемото в единствено: *Йә што е човѣци. Товә не е момй, товә не е ергѣн'е. На Младѣн Тѣмкин се окосй две ливәди. Минә се нѣколку дѣна.*

В говора се наблюдава и своеобразна безлична употреба на глагола *сам* в минали сложни времена. При нея в едни случаи подлогът и сказуемото не са съгласувани по число — подлогът е в множествено число, а сказуемото в единствено: *Не е кәзано две дѣми. Нйшто не е останәло войнйци.* А в други случаи подлогът и сказуемото не са съгласувани по род — подлогът е съществително от мъжки или женски род, а причастието на сложното глаголно време е в среден род: *Дѣка е вѣда тѣкло, пә че течѣ. Мѣне ми се е глава запал'йло.*

Понякога в началото на изречението има лично местоимение в именителен падеж, което по-нататък не се съгласува с глагола (*онйе, кой накадѣ вйди, натәм бегәл*). Местоимението може да стои и в изречение, в което глаголът изисква пряко допълнение (*он говедәр го цанйа*).

2. ОСОБЕНО ИЗТЪКВАНЕ НА ЧАСТИ ОТ ИЗРЕЧЕНИЕТО

За да се изтъкне по-силно известно съществително, върху което пада логическото ударение в изречението, обикновено заедно със съществителното се употребява и лично местоимение. И това става най-често при подлога и допълнението.

- а) при подлог: *А ѓн чеше човеко бѣки да се истрѹди. И ѓн човеко се потрѹди. Онѹ го лѣят цѣтата, ѓн вѣка: познават ме.*
 б) при допълнение: *Двѣ орѣдиа забрѣа да ги карат на Тѣтово. Нѣма да го подарчи лѣво. На батарейниѣа командѣр казвам му каквѣ е работѣта. Йѣ сам му л'ел'ин на Атанѣс.*

3. ИЗРАЗЯВАНЕ НА ПРИТЕЖАТЕЛНИ ОТНОШЕНИЯ

При изразяване на притежателни отношения чрез съществително, обикновено съществителното предхожда определяемото. В тоя случай понякога може да бъде употребена и кратка форма на лично местоимение, която има притежателно значение.

- а) определяемото е без лично местоимение: *На невѣстѣта бузите са извенѣле. Он ги водѣл, та на цѣро у дворѣцо.*
 б) определяемото е с лично местоимение: *На баштѣ ми мѣк'а му е заклана. На фрунцѣйѣта баштѣ му ошѣл при нѣѣа. Ошлѣ на момчѣто при сестрѣ му.*

4. СЛОВОРЕД

По-важните особености в словорѣда са следните:

1. Прилагателното име, когато е определение към съществително, много често е след определяемото: *Виш каквѣ си момѣ дѹндѣста. Детѣто манѣнко по три пѣти да ѣадѣ. Дома на еднѣ мѣсто останѣле три сестрѣ, оти немѣле дрѣи ѹбави да се облечѣт. Каймѣ ѹбава, водѣ студѣна.* Тоя словорѣд в някои случаи като че ли се диктува от желанието на говорѣщия да поясни с още едно определение означени вече особености на предмета: *Йѣ нѣдсех пѹшка тѹрска кѣса. Кѣлко сам пѣти пѣл водѣ бѣга студѣна. Онѹ бѣа ѹбави кон'ѣ пашѣтни. Каквѣ пѣсни ѹбави измѣсл'уваа*

2. Кратките (енклитични) местоименни форми обикновено са след думата, която се изтѣква: *Сѣрце ме чѣк дорѣ забол'ѣ. Нѣгу ми добрѣ направѣхте. Йѣ го нѣкаде затѹрих. Каквѣ му парѣ прѣштаме.* Същия словорѣд се срѣща и при енклитичните форми на спомагателния глагол *сам*. Затова в сложни глаголни форми спомагателният глагол е непосредно до ударената дума в изрѣчението: *Сѣчко сам ѣѣ прѣла. Мѣне децѣта са ми кнѣги четле.* Също и в случаи, когато спомагателният глагол *сам* е предикативна връзка: *Старѣта се сетѣла, че тѣѣа са децѣ сѹшитите.*

3. Кратките местоимения край глагола имат старинен словорѣд. При положителни глаголни форми кратката местоименна форма е след глагола: *Ошлѣ при тѣа тѹрчин, дѣка му работѣле, и мол'ѣле го да им ослобѣди сѣните. Онѹ скрѣа ни кнѣгите. И закрѣл го на скрѣшно мѣсто, па го ран'ѣл тѣм. И фр'ѣл го у морѣто.* При отрицателни глаголни форми, които не са в началото на изрѣчението, местоимението не разделя отрицателната частица *не* от глагола, а е пред тях: *Егѣ ви не фѣнат! Йѣ го не видѣх. Йѣ се заврѣштам да ме не видѣ. Глѣден се не врѣтѣ тѣа кѣса. Товѣ, штѣ е рѣчено, насѣт се не врѣшта.* При отрицателни глаголни форми,

които са в началото на изречението, местоимението най-често е непосредно след глагола: *Не бой се, жито има. Не е ги срам. Не ражда се жито. Не иди си! Не йадѐ му се.*

4. В приставни изречения съюзът, освен в началото на изречението, може да стои и на второ място. В такъв случай на първо място обикновено има лично местоимение: *Онѐ катѐ добѐла двѐ деца, ма̀шкото катѐ слѐнце грѐело, а жѐнското катѐ лунѐта. Йѐ че ѓжн'ем, ѓн додѐка дойде. Онѐ кога̀ си сѓѓце не тѐгл'и, нѓшто не стѐва. Мѐне акѐ бѐше пушката. Ако приставното изречение има съществително име за подлог, той предхожда съюза: Синѐ ми гѐ се родѓ, на гѐрбѐ сам го нѓсела. Ветарѐ кѐ дѓа, калма̀фката се клѐти.*

5. Строежът на изречението в говора не се обуславя само от синтактични и логични изисквания, но и от ритмични. Ритмика се получава чрез особено подреждане на ударени и неударени срички: *Да чѓвам, стока да рѐн'им. Нѐ земи офчѐро седне крѓстѐчки. Нѓ да орѐтим, с човек да се стѐвим. Тѓйѐ дѐна чѐла ма̀ка му да дойде. Йѐ че ѓжн'ем, ѓн додѐка дойде. Кучета лайат гѓре офчѐрски.* Наред с ритмиката в обикновената разговорна реч понякога се забелязва и римуване: *Катѐ не знѐш, ѓт си не трѐш. И онѐ кат рѓпне, па катѐ го пѓпне* (от и кат са с изпусната крайна гласна, за да се получи еднакво число срички в двете, части на изречението). *Йѐ дома работѓх, старѐта кѐшта прѐйх.* В поговорки това римуване се среща още по-често: *Дрѐшка не е тѐшка. Лѓка прилѓка катѐ бѓри смерѓка. Тафрѐ напѓн'а, зимѐ сапѓн'а.* Ритмика се забелязва и в изрази, в които две части от изречението, свързани помежду си, биват разделени от друга дума: *А тукѐ нѓгу зѓме дѓлго дѓржѓ. А он чѐше човекѐ бѐки да се истрѓди. Мѐлко бѐше свѐт.*

5. БЕЗСЪЮЗИЕ

Безсъюзното свързване на отделните прости изречения изобщо е характерна особеност на диалектите в това число и на диалекта в с. Говедарци. То обикновено бива многочленно и двучленно, когато е съставено от две части. В многочленно безсъюзие се свързват глаголи при изброяване: *Сабѐале собудѓме се, станѐме, омѓме се, апнѓме ма̀лко леп и сѓрен'е. И йѐ прѐс ноштѐ гѓска ли че е, кокѓшка ли че е, бѐница ли че е, цѐла нѓш пѓшкам, ерѓтим се, чѓним, пѓстим.* А в двучленно безсъюзие се свързват глаголи, които смислово се допълнят: *Онѓ си жн'ѐт, онѓ си врѓзѓват. През ден'ѓ момѓте че поѓѓт, ѓро че йграт на стрѐт сѐлѓ. И почнѐле да пѓѓѓт, да йѓѓѓт.* По същия начин се свързват и синонимни глаголи: *Да чѓвам, стока да рѐн'им.*

При съществителни имена има многочленно безсъюзие, когато се изброяват отделни предмети: *Слѓзи, йѓбуки, крѓши, текѓва орѐси, текѓва прѐсковѓ тѓѓ немѓме. Збѓраме еднѓ-дрѓго, вѓно, крѓпи, пѓшкѓрници за свѓдба.* Двучленно безсъюзие има в случаи,

при които двата члена се взаимно допълнят и образуват една обща представа: *Мама, тата кам? Те си земат от дома вино, ѝадене. Катò нема леп, ѝадене. Младин'ата ми ойде у ѝадове, у ренове.*

6. МНОГОСЪЮЗИЕ

За диалекта също така е характерно многосъюзие: *Та го фанале, та го биле, та го ритале. Па растура наново, та колата, та оплен'е вади, та занос, та стрелки. Масло, та па вѹна, та па сирен'е.*

7. ИЗПУСКАНИЯ (ЕЛИПСИ)

В говора често се среща и елипса. Тук се привеждат няколко примера с елипса на глаголи.

Елипса на спомагателния глагол, който е предикативна връзка: *Нѹгу ми жєга. И онѹ прибрали сандѹко и кога го отвори'ле, децата живи.* Елипса на глаголи със значение 'отивам, завеждам'. *И тѹрчино стане сос них, та при черкѹзите. Па земе децата, та дома. Он ги водѹл, водѹл, та на царо у дворѹцо.* Елипса на глагол със значение 'каже, рече': *А башта му: „Стоѹ бе, сѹнко, не бой се!“.* *Ристѹ: „И ѹа че ѹдем“.* Елипса на глагол, споменат вече в преходното изречение: *Камико, че отчукаш от него, а от човеко не можеш [да отчукаш]. Море сѹнове не са гледале, как ѹа мак'а си [сам гледала].* Елипсата се обуславя от афектното говорене. При нея говорещият приема, че всичко, което е ясно нему и не се нуждае от допълнителни обяснения, също така е ясно и за слушателя.

8. ДРУГИ ОСОБЕНОСТИ

1. При разказване се забелязват и някои други особености. Например, среща се двойно изразяване на обстоятелството за място: *ѹа ѹскам анкѹт тѹа дома. На колата го вєжѹм на слѹнците.* При изброяване един глагол, който има известно допълнение, може да се отнася и към други допълнения в изречението: *И Петрѹ му облѹкал офчарските дрѹхи, калпако, кривако.* Глаголът 'обличам' изисква пряко допълнение *офчарските дрѹхи*, другите съществителни *калпако, кривако* могат да стоят като преки допълнения към глаголи, 'слагам', 'взимам').

2. В говора прилагателното *пун* и глаголът *пѹним* се употребяват без предлог *с*: *Пѹно е рѹба каде рѹбарнико. Телѹто ни бѹше пѹно вашки. И Битол'а дрѹа напунѹ.*

РЕЧНИКОВИ ОСОБЕНОСТИ

По отношение на речника говорът на с. Говедарци не се отличава съществено от останалите западни говори. В него по-голям интерес представляват следните лексикални пластове: думи, характерни за диалекта, турски думи, гръцки думи, думи от други езици и нови културни думи.

1. ПО-ХАРАКТЕРНИ ЗА ДИАЛЕКТА ДУМИ

Покрай типичните за западните български диалекти думи като *кошул'а*, *мачка*, *нога*, *покладди*, *жвакам*, *кйнем*, *рүчим*, *ставим* се и др. в говора се срещат и следните по-характерни думи:

1. Названия, свързани с дома и стопанската дейност: *газдѐ* (газениче), *гѐрка* (глинен съд за миене на ръце, ибрик), *грѐсна* (връзка коноп), *жйшка* (искра), *мал'* (голям дървен чук за цепене), *патѐн* (таван), *помйфка* (парцал за миене на чинии), *ракатка* (глинено гърне с дръжка отгоре), *сани* (шейна), *үжина* (обяд), *чепчак* (голямо канче с дръжка за доене на мляко и за точене на вода; съд, с който се поливат градините, като се плиска), *чйчка* (китка от лешници; куп, група); *гмай* (дими, пуши), *измучкавѐем* (изгнивам), *йадтим се* (качвам се), *каштүвам* (върша домакинската работа), *краматим* (чупя корав хляб), *лѐст'им се* (пазя се от работа), *мордарим* (мърся), *наслъна* (слагам вода да се грее), *оддцнувам* (закъснявам), *предовѐлим* (задоволявам някого), *срабѐтим* (свърша работа), *тѐпкам* (полепвам), *уѐнтрим* (вкамения, вдървя), *цвикѐшем* (пускам цвик), *шанем* (преда на ръка); *дѐсен*, *дѐцен* (късен), *үфатен* (изгоден) и др.

2. Названия, свързани със скотовъдството: *дүлица* (муцуна на животно, зурла), *заметарник* (помещение, в което се пускат агнетата да сучат), *качѐр* (овен с извити рога), *трик'ачѐ* (тригодишно теле), *сагмалйца* (овца на три години), *ул'* (гребен на петел) и др.

3. Названия, свързани с разните видове местности: *батлак* (тресавище), *букаш* (букак), *лѐкан'* (голяма локва), *мокрица* (мочуррище), *ошъл'ка* (хлъзгаво място), *планина* (ливада в гора), *прънар* (суха смерика), *скришница* (скривалище), *средонѐс* (място между две дѐрета, които се събират в долния си край), *читак* (място между две дѐрета) и др.

4. Названия, свързани с облеклото на човека, неговите прояви, отношения и пр.: *клѐпош* (плетена шапка за мъж), *опрегач* (тясна престилка, която се носи от булки), *пѐкл'а* (дарове, които се дават от зетя на родителите на булката при сватба), *црѐвик* (обувка), *чүкла* (ямурлук с ръкави и качулка); *гледарйца* (гледачка, врачка), *намѐскин'а* (втора съпруга, дошла на мястото на умряла), *едноймец* (съименик), *кендүал* (физически и умствено недоразвит човек), *лайгүзин* (хайлазин), *мастйя* (разхайтена жена), *тромбѐл* (тромав човек), *чантрафйль'* (загубен човек), *чепѐрко* (надменен човек), *шййак* (инатчия); *ѐмл'ас* (вид), *реч* (тъга, жалба, мъка); *жйкам* (бия, удрям), *излачүдим* (развалям някого), *наскѐл'увам* (нахоквам), *очайам* (развалям някого), *ошегатувам* (променям си външния вид), *пазим* (помня), *прйшам* (питам), *ошендйсувам* (изпадам в неудобно положение), *хтем* (искам), *цвнем* (умра); *гүт'аф* (мързелив, скупен, неспособен), *скрѐпен* (скромнен); *лимѐ* (парче съсирена кръв), *окасл'ок* (малко късо дърво за бой), *омашок* (здрава права тояга за бой), *последок* (плацента) и др.

2. ТУРСКИ ДУМИ

В говора има значителен брой турски думи. Едни от тях са общоизвестни и широко употребявани като например: *абѐр* (вест), *акъл* (ум), *гарѐс* (отмъщение), *сакалма* (скука); *амбар* (житница), *авман* (гумно), *бунар* (кладенец), *ергелѐ* (стадо коне); *бурма* (винт), *ортак* (съдружник), *тепсийа* (шивач); *бацанак* (съпруг на сестрата на съпругата), *балдъза* (сестра на съпругата), *сой* (род); *инат* (твърдоглав), *кадър* (способен), *урсус* (лош); *зорледисвам* (карам някого насила нещо), *калпним* (измислям), *кандисвам* (съгласявам се), *акерина* (напрасно), *бад'ва* (без пари, напрасно), *байа* (доста), *калабальк* (много) и т. н. А други са по-тясно диалектни като например: *басамак* (мочурище), *бетуй* (опак човек), *бракма* (овца, която ражда мъртво агне), *гирис* (канал под път), *герен* (паша), *касавѐт* (грижа), *науч* (морков), *пайтак* (недорасъл физически човек); *аждѐрт* (палав, буен), *кавийа* (силен, здрав); *безердисвам* (срамувам се, не ми е удобно), *оградисвам* (получавам копривна треска от ядене). Турските думи в говора са предимно термини, които се отнасят главно към материалния бит и то по-специално към скотовъдството, жилището, облеклото и пр. Към терминологията свързана със скотовъдството, се отнасят думи като *айван* (добиче), *айгъво* (жребец), *бракма*, *букагйа* (верига или въже за спъване на кон), *герен*, *даначе* (теле на три години), *егрѐк* (временно помещение за овци извън селото), *ергелѐ*, *пердѐ* (дървен капак за затваряне кошара на овци), *сагмал* (стадо овци за доене), *тормак* (малко жребче). Към терминологията, свързана с жилището, се отнасят думи като *кошк* (дървено чардаче), *маза* (зимник), *мандало* (желязо за затваряне на вратата), *водайа* (стая), *оцак* (огнище), *пѐнцер* (прозорец), *первѐз* (вътрешна част на рамката на прозорец), *сацак* (трикрака скара, на която се поставят съдове над огън), *сарѐк* (напречно дърво в одаята за окачване на дрехи). Значителен е броят и на думите, свързани с мъжката и женска носия: *бараклийи чешйре*, *гердан*, *дувак* (воал за булка), *елѐк*, *йаглѐк* (кърпа, с която се кланя булката пред гостите, когато ги дарява), *йашмак* (бяла кърпа за глава), *калбур* (край на горницето на чорап, изплетен с друга плетка), *кустѐк* (врѐв на бръчкани опинци), *чепкѐн* (ямурлук с качулка без ръкави), *чопрак* (пафти), *чуа* (вълнен плат), *шамийа* (цветна кърпа за глава) и др.

3. ГРЪЦКИ ДУМИ

В говора няма много гръцки думи. При това повечето от тях са известни и на останалите български говори като *аризвам*, *босил'ок*, *ил'адо*, *камара*, *камбало*, *конустас*, *креват*. Много малко са гръцките думи, които са характерни само за този говор или за малък брой близки нему говори. Такива са например: *алѐн'е* (глеzene), *г'аконим* (командвам), *каликам* (живея горе-долу), *паладийа* (палавник), *паламарѐц* (пирон), *нефѐлен* (лош) и др.

4. ДУМИ ОТ ДРУГИ ЕЗИЦИ

В говора се срещат и известен брой думи, дошли по разни пътища от различни езици. Срѣбски думи в него са: *дѡкса* (балкон), *пур'ак* (нечист човек), *шиблика* (младо дръвче), *шийак* (инатчия) и пр.; от румѣнска е *коцкар*; немски са: *жага* (голям трион), *картоф*, *кѡмпир* (картоф), *утманик* (недодялан човек), *шина*, *шл'акна* (сгурия), *шп'ан'а* (мека вълна) и др.; италиански са: *штаф'ал'ок* (специална обувка за булка), *фа'ша* (ивица кожа); френски са: *ва'ла* (копринена кърпа за глава), *сантин* (черна ивица лента, която се поставя на долния край на бръчника) и др.

5. НОВИ КУЛТУРНИ ДУМИ

В говора има значителен брой нови културни думи, навлезли през последните десетилетия успоредно с промените в културния, икономическия и политическия живот. Тия думи са дошли от литературния език и техният брой непрекъснато се увеличава. Такива думи са: *лесовѡдт*, *нефтелин*, *нумер*, *пайтѡн*, *пис'алк'а*, *телегѣнци'я*, *телефѡн* и др. Голям е броят и на думите, навлезли след 9. IX. 1944 година във връзка със съществените промени в обществено-политическия и културния живот като: *анкет*, *комунис*, *колективна*, *радиоурѣдба*, *раководство*, *сабр'ание*, *бригада*, *бригадир*, *регистратор*, *свиневѣдна фѣрма*, *овцевѣдна фѣрма*, *трудоден* и много други. Както вече се изтъкна, повечето от културните думи, заети в миналото, са с по-големи или по-малки фонетични промени, а думите, заети през последните няколко години, пазят литературната си форма.

РЕЧНИК

- абѣ* ср. р. — къса мъжка горна дреха.
абе — обръщение към мъж.
абѣр (тур.) м. р. — вест, известие, новина.
абрѣ — междум. за питане, настояване, чудене, закана, подкана.
ав'а (тур.) ж. р. — време, състояние.
адам междум. — жалко.
адѣт (тур.) м. р. — навик, обичай. *У сѣка кашта адѣт има.*
аждѣрт (тур.) прил. — палав, буен.
айр (тур.) м. р. — полза, благополучие. *Айр нѣма.*
айван (тур.) м. р. — добиче.
айгѣр (тур.) м. р. — жребец.
акерина (тур.) нареч. — напразно.
акѣл (тур.) м. р. — ум, разум. *Штѡ ѝ дѡйде на акѣло.*
алай-малай (тур.) нареч. — иди-дойди, горе-долу.
ал'алем (тур.) част. — 1) изглежда; 2) чини ми се, като че ли.
алб'атин (тур.) м. р. — подковач.
алипаф прил. — ненормален.
алѡйде прил. — 1) несериозен; 2) небрежен.
ал'ѡшем се гл. — глезя се.
ам м. р. — вѣже, с което се връзват коне.

- аманта варай* — бягай далеч.
анкулу, аланкулу, аланкули част. за обръщение — *Па, анкулу, дойдй у нас!*
апансѝс нареч. — неочаквано, изведнѝж.
апашлѝк м. р. — кражба. *Апашлѝк не е станало откѝ пазим.*
арѝзувам (гр.) гл. — подарявам.
арман (тур.) м. р. — харман, гумно.
арсѝс (тур.) прил. — лош. *Да ме запазат дѝка сам арсѝс.*
артѝк (тур.) прил. — 1) излишен; 2) в повече.
аслй (тур.) нареч. — точно така, наистина.
асѝр (тур.) м. р. — груба сламена рогозка.
ачаг'ѝс (тур.) прил. — отворен, събуден.
ачйк (тур.) прил. — открит, отворен, явен.
ба част. за утвърждение — да.
байнувам (тур.) гл. — удрям косо.
бабанка (тур.) м. р. — мъжага.
бабач м. р. — плашило.
бад'авѝ (тур.) нареч. — 1) без пари; 2) напразно.
бадѝн м. р. — голяма бѝчва за вино.
бадн'ек м. р. — бѝдник; дърво, което се поставя да гори на бѝдни вечер в огнището.
бацанѝк (тур.) м. р. — съпруг на сестрата на съпругата.
бацо (тур.) — обръщ. към баджанак.
базл'йф прил. — страхлив.
байѝ (тур.) нареч. — 1) доста; 2) много.
бакѝрим (тур.) гл. — зачитам, уважавам.
бакне гл. — провѝрви. *Нѝче а ме бакне тѝа работа* — няма да успее.
бактйсувам гл. — загубвам. *Бактисѝа ми го вѝчно календар.*
балабар (тур.) нареч. — заедно, съвместно.
балдйшем (тур.) гл. — 1) уморявам се много; 2) губя свят.
балдѝза (тур.) ж. р. — сестра на съпругата.
баленица ж. р. — голяма торба, направена от бало.
бѝло ср. р. — дебел вълнен домашен плат.
бѝмбашка (тур.) нареч. — отделно, особено.
бан'ам гл. — къпя.
банка ж. р. — вид бродерия на рѝка.
бараклйй чешйре мн. ч. — потури с украшение от червен ширит.
бардѝ (тур.) ср. р. — малка стомничка.
бѝре (тур.) нареч. — поне, надали.
бас, бус м. р. — буца земя заедно с тревата, чим.
басамѝк (тур.) м. р. — мочурище.
батлѝк м. р. — тресавище.
бѝчва ж. р. — малка бѝчва за вино.
бачййа ж. р. — кошара за овци извѝн селото.
бачувам гл. — събирам овците за известно време заедно извѝн селото за общо изкарване на паша.
баш (тур.) нареч. — точно, тъкмо.
башим гл. — крия. *Не мѝга да башим ни да покрйвам.*

- башка* (тур.) нареч. — отделно.
бѐ частица за обръщение към мъж.
бѐдим гл. — клеветя.
бежѝнка ж. р. — мома, която е пристанала.
бездѐткина ж. р. — бездетна жена.
безѐр (тур.) м. р. — срам. *Мѐне ме безѐр.*
безердѝсвам (тур.) гл. — 1) срамувам се; 2) не ми е удобно.
бѐки, бѐлки (тур.) нареч. — няма.
бѐлмаш м. р. — пържено сирене.
белодрѐшковец м. р. — мъж, чиято носия е от бял вълнен плат.
бенденѐ (тур.) нареч. — хубаво.
бендѝсувам гл. — харесвам.
берѐм ѝѝдове — ядосвам се, грижа се. *От маждѐ берѐм ѝѝдове.*
бетѝй (тур.) прил. — opak, лош.
бѐчва ж. р. — чорап без стъпало, който се носи от жените през лятото.
бигѐр прил. — премного, прекалено солен.
биковѝт прил. — упорит.
бинѝр м. р. — цялата дървена част на прозорец.
бирлѝк (тур.) м. р. — дамаджана.
благин'ѝ ж. р. — зимнина от млечни и месни продукти.
блѝк прил. — сладък.
блѝх (нем.) м. р. — желязна подплата на ос на кола.
близнѐ ср. р. — близнак.
блѝскам си акѝло — ядосвам се.
богомѐлец м. р. — човек, който ходи на черква, черковник.
бодл'ѝф прил. — който бодѐ (за вол, крава и др.).
бѐже, бѐжем нареч. — уж.
Божѝч м. р. — Коледа.
бозавѝя гл. — побелявам, посивявам.
бойѝцѝк м. р. — част на кола.
бол (тур.) нареч. — много.
бѐл'ѐ нареч. — по-добре.
боледѝсувам гл. — съсипвам се от нещо.
босил'ѝк м. р. — босилек.
бѐцкам гл. — бѐда с нещо остро.
брабѐрим гл. — дърдорѝя, бърборѝя.
бракмѝ (тур.) ж. р. — овца, която ражда умряло агне.
брамбазлѝк м. р. — дребулия, нещо непотребно.
брѝн'ѝм гл. — 1) пазя; 2) връщам назад говеда.
брѝниште ср. р. — място с изсечена гора.
брѝтанче ср. р. — братово дете.
брѝтенек м. р. — братов син.
браф ж. р. — глава добитък. *Пѝсох седѐмстѝтин брѝви ѝфци.*
брѐам гл. — кашлям.
брич м. р. — брѝснач.
брѝчим гл. — брѝсна.
брѝшем гл. — бърша. *Брѝшем челѐто* — работа усилено.
брѝкам се гл. — обърквам се.
бровѝнка ж. р. — боровинка.

- брѣмбол'** (нем.) м. р. — картоф.
брѣчина ж. р. — хълм.
брѣчник м. р. — пола на плохи с елече от американ или друг купен плат, която се носи само от младите.
бѹбрек м. р. — бѹбрек.
бѹел' м. р. — бухал.
бѹза ж. р. — буза.
буздѣсвам (тур.) гл. — развалям.
буйѣем гл. — ходя нагоре-надолу (обикновено за кон).
букачийѣа (тур.) м. р. — човек, който прави букагии.
букаш м. р. — букак.
бѹкнувам гл. — 1) избухвам в плач; 2) пламвам изведнаж (за огън).
букѹл м. р. — дървен съд за вода, бѹкел.
буксѹс м. р. — човек, на когото не върви.
бѹмбар м. р. — 1) брѹмбар; 2) тѹртей.
бунѣр (тур.) м. р. — кладенец.
бунѹк (тур.) м. р. — кобилица на конска кола.
бѹр'ан м. р. — бурен.
бурмѣ (тур.) ж. р. — винт.
бус, бас м. р. — буца земя заедно с тревата, чим.
бустѣн (тур.) м. р. — зеленчукова градина.
бѹчка ж. р. — дървен съд, в който се бие мляко.
бучлѣтин'а ж. р. — жена с къса, рошава коса.
бѹчна прил. — която е с къса, рошава коса.
бучник м. р. — странично тригълно парче на сукман.
бѹрдѣр м. р. — човек, който прави бѹрда.
вагрѣк м. р. — подутина, която се явява след ухапване от конска муха.
вѣдим се гл. — фотографирам се.
вѣдим райто — добре си живея. *Ти мнѹгу вѣдиш райто.*
вазмѹжен прил. — заможен.
вѣкъл прил. — черноок, но с бяло лице.
вакѣт (тур.) — време. *На мѹй вакѣт.*
вѣла ж. р. — копринена кѹрпа за глава.
вѣл'ам гл. — сека дѹрва в гората.
вѣпѹам гл. — боядисам.
вѣрдим се гл. — пазя се.
варийѣа (гр.) ж. р. — вид голям чук.
вѣрим си водѣта — готвя се за нещо.
вѣркам гл. — бѹрзам.
вармиѹк (тур.) м. р. — детска игра.
ведрѹ ср. р. — дървен съд за доене на овци.
вежѣм гл. — вържа.
вездѣн нареч. — цял ден.
вейѣвица ж. р. — виелица.
венчѣлница ж. р. — венчална риза.
вѣсим гл. — окачвам.
вѣхток прил. — стар, вехт. *Вехток мѣсец* — време от месеца, когато луната намалява.

- вече* нареч. — вече.
- виделё* ср. р. — газениче.
- видн'а* ж. р. — пещ за претопяване на руда.
- вилар* м. р. — специална вила с повече от два зъба, с която се товари тор.
- вит* прил. — инат. *Вит човек*.
- вита́к* м. р. — опак човек.
- влáзим* гл. — 1) влизам; 2) вливам се. *У селската река влáзи.*
Влáзам в очи — урочасват ме.
- влачугáзица* ж. р. — триъгълно дърво, употребявано при сноване на платно.
- во́главе* нареч. — начело.
- водайá* (тур.) ж. р. — стая.
- водн'а* ж. р. — ръчна мелница.
- водн'ена воденйца* ж. р. — мелница на вода.
- водник* м. р. — дървена полица, на която се слагат съдове за вода.
- вóзрака́фче* ср. р. — парче цветен, домашно тъкан плат, понякога и с бродерия, което се зашива върху ръкава на сукман.
- воловар* м. р. — говедар.
- волта́р* (лат.) м. р. — олтар.
- воспра́ям* гл. — 1) изправям; 2) строявам.
- врага́л'ам* гл. — търкалям.
- вра́х* м. р. — снопи, които се овършават на един път.
- врèк'а* ж. р. — чувал.
- врѣга* ж. р. — малка подутина.
- врѣнкам* гл. — издавам шум с вретено при предене.
- врѣтока́шник* м. р. — къщовник, добър стопанин.
- врѣтока́шница* ж. р. — добра домакиня.
- врѣчва* ж. р. — делва.
- га* — 1) нареч. — кога; 2) съюз — когато. *Га е билò. Синò ми га се родй, на грѣбò сам го нòсела, кога́ сам пластйла.*
- гавга́лийа, кавга́лийа* (тур.) прил. — който обича да се кара.
- г'аволит* прил. — дяволит.
- газ'а* ж. р. — газ.
- газдé* ср. р. — газениче.
- га́кнем* гл. — продумам.
- г'акòним* (гр.) гл. — ръководя.
- галáтим* гл. — говоря неприлични думи.
- гарèс* (тур.) м. р. — отмъщение.
- гаркй́н'а* ж. р. — кълбо конци.
- гарма́вица* ж. р. — гърмотевица.
- га́сток* прил. — гъст.
- га́шник* м. р. — връв, с която се връзват чеширите.
- герáн* (гр.) м. р. — уред, който се движи от вода и се използва за биене на масло.
- герèн* (тур.) м. р. — селска паша.
- гèрка* ж. р. — глинен съд, подобен на стомна; ибрик.
- гирй́с* (тур.) м. р. — тунелче под път, през което тече вода.
- гла́бнувам* гл. — вдлъбнувам.

- гла̀вим се* гл. — главявам се, наемам се да служа като слуга.
гавѝн'а ж. р. — част на колело.
главн'о̀шем гл. — ударя силно.
гладѝло ср. р. — уред за точене на бръснач.
гледарѝца ж. р. — гледачка.
глибо̀к прил. — дълбок.
глис м. р. — червей.
глождѝнка ж. р. — плод на глок.
глу̀шим гл. — 1) задушавам; 2) заглушавам.
гмай гл. — дими, пуши.
гнасу̀вам се гл. — гнуся се.
говѝем гл. — постя.
годѐжник м. р. — годешар.
годин'а̀свам гл. — навършвам една година.
годин'а̀че ср. р. — дете на една година.
големѝн, голѝмио мѝсец м. р. — януари.
големѝца ж. р. — по-стара, по-възрастна етърва.
го̀мнер м. р. — трева, употребявана за храна на свине, *Salvia pratensis* L.
го̀н'им си работѝта — върша си добре работата.
го̀ра ж. р. — 1) гора, лес. *Па е го̀ра, па е сѝнк'а*; 2) дървен материал. *Отлуштѝ им дѝржа̀вата десѝтина кубика го̀ра.*
го̀река нареч. — нависоко, горе.
го̀стерѝца (тур.) ж. р. — неокастрена тояга за бой.
го̀тура (тур.) нареч. — на акорд.
грама̀да ж. р. — 1) куп. *Столовете на грама̀да у ка̀шти*; 2) куп дърва или дѝски.
граму̀шка ж. р. — грудка.
гра̀н'к'а ж. р. — клонка.
гра̀н'и мн. ч. — клони, с които се загражда заградка.
грасн'а̀ ж. р. — 1) връзка неочукан коноп; 2) недодялан човек.
гра̀шим гл. — бъркам кърма за животни.
грѝшка ж. р. — място, където има много червени боровинки.
гру̀ам гл. — 1) чукам жито за варене; 2) чукам събраното жито от хармана, след като се овършее; 3) изгърмявам.
грѝбодѝрим гл. — грабя безмилостно някого.
грѝмнѝшем гл. — грѝмна.
грѝцма̀н' м. р. — гърло.
грѝча̀ф прил. — слаб, висок.
гу̀вно, гу̀мно ср. р. — гумно, харман.
гу̀цва ж. р. — 1) топка омотани върбови прѝчки; 2) обрѝч за затваряне на градинска врата.
гу̀цва̀рим гл. — 1) правя гѝжви; 2) омилквам се.
гу̀лну̀к, гу̀лну̀к (тур.) м. р. — надница.
гу̀лну̀чийа м. р. — надничар.
гумен'а̀к м. р. — гумен цѝрвул.
гу̀мка ж. р. — глинен съд за миене на рѝце.
гунѝште (тур.) ср. р. — място за смет и тор.
гу̀рлу̀к (тур.) м. р. — боклук.

гѹт'аф прил. — 1) мързелив; 2) скучен; 3) сакат; 4) неспособен.

гѹшка ж. р. — стиска. *Еднѹ гѹшка слѹма.*

гѹшчѣ ср. р. — чиле.

даѹнѹвам гл. — отдѹхвам, отпочивам.

даѹим гл. — душа, задушавам.

даѹко съюз — ако, въпреки че.

далѣк нареч. — далече.

дамгѹ (тур.) ж. р. — 1) петно; 2) белег.

данѹче (тур.) ср. р. — мъжко теле до три години.

дѹрба ж. р. — даряване. *Цѹганката ѹди по веднѹш у селѹто на дѹрба.*

дѹрдаган (тур.) нареч. — разхвърляно, разпиляно, безразборно.

Деѹтата дѹрдаган нап्राиле по одаѹтата.

дарѹвен прил. — приготвен за даруване. *Дѹла рѹзи, даровнѹ рѹзи.*

дасчѹн прил. — дѹсчен.

дѹвам гл. — 1) правя нещо; 2) поставям нещо някъде. *Дѹвам се — пиля се.*

дѹвер м. р. — брат на съпругата.

дѹдѹ м. р. — дядо. *Дѹдѹ му е ѹн. Дѹда Васѹл' го вѹкаме.*

дѹдин прил. — дядов.

дѹка — 1) мест. — който. *ѹн, дѹка пѹйеше у меанѹтата;* 2) съюз — че. *Йѹ да знѹем, дѹка стѹр че зѹемем. Да ме запѹзат, дѹка сам лѹша.*

делѹчка ж. р. — уред за правене на дървени обрѹчи.

дел'нѹца ж. р. — част от нещо, дял.

дѹнна прил. (в м. род не се среща) — дневна. *Нѹшната рѹбота е по-лѣсна ѹтколко дѹнната.*

денгѹбим гл. — губя деня без работа, губя си времето.

денедѹсувам (тур.) гл. — наблюдавам, без да се обаждам.

дикѹт (тур.) м. р. — грижи.

дилѹнѹцим гл. — моля се.

димитѹр м. р. — gobленен бод на бродерия.

дѹра ж. р. — следа.

дѹшло ср. р., дѹшла ж. р. — част на кола.

дѹба ж. р. — определено време.

дѹбѹче ср. р. — домашно животно.

дѹбѹр дѹн м. р. — празник.

довѹрен прил. — доверчив. *Нѹгу довѹрен е моѹ сѹн.*

довѹлно нареч. — достатѹчно. *Напрѹш кол'ехме мѣсо довѹлно.*

догѹдѹвам гл. — дотегвам. *Догѹдѹва ми ѹт рѹбота.*

додѹе ми гл. — дотегне ми.

додѹка съюз — докато. *Зимѹ пѹнѹциѹ, додѹка бѣше жѹф.*

дѹкса (срб.) ж. р. — балкон.

дѹлека нареч. — долу.

долн'ѹк м. р. — източен или южен вятър. *Долн'ѹко почнѹ да дѹа, та тѹпи снегѹ.*

дѹма ж. р. — дом. *Калабалѹк у домѹтата.*

домакѹнка ж. р. — кѹщовница.

дорѹѹмче ср. р. — сукман от дебел домашен вълнен плат без рѹкави; носи се ѹт по-ново време.

- дорамційа* (тур.) м. р. — дърводелец.
досадим гл. — омръзвам.
доцен прил. — късен.
дочувам гл. — дочувам.
драгувам гл. — добре живея с някого.
драпам гл. — драскам.
драснем гл. — 1) драсна; 2) побегна.
дрицам гл. — ходя, лугам се. *Сѐ че дрицате нагор-надол.*
другош нареч. — друг път.
дружина ж. р. — компания, другари. *Ставил се сос дружина.*
друк числ. — втори. *Айдѐ друго, трѐко.*
друснем гл. — ударя силно.
друшка ж. р. — приятелка.
дръвен'ак м. р. — дръвник.
дръгнем се гл. — чеша се силно.
дрътл'ак м. р. — старец (укорно).
дрътлѐтина ж. р. — стара жена (укорно).
дѹа ми кѹн'о у вратѹ — случва ми се нещо неприятно, нещо лошо.
дувак (тур.) м. р. — було за булка.
дѹлица ж. р. — муцуна на животно.
дун'а (тур.) ж. р. — 1) хора. *Сѐкаква дун'а има по тоѹа свѐт;*
 2) живот; 3) свят. *Да си видим дун'ата.*
дѹндест прил. — пълен, червендалест.
дѹр нареч. — докато. *Дѹр не смѐ се брак'а ожениле.*
дусна прил. — късен. *Дусна била пролета.*
дѹфни си под опашката — махни се.
държим гл. — обхващам.
ѹабала (тур.) ж. р. — шум, глъч; гюрултня.
ѹадѐ (тур.) ср. р. — път, шосе.
ѹакам се гл. — карам се с някого.
ѹанпим гл. — стъписвам се, плаша се.
ѹврѹнкам гл. — дрънкам (за вретено).
ѹѐнк (тур.) м. р. — веселба.
ѹенкацийа (тур.) м. р. — който обича шегите, шегаджия.
ѹигѐр (тур.) м. р. — дроб.
ѹуап (тур.) м. р. — съвет.
ѹусам гл. — играя хоро, тромаво, лошо.
ѹурйло ср. р. — бутало, с което се бие масло.
ѹаран ж. р. — сугрин.
ѹагам гл. — режа дърва с жага.
еа част. за утвърждение — да.
евѐ нареч. — ето.
ега нареч. — дано.
егрѐк (тур.) м. р. — помещение за овци извън селото.
егрѐчище (тур.) ср. р. — място, където има егреци.
едноймец м. р. — съименник.
едноман нар. — непрекъснато.
еднѹстайно нар. — непрекъснато, постоянно. *Она еднѹстайно реве.*

- елà* (гр.) повел. форма — дойди!
елèк (тур.) м. р. — дреха без ръкави, която се носи над ментето.
елй — 1) част. — нали; 2) съюз — или, дали.
емйш (тур.) м. р. — овощия.
ендèк (тур.) м. р. — ров, канавка.
èнко, èнк'о, èнк'у ср. р. — положение, хал. *Тй си глè дай èнк'у,*
па за мèне не берй грйжа.
ергелè (тур.) ср. р. — стадо коне.
есенèска нар. — през тая есен.
есèница ж. р. — есенен посев.
етърва ж. р. — жена на брата на съпруга.
жåбено очè ср. р. — теменужка.
жåга (нем.) ж. р. — голям трион.
жåгам гл. — режа дърва с жага.
жåлба ж. р. — мъка.
жвåкам гл. — дъвча.
жгрåбим гл. — сграбвам.
жеглå ж. р. — железна пръчка, с която се впряга вол в ярем.
жежй гл. — изпуща топлина без пламък.
жèжок прил. — горещ. *Долн'ако е нòгу жèжок.*
жйкам гл. — удрям, бия.
жйлавец м. л. — растение живовляк.
жйло ср. р. — металическа част на ножче.
жйшка ж. р. — искра.
жл'амба ж. р. — жена, която се смее с отворени уста.
жлåчим се гл. — мъча се.
жлебйна ж. р. — челюст.
жличй ме гл. — мъчи ме.
жл'òка ж. р. — по-голяма пълпка; цирей, подутина.
жлътичè ср. р. — растение жълтурче.
жлъчим гл. — мъча.
жугам, жукам гл. — 1) скитам; 2) напивам се; 3) трия, жуля;
 4) живея.
жул'аф прил. — слаб.
жул'им гл. — 1) трия силно; 2) бия.
заåлчувам гл. — закачвам за халка.
забатåчим гл. — укривам нещо, взето за услуга.
забåшим гл. — крия, укрива.
забèл'и се — разсъмна се.
забйрам гл. — започвам. *От Божйч бе забрåла 19 годин.*
заблåгне ми гл. — стане ми сладко, услади ми се.
забрадؤل'к'а ж. р. — бяла забрадка, употребявана за напра-
 вата на чучула на булката.
забувår'ям гл. — забравям.
забукårим се гл. — запиля се.
завåла ж. р. — похвала. *От жйф човек завåла.*
завйвам гл. — забраждам, забулям.
заврйштам се гл. — обръщам се.
заврътòк м. р. — долна небродирана част на яка на риза.
загåцим гл. — завързвам любовни връзки с някого.

- загнѣтам* гл. — пъхам, поставям много надълбоко, от гдето трудно се изважда.
загран'а ж. р. — заградено място.
загра̀тка ж. р. — открито помещение извън селото за овци през лятото.
за двѣ парѣ — за нищо.
за̀амка нар. — по-настрани.
за̀казувам гл. — заръчвам.
за̀кендрим гл. — затварям вратата със стара брава (кендра).
за̀клопувам гл. — затварям.
за̀кл'у̀цкам гл. — 1) започвам да сека; 2) отсичам малко от дърво; 3) задявам някого.
за̀ланкѣрим гл. — започвам да водя несериозен разговор.
за̀ла̀чувам гл. — отлъчвам овце.
за̀липач м. р. — адамова ябълка.
за̀лѣпци мн. ч. — гаванка.
за̀лѣздувам гл. — слагам оглавник на кон.
за̀мла̀тувам се гл. — халосвам се.
за̀метарник м. р. — помещение, където пускат агнета да сучат.
за̀метл'осам гл. — запрата.
за̀метл'осам се гл. — отида някъде безцелно.
за̀ан (тур.) м. р. — загуба.
за̀андисвам гл. — изхабявам, развалям.
за̀андс м. р. — част на колата: железен клин, който свързва ярема с процепа.
за̀а̀ждам гл. — 1) захождам (за слънце); 2) наминавам.
за̀па̀зим гл. — 1) запазя. *За̀па̀зили сме ѝа та̀а горѣ*; 2) запомня.
за̀па̀л'им ка̀штата — донасям нещастие.
за̀пѣска ж. р. — крайна шевица на ръкав.
за̀пѣцнувам гл. — затварям врата.
за̀плѣскувам се гл. — държа се несериозно.
за̀пнем се гл. — спра се, захвана се.
за̀повртѣм се гл. — обръщам се и удрям със замах.
за̀пра̀зним гл. — 1) заемам празно място; 2) заемам съд с нещо, без да съм го напълнил до горе.
за̀пра̀йувам гл. — започвам да правя.
за̀ра̀бовам гл. — 1) започвам да сека; 2) правя резка на дърво.
за̀ран ж. р. — сутрин.
за̀ран нареч. — утре.
за̀рѣфлѣк м. р. — дантела на кърпа.
за̀сеги нареч. — засега.
за̀слѣнувам се гл. — прикривам се от дъжд или вятър.
за̀слѣнам, за̀слѣнем гл. — засланям, заслоня.
за̀та̀им гл. — 1) задушвам някого за гърлото; 2) замълчавам.
за̀тѣчам гл. — сварвам, заварям.
за̀трѣкнем се гл. — почвам да тичам.
за̀тур'ам гл. — сложа нещо някъде така, че не мога да го намеря.
за̀ту̀штувам се гл. — 1) задимявам се; 2) покривам се с облаци.

- заудоба м. р. — заплес, глупав човек.
 зафрѣсковам гл. — изговарям задно, увуоларно р. *Ристѣ ѓн малко зафрѣсковаше.*
 зафѹштовам гл. — захвърлям, запращам нещо.
 захарѹйя м. р. — човек, който обича сладки неща.
 зацапѹрим гл. — изоставям голямо парче от нещо за ядене.
 зацѹцам се гл. — запѣтя се.
 зашефѣл'увам гл. — фѣфля, говоря неясно. *Зѹби нѣмам, та зашефѣл'увам.*
 зашиткам гл. — забутам.
 зашл'ѹмувам гл. — ям бавно и продължително. *Откѹ си зашл'ѹмил.*
 зашто-пѹшто нареч. — на безценица. *Зашто-пѹшто нашите са купувѹле старѹто сѣме.*
 збрѹсам гл. — втвърдя.
 збѹтам се гл. — сблъскам се.
 зглѹп м. р. — става.
 згѹдим гл. — улуча.
 згрѹда ж. р. — къща.
 згрѹнем гл. — прегърна.
 згрѹам се гл. — падна, сгромолясам се.
 згурѣвина ж. р. — уригване от киселини в стомаха.
 здѣл'к'а ж. р. — сделка.
 здѣрем гл. — скъсам.
 здобѹем гл. — родя.
 здравѹвам гл. — поздравлявам. *Че приидеш да го здравѹваш.*
 зеленѹло ср. р. — 1) зелени плодове; 2) борови стѣбла.
 земнѹк м. р. — мазе.
 зѣр (тур.) част. — нима.
 зимѹска нареч. — през зимата.
 зѹме ср. р. — зима. *Зѹме голѣмо.*
 зингѹйя (тур.) ж. р. — скоба, която свързва оплена с оста.
 злин'ѹ ж. р. — зъл човек.
 знѹн'ѹе ср. р. — знаене. *През наше знѹн'ѹе бѣше Мацкѹрово.*
 золѹм (тур.) м. р. — пакост.
 зорѹ ж. р. — червенина пред изгрев слънце.
 зорледѹсувам гл. — измъчвам, карам някого насила да върши нещо.
 зѹрлем, зѹрле (тур.) нареч. — насила. *Ма'ка ми ме зѹрлем даде.*
 зорлѹйя (тур.) м. р. — човек, който се намира в нужда.
 зѹрно ср. р. — семе.
 ивѹ ж. р. — плачуща върба.
 ѹде дѹш — вали дѹжд.
 ѹдем гл. — ходя, отивам.
 ижжѣглим гл. — разпрягам говеда.
 избѣтѹим се гл. — изкалпазанвам се.
 извѹра ж. р. — извара.
 извѹдим гл. — разгледам всичко.
 извѹем се гл. — наплача се.
 извѹлним гл. — уволня.

- извоткин'а ж. р. — зелка, оставена за семе.
 извѣрнем гл. — обърна.
 издалѣк нареч. — отдалеч. *Издаляк гледаме, нема а.*
 издѣксувам гл. — издебвам.
 изѣсник м. р. — изедник.
 излачѣдим гл. — развалям някого, покварявам.
 ѝзлин'а се гл. — сменя си косъма.
 излѣчам гл. — извличам.
 измек'арин (тур.) м. р. — слуга.
 измек'арка (тур.) ж. р. — слугиня.
 ѝзмет (тур.) м. р. — работа. *Їа му чѣним цалио ѝзмет.*
 измѣтиште ср. р. — сляп цирей.
 измечѣк'а (тур.) ж. р. — слугиня, прислужница.
 измѣдрим гл. — измислям.
 измузѣм гл. — издоя.
 измучкавѣем гл. — изгнивам.
 изнѣдувам гл. — изнудвам.
 изоглѣвен прил. — 1) изпуснат; 2) глупав човек.
 изоглѣвеник м. р. — лош човек, разхайтен младеж.
 изрѣснувам гл. — пораствам на височина.
 изрѣснувам чешѣрите — ставам по-голям.
 изѣмувам гл. — измислям.
 изѣшувам гл. — 1) издявам; 2) изхлузвам.
 ѝкам гл. — викам.
 икѣм (тур.) м. р. — реколта.
 икиндѣйа (тур.) ж. р. — 1) закуска към пет часа; 2) време, когато слънцето клони да залезе.
 илѣвина ж. р. — несериозност, отпуснатост.
 ѝмам дни — още ще живея.
 имен'ак м. р. — именник.
 ин'а ж. р. — съвест.
 инѣт, инѣтин прил. неизм. (тур.) — твърдоглав.
 ѝнк'а (гр.) — фуния.
 искѣкнем гл. — изскоча.
 ислѣжим гл. — отбия военната си служба.
 исмѣкувам гл. — изсмуквам.
 испѣем гл. — 1) изпия; 2) изпуша. *Дванѣесе цигари испѣх.*
 истегѣрим гл. — ударя с дърво.
 ѝстемнина нареч. — от тъмно. *Излезѣла сам ѝстемнина.*
 ѝстинка нареч. — вярно е.
 ѝстреба гл. — потребям, има нужда от мен.
 истришѣк м. р. — последно дете.
 истрѣдувам се гл. — много се трудя, много работя.
 исфѣскам гл. — ударя неочаквано с прѣчка.
 исцрѣнем гл. — изчерпя.
 исчѣвам гл. — отгледам.
 ишѣрим се гл. — 1) разширявам се; 2) издува ми се коремът след преяждане.
 их ѣдам! междум. — жалко, язък.
 ишѣр м. р. — разширяване, подуване на корема след преяждане.

- йаа́тен* прил. — яздитен (за кон).
йабанџийа (тур.) м. р. — 1) другоселец; 2) чужденец.
йаглџк (тур.) м. р. — кърпа, с която се кланя булката на гостите, когато ги дарява.
йагништърник м. р. — помещение, в което стоят агнета.
йагодърник м. р. — място, където има много ягоди.
йадѐм гл. — ям. *Това̀ е курба̀но, че го йадѐме сѝте. Яде ме* — сърби ме. *Че се одръгна, че ме йадѐ.*
йадовѝт прил. — който лесно се ядосва.
йа̀к прил. — 1) здрав; 2) силен.
йа̀ко нареч. — много, твърде. *Он йа̀ко недочѹваше.*
йаловѝна ж. р. — женско агне над две години.
йамаџийа м. р. — лаком, алчен човек.
йа̀дтим се гл. — качвам се.
йашма̀к (тур.) м. р. — бяла кърпа за глава.
йа̀к (тур.) част. за отрицание — не.
йа̀ле-ма̀ле нареч. — горе-доле.
йормѐчки по̀ли мн. ч. — поли на риза със специална гъста бродерия.
йорнѐк (тур.) м. р. — образец.
йосма̀ (тур.) м. р. — скитник.
йосманлџк (тур.) м. р. — скитничество.
йосму̀вам гл. — скитам.
йуговьто нареч. — топло време, когато полъхва южен вятър.
йѹжина, ѹжина ж. р. — обед към три-четири часа (през лятото).
йѹк м. р. — 1) юг; 2) южен вятър.
йунѐ ср. р., *йунѐц* м. р. — мъжко теле до две години.
йунѝца ж. р. — женско теле до две години.
йурѹк (тур.) м. р. — овчар.
ка̀ нареч. — когато, както, откак, като, как. *Ка̀ ви ма̀к'а роди та̀квѝа. Ка̀ па̀зим не е станало золѹм.*
кабатлѝя (тур.) прил. неизм. — виновен.
кавьѝа (тур.) прил. — силен, здрав.
ка̀дѐ нареч. — къде.
ка̀дим гл. — пуша нещо, отпушвам.
ка̀дѹр (тур.) прил. — способен, годен.
казма̀ (тур.) ж. р. — търнокоп.
ка̀йл (тур.) прил. — съгласен. *Йа̀ не са̀м ка̀йл за та̀а работа-каквѹ, ка̀ко* нареч. — как. *Лѐле ка̀ко го изучѹва̀. Да ме видиш каквѹ дѹрва̀ вла̀чим.*
калабалџк (тур.) нареч. — много.
калбу̀р (тур.) м. р. — край на горнище на чорап.
калѝкам (гр.) гл. — живея криво-ляво.
калѹпим (тур.) гл. — измислям.
ка̀м, ка̀мо нареч. — къде.
камара̀ (гр.) ж. р. — продълговата купа сено или слама.
ка̀мбало ср. р. — камбана. *Ка̀мбало че дрѹнне.*
канат̀ (тур.) м. р. — странична част на сандџк на кола.

- кандйсвам* (тур.) гл. — 1) съгласявам се; 2) отстъпвам.
кантар (тур.) м. р. — кобилица на конска кола.
капа ж. р. — кожен калпак.
капецьк (тур.) м. р. — малка покрита дворна врата.
капйа (тур.) ж. р. — голяма дворна врата.
каравана (тур.) ж. р. — тава за печене.
кара-вара нареч. — след известно време. *Кара-вара па ги най-доа у Бдишкоф.*
кара-карашлѝк (тур.) нареч. — смесено.
карашѝчен (тур.) прил. — смесен. *Нѝгу е карашѝчно брашното.*
каргѝн (тур.) нареч. — нищо.
кас прил. — 1) къс; 2) беден. *Нйе нали сме каси, умирачката е нѝгу лесна.*
касавет (тур.) м. р. — грижа.
каскандйсвам гл. — карам се някому.
касканѝйа (тур.) м. р. — 1) лош човек; 2) скандалджия.
касоумен прил. — малоумен.
кат м. р. — пушек, дим.
катавец (итал.) м. р. — катинар.
катѝга нареч. — като че ли.
кафал м. р. — кавал.
качак (тур.) м. р. — рязан тютюн (обикновено контрабанда).
качѝр м. р. — овен с извити от овчаря рога.
качун м. р. — есенен минзухар.
каша ж. р. — компот.
кашкам гл. — 1) цапам нещо; 2) стривам картофи.
кашкѝтина ж. р. — нечиста жена.
кашмер (тур.) м. р. — срам.
каштодѝмник, каштодѝвник м. р. — къщовник.
каштодѝмница ж. р. — къщовница.
каштувам гл. — върша домакинската работа.
квѝкам гл. — клякам. *Ако квѝкнем, йѝ не моа а станем.*
кеайѝ (тур.) м. р. — по-стар овчар.
кебе (тур.) ср. р. — горна дебела дреха.
кекавец м. р. — лице от с. Мала църква или Бели Искър, което употребява частица за бъдеще време „ке“.
келепур (тур.) м. р. — полза.
кенар (тур.) м. р. — вълнена или копринена нишка в памучно платно.
кендра ж. р. — 1) панта на врата; 2) заядлив човек.
кендре м. р. — заядлив човек.
кендуал м. р. — физически и умствено недоразвит човек.
кепѝйа ж. р. — горна част на процеп.
керйѝа (тур.) ж. р. — наем.
кесе (тур.) ср. р. — портмоне.
кестремѝ (тур.) нареч. — 1) през прѝсти; 2) напреко.
кеф (тур.) м. р. — удоволствие, радост.
кибрѝтка ж. р. — клечка кибрит. *Дрѝснем сѝс кибрѝтката да видим.*
кйлнем се гл. — наклоня се, наведе се.

- кйнем* гл. — късам.
киселник м. р. — овче кисело мляко.
кйтка ж. р. — 1) китка; 2) ресни от вълна, които се поставят на ръкав на сукно.
киткондсец — който обича да се кичи с цвете.
клавене ср. р. — кълнене на картофи след посаждането им.
кл'амуцам гл. — клатушкам се на две страни.
клёкаф прил. — 1) негоден; 2) кривокрак.
клёковица ж. р. — пръчка от клек.
клёнсам гл. — скачам на един крак.
клёпош м. р. — плетена мъжка шапка.
кльмам гл. — 1) клатушкам се; 2) навеждам се на една страна.
клуба, клупа ж. р. — уред за измерване дебелина на дърво.
кл'увём гл. — кълва.
кл'укнем гл. — клекна.
кл'уч м. р. — 1) ключ; 2) горна става на долен крайник.
клъцамсеуглава — ядосвам се.
клъчйшта мн. ч. — коноп.
кован м. р., *наковалн'а* ж. р. — наковалня за коси.
кожин'ава ж. р. — козина. *Напрёт зёмаа кожин'ава от опашките.*
коца (тур.) нареч. — доста, много.
кокар м. р. — модел за бродерия.
кокурёк м. р. — кукуряк.
колесар м. р. — предна част на плуг с две колела.
колкаф мест. — колко голям.
колмавий мн. ч. — бродерия на кръгчета върху сукман.
комай нареч. — като че ли, май.
командим гл. — командвам.
комкамсе (лат.) — причестявам се.
компир (нем.) м. р. — картоф.
комшйк'а (тур.) ж. р. — съседка.
конак (тур.) м. р. — квартира.
коникод нареч. — много малко.
конопец м. р. — въже.
конустас (гр.) м. р. — иконостас.
копан м. р. — дърво, което само затваря вратата.
копач м. р. — мотика или търнокоп.
копачка ж. р. — търнокоп.
к'орпё ср. р. — малко тлъсто агне.
коруба ж. р. — 1) дървено корито от тънко дърво, което се употребява за поливане; 2) улей, който отвежда водата върху воденичното колело.
кодт предл. — при. *Кот чешмата. Да чуват, амà да чуват кот сйчко.*
котлёц м. р. — бримка.
котмач м. р. — вид ядене от мляко.
кофтёр м. р. — малка ламаринена печка.
кофчек м. р. — сандък за дрехи.
коцал' м. р. — плитка.

- кòцкар* (рум.) м. р. — нечестен човек.
кочкà нареч. — доста.
кочмàрник м. р. — място, където пасат кочове преди да бъдат събрани с овците.
кошàра ж. р. — постройка за коне, крави, овци.
к'òшк (тур.) м. р. — заградено чардаче пред вход на къща.
кошùл'а ж. р. — риза.
кошùл'к'о м. р. — млад човек.
крамàтим гл. — чупя кора хляб.
кревàт м. р. — легло.
крèцала мн. ч. — крака (укорно).
кривàци мн. ч. — криви пера от петел.
крìвим гл. — куцам.
крìшно нареч. — скрито, тайно.
кркàч м. р. — който обича да пие.
кр̀н прил. — който е със счупен рог.
кр̀пачìна ж. р. — кърпене, кърпеж.
кр̀к̀лìчина ж. р. — къртичина.
кр̀т м. р., *кр̀тìца* ж. р. — къртица.
к̀удим гл. — говоря лошо за млад човек, за да му попреча да се ожени.
купн'à ед. ч. — купуване. *Всичко е на купн'à.*
к̀упно нареч. — вкупом, общо. *Пол'ето ви казàх к̀упно. Глè-
даме к̀упно да си вечерàме.*
курбàн (тур.) м. р. — жертва.
куртà ж. р. — буря, напаст, нещо страшно.
к̀усам гл. — храня се с лъжица.
к̀утел м. р. — 1) голям или малък дървен хаван; 2) дървен цилиндричен съд за чукане на сол.
к̀утлица ж. р. — паница, която е под коша и пуска по малко жито върху воденичния камък.
куцгà нареч. (тур.) — доста.
к'ускàр м. р. — разхайтен човек, който пие.
к'устèк (тур.) м. р. — връв на цървули.
к'утèк (тур.) м. р. — бой.
к'̀утерица ж. р. — 1) неподвижна жена; 2) глава.
к'̀уштим гл. — блъскам.
к̀ът (тур.) нареч. — недостатъчно, малко.
ла̀говица ж. р. — широколистно дърво от рода на ивата.
ладовìт прил. — хладен.
ла̀док прил. — хлацък, студен.
лажìчàрник м. р. — дъска с дупки, на която се закачват лъжици.
лажлèтина ж. р. — лъжкиня.
лайг̀узìн (тур.) м. р. — хайлазин.
лак м. р. — малка горичка от лаговици (вид дърво).
лакардìйà (тур.) ж. р. — празна приказка.
лакàтичник м. р. — вятър, който духа откъм местността Лакатица.
ланк̀урим гл. — вода несериозен разговор.

- л'апарà*, *л'апа̀ндра* ж. р. — палавник, размъкнат човек.
л'ап̀уца м. гл. — говоря несериозно.
лèжак, *лèжек* м. р. — мързелив човек.
лежак̀ин'а, *лежек̀ина* ж. р. — мързелана.
лейг̀узина (тур.) ж. р. — хайлазка.
лек̀вен прил. — лековит.
л'ел'à ж. р. — леля.
лèле междум. за изненада и очуда. — *Лèле, каквò работиме!*
л'ел'̀йн м. р. — съпруг на лелята.
леп (срб.) прил. — хубав. *Лèпа пèсен пòдх'а*.
лес̀ица, *лесичèтина* ж. р. — част от задния колесар на кола.
лèста се гл. — пазя се от работа.
ли част. за потвържд. — нали. *Ли сме си свòи*.
ли съюз — или.
лй̀врим се гл. — умилквам се, подмазвам се.
лимè ср. р. — парче съсирена кръв.
лй̀ни се гл. — сменя си косъма (за животно).
литàк м. р. — женска дреха без ръкави.
лй̀тра ж. р. — ритла.
лоб̀ут (тур.) м. р. — бой.
локàн' м. р. — голяма локва.
локмà ж. р. — винт за притягане на колело за ос.
лòмпар м. р. — разпуснат човек.
лòнгур прил. неизм. — лаком.
лòп'ак м. р. — лаком човек.
лубен̀ица ж. р. — диня.
л̀узнем гл. — ударя силно.
л̀уснем гл. — ударя.
л'̀упа дàш — вали силен дъж.
л̀упим гл. — 1) беля; 2) бия.
л'утàр м. р. — 1) вид бор, който лесно се цепи; 2) човек, който бързо се сърди.
л'̀утим се гл. — сърдя се.
л̀òпка ж. р. — кичурче вълна, пашкулче.
л̀òскафче ср. р. — сърмено ширитче.
маанà (тур.) ж. р. — недостатък, кусур.
маглов̀ит прил. — мъглив.
ма̀гнем гл. — мигна.
мадàн (тур.) м. р. — самоков.
мацàрец м. р. — жител на село Мацаре.
мазà (тур.) ж. р. — мазе, зимник.
ма̀зало ср. р. — бъркотия.
ма̀зна меруд̀ийа ж. р. — магданоз.
маз̀ница ж. р. — кръв, лимфа.
макàрчи — 1) част. — нека. *Макàрчи и главàта да си отк̀ине;*
 2) съюз — въпреки че.
макàс (тур.) м. р. — част от предния колесар на конска кола.
ма̀ксус (тур.) нареч. — нарочно, умишлено.
мал (тур.) м. р. — наследство.

мал' м. р. — голям дървен чук за цепене на дърва, направен от пън.

малак сѣчко, малио мѣсец м. р. — м. февруари.

малио прѣс м. р. — кутре.

ма̀нувам гл. — оставям.

мандало (тур.) ср. р. — желязо, с което се затваря врата.

ма̀нца ж. р. — ядене.

ма̀не част. — гальовно обръщение към по-млади.

ма̀нем гл. — остава.

манѣнко нареч. — малко.

манѣчок прил. — малък.

маравѣн'ак, маравѣн'ок м. р. — мравка.

маравѣн'арник м. р. — мравуняк.

ма̀ре част. — за обръщение с тон на яд.

ма̀ри част. — обръщение към жена. *Па да до̀йдеш, ма̀ри, у мѣнека.*

ма̀ринче част. — за обръщение към младо момиче.

марѠк м. р. — котарак.

масра̀ф (тур.) м. р. — разноски, труд.

мастѣя ж. р. — разхайтена жена.

матапчѣя (тур.) м. р. — шегобиец.

ма̀тор м. р. — овен на четири години.

ма̀це част. — обръщение към дете.

ма̀чка ж. р. — котка.

мачка̀рник м. р. — отвор, изрязан на вратата, за да излизат котките без да им се отваря.

машу̀рки (тур.) мн. ч. — малки маши за взимане на огън за цигара.

мѣл'ница ж. р. — воденица.

мѣнтѣ (тур.) ср. р. — горна мъжка или детска дреха с ръкави.

мѣра (тур.) ж. р. — общинско пасбище.

мѣрвѣ ср. р. — малко парче месо, мръвчица.

мѣреклендѣсвам се (тур.) гл. — имам желание за нещо.

мѣрим си опашката — правя си сметка.

мѣртѣк (тур.) м. р. — тънка греда.

мѣсатник м. р. — котел, който събира 25 литри и се употребява при месене.

мѣснѣци мн. ч. — месни заговезни.

мѣцам гл. — продумвам.

мѣша̀вина ж. р. — 1) взимане-даване; 2) месене, размесване.

мѣшам гл. — смесвам.

мѣшам се — мѣся се, бъркам се. *Алѣ се мѣшаме с хора.*

мѣшин'ак м. р. — корем (подигравателно).

мѣша̀ф прил. — сяп.

мѣлостѣвен прил. — милостив. *Рѣтко са мѣлостѣвните.*

мѣтро̀фче ср. р. — димитровче (вид цвете).

мѣш м. р. — мишка, плъх.

мѣшка ж. р. — мишница. *Една̀ дрѣа и нѣя пот мѣшка нѣси.*

мѣладин'а ж. р. — младост. *Мѣладин'ата ми о̀идѣ у ѣа̀дове.*

мѣладожѣн, мѣладожѣн'а м. р. — младоженец.

- млѣснем* гл. — ударя внезапно (с опакото на ръката).
модар прил. — син. *Модра врѣф*.
модрин'а ж. р. — синина. *Би ѝа, би ѝа, само модрини ѝа на-
 прави*.
модроок прил. — синеок.
мокрин'а ж. р. — мокрота. *Ногу мокрин'а беше*.
мокрица ж. р. — мочурище. *Їа чѣх да ѓрем, амѧ лѧша мо-
 крица нѧвата*.
молитвим гл. — чета молитва на нещо. *Лѣбо че молитват*.
мол'ус м. р. — мързелив, небрежен човек.
мѧме част. — обръщение към жена. *Мѧме, идѧх за макарѧ*.
момл'аче ср. р. — девойка, която почва да се момее.
монѧсто ср. р. — мѧнисто.
мордѧрим (тур.) гл. — мърся.
мѧре част. — обръщение. *Мѧре, сѧнове не са гледѧле, как ѝѧ
 мак'а си*.
мохтурин, мохтур (тур.) м. р. — заплеснат човек.
мрѣва ж. р. — парче месо, мрѣвка.
мрѣл'ам гл. — цапам.
мрѣл'ѧндра м. р. — мрѣсен човек.
мрѣл'ѧф прил. — мрѣсен, неумит.
мрѣл'о м. р. — мрѣсен, неумит човек.
мрѣл'ѧтина ж. р. — замърсено място.
мрѣсл'ѧк м. р. — мрѣсен парцал. *Отвлѣкоа ме кѧтѧ мрѣсл'ѧк
 от една свѧдба*.
мѧам гл. — 1) ям. *Мѧам лѣп*; 2) муча.
музѣм гл. — доя.
мукаѣт (тур.) прил. неизм. — способен.
мукаетлийа (тур.) м. р. — способен човек.
мѧкома нареч. — мѧлчешката.
мѧн'ѧф прил. — пипкав, несръчен.
мурабѣт (тур.) м. р. — гурбет.
мурафѣт (тур.) м. р. — умение.
мушебѧк м. р. — парче с шарка, което се зашива на пазвата на
 мѧжка риза.
мѧшкувам гл. — мушвам.
мушмурѧк м. р. — дявол, шмекер.
набеда ж. р. — набеждаване.
набрѣдѧло ср. р. — част от стан, на която се слага бърдото.
набумбарѧм се гл. — напервам се, наежвам се.
нав'ак м. р. — таласѧм.
навѧл'ам гл. — натискам.
навѧло нареч. — направо.
навѧм нареч. — насам.
наверѣ нареч. — напразно.
навѣт прил. — наведен.
навѧдим се гл. — навеждам се.
навѧй м. р. — приспособление за навиване основа за платно.
навѧнка нареч. — навѧн.

- навòтам* гл. — навивам навуца около краката си.
навòште ср. р. — навуца.
наврèменувам гл. — успявам, догонвам, наваксам. *Ий че наврèмè, ако и да сам останал.*
наврòтам се гл. — навъртам се, обикалям около.
навòрнем гл. — отбивам. *Навòрнемè водата, па плìскаме.*
наглòтам се зелèни жабèта — напата се. *Наглòтах се зелèни жабèта с тòа човèк.*
нагнем гл. — 1) нагъна; 2) започна.
нагòр нареч. — нагоре. *Па трòгнàме нагòр полèка.*
нагòр-надòл нареч. — нагоре-надолу. *Сè че дрицатè нагòр-надòл.*
нагрòна гл. — нахълтам, навляза.
надвòрка нареч. — навън. *Ий пèрем надвòрка.*
надйрим гл. — намеря.
надòл, надòле нареч. — надолу.
наèдно съюз. — заедно. *Не йскаме да седимè наèдно.*
наем гл. — намеря.
наенàш нареч. — наведнъж.
нажйкам гл. — 1) набия; 2) намокрям. *Нажика ме даждò.*
нажугам се, нажукам се гл. — напивам се.
назламò (тур.) нареч. — набързо.
назòрим гл. — насиля.
наймам гл. — леко накуцвам. *Òти наймаш?*
найдувам гл. — намирам. *Фрòли прèt тебе, за да найдеш зат тебе.*
накальч нареч. — накриво.
накован'а ж. р., *кòван* м. р. — наковалня за коси.
накрòстица нареч. — кръстосано.
налаган пипèр м. р. — туршия.
намèскин'а ж. р. — втора съпруга, след като първата е умряла.
намештàвам гл. — настанявам.
намодрèйа гл. — посиня от студ.
намòрл'ам гл. — нацапвам.
нанадòлека нареч. — нанадолу.
наòдовам гл. — намирам.
наòкол, наòколо нареч. — наоколо.
наонàм нареч. — насам. *Еднò натàм, еднò наонàм.*
надчила мн. ч. — очила.
нападим гл. — изпъждам.
напйн'ам гл. — напъвам.
напйрам гл. — набивам.
напòл'к'а ж. р. — зашито на риза парче, което се показва под сукмана.
направим самнèние — усъмня се.
напрèвар нареч. — 1) в надпревара; 2) напреко.
напрèдим гл. — напредна.
напреждй нареч. — напред, по-рано. *Напреждй казубах, откà. ме убия жàлбите, забуварйх ги.*

- напресѝка* нареч. — безцелно.
напрѣт, напрѣш нареч. — преди, по-рано.
нара̀квица ж. р. — плетени ръкавели, носени от жените.
на̀ръче ср. р. — количество, което може да се обхване с две ръце.
на̀ръчен прил. — удобен. *Тѝа срѣп е нѝгу на̀ръчен.*
на̀сѣштам гл. — усещам.
на̀сил'авам гл. — насилвам.
на̀скѣл'увам гл. — 1) нареждам дърва; 2) нахоквам публично.
на̀слѣна гл. — сложа вода на огън да се грее.
на̀сметѣм се гл. — объркам се.
на̀сѣлмѝ (тур.) нареч. — безредно.
на̀тѝм-на̀вѝм нареч. — насам-натам.
на̀трѣпнем гл. — намръзна.
на̀тѝкнувам гл. — 1) натъквам се; 2) натяквам.
на̀уч м. р. — морков.
на̀филѣ (тур.) нареч. — напразно.
на̀шѣкнем гл. — навехна, изкълча.
на̀шѣл си црѣква да се крѣстиш — не си сполучил там, където си се хванал за работа.
на̀шенец м. р. — човек от нашето село.
на̀вѣста ж. р. — булка, женена жена.
на̀вѣшто мест. — нищо.
недо̀да̀гоф прил. — недъгав. *Свѣкор ми недо̀да̀гоф бѣше.*
нѐк част. — не. *Ка̀то си рѣче нѐк та нѐк.*
нѐкогаш нареч. — понякога. *Па ѝйде и вересѝя нѐкогаш.*
нѐмѝжем гред да си зѣмем — нищо няма да получи. *Што са стисливи, от там и гред не мѝжеш а си зѣмеш.*
нѐмѝй част. — недей. *Нѐмѝй, че те увѝпе прасѣто.*
нѐпогѝда ж. р. — неразбирателство.
нѐсврѣзан с акѣло — ненормален.
нѐсплѝтен прил. — безплатен.
нѐфѣлен (тур.) прил. — лош.
нѝ вѝрен, ни пѣчен — никакъв. *Не а ѝскам нѝ вѝрена, ни пѣчена.*
нис предл. — из. *Акѝ го фрѣлеше нис скалѝте.*
нѝшѝн м. р. — дар, който се дава като съгласие на годеник.
но̀га и нѝга ж. р. — 1) крак; 2) част на шейна, свързваща плазичите със сандъка.
но̀га̀вица ж. р. — кожено навуще.
но̀ф мѣсец м. р. — новолуние.
но̀ф-новиш'тѝф прил. — съвсем нов. *Дѝдох му нѝви-новиш'тѝви чешѝре, а ѝн ги скинал.*
но̀шк'а нареч. — нощем.
но̀штѣвам гл. — ношувам.
обѣ̀дувам гл. — обядвам.
обзѝнем гл. — обхвана със зъби. *Тѝа го обзѝна.*
обзѣ̀ртам се гл. — озъртам се.
обѝдем гл. — навестя, обходя, споходя.
ѝбичен прил. — любим, драг. *Детѣто то че ти е ѝбично.*
облѝгам се гл. — обзалагам се.

- облачим* гл. — обличам.
облачи се гл. — заоблачава се. *Облачи се небето.*
обдор м. р. — помещение за добитък.
оборційа м. р. — гледач на коне в ТКЗС.
обрас м. р. — лице.
обрйчам гл. — обещавам.
обрйшем гл. — обърсвам.
оварда (тур.) м. р. — щедър човек.
овдѐве нареч. — преди малко.
овлагнувам гл. — овлажнявам. *Баруто овлагнува.*
огън м. р. — огън.
огласим се гл. — обаждам се, извиквам силно. *Ние одонат се огласиме.*
огнйло ср. р. — огниво.
ограгорйм се гл. — умълча се.
оградйсам (тур.) гл. — получавам копривна треска от ядене
огрoшим гл. — вкарвам в разноски. *Че го огрoшите.*
одайа (тур.) ж. р. — стая.
одалек нареч. — отдалече.
оданат нареч. — оттатък.
одбйрам гл. — 1) разбирам; 2) отбирам.
одгрáда ж. р. — бродерия по долния край на чорап до стъпалото.
одвйем гл. — надвия, свързва двата края. *Ем пенциѝа зйма, ем работи у гáтеро мáжо, ем пà не мóжеме да одвйеме.*
одвърнем гл. — 1) отбия вода; 2) отговоря.
одевам гл. — вдявам. *Одевам у йгла.*
одеве нареч. — преди малко.
одѐка нареч. — откъде.
однадвóрка нареч. — отвън. *Однадвóрка че го унесѐме.*
одоват нареч. — оттатък.
одонат нареч. — от другата страна; оттатък.
одордйсам гл. — успявам да излъжа.
одотóчка нареч. — преди малко.
одóцнувам гл. — закъснявам.
одрапам гл. — одраскам. *Одрапà го мѐчката.*
одрѣгнем гл. — почеша. *Че се одрѣгнем, че ме йадѐ.*
оцак (тур.) м. р. — 1) огнище; 2) голямо семейство, задруга.
оцаклийа (тур.) м. р. — член на голямо семейство.
оцйкам се гл. — набия. *Йà че му се оцйкам.*
оцусам гл. — запиля се някъде.
осѐмнем гл. — измръзна.
ожйкам гл. — изям.
озгòр нареч. — 1) отгоре; 2) освен. *Па озгòр на товà и крѣпа ти врѣзýва на очите.*
оздòле нареч. — отдолу.
òйдем гл. — отида.
окадим се гл. — мярна се.
окасл'òк м. р. — малко, късо дърво за горене.

- ока̀снѹвам гл. — закъснявам.
 ока̀т прил. — човек без умствени и физически недостатъци. *Он е ока̀т човек.*
 ока̀там гл. — оправя се.
 окѣ̀сувам гл. — увисвам.
 окл'ондувам гл. — уключвам.
 окнувам гл. — викам.
 о̀коле нареч. — 1) по заобиколен път; 2) наоколо.
 окрѣ̀вувам гл. — окуцявам.
 ола̀бувам се гл. — отпускам се. *Подѣ̀ржа̀ме ѿа ма̀лко, па се ола̀би на па̀теката.*
 ол'у̀ним гл. — обеля. *Прѣ̀т си ол'у̀ни.*
 ома̀ненко нареч. — много малко.
 ома̀шок м. р. — здрава и права тояга за бой.
 омизаровѐем гл. — обеднея. *Ели омизаровѐх.*
 о̀мл'ас м. р. — вид, образ. *От стра̀х загубѣ̀ о̀мл'ас на човек.*
 он'а̀-ден нареч. — онзи ден.
 она̀ка̀ нареч. — иначе.
 оно̀дем гл. — правя, върша.
 оно̀лко нареч. — иначе.
 опа̀чѣ̀чки нареч. — наопаки.
 опа̀шѝна ж. р. — стърчишка на кола.
 опѐт прил. — опак, който мъчно се съгласява.
 опѣ̀нок м. р. — царвул.
 оплѐн м. р. — част на кола.
 оплѣ̀знем се гл. — отплъзна се.
 опра̀вен прил. — готов, оправен.
 опра̀вно нареч. — 1) грижливо; 2) на ред.
 опра̀шувам гл. — питам, разпитвам.
 опрега̀ч м. р. — тясна престилка, която се носи от булки и млади жени.
 опѣ̀знем гл. — изпусна ненадейно.
 о̀ра мн. ч. — люде.
 ора̀та̀ (гр.) ж. р. — приказване, приказка.
 ора̀тим (гр.) гл. — говоря.
 ора̀тн'ак м. р. — разцепена тояга, в цепнатината на която се слага слама, запалва се и се върти на заговезни.
 орнѣ̀ца ж. р. — нива, оставена за угар.
 орта̀к (тур.) м. р. — съдружник.
 ортома̀р м. р. — юноша (с пренебрежителна отсенка).
 осо̀е ср. р. — усойно място.
 осойа̀к м. р. — усойно място в планината.
 остра̀нок м. р. — климийа за шейна.
 острѐн'ѣ̀ ср. р. — острие.
 ота̀ва ж. р. — трева, израснала след първо косене.
 ота̀мнем гл. — избавя, отърва, отнема.
 ота̀т нареч. — от там, от другата страна.
 ота̀тки нареч. — от там.
 отва̀дим гл. — извадя от нещо малко.
 отва̀дим се — отдръпна се.

- отертѝним* (тур.) гл. — наредя. *Ий че го отертѝним.*
отет прил. — който мъчно се съгласява.
оти, *от* съюз — 1) защо. *Като не знаеш, от си не трдеш?*;
 2) защото. *Оти ме нашла прдста.*
отка нареч. — откогато. *Апашлѝк не е станало отка пазим.*
откат нареч. — откакто. *Педесе и седам годин откат е наводненнето.*
откелддсвам гл. — отървавам.
откѝнем гл. — откъсвам. *Макарчи и главата да си откѝне.*
отлѝчим гл. — отлъчвам.
отлѝчен прил. — различен. *Да не са ни децата отлични от народо и онѝ да ѝмат.*
отклѝн'ам гл. — премахвам клетва.
откокна гл. — отскоча. *Откокне копачо.*
отлѝмувам гл. — отчупвам.
отмет м. р. — отмятане.
отмиткам гл. — запиля се на някъде.
отѝк, м. р., *отѝка* м. ж. р. — ръкав на река.
отрайем се гл. — омълчавам се. *Отрай се, ништо не рече.*
отрѝф м. р. — отрова.
отрѝчим гл. — изтичам.
отсѝтре нареч. — от сутринта, от сутрин.
оттога нареч. — от тогава.
отцапарим гл. — отрежа голям къс.
офѝсвам гл. — изяждам всичко.
оцаждам гл. — изцеждам.
оцѝним гл. — пазаря, глава.
оцѝтра нареч. — сутрин.
очѝям гл. — развалям.
очешувам гл. — 1) изяждам нещо до край; 2) почесвам.
очовѝдец м. р. — очевидец.
очоф м. р. — втори баща.
ош съюз — още.
ошѝл'к'а ж. р. — хлъзгаво място.
ошѝл'увам се гл. — хлъзгам се.
ошамарим гл. — ударя шамар.
ошевица ж. р. — ивица шарен домашен плат, която се зашива към предната горна част на риза.
ошегатувам гл. — променям си външния вид; 1) осакатявам.
ошѝш'увам гл. — 1) изяждам нещо до край; 2) свършвам до край.
на съюз — пък. *За тебе на да нема и леп.*
пазвѝ ср., р. *пазуарник* м. р. — къс копринен или памучен плат, който се пришива към предната горна част на сукман; нагрѝдник.
пазим гл. — помня. *И дедѝ ми не пазѝ когашно е това село.*

- пай* (тур.) м. р. — определено място за косене.
пайанта ж. р. — нещо слабо, нездраво.
пайтак (тур.) м. р. — човек, недорасъл физически.
паладийа, палад'а (гр.) м. р. — палавник.
паламар, паламарец (гр.) м. р. — гвоздей.
паметивек, пантивек нареч. — отдавна.
панк'ам гл. — моля настоятелно с плачлив глас, хленча.
пармак (тур.) м. р. — ограда от дъски.
патлицан (тур.) м. р. — червен домати.
патон м. р. — таван.
пашкул' (тур.) м. р. — парцал, дрипа.
пашкул'иф (тур.) прил. — парцалив, дрипав.
пекл'а ж. р. — дарове, които се дават от зетя на родителите на момата при свадба. *За пекл'а обуфки купува.*
пенцар, пенцер (тур.) м. р. — прозорец.
пен'уга ж. р. — стар, изгнил дънер на бор.
пен'уха ж. р. — отрязани дърва.
пёр'а мн. ч. — бродерия по краищата на кърпа, с която се кланя булката като дарява гостите.
перал'к'а ж. р. — бухалка за пране на дрехи.
ператник м. р. — котел, който събира 50 литри; употребява се за бачуване.
первас (тур.) м. р. — вътрешната част на дървената рамка на прозорец.
пергел (тур.) м. р. — уред, с който се измерва изработената от кооператорите земя.
пердашим (тур.) гл. — 1) удрям, бия; 2) ходя бързо.
перде (тур.) ср. р. — дървена врата или плет за заграждане на овце.
пердѹх м. р. — перушина.
перекенде (тур.) ср. р. — 1) нива в землището на друго село; 2) недодялан човек.
перустийа ж. р. — разхайтена жена.
песница ж. р. — юмрук.
петок м. р. — петък.
петок — ден, през който се пости.
пешак м. р. — пешеходец.
пием гл. — 1) пия; 2) пуша. *Пием тутун'.*
пипкам се гл. — работя бавно, несръчно.
пипон' м. р. — пъпеш.
пиш м. р. — преграда за заприщване на река.
пйшим гл. — заприщвам вода.
пйшкам гл. — пъшкам.
пишкйн (тур.) прил. неизм. — остър, лют, наперен.
пйшл'ак м. р. — клечка, която съединява отделните наплати на колело.
плавец (нем.) м. р. — молив.
пламник, пламик м. р. — пламък.
планина ж. р. — ливада в гората.
плацѹка м. р. — несериозен човек.

пл'ацѝкам гл. — 1) изгряя, пляскам във вода; 2) приказвам много.

пл'а́чем се гл. — оплаквам се. *И́й се не пл'а́чем от дец'ата.*

пл'евн'а ж. р. — помещение за добитък и овце.

пл'ѝвам гл. — плувам.

пл'ѝскам гл. — поливам. *Пл'ѝскам з'ел'е.*

пл'иск'а́ч м. р. — дървен съд във форма на гамбура, с който се полива.

пл'от м. р. — плет.

пов'ивам гл. — завивам.

повод'ило ср. р. — колан от цветна прежда, носен от момите на хоро.

поврат'ул'к'а ж. р. — дърво, с което се обръща предното кросно на стан.

повр'штам дума — 1) отговарям; 2) не търпя забележки.

пог'а́ча ж. р. — пита.

пог'ин'а́ч м. р. — човек, който подкарва овците.

пог'одим гл. — 1) намеря. *Не мога да пог'одим к'шитата;* 2) улуча.

подбр'адник м. р. — 1) долна част на ярем; 2) наниз от рубчета, който се слага на главата на булка.

подгр'ѝбувам се гл. — навеждам се, за да стъпи някой на гърба ми и се качи някъде.

подз'емн'ушка ж. р. — тунел под земята.

подношка ж. р. — стъпало на стан.

подойница ж. р. — овца, чието агне е заклано.

подракаф м. р. — долната страна на ръкава.

подуд'ари гл. — възпалява се (за виме на овца).

п'дем гл. — пея.

поз'етен прил. — доведен като зет.

пок'ладѝ мн. ч. — заговезни.

покр'ива ж. р. — коприва.

пол'азим гл. — посещавам пръв, обикновено на Игнажден.

пол'ак м. р. — полски стражар.

пол'енка нареч. — полекичка.

пол'ожен прил. — възложен. *Ак'о не давам колко ми е пол'ожено, н'ека ме об'есат.*

пол'омувам гл. — счупвам.

пол'упка ж. р. — 1) похлупак; 2) топла тухла, която се поставя за загряване при настинка.

пом'а́новам гл. — не се съгласявам. *Онов'а помаанов'а па кандис'а.*

пом'а́лник м. р. — съд за храна на свини.

пом'инвам се гл. — умирам.

пом'инем гл. — преживея.

пом'ѝфка ж. р. — 1) парцал за миене на чинии; 2) нечиста жена.

поп'арник м. р. — попара от царевичен хляб с мас, пръжки и кисело мляко.

пор'едим — 1) нареждам едно след друго; 2) помолвам някого да свърши нещо.

- порѡден* прил. — роден един след друг.
посипа̀л'к'а ж. р. — лопатка за огън.
послѡдок м. р. — плацента.
поснин'а ж. р. — постна храна. *И до сѡга сам на поснин'а.*
постѡ ср. р. — малка купа сено.
постилчѡ ср. р. — възнено парче, което се слага в царвула;
 подлога.
потегарим гл. — открадна.
потѡгл'ица ж. р. — дишло на шейна.
потѡн м. р. — таван.
потпир м. р. — подпора.
потпрѣнкувам гл. — мрънкам, мърморя.
почтумй мн. ч. — окапване на вълната на овча кожа.
правѡн нареч. — преди, не много отдавна.
правѡш м. р. — бродерия по долния край на сукман.
правин'а ж. р. — правда. *Да ме бѡсат за правин'а.*
празниште ср. р. — празен съд.
пранга (тур.) ж. р. — белезник.
праф прил. — справедлив.
прашам гл. — питам. *Когѡ дѡе умирѡчката не праша.*
прашл'йф прил. — прашен. *На к'ѡшко е прашл'йво.*
прѡбир м. р. — 1) шарка на чорап между стъпалото и горнището; 2) начин на тъкане.
прева̀дим гл. — 1) извадя втори път пръчки от едно и също дърво; 2) прекопирам.
прѡг'е нареч. — преди, по-напред.
прѡден прил. — предишен.
прѡдовѡл'им гл. — продоволствувам.
прековани колвамй мн. ч. — вид бродерия на сукман.
прѡкоп м. р. — изкоп, окоп.
прекупник м. р. — търговец.
премака̀рувам гл. — премълчавам.
према̀чим гл. — преживявам.
прѡмус м. р. — доене на овци, за да се установи колко мляко дават.
прѡдим гл. — пребродя.
прѡот м. р. — брод.
прѡседл'йф прил. — вдлъбнат (за гръб на кон).
прѡчица м. р. — праичо.
прѡчник м. р. — напречно дърво на дървена ограда.
прѡщѡлник м. р. — три реда стари пари, които се слагат на челото на булка.
пригнетѡм гл. — притисна, попритънкам.
приголемшко нареч. — доста голямо (за предмети).
прида гл. — отида при нещо. *Приѡ си дл'упи!*
придлибочко нареч. — не много дълбоко.
прика̀ткам гл. — обръщам и събирам в кръг сено за доизсушаване.
приквечер нареч. — привечер.
приквечерй се гл. — стъмни се.
прикметим гл. — докарам близо при нещо.

- прилегат* прил. — на когото всичко приляга, хубав.
прилйкам гл. — приличам.
прилйчен прил. — хубав. *Едѣн прилйчен маи.*
приманѣнко нареч. — доста малко.
примѡл'им гл. — помоля. *Та че ви се примѡл'им.*
присѡе ср. р. — място в планина, което се огрява от слънце.
пристѡвувам гл. — приготвям ядене.
прйт'к'а ж. р. — пръчка, колче, около което се увиват растения.
прѡдаф м. р. — продам.
прѡкиш м. р. — прокиснало мляко или сирене.
прѡлѣбраница ж. р. — греда на долния край на ритли.
промѣшн'увам гл. — променявам. *Да има да го промѣшн'увам.*
прорѡбок м. р. — триъгълна изрезка отзад на чешири.
прѡтокл'йф прил. — бавен, проточен.
прѡшѣтнем гл. — поразходя.
прѡшѡпа гл. — протича вода от чучур.
прѡвѣн нареч. — най-напред.
прѣжено ср. р. — каша с прѣжки и брашно.
прѣкнем се гл. — родя се, появя се на свят. *На когѡ се прѣкнѡхте такѡа* — на кого се метнахте.
прѣн'ар, прѣрн'ар м. р. — суха хвойна.
прѣчнем гл. — 1) изправя се, застава прав; 2) разбутам огън, за да се разгори.
пѡл' парѡ — нищо. *Нѣма пѡл' парѡ и пѡ пошѣл на пазѡр.*
пѡл'пас м. р. — нисък плетен кош без дрѣжка.
пѡно и рѡвно — всичко хубаво. *Тѡ да не мѡслиш, че сѣкиму е пѡно и рѡвно, та ни си се заоплакѡа.*
пунавѣем гл. — оставам малък, не раста. *От рѡбота чѡвѣк пунавѣе, а не убавѣе.*
пуплѣ ср. р. — вид бродерия: шити малки кръстчета.
пѡр'ак м. р. — мръсен човек. *Ѳстави, тѡя женѡ е пѡр'ак.*
пурйа ж. р. — част на колело.
пѡнувам гл. — 1) удрям; 2) падам.
рабѡтим гл. — 1) работя; 2) правя. *Лѣле, какво рабѡтите.*
рѡдим — работя. *Требе да рѡдим.*
ражнйште ср. р. — пръчка на ритла.
разбѡй м. р. — стан за тъкане.
рѡзгеле (тур.) нареч. — точно на време, точно на място.
разгрѣбам гл. — 1) разгребвам с гребло; 2) приготвям се за нещо. *Ѳди тѡм, ѡн разгрѣба за тѣбе.*
раздѡдим гл. — разделям.
раздѣл'увам гл. — разделям.
разигрѡвам си кон'ѣте — правя каквото искам.
разлйчам гл. — развличам. *Разлѣкъл се кѡтѡ мѡрова смѡла.*
разлѡмим гл. — разчупя хляб.

- размáнувам* — отлагам една работа от днес за утре.
размáнувам се гл. — размахвам се.
разòкаф прил. — 1) кривоглед; 2) несериозен, глуповат.
разрòзувам гл. — разравям.
ракáтка ж. р. — глинено гърне с дръжка отгоре.
ракòл'к'а, рькòлк'а ж. р. — ръкойка.
ра̀пам гл. — 1) Удрям, с нещо остро. *И он коту̀ йа̀ ра̀па̀ по̀ глава̀*; 2) рьфам.
ра̀пòн' м. р. — ряпа.
раска̀ла̀ба̀ла̀л̀чу̀вам се гл. — разполагам се.
расòл м. р. — кисело зеле.
ра̀ста̀нем се гл. — разделя се. *И се з̀ ду̀ша̀ ра̀ста̀на̀.*
ра̀ста̀òчник м. р. — част на кола.
расчѐта̀л'у̀вам се гл. — ставам на четал.
расъ̀нушка ж. р. — разсънване. *Ва̀рима̀ сѝ ца̀рѐвицѝ за̀ ра̀с̀съ̀нушка̀.*
ра̀ту̀вам гл. — боря се.
ра̀ча гл. — искам, съгласен съм.
ра̀чй̀ци мн. ч. — част на плуг.
рѐвèм гл. — плача.
рѐн м. р. — тъга, жалба, мъка. *Мла̀дин'а̀та̀ мѝ ой̀дѐ у̀ йа̀до̀вѐ, у̀ рѐновѐ.*
рѐса̀ ж. р. — ресна.
ро̀днѝна ж. р. — 1) роднина; 2) род.
ро̀п м. р. — пленник. *Ѝ ро̀б̀ го̀ фа̀та̀а̀.*
ру̀ба (тур.) ж. р. — дреха.
ру̀бим гл. — 1) обелвам; 2) чистя от прах.
ру̀чам гл. — ям.
ру̀ча̀н'е ср. р. — ядене.
ру̀чо̀к м. р. — 1) ядене към 9—10 часа; 2) време около 9—10 часа. *Ру̀чо̀к̀ ста̀на̀ло̀.*
ру̀нчим се гл. — 1) закачам се; 2) хленча за нещо продължително време.
са̀ нареч. — сега. *Са̀ им̀ бѐшѐ рѐдò.*
са̀ба̀ле (тур.) ср. р. — сутрин.
са̀ва̀к (тур.) м. р. — специална дъска, която затваря и отваря корубата на воденица.
са̀гма̀л (тур.) съб. — стадо дойни овци.
са̀гма̀лй̀ца (тур.) ж. р. — овца на тригодишна възраст.
с'а̀гна̀ прил. — която ще има агне (за овца).
са̀дѐ (тур.) нареч. — само, единствено.
са̀ца̀к (тур.) м. р. — трикрака или четирикрака скара, на която се поставят съдове над огън.
са̀йва̀н (тур.) м. р. — навес за пазене на сено.
са̀ка̀лдѝсу̀ван'е ср. р. — притеснение, скука.
са̀кам гл. — искам.
са̀кла̀ма̀ (тур.) ж. р. — притеснение, скука, гнет.
са̀ла̀м (тур.) прил. — хубав, добър, здрав.
са̀лма̀ (тур.) нареч. — безредно, през пръсти. *Ка̀ра̀ на̀ са̀лма̀.*

- саморасл'ак* м. р. — дърво, което е поникнало само.
сани мн. ч. — шейна.
санка ж. р. — дърво на шейна, по което тя се плъзга; плаз.
сановит прил. — сънен.
сантин м. р. — черна лента, която се поставя на долния край на бръчник.
сарък (тур.) м. р. — напречно дърво в стая, на което се простират дрехи.
саче (тур.) мн. ч. — трески.
сачол'ок м. р. — трески.
сбрусам се гл. — втвърдя се
сведём гл. — 1) наведа; 2) доведа. *Епа оти и неа не сведе некой пѣт?*
свѣт м. р. — 1) свят; 2) хора. *Па цѣло лѣто работѣх на свѣтѣ.*
свѣшник м. р. — свещник, в който се поставя борина за осветление.
свилен прил. — копринен.
седѣм гл. — 1) сеद्या; 2) живея. *Вие седите на нѣйно сѣло.*
сейбѣа м. р. — господар.
секѣра ж. р. — брадва.
сѣкнем гл. — 1) отсека. *Че сѣкнем сос брѣчо; 2) престана.*
Когѣ сѣкне млекѣто.
сѣлѣште ср. р. — двор.
сѣстрениче ср. р. — дете на сестра.
сестрица ж. р. — 1) сестрица, сестричка; 2) сестра на съпруга, по-млада от снахата.
сѣцам гл. — дърпам назад.
сечѣч м. р. — секач на дърва.
сѣченица ж. р. — цепеница.
Сѣчко м. р. — февруари.
сѣйм м. р. — бродирана обиколка около кръгла бродерия на сукман, обикновено от сърма.
сѣймнем гл. — сваля.
синѣур (гр.) м. р. — межда.
сипнем гл. — сваля. *Токѣ сипнѣх рѣнѣца от мѣнека.*
сирен'ак м. р. — торба, в която овчарите си носят сирене.
скачѣк м. р. — скакалец.
скѣнем гл. — 1) откъсна; 2) скъсам. *Дѣдох му новѣ-новѣштѣви чѣшѣре, а ѣн ги скинѣл.*
склѣпим гл. — затворя.
скѣкот м. р. — гъдел.
скорѣшен прил. — който е от скоро, скорошен.
скрѣпен прил. — скромн.
скрѣшница ж. р. — скривалище.
скрѣшома нареч. — скришом.
скрѣбим гл. — колосвам.
скрѣп м. р. — каша от царевично брашно и прясно мляко.
скрѣнса м. р. — скъперник.
скрѣшнем гл. — завия на страни.
скѣчна прил. — която ще добие кученца (за кучка).

- слагам се* гл. — снишавам се, крия се. *Ту сѐ дѝга, ту сѐ слага*
сламол'ак м. р. — остатъци от слама.
слапѐц м. р. — климия на кола.
слечѐм гл. — смъкна, свлека.
слѝжим се гл. — легна, сниша се.
см'ачна прил. — която ще има котенца (за котка).
смѐл, хмѐл м. р. — хмел.
смер'ика ж. р. — хвойна, *Juniperus communis depressa*.
сметен'ик м. р. — мръсен човек.
соврѐм гл. — свра.
сож'агам гл. — стрежа дърво с трион.
смѝкам гл. — смуча.
снѝсим гл. — свалям нещо; снемам.
сой (тур.) м. р. — род, порода.
сѝлдрума (тур.) ж. р. — 1) сушина, навес, сайван; 2) зимник, мазе.
соп'ин'ам, соп'ин'увам гл. — 1) спъвам; 2) спъвам кон с букагии.
соп'ирам гл. — спирам.
сор'ивам гл. — събарям, сривам.
софр'а (тур.) ж. р. — ниска кръгла масичка за ядене.
сѝшиф м. р. — вид шев при съединяване на два плата.
сп'ал'увам се гл. — спарвам се. *Спал'ува се сенѝто*.
спачѝсувам се гл. — ставам на пача.
сп'ийнувам гл. — спадам (за мехур, за сварено мляко и др.).
сп'ийца ж. р. — спица на колело.
спр'асна прил. — която ще има малки прасенца (за свиня).
спрѐгнем се гл. — уговоря се със съседите да впрягам заедно добитък.
спрѐмет'нем гл. — праметна.
спрѝпад'нем гл. — потъна в някаква пропаст.
спрѝт'и предл. — 1) срещу. *Спрѝт'и с'абота*; 2) според. *Спрѝт'и грѝнѝто и полуп'ако*.
спут'урам гл. — клатушкам се силно, залитам.
спут'урам се гл. — залитам, не мога да пазя равновесие. *Дойдѐ от кръчмата и се спут'ура*.
ср'абѝтим гл. — свърша работа.
средонѝс м. р. — място между две дерета, които се събират в единия си край.
срѐснем гл. — срещна.
ср'ип'нем гл. — скоча отгоре надолу. *Она [мѝчката] ср'ипна озгѝре*.
ср'ѝча (тур.) ж. р. — къс счупено стъкло.
ср'ѝчешката нареч. — бързешката.
ст'ав'ам се гл. — 1) срещам се; 2) събирам се. *Па се став'ил з дружина и се бутнале у кмет'ицата*.
ст'ап'ам гл. — стъпвам.
старѐнски прил. — старовремски.

- старенско* нареч. — старовремско.
ствáсвам гл. — втасвам.
стѐлна прил. — която ще има малко (за крава или биволица).
стѝпца (гр.) м. р. — скъперник.
стѝска ж. р. — количество, което може да се хване с пръстите на една ръка.
стисл'ѝф прил. — стиснат, който проявява скъперничество.
стòвар м. р. — плодородие (за плодове и зеленчук).
стòцер м. р. — кол в средата на гумно, за който се връзват конете при вършитба.
стòка ж. р. — 1) добитък; 2) имот.
столовãт прил. — разклонен. *Дървото връвѝ столовãто.*
стопãница ж. р. — стопанка, жена на най-стария в къщи.
стрãнца м. р. — човек, който страни от другите хора, който не е общителен.
стран'ѝм гл. — бутам настрани, заваяям. *Стран'ѝ ме кобилицата.*
средн'ãк м. р. — клин на оплен.
стрѝтнем гл. — срещна.
стринã ж. р. — чичова съпруга.
стрица ж. р. — сестра на съпруга, по-млада от снахата.
стрѝкнем се гл. — започна да тичам.
сѝкнем гл. — дръпна.
сѝмрак м. р. — притъмняване, привечер.
сунгѝр м. р. — гъба за триене.
сѝнем гл. — спусна се мигновено върху нещо.
сурмѝ (тур.) ср. р. — вид заключалка.
сѝровак'а — суровакане. *Катò пòдх'а на сѝровак'а.*
сфрѝл'ам гл. — изхвърлям.
тадѝва нареч. — тука, по тези места.
тазѝ (тур.) прил. — пресен. *Донѝсоа им лѝбо тазѝ — тазѝ.*
тãкчим гл. — тъкмя, глася. *Онѝ го тãкчат.*
тамòка нареч. — там.
тамтѝш м. р. — тътен.
тамтѝ гл. — тътне.
танкул'ãф прил. — възтънък.
тарãба (тур.) — странична дъска на улей, по който водата отива в корубата на воденица.
тарапанã (тур.) нареч. — 1) през пръсти; 2) между другото. *Минãме тарапанã.*
тãтика нареч. — там.
тãтин прил. — татков.
тафрã (тур.) ж. р. — кокетство. *Тãфра напѝн'а, зимã сопѝн'а.*
тахтãбица (тур.) ж. р. — дървеница.
тѝ част — ето. *Тѝ тòа ми е за продаф.*
тегãр (тур.) м. р. — тенекиен съд за жито и брашно във форма на сито.
тегелѝ (тур.) мн. ч. — прави редове машинен бод, шити на ръка.
тегòбѝя ж. р. — тежка работа. *Тегòбѝя нòсеа невѝстите.*
тегòтно нареч. — тежко.

- тезгерѐ* (тур.) ср. р. — тарга.
тека́ нареч. — така.
тека́-току́ нареч. — току-така.
тели́м (тур.) м. р. — вкус. *Башка́ тели́м си йма се́ки.*
телишн'а́вим гл. — втелясвам се.
терси́йа (тур.) м. р. — шивач.
терти́п (тур.) м. р. — начин, характер, ред. *Никако́ф терти́п нѐма у те́бе.*
тесли́мим гл. — продавам нещо евтино, за да се отърва от него.
тетѝк (тур.) прил. — ясен, отворен, открит.
тетѝн м. р. — съпруг на майчина сестра.
тетѝка ж. р. — майчина сестра.
тимѝрим (тур.) гл. — 1) чистя кон; 2) бия.
татѝк (тур.) нареч. — малко.
тканѝче ср. р. — парче купен или домашен плат, което се пришива отгоре върху ръкава на сукман.
тлай́м гл. — тлея.
тлуканѝ (тур.) ж. р. — плевня.
тога́й нареч. — тогава.
токучкѝ нареч. — много малко.
топѝкам гл. — полепвам по ръцете.
топѝрва нареч. — занапред, тепърва.
торбѝ ср. р. — овчарска торбичка.
торма́к, *турма́к* м. р. *торме́* ср. р. (тур.). — теле.
точка́ нареч. — преди малко.
тра́жим гл. — търся.
тра́т м. р. — прахан.
трѝкне ми гл. — дойде ми на ума, хрумне ми.
трик'ачѝ ср. р. — теле на три години.
трѝба ж. р. — корем.
тромбо́л м. р. — тромав човек.
трѝгнем гл. — отдрѝпна, отстраня.
трѝл'ам гл. — бича дѝски.
ту́а, *ту́ва* нареч. — тука.
ту́вашен прил. — тукашен.
ту́мба нареч. — много.
ту́н'а бедѝ ж. р. — голяма беда. *Да чу́ва и па́зи го́спот от ту́н'а бедѝ.*
ту́рам гл. — слагам.
тургѝн' м. р. — вид синя слива.
турма́к, *торма́к* (тур.) м. р. — теле.
тутаракли́йа (тур.) м. р. — човек, който ни се води, ни се кара.
тутун'ѝрни́к (тур.) м. р. — торбичка, в която се пазят тютюнът и лулата.
уа́мвам гл. — връзвам коне за вършитба.
убавин'ѝ ж. р. — хубост.
ув'ѝжда́м гл. — увреждам.
ува́нем гл. — ухапя.
угл'ѝрим гл. — правя дървени въглища.

- у̀гледен прил. — хубав, който прави добро впечатление.
 уд̀в̀им се гл. — учудвам се.
 уд̀ма̀м гл. — уговоря.
 уд̀рав'а̀вам гл. — втвърдявам.
 ус̀ира̀м гл. — вирам.
 у̀едно нареч. — заедно.
 у̀ен̀трим гл. — вкаменя, вдървя.
 у̀жина, у̀жина ж. р. — обяд.
 у̀ѝште ср. р. — дългата предна част на рало, воище.
 у̀йна ж. р. — вуйна.
 ук'а̀ м. р. — вуйчо.
 ук̀аш̀ти ср. р. — помещение с огнище; кухня.
 у̀кин̀ прил. — вуйчов.
 ук̀ор'а̀вим гл. — стегна.
 ук̀ор'а̀су̀вам гл. — укорявам.
 ук̀у̀су̀вам гл. — вкусвам.
 ул' м. р. — гребен на петел.
 у̀мѝра̀чка ж. р. — смърт. У̀мѝра̀чката е н̀о̀гу л̀есна.
 у̀нѐтре нареч. — вътре.
 у̀н̀у̀чка ж. р. — внучка.
 уп̀у̀знем се гл. — плъзна се. По ска̀лите кат̀о се уп̀у̀знем.
 ура̀ним гл. — нахраня.
 у̀рда ж. р. — извара.
 у̀рива̀н'е ср. р. — зариване (на картофи).
 у̀рѝнем се гл. — махна се.
 у̀са̀бим гл. — изхабя.
 у̀ст̀у̀кнем се гл. — върна се обратно.
 у̀та̀им се гл. — умълча се, замлъкна, утихна. О̀на м̀е́чката се у̀тай.
 у̀тѐвнина нареч. — по тъмно, в тъмно.
 у̀тѐпам гл. — 1) убия. Б̀ик у̀а у̀тепа̀; 2) пребия.
 у̀тѝчам гл. — избягам. То̀дор у̀те́че нанаг̀ор.
 у̀тѝшу̀вам гл. — утешавам, умирявам.
 у̀тма̀ник, у̀тма̀нин (нем.) м. р. — недодялан човек.
 у̀тра̀ти ми се гл. — втръсва ми се от ядене.
 у̀тра̀шка̀м гл. — много се изморявам.
 у̀фа̀тен прил. — изгоден.
 у̀ц̀р̀в̀ним се гл. — очерна се.
 у̀ц̀у̀тра ж. р. — тази сутрин.
 у̀шѐнд̀у̀су̀вам гл. — изпадам в неудобно положение.
 фа̀там гл. — хващам.
 фа̀ша (ит.) ж. р. — лента от кожа.
 ф̀ѝш̀тим гл. — удрям плесница.
 ф̀у̀кнем гл. — ударя.
 фу̀ста̀н (гр.) м. р. — дреха за дете.
 фу̀та (тур.) ж. р. — престилка.
 хмѐл, смѐл м. р. — хмел.
 хтѐме гл. — искам. Не хтѐме н̀ие за н̀оп да уч̀име.
 ца̀реви́ца ж. р. — царица.
 ца̀реви́чен прил. — царевичен.
 ца̀реви́чн'а̀к м. р. — стъбло на царица.

- цафàрка ж. р. — пищял на крак.
 цвийем гл. — цвиля.
 цвийк м. р. — течност, която остава след като се подкваси кисело мляко.
 цвикòшeм се гл. — пускам цвик. *Млекòто се цвикòше.*
 цè ср. р. — куче, псе.
 цèр м. р. — лекарство.
 цèрим гл. — лекувам.
 цйцaм гл. — суча, бозая. *Йàгнетата цйцат.*
 цòвнем гл. — умра.
 црèвик м. р. — обувка.
 црèво ср. р. — черво.
 црeн м. р. — металическа част на нож.
 црпeм гл. — черпя.
 црѣн'аф прил. — черен, мургав.
 чабуцàк (тур.) нареч. — тутакси, веднага.
 чaлѣм (тур.) м. р. — начин.
 чaнтрaфйл' м. р. — opak човек (укорно).
 чaнтрaфйл'а ж. р. — опака жена.
 чапpазйло ср. р. — инструмент, с който се прави чапраз на трион.
 чапpàс м. р. — размятане зъбите на трион, за да реже по-добре; разметка. *Извади на жàгата чапpàс.*
 чàпунок м. р. — едната част от копито на двукопитно животно.
 чàрк (тур.) м. р. — дъскорезница.
 чàс нареч. — после, сетне. *Те тòва сèга, тè онòва чàс.*
 чàска нареч. — скоро, след няколко часа. *Чàска че му дам лèф.*
 чè част. — не. *Студено ли е? — Чè! Имаш ли зѣби? — Чè!*
 чeгрѣтам гл. — стържа.
 чeжийа ж. р. — канал. *Патрòно си йма чeжийи.*
 чeкмè ср. р. — специален бод за сукман.
 чèм гл. — искам.
 чeпèрко м. р. — надменен, надут човек.
 чèпкам гл. — 1) чопля; 2) събирам смола от дървета. *Смòла чèпка на дрѣжавата*; 3) разчепквам вълна.
 чèпкèн (тур.) м. р. — ямурлук с качулка, без ръкави и с вътрешни джобове.
 чèпчàк (тур.) м. р. — 1) голямо канче с дрѣжка за доене на крави и за точене на вода; 2) съд, с който поливат градините, като се плиска вода.
 чeснè ср. р. — парченце чеснов лук.
 чeтàк (тур.) м. р. — място между две реки.
 чeтàлим гл. — хващам на тясно.
 чeтвòрим гл. — работя с два чифта волове.
 чèшал', чèшел' м. р. — гребен.
 чèрнио вèтар м. р. — вятър, който духа от юг.
 чивицййа (тур.) м. р. — човек, който лъже; шегаджия.
 чивицòшeм, чивицòсам гл. — правя шега.
 чйжма (тур.) ж. р. — ботуш.

- чйкар* (тур.) м. р. — дръжка на червена боровинка.
чикййа (тур.) ж. р. — джобно ножче.
чикичѐ ср. р. — малко джобно ножче.
чйним гл. — 1) правя, работя; 2) струвам.
чйним-пўстим гл. — правя-струвам.
чйпар м. р. — чвор, който стърчи.
чйр м. р. — цирей.
чйтаф прил. — чист, здрав. *Не ти е чйтава работата.*
чифлйк (тур.) м. р. — големи кошари, стопанство. *Сйчко напунй, сйчко бѐше чифлйк.*
чича м. р. — чичо.
чйчин прил. — чичов.
чйчка ж. р. — 1) китка от лешници; 2) куп, група. *Чйчка нарот.*
чишйре (тур.) мн. ч. — вид панталони.
човек м. р. — съпруг. *Да се вйдат с човеко.*
човѐци мн. ч. — хора.
чонгавица ж. р. — ръка.
чопрак (тур.) м. р. — пафта.
чорбацйк'а ж. р. — господарка.
чуй (тур.) ж. р. — купен плат.
чўвам гл. — 1) чувам; 2) пазя. *Чўват си йа планината; 3) отглеждам. Оти си ги чўвала децата.*
чўднаф прил. — чуден.
чўкла ж. р. — ямурлук с качулка, ръкави и външни джобове.
чукундўр м. р. — захарно цвекло.
чурўк прил. неизм. — слаб, крехък.
чўтура ж. р. — глава на животно.
чўчка ж. р. — гърбица. *Чўчка йма на грѐбѐ.*
чўчнвам гл. — сядам. *Што си чўчнал сея там.*
чучўл' м. р. — чемширена китка, която се поставя на главата на булка.
чўшкам гл. — яздя магаре.
чушкач м. р. — пияч.
шакa ж. р. — шепа.
шамак м. р. — мочурливо място.
шамакл'йф прил. — мочурлив.
шамййа ж. р. — цветна кърпа за глава.
шанем гл. — преда на ръка.
шарба ж. р. — шарка.
шатнем гл. — навехна.
шашардйсвам се (тур.) гл. — побърквам се.
шашаф (тур.) прил. — 1) кривоглед; 2) ненормален.
шевѐ ср. р. — шевица.
шевица ж. р. — купен ширит с бродерия.
шѐтманик м. р. — голямо парче от нещо за ядене.
шѐф м. р. — нещо шито. *Шѐвове збираше.*
шиблйка ж. р. — младо дръвче.
шййак м. р. — човек, който не разбира от дума; инатчия.
шипѐченче ср. р. — фигура от шевица за ръкав на риза.

- шл'акна* (нем.) ж. р. — сгурия от желязна руда. *Штѝм ѝма шл'акна, имало мадан.*
- шл'ам* м. р. — клони от дърво, натрупани на едно място.
- шл'амим* гл. — 1) ям, мляскам; 2) вземам.
- шл'анок* м. р. — става на пета.
- шмари ме* гл. — побиват ме тръпки.
- шмиткам* гл. — много ходя, хойкам.
- шн'авим* гл. — мачкам. *Не го пра̀иш катѝ ѝрата, а̀ми са̀мо го шн'авиш.*
- шопа* гл. — тече от чучур с шум. *Чешмата катѝ шопа.*
- шопка* ж. р. — чучур от дървена цев на изворче.
- шпан'а* ж. р. — мека, купена вълна.
- шприг'о* м. р. — слаб човек.
- штафал'ок* (итал.) м. р. — обувка за булка.
- штерйца* ж. р. — 1) ялово животно; 2) бездетна жена.
- штетим* гл. — хабя. *Коца̀ тефтер му штетите.*
- штипан'к'а* ж. р. — щипка.
- што* мест. — 1) който. *Онѝ, што пра̀штаа. Он си рѝчка, што ѝска* — той си хапва каквото иска; 2) защо. *Енѝ штѝ че го обѝдиш.*
- штрапам* гл. — шракам. *Митѝ штрапа и пѝшката не фѝта.*
- штукнем* гл. — изчезна изведнѝж.
- штук-штукавица станем* — никакъв ме няма.
- штѝрно ли останѝло* — отде да знам.
- шубѝ* (тур.) ср. р. — страх.
- шѝга* ж. р. — погача за сватба, която се приготвя от кумата.
- шѝра* м. р. — брат на съпругата, шурей.
- шурнак'а* ж. р. — жена на шурей.
- шѝт* прил. — 1) без рога; 2) крив, тъжен, празен.
- шѝтѝк* м. р. — мъжко животно без рога.
- шѝшнем* гл. — 1) шушна; 2) правя нещо бавно, мудро.

ТЕКСТОВЕ

I. ЗАПИСИ НА МАГНЕТОФОН

1.

Идѝх от Сѝфия и стемнѝ ми се у Сѝмокоф. Сос кам'ѝн дойдѝх. Стемнѝ ми се у Сѝмокоф и вечерах у Сѝмокоф, па си пойдѝх нагѝр. Мѝсечина бѝше като дѝн, бѝше такѝ испѝравена мѝсечината ба̀ш. Когѝ дойдѝх до Пѝунто дѝлека, заболѝа ме сѝрце. Па седнѝх та̀мока на шосѝто, двана̀есе цигѝри испѝх еднѝ по̀ друга — сѝрце ме заболѝа. Викам, освѝн ако не оздравѝа, дѝйдем у Бѝли Ыскѝр у шѝрите. Па ми оздравѝ сѝрцѝто, ѝѝ отминах нагѝр — станѝ два часѝ. И мѝсечината зайдѝ такѝ, засенѝ пѝто. Когѝ дойдѝх тѝка у Ма̀царе, минах Ма̀царе нанѝвам — ѝмаше бичкѝяа такѝ оздѝлна страна — глѝдам нѐшто рѝче „Аѝ“. Ка избобѝтѝ, па ѝѝ си направѝх смѝтка — сфин'ѝ е, от селѝто е дошла, тѝтека забика̀л'а. Ка се заглѝдах, онѝ се испѝравѝ, мѝчката се испѝравѝ ка̀де мѝне — ѝмаше трѝпѝе такѝ, та

заслѣтаа трѹп'ето мѣчката. Она ка се исправѣ, видѹх и главѣта. „А — рѣкох — таа е слѣла сегѹ озгор нис Краиштето, низ горѣта, фанѣла нѣшто, нѣкој турмак, ждрѣбе и ѣадѣ го тѹка, што ми треба. Ыѹ земѹх еѣин камик от чакѣло — чѹкани каман'е — заповѣртох каде неѹ, тѹпна тѹм по дѣрвата. Она: „Аѹ, аѹ, аѹ“. Рѣкох: „Што ми треба да а закачам!“ Като лѣтнем нагоре — ѹйде, ѹйде, дойдѹх горека до фабрикаѹта, горната што е фабрика тамока, на краѣо до маалѣта — приѣтел' тѹм ѣмам, па е рѹднина — Г'орги Илѣоф — фабрикантин бѣше. Чѹкам на пѹртата — дѹма ѣмам пушка, ама кога че дѹем, кога чѣѣдем. Рѣкох: „Нема кога, тоѹ чѹвѣк — рѣкох — ѣма пушка“. Виках там, виках и ѹн излезнѹ. Казах му каква е работѣта. „Чѣкај — каѣ — дѣѣм да зѣем пушката“. Ойде, земѹ пушката. „ѹйде ти врѣви нис пат, ѣа чѣѣдем — каѣ — на гѣтеро да зѣем патрѹн'ете — каѣ — от там“. ѹн дойде, земѹ патрѹн'ете, ставѣме се дѹлека на патѹ, врѣвѣме, оратиѣме си, врѣвѣме. Ка наближѣме, викам: „Трай, не ѹрати, да не бѣга!“ Кога ойдоѣме — сѣнк'ѹ, мѣсечинѹта се заслѣна, кога ойдоѣме там, она там — сѣди. „Тѣ а — рѣкох — бе, тѣ а!“ Посочѣх му и ѹн: па-а! от шѹсѣто. Близо, ама ѣ колко до капаците така озгор, ѣма на трѣесе — четѣресе крачки. Па-а! — друсна еднаш, она клекна дѹле. ѹн каже: „Удрих ѣѹ!“ „Не си — рѣкох — бѣ, тѹрай дѹк патрѹн“ — рѣкох. „Од дѣка звѣеш каква е, дѣѣдеме да а глѣдаѣме“. Тамѹн това оратиѣме и ѹн нагнѣте дѹк патрѹн'. Она се па исправѣ: „Аѹ“. Викам: „Тѣ, видѣ ли, не си ѣѹ ударѣл!“ Па-а! фтѹри патрѹн. Она па клекна дѹле! Патрѹн'ете минѹват нис чѣрко, нис бичкѣѣѹтата врѣват патрѹн'ете. А у чѣрко билѣ сѣдем-ѹсем дѹши цѣган'е и трѣ-четѣри магарѣта и пѣт мѣчки дѹрѣги там имѣло. Ы куршумѣте ка прибрѣнча нис чѣрко на: на там, току се обади на фтѹрио патрѹн', обади се чѹвѣк от там. „Ѣѣ, кой стрѣла, бре“ Ы нѣе тогаѣ се сѣтѣме, дѣка са цѣган'е и като лѣтнеѣме — бѣш. Рѣкоѣме: „Утепѣле сме ѣѹ с последнио патрѹн', отѣ се сложѣ, па и там чѹвѣци, мѹже да сме утепѣли и нѣкој чѹвѣк, ега ти наѣшио затвѹр, штѹ че да излѣзне“. . . . Па дойдѹме си, ѹн си останѣ дѹма, ѣѹ си дойдѹх тѹка. Па ѣ не казѹвам и на женѣта. Сабѣлетѹ ѣадѣ ме ин'ѹта, че ни трѣжат. Га слезнах надѹл, цѣган'ето ѣдат по сѣлото, вѹдат еднаѹта мѣчка. Ыѹ еѣин запрашах: „Бе — рѣкох — да фрѣлим еѣин камик — рѣкох — да ѹдара мѣчката — рѣкох — да а утепам, колко ли струва една мѣчка?“ „А — каже — не мѹш да а платѣш — каже — колко струва“. А-нема да ми закаже, че сме утепѣле нѣкоѣѹ дѣ вечерѣта. Тогаѣ сд ослободѣх, рѣкох: „Ѣ, бѹже, не сме убѣле нѣкого“.

Разказал Иван Мирчев, род. 1872 г., от с. Доспей Махала, първоначално образование.

2.

Еднаш на Нѣкѹлден тѹѹ бѣх — отѹт си дойдѹх од билѹто, па тѹѹ прѣноштевах, на саранѹѹ ѣдоѹ у црѣква, дойдѹѹ, ручѣме — ранко

текъ бѣше, кото пусти црѣква. Ручѣме па. Йѧ си пойдѡх нанагоре, ама нѡго вѧлѣше — дѹа, вѣе, дѹа, вѣе, нѡгу снѣк. Нѣшто се не види. Па йѧ, Стойѧн — сино ми — вѣка: „Немѡй, не йди си сегѧ. Нѣма што, не мѡж да си ѡйдеш“. „А — вѣкам — не мѡже, кокѡшките тѧмока, че ми се кѧра човѣко, ѡн не е тѹа, кокѡшките йска да се нарѧнѧт, не мѡже“. „Сѣди, сѣди, сѣди тѹа, не йди си сегѧ“. Вѣкам: „Че сѣйдем“. „Айде да прѣгаме — кѧже — конѣте, та с конѣте а те откѧрам нагор“. „А — вѣкам — немѡй, немѡй, йѧ текѧ че си ѡйем полѣка“. Земѧх си от тѹа, штѡ си земѧх, пойдѡх тѹа нанагор каде црѣквата, ништо се не види, а па снѣк — тѡлкаф такѧ. И йѧ сос дървѡто донѣкаде потпирах се текѧ, одѣх, одѣх, одѣх, сѣ ми се чѣни по-натѧм кото поем, че наѣм прѣтина, пѧт, че е разгѧзен снегѡ, онѡ се нѣшто не види. Одѣх нагор, одѣх, одѣх, одѣх, ойдѡх горе, тѧм дѣка прес рекѧта минѹва у сѣлската река. Такѧ по висѡкото кѧлнем се натѧм, стрѣколѣим се у снегѡ, испрепѣшкам се, бришем очѣте, бришем, бришем, бришем, нѣшто се не види — дѹа, вѣе, дѹа, вѣе. Па ѡдим нѣкаде у пѧто, па спронѧднем, па у пѧто навеѧло. Па вѣче ойдѡх горе тѧм на прѣодо, дѣка минѹваме. Погледнѧх рекѧта, тѣка сѣчко се засапѧло снѣк, вода. Чудѣх се, гледѧх на текѧ, гледѧх на текѧ. Да се, врѣна насѧт, не мѡга а си дѡем, на тѧм не мѡга да минем водѧта. Стойѧх, стойѧх, а такѧ трепѣрим сѣчката, па току загазѣх у водѧта, та до тѹа такѧ у водѧта, снѣк, вода, снѣк, вода. Дѣка минѧх тѣка, олаби се водѧта, попрѡтѣче. Когѧ да излѣзем, тѧм на снегѡ да излѣзем на сѹото, не мѡга да излезна. Водѧта ме сѣца насѧт, и дрѣите и сѣ мѡкро. Па стойѧх тѧм такѧ, стойѧх, на дървѡто се потпирах, стойѧх, стойѧх, излезнѧх нѣкакво такѧ. Пѡйдем двѧ-трѣ пѣти, прескѡкнем, не мѡже, ни мѡж да ѡдиш. Да прескачам — ли снегѡ дълбок, такѧ да го бѹтам с носѣте, па не мѡже. Па одѣх ѡште мѧлку, останѣ мѣсто, нѣ е нѡгу. Одѣх, одѣх, одѣх, одѣх, сегѧ не мѡга ни нагор дѣйдем ни надѡл. Па вѣче ойдѡх тѧм до вѣлата, кото ойдѡх, клѣучо бѣше у цѣпо, фанѧх, тражѣх, тражѣх, найдѡх го у цѣпо, да тѹрим у вратѧта такѧ рацѣте ми такѧ трепѣрат. Фанѧх тѧа рѧка, мѹшим такѧ у товѧ, не мѡга да погѡдим дѹпката на вратѧта. Треперѣх, треперѣх, вѣче се онѡде и земѧх сос дървѡто навѣх клѣучо, рацѣте ми не усѣштам ги, навѣх дървѡто, клѣучо отворѣх, влезнѧх унѣтре, земѧх кибрѣто да наклѧдем огѣно, па не мѡга а си фѣнем па и кибрѣто у рацѣте, отилескѧа, бѣгаа рацѣте от кибрѣто. Клѧдох, клѧдох, клѧдох, наклѧдох го, кото го наклѧдох, тогѧй вѣче са нѡш горѣ огѣно, горѣ, горѣ мѧлко се свестѣх.

Разказѧла Мария Дормишова, род. 1872 год.
от с. Доспей Махала, неграмотна.

3.

Набрѧх дървѧта, натоварѣх и трѣгнѧх за селѡ. И по пѣтѧ на едно мѣсто пада ми едно дървѡ от колѧта. Йѧ се поврѣтам надѣре да зѣмем дървѡто, спрѣх конѣте, да кѧжеме, и врѣнах се да зѣмем дървѡто. И едно бѣсно кѹче — йѧ сегѧ не знѧх, че е бѣсно кѹче — йдѣхѧ воловарѣ озгорка, дечурлѣа, волѡвете си кѧраат — и йѧ знѧм

нйно е кучето. И си връвѐх, одвадѝх се от колѝте на двѝесе-трѝесе мѝтра, кучето видѝх го на педесѝ мѝтра прет мѝнека бѝше, и тѝ бѝше на. . . тѝмно. И току почувствѝх рипнѝ на мѝне нѝшто. Га фанѝх тѝка, кучето ме фанѝло тѝа за поѝаса, корѝма ми тѝа. Йѝ го фанѝх за ушѝте и го дрѝжим текѝ_ете, колко_пѝт минѝти го дрѝжѝх тѝа у рѝпѝте и то полумрѝтво да кѝжем. Стой и по_сле. . . от едѝн_пат земѝа а се измѝта и йѝ го току заповрѝтох натѝтък.

Разказал Атанас Богданов, род. 1896 г., от с. Говедарци, първоначално образование.

4.

Станѝме рѝно и отидѝме на нѝвата за снѝп_е. Йѝ отидѝх тѝм. с кон'ѝте, испрегнѝх ги да пасѝт и нѝгу ми станѝ студѝно. Вѝкам, оти ме такѝ испадѝа од домѝ да измрѝзнем тѝлку. Измрѝзнѝх тѝм, осемнѝх нѝгу, вѝкам: „Тѝа мѝш што чѝни дѝма, та не доѝжда да натовѝриме снѝп_ете и да си отѝваме“. И тѝй дойдѝ, вѝкам: „Айде бе, каквѝ тѝлку закаснѝ?“ И тѝй дойдѝ, натовѝриме ги, прегнѝме, ойдѝме до Ашкѝвата градѝна, претурѝме колѝта. Снѝпето ойдѝа у г'ѝло. Вѝкам: „А_сега! Къдѝто мѝлку, па озгѝр и ойдѝ з'ѝн!“ Он вѝка: „Дѝка йма, па йма. Нѝе да сме жѝви.“ От тѝм трѝгнѝме, натовѝриме ги, останѝа два-трѝ снѝпа у г'ѝло. Дойдѝме низ Орнѝче, сѝ попадѝа снѝпете, товѝ елѝ е з'ѝн. Он вѝка: „Дѝка йма, пѝ йма За нѝс пѝ йма!“ Ойдѝме дѝма, стовѝриме ги, врѝзѝме важѝто, насадѝме ги, мѝлко просѝнѝа, нѝгу мѝкро, па го забикол'ѝме еднѝш, па санѝ куцѝа.

Разказала Данка Стоянова Дормишова, род. 1901 г. от с. Говедарци, неграмотна.

5.

Одѝхме на картѝфи, та вѝдѝхме у месностѝ Андрѝевото. Тѝм като вадѝхме, напѝлнѝхме колѝта и трѝгнѝхме да слѝзаме. Добрѝама кон'ѝте ги нѝмаше. Идѝ дѝвер_ми, тѝрсѝ ги, тѝрсѝ, не можѝ а ги намѝри. И мѝма си трѝгнѝа да с_идѝ дѝма. Вѝка: „Дѝца, йѝ че с_идѝем дѝма, вѝека, ако дойдѝат кон'ѝте, че докарѝте колѝта. Ако не дойдѝат, нѝма да докарѝте колѝта, че седѝте тѝм“. И нѝе си сѝдѝме тѝм и мѝма извѝка оддѝле под рекѝта, намерѝла ги и ги вѝди. И нѝе за лѝшо счѝстие фанѝме кон'ѝте, по-рано вѝкахме нѝма да трѝг_ваме, тогѝва бѝше се стѝмнѝло и земѝме, трѝгнѝме. Ка трѝгнѝме, закѝчката мѝлка, а кѝчи се тѝта и брѝтец се качи на гранк'ѝтата и Лѝчо и Мѝра качѝа се на гранк'ѝтата. И йѝс вѝдим кон'ѝте. Понѝже не смѝем да глѝдам колѝта, и йѝ като вѝдим кон'ѝте, пѝ сѝм си се_риѝзна с кон'ѝте. И Донѝ до мѝнека дрѝж колѝта да не се прѝтурат — амбарѝте са пѝлни с кѝртѝфи. И като трѝгнѝме, от това мѝсто, ка трѝгнѝхме нѝгу бѝше стрѝмно. Йѝзе като погнѝа кон'ѝте, йѝ на дѝшлата се окачѝх и слѝзнѝх. Чѝа да ме згѝзат кон'ѝте. Йѝ надѝл слѝзнѝх и вѝкам: „Дѝне, слушѝйте ме, земѝте, турѝте

ош_една грѣнка“. Тѣа не ѣскаѣ. Тѣа вѣка: „А, ти не смѣеш да вѣдиш конѣте, затѣва не ѣскаш“. И като не искаа, ѣа повѣдох конѣте и откачи се нагрѣднико на конѣо, скъса се. И ка дрѣпнах две-три крѣчки и конѣо легна пот колѣта. Кога погледнаме, ѣа испишѣх силната, ѣа погледнах, вѣкам: „Вѣркайте, колѣта загазиа конѣо!“ И дойдѣ Донѣ, исправѣ конѣо. Кога исправѣме конѣо, единѣо крак_му, заднийѣ му, на двѣ шчупен. И крѣфта му така силно течѣ. И спрѣме веднага, испрегнаме и като почнаме сѣчки да пишѣме, понѣже бѣше нѣгу добѣр конѣо.

Разказала Стойка Андонова Илиева, род. 1909 г.,
от с. Доспей махала, първоначално образование.

6.

Еднаш като покарѣхме говѣата — нѣгу момѣта такѣа като мѣне — воз Лакѣтица, карѣхме, карѣхме, откарѣхме ги тѣм на пѣсиштето, накачѣхме ги и почнахме да ѣадѣме. Найѣдохме се, като почна един дѣш, идѣ, идѣ, сѣ ни измокрѣ. И станахме да трѣжиме говѣата. Отидохме да трѣжиме говѣата. Не можѣхме да ги намѣриме. Ёмаше един мѣлки децѣ сос нас, тѣ се бѣа изморѣле — не можѣхме да ги нѣме, слезнахме дѣле да ги чѣкаме да слезнат. Добрѣ, ама не слезнаха говѣата, почнаа един бѣри. Нѣе децѣта ги преносѣхме на_грѣп, издавѣхме се. Отидохме надѣлу. Говѣата ги нѣма. И отидохме надѣле, носѣхме децѣта със нас, башѣте ни чѣках_а надѣле, питаха ни кадѣ са говѣата, нѣе вѣкахме: „Изгубѣхме ги!“ Почнаха а ни се карат, казаха ни: „Идѣте си дѣма, измокрѣни сте. Иссушѣте се дѣма“. Нѣе си отидохме и те се вѣрнаха после сѣ Пѣнѣера да ги тѣрсат. Отишли тѣм, кадѣ ги пѣсохме през денѣ, тѣржиле ги, трѣжиле ги, не моглѣ а ги намѣрат. Кѣм срет нѣш се вѣрнаха у дѣма. Нѣе ги питаме: „Найдѣхте ли ги?“ Тѣ казаа, не сѣ. Нѣе дрѣгѣ ден отидохме да ги трѣжиме, трѣжиме ги, кѣм дванаѣсе часѣ ги намѣриме, пѣсѣхме ги по пѣсиштата и на вечерѣта ги докарѣхме у дѣма.

Разказал Иван Георгиев Попов, род. 1937 г.,
от с. Говедарци, ученик от VII кл.

II. ОБИКНОВЕНИ ЗАПИСИ

1. Черкезите

Читеринаѣсе кѣшти гѣи докарѣа од Дѣпница, та у нѣше сѣло гѣи заместѣа. Добрѣ. Седѣа двѣ сѣдмици. И рѣсите наблѣжиа, бѣа минале Чернѣо мѣре навѣм. Тѣа, што им бѣше начал_ник на тѣа читеринаѣсе кѣшти, сѣк_и ден_ вѣрѣи на пазѣро у Сѣмокоф да вѣди как вѣрѣи работѣта соз войнѣта, ѣти е пот тѣрска рѣка, па рѣсите, ако дѣдат, че му откѣнат главѣта. Сѣка зѣран се зѣбраа черкѣзите при нѣго да им каже каквѣ е работѣта, рѣсите приблизуваа ли навѣм или не приблизуваа. И им казува така: „Москѣф г_алди, г_алди, гѣр-р-р-р, сос оруѣдѣята, а черкѣзите тѣка-тѣка-тѣка сос пушкѣите“. И заповедѣ на населѣнието, на сѣлѣто, да зѣрат читеринаѣсе колѣи, да гѣи натовѣрат, да бѣгаа у Сѣмокоф, и отѣткѣи че вѣдаат на кадѣ

че бѣгаат. Добрѣ. Моа дедѧ Павлѣ и он ѡмаше наша си каруца, и он ойдѣ. И тогѧа начѧл'нико у Самокоф заповедѧл: „Тѧа читеринѧйсе сѧни че си г'и зѣмеме да кѧраме багѧшо“. Пѡсле моа дедѧ и друг'и два-тройца ошлѣ при тоа тѣрчин, дѣка са му работѧле, и мол'ѧле го да им ослобѡди сѧните. И тѣрчино стѧне сос нѧх, та при черк'ѣзите. Тѣрчино казѧл: „Пѧвле, кой са тѡвите волѡве, фѧни си г'и“. На сѧте, штѡ са билѣ сос дедѧ ми, г'и ослобѡдиле. Па имѧло и так'ѡѡа, штѡ не са билѣ пѡд_рака на тоа тѣрчин и онѧ останѧле.

Дедѧ Павлѣ вечертѧ си докарѧ крѧвите. Седнѧ прет лѣчката. Тогѧа прийдѣ нашо баштѧ при нѣго, па му рече: „Тѧте, тѧ крѧвите докарѧ, а черк'ѣзите откарѧа кон'ѣте, штѡ бѣа на Клисурск'ите егрѣци. А онѧ бѣа убави кон'ѣ, пашитни. И едѣн кон' ѧаѧтен откарѧа, со сѣ самѧр. И едѣн вол откарѧа“. Дедѧ Павлѣ от ѧѧдове балдисѧ и паднѧ сиромѧа назѧт тѧка като си седѣше.

Минѧ се не минѧ еднѧ недел'ѧ и рѣсите дойдѡа. И онѧ трѣгнѧа по селѡто па казѣваа: „Еѧ, братѣшка, нѣе турѣц порезѧле!“ Па нѣе сѣ се радѡѡаме.

Разказал Мите Зарев Ашков, роден 1869 год.,
първоначално образование.

2.

От когѧ сам се ожен'ѧла свѣкор ми недодаѡоф бѣше, светѡ каквѡ го учи, товѧ е. Етрѣва ми зараждѧ бѧш на светѧ Тройца, та свекрѣва ми ѧѧ напѣдѧ. А ѧѧзе и старѧта ми етрѣва останѧаме. Свекрѣва ми не дѧваше мѧш и женѧ да се обѧчаме. Па току земѧ да ми крие лѣбо. ѧѧзе пѧтам стрѧна: „Каквѡ да правим, стрѧно?“ Скриѧ ми лѣбо и ѧѧзека штѡ че чѧним, чудѧх се, чудѧх се па току ойдѡх у дѡма при мѧк'ѧ ми. Моата мѧк'ѧ каква бѣше! . . . Он [мѣжа ѧ] говедѧр го цѧнѧа. А ѧѧ дѡма работѧх, старѧта кѧшта правѧх. ѧѧзека, мѧло, сѣ сос волѡвете, ѧѧ за зѣмн'ѧ, ѧѧ за пѣсок, за сѧчко. И пѡсле накрѧа: „Айде тѣка ми не трѣбувате“. И детѣнце родѧх, чувѧх го здравѡ-прѧво, на три мѣсеца умрѣ.

ѧѧ го не искѧх тоа мѧш, а мѧк'ѧ ми ме зѡрлем дѧде тѧм. Он бѣше пол'ѧк. ѧѧ ѡдим да плѧчем на мѧма и си ойдѡх у мѧк'ѧ ми, па онѧ ми изпрѡдѧдоа дрѣите. Цѣло лѣто сам работѧла на светѡ. Сабрѧх си парѧ. Когѧ на Мѧтроф дѣн изпадѧа и нѣго. А мажѡ ми си дойдѣ при мѣне гѡл-голѡн. ѧѧзека продадѣм енѡ сукнѡ, па му кѣпим вѣна, та го облечѣм. Штѡм дойдѡх, брѧт ми ми дѧде гѡра, амѧ бѣше ни чѧсно, сегѧ го турѧа у обштѧнското. Та си кѣпим котлѣта, карѧѡана, покѧщина, сѧчко. ѧѧ сам, мѧло, лѣка на арѧктор, а он сѣ трѧе ни лѡшо, ни добрѡ не казѣва. Па го вѡдат по свѧдби, онѡ е грозѡтѧште тѣка, ѧѧ уроспѧи, мѧни, мѧни, каквѡ сам живеѣла. На мѧма се кѧрам, кѧрам и сѣ плѧчем и ѧ казѣвам.

ѧѧ си ѧмах лѣѡѡѧди от баштѧ си. Он ѧска да ги продѧѡа. ѧѧ му вѧкам: „Да не сѧ ни децѧта отлични от нарѡдо и онѧ да ѧмат“. Седѡме еднѡ зѧме при мѧк'ѧ ми. Мѧма вѧка: „Там че ѧдете [на бащѧната ѧ къща] да опрѧтите кирѣло и чѣ си живеѣте тѧм.“ Па си дойдѡх, мѧло, тѣа. Нѣма да се кѧраме с снѧа ми. Па нѧшто нѣмах, амѧ мѧк'ѧ ми ме подрѣжаше. Онѧ продѧваше шевѣта. Синѡ ми, гѧ се родѧ, на грѣбѡ сам го нѡсѣла, когѧ сам плѧстила, да го не вѧпе

нѣшто. Чѣтири гѣдин сам го дойла, гледала сам го. Синѣ бѣше прѣф ученик: йа се радувам, радувам. Трѣчим тѣм, че слѣшам, бѣа го избрѣли за певѣц у црѣквата. Пѣеше прѣф. Мазганѣф да ти казѣва какѣф бѣше. Айде мажѣ не е свѣт, а ѣно виш каквѣ излезна.

Йа викам на мажѣ: „Ти глѣй да си направиме тѣва-ѣноѣва, да каже свѣтѣ: „Йа глѣй каквѣ домѣ искарѣ товѣ момчѣ,“ а он слѣша свѣтѣ. Пѣсле земѣа да го учат. До ѣдно врѣме ме нѣгу обичаше, катѣ се премѣнѣим, че ме управѣ. Амѣ ѣличните го очайѣа.

Йа одѣх измекѣрка от прѣви мѣрт до Митроф дѣн у Сѣмокоф. амѣ каквѣ сам седѣла, каквѣ сам трѣпѣла, па ѣти ме бѣлкѣа не фанѣ. Когѣ излезнах сос кѣла си донѣсох подѣроците. А ѣн ѣди сос жени по полѣто. А йа, сѣрота, плачем, плачем — защѣ ме земѣа на сѣла? Отвлѣкоа ме катѣ мрѣшлѣак от ѣнѣ свѣдба.

Шѣс децѣ сам родѣла и ѣдно пометнах при дѣкторѣ, че нѣгу се мѣчим катѣ добивам. Елѣ нѣгу гѣлеми ги рѣждам! Па катѣ порѣснаа на сѣчките ѣра нѣвите че ископаат. Децѣта по трѣ гѣдин ѣно от другѣ бѣа. Не мѣга да ги отбѣем, нѣгу млѣко ймах, грѣдите ми се збрѣсат. Прицрѣкам у ѣгино та пригѣра. Мажѣ подвѣе си краѣно па ѣди, ѣди. Когѣ ѣйдѣме на пазѣр, обиколѣйле го ѣнѣ уроспѣйѣа и мѣкѣа й. Украднат му парѣте. Бѣх се ѣ глава, пиштах. Ели че йде жѣто да види, ѣти йде по меанѣте да пѣе.

Синѣ йскаше да учи. Па баштѣ му нѣхте да го намѣсти, нѣмаше срѣства. Та ѣйдѣ у Малашѣфци да пасѣ краѣви. Пѣсле ѣйдѣ у Софѣйѣа у ресторѣн. Па пѣсле се фанѣ кондѣктор две гѣдин и половина. Па от тѣм ка дойдѣ, рабѣтеше у учѣлиштѣто у Сѣмокоф. Пѣсле затражѣа го войник и чѣ у Йѣмбол се облѣче. У авѣзѣийѣта го земѣа. И катѣ йспит е дрѣжал за парашутѣс. Нѣшенци дойдѣа и вѣкаа: „Стрѣно, Рѣнгел е у Софѣйѣа. Каквѣ дрѣн нѣси — мѣдри.“ Па току ѣднѣш дойдѣ. Ёбаф, ѣбаф! Мажѣте се по нѣго и такѣ му козирѣвахѣа. И мѣн ми кѣф, радувам се. Служѣ здраф-праф, служѣ трѣ-чѣтири гѣдин, па ми казѣа — бѣлен, имѣл там крѣвоизлиѣние от бѣй. Борѣле, се дѣкторете, та го лековѣле, па ѣйдѣ на комѣсийѣа, та му дѣде командѣро пѣнцийѣа. Дойдѣ си бѣлен домѣ, па ми запалѣй каштата. Заклѣме, мѣло, и крѣвата и ѣфци за нѣго. Ем пѣнцийѣа зѣма, ем рабѣти на гѣтеро мажѣ, ем пѣ не мѣжеме да одвѣеме. Дрѣите сѣм си, мѣло, давѣла. Мажѣ от банкѣта парѣ земѣа. Вѣкаа от туберкулѣза е бѣлен. Добрѣ, ѣма мѣлко врѣме минѣа и ѣн умрѣ.

Штѣрка ми, мѣло, слугѣнѣа седѣ, аспѣрин не е апнѣла, а пѣ бѣше катѣ рѣза, катѣ рѣза бѣше. И ѣна простѣне, та се разболѣе от перѣтонѣт. Дойдѣ у Софѣйѣа, ѣдѣн мѣсец йа чувѣх и ѣнѣ умрѣ. На синѣ половѣн гѣдин износѣх и ѣнѣ умрѣ. Малѣо ми сѣн по чѣжди ѣфци простѣнѣа. Полѣка, полѣка земѣа да кѣшлѣе. Бѣлно — катѣ затѣмнѣние имѣло, нѣе нали сме кѣси, умѣрачката на сѣромѣсите е нѣгу лѣсна. Енѣ гѣдина го бѣлно чувѣх и ѣнѣ умрѣ. Другѣта ми штѣрка се побѣлѣла от грѣп, от грѣп и сѣга се клѣцай ѣ глава. У диѣпансѣро у Сѣмокоф е.

Разказала Елена Василева Дришльѣва, род. 1901 г.,
от с. Говедарци, неграмотна.

3.

Четирима души ошлѐ на клѐк у Мал'овица. Единио од нѝх бил ловѝя. Имал е бойна пушка. Ошлѐ да чѐкат мѐчката. Мѐчката го срешнала на патѐката и Митѐ дѝга пушката, штрапа и пушката не фата. А ошт еднаш и мѐчката фанала пушката и ѝа забила у басамако. Па като укопа Митѐ и он почнал да вѝка. Мѐчката си давила, па трѝмата, што са избегале, единио решѝ, та се врне сос сек'ирата и ѝа рапил у плешк'ите. Мѐчката пушти Митѐ, извади сек'ирата ис плѐшк'ите си, фрли и неа при пушката, па като улѐви Аранг'ел и почнала да го дави. Он се пазѝл само за гушата да го не улѐви. Давал рацѐте, носѐте да апе. Митѐ прес това време станал, земал сек'ирата и като ѝа фиштил по челѐто, она се струпала и от там у колата, та у болницата. Трѝесе смрчи им даље и г'и церѝле бес парѝ у болницата. Затова Мал'овица — Дупката — ѝа вѝкат Мѐча пол'ана.

Разказал Георги Борисов Ранов, род. 1929 год., завършил IV клас.

4.

Двама брат'а спале у котѐл. Единио си легнал, а другио останал да се сабува. Единио останал да угасува ламбата. Той духал, духал, не можѐл да ѝа угаси. Ударил с опинако и она се строшила.

Разказала Милка Димитрова Калинкова, род. 1944 год., ученичка от III клас.

ДНЕСНО СЪСТОЯНИЕ НА ЕРКЕЧКИЯ ГОВОР

от Стойко Стойков

Еркечкият говор обхваща селата Еркеч (от 1934 год. преименувано на Козичено), Поморийско, Гулица, Сталинско, и ред други, колонизирани от тях села в Поморийско, Сталинско, Провадийско, Толбухинско и пр.¹ Той е един от интересните български диалекти, известен с две свои характерни особености: 1) ударен квантитет, т. е. изговор на дълги гласни под ударение, и 2) особено широко *e* (*ě*). По ударения си квантитет еркечкият говор се отличава от всички останали български диалекти, а по широкото си *e* е доста близък с тетевенския говор.

Данни за еркечкия говор пръв изнесе проф. Л. Милетич отначало в етнографския си труд „Старото българско население в североизточна България“ (София 1902, стр. 38—39), а след това в голямото си диалектоложко изследване, посветено на източните български говори „Das Ostbulgarische“ (Wien, 1903, стр. 150—157). Той обаче не е изучавал говора на самото място в с. Еркеч, а от преселници през 1897 год. в гр. Айтос и през 1898 год. в с. Аврен, Провадийско. Доста подробни историко-етнографски и езикови сведения за еркечаните и за еркечкия говор даде малко по-късно неговият ученик Г. А. Георгиев в статията си „Еркечаните и техният говор“ (Известия на Семинара по славянска филология, кн. II, 1907, стр. 133—200). Георгиев е изучавал еркечкия говор както на самото място в с. Еркеч, така и в преселнишките села, на първо място в с. Левски (Чатма), Сталинско. От тогава до днес обаче от този интересен говор не са публикувани никакви диалектни или фолклорни материали и никой диалектолог не се е занимавал с него.

За да установя днешното състояние на еркечкия говор и за да проуча на самото място най-характерните му черти — ударения квантитет и широкото *e* — през 1951 год. заедно с др. Ив. Гълъбов, уредник на Бургаския народен музей, посетих неговия център с. Еркеч (Козичено). Там в продължение на 8 дни — от 30 август до 6 септември — можях сравнително добре да се запозная с говора и да събера материали, които дават възможност да се установи днешният облик на говора и да се направят интересни изводи за промените, станали в него през последните петдесет години.

¹ По-подробно за тия селища вж. Л. Милетич, Старото българско население в североизточна България, София 1902, стр. 35—37, и Г. Георгиев, Еркечаните и техният говор, Известия на Семинара по славянска филология, кн. II, 1907, стр. 144—145.

1. УДАРЕН КВАНТИТЕТ

Според проф. Л. Милетич „главната особеност, по която еркечкият говор рязко се отличава от останалите източнобългарски диалекти, е удареният квантитет, който е запазен и до ден днешен: гласните са удължени и се изговарят с тоническа дължина, така че говоренето преминава почти в пеене“¹. Същото твърди и другият изследвач на говора Г. Георгиев: „Една от най-важните особености на еркечкия говор, запазена почти в пълна сила само в този наш говор, е акцентуваният квантитет, т. е. дължина на всяка ударена сричка. Еркечанинът, кога говори, удължава ударените гласни тъй, като че ли пее.“² Георгиев обаче отбелязва, че още по негово време, т. е. още в началото на тоя век, удареният квантитет започнал да изчезва като последица от „стремежа, и то под влияние на околните говори, да се отбягват тия особености, за които еркечани най-често слушат присмежи от околните“.³

Днешното състояние на ударения квантитет в с. Еркеч е следното. У носителите на традиционния диалект, главно у старите жени⁴, гласните под ударение сега се изговарят с дължина. Тая дължина обаче не е много изразителна и е около един път и половина по-голяма от дължината на ударените гласни в българския литературен език. Затова с пълно право може да се каже, че днес в говора се срещат само удължени, но не и дълги гласни. Характерът на ударения квантитет в еркечкия говор много ясно изпъква, като се сравнят неговите дълги гласни под ударение с дългите гласни в езици с квантитет като чешки, сърбо-хърватски, френски, немски и пр. Докато в еркечкия говор дължината на ударените гласни е само около един път и половина по-голяма от дължината на ударените гласни в български книжовен език, то в чешки език дължината на дългите гласни е около два пъти по-голяма от дължината на кратките гласни, изговаряни при същите фонетични условия.⁵

При удължените ударени гласни в еркечкия говор се забелязва и известно, понякога доста значително, повишение на тона, но то съвсем не е „тоническа дължина“, т. с. интонация, за каквато говорят Милетич и Георгиев, като изтъкват, че еркечани като че ли пеят, когато говорят. Напевният характер на речта и то по-специално на гласните под ударение се дължи на удължаването. Известно е, че силното динамично ударение, каквото е изобщо българското, води и към повишаване на тона, т. е. че силният изговор на ударените гласни повишава и техния тон⁶. А силното ударение, съчетано с удължаване, което от своя страна също така е свързано

¹ Das Ostbulgarische, стр. 152; срав. Старото българско население, стр. 38.

² Еркечаните и техният говор, стр. 177.

³ Там, стр. 108.

⁴ Напр. Тодора Байчева, род. 1881 год., Върба Кръстева, род. 1881 год., Янка Петкова Христова, род. 1890 год. и др.

⁵ Вж. J. Chlumský, Česká kvantita, melodie a přízvuk, Praha 1928, стр. 28.

⁶ Вж. Ст. Стойков, Български книжовен изговор, Сборник на Бълг. академия на науките, кн. XXXVII, 1942, стр. 393—396.

с увеличаване на учленителната сила, е причина за особения по-висок и по-изразителен тон на ударените гласни в еркечкия говор. Особено изразителен е тоя тон при широките гласни, които и без това се изговарят с по-голяма учленителна сила и то най-вече при характерното за говора широко *e*. За наличието на силно ударение, свързано с изразходване на значителна учленителна сила, свидетелствуват и множеството случаи с изпадане на гласни и срички, главно в непосредно съседство с ударената сричка, напр. *пръстѣ*, (прасето) *сѣлѣ*, *завдѣ* (заведе), *твар* (товар), *рѣлта* (работа), *кѣшка* (кокошка), *пѣлѣца* (полица), *братѣт* (братовчед), *удѣнца* (воденица), *крѣшенѣа* и пр.

Удължаването на гласните под ударение в някои случаи води и до тяхното дифтонгизиране, както това отбелязва и Георгиев¹. Особено изразително е дифтонгизирането при гласната *o* под ударение в начало на думата и след лабиална или веларна съгласна, напр. *ѹос* (ос) *ѹдсем* (осем), *ѹот* (оти), *хѹоди*, *кѹон'*, *кѹош*, *мѹос*, *мѹой*, *бѹдѣлка*, *рабѹдѣти* и пр.

При разглеждане на ударения квантитет, т. е. удължаването на гласните под ударение, в еркечкия говор трябва да се изтъкне още, че това удължаване няма смислоразличително значение. То е фонетична особеност, която еднакво засяга всички гласни под ударение и трябва да се разглежда само като особеност на ударението. Л. Милетич², а с него и Георгиев³, смята, че удареният квантитет в еркечкия говор е остатък от праславянския квантитет и че е във връзка със старата интонация⁴. По-прав обаче е проф. Б. Цонев, който го обяснява като по-ново явление, развило се в самия говор във връзка с характера на ударението. „А че в еркечкия говор сега имало ударени дължини, то е съвсем ново явление, което няма нищо общо със старите акцентни свойства на български език, а е настанало дълго време след като еркечкият говор се е простил вече със същинския си квантитет. Това е нов, да го кажем, модерен квантитет, който не иде веднага след стария, нито произлиза от него“⁵. Силното динамично ударение обикновено води до значително протягане на гласните, което може да се превърне и в дължина. Подобно удължаване на гласните под ударение се среща и в други български диалекти.

Както се посочи, характерното удължаване на гласните под ударение в еркечкия говор се среща главно у по-възрастните лица—носители на традиционния диалект. У мъжете, ходили извън селото, и у младото поколение, минало през училището, то почти напълно липсва. В особени случаи, например при емоция, у всички лица се забелязва известно удължаване на гласните под ударение,

¹ Еркечаните и техният говор, стр. 180.

² Das Ostbulgarische, стр. 152; Източните български говори, Сборник за нар. умотворения, кн. XXI, 1905, стр. 21, 22, 23.

³ Еркечаните и техният говор, стр. 178—181.

⁴ Подобен стар квантитет, но „вече на измиране“ Л. Милетич установява още в банатския говор в с. Бешенов и в говора на крайдунавските павликяни. Вж. Книжнината и езикът на банатските българи, Сборник за нар. умотворения кн. XVI—XVII, 1900, стр. 409.

⁵ Б. Цонев, История на бълг. език, т. III, 1937, стр. 207; вж. още стр. 267.

но това е друго явление, което се среща във всички останали български говори и в българския литературен език.¹

И тъй в еркечкия говор старият ударен квантитет постепенно изчезва. По времето на Милетич, т. е. към края на миналия век, той сигурно е бил много по-ярко изразен и се е проявявал в чувствително удължаване на гласната. Проф. Л. Милетич е бил опитен диалектолог, имал е добър слух и нямаме никакви основания да се съмняваме, че не е могъл да схване истинския характер на ударената дължина. Но още от началото на тоя век, т. е. преди петдесет години, както е забелязал Георгиев², тая дължина започва да изчезва и днес процесът толкова е напреднал, че се пази само известно удължаване на ударените гласни и то предимно у носителите на традиционния диалект. Интересно е да се изтъкне, че тая характерна особеност на говора не изчезва по пътя на самостоятелното му развитие по неговите вътрешни закони, а е последица от външни причини, от влияние на околните говори и отчасти на литературния език. Ударената дължина много лесно се забелязва от външни лица и понеже е рядко, изключително явление, което не се среща в други диалекти и в литературния български език, то носителите на околните диалекти започват да се присмиват на еркечани, и последните, за да избегнат присмехите, съзнателно не я употребяват. Съзнателното избягване на известни диалектни особености, които рязко отличават диалекта от околните диалекти и които са обект на присмехи, е доста често срещано явление. В еркечкия говор то е причина не само за изчезване на ударения квантитет, но, както ще видим по-долу, и за изчезване на характерната за диалекта гласна *ê* (широко *e*).

2. ШИРОКО *e* (*ê*)

Втора характерна особеност на еркечкия говор е гласната *ê* — особено широко отворено *e*. Тази гласна се среща само под ударение и е застъпник от една страна на старобългарските гласни *ѣ*, *ѝ* и *ѥ* във всички положения, а от друга на старобългарската гласна *ѣ* само пред мека сричка: *вѣже*, *гѣба*, *кѣшта*, *пѣп*, *пѣт*, *пѣтишита*, *сѣбута*, *кѣсам*, *мѣчи са*, *седѣ*, *бирѣт*, *дадѣт*, *гѣсто*, *скѣно*, *главѣ*, *душѣ*, *маглѣ*, *зѣп* — *забѣ*, *мѣш* — *мажѣ ми*; *дѣш*, *вѣрѣф* (врѣв), *лѣжа* (лѣжа), *гѣрне*, *гѣрци*, *кѣрна*, *бѣрзам*, *жѣлт*, *пѣстро*, *дѣрта*, *сѣм* (съм), *дѣрво* — *дарва*, *пѣлх* — *палхѣ*, *балха* — *бѣл'х'и*; *дѣте*, *врѣме*, *мѣсец*, *бѣше*, *слѣпи*, *прѣсна* — *прѣспи*, *цѣл* — *цѣли*, *хлѣп* — *хлѣбец*, *плѣва* — *плѣвник* и пр.

Л. Милетич твърди, че в еркечкия говор има два вида широко *e*, които смята за отделни самостоятелни звукове, та ги означава и с различни букви *ѣ* и *ѥ*. Едното от тях, отбелязвано с буквата *ѣ*, било по-широко и по-близо до гласната *a*; то се явява застъпник на старобългарските гласни *ѣ*, *ѝ* и *ѥ*. А другото, отбелязвано с

¹ Вж. Ст. Стойков, Увод в българската фонетика, София 1955, стр. 110.

² Еркечаните и техният говор, стр. 180, 198.

буквата *ѣ*, било по-близо до гласната *е* и се отличавало с „по-язната си боя и по-тясната си артикулация, вследствие на което предходните съгласни изглежда да са палатализувани“; то е застъпник на старобългарската гласна *ѣ*¹. И Георгиев като Милетич различава две вида *е* в зависимост от произхода му, но на практика в повечето случаи си служи само с един писмен белег *ѣ*². При проучване на еркечкия говор аз също установих два вида *е* — едното по към *е*, с по-силен *е*-оттенък, а другото по към *ѣ* с по-силен *ѣ*-оттенък. Тия два вида широко *е* обаче не са във връзка със старобългарските им съответствия. По-тясното и по-близо до обикновеното *е* широко *е* се среща предимно у носителите на традиционния диалект, а по-широкото с известен *ѣ*-оттенък *е* се среща у помладите. Тия два вида широко *е* обаче не са отделни самостоятелни звукове, а само позиционни варианти на една и съща фонема. При внимателно вслушване може да се забележи, че *ѣ* на мястото на старобълг. *ѣ* звучи малко по-тясно отколкото *ѣ* на мястото на старобълг. *ж*, *ѝ* и *ѣ*, защото съгласната пред него винаги е мека и защото то се среща само пред мека сричка. Пред твърда сричка, както се посочи, то се редува с чисто *а*, като се запазва мекостта на предходната съгласна, напр. *ц'ѣл* — *ц'ѣли*, *б'ѣл* — *б'ѣли*, *пр'ѣспа* — *пр'ѣспи*, *пл'ѣва* — *пл'ѣвник* и пр. Подобно широко *е* се среща и вместо старобълг. *ж* след мека съгласна, напр. *зем'ѣ* (земя), *кладн'ѣ* (кладня), *сайѣ* (сая), *пепел'ѣ* (пепелта), *вар'ѣ* (вървя) и пр. Обаче и това широко *е* не е самостоятелен звук (фонема), за каквото неправилно го смята Милетич, а е само слабо стеснен позиционен вариант на обикновеното широко *е*, което се среща след твърда съгласна. След мека съгласна и особено пред мека сричка всички гласни се учленяват малко по-затворено.

Пред широкото *е* вм. старобълг. *ѣ* съгласната винаги е мека, а пред широкото *е* вм. старобълг. *ж*, *ѝ* и *ѣ* тя обикновено е твърда (*вр'ѣме*, *м'ѣсец*, *фл'ѣзе*, но *мѣш*, *сѣбута*, *вѣлна*, *мѣртва*, *сѣм*), както това изтъква и Милетич.³ Той обаче не обяснява правилно причините за мекостта на съгласните пред *е* вм. старобълг. *ѣ*. Мекостта на съгласните пред *ѣ* от *ѣ* не е последица от учленителните особености на гласната *ѣ*, която е доста широка и не действа омекчаваше върху предходната съгласна, а е остатък от по-стара мекост. И тая мекост, съчетана с мекостта на следващата сричка, е причина за по-особения характер на широкото *е* в това положение, което е, както вече се каза, само позиционен вариант на обикновеното широко *е*. Че мекостта на предходната съгласна не се крие в характера на гласната *ѣ*, а е свързана с по-стара мекост, ясно личи от приведените вече случаи като *зем'ѣ*, *кладн'ѣ*, *пепел'ѣ* и пр., в които има широко *е* вместо *ж*, пред което съгласната е мека, защото е била мека още преди прехода на *ж* в *ѣ* (старобълг. *зѣмѣж*, *кладнѣж*). А същото това *ѣ*, когато пред него няма стара мекост, не

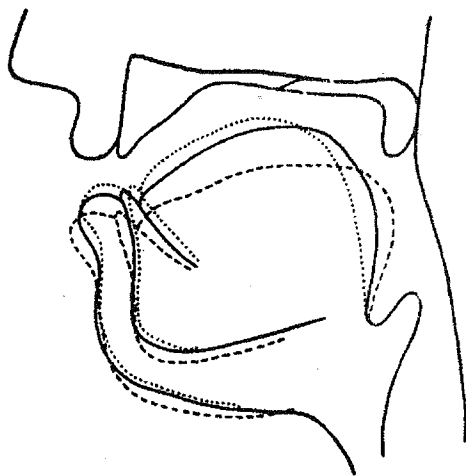
¹ Das Ostbulgarische, стр. 152; срв. стр. 154.

² Еркечаните и техният говор, стр. 182.

³ Das Ostbulgarische, стр. 152, 153.

омекчава предходната съгласна. То дори не омокчава и веларните съгласни *к, г, х*, които в тоя говор, както и изобщо в български език, са меки пред обикновеното *е* (*кѣсам, кѣшта, кѣсно, такѣ* [тъка], *пекѣ* [пека], *гѣсто, гѣрци, гѣба* и пр.).

Л. Милетич определя широкото *е* в еркечкия говор като гласна, учленявана с продълговато опънат устен говор и с преместен малко

Положение на говорните органи при учленение на гласните *е, ê* и *а*: гласна *е*, ——— гласно *ê*, - - - - гласна *а*

напред език, която отговаря на *ae*² във фонетичната система на Сиверс. „Тя е *a*-гласна, изговаряна с чиста *и*-база с издигната долна челюст и почти със затворени зъби“.¹ Както се вижда от приведеното описание, Милетич няма ясна представа за учленението на тоя особен звук. Още по-неточно е описанието на Георгиев, който се задоволява само с твърдението, че широкото *е* в еркечкия говор е звук, среден между *е* и *а*,³ че при него „езикът заема най-индиферентно положение“³ и че е „твърде близък до първите звукове на детето, кога плаче, или на овцата, кога блее“.⁴ Моите наблюдения показват,

че при учленение на гласната *ê* езикът заема положение, подобно на положението при гласната *е*, но е издигнат по-малко и се допира слабо до страните на горните зъби. Главното учленение провеждат предният и отчасти средният език, които са най-високо и се опират до страните на предните кътници. Под задното твърдо небце се образува известно стеснение, пред което се оформя резонаторно пространство, даващо характеристичния тон на гласната *ê*, който е по-висок от тона на *а* и по-нисък от тона на *е*. Върхът на езика е зад долните резци като при *е*, но е малко по-ниско и слабо се опира до средната им част. Важна учленителна особеност на гласната *ê* е, че има сравнително по-голям челюстен ъгъл от челюстния ъгъл на обикновеното *е*. У никое лице не можах да наблюдавам притискане на зъбите, за каквото говори Милетич. Също така не можах да наблюдавам и особен продълговат устен отвор. У всички лица, чийто изговор проучвах, устните не вземат участие в учленението. Изобщо по своите учленителни и слухови особености широкото *е* е гласна

¹ Das Ostbulgarische, стр. 152—153.

² Еркечаните и техният говор, стр. 182.

³ Там, стр. 139.

⁴ Там, стр. 138.

между *e* и *a*, както личи и на приложената скица, която дава положението на говорните органи в устата при изговор на гласните *e*, *ê* и *a*.

Широкото *e* в еркекия говор днес се среща в речта на всички поколения. Него редовно употребяват не само представителите на традиционния диалект, но и мъжете, ходили на работа извън селото, младото поколение, завършило прогимназия и др. Обаче вече се забелязват известни, макар и доста ограничени наченки на процес за замяна на тая особена гласна с гласните *ъ* и *e*, които са нейни съответствия както в околните говори, така и в литературния език. В речта на отделни лица, обикновено по-млади и то мъже, се срещат случаи като *мъш*, *къшта*, *вън*, *изл'êзе*, *гол'êми*, *д'êте*, *б'êше* и пр., покрай по-редовните *мêш*, *кêшта*, *вêн*, *изл'êзе*, *гол'êми*, *д'êте*, *б'êше* и пр.

Замяната на широкото *ê* с *ъ* и *e* в отделни случаи не се дължи на причини, свързани с фонетичния развой на самия говор по неговите вътрешни закони, а е последица от външно влияние. Във всички околни говори и в литературния български език няма широко *e*. Както става обикновено, външните лица, които нямат в говора си тая особена гласна, се подиграват на еркечаните за нея. И последните в речта си пред външни, чужди и непознати хора съзнателно се стараят да я избягват, особено в началото на разговора. Интересни наблюдения имам от две лица, коренни местни жители, но ходили на работа извън родното си село — Стойко Желев Камбуров (род. 1887 год.) и Велико Янев Попов (род. 1900 год.). При разговори с мен те се стараеха да избягват тая гласна, а когато записвах материали и искаха да ми повторят някоя дума, те направо ми казваха да я пиша с „ер голям“ или с „е двойно“. Стремещът за избягване на гласната *ê* не е нов в говора. Още в началото на тоя век Георгиев изтъква: „Мен ми правеше впечатление изобщо стремещът да се избягва *â*-звук, а вместо ударени юсови и ерови срички да се произнася ту по-тъмно, ту по-слабо тъмно *з*“; „двойственост и борба има още и в гласежа на *ъ* пред мека сричка, гдето. . . . гласежът се явява силно стеснен, изравнен почти с етимологично *e*“¹.

3. ЗАМЯНА НА *ф* С *х*

Интересно фонетично явление, което сега се провежда в еркекия говор, е замяната на съгласната *ф* със съгласна *х* във всички положения — в началото, в средата и в края на думата. На него се дължат случаи като *хайда* (файда), *хес* (фес), *хурна* (фурна), *хца* (овца), *хчър* (овчар), *хтасва* (втасва), *хêргам* (хвърлям), *хл'êзе* (влезе), *хêтре* (вътре); *сохра* (софра), *братухчет* (братовчед), *кухар* (куфар), *ках'ах* (кафяв); *гн'ах* (гняв), *л'êх* (лев), *крêх'* (кръв), *чêрах* (червей), *как'êх* (какъв), *л'êсках*, *сурòх*, *хубах*, *пиштòх*; *х удêта*, *х гурêта*, *чак х сêлото*, *х р'аката* и пр.

Л. Милетич, като разглежда по-древните фонетични особености на еркекия говор, изтъква, че в него се срещат няколко изолирани

¹ Еркечаните и техният говор, стр. 198.

случая със съгласна *х* вместо съгласна *ф* и със съгласна *ф* вместо съгласна *х*¹. При това той установява известна закономерност, според която в средисловието редовно се явява *х* вместо *ф* (*натрухат се* вм. „натруфат се“, *трухило*, *дохци* и *вохци*), а в краесловието обикновено *х* преминава във *ф* (*четъф*, *сѣннъф*, *губ'аф*, *дариф*, *отпѣстиф*). На същото място Милетич привежда и едно „изключение“ от това правило с *х* вм. *ф* в краесловието (*лех* вм. „лев“). Към това изключение може да се прибави и думата *врѣх* (врѣв, стр. 153), която е останала незабелязана от автора. На други места в описанието на еркекия говор обаче се срещат много примери, които правят „изключение“ от правилото, формулирано от Милетич. Например има доста случаи със запазено *х* в краесловието (*четъх*, *рѣкъх*, *йадъх*, стр. 157, § 14) и със запазено *ф* в средисловието (*офцѣ*, *б'аф на фцѣте*, *ф огън'ѣ*, стр. 155, 156). Освен това замяна на *ф* с *х* има и в думите *хѣрли*, *хѣрга*, *ханът*, *хаштате*, дадени от Милетич като примери за изчезване на съгласна *в* от групата *хв*². В едни от тях като *хѣрли*, *хѣрга* няма първично *хв*, а само *в* (старобълг. *връгъ*), което после е преминало във *ф* (*фѣргам*, *фѣрли*), а в други като *ханът*, *хаштате* няма изпадане на *в* от групата *хв*, а изпадане на *х* и преход на *в* във *ф* (*фанат*, *фаштате*).

Изобщо от примерите за *х* вместо *ф* и за *ф* вместо *х*, които се срещат у Милетич, ясно се вижда, че към края на миналото столетие в еркекия говор има известно колебание между съгласните *х* и *ф*, като в един случаи *х* преминава във *ф*, а в други *ф* в *х*, но ясно изразена закономерност няма. При това се срещат и дублетни форми като *л'ѣф* — *л'ѣх*, *офцѣ* — *дохци*. Л. Милетич не се спира по-подробно на тия случаи, защото по негово време те сигурно не са били многобройни и защото не ги е сметнал за особени. За него те са били обикновени комбинаторни промени.

И у Георгиев положението е почти напълно същото. Между дадените от него примери за други явления се срещат няколко случая с преход на *ф* в *х* (*хѣргай п'авата*, *хрѣкна* [хврѣкна], *врахтѣ* [врѣвта], стр. 191) и с преход на *х* във *ф* (*дуфам* [духам], *дуфадал*, *нофче*, стр. 191), покрай многобройните случаи със запазени съгласни *ф* и *х* на първичните им места във всички положения (*жусф*, *фшици*, *убаф*, *лѣскаф*, *л'ѣф*, *цѣфна*; *м'ах*, *м'ахуве*, *бод'ах*, *бер'ах* и пр.)³.

Следователно и от случаите, които се срещат у Георгиев, ясно се вижда, че в началото на тоя век в говора е на лице известно колебание в употребата на съгласните *ф* и *х*. Трябва да се изтъкне обаче, че всички примери у Милетич и част от примерите у Георгиев не произхождат направо от с. Еркеч, а са записани от преселници в гр. Айтос и в селата Аврен и Левски (Чатма), та затова по тях не може с абсолютна сигурност да се правят изводи за положението в с. Еркеч. Все пак с доста основания може да се допусне, че и в самото с. Еркеч положението е било подобно, т. е. имало е

¹ Das Ostbulgarische, стр. 156, § 11.

² Das Ostbulgarische, стр. 156, § 13.

³ Вж. други примери на стр. 178, 179, 180, 183, 184, 189, 190, 191, 197 и пр.

само единични, частични случаи с преход на *ѳ* в *х*, както личи и от примерите у Георгиев.

Днес обаче положението значително се е променило и в говора ясно се забелязва тенденция последователно да се заменя съгласната *ѳ* със съгласна *х*.

У една група жители, главно у по-стари и то предимно жени като Тодора Байчева (род. 1881 год.), Върба Кръстова (род. 1881 г.) и др. съгласната *ѳ* се пази сравнително добре във всички положения: *жуѳ*, *такѳ*, *ѳичманца* (птиченца), *ѳрет*, *вѳѳци има*, *ни са сѳѳршва*, *ѳ сѳлу* и пр. У Т. Байчева обаче има няколко случая и със замяна на *ѳ* с *х* (*сохра* [софра], *натрѳхени* [натруфени], *от кавѳата хайда* [файда] *нѳма*).

У друга група жители, предимно мъже или по-млади жени като Стойко Желев Камбуров (род. 1887 год.), Янка Стойкова Пейкова (род. 1897 год.), Велико Янев Попов (род. 1900 год.) и др. се срещат доста случаи с *х* от *ѳ*, покрай случаи със запазено *ѳ*. Например в речта на Стойко Камбуров се срещат *гн'ах* (гняв), *к'ѳпах*, *л'ѳх* (лев), *тезг'ах*, *ѳѳглах* (гологлав), *хѳс*, *хурна*, *сохра* и пр., покрай *ѳрет*, *ѳ кѳра*, *уѳѳѳре*, *картѳѳла* (картоф), *Рал'ѳѳѳци*, *Пѳт-коѳ клѳденец*, *Кѳстоѳ рѳт* и др. Подобно е положението и в речта на Янка Ст. Пейкова: *кат б'ѳи жѳх* (жив), *да хѳрли сметѳ* (да хвърли сметта), *пѳхтѳса* (повтаса), *х ѳарна* (във Варна), *но затѳрил ги ѳ кашлѳта*, *кѳпайм жѳѳ и здрѳѳ* и пр. В семейството на Велико Янев Попов съпругът (род. 1900 год.) и дъщерята Николина (род. 1935 год.) в едни случаи заменят *ѳ* с *х*, а в други пазят *ѳ* и то в аналогични положения. Например в речта на бащата се срещат случаи като *жѳтѳто х хамбар'ѳ х пр'аѳради*, *х хл'ѳза*, *но сенѳто ѳ пл'ѳвника*, *ѳ сѳло*, *не фирѳѳ*, *ѳѳѳ* (овца), *заѳѳанѳме* и пр. Същото е и в речта на дъщерята Николина: *ѳт да не пѳре х р'ѳката*, *но ѳ Сѳѳѳѳа*. В речта на майката Кера Великова (род. 1901 год.) случаите с *ѳ > х* са много повече (*ѳхѳци*, *крѳх* (кръв), *хл'ѳзе*, *хѳрне* и пр.), но покрай тях се срещат доста случаи със запазено *ѳ* (*хѳбаѳ*, *ѳ р'ѳката*, *ѳѳтѳно* [евтино]). Интересно е да се изтъкне, че непоследователността в изговора на съгласната *ѳ* и в замяната ѝ с *х* не се забелязва от говорещите. Например един и същ предмет майката нарича *дилѳх*, *ѳурна*, а бащата *дилѳѳ*, *хурна*. Или майката казва *ѳ р'ѳката*, а дъщерята — *х р'ѳката*.

У трета група жители, обикновено най-младите като Георги Янев Друмев (род. 1935 год.), завършил 3 прогимназиален клас, Димо Николов (род. 1933 год.), завършил 3 прогим. клас, Янко Палев Желязков (род. 1932), завършил 4 отделение и др. случаите с *х* вм. *ѳ* са извънредно много и обхващат почти всички думи. У тях само в единични думи се среща запазено *ѳ*. Например у Георги Янев Друмев се срещат случаи като *хѳѳр'*, *хѳѳте*, *хѳѳре* (вътре), *хѳѳру* (второ), *хѳѳ* (фий), *х р'ѳката*, *ѳѳк х сѳлото*, *ѳхѳци*, *кухѳр* (куфар), *из мерѳта нахрѳт* (навред), *крѳх* (кръв), *лѳскаѳ*, *сурѳх*, *хѳбаѳ дѳн*, *какѳх*, *к'ѳпах*, *ѳѳрах* (червей), *ѳѳ сам гѳтѳх кат шѳѳ-*

пен пишѣх и пр., покрай *каф'ах*, *каф'ава*, *сфештил'ник*. Има обаче и лица на средна възраст като Енчо Кръстев (род. 1899 год.), в речта на които почти напълно е проведена замяната на *ф* с *х*.

От приведените примери ясно се вижда, че в еркечкия говор сега се провежда фонетично явление — замяна на съгласната *ф* със съгласна *х* —, което постепенно приема облик на звуков закон. Развива се следователно звуково явление, което отдалечава диалекта от българския литературен език и създава нов вид редуване *х* — *ф* (*в*): *крѣх* — *крафтѣ*, *чѣрах* — *чѣрви*, *ках'ах* — *каф'ави*, *хубах д'ен'* — *хубава мома*, *едѣн л'ѣх* — *п'ѣт л'ѣва*.

Замяната *ф* > *х*, която сега се извършва в еркечкия говор, дава възможност да се направят интересни изводи, които могат да имат и по-общо теоретично значение за изясняване на пътищата, по които изобщо стават фонетичните промени в езика.

1. Няколкото случаи с *ф* > *х* като *хѣргай*, *хрѣкна*, *хѣрли*, *л'ѣх* (лев), *врѣх* (връв) и пр., които се срещат у Милетич и Георгиев, ясно показват, че в началото на този век тая замяна се е срещала като ограничено комбинаторно явление. При това край нея са съществували и случаи с обратна замяна на *х* с *ф* (*дуфам*, *дуфадал*, *нофче*), т. е. съществувало е известно разколебаване, известно смесване на съгласните *ф* и *х*¹. По-късно, с развитието на говора, случаите с *ф* > *х* се увеличават и днес тая замяна постепенно се превръща във фонетичен закон. Наистина замяната *ф* > *х* все още не е успяла да обхване напълно диалекта, но са явни тенденциите за нейното пълно налагане.

2. Замяната *ф* > *х*, като всички промени в езика, се провежда бавно и постепенно. Нейната постепенност се проявява в две посоки. От една страна тя постепенно обхваща случаите със звук *ф*. Отначало се среща в отделни думи като комбинаторно явление и то в определено положение в началото или края на думата, както личи от примерите, дадени у Георгиев. След това случаите се увеличават и обхващат средисловно *ф* пред гласна и съгласна. Следният етап, който още не се е осъществил, е пълното обхващане на всички случаи, което ще доведе до отпадане на съгласната *ф* от звуковата система на диалекта. От друга страна замяната *ф* > *х* общо взето постепенно се разширява със смяната на поколенията. Докато у най-старите жители се срещат само единични случаи с *ф* > *х*, у средните по възраст жители тия случаи се увеличават, а у най-младите стават толкова много, че постепенно се превръщат във фонетичен закон.

3. Замяната на съгласната *ф* с *х* в еркечкия говор е пряка последица от промените, настанали в учленителния характер на *ф* при определени фонетични условия. В началото и в края на думата, където учленителната сила общо взето е по-слаба, съгласната *ф* се учленява с по-слабо притискане на долната устна към горните зъби и това отслабено учленение довежда до промяна в учле-

¹ Смесването и взаимната замяна на два звука през началния период от прехода на единия от тях в другия е явление, което се среща доста често.

нителния ѝ характер — от устнотъбна (лабиодентална) тя се преръща в двуустнена (билабиална). Билабиалното *ф* (*φ*), което се отличава със сравнително слабия си спирантен характер, много лесно може да мине и обикновено минава в дъх, т. е. в съгласна *х*, особено ако след него следва задна гласна *о* и *у*, например *фурна* > *фурна* > *хурна*. Следователно фонетичният път, по който се извършва замяната *ф* > *х*, минава през един междинен етап — билабиално *ф*, което се наблюдава и днес много ясно в речта на някои лица като Янка П. Христова, Стойко Камбуров, Велико Янев Попов и др. и то главно в началото и в края на думата, например *фурна* (фурна), *фичанца* (птиченца), *фца*, *φ тос дор*, *л'ѐφ* (лъв) и др.

Подобен преход на *ф* в *х* се среща като комбинаторно явление в началото на думата и в ред други езици, например в чешки език¹.

При разглеждане на промяната *ф* > *х* в еркечкия говор трябва още да се изтъкне, че тя е във връзка със съдбата на съгласната *в* — звучното съответствие на съгласната *ф*. В еркечкия говор начално *в* обикновено се изговаря с намалена учленителна сила и минава в *ѱ* (*ѱдсак*, *ѱѐлна*, *ѱрата*, *ѱрѐбница*, *ѱлажен*, *ѱлачи*). А преходът *в* > *ѱ* се извършва пряко едно билабиално *в*, както преходът *ф* > *х* се извършва пряко едно билабиално *ф*. Следователно промяната *ф* > *х* е част от една по-голяма промяна в звуковата система на еркечкия говор, при която лабиоденталните съгласни *ф*, *в* изменят учленителния си характер и пряко билабиални *ф*, *в* (*φ*, *ψ*) минават в *х*, *ѱ*. Преходът на съгласната *в* в *ѱ* също не е ново явление, защото още преди половин век Л. Милетич го е отбелязал в случаи като *бѱл'т'е* (биволите), *какѱа* (каква), *дѱа* (два), *ѱаштѱ*, *здраѱ*, *читаѱ* и др.²

4. При замяната *ф* > *х* в еркечкия говор ясно се вижда, как звуковото развитие на езика довежда до сливане на две отделни фонемни в една, т. е. до преминаване на една фонема в друга. Отначало в говора има две фонемни *ф* и *х*. По-сетне с фонетичния развой на съгласната *ф*, която от устнотъбна (лабиодентална) се превръща в двуустнена (билабиална), съгласните *φ* и *х* звуково се сближават и съгласната *φ* става вариант на *х*, а след това напълно минава в *х*. При това съгласната *φ* не се превръща постепенно и незабелязано в *х*, а само се сближава и след това направо се заменя с нея.

При провеждане на замяната *ф* > *х* в говора често се срещат случаи, когато една и съща дума от едни лица се изговаря с *ф*, а от други с *х*, без да се забелязват тия разлики. Както вече се посочи, в едно и също семейство като семейството на Велико Янев Попов, майката изговаря *дѱлах*, *фурна*, а бащата *дѱлѱф*, *хурна* или майката изговаря *φ р'аката*, а дъщерята *х р'аката*. Изобщо, както ще се изтъкне по-долу, говорът никога не е абсолютно единен във всички свои форми. В него постоянно се срещат множество двойни

¹ Вж. Fr. Trávníček, *Historická mluvnice jazyka českého*, Praha 1935, стр. 141; J. Chlumský, *Listy filologické*, LXV, 1938, стр. 193.

² *Das Ostbulgarische*, стр. 155, § 6.

(дублетни) форми, много повече отколкото в литературния език. Тия дублетни форми — едни от които са резултат от нови явления, развиващи се сега в говора, а други остатъци от стари явления, изчезващи сега от говора — съществуват една край друга и съвсем не са пречка той да изпълнява ролята си на най-важно средство за общуване между хората в процеса на тяхната трудова дейност. Те дори обикновено не се и забелязват.

5. Замяната $\phi > x$ е фонетично явление, което се среща и в други български диалекти. Особено широко тя е разпространена в твърдишкия говор, който обхваща село Твърдица, Сливенско и отделилото се от него през 1828 год. село Твардица в Молдавската ССР. В тоя говор замяната $\phi > x$ сега се извършва и е налице преходният етап — билабиалното ϕ (φ)¹. Тая замяна доста широко е разпространена и в тракийските говори. Например Хр. Кодов в своето изследване „Езикът на тракийските българи“ твърди, че при съгласната ϕ „учленението се изместя назад във веларната област и се получава веларен спирантен звук x , h “². От приведените примери обаче е ясно, че явлението е комбинаторно, а не спонтанно и обхваща само отделни думи като *хустан*’, *хърка*, *хл’ава* (влиза) *хорма*, *хтасалу*, *ч’ухт* (чифт), *нох* (нов) и др. Отделни примери за $\phi > x$ се срещат и в работата на проф. Ст. Младенов „Принос към изучаване на българските говори в Източна и Западна Тракия“ — *хустан*, *хърна*³. Сравнително повече случаи се срещат в говорите на тракийци, преселени в североизточна България. Например в говора на с. Здравец, Търговишко и с. Светлен, Поповско, заселени непосредно след Освобождението с преселници от с. Янурен, Суфлийско, се срещат редовно случаи като *хл’ази* (влезе), *хнѐси*, *хнѐтре*, *хтѐри*, *хтѐрник*, *хѐтиха*, *хърна*, *хѐрга* (хвърля), *какѐх*, *никакѐх*, *с’акакѐх*, *такѐх*, *хубѐх*, *лѐскѐх*, *крѐх* (кръв), *црѐх* (червей), *ушѐх*, *картѐх*, *х р’аката*, *ѐх недел’а*, *прускѐхъл* (възглавница), *ѐхци*, *ухчѐр*’ и пр. А в говора на с. Нова Надежда, Хасковско в началото на думата съгласната ϕ доста често минава в x : *хукарѐ*, *хърка*, *хърна*, *хуста*, *хурчѐ*⁴.

Отделни случаи с $\phi > x$ има и в коларовградския (шуменския) говор, посочени още от Милетич. Наистина Милетич пише: „ x вместо ϕ (v) забелязах само в един случай *хубах*“⁵, но няколко страници преди това говори, че в *Хилли* вместо *Филли* има замяна на ϕ с x . Според мен обаче замяна $\phi > x$ има още в случаите *хл’азѐхмѐ*, *хл’азѐм*, дадени като примери за преход на групата *вл* в *хл*, и в *ухч’ѐре*, *ѐхци*, *ухчѐ*, дадени като примери за преход на групата *вц* в *хц*⁶.

Интересно е да се изтъкне, че Б. Цонев, като се спира на случая *Хилли* вместо *Филли* в коларовградския (шуменския) говор,

¹ Вж. Н. Котова, Говор села Твардицы Молдавской ССР, Ученые записки Института славяноведения, том II, 1950, стр. 277—278.

² Тракийски сборник, кн. VI, София 1936, стр. 42.

³ Тракийски сборник, кн. VI, София 1936, стр. 168.

⁴ Вж. Г. Христов, Говорът на с. Нова Надежда, Хасковско, тук, стр. 185.

⁵ Das Ostbulgarische, стр. 98.

⁶ Там, стр. 98.

твърди, че преходът $\phi > x$ е тракийска, югоизточна особеност и че тя е донесена от юг¹. Наистина замяната $\phi > x$ е характерна предимно за югоизточните говори, но в коларовградския говор, както и в еркекия говор, тя се е развила по свой самостоятелен път, а не е заета.

6. Преходът на съгласната ϕ в x пряко φ , който сега се извършва в еркекия говор, има важно теоретическо значение. С наличието на междинния етап — билабиалната съгласна ϕ (φ) — ние можем конкретно да посочим пътя, по който изобщо съгласната ϕ минава в x и така да си изясним и обясним тая промяна в ред славянски и неславянски езици. Извършващата се сега промяна в еркекия говор $\phi > x$ напълно потвърждава теоретическите обяснения на чешкия фонетик проф. Йозеф Хлумски за прехода на съгласната ϕ в x в развоя на чешкия език. Според проф. Хлумски причината за прехода на ϕ в x е ослабването на учленителната сила, което води до отпускане на долната устна. При това отпускане се минава към билабиално ϕ , а след това в дъх, т. е. в съгласна x ².

4. МЕКИ СЪГЛАСНИ

В своето изследване на еркекия говор Л. Милетич не говори нищо за меки съгласни. Георгиев обаче се пира на тях и изтъква, че в говора има много меки съгласни, но „тази мекост постепенно изчезва и днес се чува в доста случаи двойно произношение“³. Моите наблюдения обаче показват, че еркекият говор доста добре пази мекостта на съгласните и по брой и вид на меките си съгласни е един от малкото български говори, които имат меки съгласни в краесловието и в средисловието пред съгласна.

В краесловието се срещат 6 меки съгласни — $л'$, $р'$, $н'$, $т'$, $к'$, $х'$ — и то не само в стари домашни думи, но и в нови както, домашни, така и чужди, главно турски. Ето няколко примера:

$л'$: *сол'*, *пепел'*, *будил'*, *бѐкел'*, *гѐрбел'*, *царул'*, *варел'*, *кайл'*, *мамул'*, *тептил'*, *фасул'*, *хур'убел'*, *чувал'* и др.

$р'$: *хчѐр'*, *кузар'*, *пастир'*, *вир'*, *булгур'*, *байр'*, *кафадар'*, *нихитир'*, *панайр'*, *самар'*, *синцир'*, *хамбар'*, *чейр'*, *Демир'* и др.

$н'$: *ден'*, *кон'*, *кумин'*, *гиран'*, *дармон'*, *сапун'*, *тиган'*, *чувѐн'*, *чукан'* и др.

$т'$: *п'ѐт'*, *д'ѐвет'*, *кибрит'*, *лобут'*, *хумот'*, *ютзат'* и др.

$к'$: *език'*, *чувѐк'*, *дарак'*, *ел'ек'*, *илик'*, *ичумик'*, *памук'*, *гур-л'ук'* и др.

$х'$: *крѐх'*, *врѐх'* и др.

Пред съгласна в средисловието се среща главно меко $л$, а в няколко случая $р'$ и $н'$: *вѐл'к*, *бухал'ка*, *прастил'ка*, *предал'ка*, *пул'вина*, *бѐл'хи*, *жѐл'ти*, *вѐл'нено*, *напѐл'ни*, *пул'ца*, *пунд'ѐл'ник*; *шипѐр'ник*, *паламар'ка*, *кон'те* и др.

¹ История на българския език, т. III, стр. 234.

² Několik poznámek k fonetickým výkladům hláskových změn československých, Listy filologické LXV, 1938, стр. 193.

³ Еркечаните и техният говор, стр. 190.

Меките съгласни в еркекия говор се отличават общо взето със своята доста слаба мекост, която е по-скоро полумекост, каквато е изобщо мекостта в източните български говори. По-изразителна е тая полумекост при съгласните *л'* и *н'*.

В своята работа върху еркекия говор Георгиев изтъква, както вече се посочи, че „днес се чува в доста случаи двойно произношение“. Аз обаче не можах да установя много дублетни форми по отношение на мекостта от типа *крѣх* — *крѣх'*; записах само няколко случая като *ден* — *ден'*, *нѣт* — *нѣт'*, *н'ет* — *н'ет'* и др.

5. ДРУГИ ФОНЕТИЧНИ И МОРФОЛОГИЧНИ ОСОБЕНОСТИ

При разглеждане на днешните по-характерни особености на еркекия говор заслужава да се споменат още и следните:

1. В еркекия говор днес отрицателното бъдеще време се образува само с *н'ема*, без да се свързва чрез съюза *да* със спрегаемия глагол: *н'ема ход'а за обет, н'ема ли идеш? май че н'ема направи, н'ема закл'уча, ас н'ема ѝа давам, н'ема идете, н'ема гърмиш* и пр. Следователно глаголната форма *н'ема* е преминала към категорията на частиците и се е изравнила напълно с частицата за положително бъдеще време *ша* (от по-старо *ште*), като е изпаднал съюзът *да* между нея и глагола.

Причината за изпадането на съюза *да* край *н'ема* не е фонетична, а е семантична и се крие във формата *н'ема*. Глаголната форма *н'емам* с течение на времето от дълга и честа употреба губи от своята глаголност и престава да се мени по лице и число. Така тя се превръща във форма *н'ема*, която не се мени по лице и число, но все пак пази известна глаголност, та затова се свързва със спрегаемия глагол със съюз *да*. По-късно тя загубва напълно своята глаголност и се превръща в частица, т. е. минава от категорията на глагола в категорията на неизменяемите думи — частиците. Това нейно превръщане в частица прави излишен вече съюзът *да* и той изчезва, отпада. В еркекия говор следователно се наблюдава едно ново явление — един по-напреднал етап в образуване на отрицателното бъдеще време без съюз *да*. Тая промяна се е извършила в говора през последните петдесетина години, защото за нея нищо не говорят Л. Милетич и Г. Георгиев в своите проучвания.

Подобна промяна — изпадане на съюза *да* край *няма* в отрицателно бъдеще време се среща и в други български говори, но никъде не е така последователно проведена. Например в твърдишкия говор в село Твардица в Молдавската ССР съюзът *да* изпада само понякога, та затова покрай случаи като *нѣма са сѣди, то нѣма ва ухапи, сиг'й нѣма са зăгуб'ат* се срещат и случаи като *нѣма да гу намѣриш, нѣма да ѝма, нѣма да гу видиш*¹. В твърдишкия говор следователно явлението има по-скоро фонетичен характер. Подобен фонетичен характер имат и случаите *н'ема зăкăчă, н'ема ти утв'ет'ат, н'ема си дам, н'ема видиш*, покрай

¹ Вж. Н. Котова, цит. съч., стр. 295, 296, 303, 305.

н'ема да ма гал'чи в говора на олъшанските българи¹, или слушайте като *ас н'ема му пйшь, т'ой н'ема ти к'ажу*, покрай *ас н'емъ пйшь* в говора на с. Златарица, Еленско.

2. Според проф. Л. Милетич много важна характерна особеност на еркечкия говор е и особеното затворено учленение на гласните. Според него гласните *e, a, o* се учленяват „почти със затворени зъби“, така че при *a* например „едва се забелязва известно движение на долната челюст и изобщо цялата артикулация прави впечатление като че ли се състои само от движение на устните“². И Георгиев твърди, че еркечани имали „навик да говорят със затворени, стиснати зъби“³. Такова учленение на гласните днес не се забелязва. Изобщо фонемната система на говора, що се отнася до гласните *e, a, o*, не показва никакви особености.

В еркечкия говор днес не се среща и отбелязаното от Милетич особено затворено *a*, което звучи между *a* и *o*. То се учленявало с известно закръгляне на устните и напомняло широкото *o* в смолянския (ахъчелебийския) говор⁴. Г. Георгиев пък изтъква, че гласната *a* под ударение се изговаря „при средно отворени уста и доста гърлено. Поради това... дълбоко учленение на *a* и дължината, пред удареното *a* се чува един *z*-звук, който ще да е остатък от някогашния дифтонгов характер на тази гласна“⁵. При това Георгиев отбелязва, че това особено *a* след веларна гласна звучи като ^h*a*, а след лабиална като ^h*a*. Наблюденията на Георгиев се потвърждават и днес. След веларни съгласни наистина се чува особено тъмно *a* (*гашти, ф кацата*), а след лабиални съгласни се забелязва известно по-силно лабиализиране, което води до появата на особен у-елемент пред гласната *a* (*св'абда, мом'ата*).

3. Проф. Л. Милетич⁶, а след него и Георгиев⁷ са установили че в еркечкия говор има особено веларно *л*. Такава съгласна днес не се среща в говора. Съгласната *л* пред задна гласна звучи като *л* в българския книжовен език (*главѣ, лук*).

4. В еркечкия говор се срещат сравнително доста дублетни форми, т. е. съществуват една край друга две форми, едната от които обикновено е стара, а другата нова. Покрай приведените вече двойни форми могат още да се посочат *н'ема* и *н'ама*, *чел'ак* и *чув'ѣк*, *дв'а* и *дв'ѣ*, *сѣтн'а* и *сѣтн'е*, *удѣнца* и *удѣнѣца*, *фѣтре* и *хѣтре*, *фийчанца* и *хийчанца* и пр. Тия двойни форми, както вече се изтъкна, не се забелязват от говорещите и не са никаква пречка при общуването.

¹ Вж. И. К. Бунина, Говор олъшанских болгар, Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР, вып. 4, Москва 1953, стр. 87, 91, 94, 118.

² Das Ostbulgarische, стр. 152.

³ Еркечаните и техният говор, стр. 187.

⁴ Das Ostbulgarische, стр. 124.

⁵ Еркечаните и техният говор, стр. 187.

⁶ Das Ostbulgarische, стр. 156, § 10.

⁷ Еркечаните и техният говор, стр. 190.

6. РЕЧНИКОВИ ОСОБЕНОСТИ

Речниковият състав на еркечкия говор до сега не е проучван системно. Първият изследвач на говора Л. Милетич при своите диалектоложки проучвания е обръщал внимание главно на фонетиката и морфологията, а е изоставял речника и синтаксиса. Тоя съществен пропуск в неговите работи още на времето си отбеляза видният славист В. Ягич в предговора към Милетичовия труд „Die Rhodopendardarten“ (Wien 1912). Той личи и от по-сетнешната публикация на Милетич „Особен принос към речника и фразеологията на източните български говори“¹, в която от цялата източна говорна област дава като особени само около 1000 думи и изрази.

В описанието на еркечкия говор като лексикални особености Милетич посочва само две думи *здр'е* (утре) и *вешт* (още), отбелязвайки, че те са характерни и за коларовградския (шуменския) говор.

Не са много лексикалните материали и в работата на Г. Георгиев „Еркечаните и техният говор“. В специално приложение „Няколко по-непознати думи в еркечкия говор“ той дава 42 думи, а на стр. 139 в забележка под черта привежда още двацетина като *чурун, въз, васкам, дава, купаим, натък, вардулест, прит'ески* и пр., без да ги обяснява.

По време на своето осемдневно пребиваване в с. Еркеч можах да събера около 340 думи, които съвсем не изчерпват цялото лексикално богатство на говора, но които дават възможност за интересни заключения.

На първо място трябва да се изтъкне голямата речникова близост между еркечкия и коларовградския (шуменския) говор. Още на времето си Л. Милетич посочи, че характерните коларовградски думи *здр'е* (утре) и *вешт* (още) се срещат и в еркечкия говор. Броят на тия общи думи обаче е много по-голям. Така, като се сравнят събраните от мен думи с характерните за коларовградския говор думи, дадени в работата на Г. Попиванов „Особености на шуменския говор“², се установява че има над 62 еднакви думи като *бугѐ, бузгун, бѐкел, хирѝда, веш, врахел', вас, гн'ѐвен, гѐна, дармонѝ, даршотник, женѝхли, занца, звѐ, зѝре, искунд'а, ѝштѝ, кадус, как'ѐ, калѐсва, калмукан, кипчѝх, клим'а, кѝма, кѝнд'а, л'ѝф, менгѝши, марчѝ, одрѝтки, опѝйда, пѝмет, рѝча, рѝченѝк, сайѝ, свѝко, сенѝц, синѝйа, скѝмен, стрѝна, стрѝко, стрѝкуфче, сфештѝл'ник, талѝр', тѝйко, водник, хармѝн', хо, чукмѝн, шѝти* и др.³ Въз основа на големия брой общи характерни думи и въз основа на някои фонетични и граматични особености става напълно ясно, че между еркечкия и коларовградския (шуменския) говор има голяма близост,

¹ Списание на Българската академия на науките, кн. LVI, 1937, стр. 43—87.

² Сборник на Българската академия на науките, кн. XXXIV, 1940, стр. 373—433.

³ За значението на тия думи вж. тук речника на стр. 356—365.

по-голяма от близостта между еркечкия говор и останалите балкански говори. А това вече е едно указание, че общоприетата класификация на североизточните говори на две големи говорни групи — мизийски и балкански говори — главно въз основа на членната форма за мъжки род трябва да бъде поправена. Изглежда, че възраженията на Б. Цонев срещу тая разпредялба, дадени в неговите „Диалектни студии“¹, са основателни до голяма степен. За да се установи точното положение обаче е необходимо да се направят още ред проучвания на североизточните говори и то на първо място по методите на лингвистичната география.

На второ място трябва да се изтъкне, че съществува значителна близост между еркечкия говор и югоизточните говори, поспециално тракийските говори. Например общи с тракийските говори, според речника даден от проф. Ст. Младенов в „Принос към изучаване на българските говори в Източна и Западна Тракия“², са думи като *йшта, кайнчо, как'е, кушоглаф, менгйши, пр'аслуп, привой, прасн'ак', чукман, в'атърница* и др. При това трябва да се изтъкне, че повечето от тия думи се срещат и в коларовградския (шуменския) говор. Изобщо между еркечкия и коларовградския говор от една страна и югоизточните говори от друга страна съществува значителна лексикална, граматична и фонетична близост, която не е случайна. И в тоя случай изглежда, че Б. Цонев е по-прав от Милетич, като изтъква в своите „Диалектни студии“, че коларовградският (шуменският) и югоизточните говори са тясно свързани. Дали причините за тая близост се крият в преселнически движения от юг на север или от север на юг — това е открит въпрос в българската диалектология, който чака своето разрешение.

ИЗВОДИ

Моите проучвания на еркечкия говор, извършени половин век след проучванията на Милетич и Георгиев, дават възможност да се направят ред интересни изводи за развитието на говора и за промените, извършени в него.

1. През последните 50 години еркечкият говор не се е изменил значително, въпреки големите социално-икономически промени, извършени в селото, въпреки задължителното общо образование и пр.

2. Все пак в говора са станали известни промени и то главно фонетични. Едни от тия промени като загубата на ударения квантитет са отишли доста далеч, а други като частичното заместване на широкото *e* с чуждата за говора гласна *ъ*, едва сега започват. Тия две промени в говора се извършват под влияние на външни, извънезикови причини и се дължат на въздействието на околните говори и на литературния език. Те приближават диалекта до литературния език.

Други промени в говора като замяната на *ѳ* с *х* се извършват по вътрешни причини и са последица от самостоен фонетичен

¹ История на българския език, т. III, стр. 228—244.

² Тракийски сборник, кн. VI, стр. 115—173.

развой под влияние на вътрешните му закони. Те отдалечават говора от литературния език. Тоя вид промени ясно показват, че диалектите и през епохата на капитализма, дори и през епохата на социализма, колкото и да изпитват въздействие от страна на литературния език, колкото и да е силен стремежът да се изравнят с него, не се развиват просто и праволинейно по пътя на прякото им сливане с единния национален (книжовен) език, а доста сложно и разнообразно. Затова е възможно те да развиват в себе си и особености, които не само не ги сближават, но ги и отдалечават от литературния език. Подобни промени се извършват и в други български диалекти¹.

Двата вида промени, установени от мен в еркечкия говор, са изобщо двата основни вида промени, които се извършват в диалектите. В първия случай новите звукове и форми идват в готов вид и се развиват под влияние на външни фактори по пътя на заемането от други диалекти или от литературния език. Обикновено явление е хората да се присмиват на лица, които говорят на друг диалект. И за да избегнат присмехите, за да се изравнят с околните, носителите на диалекта съзнателно избягват в речта си ония особености, които са обект на присмехи. Във втория случай новите звукове и форми се развиват под влияние на вътрешните закони на говора и се обуславят от общия характер на езиковата му система. Те са несъзнателни.

РЕЧНИК

ангаш м. р. — ритла на кола.

*Апта кириме*² — название на местност; гористо място.

Баката — название на местност; ниви.

башкѐ (тур.) нареч. — отделно. *Башкѐ ше го делѐт.*

бѐкел м. р. — дървен съд, в който се държи вода за пиене.

Бѐлништа — название на местност; поляна в гора.

б'елопрѐсница ж. р. — глинеста белезникава почва.

бѐхта гл. — бия. *Бѐхтаа са на едѐн Илѐндин.*

бидѐл м. р. — татул.

бил'анка ж. р. — белянка.

бор м. р. — тъкан на плат, украсена в края.

брѐдва ж. р. — секира.

брѐнсал м. р. — усукан конец, който е от външната страна на *кчатата*; сега младите го наричат *кит*.

бузѐ (тур.) ср. р. — нескопено теле на 1—2 години.

бузгунлук (тур.) м. р. — размирно време. *При бузгунлукѐ било сѐло.*

¹ Вж. Л. Ралков, Говорни различия между млади и стари (към Диалекти на възрастните в Троянско), сп. Родна реч VI, 1933, стр. 215—217; Ст. Стойков, Едно ново явление в западните български говори (замяна на палатално *л с ѝ*), Известия на Института за български език, кн. I, 1952, стр. 147—168.

² В речника са включени и по-особените названия на местности, които могат да се използват като лексикален материал.

бул'а ж. р. — съпруга на майчин или бащин брат.

бунела — вилица.

бурма (тур.) м. р. — скопен овен.

бурун' (тур.) м. р. — тясно нанадолно място между две дерета.

Среща се в названия на местности: *Рамадански бурун'*, *Поденски бурун'*, *Мокрешки бурун'* и др.

бучка ж. р. — бомбони. *Добро д'ете — давам му бучки.*

Бучка пол'ана — название на местност; сега гробище.

ва част. — бе; употребява се при обръщение към мъж и при отговор. *Кò ва? Н'амат ва! Ела ва!*

вазглафка ж. р. — възглавница.

вазжйжамса гл. — затопям се, става ми много горещо.

вайец м. р. — див човек; название, което жителите на полските села дават на еркечани; от част. *ва*.

вал'ам гл. — набивам плат и го кардирам.

вал'анка ж. р. — седянка, на която ваят. *Срешт'а празник или срешт'а петаък правим вал'енки.*

варел' (гр.) м. р. — бъчва.

вартел'ка ж. р. — въртежка за чекрък.

вас пред. — при. *Ас сём вас т'ах. Ас сём вас тейко им, дето устанал ва войн'ета. Вас чешм'ета.* Но се среща у отделни лица и при. *Стувё шес гудйни при една учителка слугин'а.*

в'атърница ж. р. — вятърна мелница.

В'атарниците — название на местност; висока местност, на която има вятърни мелници.

Вахилò — название на гр. Анхиало, Поморие.

век'е нареч. — вече. *Век'е марчй.*

вёсенца ж. р. — гъсеница.

вет прил. — стар. *Пл'евника б'еше вет, че го сабрех тес годйна*

веш нареч. — още. *Веш не е трёгнал. Шейсет и една сём и веш рапт'а. Йма ли веш вуда?*

вйрастен прил. — порасъл, станал на възраст за женене. *Кат стане вйростно момичето, проводжат женйхле.*

влак м. р. — брана от клони. *Тура влак — бранувам.*

вòскруша ж. р. — вид дива круша.

вракчйй (тур.) м. р. — жътвар.

врах'ел' (гр.) м. р. — гривна.

вуйчо м. р. — майчин брат.

вурва ж. р. — урва. *Денева вурва.*

гавана ж. р. — малък дървен съд *Мал'ки гавани за сол'.*

гат нареч. — когато. *Гат са бул'ки г'и нòсат.*

гем (тур.) м. р. — юзда.

гёна гл. — слагам, прибирам. *Кад'а да йа гёна?*

гёрбел' м. р. — рид между две дерета, две реки. Среща се в название на местности: *Др'анов гёрбел'*, *Гёрчов гёрбел'* и др.

гиран' м. р. (гр.) — изкопан кладенец, бунар.

Гирм'ета — название на местност; в миналото там е имало окоп и стена, но днес нищо не се пази.

главина ж. р. — средна част на колело.

- гн'евен прил. — ядосан. *Сè гн'евна е майката.*
- горун' м. р. — вид дъб с горчив жълъд.
- Градйште — название на местност; висока местност в южния край на селото, където в миналото е имало крепост.
- граница ж. р. — вид дъб със сладък жълъд.
- грèбло ср. р. — дъска, прикрепена с летви за дръжка; употребява се при вършитба за събиране на неовяното зърно.
- грèска ж. р. — снопче коноп. *Грèските кйсьем ф' р'аката.*
- грèхор м. р. — плевел, подобен на фий.
- г'ур (тур.) нареч. — много. *Г'ур вода.*
- г'урл'ук (тур.) м. р. — вид бурен.
- дава нареч. — нима. *Дава не й тей?*
- даршотник м. р. — дръвник.
- дармон' (гр.) м. р. — вид едро решето, направено обикновено от кожа.
- дармон'è гл. пресявам през дармон. *Йанка ша дармонй жйто.*
- дèрт прил. — стар. *Дèрт чил'ак.*
- дикан'а (гр.) ж. р. — уред за вършитба.
- диканарник м. р. — дишло на диканя.
- дил'аф (гр.) м. р. — маша.
- Дòкима — название на местност; закелавяла гора.
- д'òнмечийа (тур.) ж. р. — вид рало, дървен плуг.
- дрйпка ж. р. — парцалче, кръпка.
- дўмам гл. — казвам. *Нйе му дўмаме, ама не слўша. Как'è му дўмате?*
- дўпка гл. — дупча, муша. *Дупкали мòмчето ми.*
- цўна ж. р. — уства.
- свйска ж. р. — двугодишно женско агне.
- сиг'è (гр.) ж. р. — чифт. *Ина сиг'è навой.*
- ж'алвам с'а гл. — оплаквам се. *Хората с'а ж'алваха, че им зèли хлòпките.*
- женйхле мн. ч. — сватове, годечари. *Кат ст'ани вйростно мòмйчето, провòждат женйхле.*
- зад'а нареч. — повече.
- зайнай'а — научавам. *Рускова лòква — тей го зайнайли.*
- з'анца ж. р. — малка стая за багаж, провизии и пр.
- запразн'а гл. — започвам да празнувам. *Рано запразнйха.*
- запушка ж. р. — запушалка, тапа.
- заўтре нареч. — утре.
- захирè (тур.) ср. р. — храна, житни храни.
- згодèнца ж. р. — годеница.
- Змèйоф'ца — название на местност; според преданието там излизали змейове.
- зовè гл. — наричам. *Уарна го зов'èхме.*
- здре нареч. — утре. *Здре ша утйда да купайа.*
- зòрна нареч. — на сила. *Зòрна не мòже.*
- Идйл'ца — название на местност; ниви и височина.
- извòлн'а с'а гл. — уволнявам се. *Уйнийците с'а извòлниха.*
- изрийна с'а гл. — падна.

и л а ч (тур.) м. р. — лек, цер, лекарство. *Вѣрзали прѣста с и л а ч.*
и м е л ѝ к' (тур.) м. р. — храни, прехрана. *Гулийчани по искарват имелик'.*

и с п а т (тур.) — в изрази като *и а го напрай а исп а т* — ще го докажа, ще го откроя.

и с п о м ѝ н а с а — измра. *Тѣ с а испомѝнаха.*

и с х о д е н прил. — полегат, нестръмен. *Исходен пѣт* — избикал'а малко знѝчи.

и ч (тур.) нареч. — никак. *И ч не чува.*

и ш т а гл. — искам. *Пѣк дувѣчера иште да го прибѝрам.*

й а м а д ѝ с а м с а гл. (тур.) — настаня се. *Йамадѝсал с а т а м да жувеѝ.*

й а м а ч (тур.) м. р. — бърдо, височина.

й е м е ш м. р. — лемеж на рало.

й е р м е ѝ а (гр.) ж. р. — кисело зеле.

й у р т (тур.) м. р. — запусия двор. Среца се в названия на местности: *Караманѝшки йурт* и др.

к а б а х а т (тур.) м. р. — вина. *И ч каба х а т н'ѣма.*

к а в а т' м. р. — особено к'со женско елече.

к а д у с (гр.) м. р. — голяма б'чва, която събира 2—3 тона жибри.

к а ѝ н ч о ср. р. — брат на съпругата; шурей.

к а к'ѣ нареч. — какво, как. *К а к'ѣ му дѝмате? К а к'ѣ сте?*

к а л а б а л ѣ к (тур.) м. р. — множество, голям брой.

к а л ѣ с в а м (гр.) гл. — поканвам на тържество. *П р а т' а т с в ѣкара да калѣсва.*

К а л и н д ѣ р' а — название на местност; ниви.

к а л м у к а н м. р. — голям масур за навиване на прежда.

к а м и з г р' а л о с л ѣ н ц е — на изток.

к а м ѝ н а ж. р. — цялото огнищно устройство; *огниште* е мястото, където гори огънят.

к а ѝ н а ж. р. — особен вид дребно черно грозде.

К а р а г' у з а — название на местност; ниви на стръмно място.

к а р т ѝ ф л а ж. р. — картоф.

к а р ч а н м. р. — зашумено място. Среца се в название на местност. *П ѝ ку ф карч а н.*

к а с а б ѣ ж. р. — град, обикновено околийският център Поморие. *Ш ѝдем ф касабѣта.*

к а т а (гр.) прил. — всеки, всяка, всяко. *К а т а с ѣдмица ма жѣ ми х ѝди на п а з а р'.*

К а т а р а н а — название на местност; ниви.

к а т о ѝ (гр.) м. р. — стая с печка.

к а ф а д а р' (тур.) м. р. — приятел, другар.

к а ш л ѣ (тур.) ж. р. — помещение за кокошки; курник.

к е л е м' а (тур.) ж. р. — изоставена нива. Среца се в название на местност. *В ѣ л' ч о в а к е л е м' а.*

к ѣ р (тур.) м. р. — поле, кър.

к ѣ р к м. р. — кръгла д'ска с др'жка, върху която се размесва хляб.

к ѣ р ч е н прил. — стръмен, неудобен; по който не може да се мине с кола. *К ѣ р ч о м' а с т о.*

- кѣшта* ж. р. — помещение с огнище в жилището.
- кипчѣх* (тур.) м. р. — голяма медна лъжица, с която се гребе вода.
- кит* м. р. — осукани конци, които висят отвън на *кичата*; по-старите ги наричат *брѣнсали*.
- кичѣ* ж. р. — особена връхна женска дреха без ръкави, черна на цвят, покрита отвън с дълги усукани конци.
- Кичѡкос* — название на местност; ниви.
- кляденец* м. р. — извор.
- клим'а* ж. р. — дърво, което се слага на стола, за да придържа ритлите на кола.
- кляса* ж. р. — клисава почва.
- кл'уч* м. р. — клечка, върху която се закачват котли.
- Коцѣнг'а* — название на местност; ниви.
- комѣй* нареч. — почти. *Комѣй завѣрши век'е*.
- кондѹри* (тур.) — обувки.
- кодшник* м. р. — гръден кош.
- кодштена жѣба* ж. р. — костенурка.
- крак* м. р. — 1) крак; 2) спица на колело.
- крачѹна* ж. р. — кратуна.
- кривѣч* м. р. — мярка за обем, равна на една свита ръка; шепа.
- кувѣчка* ж. р. — квачка.
- кузинѣр'* м. р. — черга от козина, козяк.
- кулач* (тур.) м. р. — мярка за дължина, равна на две разтворени ръце.
- кума* част. — иди, хайде. *Кума тѹк! Кума там! Кума донси уда! Кума изнеси слама на олѹте! Кума ф кѣшти при лѣл'а си!*
- кумѹла* ж. р. — купчина камъни.
- кѹнд'а* — бутам, катурвам, повалям. *Чѹма да та кѹнди!* (клетва).
- кунушмак* (тур.) м. р. — разговорка, разговор.
- кѹпѣйм* нареч. — добре, слава богу. *Иѣ кѹпѣйм, че не завал'ѣ. Ша прекѣраме кѹпѣйм. Кѹпѣйм жѹф и здраф.*
- курѣйѣ* (тур.) ж. р. — високостеблена гора. Среца се в названия на местности: *Сѣлската курѣйѣ, Драгнева курѣйѣ, Патрѡнева курѣйѣ* и др.
- кутул* м. р. — малкият прѣст на ръката, кутре.
- кушѡглаф* прил. — гологлав; у Георгиев думата е дадена с печатна грешка като *кутоглаф*.
- лажѣйчник* м. р. — дървен съд, в който се държат вилици и лъжици.
- лаѣѣца* ж. р. — лъжица.
- Лѣпѣча* — название на местност; ниви. В миналото там имало турско село.
- Лимѣна* — название на извор.
- лѡква* ж. р. — благо. Среца се в названия на местности: *Лѣпѣшка лѡква, Рускова лѡква, Турчинова лѡква, Двѣте лѡкви* и др.
- л'ѡпка* м. гл. — люпя, освобождавам семка от люспата. *Л'ѡпка с'ѣме.*

- м'а́зам* (гр.) гл. — приличам.
мал'цѝйа (тур.) м. р. — иманяр.
мамул' м. р. — царевица; плод и растение.
марá (тур.) ж. р. — стара овца.
марчѝ гл. — стъмнява се, тъмнее. *Вѝн марчѝ.*
матѝлка ж. р. — буталка за мляко. *Мл'áку чукаме в матѝлка.*
мáторен прил. — полово зрял. *Мáторен хайгѝр.*
машѝна ж. р. — вършачка.
менгѝши (тур.) мн. ч. — обици.
м'ѝр'а гл. — имам намерение, възнамерявам. *Нѝй м'ѝрим да ѝа срѝваме тас кѝшта.*
мѝлвам гл. — обичам. *Дѝтето мѝлва бучки.*
мисòк прил. — висок. *От мисòкото пáдна плòчка на прѝста.*
мл'áко ср. р. — кисело мляко.
Мусòнгила — название на местност; ниви.
набѝва гл. — отива. *Тугáс набѝваше за вечертѝ.*
навáд'ам гл. — набеждавам, обвинявам. *Мòмчѝто ми навáд'ат че убѝло Лáскоф.*
напáштам гл. — набеждавам, обвинявам. *Т'е дòдòха и ма напáштат, че сѝм им крáл хлòпка.*
нихнит'ѝр' м. р. — вид дървена вила с много зъби; употребява се при веене.
огнѝште ср. р. — място, на което гори огън. Цялото устройство е камѝна.
огърл'áк м. р. — бродирана ивица около яката на риза.
одрѝтки мн. ч. — посещение у родителите на невестата след свадбата; повратки.
опѝйда (гр.) ж. р. — част от колело: наплат.
осен м. р. — вид дърво: ясен.
отхрáн'а гл. — отгледам, изхраня.
Палилáта — название на местност; поляни в гората, образувани чрез изгаряне.
паргѝйа ж. р. — тояга.
парчòл' м. р. — дръжка на дървен плуг *д'òнмѝщѝя.*
пастѝр' м. р. — лице, което пасе селски говеда, овци, кози; говедар.
пáстрѝло ср. р. — боя.
патлицáн (тур.) м. р. — червен домати, червени домати.
пѝрус (гр.) ж. р. — желязна поставка, върху която се слагат съдове при готвене на огнище.
п'есаклѝк м. р. — пясъчлива почва; пѝскълѝк.
пѝстар прил. — шарен. *Пѝстра хѝрка.*
пѝталò (гр.) ср. р. — подкова. *Кòнцòко пѝталò.*
п'етѝна ж. р. — пет снопа, събрани на едно. *Двѝ п'етѝни прáв'ат едѝн крахчѝц.*
пѝхам гл. — дишам. *Т'ѝшко пѝха.*
п'еш ж. р. — фурна. *П'еш — сегá му вѝкат хѝрна.*

- пийенец* м. р. — пияница.
пипер' м. р. — чушка, чушки.
пипер'ник м. р. — зеленчукова градина.
плазѐ ж. р. — част от рало, върху която се поставя лемежа; плазица.
пѝлочка ж. р. — гнездо, полог.
пѝмет м. р. — прѝт с парцал, който служи за помитане на пещта.
поминаче ср. р. — умряло дете.
пѝстелка ж. р. — дюшек.
пр'аграда ж. р. — преградено, отделено място в хамбар.
прѝма м. р. — жител на полските села. Укорно название, което еркечани дават на жителите на полските села. *Орманчани прѝми ги завѝм.*
Пр'аслапа — название на местност; височина, баир.
праснѝк' м. р. — прясно мляко.
предѝл'ка ж. р. — въртежка на чекрък.
предѝчки мн. ч. — седянка, на която предат. *На предѝчки мѝмите зѝмнат кад'ѝл'к'и, ша са зберѝт, садѝт, приказват.*
прескѝнд'а са гл. — обѝрна се, преобѝрна се.
преснѝк' м. р. — хляб, приготвен без квас или мая.
привѝй м. р. — ремѝк, с който се заврѝзва воището за ярема.
призѝр'а гл. — измѝча. *Призѝри го мѝмчето с рѝпта.*
прѝпек м. р. — място, изложено на юг. Среща се в названия на местности: *Бѝеф прѝпек, Цѝроф прѝпек* и др.
прѝпечен прил. — изложен на юг. *Прѝпечно м'ѝсто.*
припѝрам гл. — насилвам, настоятелно питам. *Што ма припѝраш?*
припр'ан прил. — тесен, неудобен. *На припр'ано м'ѝсто са срѝснали колѝте.*
прувѝд'а гл. — изпратя.
прус м. р. — покрита стреха пред къщата.
ражѝн м. р. — рѝжен.
рѝзблизу нареч. — наблизо. *Други рѝзблизу н'ѝмат кашлѝ.*
рѝча гл. — искам. *Дицѝта не ги рѝчат.*
раченѝк м. р. — голяма кърпа за глава.
рѝком нареч. — на рѝка, с рѝка. *С рѝком го шѝеше. На рѝком гу правѝм. Даржѝше рѝком. В рѝком го даржѝ.*
рѝт м. р. — рид, рѝт, височина. Среща се в названия на местности: *Грѝнчоф рѝт, Свѝнски рѝт, Пиперѝнски рѝт* и др.
рѝчка ж. р. — част на рало, за което се дѝржи; рѝчка.
рѝй стѝнал — напѝлно се скѝсал, станал на парцали. *Дрѝхите рѝй стѝнали.*
рукозѝна ж. р. — рогожа, рогозка.
садѝна ж. р. — съд.
Садната — название на местност; ниви и виска гора.
сайѝ (тур.) ж. р. — помещение за овци.
Сакаржа — название на местност; ниви и гора.
сакѝл'а (гр.) ж. р. — чувал. *Еднѝ вр'ѝме сакѝл'а му вѝкали, на нѝ сегѝ чувѝл'.*

- сваку* м. р. — съпруг на бащина или майчина сестра.
- свѣчер* нареч. — надвечер. *Свѣчер б'ѣше* — *тугас набиваше за вечертѣ.*
- сенѣц* м. р. — мънисто.
- Сенѣкос* — название на местност; ниви.
- Син'аза* — название на местност. В миналото при нея е имало турско село от 5—6 къщи. Не се знае кога се е изселило.
- синийа* (тур.) м. р. — кръгла ниска масичка за храна.
- скинцѣвам* гл. — изтезвам, измъчвам.
- склон'ѣ* гл. — искам, съгласявам се. *Ку склонй, ша пийѣ.*
- скѣмен* (гр.) м. р. — 1) малко трикрако столче. *Скѣмен — една даска с три крачѣта;* 2) стол на кола. *Прѣден скѣмен.*
- скупѣсам* гл. — свърща.
- Смрадликата* — название на местност; ниви; сега няма в тях смрадлика.
- сѣба* ж. р. — печка.
- сохѣ* ж. р. — мотовилка, употребявана при сноване.
- сохра* (тур.) ж. р. — сложено на синийа ядене; сложена „маса“.
- ср'адо* ср. р. — свърдел.
- Средул'те* — название на местност; гора между два дола.
- срйна* гл. — разглобявам, развалям на части.
- старгалница* ж. р. — дъскорезница.
- старчичка* ж. р. — част на кола, която се издава отзад; разтога.
- стѣка* ж. р. — равно място между две дерета. Среца се в названия на местности: *Крива стѣка, Чифлийска стѣка, Гимийска стѣка* и др.
- Стратйла* — название на местност; ниви.
- стрико* м. р. — бащин брат; чичо.
- стрикуфче* ср. р. — братовчед. *Стрикуфчита сним* — *уд двама брат'а д'ѣцѣ.*
- Сувала* — название на местност; ниви на каменисто място.
- с'узен* м. р. — хайка, гонка.
- сфештил'ник* м. р. — приспособление за закачване на свещ, ламба; свещник.
- талар'* м. р. — дървена солница.
- тамнѣс* мест. — онази. *На тамнѣс пол'ана б'аха хцѣте.*
- тармѣк* (тур.) м. р. — обикновено гребло.
- Тахр'а* — название на местност; ниви.
- тѣйко* м. р. — баща.
- тептил'* м. р. — запусъяло място, което вече не се работи. *Нивата стѣнала тептил'.*
- трап* м. р. — яма. Среца се в название на местност *Пѣпов трап* — ниви.
- тѣканак* нареч. — ей тук.
- Турлата* — название на местност; ниви.
- убрушна* ж. р. — начало на дол.
- увйште* ср. р. — част на рало; воище.
- угад'а* гл. — усетя.
- удим'ѣ* гл. — опуца, напраща.

- Уйкуцийя* — название на местност; ниви.
ул'а (гр.) ж. р. — овчарска кожена торба; вулия.
улдовница ж. р. — въже, с което се връзват двойка волове един за друг.
юддник м. р. — приведен зет.
юдсан'а — название на местност; ниви.
урана ж. р. — отвор в средата на каца; врана.
усдойо ср. р. — изложено на север място. Среща се и в название на местност *Палайшко усдойо* — ниви.
утпудир'а нареч. — отпосле, сетне. *Ут кеити б'агали утпудир'а.*
утр'еб'а са гл. — очистя се.
фасул' (гр.) м. р. — фасул, боб.
хайгер (тур.) м. р. — жребец.
хамбар' (тур.) м. р. — помещение за житни храни.
харман (тур.) м. р. — място за вършитба.
Харман йурду — название на местност; гора и ниви.
харн'а гл. — слагам, хвърлям. *Харни дарва на пеште.*
харпалек (тур.) м. р. — място за арпа.
хатал м. р. — завивка, юрган.
хергеле (тур.) ср. р. — стадо коне.
хирйда (гр.) ж. р. — дупка от страни на огнището, която служи като долапче.
хластуна ж. р. — стебло на царевица.
хл'аф, хл'ах (стб. хлѣвъ) м. р. — обор за добитък.
хлѝпка ж. р. — звънец на овца, клопатар.
хо междум. — да! *Уварха ли, Николайно? — Хо! Вас него ли живееш? — Хо! Те йштат ли го мо, Радо? — Хо!*
Хоѝ йурду — название на местност; високостеблена гора.
хрома ж. р. — мярка за дължина, равна на разстоянието от края на палеца до края на показалеца, когато са разтворени.
хумот' м. р. — ярем.
х'ур'убел' м. р. — издълбан дънер, който служи като съд за трици; чутура.
царул' м. р. — царвул.
целина ж. р. — неорано място.
цигар' м. р. — цигара.
Цинга пол'ана — название на местност; сега гробище.
Чатарлека — название на местност; ниви.
чейр' (тур.) м. р. — ливада, пасбище.
чекавица ж. р. — седянка, на която чукат слънчоглед.
чекам гл. — чукам, роня слънчоглед. *Мѝмци зберѝт са, чекаѝт.*
ченѝера ж. р. — тенджера.
чувѝн' (тур.) м. р. — връшник.
чука ж. р. — височина, рид. Среща се в названия на местности: *Габарлива чука, Комарева чука, Станйшка чука* и др.
чукам мл'ако — бия мляко, за да отдели маслото от него.
чуканка ж. р. — седянка, глака, на която ронят царевица.
чукман м. р. — сукман.

чуркам гл. — 1) тека. *Крѣх чурка*; 2) сипвам, наливам. *Чуркам водѣ в мл'акото.*

чус, чўзда, чўздо прил. — чужд. *Туй д'ѣте чўздо.*

чўчур' м. р. — чешма.

Шабана — название на местност; припечено скалисто място.

шѣпа ж. р. — мярка за обем, равна на две свити ръце.

шит'а ж. р. — бродерия, везмо. *Прастїл'к'и са шит'а.*

шўма ж. р. — нискостеблена заклеавяла гора. Среща се в названия на местности: *Дўшкова шўма* и др.

шўмки мн. ч. — название на партизаните преди 9 септември 1944 год.

ТЕКСТОВЕ

1.

Мумчѣто ми б'ѣше да кусї тѣм. Тѣм ймахме чайр'. Утїдах на куперацията за иднѣ макарка. Пѣлскийя пазѣч душѣл, кѣзал: „Нам'ѣрих шўмк'ите скрїти ф инѣ кашлѣ. Йскѣт л'ѣп“. Тѣй кѣзал, чи ш донсѣ л'ѣп и г'и затѣрил ф кашлѣта. Затѣрил г'и тѣм и правѣ ф сѣлу на упштинѣта. И ѣс кѣт чўх, кѣт са шїбнах от тўк правѣ при момчѣто за двѣ минўти. Вїках, вїках. Момчѣто гѣ н'ѣма, утишлѣ са скрїло. Нѣшта жандармѣря не б'ѣше пристїгнала. Мїнаха панїцуфската жандармѣря и поѣха нагѣре. Сад'ѣх на бр'ѣкчѣто блїзу, на чуката. Шўмк'ит'е са разб'ѣгаха. И кѣто мїнаха, убїха Лѣскоф, убїха гу тї. Вїд'ѣх кѣй убї чув'ѣк'ѣ — кракѣ му скѣсан с картѣчица. Вѣрнах са. Момчѣто ми навад'ѣт, че тѣй убїл Лѣскоф, навад'ѣт гу. Осѣдиха гу на годїна и чѣтри м'ѣси. Кўпайм жўф и здрѣф. Прѣм'ѣстиха гу х Уѣрна нѣгу.

Разказала Янка Стойкова Пейкова, род. 1897 год.

2.

Тїй вѣк'е свѣдби ни прав'ѣт. Нїй тўка сѣ си г'и правим така. Бѣдни снїм, ама такѣваме за инѣ свѣдба.

Кѣт стѣне вїрастну момчѣто, провѣждат женїхле. Пѣсле дѣйдат пѣ старите, донсѣт иднѣ шишѣ рак'їя. Женїхлите бѣркат с н'ѣкуя прѣчка ф ѳгнїштето. Женїхлите дадѣт еднѣ парѣ на момѣта. Момѣта ку йска, ша зѣмни парѣта, ку ни йска, н'ѣма да зѣмни. Ку склонї, ша пийѣ. Сѣтн'е гѣ ша са жѣн'ѣт, ша прувѣд'ѣт свѣ кара да калѣсва. Донсѣ инѣ бѣклица. И гайдѣр'ѣ и нѣгу калѣсѣт. От п'ѣтак пѣчнат, сѣбута ѣедѣт, пийѣт. Нид'ѣл'ѣ зѣмнат бўлкаѣта. Пунд'ѣл'ник ц'ѣл дѣн играйѣт. На мрѣкнало срешти тѣрник си разїдат. Срешти п'ѣтак їдат у майк'ини на ѳдрѣтк'и.

Инѣ вр'ѣме таквїс рїзи нѣсихме. На главѣта раченїци г'ѣнк'и, и тантѣли. Чѣрни чукмѣни с пол'и. Пѣл'и шїйѣт на рїзите. Нѣсѣт

кондѹри, чора̀пе. Каквѹ бѣдат чора̀пе. Пра̀стѹл'к'ит'е ѹма̀т шит'а̀. На̀рѐком гу̀пра̀вим на̀ста̀не. Зѐл'вите, мла̀дите бу̀л'к'и са̀на̀тру̀-
фа̀т н'а̀кой пѣ̀т.

Н'а̀ма̀т дича̀та гаштѣ̀нца. Скѣ̀сани ни са̀ дича̀та. Мно̀го тру̀дно са̀глѐдат. Қа̀лаба̀лѣ̀к снѹ̀м, как'ѣ̀ ша̀са̀глѐдат. Др'ѣ̀х'и н'а̀ма да̀ги прѐблечѐш. Н'а̀маме ко̀ни. Не ста̀ва памѹ̀к'. Момчѐто чу̀зди ко̀зи на̀д'евет' ду̀ши пасѣ̀. Ду̀Пѣ̀тки¹ ша̀ги пасѣ̀. От Пѣ̀тки по̀чват сла̀ни. Крѣ̀стувден и сѐтн'е Пѣ̀тк'и. Момичѐто прѐс свѣ̀рзало. Вѐрзало̀го си ла̀ч. От мисо̀кото па̀дна плоч̀ка на̀прѐста. Крѣ̀х чу̀рка. Чу̀рка крѣ̀х и то̀ жѐне.

Разказала Кера Великова, род. 1901 год.

3.

Ами ка̀ко да ка̀звам. Вѐчер момците хо̀д'ат на̀прѐдѣ̀чки ф'кѐшти. Сад'ѣ̀т та̀м до н'а̀кой врѐме. Идат си ф'кѐшти, вѐрнат са̀. Кат'иде мо̀мата на̀вал'анка — ср'ешт'а̀ пра̀зник или ср'ешта п'ѣ̀так пра̀вим вал'ѣ̀нк'и — куйа̀т си ѹ̀ска мо̀мака, ша̀вал'а с'нѐгу, пак'кату нѐгу ѹ̀ска, ша̀ста̀не, ша̀б'а̀га, то̀й ша̀ста̀не, ша̀ѹа ловѹ̀. Ку̀ѹа на̀ка̀ра да̀вал'а, ша̀сѐдне да̀вал'а. Зо̀рна не мо̀же. На̀вал'анка ва̀л'ат на̀вуи. Ту̀рим г'и на̀дикан'а и г'и ва̀л'ами. Прѐдѣ̀чки пра̀вим. Мо̀мите зѐмнат кад'ѣ̀л'к'и — ша̀са̀зберѣ̀т, садѣ̀т, прика̀зват. Ерг'ѣ̀ните чу̀кат на̀врата̀та и ф'лизат при т'а̀х.

Разказала Тодора Николова, род. 1924 год.

4.

Пусрѣ̀т но̀ш х'мѐрата Ра̀маданца б'а̀х со̀хците на̀сва̀ку Лѣ̀чу. Ку̀четата уга̀диха вѐл'к и го̀подго̀ниха. Ва̀л'кѣ̀ замина и ку̀четата са̀вѐрнаха.

Хонзи ден' хо̀дих да̀урѣ̀ х'Чу̀курово. Пѣ̀рвата вѐчер та̀м сп'а̀х. На̀х х'тора̀та вѐчер сутрината ра̀но, вѐш марчѹ̀, до̀йде идна пра̀ма — орманча̀нин. Орманча̀ни пра̀ми г'и за̀вѣ̀м. Сѐтн'а̀ до̀даха два̀ма. А̀с сп'а̀х вѐш, уло̀фте б'а̀ха свѣ̀рзани на̀кула̀та и ид'а̀ха. Т'ѣ̀ до̀даха и ма̀напа̀штат, чѐсѐм им кра̀л хло̀пка. И ма̀забра̀ха да̀ма ка̀рат х'Орман. Во̀диха ма̀ до идно̀ долчѐ, идина ма̀улови, идина ми у̀дари идин крива̀к, са̀бориха ма̀ на̀зем'ѣ̀та и идина ма̀ души. И ва̀кат: „Ка̀звай хло̀пката!“ А̀с не сѐм вѝждал хцѣ̀те, ти ѹ̀ска̀т хло̀пка. Сѐтн'а̀ ма̀ усво̀бодиха. А̀с изора̀х нѹ̀вата и си до̀дах. С'Лѝпча б'ѣ̀хми, с'бра̀тчѐто ми.

Разказал Георги Друмев, род. 1935 год.

¹ Петковден, 27 октомври.

5.

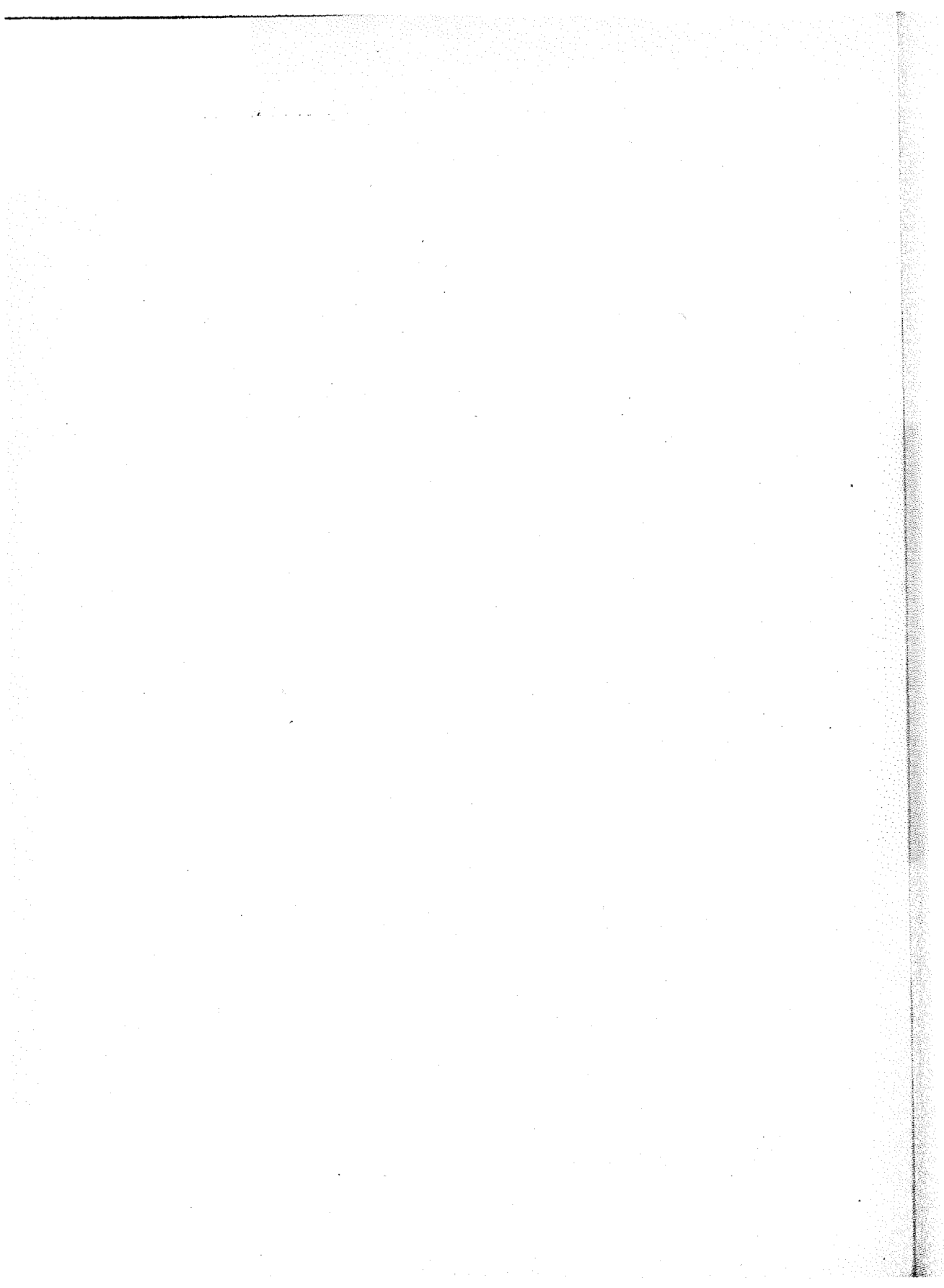
Йуна̀к праз гу̀ра варв'еше,
 звѣрзана мо̀ма вѡд'еше.
 Мо̀мата му са мо̀л'еше:
 „Пусти ма, пусти, млѧт йуна̀к,
 млѧт йуна̀к, млѧда войво̀до!
 Йѧзе сѣм то̀йа та то̀йа:
 на крива̀к сѣм ти пи́сана,
 на га̀йда ти сѣм ле́йана,
 на кѣ̀рпа ти сѣм та̀кана,
 та̀кана, бо̀р набира̀на“.
 — „Не пу̀штам, мо̀мне, не пу̀штам,
 мѐне ми ма̀йка зарѣ́че:
 Гиди́шки си́не, Ко̀йо ле,
 ку ми дувѣ́деш те́с мума̀,
 те́с мума̀, си́но, за сна̀ха,
 те́й ша та́ ймам за си́на
 и не́йа, си́но, за сна̀ха.

Записана от Тодора Байчева, род.
 1881 год.

Юна̀к пр'ез гурѣ́ варвѣше,
 свѣрзана момѣ́ вѡд'еше,
 свѣрзана и укува̀на
 с ба̀ло й червѣно̀ рѐмъни
 и с зелѣно̀ гайта̀ни.
 Мо̀мѣта му са мо̀л'еше:
 „Пусти ма, пусти, млѧд йуна̀к,
 йѣзи сѣм то̀йа, та то̀йа:
 на крива̀к ти сѣм пи́сана,
 на га̀йда ти сѣм ле́йана,
 на кѣ̀рпа ти сѣм та̀кана.

Същата песен, записана от същото
 лице преди 50 години¹.

¹ Вж. Г. Георгиев, Еркечаните и техният говор, стр. 164.

ТАЕНЗИДАРСКИ ГОВОР ОТ С. СМОЛСКО, ПИРДОПСКО

от Иван Кънчев

I. УВОД

Тайните говори са плод на желанието на известни социални и професионални групи, които работят сред чужди хора, да скрият от външни лица разменените мисли и направените разпореждания относно работата и работодателя. Обикновено такива групи са странстващите занаятчии — зидари, шивачи, сарачи, хлебари и др.

От публикуваните досега материали върху тайните говори у нас проличава, че най-богати и най-интересни са тайните зидарски говори. Към тях спада и тайният говор на зидарите от с. Смолско (Пирдопско), с който ще се занимаем по-надолу.

Село Смолско се намира в западния край на Пирдопска околия. Разположено е в северните разклонения на Западна Средна гора до самата ятова граница, която минава западно от него. Селото лежи и до друга важна езикова граница, *а-ъ* граница, която минава южно от него. Самото то е в областта на *а*-говори, в които *вм.* *стб.* *ж* и *ъ* се среща *а* (*гаска, кашта, даш, таче*).

На сегашното си местоположение селото е от сравнително неотдавнашно време. Според предания, потвърдени от намерени останки от съдове и градежи, то е било разположено по на север, в местността *Валей*. Говори се и за селище в местността *Юрта*, на около един километър югоизточно от сегашното село. На тази местност има и досега поддържано оброчище свети Георги. Самото име на местността загатва за някогашно селище (тур. *юрт* — двор). Но дали това са места на последователно заселване на едно и също население или са били две различни селища, чието население после се е прибрало в гористата пазва под върха *Воймяк*, не е известно. Местностите *Валей* и *Юрта* са открити, разположени са до изчезнал вече стар път, който е водел от София и Софийско поле през *Дервента* (от водораздела между с. Смолско и с. Байлово) и по р. Тополница към Тракия.¹ Избягването от близкия път е явно във връзка с опасностите, които движението на войски носи за мирното и беззащитно население. Някои предания дават основания да се предполага, че преселването от местността *Валей* на сегашното място е станало по време на кържалийските размирици към края на XVIII и началото на XIX век.

¹ За този път вж. П. Мутафчиев, Стари градища и друмове из долините на Стрема и Тополница, София 1915, стр. 43—45 и таблица XXII.

Каква част от населението на старото селище (или на старите селища *Валей* и *Юрта*) е дошло на сегашното място, не е известно. Съвсем сигурно се знае обаче, че по-голямата част от жителите на сегашното село са потомци на пришълци отвън. От направената анкета за произхода на отделните родове се установи, че техните родоначалници са дошли от близки и далечни села на Софийското поле (Голяма Раковица, Саранци, Гайтанево, Чеканчево, Долна Малина, Потоп, Сгледници, Горубляне и Лозньовете), от гр. Панагюрище и някои панагюрски села (Кепелии, Ерелии, Бъта или Баня), от гр. Пирдоп и някои села в западния край на Пирдопска околия (Мирково и Долно Камарци) и дори от Ботевградско (с. Врачеш). Чрез женитби са довеждани жени и от по-далече. За няколко рода — на първо място за големия род *Бурбаци*, наричани още *Буралитите*, чието име се извежда от тур. *бура* 'тук' — не се знае кога и отде са преселени.

Причините за преселванията в с. Смолско са най-различни. Едни жители са избягали от старите си селища и са дошли в селото, за да се спасят от преследванията на турската власт след убиване на турци, които са се опитали да посегнат на имота или честта на преселниците. По такива причини са се появили в Смолско родовете *Божковци*, *Цановци*, *Ганчовци*, *Берберовци*, *Балабановци*, *Лазаровци*, *Велини*, изчезналият род *Кутлини* и др. Други са били ратаи при турци, които са владеели места в землището и в съседство със землището на с. Смолско, и после са останали на постоянно местожителство в селото (напр. родът *Германовци*). Трети са дошли като занаятчии, каквито в селото не е имало: шивачи (Васил Вазгечов от гр. Панагюрище, Георги Евтимов Деликънчов от гр. Пирдоп — после учител и свещеник в селото), мутафчии (Иван Патъов — баща на майстор Патъо — от Панагюрище, Иван Мутафчийята — родоначалник на рода Мутафчийовци — пак оттам), бояджии (Дончо Бояджията от Пирдоп) и други.

Заселвания в Смолско са ставали почти изключително преди Освобождението. След Освобождението започва отлив навън към околните села, в които е имало по-рано компактно турско население, изселило се по време на Освободителната война и след нея в Турция. Най-много изселници са отишли в с. Антон, а по-малко в по-близките села Мирково, Бенковски, Чавдар, Челопеч и в гр. Златица. Отделни семейства са отишли още по-далеч на изток (в Карловско). По-късно, откъм началото на ХХ век, младите мъже, за които няма прехрана в селото, отиват в София като работници, стражари, разсилни и други служачи и мнозина от тях остават на постоянно местожителство там. Сега в София има значителна смолешка колония.

Населението на с. Смолско се препитава главно със земеделие и скотовъдство. Земята обаче никога не е била достатъчна да изхрани хората и добитъка, та жито и царевица — не само в лоши години — са били внасяни от Софийско, Ботевградско и дори от по-далече. Затова по-голямата част от работоспособните мъже още в турско време са ходели пролет и есен навън да работят като зидари и строители и са се ползвали с името на добри майстори.

Говорейки за населението на Златишко, т. е. на сегашната Пирдопска околия, Иречек пише: „Най-западните села Мирково, Буново, а особено Смолско (р. м.), се занимават със зидарство и дюлгерство, и то не само в най-близката околност, ами и по цяла Средна гора. То е у тях наследствен занаят, както у много други планински местности“¹. А като говори за черквата с три „престола“ (олтари) в Копривщица, той съобщава, че тя била съградена в 1817 г. от български майстори от Смолско и Мирково“².

Смолешките майстори са намирали работа във всички селища на сегашната Пирдопска околия заедно с Копривщица, която вече се спомена, и дори още по на изток — в Калофер и в Старозагорско; на юг в гр. Панагюрище и околните села, в някои села по долното течение на р. Тополница и дори отвъд р. Марица в Брацигово³, на север през Балкана в Ботевград и околните села, та дори в Плевен, Белослатинско и Михайловград, а на запад почти във всички села от източната част на Софийското поле и, главно след Освобождението, в самата София, дето мнозина смолени са работили при строежа на много обществени и частни сгради. По-късно смолени биват изтикани от по-енергични и по-квалифицирани майстори из Трънско, Македония и Брацигово. Някои майстори са ходели още преди Освобождението, па и след него, на работа във Влашко. Във Влашко са ходели смолени и като градинари.

Изобщо още в турско време строителството се оформява като главно занятие на мъжете в Смолско и почти няма род в селото, който да не е свързал името си с някоя значителна постройка. След Кримската война, когато на християнското население в Турция са били дадени по-големи вероизповедни права, се засилва строежът на черкви. В такива строежи особено са се проявили следните прочути на времето си майстори:

1. Ганчо Трифуна (=Трифонов), починал през 1896 г. на около 70 години. Той е строил черкви в селата Смолско, Средногорец, Мечка, Чавдар, Душанци, Байлово, Столник, Горни Богров и другаде. Неговият внук Георги Иванов Трифонов, сега учител в селото, слушал от баща си, който сам бил зидар, че майстор Ганчо „построил 25 черкви“. Навярно в това число влизат и поправени, възобновени черкви. За майсторството на Ганчо Трифонов може да се съди по черквата в родното му село, която е построена през 1859 и 1860 г.

2. Никола Герман (=Германов), починал през 1917 г. на 82 години. По сведения от неговия син Тодор Н. Германов, сега на 89 години, майстор Никола построил и поправил 12 черкви: в гр. Панагюрище, в селата Церово, Лисичево, Калугерово, Средногорец, Чавдар, Горно Камарци, Долно Камарци, Негушево и др.

¹ К. Иречек, Княжество България, ч. II, София 1899, стр. 305—306.

² Там, стр. 356; вж. и ч. I, стр. 245.

³ Тодор Н. Германов, син на майстор Никола Герман (за двамата вж. по-надолу), слушал от баща си, че той заедно с други зидари ходел на работа в Брацигово. Това ходене там продължило известно време и след Освобождението. Тодор си спомня за завръщането на зидари от Брацигово.

3. Никола Мирчов — съдружник и помощник на майстор Никола Герман в строежа на черква; в Панагюрище двамата построили и болница.

4. Тото Лазара (=Лазаров), който на младини работел в гр. Калофер. Той сравнително млад напуснал зидарския занаят и се отдал на търговия и кръчмарство.

Известни са били на времето си още майсторите Велчо Петков, Стоян Пенев, Патъо Иванов, Пейо Добрев Вѐлин, Добре Берберов, Станчо Бардзѝлов, а от по-младото поколение Цвятко Трифонов (син на майстор Ганчо) и Никола Василев. Последните двама работели главно в Ботевград и околните села Правец, Врачеш, Лъжене и др.

От най-младото поколение живи строители, родени към началото на тоя век, които сами предприемат и ръководят значителни строежи на училища, болници и други големи сгради по архитектурен план, трябва да споменем Иван Г. Ладжов, Тото Ник. Лазаров (внук на майстор Тото Лазара) и Никола Цончов Дерменджиев.

Тъй като с. Смолско е сравнително ново селище и родовете, които са дали видни майстори, па и всички други родове, чийто произход е известен, са преселени от такива краища, дето зидарството не се е практикувало, то издигането на тоя занаят в Смолско на такава висота и в такива размери може да се обясни само с особените географски и стопански условия в селото. Понеже „зидарският (мещровският) език“, който представя главната тема на това изследване, съдържа много черти, които сочат влияние на югозападни македонски говори, може да се предполага, че както тайният говор, така и зидарският занаят са пренесени от македонци. Че тайният зидарски говор, който има много прилики с брациговския, неврокопския (в селата Ковачевица и Скребатно) и рупчоския зидарски говор, е зает от македонци, не подлежи на съмнение. Може да се предполага, че и занаятът е усвоен пак от македонци. Обаче няма никакви преки или косвени указания, че това заемане е станало на местна почва — в Смолско или някъде наблизо около него. Няма също така никакви сведения, че в Смолско или в околните села са се преселили още преди Освобождението македонци зидари. Най-близките до Смолско селища, през които според Д. Яранов¹ са минали и са останали преселници из Македония, са гр. Копривщица и с. Баня, Панагюрско. Но още в началото на XIX в. смолени и мирковчани строят черква в Копривщица. А в Панагюрище и Панагюрско смолени още преди Освобождението ходят на работа като зидари. Само за един род — Трифоновци — се предполага, че е дошъл от с. Бъта, Панагюрско, или от съседното село Баня, но в рода няма предание да са от македонски произход. Македонците в с. Бенковски и в гр. Златица са дошли след Освобождението и не се занимават със зидарство.

¹ Д. Яранов, Преселнически движения на българи от Македония и Албания към източните български земи през XV до XIX век. Македонски преглед, год. VII, 1931, кн. 2—3, стр. 63—118.

Увеличеното население на Смолско, по-голямата част от което са преселенци из по-богати земеделски краища, като намерило сигурност от притеснения и преследвания в този планински кът, се придвижило да търси нови източници за прехрана, особено след като намалели горите, от които получавали дървени въглища и гориво за произвеждане на вар. Подобно на жителите на други планински краища (Костурско, Охридско и Дебърско в Македония, Неврокопско, Брацигово и Рупчос в Родопите, Трявна, Трънско и Краище), и населението на Смолско и съседните две села Мирково и Буново се отдава на зидарство. Редом с гурбетчийството на мъжете като зидари трябва да споменем като допълнителен източник за прехрана и ходенето на момите лятно време „на романия“, т. е. на жътва в Тракия, главно в Пловдивско, на север от р. Марица.

По ред причини от икономическо естество периодичното гурбетчийство на мъже-зидари и моми-жътварки („романки“) постепенно намалява. Въвеждането на земеделски машини направи излишна помощта на романките. Отдавна вече момите в Смолско не ходят „на романия“. Бедните момичета се насочиха към столицата, дето се настаняваха като домашни помощнички и по-рядко като работнички. В упадък е и зидарството. Общото обедняване на народа след Първата световна война имаше за последица намаляване на строежите. Смолешките зидари намираха все по-малко приложение на своя труд. Освен това зидарството престана да бъде специалност и привилегия на планинците; появили се строители и в полските земеделски села, дето въвеждането на машини в земеделието освободи много излишни ръце. Мнозина младежи от тези села се насочиха към техническите училища и станаха квалифицирани строители. На трето място трябва да се посочи засилената конкуренция от страна на македонци, трънчани и други, особено след Междусъюзническата и Първата световна война, които засилиха притока на бежанци из Македония и от дадените на Югославия западнобългарски покрайнини. По тези причини зидарството в Смолско през последните 2—3 десетилетия е в упадък. Излишното население, както вече се спомена, намира постоянна работа и се изселва в столицата.

Смолешките зидари, както и много други странствуващи зидари и други занаятчии, които работят групово сред чужди хора, имат свой таен говор или, както го наричат те, *мешровски език*. Себе си на този език те наричат *мешри* (ед. ч. *мешра*, т. е. майстор, зидар).

За съществуването на особен таен говор сред зидарите в моето родно село Смолско ми беше известно отдавна, но с изследването му се заех през лятото на 1950 година, когато имах възможност да прекарам в селото почти непрекъснато три месеца. След това при всяко ходене там, и особено през следващите две лета, допълвах и проверявах събраните сведения. Тези сведения са ми дадени от мнозина, стари и млади, предимно зидари, но най-много и най-ценни сведения ми дадоха следните лица:

1. Йордан Г. Митовски, на 60¹ години, зидар и земедел-

¹ Възрастта е пресмятана към 1954 г.

ски стопанин.

2. Тото Ник. Лазаров, на 57 години, внук на майстор Тото Лазара, земеделски стопанин и строител от по-нов тип.

3. Добре Кирилов Йотов, на около 72 години, земеделски стопанин и зидар преди години.

4. Тодор Николов Германов, на 89 години, син на майстор Никола Герман, при когото е работил на младини; по-късно земеделски стопанин и скотовъдец (овчар).

5. Никола Тод. Германов, на 61 година, син на Тодор Германов; земеделски стопанин, а в миналото и зидар.

6. Петър Манъов Гардаков, на 75 години, земеделец и зидар, син на зидар.

7. Христо Генчов Додов, на около 72 години, земеделец и зидар.

8. Стоян Ив. Йонински, на 62 години, земеделец и зидар, сега дърводелец-колар.

9. Иван Ненов Йовчов, на 67 години, земеделец, в миналото зидар, търговец и работник.

10. Петко Велчов Гушлин, починал през 1953 г. на 82—83 години, син на известен майстор (Велчо Петков), на младини работил една година при прочутия майстор Ганчо Трифонов; по-късно земеделски стопанин и шивач; бил е известно време и кмет на селото.

Много ценни сведения ми дадоха още две лица: Атанас Хр. Каранешев и Станчо Д. Ганчев, и двамата на 65 години. Те не са били никога зидари, но по-голямата част от живота си са прекарвали в селото сред народа и продължително време са заемали общински служби. Като по-образовани, те имат по-съзнателно отношение към езика и можаха да ми обяснят някои тънкости във формите и употребата на думите. Станчо Д. Ганчев научил мешчровски от баба Додовка, жена на зидар, която според неговите думи владеела тайния говор до съвършенство.

За произхода на тайния зидарски говор повечето от разпитаните лица не знаят нищо или имат твърде неопределени схващания: едни казват, че той е „научен от македонци“ или „надоле“ — и сочат на юг. Нито един от живите зидари не е работил с македонци, от които да е научил тайния говор, нито знае други смолешки зидари в миналото да са работили заедно с македонци. Само Петко Велчов Гушлин определено съобщи, че този говор е усвоен от брациговчани, а Тодор Н. Германов, както вече се спомена, твърди, че неговият баща и други зидари от Смолско са ходили преди и след Освобождението на работа в Брацигово.¹ Това общуване на смолешки и бра-

¹ Думите на Петко Велчов Гушлин и Тодор Н. Германов се потвърждават и от съобщението на проф. Иван Леков и неговата майка, която слушала за стари връзки на смолени и брациговчани от Ангел Дамчев, брациговчанин, бивш учител в Кюстендил, а после колега и приятел на нейния съпруг и на семейство Лекови. Ангел Дамчев е роден към 1857 година. Говорейки за своите родни села (бащата на проф. Леков е от с. Смолско) и за поминъка на населението им, А. Дамчев съобщил, че познавал смолени още от преди Освобождението, защото смолешки зидари групово ходели — преди и след Освобождението — в Брацигово на работа. Смолешки зидари направили бащината му мелница за шарлаган в Брацигово. — За А. Дамчев вж. и К. Иречек, Княжество България, ч. II, стр. 440 забел.

циговски зидари обаче не може да обясни целия състав на смолешкия мештровски говор. Както ще бъде показано по-нататък, има значителни прилики между тайния зидарски говор в Смолско от една страна и тайните зидарски говори в селата Скребатно и Ковачевица и в Рупчос, които нямат съответствия в брациговския говор. А в смолешкия таен говор има думи, които не се срещат в никои от записаните и публикувани досега материали върху тайните говори и сочат други пътища за заемане от албански, румънски и гръцки език.

Посочените връзки на смолешките зидари обясняват възможните пътища за влияния и заимствувания. Те обаче не обясняват нуждата от таен говор. Тайните професионални говори, както вече се каза, са плод на желанието на известни социални групи, които работят сред чужди хора, да скриват от външни лица разменените мисли и направените разпореждания относно работата и работодателя. Те се създават съзнателно, преднамерено, но в конкретните си форми, особено в лексиката, зависят от обществено-политическите и от демографските условия. Не случайно основният речников фонд на всички зидарски говори, па и на много други професионални говори в България и Македония, се състои главно от албански и гръцки думи. Турското владичество на Балканския полуостров е премахвало границите между славяни, гърци и албанци, давало е възможност за общувания, движения и размествания по границите на съседни народности, а с това и за културни влияния от различно естество. Само при такива условия са били възможни онези масови преселения на македонски българи от Епир, Тесалия, Костурско, Корчанско, Дебърско и Мати (Албания), чиито последни вълни се губят към Черно и Мраморно море.¹

Тайният говор е бил особено полезен и дори необходим, когато работата по строежа е била спазарявана не „гьотуре“, „кесим“, а срещу надница и храна. Понеже господарят не винаги е изпълнявал уговорените условия относно възнаграждението, особено храната, налагало се е по някакъв начин работниците да компенсират загубата — чрез увеличаване броя на надниците (по-бавна и по-продължителна работа), чрез вземане от строителния материал за отопление и готвене и чрез кражби. В това отношение характерно е признанието на един зидар как залъгвал господаря, докато някой от работниците взема трески и дърва от сградата, за да се топят, когато времето е студено, и как работят бавно в отсъствието му, за да изкарат повече надници.² За идването на стопанина или друг опасен човек се предупреждава на тайния говор и се дават съответните нареждания.

Освен тази главна задача, тайният говор е изпълнявал и други, вторични задачи. Зидарите, повечето ергени и млади мъже, отделени за дълго от своите семейства, не са били равнодушни към женския пол в чуждата къща и в чуждото селище. Понякога това се е изразявало само в невинни разговори и закачки, но не е безопасно да се говори явно за чуждите жени и моми. И тук помага тайният говор.

¹ Вж. Д. Яранов, пос. съч.

² Вж. П. Гъбюв, СбНУ XVI—XVII, стр. 844—5.

Както търговците от най-стари времена, които са ходели въоръжени не само за да се пазят от нападения, но и сами да могат да нападнат и грабят, така и странстващите групово зидари често са се снабдявали с едно-друго чрез присвояване на чуждото. „Умният“ човек не изпуска това, което му се пъха в ръцете. . . . И тук тайният говор се явява на помощ: за уговаряне на работата (кражбата), за отклоняване и заблуждаване на стопанина или на нежелани свидетели, за подготвяне на свидетели с благоприятни показания и пр. За тая служба на мештровския говор загатват многото лексически дублети на глагола 'крада' (6 на брой).

По време на войните тайният зидарски говор намери ново приложение. Войниците, които говореха зидарски, можеха свободно да разменят мисли и да се уговорят в присъствието на началниците си и на нежелани свидетели и да пишат на домашните си неща, забранени от военната цензура: за глада и негодите, за болестите и тежко заболелите, за смърт и раняване на близки и познати. Ако някой външен, непосветен, любобопитствува за смисъла на непозната дума или тъмен израз, запитвачът бива заблуждаван — съобщава му се друго, невинно значение, без да се издава, че съществува особен таен говор. Такава служба той изпълняваше и по време на фашисткото управление.¹

Понеже в миналото зидарството е било общо занятие почти на цялото мъжко население на селото и това занятие се е практикувало главно навън, в други селища и сред чужди хора, то и владението на зидарския (мештровския) говор е било масово: знаели са го почти всички възрастни мъже и младежи в селото, много от жените и дори момите. До Първата световна война младежите (ергените) си служеха много често с него и не винаги за да скрият смисъла на казаното, защото знаеха, че почти всички го разбират, а за да покажат, че и те са мъже, възрастни, или по евфемистични съображения. Сега обаче малцина от младежите го знаят. Много от тях, които са учили, работили или служили в София, пъстрят езика си вече с „тарикатски“ думи и изрази.

По сведения от смолени, по мештровски знаели да говорят и отделни лица в близки и по-далечни селища, дето смолени са ходили на работа и са завързали трайно приятелство. Някои са го научили през време на военната служба или по време на войните от войници от Смолско, с които са били в тясна дружба. Само за с. Челопеч, Пирдопско, се твърди от мнозина, че там мештровски говорели почти така масово, както в Смолско, и че там бил пренесен от смолешки зидари и чрез казармата. Изглежда обаче, че това е станало доста отдавна, още преди Освобождението. В Челопеч можах да разпитам само 94-годишния старец Тодор Николов Вретенаров, чийто дядо избягал от с. Лютаково (Ботевградско) в с. Мирково (Пирдопско), а баща му, след като се оженил и живял известно време в това село, дето научил зидарския занаят при майстор Си-

¹ Срв. и К. Иречек, пос. съч. ч. II, стр. 440: „През въстанието на 1876 г. брациговци си послужили прекрасно с него в турските затвори и между съдебното разпитване, като са могли незабелязано да се разбират помежду си“.

меон, се заселил в с. Челопеч. Дядо Тодор научил занаята и мещровски при местни майстори, а после се усъвършенствувал, особено в строежа на мостове, като войник в пионерна част в Русе. Баща му и другите майстори знаели тайния зидарски говор. Той е убеден, че те са го научили от смолени, с каквито сам на няколко пъти е работил във Врачанско. Не бил чувал да са дохождали в околността зидари македонци. Дядо Тодор изоставил зидарството преди повече от 30 години, а заедно с това и зидарския говор, но в неговата сравнително свежа памет живеят много интересни спомени и много думи и изрази от тайния зидарски говор.

Иречек споменава още две села в Пирдопско, чието мъжко население в миналото масово се занимавало със зидарство: Буново и Мирково. Разпитаните при случайни срещи стари бунувчани заявиха, че някога от Буново са излизали и ходели да работят навън зидари, но с таен език те не си служели. Знаят обаче, че смолешките зидари имат такъв език. За таен говор в с. Мирково разпитах жителите на същото село Михаил Димитров Гинин, на 82 години (през 1952 г.), и свещеник Георги Момин, на 72 години. И двамата са от местни родове (майката на втория е от Смолско), в които зидарството се е практикувало през повече поколения. Познават добре занаята и видни майстори, знаят къде и какви по-значителни сгради последните са строили (Михаил Гинин работил с мирковчани и смолени, а на младини и свещ. Момин ходил като чирак), знаели още тогава, че в Смолско се говори таен мещровски език, но положително твърдят, че мирковските строители не си служели с такъв. Бащите и на двамата, които били зидари, не знаели никакъв таен език.

II. ФОНЕТИЧНИ И МОРФОЛОГИЧНИ ОСОБЕНОСТИ

Както вече се спомена, с. Смолско лежи близо до две важни езикови граници. То е в областта на източните якавски говори, заедно със съседните на юг и на север села Каменица и Буново. Западно от тях започват западните екавски говори. Смолешкият говор спада към пирдопския говор и споделя почти всички характерни негови особености, на първо място гласна *a* вместо голямата носовка и големия ер (*дано, ванка, дан — даба, мака, пат, рака, сабира, сапнат*), отмет на ударението (*вода, глава, вино, поле, просо*) само в нечленуваните форми, якав изговор и пред *ж, ч, ш* (*в'атар, в'арно, вид'ах, д'асно, л'аво, м'ашам, м'ачна, мр'ажа*).

Многосричните съществителни имена от м. р., с изключение на тези със суфикси *-ак, -ек, -ик, -ок, -ук, -ец* (*дивак, заек, войник, паток, айдук, стерец*) образуват мн. ч. с окончание *-е*: *селене, граждане, смолене, овчере, ораче, копаче, жатваре, инатчие, помохчие (помощие), чорбаchie* и пр.).

Сонантни *р* и *л* са обикновено явление в смолешкия говор, но се срещат и отклонения.¹

¹ Има, макар и немного, случай с група *бр-ръ*: *ръгам, ръдам, ръчкам, ръжда, ръпам, ръглина, върна, гърне, гърло, кърлещ, Кърлевица* и др., както и значителен брой турски думи и български с турски суф. *-лък*: *айлък, Четарлъка* (местност), *войниклък, кръчмарлък* и пр.

Смоленшкият зидарски говор не се покрива напълно с местния диалект, а във фонетично и морфологично отношение показва известна двойственост. Той е приел изобщо фонетичната, морфологичната и синтактичната система на местния говор. Така:

1) якав изговор: *б'ал, б'ала, р'атка* (рядка), *св'акам, врте-л'ашка*; от якането изключение правят само думите *дрен — дрѐнот, дрѐнка, мех — мѐот* и новосъздадената дума *мѐркач* (в местния говор *м'арка*);

2) гласна *а* и *е* вместо ерова гласна: *збървам, прама, темниа*;

3) сонантни *р* и *л*: *бърндза, врголѐсто, вртел'ашка, вѐна, шпѐтам* и пр., но *бѐрго, цѐрно*;

4) липса на междугласно и начално *х*: *гѐла, марѐа, мѐот, скосийа го*;

5) твърди окончания при глаголи от I и II спрежение: *вѐна, гѐпа, цвѐла, кѐхта са, рѐа, фѐла, фѐра* и пр.;

6) членна форма за м. р. ед. ч. *-а*: *брѐча, големѐна, г'дса, грѐша, кл'укача, прѐсача, стѐса, рѐвниа, темниа* и пр.;

7) окончание *-е* в многосрични съществителни от м. р.: *бур-гаче, дрѐне, аламѐне* (и *аламѐнци*), *заривѐче, бѐлкаѐче, лѐднаѐче, цапарѐче, шкѐпаре* и пр.; останалите думи изобщо не се отклоняват от литературните форми (*цаѐк — цаѐци, погѐнец — погѐнци, грош — грошѐве, гур — гѐрове, стис — стѐсове, бѐше — бѐшета, белѐ — белѐта* и пр.

8) запазено ударение в местните думи, и, в повечето от заетите думи то е променено в сравнение с брациговски (и костурски) под влияние на местния говор:

а) крайно ударение в умалителните от ср. р.: *белѐ, бѐше* (различно от *бѐше*); *нусѐ* (различно от *нуса*), *цапѐ, чупѐ* и пр.; изключение правят многосричните имена: *аламѐнче, роговѐтче*, каквито има и в местния говор (*смѐленче, бѐновенче, попѐвче, сѐрбинче* и пр.);

б) крайно ударение при съществителни от м. р. със суф. *-ар* и *-ач*: *заривѐч, лизѐч, шумѐр* и пр.;

в) новообразуваните думи от ж. р. се нагаждат по ударение съгласно съответните местни думи или запазват ударението на основната дума: *бѐеница* (като *мѐтеница — мѐтеница*), *цукѐлица* (от *цукѐл*), *сторѐница* (като *годѐница*) и пр.;

г) крайно ударение във формите на аорист и повелително наклонение: *збарѐх, л'уѐх, л'упѐх, крѐвнѐх, клѐвнѐх, скосийа го, смарѐх, шпѐтѐх, намажѐ го, крѐвнѐ са*, но при глаголи със слогови представки — отменното ударение: *извѐних го, изгѐнах са, намазѐх го, нашпѐтах са* и пр.

Но някои думи от домашен (западнобългарски и македонски), албански и турски произход, както и някои общобългарски и новосъздадени думи имат фонетични, морфологични и акцентни особености, които ги отличават от местния говор. Така:

1) няколко думи имат членна форма за м. р. *-от*, както в западномакедонските говори: *цѐнкот, дрѐнот, мѐот* (и ударение!), *пл'акот, стѐфот, шѐтот, штуркот*, па се чува и изговор *цаѐкот*,

тѹцарот и др., покрай *цѹека*, *тѹцара*; от посочените думи само *стѹфот* и *штѹркот* се употребяват винаги членувани и очевидно са лексикализувани в тази форма;

2) костурско (върху предпоследната сричка) ударение е запазено на следните заети и новосъздадени върху чужда основа думи: *барболѹица*, *цѹйковѹица*, *пл'аковѹица*, *дл'анче*, *нѹсе* (различно от умалителното *нѹсѹ*, произведено от първата), *дѹан*, *вѹзач*, *кл'ѹкач*, *кѹрпач* (и *кѹрпач*), *прѹсач*, *тѹцар*;

3) фонетично непроменени са: *бѹрго*, *врѹк'а*, *дрен*, *дрѹнка*, *мех* — *мѹот*, *цѹрно* (в местния говор *брѹзо*, *др'ан*, *м'ах*, *чернѹ*; *врѹк'а* няма съответствие).

Така членувани и акцентувани, посочените думи правят речта по-чужда, по-непозната, дори и когато се употребяват общобългарски думи.

III. СЛОВНО БОГАТСТВО

Занятието на хората, които са практикували и създавали този говор, техните интереси, както и обстоятелствата, при които са работели, определят словното му богатство, чертаят семантичните области на речниковия му състав. Според значението на тайните думи, словното му богатство бихме могли да разделим на следните семантични групи:

1. Думи пряко свързани със зидарството (сгради и частите им, строителни материали и оръдия): *Бал* (вар), *б'ал'а* (кал), *б'апка* (черква), *в'дна* (чукам, удрям), *гранѹсвам* (събарям), *гур* (камък), *гуроват* (каменен), *гледѹсвам* и *дланчѹсвам* (рендосвам), *дл'анче* (ренде), *дзв'ар* (огън), *зѹрка* и *к'ѹраф* (прозорец), *дрѹно* (дърво), *затрѹвам* (заковавам), *зб'арвам* (правя, строя, върша), *йндело* (либела), *кл'авам* (слагам, поставям), *крѹвам* (дигам), *л'ѹам* (мажа), *л'ѹачка* (мазачка, мистрия), *л'ѹга* (лопата), *л'ѹшта* (= *в'дна*), *ман'ара* (брадва), *мѹрдевен* (стълба), *мѹркач* (метър), *мѹштра* (1. същ. майстор, зидар; 2. гл. правя, майсторя), *мѹнгуво* (тъгъл), *мѹска* (мистрия), *палѹжни* (зидарски инструменти) *пѹтач* (двуостра тесла, просек), *прѹсам* (режа), *п'на* и *пунув'ачка* (работа), *пунув'ач* (работник), *пушлѹф* (комин), *равниа* (1. двор; 2. таван), *рѹпа* (дялам, издялвам), *рѹпан* (трион), *сѹсам* (свършвам), *стис* (зид, стена), *тѹри* (врата), *тѹпла* (пещ), *тркал'ачка* (количка), *трн* (гвоздей), *трок* (варджийско корито), *чѹкан* (чук и търнокоп), *чѹпкам* (копая, дълбая), *шав'ула* (отвес), *шкѹпара* (тесла), *шкѹпар* (тухла), *шопѹра* (керемида), *шкорд'ал* (зидарска торба за инструменти), *шопор'асвам* (покривам с керемиди, поставям покрив на къща), *шпѹк'а* (къща, сграда), *шпѹк'а за рогов'ати* (обор, плевня), *штѹица* (дѹска).

2. Думи с по-общо значение, употребявани във всекидневния бит при всякакви дейности: *арнѹсвам* (оставям, напускам, пускам, захвърлям; възвратната форма значи и 'падам'), *б'ацам* (целувам), *боздѹсвам* (развалям, разтурям, повреждам), *век* (голям, стар), *вѹкот* (много), *витѹсвам* (хвърлям, захвърлям), *врѹк'а* (чувал), *г'анам* (нося), *г'анам са* (вървя, ходя, пътувам), *гѹпа*, *цѹпа*, *лѹвам*, *лѹвѹсвам*, *помѹствам*, *поп'арвам*, *м'арам* (крада, открадвам), *г'ос* (лев), *цонговѹит*

4. Думи за семейни и родствени отношения: *аш-ламà* (приведен зет), *бургач* (съпруг, мъж), *плòска* (жена, съпруга), *пл'ак* (баща), *вèкиа пл'ак* (дядо), *пл'ака* и *пл'аковица* (майка), *вèката пл'аковица* (баба), *пòсен* (мъж, човек), *к̀рче* (момиче, девойка), *мòтра* (дъщеря), *м̀уцка* и *шуленгàр* (момък, ерген), *н̀усе* и *н̀уска*, умал. *нусè* (снаха, булка, невяста), *ч̀уна*, умал. *чупè* (мома), *ш̀уле*, умал. *ш̀уленце* (момче), *сад'òф* (зет), *стореник* (годеник), *сторе-ница* (годеница) *тàма* (майка).

5. Части на човешкото тяло: *б̀ърни* (уста), *гàга* (нос), *г̀луо* (ухо), *грош* (анус), *с̀ирка* (око), *д̀ора* (ръка), *корàвец* (зъб), *мèкра* (брада), *мèкри* (мустаци), *мех* (корем), *пàлка* (крак), *пèкли* (гърди, ненки), *стèфот*, *стèфан* (задник), *т̀имба* и *к'àфа* (глава).

6. Дрехи, обувки, завивки и др.: *брèка* (дреха, черга), *беневерèци* (потури), *д̀онове* (панталони), *пир̀инка* (риза), *тèмниа* (джеб), *т̀имбеста* (шапка).

7. Домашни и диви животни, птици и паразити: *бèлка* (овца), *белчè* (агне), *б̀ише*, умал. *бишè* (прасе), *б̀ишка* (свиня), *г'ос* (куче), *г'осè* (кученце), *грасн̀иа* (кобила), *кал'òвец* (кон), *м̀арко* и *ушàто* (магаре), *м̀уле* (катър), *пам̀учен*, *-чна*, *-чно* (бивол, биволица, биволче), *перушàт* (петел), *перушàта* и *перушàтка* (кокошка), *рогов̀ат* (вол), *рогов̀ата* и *рогов̀атка* (крава), *рогов̀атче* (теле), *пèшка* (риба), *погàнец* (мишка), *скокл̀ива* и *ц̀оца* (бълха), *тауш̀ан* (заяк), *тегàреста* (котка), *ц̀ана* (коза), *ц̀апè* (яре), *шкорд̀ал*, *б̀ончо*, *к̀урте* (вълк). На мъжко животно, за което няма специално име, се казва *вòзач* (от гл. *вòза*): *вòзач на ц̀апите* (пръч), *вòзач на рогов̀атките* (бик), *вòзач на б̀ишките* (нерез) и пр.

8. Названия от обществено-политически, икономически и етнически характер: *алам̀анин* (турчин), *алам̀анка* (туркиня), *алам̀анче* (турче), *пòсен*, при обращение *пòсно* (човек, мъж), и *плòска* (жена) се употребяват предимно за българи; *барба* (господар, стопанин, чорбаджия), *барбол̀ица* (господарка, стопанка, чорбаджийка), *г'ос* (офицер, началник, финансов и данъчен служител), *ц̀укèл* (кмет), *ц̀укèлица* и *ц̀укèлка* (кметица), *дрен* и *парàвец* (циганин), *дрèнка* и *парàфка* (циганка), *с̀итни* (цигани), *низàмин* (войник), *к̀рпач* и *фука̀ра* (беден, сиромаш), *п̀итач* (просяк), *шум̀ар'* (хайдук, хайдутин; партизанин).

9. Названия на небесни тела и природни явления: *б'ал*, *бèлчо*, *белч̀ин* (сняг), *в̀рнчо* и *в̀рнèш* (дъжд), *в̀ърни* (вали), *бàла* (кал), *рав̀ната* (земята), *райко* и *дебрèшата* (слънце), *свет-ликавата* (луната), *ф̀ури* (грее, пече, за слънце).

10. Думи за предмети и понятия из областта на духовния живот и културата: *б̀апка* (черква), *б'ала*, *папел'ашка* и *пепел'ашка* (книга, хартия), *гр̀анча* (пища), *гр̀анчено* (писмо), *гелàш* и *г'àлаш* (глупав), *дèман* и *оц̀овит* (умен, учен, хитър), *деман̀ит* (учител), *деман̀ита*, и *деман̀итка* (учителка), *деман̀ито* и *оц̀овито* (училище), *пèа* (чета), *д'àтката* (господ), *ц̀аек* (поп, духовник), *дош̀к-вам* и *дош̀квам са* (разбирам, проумявам, сещам се), *ин̀дел* (хитър, лъжлив), *кен* (яд, злоба), *кенов̀ит* (ядосан, зъл), *кен̀увам са* (сърдя се), *кèша са* (смея се), *кòса го* (боя се), *крèвам са* (гордея се, хваля се), *кр̀иво* (хоро), *гр̀модòл* (тъпан), *ц̀ума* (свирня, песен, забава),

Значителен брой домашни и някои чужди думи, без заетите направо от други тайни говори, назовават нещата преносно, метафорично. Тук можем да отнесем следните думи:

а) от домашен произход: *вѝза* (futuo), *грош* (apus), *цѝнк* (penis), *сѝрка* (око), *затрѝнвам* (заковавам, от *трѝн* — гвоздей), *крѝво* (хоро), *крѝпа* (псувам), *крѝпач* (сиромах), *крѝша са* (ходя по голяма нужда), *мѝжа го* (бягам), *открѝшвам го* (пърдя), *пѝлка* (крак), *пѝлица* (penis), *песнопѝец* (боб), *помѝствам* и *попѝрвам* (открадвам), *сѝа го* (хайлазувам), *сѝпвам са* (лягам, падам), *слѝва* (vulva), *трѝн* (гвоздей), *ушѝвам* (глобявам), *чѝпкам* (копая, дѝлбая), *шѝра* (futuo), *шопѝра* (керемида).

б) от чужд и неизвестен произход: *ашламѝ* (приведен зет), *гелѝаш* и *г'ѝлаш* (глупав), *дѝман* (умен, учен, хитър), *деманиѝт* (учител), *деманиѝто* (училище), *цѝлата* (изтезвам, мѝча), *цѝкѝл* (кмет), *цѝстра* (бия), *св'ар* (огън), *к'ѝраѝф* (прозорец), *лѝтам* (лѝжа), *лѝтѝчка* (лѝжѝ), *л'ѝпа* (хокам, ругая), *ол'ѝпа* (глобявам), *плѝска* (жена), *сад'ѝфче* (зет), *сѝсам* (убивам), *шкорѝѝл* (зидарска торба за инструменти и вѝлк — второто значение е метафорично), *шкрѝтлѝѝф* (ориз, т. е. 'вѝшлив', 'вѝшльо').

Названията на 'бивол', 'прозорец' и 'ум' са дадени по контраст (антитеза): черните биволи са *памѝчени* (бели), прозорецѝт е *к'ѝраѝф*, а умѝт — *штѝркот*.

Значителен брой думи в говора са образувани от домашни или заети по пътя на собственото словотворчество по начини, характерни за образуването на думи изобщо. Такива думи са: *бѝеница* (мляко) — от 'бия' по подобие на 'мѝтеница' (в смолешкия говор 'матеница'), *бѝло* (тояга) — пак от 'бия' като 'шило', гл. *вѝна* и *вѝнѝчка* (бия и битка) — от същ. *вѝна* (бой), *вѝзач* — от гл. *вѝза* (futuo), *вѝрѝчо* и *вѝрѝнеш* (дѝжд) — от гл. *вѝрѝни* (вали), *гуровѝт* (каменен, каменист) — от *гур* (камѝк), *длѝнче* (рендѝ) — от гл. *длѝнчѝсвам* (рендѝсвам), *деманиѝт* (учител), *деманиѝта* (учителка) и *деманиѝто* (училище) — от *дѝман* (хитър, хитрец, умен), *цѝкѝлица* и *цѝкѝлка* (кметица) — от *цѝкѝл* (кмет), *дѝѝф* (качамак) — чрез съкращение от 'дивяк', *цѝвлѝчка* (пиене и пиѝе) — от гл. *цѝвила* (пия), *цѝпан* (тутманик) — чрез съкращение от брац. *цѝпанска* (баница), *зарѝвам* (любя) — от гл. *риа* (сеѝя, лежа, чакам), *зарѝвѝч* (любѝвник) и *зарѝвѝчка* (любѝв, любѝене) — от *зарѝвам*, *лѝпаѝф* (лош, дефектен) и *лѝпѝво* (дефект) — от нгр. *лѝпѝво* (отсъствавам, липсвам; грѝша, правя грѝшка), *малѝчка* (обѝяд) — от 'малѝчка прогима' в родопските говори, *малѝчѝвам* (обѝядвам) — от *малѝчка*, *мѝркач* (метър и кантар) — от 'меря' и 'мярка', *мѝска* (мистрия) — чрез съкращение от 'мистрия', *мос!* (млѝк! млѝчи!) — чрез съкращение от алб. чрез брац. *мос фѝли* 'не говори!', *пѝнец* (кѝнец) — навярно от 'опиням' — опѝвам (с *пѝнец* зидарите си служат за хоризонтално нивелиране), *сторѝнѝк* (годеник) и *сторѝнѝца* (годеница) — като 'свѝршеник' и 'свѝршеница' в западномакедонските говори (вж. Н. Геров, V, 139), *тѝмбѝста* (шапка) — от *тѝмѝба* (глава), *шкрѝтлѝѝф* (ориз) — от *шкрѝта* (вѝшка), *штѝвѝчка* (храна, пѝша) — от гл. *штѝвам* (храня, гощавам, пѝса), *шпѝтѝчка* (ядене, храна) — от гл. *шпѝтам* (ям); с тур. суфикс -ѝи (-чи), обикнат и в обикно-

вения говор, са образувани деятелни имена като *белкаџиџа* (овчар), *вртел'аџиџа* (мелничар), *ладнаџиџа* (кръчмар), *роговатџиџа* (говедар), *тркалестџиџа* (колар), *џапарџиџа* (козар) и др.

V. СМОЛЕШКИЯТ ЗИДАРСКИ ГОВОР СПРЯМО ДРУГИТЕ ТАЙНИ ГОВОРИ

Публикуваните досега материали върху тайните говори в България и Македония ни позволяват да направим интересни сравнения и изводи. Най-богат речник досега бе изнесен от тайния зидарски говор на брациговските зидари (390 думи)¹. Наред с него по брой на записаните думи (без производните глаголи, каквито в речника на брациговския зидарски говор не са показани, но каквито могат да се предполагат) стои разглежданият тук таен говор. Заедно с производните глаголи, чийто брой в действителност навярно е още по-голям, но не съм имал случай да ги чуя и запиша, тайният говор на смолешките зидари по богатство на речника трябва да поставим на първо място. На трето място иде записаният от Петко Гъбюв таен говор на македонски зидари от различни краища². От другите известни нам тайни зидарски говори са записани и изнесени досега значително по-малък брой думи: от тайния зидарски говор в с. Ковачевица (Гопеделчевско) — 114 думи³; от тайния зидарски говор в с. Скребатно и околните села (без с. Ковачевица) — 115 думи⁴; от тайния зидарски говор в Хвойненско и Смолянско — 85 думи (65 думи записани от Ст. Н. Шишков⁵ и 20 нови — освен общите със записаните от Ст. Н. Шишков — записани само в с. Чепеларе от Ст. Ил. Калайджиев⁶); от тайния зидарски говор в с. Горно Сахране (Казанлъшко) — около 90 думи без пословечките, които записвачът е смесил с тайните думи⁷; още по-малко думи са записани и изнесени от незидарски — обушарски, терзийски, дръндарски, хлебарски — говори⁸.

Смолешкият зидарски говор е най-близък до брациговския: 156 думи имат явни съответствия в двата говора. От тях 93 са еднакви по форма и значение, като не се смятат чисто фонетичните различия, които зависят от диалекта, и незначителни стеснявания и разширявания на значението, което може да се дължи и на неточности при записването; 25 думи, еднакви по произход и значение, имат по-значителни различия във формата, а 13 думи, при явното родство със съответни думи в брациговския таен говор, имат по-

¹ С. Аргиров, Брациговски мешровски (дюлгерски) и чалгъджиийски таен език. Сборник на Българското книжовно д-во в София, кн. I, дял II, 1901, стр. 1—28.

² Срв. СбНУ XVI—XVII, стр. 842—860.

³ Срв. СбНУ XII₂, стр. 40, Ст. Н. Шишков, сп. Родопски напредък, год. IX, 1911, стр. 1—6 и С. Аргиров, цит. съч.

⁴ Срв. Хр. Недалков, сп. Родна реч, год. XVI, 1942, кн. 3—4, стр. 24—32.

⁵ Срв. Ст. Н. Шишков, сп. Родопски напредък, год. VI, 1908, кн. V—VI, стр. 120—124.

⁶ Срв. Ст. Ил. Калайджиев, Няколко думи за тайния мешерски език, Сборник Широка лъка — просветно огнище в Родопите, София, 1947, стр. 236.

⁷ Срв. Хр. Д. Христов, сп. Родна реч, год. XV, 1941, кн. 5, стр. 214—220.

⁸ Срв. СбНУ XII₂, стр. 40—50, XV, стр. 54 и XXII—XXIII, ч. I, стр. 6.

друго значение (понякога и променена форма). В смолешкия таен говор има още около 30 думи, които нямат буквални съответствия в двата говора, но са произведени от общи думи. Тези факти отговарят на сведенията за преки сношения между смолешки и брациговски зидари още преди освобождението на България и за влияние на последните върху първите.

Както вече изтъкнах, смолешкият таен говор има повече български облик: албанските (заедно с миналите чрез албански език) думи са около една четвърт от всичките думи и с около една трета по-малко в сравнение с брациговския зидарски говор (около 100 без производните глаголи срещу 147 в брациговски). По-малък — пак с около една трета — е броят и на турските и гръцките думи. Това се обяснява с по-голямата отдалеченост на Смолско от области, дето се говори албански, турски и гръцки. Различията между двата тайни говора по отношение на албанските думи могат да се проследят в две посоки: едни думи, повече на брой, намираме в брациговския, но липсват в смолешкия таен говор, а други, по-малко на брой, намираме само в смолешкия. В смолешкия говор не се срещат около 70 известни на брациговския говор думи, от които 46 не са заменени (повечето от тях имат синоними и са излишни), а 24 са заменени с други — домашни и чужди, между които и албански. Между новите албански думи, липсващи в брациговски, има и такива, които не се срещат в никой друг таен говор (*белка* и нейните производни, *бише*, *бишка*, *гелаш*, *деман* и производните, *заривам*, *кен* и производните; *ска*, *сосам*, *цапа*, *цопи*, *чекан*). В проценти 44% от думите в смолешкия таен говор имат съответствия в брациговския.

От записаните в с. Ковачевица 114 думи 41 имат съответствия в двата говора (от тях 22 албански).

От записаните в с. Скробатно и околните села (без Ковачевица) 115 думи (без пословечките) 44 имат съответствия в смолешкия таен говор. От тях най-малко 26 са албански.

От записаните в Средните Родопи (Хвойненско и Смолянско) 85 думи 32 се срещат в двата говора. От тях 15 са албански.

От записаните в с. Горно Сахране около 90 думи 34 имат съответствия в смолешкия зидарски говор, но с по-значителни разлики във формата, па накъде и в значението на думите.

Прави впечатление малкият брой общи и сродни думи в смолешкия и в записания от Петко Гъбюв таен говор на зидари от разни краища на Македония: при почти еднакъв брой думи (380 у мене и 360 у П. Г.) само 14 думи са общи или близки в двата говора. От тях 5 са албански.

При проучване на даден говор важно е да се установи не само речниковото богатство (броят на думите), но и богатството на понятия и значения, които съответствуват на наличните думи. Така погледнато, трябва да поставим на първо място брациговския зидарски говор, от който са записани и обнародвани 390 думи със сравнително малко лексически дублети, и смолешкия зидарски говор, от който съм записал около 386 думи (без производните глаголи, които чрез представки изразяват различни отсенки на основ-

ната мисъл), но който има още по-малко дублети. Сборният зидарски говор, записан от П. Гъбюв, макар че по брой на думите стои не много далече от споменатите два говора, по богатство на понятия и значения стои много по-долу от тях. Всъщност това не е един цялостен говор, употребяван от едни и същи хора в една точно определена местност, а няколко говора, които са записани заедно, в един речник. Затова в него се срещат толкова много лексически дублети: по 2—3 има за голям брой понятия, а за 8 понятия има повече от 80 думи (*verba sordida*).

Направените сравнения показват, че:

1. Смолешкият таен зидарски говор е един от най-богатите тайни, и частно зидарски, говори в България и Македония.

2. Този говор спада към групата зидарски говори, които се говорят в областта на Родопите предимно от преселници македонци, дошли из югозападните краища на Македония, вероятна прародина на първоначалния общ, единен таен зидарски говор.

3. Смолешкият говор, макар че в основата си е зает отвън, е бил практикуван независимо от влиянието на първоначалния източник; той се е развивал и променял в зависимост от бита на зидарите и от местното наречие, за да получи свой самостоятелен облик.

Макар че се говори в твърде ограничено място — едно неголямо селище, което е събрано на куп, смолешкият зидарски говор не е съвсем единен. Има известни вариации и индивидуални различия във формите, особено в членуването на съществителни от мъжки род и в якането: някои по-стари майстори по-често членуват с *-от* (дори извън посочените тук случаи) и изговарят само *дрен*, *дрѐнка*, докато у по-млади се чува и *др'ан*, *др'анка* според местния изговор. У по-интелигентни естествено се чуват начално и междугласно *х*, както и по-често групи *зр*, *рѐ* и *ѐл*, *лѐ* вместо сонантни *р* и *л*.

РЕЧНИК

В този речник в азбучен ред давам всички записани от мене думи в смолешкия зидарски говор. При всяка дума посочвам и произхода ѝ, доколкото това ми беше възможно.

При изясняване произхода и значението на чуждите думи в смолешкия зидарски говор използвах, освен речниците на Найденов Геров, проф. Ст. Младенов (Етимологичен и правописен речник на българския книжовен език, 1941, Речник на чуждите думи в българския език, 1932) и Български тълковен речник, захванат от Ст. Аргиров, Ст. Младенов, А. Теодоров-Балан и Б. Цонев, още следните речници и помагала: за албанските елементи речниците на Кочи, Косталлари и Спенди, Албанско-руският словарь 1951, G. Meyer, Etymologischen Wörterbuch der albanesischen Sprache 1891, G. Weigand, Albanesisch-deutsches und deutsch-albanesisches Wörterbuch, както и неговата Albanesische Grammatik; за новогръцките елементи речниците на Ал. Пиронков, Гръцко-български речник, 1941 г., H. Pernot, Lexique grec moderne français,

Kyriakides, Modern Greek English, Petraris, Wörterbuch der neugriechischen Sprache; за турските думи Турско-български речник 1952 г., издание на БАН.

Във връзка с албанския език трябва да забележа, че примерите от този език се различават правописно, а понякога и звуково, тъй като за трите посочени речника са използвани езикови материали от различни краища на Албания и авторите си служат с различни графични знаци (Майер си служи с диакритични знаци, а у Вайганд и Кочи има лигатури). Тази двойственост личи и в цитираните примери, които са черпени от различни извори. Така например Майер пише *kambe* и *kaṃbe* (крак), *maḡ* (вземам), *mjekre* (брада), *ṣul'* (прът, кол), Вайганд *kaṃ*, Кочи *kēmbē*, и двамата — *maḡ*, *mjeker*, *shul*.

За албански и новогръцки елементи, които се срещат и в брациговския таен зидарски говор, приемам изобщо тълкуванията на Аргиров, като имам пред вид, че той е имал за помощник такъв добър познавач на албански и гръцки (стар и нов) език, какъвто беше покойният П. Чилев. Някъде давам допълнения и свои тълкувания и примери, различни от Аргировите.

аламанин м. р. — турчин. *Дошѣкваш ли са куга са влнѣхме с аламанците?* — помниш ли кога се бихме с турците? От тур. *alman* — немец. В турски език, а оттам в албански и в по-старата сръбска и българска книжнина, тази дума е дошла навярно чрез френски. За самите турци обаче и за знаещите турски език тя не е просто народностно име, а характеристика, тъй като се свързва по народна етимология с турския глагол *alṣak* — вземам, отнемам, завладявам, покорявам и пр. и добива значение 'покорител', 'грабител', 'хищник'.

аламанка ж. р. — туркиня.

аламански прил. — турски. *Прес аламанската влнѣчка тоѣ бе г'ос* — през Турската война той беше офицер.

аламанче ср. р. — турче.

арнисвам гл. — оставям, напускам, захвърлям, пускам, премахвам. *Арниши друното* — пусни дървото. *Арнисах кал'овеца на штева* — пуснах коня да пасе. Възратната форма значи: 1. махвам се, запилявам се. *Арнисай са от к'афата ми* — махни се от главата ми; 2. падам. *Друното са арниса на к'афата ми* — дървото падна на главата ми. От новогръцки с променено значение.

ашлама ж. р. — приведен зет. Турска дума, употребена преносно.

б'ал м. р. — 1) сняг. *Върни б'ал* — вали сняг; 2) вар. *Претай б'ал да л'уаме* — донеси вар да мажем.

б'ала ж. р. — 1) книга, хартия. *Марай б'алата и пей* — вземи книгата и чети; 2) слама, плява. *Претай б'ала на роговатите* — дай на говедата слама.

б'ал'а ж. р. — кал. *Натра̀нѣ ли са б'ал'а за л'уане?* — има ли кал за лепене? От алб. *baltë*. Албанската дума е схваната като членувана дума от ж. р. подобно на *солта*, *лѣйта* (в западно-македонските говори с отнетнато ударение).

- ба̀нка** ж. р. — черква. Според Аргиров *бабка* значи 'кокиче' и с това име в брациговския зидарски говор е наречена джамията (минарето напомня кокиче), а в смолешкия зидарски говор значението е променено, разширено.
- ба̀рба** м. р. — господар, стопанин, чорбаджия. *Пунџвайте, шулета, ба̀рбата са гана* — работете, момчета, чорбаджията иде. От италиански чрез албански с променено значение.
- барболѝца** ж. р. — господарка, стопанка, чорбаджийка. От *барба*.
- ба̀ца м, ба̀ца н** гл. — целувам. *Ба̀цай му до̀ра* — целувай му ръка! Диал. дума.
- бѐлка** ж. р. — овца. *Бѐлките штѐват* — овцете пасат. От алб. тоск. *bel'ke* — овца.
- бѐлкаѝца** м. р. — овчар. От *белка*.
- белчѐ** ср. р. — агне. Умал. от *белка*.
- белѝн** и **бѐлчо** м. р. — сняг. *Бѐлчо (белѝн) са тѐра* — вали сняг. От *б'ал*.
- бенѐврѝци** мн. ч. — потури.
- бѝеница** ж. р. — мляко. *Наџѝлих са бѝеница* — напих се мляко. В с. Смолско с 'мляко' — за ядене — означават мътеницата, която се получава след избиване на маслото. Затова тя е наречена *бѝеница* (защото се бие), а след това значението на думата е разширено.
- бѝло** ср. р. — тояга. От гл. *бия*.
- бѝше** ср. р. — прасе, свиня, без оглед на пола. *Куга̀ штѐ прѝсаш бѝшето* — кога ще заколиш прасето (свинята)? Вж. Н. Геров, доп. стр. 25 и СБНУ XI, 183.
- бѝшка** ж. р. — свиня, свинка (женска). Вж. цит. у Н. Геров и СБНУ при *бише*. *Бѝше* и *бѝшка* по форма напомнят алб. *biše* — язовец, бурсук и изобщо дивеч, а по значение алб. *bits* — прасе. Преди години и в Смолско момчетата играеха „на бѝшка“, като „бишкара“ (свинарят) с тоягата си с мъчеше да вкара „бишката“ (един валчест камък колкото детски юмрук) в неголяма дупка, а разположените в кръг наоколо играчи със своите тояги му пречеха да направи това и в същото време пазеха своите дупки от „бишкара“. Този, чиято дупка във време на играта бива заета от бишкаря, сам става бишкар. Тая игра със същото име е известна и в Прилеп (вж. СБНУ XII, стр. 258) и Костурско — с. Кономлади (по сведения на жители от това село).
- бишкàр** м. р. — свинар. От *бишка*.
- бла̀к** м. р. — 1) захар; 2) мед.
- боздѝсвам, боздѝша** гл. — развалям (пари на дребно). *Боздѝши тѝа пѝлове на г'осове* — развали тѝа пари на левове. От тур. *bozmak*.
- бончо** м. р. — вълк. От соб. име Бончо Куртов (тур. *kurt-volk*).
- бра̀га** ж. р. — боза. От рум. *bragă* — също, а там от рус. *брага*.
- брѐка** ж. р. — 1) дреха изобщо, палто, аба. *Попѝушах си брѐките, като са ганàх за дру̀ни* — покъсах си дрехите, като ходих

за дърва; 2) черга, завивка. Овчарската 'дреа' (ямурлук) обикновено служи и за завивка. От алб. *brekë* — панталон.

брич м. р. — хляб.

бърна ж. р. — сирене. От румънски.

бургач м. р. — мъж, съпруг. *Дева са загана твоа бургач, мари* — къде отиде твоят мъж, мари? От алб. *biqe*.

бързо нареч. — бързо. Из македонски говори.

бърза (*бърза*) ж. р. — телеграма.

бърни мн. ч. — уста. От българската диал. дума *бърна* — устна, която не се среща в Смолско и околните селища.

век прил. — голям, стар. *Векиа пл'ак* = дядо; *векиа шат* = голямото село, т. е. София. *Векиа г'ос са гана* — иде големият началник (генерал, полковник, директор и под.). От нареч. *векот*.

векот нар. — много, силно. *Натрапват ли са векот пилове* — имаш ли много пари? Диалектна дума в македонски говори

витосвам, витосам гл. — хвърлям, махам. *Витосай го* — хвърли го! *Аде витос* — хайде махни се! Диалектна дума, вж. БТР, стр. 309.

вълна ж. р. — бой, биене. *Дале му вълна* — били го. Думата е добила това значение при следните обстоятелства. Жител на Смолско (от рода Джамбазовци) взел назаем пари от попа на с. Долно Камарци. Понеже длъжникът не се явил в уреченото време да изплати дълга си, попът отишъл у длъжника, който му заявил, че пари няма, но можел да му даде вълна срещу парите. Попът се съгласил и отишъл заедно със синовете на стопанина в зимника да си избере вълна. Там те го набили и така му платили с „вълна“. Това се разчуло и оттогава „джамбазка вълна“ или само „вълна“ означават 'бой'.

вълна гл. — 1) бия, удрям. *Вдних го, та го пофушах* — бих го, та го разнебитих; 2) чукам, забивам (гвоздей, кол); 3) боли. *Цялата прѣма ма влни медт* — цяла нощ ме боля стомах (корем). Възвр. *вълна са* — бия се, сражавам се, воювам. *Куга са вднихме с аламѣниците* — когато се бихме с турците.

вълначка ж. р. — бой, битка, война. *Прес аламѣнската вълначка бѣх низѣмин* — през Турската война бях войник. От *вълна*.

вѣза гл. — 1) futuo; 2) мамя, измамвам.

вѣзач м. р. — 1) пръч, овен, бик, нерез; 2) изобщо мъжкар, мъжко животно, за което няма особено име. Точното значение се изяснява описателно: *вѣзач на цапите* — пръч, *вѣзач на белките* — овен. От *воза*.

врголѣст м. р. — орех.

врголѣсто ср. р. — яйце. За различаване в мн. ч. се казва *врголѣсти друновати* — орехи и *врголѣсти перушѣтки* — яйца. От *врѣга* — подутина, буца, топка.

врѣк'а ж. р. — чувал. Диал. дума.

врнчо м. р. — дъжд. *Врнчо са гана* — иде дъжд, ще вали. От гл. *врни*.

вртел'ашка ж. р. — воденица, мелница.

вртел'ашкаци м. р. — воденичар, мелничар.

- вуйа* ж. р. — вода. *Претай вуйа* — дай вода. От алб. ије. Навярно звук *в* е прибавен към албанската (и брациговска) форма за отдалечаване от еднакво звучащата неприлична дума *уй* (=хуй), членувана — *уя*.
- вѣрнѣш* м. р. — дъжд. *Ако са натрапва вѣрнѣш, нѣма да прѣсаме житайко* — ако има дъжд, няма да жънем. От гл. *вѣрни*.
- вѣрни* гл. 3 л. ед. ч. — 1) вали. *Вѣрнеше б'ал* — валеше сняг; 2) плаче. *Шулето вѣрни, н'акой го е вднѣл* — момчето плаче, някой го е бил. Диалектна дума в македонските говори.
- г'ага* ж. р. — 1) човка, клюн; 2) нос. Позната турска дума, но не и в Смолско. На детски език в Смолско *г'ага* означава 'тояга', 'пръчка'.
- г'алаш* и *гелаш* м. р. и прил. неизм. — глупак, глупав, щур. Навярно от алб. *djale* 'дете' и *djal'atš* 'giovinastro', т. е. лекомислен, безразсъден младеж с детски ум. Втората форма по ударение още повече се доближава до алб. гег. *djal'otš* — младеж.
- г'анам* гл. — нося, карам, водя. *Ганай друни* — носи (карай) дърва (дървета). *Ганай роговатите да штеват* — карай говедата да пасат. — Произход неясен. Напомня алб. *g'ai* — преследвам, гоня, бързам, както и новогр. *βραζω, βυάνω, πηράνω* — тръгвам, отивам, излизам, вървя.
- г'анам са* гл. — ида, вървя, ходя, отивам. *Ганай са за вуйа* — иди за вода.
- г'ахта* (вм. *д'ахта*) ж. р. — извара, сирене. От алб. *djаде* — сирене.
- г'ѣпа* гл. — крада, открадвам.
- г'лец'освам* гл. — рендосвам.
- г'луа* ж. р. — пушка. От алб. *glófke* — кухня, дупка.
- г'луо* ср. р. — пицов, револвер. От *г'луа*.
- големан* м. р. — вино. *Сег'а големан, а п'дсле рамазан* — сега вино, а после глад.
- г'ос* м. р. — 1) куче. *В'екот ви е шкѣврав г'оса* — много ви е лошо кучето; 2) лев (поради образа на лъва, който се оприличава куче). *К'олку г'оса м'араш на н'оф* — колко лева вземаш на ден? 3) офицер или подофицер, военен началник изобщо; 4) стражар, полицаи; 5) всеки представител на властта, особено финансов и данъчен служител. *Друноватиа г'ос ма ол'упи сто г'оса* — горският ме глоби сто лева.
- г'осѣ* ср. р. — кученце. Умал. *г'ос*.
- г'осковѣца* ж. р. — кучка. От *г'ос*.
- гранѣсвам, гранѣша* гл. — събарям, срутвам, катурям. Възвр. залог *гранѣсвам са* — събарям се, падам, срутвам се. *Шкѣ. враво си збар'ал т'оплата, та ште са гранѣше* — зле си направил фурната, ще се събори (ще падне). Навярно от алб. *gratís, gremís* — събарям, разрушавам.
- гранча* гл. — пиша. *Шт'о ти гранчи п'а'кот* — какво ти пише баща ти? От аор. на гр. гл. *γράφω* пиша.
- гранчаѣца* м. р. — писар. От *гранча*.
- гранчано* ср. р. — писмо. От *гранча*.

- грасниѝа* ж. р. — кобила, кранта. От циг. *грасни* — кобила.
- грош* м. р. — апус.
- гръмо̀д̀о̀л* м. р. — тъпан. За човек (мъж), който говори силно и басово, казват, че е 'гърми-дол'.
- гүгова* ж. р. — лула.
- гур* м. р. — камък. *Прѣтай гүрове за стѝса* — дай камъни за зида. От алб.
- гурова̀т* прил. — каменен, каменист, каменлив. *Там д̀г̀иѝа е вѣкот гурова̀т* — там пътят е много каменист. *Гурова̀тши шат* — с. Каменица. От *гур*.
- д'а̀тка̀та* м. р. — господ.
- дѣбрелиѝата* м. р. — слънцето. *Дѣбрелиѝата фури* — слънцето пече. От прякора „Дѣбрелиѝата“, даден на Димитър Райков (отдавна изселен в гр. Златица), понеже *райко* на зидарски означаваше 'слънце'.
- дѣва* нареч. — где, къде. *Дѣва са гана̀ш* — къде ходиш?
- дѣман* м. р. — 1) хитрец, шмекер, хитър, дяволит; 2) умен, учен. *Вѣк дѣман са изгана̀* — голям хитрец излезе; много учен стана; 3) чиновник от по-висок ранг. От игр. *да̀иѝов* чрез алб. *djemen*.
- деманѝт* м. р. — учител. От *деман*.
- деманѝта* и *деманѝтка* ж. р. — учителка.
- деманѝто* ср. р. — училище.
- дѣмански* прил. — учителски. От *деман*.
- денѝс* нареч. — днес. Позната диалектна дума в м. местното *днѝска* (*неска*).
- диф* м. р. — качамак. *Ошп̀т̀а̀х̀ме дѝвиѝа* — изядохме качамака. Чрез съкращение от диалектната дума *дѝв'ак* — качамак.
- длан̀че* ср. р. — ренде. От рум. пряко *длан̀чосам*.
- длан̀ч̀д̀с̀вам* гл. — рендосвам. *Длан̀ч̀д̀с̀ай штѝѝцата* — рендосай дъската. По народна етимология от брациг. *блан̀чосам* (дялам), а то според Аргиров от рум. *blană* — тънка дъска.
- д̀г̀иѝа* м. р. — път. *Д̀г̀иѝа е вѣкот гурова̀т и цонговѝт* — пътят е много каменист и труден.
- догана̀м* гл. — донеса, докарам. *Догана̀й рогова̀тшиѝа* — докарай вола. От *гана̀м*.
- до̀нове* мн. ч. — панталон. От тур. *don*—гащи.
- до̀прѣ̀та̀м* гл. — дам, донеса. *До̀прѣ̀тай брѝч* — дай (донеси) хляб. От *прѣ̀та̀м*.
- до̀ра* ж. р. — ръка. *В̀д̀ни ма до̀рата* — боли ме ръката. От алб. *doqe* — ръка.
- до̀тѣ̀рам* гл. — докарам. *До̀тѣ̀рай бѣлките* — докарай овцете. От *тѣ̀рам*.
- до̀тѣ̀рам са* гл. — дойда. *До̀тѣ̀рай са на прѣ̀мата* — дойди довечера.
- до̀ш̀ѝ̀ква̀м (са)* гл. — разбирам, проумявам, сещам се. *До̀ш̀ѝ̀ква̀ш ли пуната* — разбираш ли работата? От алб. *šekóí*, *šukóí* — гледам, внимавам, забелязвам.
- дрен* м. р. — циганин. *Оти лѝта̀ш (кла̀шѝ)̀ва̀ш* като *дрен* — защо лъжеш като циганин?

- дрѣнка ж. р. — циганка.
 дреновата ж. р. — торба. Навярно от *дрен*.
 дренче ср. р. — циганче.
 дрънава ж. р. — баница.
 дрънация м. р. — дървар. От *друно*.
 друно ср. р. — дърво. От алб. *dri, drini*.
 друноват прил. — 1) дървен; 2) горски. Мн. ч. *друновати* — 1) дървени, горски; 2) дърва. От *друно*.
 дуан м. р. — тютюн. От турски или албански със западномакедонско ударение.
 духло ср. р. — вятър.
 цаек м. р. — духовник, поп. *Цаекот са загана в ладната* — погът отиде в кръчмата. От алб. *džakue* — свещеник.
 цаешки прил. — попски. От *цаек*.
 цайковйца и цайкйн'а ж. р. — попадия. От *цаек*.
 цалата гл. — бия, измъчвам, изтезвавам. От тур. *джелат*, минала в обикновения говор.
 цвилла гл. — 1) пия (вода, течност); 2) пуша (тютюн).
 цвилачка ж. р. — пиене, питие. *Цвилачка ска* — няма пиене, няма що да пия. От *цила*.
 цѣпа гл. — крада, открадвам. Срв. тур. *цел* и алб. *metšéf, tšef, mšeh* — скривам. Меу. 445.
 цонговйт прил. — 1) лош, неудобен, неприятен; 2) мъчен, тежък, труден (за работа). *Пуната са изгана цонговита* — работата излезе (се оказа) мъчна, трудна. Думата напомня циг. *džungalo* — лош, недобър.
 цонк м. р. — репис. От диал. дума 'джонка' = човка.
 цукел м. р. — кмет. От циг. *цукел* — куче. Тази своеобразна метафора е произлязла при следните обстоятелства. Двама цигани, обвинени в кражба, били разследвани от кмета на с. Смолско. Разследването изглежда е било извършено с повечко строгост, а обвинените може би не били виновни, та след разпита единият циганин казал на другия, че кметът бил „джукел“, па и помощникът му, който присъствувал на разпита, бил „джукел“. Управниците чули разговора на циганите и ги накарали да обяснят що е *цукел*. Оттогава тая дума със значение 'кмет' влиза в тайния зидарски говор.
 цукелица и цукелка ж. р. — кметица.
 цума ж. р. — песен, свирня, веселба, забава. *Збарвам цума* = пея, свиря. Може би от тур. *сүмбүз* — веселба.
 цумаџи м. р. — певец, свирец. От *цума*.
 цупан м. р. — тутманик. *Плоската е збарала цупан* — жената е направила тутманик.
 цуџтра гл. — 1) нагласявам, гиздя. *Векот са цуџтри цупата* — много се гласи (гизди) момата; 2) бия. *Шта та цуџтра с билото* — ще те бия с тоягата.
 св'ар м. р. — огън. *Сверот фури* — огънят гори. Навярно от алб. *zjag* — огън по народна етимология.
 сверовйт прил. — горещ, топъл. *Дебрелията фури, векот е сверовито* — слънцето пече, много е горещо. От *дзв'ар*.

сърка ж. р. — 1) око; 2) прозорец.

сърла ж. р. — сланина.

житайко м. р. — жито. *Опресахте житайко* — ожънахте житото.

заганам гл. — закарвам, заведа. От *ганам*.

заганвам са гл. — отивам. *Дева са заганваш* — къде отиваш?

заривам гл. — любя, имам любовни сношения с мома. Навярно от *риа* (от алб., вж. при *риа*), защото под „либене“ у народа (и в Смолско) се разбират главно външните прояви на любовта: срещи и разговори, седене един до друг по тълки и седенки. За да задържи момата (за да не избяга), момъкът, ако са седнали, сяда върху полата на момата или я хваща за малкия пръст прегънат, свит. Така момъкът задържа момата да седи, да чака — да 'рие', т. е. *зарива я*. И понеже активен в случая е момъкът, казва се, че *муцката* (момъкът) *зарива чуната*, но не се казва, че *чуната зарива муцката*.

заривач см. — любовник. От *заривам*.

заривачка сж. — любов, любене (а не любовница!).

засливдсвам гл. — работя небрежно, завършвам как да е, зарязвам.

затрънвам гл. — 1) заковавам. *Претай шкѐпарата да затрън тйрите* — дай телсата да закова вратата. От *трн* = гвоздей; 2) затварям, арестувам. *Шулето е затрънено, че е сосало един низамин* — момчето е затворено, защото е убило един войник. От думата *затрънвам* 'заграждам, преграждам с трън (трънлив храст), употребена преносно.

збарвам гл. — правя, върша, изработвам. *Збарваме шпйк'а на цукѐла* — правим къща на кмета. Употребява се и като модялен глагол за изразяване на действия и състояния, за които няма съответни глаголи: *збарвам цума* — пея; *збарвам пискаво* — плача; но се казва перифрастично и *збарвам малѐчка* — малечкувам, *збарвам флийчка* — флиа, *збарвам заривачка* — заривам и др. под. От алб. *běj*, аор. *bëga* — работя, върша, *bëgë* — работа.

збарвам са гл. — ставам, променям се. *Збаръл са низамин* — станал войник. *Збаръл са е н'ашто шкѐвраф* — нещо се е разболял.

зелѐна сж. — ливада. *Ганай са да опресаи зелѐната* — иди да окосиш ливадата.

зелѐно ср. — сено. *Претай на роговатата зелѐно* — дай на кравата сено.

извѐза гл. — 1) *lutno*; 2) измамя. *Штрѐвай чѐдно, че ште та извѐзи* — гледай добре, защото ще те измами. От *воза*.

изганвам гл. — изкарвам, изгонвам. От *ганам*.

изганвам са гл. — 1) излизам. *Шулето са изгана* — момчето излезе; 2) ставам, показвам се, оказвам се. *Шулето са изгана век дѐман* — момчето излезе (се оказа) голям дявол (хитрец).

- изгѣмнувам* гл. — 1) изчезвам, изгубвам се, шуквам. *Шулето изгѣмна* — момчето шукна; 2) изгубвам. *Изгѣмнах си пѣловете* — изгубих си парите. От *гѣбна* (гина) след асимилация на *бн* в *мн*. В смолешкия говор вместо *грабна*, *гребна* и подобни се чува обикновено *грамна*, *гремена*.
- изрѣпа* гл. — издялам. *Изрѣпѣ чѣдно дрѹното* — издялай добре дървото! От *репа*.
- ѣндед* — 1) неизм. прил. — хитър, лъжлив; 2) м. р., — хитрец, лъжец, шмекер.
- ѣндедо* с. р. — либела.
- испѣа* гл. — прочета. *Испѣѣ грапченото* — прочети писмото. Вж. *пеа*.
- иссѣпвам са* гл. — падам, лягам. *Иссѣпах са на гѹровете* — паднах на камъните. От *сѣпвам са*.
- истѣрвам* гл. — изкарвам. *Истѣрай бѣлките* — изкарай овцете. Вж. *терам*.
- ишкѣврувам* (и *ишкѣврувам*) гл. — изкривявам. *Штрѣвай чѣдно да не ишкѣвриш стѣса* — гледай добре да не изкривиш стената (зида). От прил. *шкевраф*.
- каѣрта* гл. — futuo. От циг.
- кал'ѡвец* м. р. — кон. От алб. *kal, kalë*.
- к'афа* ж. р. — глава. От алб. *k'afg* — врат, шия.
- кахта са* и *кахтам са* гл. — сасо. От алб.?
- кен* м. р. — яд, гняв. *Кен го е* — яд го е. От алб. *kep* — 'куче' чрез производното *кеноѣт* — 'ядовит, ядосан, зъл'.
- кеноѣт* прил. — ядовит, ядосан, сърдит, зъл. *Витѡсай са, че бѡрбата е вѣкот кеноѣт* — бягай, защото чорбаджията е много сърдит. От алб. *kep* — куче.
- кенѹвам са* гл. — сърдя се, ядосвам се. *Оти са кенѹваш* — защо се сърдиш? От алб. *kep* — куче.
- кѣшам са* гл. — смея се, подигравам се. *Оти ми са кѣшаш* — защо ми се смееш? От алб. *k'ëš*.
- клавам* гл. — турям, слагам. *Клавнѣ ѡште крѣпа в р'атката* — сложи още сол в чорбата. Диал. макед. дума.
- клашна* ж. р. — лъжѡ.
- клашнаѣца*, *клашникѡр*, *клашничѡр* м. р. — лъжец. От *клашна*.
- клашнѹвам*, *клашна* гл. — лъжа. *Вѣкот фл'аса, ама и вѣкот клашнѹва* — много приказва, ама и много лъже.
- кѣкам* гл. — крия. *Оти кѣкаш дѹана* — защо криеш тютюна? Диал. макед. дума със значение 'пъхам, забождам, бода'. Вж. Н. Геров, II, 374; срв. и алб. *call* — пъхам.
- клѡцам* гл. — умирам. *Вѣкиа пл'ак клоцна* — дядо (старецът) умря. Диал. дума със значение 'ритам'. Срв. 'орѣта' = умря в зидарския говор в с. Ковачевица¹.
- клоцѡндриа* ж. р. — смърт. От *клоцам*.
- кл'ѹкач* и *пл'ѹкач* м. р. — часовник. От диал. дума 'клокам' — 1) викам; 2) чукам. Втората форма е под влияние на мест-

¹ Вж. сп. Родопски напредък, год. IX. кн. I, стр. 1–6.

- ната дума 'плюкам': децата в Смолско плюкат, като удрят в челото си чашките на едно ливадско растение.
- коловат* м. р. — грош.
- коравец* м. р. — зъб.
- к'ораф* м. р. — прозорец. От тур. с преносно значение.
- к'оса го* гл. — плаша се, страхувам се, боя се. *Оти го косиш* — защо се боиш?
- крёвам* гл. — 1) дигам, надигам, качвам. *Крeвнi врeк'ата на ушaтoтo* — качи чувала на магарето; 2) хваля. *Вeкoт крe-вaш чyпaтa* — много хвалиш момата. Диал. макед. дума.
- крёвам са* гл. — 1) качвам се; 2) хваля се, големя се, гордея се.
- криво* с. р. — хоро. *А да збaрaмe eднo кривo* — хайде да поиграем! Едно хоро в Смолско се нарича „кривото“ и „кривата“.
- крiпa* ж. р. — сол. От алб. *кiрe*, *кiрe* — сол.
- кркyвaм* гл. — 1) искам. *Кркyвaм дa мi прeтaш пiлoвe* — искам да ми дадеш пари; 2) безл. трябва. *Кркyвa дa сa гaнaм нa шaтoт* — трябва да си ида на село. В смолешкия говор *иска* — трябва: 'Иска пак да са оди на воденица' — трябва пак да се ходи на воденица. От алб. *кeккoй* — искам, търся.
- крдa сa* гл. — сасо. От алб. *кгiя* — извор. Срв. *круй* в с. Ковачевица.
- крoйaчкa* ж. р. — 1) отгл. същ. от *кpoa сa*; 2) изпращание. *Крoйaчки oт рoгoвaти* — тор (оборски).
- крпa* гл. — псувам. Метафора от 'кърпя' — зашивам скъсано.
- крпaч* м. р. — сиромаш. В обикновения говор *закрпи мa стo лeвa* значи 'завлече ме', 'взе от мене и не ми ги върна'. Това обикновено се случва със сиромаша, който все не успява да се издължи.
- крчe* с. р. — момиче. *Чyднo e крчeтo* — хубаво е момичето. Навярно от нгр. *кoрe* — момиче, с български суфикс.
- кршa сa* гл. = *кахтам са*, *кpoa сa*. Навярно по метонимия поради особеното положение на тялото при това действие.
- кyртe* м. р. — вълк. Вж. при *бoнчo*.
- лaднa* ж. р. — 1) кръчма. *Вeкoт рiеш в лaднaтa* — много седиш в кръчмата. В народните песни 'ладна' е постоянен епитет на механа; 2) зима.
- лaднaциa* м. р. — кръчмар. От *ладна*.
- лaднaцийк'a* ж. р. — кръчмарка.
- лазарйца* ж. р. — година. *И тaа лaзaрйцa сa oдгaнa* — и тая година си отиде.
- лeвaм* гл. — 1) вървя, марширувам. *А лeвaй пo дyгa* — върви си по пътя, заминавай! От командите „леви!“, „десни!“ или от рус. (чрез казармата) „левой“ (= левой ногой!). С това значение думата е влязла в обикновения говор; 2) крада.
- лeвичoсвaм* и *лeвoсвaм* гл. — крада. От *левам*.
- лeнчa гo* гл. — бавя се, разтакам се, хайлазувам. *Вeкoт гo лeн-чиш и нe пyнyвaш* — много се разтакаш и не работиш.
- лизaч* м. р. — пияч, пияница. От гл. *лiжa*. Срв. 'нализал се' — напил се.

- лйпаво* с. р. — недостатък, кусур. *Пунувайте по-бърго и по-чудно, че барбата ште ви натрапи лйпаво* — работете по-бърже и по-добре, защото чорбаджията ще ви намери кусур (ще се сърди). Субстантивизирано от *лйпаф*.
- лйпаф* прил. — недобър (по направа), недобросъвестно направен, дефектен; нар. *лйпаво* — зле, нередно, недобросъвестно. *Лйпава пўна, лйпаво пунувате* — лоша работа, зле работите. Навярно от гр. *λείπω* — отсъствам, липсвам, манкирам, греша.
- лйтам* гл. — лъжа, излъгвам. *Оти лйташ като дрѐн* — защо лъжеш като циганин? Аргиров предполага от алб. *l'utem*—моля се, но според мене повече подхожда *lith, lidh* — връзвам, свързвам, превръзвам. Срв. в обикновения говор „вързах го на ясла“ и само „вързах го“ има значение 'измамах го'.
- литачка* ж. р. — лъжѐ, лъгане. От *литам*.
- л'оч* м. р. — пиян човек, пиян. Срв. алб. *lotshek*—глупак, шут, смешник и *l'otš* — блато, тиня, свинска яма.
- л'уам* гл. — мажа, лепя. *Прѐтай бѐла да л'уаме* — дай кал да мажем. От алб. *luej*—мажа, цапам, боядисвам, белосвам.
- л'уачка* ж. р. — мистрия, мазачка. От *л'уам*.
- л'уга* ж. р. — 1) лъжица. *Прѐтай л'уги да шпѐтаме* — дай лъжици да ядем; 2) лопата. *Прѐтай една л'уга бѐл да зал'уам* — дай една лопата вар да замажа. От алб. *lugë*—лъжица.
- л'умба* гл. — пълня.
- л'умба* прил. — 1) пълна (в м. р. не се употребява; при думи от м. р. се употребява формата за ср. р. *л'умбо*). *Врѐката е л'умба* — чувалът е пълен; 2) бременна (жена). *Нусето е л'умбо* — невястата е бременна.
- л'упа* гл. — 1) ям, лапам. *Л'упим дѐф* — ядем (лапаме) качамак; 2) хокам, ругая, карам се. *Оти го л'упиш* — защо го хокаш? От алб. *lup*—гълтам, лапам. Срв. и *lupës*—лакомец, наситник.
- л'упачка* ж. р. — ядене, закуска. *А да збѐрваме л'упачка* — хайде да ядем.
- л'ут* м. р. — червен пипер. *Вѐкот л'ут си клавнѐла в р'ѐтката* — много пипер си турила в чорбата.
- л'ута* ж. р. — пиперка, чушка.
- л'ушта* гл. — бия, удрям, чукам. *Шта та л'ушта като роговѐто* — ще те бия като говедо. От алб. *luftë*—борба, война, битка и по народна етимология.
- мажа го* гл. — бягам. *Друновѐтия са гѐна, мажѐй го* — горският (стражар) иде, бягай!
- мажувам* гл. — бия (за наказание), наказвам. *Не пунуваи, ама шта та мажувам с билото* — не работиш, ама ще те бия с тоягата.
- мазно* с. р. — масло.
- малѐче* с. р. — дрямка, сънливост, сън. *Фѐпка го малѐчето* — доспа му се.
- малѐчка* ж. р. — пладне, обяд, пладнуване. *Збѐрвам малѐчка* — обядвам. Навярно чрез съкращение от „малечка прогима“ и

„голяма прогима“, като е изпусната гръцката дума „прогима“ — закуска, употребявана в някои диалекти, но неизвестна в Смолско и околните села.

малечкѹвам гл. — пладнувам, обядвам. От *малечка*.

мамакер — мълчи! мълч! О циг.

манара ж. р. — брадва, секира. От италиански чрез новогръцки.

марам гл. — 1) вземам, получавам, купувам. *Марай брѣча и са ганай* — вземи хляба и върви! *Марай брѣч за два г'оса* — купи хляб за два лева; 2) крада. *Оддѣва марà л'утите* — отде открадна чушките? От алб. *marr* — вземам, получавам, завладявам, побирам (без значение 'крада').

марач м. р. — крадец. От *марам*.

марко м. р. — магаре. Навярно чрез съкращение от „магарко“, после сблизено с личното име Марко.

мѣко с. р. — животинско и човешко изпражнение.

мѣкра ж. р. — 1) брада; 2) коса, вълна (на животни). От алб. *mjekrë* — брада.

мѣкрес, мѣкреста прил. — брадат. От *мѣкра*.

мѣкри — мустаци.

мѣрдевен м. р. — стълба. Турска от персийски.

мѣркач м. р. — 1) метър; 2) кантар. От „меря“ и „мярка“.

мех м. р. — корем, стомах. *Вѣни го мѣот* — боли го корем.

Обикновена дума в македонските и западнобългарските говори.

мѣштра м. р. — майстор, зидар, дюлгерин. *Вѣк мѣштра са изгана* — голям майстор излезе (стана). *Мѣштрите пунѹват* — зидарите работят. От алб. *mjeshtrë, mjeshhtër* — майстор.

мѣштра гл. — 1) майсторя, строя; 2) говоря мещровски. От *мѣштра*.

мѣштрѹфски прил. — зидарски, дюлгерски. *Фѹлиш ли мѣштрѹфски* — говориш ли „мещровски“?

мѣнгуво с. р. — ъгъл (външен и вътрешен), кюше. *Штрѹвай чѹдно да не ишкѣвриш мѣнгувото* — внимавай да не изкривиш ъгъла. Майер предполага от алб. *angonë*, а тя от новогръцки със същото значение. Ако това е вярно, то най-вероятно от предложна употреба *më angonë* — в ъгъла, както от *më shtëpë* — в къщи, е получена формата *мѣштопѣя* в Скрѣбатно и Горно Сахране¹ и *миштопѣя* в Ковачевица².

мѣска ж. р. — 1) мистрия; 2) царевича.

миш м. р. — 1) месо; 2) хранителни продукти изобщо. От алб. *mish* — месо, плът, месестата част на плод.

мос — мълчи! не говори! *Мѹс, че са гана г'ос* — мълчи (мълчете), че иде началник (полицай, офицер)! Алб. *mos* — не (отрицателна частица при повелително наклонение) вм. *mos fol* — не говори! Брац. *мосфали!*

мѹтра ж. р. — сестра. Алб. *motrë (motrë)* и *motër*.

мѹчкам са гл. — пикая. Позната диалектна западнобългарска дума, променена по подобие на *кахтам са, кроа са, крѣша са*.

¹ Вж. заб. 4 и 7 на стр. 384.

² Вж. заб. 3 на стр. 384 — Ст. Н. Шишков.

- мѹле* с. р. — катър, мъска. Позната заемка от нгр. *моѹла* или итал. *muŕo*, неизвестна в Смолско и околните села, дето се казва 'катър'.
- мѹцка* м. р. — ерген. От *муч*.
- муч* прил. — къс, малък. От тур. *muço* — моряк-ученик, кръчмарски слуга, а то от исп. *muço* или итал. *mucco*.
- на л'умба* гл. — напълня. *На л'умбѹ дреноватата з брѹч и брѹса* — напълни торбата с хляб и сирене. От *л'умба*.
- на маѹжа го* гл. — избягам. *Като штровнаѹх бѹнчо и го намаѹзах* — като видях вълка, избягах. От *маѹжа го*.
- на трѹпвам* гл. — намирам. *На трѹпи ли брѹч* — намери ли хляб? Възвратната форма *на трѹпва са* — намира се, има (безл.). Личният глагол „имам“ редовно се предава чрез *на трѹпва са*. *На трѹпват ли са пѹлове* — има (имаш) ли пари?
- низѹмин* м. р. — войник. От турски.
- нѹва* ж. р. — седмица, неделя. *Ште пунѹваме оште двѹ нѹви* — ще работим още две седмици.
- ноф* м. р. — ден. *През нѹвиа пунѹвах на шпѹк'ата; оште двѹ-трѹ нѹва и ште а сосѹме* — през деня работих на къщата; още два-три деня и ще я свършим. От езика на брациговските македонци: „два (некуи) днова“ — дни, дето „днова“ е схванато като „нова“. Срв. СБНУ XI₃, 185.
- нѹсе* ср. р. и *нѹска* ж. р. — невяста, булка, снаха. Умал. *нусѹ*. От алб. *puse*.
- оцовѹт* прил. — умен, отракан, 'тарикат'. От „ходжа“ — учител, учен, духовник.
- оцовѹто* ср. р. — училище. От *оцовѹт*.
- ол'ѹпа* гл. — 1) изям. *Ол'ѹпахме дѹвиа* — изядохме качамака; 2) глобя, ошетя. *Цукѹла ма ол'ѹпи сто г'ѹса* — кметът ме глоби сто лева. *Гѹцара ма ол'ѹпи* — търговецът ми взе поскѹпо (ошети ме, измами ме). От *л'ѹпа*.
- ол'ѹшта* гл. — очукам, набия. *Ол'ѹшѹтѹ тѹа гѹр* — очукай тоя камък (за да стане удобен за градеж). От *л'ѹшта*.
- опрѹсам* гл. — орежа, ожъна, окося. *Опрѹсахте ли житѹйко* — ожънахте ли житото? *Опрѹсай зелѹната* — окосѹ ливадата! От *пресам*.
- орѹпа* гл. — одялам, издялам. *Орѹпѹ дрѹното* — одялай дървото! От *репа*.
- орѹпа са* гл. — почеша се. *Орѹпах се по мѹот* — почесах се по корема.
- открѹшвам го* гл. — прѹдвам.
- палѹжен, -жна, -жно* прил. (субстантивирано). Името на всеки предмет, за който няма тайна дума, се заменя с прилагателното *палѹжен* в съответния род; точният смисъл се изяснява чрез посочване службата или целта на предмета: *палѹжна за вѹйа* — стомна, кана, *палѹжните за пунѹване* — инструментите, сечивата, *еднѹ палѹжно чѹча* — едно шише ракия, но *еднѹ палѹжна чѹча* — една чаша ракия. *Прѹтай палѹжната да са нацѹвила* — дай стомната (каната) да се напия. *Крѹвай*

шкордѝла с палѝжните — дигај торбата със сечивата. Това е навярно познатото прилагателно *пѝлежен* — лош, опалишки (Н. Гер., V, 247), употребявано в слаби клетви, както и сродните *палѝшки, опѝлски, опалийски*, както и същ. *палѝжина, опѝла*. В Смолско и околността се казва *опѝла, опѝлски, опалийски (опалиски)*, а *палѝжен* не е известна в обикновения говор, та е изгубила хулния си смисъл и е станала особен вид местоимение.

палиган м. р. — репѝс. Срв. алб. *раѝе* — кол и *раѝој* — оплодявам.

палѝца ж. р. = *палиган*.

пѝлка ж. р. — крак. *Вѝнат ма пѝлките* — болят ме краката.

памѝчен м. р. — бивол.

памѝчна ж. р. — биволица.

памѝчно с. р. — биволче.

папал'ѝга ж. р. = *палиган*.

папел'ѝшка и *пепел'ѝшка* ж. р. — 1) хартия, книга; 2) цигарена книжка; 3) цигара. В смолешкия мешровски говор значението на тая дума се е пренасяло и разширявало по следния път: хартия (книга) → книжка → цигарена книжка → цигара (папироса или увита от пушача). Преди години, когато в селата се пушеше само тютюн в пакети и имаше отделно цигарени книжки, под 'цигара' в Смолско и околността разбираха цигарена книжка. От испански чрез испанските евреи.

парѝвец м. р. — циганин. Навярно от нгр. *параваѝоми* — бързам. Срв. в брациговския зидарски говор *брѝз* — циганин.

парѝвка ж. р. — циганка.

паспалѝф м. р. — воденичар, мелничар. От *паспал*.

пеѝа гл. — чета. От македонските диалекти. Срв. алб. *këndoj* — чета, пеѝа.

пѝкли с. мн. ч. — гърди (на жена), ненки.

пен'ѝф м. р. — сапун. От *пѝана*.

перушѝт м. р. — петел.

перушѝта ж. р. — кокошка.

перушѝтко и *перушѝто* — 1) с. р. пиле. *Истѝрай перушѝтките да штѝват по зелѝната* — изгони пилетата да пасат по ливадата; 2) прил. кокоше. *Прѝтай две перушѝтки врголѝсти* — дай две яйца (за разлика от *друновѝти врголѝсти* — орехи).

песнопѝец м. р. — боб, фасул.

пѝшка ж. р. — риба. От алб. *reshk* — риба.

пѝлове с. мн. ч. — пари. От *пилѝвки, пѝл'ѝви* (в други тайни говори) и *пул, пулове* (от тур. *пул* — 'копче', което в албански език значи монета от 60 пари).

пѝнец м. р. — конец. Зидарите употребяват *пѝнец* за хоризонтално нивелиране, като „опѝнят“ конца над повърхността на пълна с вода паница. Навярно заетата дума 'опѝнец' (в Смолско казват 'царвул') е осмислена във връзка с глагола 'опѝням', а после съкратена.

пирѝнка ж. р. — риза. В Пирдопско *пирѝнка* наричат един вид кърпа за глава, забрадка.

- пѣскаво* с. р. — плач. *Збърва пѣскаво* — плаче.
- пѣскаѳ* м. р. — звънец. *Ганай са на деманитото, че пѣскавиа вѣни* — вѣрви на училището, защото звънецът бие.
- пискльѡва* ж. р. — свирка, гайда; в мн. ч. *пискльѡви* — повече и различни музикални инструменти, „музика“, „банда“. *Пискльѡвите збърват цума* — музиката (цигулки, кларинети, медни инструменти) свири.
- пискльѡѳ* м. р. — кавал.
- пѣтач* м. р. — 1) просяк. *Прѣтай на пѣтача брѣч* — дай на просяка хляб; 2) просек (двуостра тесла, с различни посоки на резеца, за просичане дупки и длабове в греди). *Марай пѣтача и чѣпкай друното* — вземи просека и дѣлбай дървото. Диал. макед. дума за 'просяк', която е приела и значението на казания зидарски инструмент, поради еднаквия изговор на 'просяк, и 'просек' в Смолско.
- пл'ак* м. р. — баща; *вѣкиа пл'ак* — дядо, дядото, старецът. *Пл'акот ште ма л'уни* — тате ще ме хока, ще ми се кара. От алб. *plak* — старец.
- пл'ака* и *пл'аковѡца* ж. р. — майка: *вѣката пл'аковѡца* — баба, бабичка. От алб. *plakë* — старица, бабичка, стара жена.
- плòска* ж. р. — жена. От алб. *plorskë* — дамаджана или от диалектната западнобългарска и македонска дума *плòска* — бѣклица, панур, палур (дървен или прѣстен съд за вино и ракия).
- пл'укач* м. р. — часовник. Вж. при *кл'укач*.
- погънец* м. р. — мишка. От западнобълг. диалекти.
- помѣствам* гл. — отмѣквам, открадвам.
- попървам* гл. — открадвам.
- пòсен* м. р. — мъж, човек. *Ей, пòсно, дѣва са ганаш* — хей, човече, къде отиваш? *Ганат са двѡма пòсни* — идат двама мъже (човеци).
- пофѡшам* гл. — покъсам, счупя. *Пофѡшах си брѣките, като са ганѡх за друни* — покъсах си дрехите, като ходих за дърва. *Пофѡшах тркалѣстите* — счупих колата. От *фушам*.
- почѣрна* гл. — изора. *Почѣрни ли дѣгата* — изора ли нивата? От *черна*.
- прѡма* ж. р. — нощ, тъмнина. *На прѡмата* — вечер, в тъмно. *Да шпѣтаме на прѡмата* — да вечеряме. От алб. *shpëta, shpëtje* — вечер.
- прѣсам* гл. — режа, сека, кося, жъна, коля. *Прѣсай друни* — насечи дърва. *Прѣсѡхте ли житѡйко (зелѣно)* — жънахте (кошихте) ли? *Кугѡ ште прѣсаиш бѣшето* — кога ще заколиш прасето? От алб. *pres* — режа, прерязвам, сека.
- прѣсач* м. р. — нож, сѣрп, коса. От *пресам*.
- пресачкѡна* ж. р. — коса. От *пресач*.
- прѣтам* гл. — давам, нося. *Прѣтай гурове* — дай (донеси) камъни. *Прѣтам за пѣлове* — продавам. От алб.? В Костурско *претам* — шетам, разтребвам.
- прѣта са* гл. — има, съществува, налице е. *Прѣта ли са чуден големѡн* — има ли хубаво вино? *Ште са прѣта вѣна (вѣнѡчка)* — ще има бой.

- п р и м ч а* гл. — 1) завързвам, кърпя, заздравявам; 2) прен. — лекувам.
Ганѧх са да си примча пофушаните пѧлки и дѧри — ходих да лекувам болните си крака и ръце.
- п ъ н а* ж. р. — работа, занятие. *Пуната е шкѧврата (донговѧта)* — работата е лоша (мъчна, тежка). От алб. *ripē* — работа, занятие, имот, веш.
- п у н ъ в а м* гл. — работя, върша. *Дева пунувате* — де работите? *Пунуваме в гуровѧтия шѧт* — работим в с. Каменица. От *пуна*.
- п у н у в ѧ ч* м. р. — работник. От *пунувам*.
- п у н у в ѧ ч к а* ж. р. — 1) пуна. *Прета ли са пунувѧчка* — има ли работа?; 2) работничка.
- п у ш л ѧ ф* м. р. — комин.
- р ѧ в е н* м. р. — 1) двор. *Истерѧй (изгѧнай) са на рѧвниа* — излез на двора; 2) таван. *Кревнѧй са на рѧвниа* — качи се на тавана.
- р ѧ в н а т а* ж. р. — земята. *Иссѧпа са от шпѧкѧта на рѧвната* — падна от къщата на земята.
- р а з н ѧ ш т е* с. р. — климния за кола. Дума от западните говори.
- р ѧ й к о* м. р. — слънце. *Като са изгѧна рѧйко, ште са тѧраме* — като изгрее слънцето, ще вървим (ще тръгнем).
- р а м а з ѧ н* м. р. — глад. *Житѧйко е чѧден, та рамазѧн скѧ* — житото е хубаво, та глад няма (да има). От тур. *рамазан* — пост.
- р ' ѧ т к а* ж. р. — чорба, т. е. „рядка гозба“.
- р ѧ п а* гл. — дялам. *Оти рѧпиш товѧ дрѧно* — защо дялаш това дърво? От алб. гјер—дѧра, бѧля (кора, кожица). Близко по значение се употребява и в българските говори: *р'ѧпам*—скубя косми по лицето (Н. Гер., V, 78) и *рѧпам* — хокам, ругая (в Смолско).
- р ѧ п а са* гл. — чеша се, дръгна се.
- р ѧ п а н* м. р. — трион, бичкия. От *рѧпа*?
- р ѧ я* гл. — седя, лежа, чакам, живея. *Тѧва ли рѧеш* — тука ли живееш (чакаш)? *Не рѧй на гѧра, ште са збѧраш шкѧвраф* — не седи на камъка (защото), ще се разболееш. *Рѧй тѧва (в лѧдната), додѧ са догѧнам* — чакай тука (в кръчмата), докато дойда. От алб. *ггѧ* — седя, живея.
- р о г о в ѧ т* м. р. — вол. В мн. ч. *роговѧти* — говеда.
- роговѧта* и *роговѧтка* ж. р. — крава.
- роговѧтче* с. р. — теле.
- роговѧтчѧя* м. р. — воловар, говедар. От *роговат*.
- руш* м. р. — грозде. От алб. *rush* (*ruš*).
- с а д ' ѧ ф ч е* с. р. — зет. „Сад'ѧф“, „сад'ѧфче“ е, познато градинско и къщно цвете.
- с в ' ѧ к а м*, *с в ѧ к а м* гл. — пърдя.
- с в е т л ѧ к а в а т а* ж. р. — луна, месечина. *Светлѧкавата са изгѧна* — луната изгря.
- с ѧ а г о* гл. — хайлазувам, разтакавам се, не работя прилежно. *Вѧкот го сѧеш, шѧле, ѧ пунѧвай* — много хайлазуваш, момче, ха работѧ!
- с ѧ п в а м са* гл. — сядам, лягам, падам.

- сйтна* ж. р. — леща.
- сйтни* мн. ч. — цигани. *Сйтните са ганат* — циганите идат.
- сйтно* ср. р. — брашно.
- ска* гл. 3 л. ед. ч. — 1) няма (с пряко доп. и при отрицателна форма на бъд. време): *цопи ска* — няма хляб; *ска да са ганам* — няма да ида; 2) не мога: *ска да са терам* — не мога да ходя; 3) да няма, не трябва, стига (в повелителни изрази): *ска фолтачки* — стига, да няма приказки! От алб. — съединение на отрицателната частица *s* и 3 л. ед. ч. на спом. гл. *каш* — *имам* (*s'каш* — нямам, *s'bеп* — не става, не бива).
- скоклива* ж. р. — бълха.
- скорец* м. р. — месец (време).
- слива* ж. р. — vulva.
- смарам* гл. — открадна. *Оддева смарà тàа перушàта* — отде открадна тая кокошка? От *марам*.
- соломониа* ж. р. — голям и неудобен предмет, който не подхожда за работа и употреба, който затруднява.
- сдсам* гл. — 1) свършвам, довършвам. *Кугà ште сосате пуната* — кога ще свършите работата? 2) убивам. *Извълни го с едно дрѹно по тѹмбата, та го сосà* — удари го с едно дърво по главата, та го уби. От алб. *sos* (а то от нгр.) — свършвам, достигам, стига (без значение 'убивам').
- спрам'а са* (аор. *спрами са*) безл. гл. — стъмна се. *Догапахме са фидот, като са спрами* — стигнахме в село, когато се стъмни. От *прама*.
- стѹфан* и *стѹфот* м. р. — задник.
- стис* м. р. — зид, стена, предимно каменна. Обикновена дума за зид, стена в Костурско.¹ В речника на Н. Геров (V, 258) думата е показана като гръцка. Навярно от нгр. *στήνω* (*стѹнѹми*) — поставям, слагам, издигам, изправям, изграждам, натрупвам; аор. *ἵστηδα*, бъд. вр. *στήσω* (старинно). Срв. Kyriakides, *Modern Greek English*; Petraris, *Wörterbuch der neugr. Sprache*. И в аром. *стизма* — зид (СБНУ, XXXVI, стр. 130).
- стореник* м. р. — годеник. Срв. „свършеник“ (от „свършен“ — годен, сгоден) и „свършеница“ у Н. Гер., V, 139.
- стореница* ж. р. — годеница.
- тама* ж. р. — майка. От алб. *tëma*.
- таушан* м. р. — заек. От турски.
- тегареста* ж. р. — котка. От „тегаря се“ — изтягам се, протягам се, а може би и във връзка с „тагаря се“ — надувам се, гордея се (Н. Гер., V, 306). В Смолско *истегарил са* означава 'проснал се, изтегнал се' (укорно), *истегарих го* (с дърво, тежка тояга) — лупнах го, бухнах го.
- тегначка* ж. р. — килограм, ока. *Прѹтай една тегначка миш (големан)* — дай един килограм месо (вино).
- тѹмниа* м. р. — джеб. *Скѹкай пѹловете в тѹмниа* — скрий парите в джеба.

¹ По сведения на баба Виша Чекаларова от с. Смърдеш (Костурско), на 87 години, и Христина Т. Томова от с. Кономлади (Костурско), на 19 години. И двете живеят в София.

- тѐрам* гл. — 1) карам. *Тѐрай бѐлките* — карай овцете; 2) питам. *Тѐрай го (да фѓли) куга ште са гана* — питай го кога ще си иде (ще върви). Обикновена дума в макед. говори.
- тѐрам са* гл. — ходя, вървя, отивам. *А тѐрай са* — ха върви!
- тѓмба* ж. р. — глава. От нгр. *тѓмбос* — гроб, хълм.
- тѓмбеста* ж. р. — шапка. От *тѓмба*.
- тѓри* мн. ч. — врата, вратник. *Истѐрай цапните ис тѓрите* — изгони козите из вратника! В Смолско *врата* е мн. ч., затова нгр. *тира* (*ѓѓа*) става *тири*.
- тѓпла* ж. р. — печка, пещ (за хляб). *Тѓплата фѓри* — печката (пещта) гори.
- трѓжа* гл. — търся. Диал. дума от западните говори.
- тркал'ачка* ж. р. — количка. *Дотѐрай една тркал'ачка гѓрореве* — докарай една количка камъни.
- тркалѐстациа* м. р. — колар, арабаджия. От *тркалѐсти*.
- тркалѐсти* мн. ч. — кола. *Кревнѓ са на тркалѐстите* — качи се на колата.
- тркалѐсто* с. р. — колело.
- трн* м. р. — гвоздей, пирон.
- трок* м. р. — варджийско корито. Стара заемка от нем. *Trog* — корито.
- тѓва* нареч. — тука. Диал. дума.
- тѓѓар* м. р. — търговец. От турски.
- уфѓлвам* гл. — уговарям, спазарявам. *Нѓа уфѓлѓхме вече пѓната* — спазарихме вече работата. От *фѓла*.
- ушѓто* с. р. — магаре.
- ушѓвам* гл. — глобявам. *Ушѓ ма цукѐла стѓ гѓса* — глоби ме кметът 100 лева.
- уштѐвам* гл. — храня, гощавам, паса. *Шѓлето истѐра намѓчните да ги уштѐва* — момчето изкара биволите да ги пасе (напасе). Началното *у* се схваща като представка на глагол *штевам*, който обикновено се употребява. Алб. *ushkѐj* — храня, кърмя.
- уштрѓвам* гл. — гледам, виждам, внимавам. *Йѓ уштрѓвай чѓната* — я виж момата! Началното *у* се схваща като представка на глагол *штровам*. Алб. *veštoŃ, veštroŃ* — гледам, наблюдавам, забелязвам.
- фл'асам* гл. — казвам, съобщавам. *Фл'асай на бѓрбата да прѐта пѓлове* — кажи на чорбаджията да даде пари. Алб. *flas* — говоря.
- флѓа* гл. — спя. От алб. *fлѐ*.
- флѓачка* ж. р. — спане. *Збѓрвам флѓачка* — спя. От *флѓа*.
- фѓла* гл. — говоря, приказвам, думам. От друга основа на гл. *flas* — говоря.
- фолѓчка* и *фолтѓчка* ж. р. — говорене, приказване, приказка. *Ска фолтѓчки* — стига (да няма) приказки! От *фола*.
- фрѓам* гл. — раждам. *Нѓсето фрѓна* — невъстата (снахата) роди.
- фтѓам* и *фтѓвам* гл. — говоря, казвам. *Фтѓам му да са одгана* — казвам му да си иде. *Фтѓвай на бѓрбата да прѐта чѓча* — кажи на чорбаджията да прати ракия. От алб. *ѓот*, *ѓет*. Срв. и алб. *ftoj* — каня, свиквам.

- фукара* м. р. — беден, сиромаш. От турски.
фѹра гл. — 1) горя (непрех.). *Св'ара фѹри* — огънят гори;
 2) горя (прех.), пека, грея. *Райко фѹри* — слънцето грее (пече).
Топлата фѹри чѹдни цѹпи — печката (фурната) пече хубав хляб. От алб. *furë* — *furë* — пещ.
футалаш м. р. — fututatio. От румънски.
футалаша гл. — futuo. От *футалаш*.
фѹшам гл. — късам, дера, троша, чупя, развалям. *Шта ти фѹшам дорите* — ще ти счупя ръцете!
фчѣпкувам гл. — хващам, улавям. *Фчѣпкай (м'арай) шкѣпарата и пунѹвай* — хващай (вземи) теслата и работи!
ц'азин, *ц'аза (цаса)*, *ц'азо (ц'асо)* прил. — малък, дребен, ситен. *Векот си ц'азин* — много си малък. *Ц'асо шѹле* — момченце. От алб. *dzidze*, *tsitske*, *tšitške* — искра, шушка, мъничко.
ц'азо (ц'асо) нар. — 1) малко (количество, степен, размери). *Ц'асо пѹлове* — малко пари. *Ц'асо пунѹваш* — малко работиш;
 2) бавно, полека. *Ц'асо прѣсай* — бавно режи.
ц'апа ж. р. — коза. Алб. гег. *tsjape* — коза.
ц'апарѹиа м. р. — козар. От *ц'апа*.
ц'апѣ с. р. — яре. От *ц'апа*.
цѹпи мн. ч. — хляб. От алб. *tsore* — къс, парче, част (а то от тур.), чрез стесняване на значението.
цѹца ж. р. — бълха.
цѹфл'о м. р. — боб. От нгр. *тофрлѣ* — шушулка, черупка. Думата е осмислена като звукоподражателна, по подобие на *прѣдльо*, в Смолско и *фѹтльо*.
цѹрно с. р. — кафе.
чѣкан м. р. — 1) чук. *Влнй с чѣкана* — удрай с чука! 2) тѹрнокоп. *М'арай чѣкана и чѣпкай р'авната* — вземи тѹрнокопа и копай! Алб. *tšekan* — чук; обикновена дума и в Костурско¹.
чѣпкам гл. — 1) копая. *Чѣпкай р'авната* — копай (земята)! 2) дѹлбая. *Чѣпкай с пѹтача* — дѹлбай с просека!
чѣрна гл. — ора. *Куг'а ште чѣрниш дѹгата* — кога ще ореш нивата?
чѹча ж. р. — ракия. Навярно от итал. *ciocciaghe* — суча, бозая, смуча. И в обикновения говор *смук'ач* — пияница.
чѹден прил. — хубав, добѹр, харен. *Чѹдна чѹпа* — хубава мома.
чѹдно нареч. — добре, хубаво, харно.
чѹпа ж. р. — мома, девойка. Позната дума в макед. говори.
чупѣ с. р. — момиче, момѣ. От *чупа*.
чѹра гл. — пуша. *Свѣрот чѹри* — огънят пуши. *Прѣтай едѹн ду'ан да чѹра* — дай един тютюн (за една цигара) да пуша. Обикновена дума в западните говори.
шавѹла ж. р. — отвес. Тур. *şavul*.
ш'ара гл. — futuo.
шат м. р. — село. *Шта са г'анам на ш'атот* — ще си ида на село. *Тѣрай са на вѣкиа ш'ат, т'ам са натр'апва пѹна* —

¹ Според баба Виша Чекаларова и Хр. Томова. Вж. заб. на стр. 402.

- иди в София, там има работа. От алб. fšat. И в рум. sat—село, малък градец.
- шàтaциa* м. р. — селяни. От *шат*.
- шкèвpаф* прил. — 1) лош, недобър, развален, грозен. *Луната е шкèвpава* — работата е лоша; 2) лош, зъл. *Шкèвpав г'òс, брèй* — лошо куче, брей!; 3) недъгав (куп, сакат), болен. *Едйн шкèвpаф са гàна* — иде един сакат. *Вèката пл'акoвица е цàсо шкèвpава* — баба (бабата) е малко болна. От нгр. *дждòбòс* — несръчен, изкривен, прегърбен.
- шкèпapa* ж. р. — тесла. От нгр. *шкèпàрòв* — тесла, лизгар, чрез алб. *sk'epàr*.
- шкйпap* м. р. — тухла, кирпич.
- шкòрдàл* м. р. — 1) вълк. *Шкòрдàла oшп'лта цàпата* — вълкът изяде козата; 2) торба за зидарските инструменти. *Крèвай шкòрдàла и са гàнай да пун'уваш* — дигай торбата със сечивата и върви да работиш. Според Никола Т. Германов, *шкòрдàл* е 'дюлгерска торба'; думата после е добила значение 'вълк' поради скърцането ('виенето') на инструментите в торбата при носене.
- шкрèтa* ж. р. — въшка. Аргиров (според Чилев) предполага от алб. *škrete*—пуст, което значело още 'проклет' и 'клет, жалък'. Срв. и „пуст“, „пущина“ в клетви.
- шкретлйф* м. р. — ориз. От *шкрета* по прилика.
- шòпòра* ж. р. — керемида. От звукоподражат. 'шопор, шопур, шопурка „чучур, чучурка, сòпка“. Срв. Н. Гер., V, 586.
- шòпòр'àсвaм* гл. — покривам с керемиди. От *шòпòра*.
- шпйк'а* ж. р. — къща, дом, сграда. *Шпйк'а за рòговàти* — обор, плевня. От нгр. *шпйк* — къща.
- шп'лтам* гл. — ям, храня се. *Шп'лтам на прàмата* — вечерям. *Прèтай р'àтката и цòпи (бpич) да шп'лтаме* — дай чорбата и хляб да ядем. От алб. *špreitëna* — бърже ям.
- шп'лтáчка* ж. р. — ядене, ястие.
- штèвaм* гл. — гощавам, храня, паса (прех. и непрех.). От *уштевaм*.
- штйца* ж. р. — дъска. Дума от западните говори.
- штрòвaм* гл. — гледам, виждам, внимавам. *Штрòвай чудно* — внимавай, гледай добре. *Скòсйх го, като ма штрòвнà г'òса* — уплаших се, като ме погледна началникът (офицерът). От *уштрòвaм*.
- шт'уркот* м. р. — ум, разум. *Вèкот му е шт'уркот* — много ум има, т. е. много е умен. *Вèкот пйлове, ама шт'уркот скà* — много пари (има), но ум няма. От прил. „шур“, членувано като *дрèнòт, мèòт, пл'акòт*.
- ш'уле* с. р. — момче, дете (мъжко). От алб. *shul* — кол прът, върлина, което в тази форма и във формата *shule* се употребявало подигравателно и със значение 'момче', 'хлапе'. Това потвърдиха трима албанци — студенти по медицина в Софийския университет: Петраки Дзодза, Иракли Нито и Йорги Яйчари.
- шулeнгàр* м. р. — момък, ерген. От *шуле*.
- шумàр* м. р. — хайдук (горски), хайдутин. От *шума* — гора.

ТЕКСТОВЕ

1. НА ПОСТРОЙКАТА

Айде шўлета, пунўвайте да збараме на цукѐла шпик'а. Ти, Кѐле, там от високо штрѡвай куга ште са догана бърбата и ми фтўвай (фл'асай). Като ни штрѡва бърбата, по-чўдно да пунўвате, та да прѐта по-чўдна шплтачка и по-вѐкот чѡча и голман.

— Шта штрѡвам, мѐштра. Ама барболицата е по-шкѐврава от бърбата. От н'ѐа го кѡса по-вѐкот. Ако т'а ни штѐва, ште клѡцнем от рамазан. Ама чупѐто е вѐкот чўдно.

— Чўдна е чўпата, ама вѐкот са крѐва. Нали пл'акот ѝ е цукѐл и е с вѐкот пїлове... Ти штрѡвай фукарите, че по-чўдно пунўват и са не крѐват. Аз за мѡйто шўле крѡвам фукар'а чўпа.

— Сега е цукѐл и вѐк г'ѡс, ама след една-двѐ лазайци ште го изтѐрат и пак ште са збара ладнациа. Тугава нѐма да ни са крѐва, а ште рїе да му са гана-ме в ладната...

— Ей, бърбата са гана!

— Айде, шўлета, пунўвайте бърго и по-чўдно, че ште ни натрапи липаво. Не штрѡвайте на заплес. Ти, Стоѐне, влнї чўдно сас шкѐпарата, та да не ишкѐвруваш трїнето. Прѐсай трїнна да го не уштрѡва бърбата! А ти, Пѐшо, дланчѡса ли вѐче штїцата? Ыа прѐтай да ѝа штрѡвна. Май че дланчето ти е шкѐвраво. Друно, било ште са прѐта по стѐфот за такава пунувачка. Мѐкрите ти са чўдни, ама тїмбата (к'афата) ич не прѐса. С т'аа тїмба и с т'иа чўдни мѐкри ск'а брїч и пїлове. Вѐкот штрѡваш чўпите и нўсѐгата, ама шта та влнат тўвашните шуленгаре. Ами што са натрапва (прѐта) на дѡрата (ти)?

Хайде, момчета, работете да направим на кмета кѡща. Ти, Кѡльо, там отвисоко гледай кога ще дойде чорбаджията и ми кажи. Когато ни гледа чорбаджията, по-добре да работите, та да дава по-добра храна и повече ракия и вино.

— Ще гледам, майсторе. Ама чорбаджийката е по-лоша от чорбаджията. От нея повече се боя. Ако тя ни храни, ще умрем от глад. Ама момето е много хубаво.

— Хубава е момата, ама много с надига (горделива е). Нали баща ѝ е кмет и богат (с много пари)... Ти гледай бедните, че те по-добре работят и не са горделиви. Аз за моето момче (моя син) искам бедна мома.

— Сега е кмет и големец, ама след една-две години години ще го уволнят и пак ще стане крѡчмар. Тогава няма да ни се надува, а ще чака да му идем в крѡчмата...

— Хей, чорбаджията иде!

— Хайде момчета, работете бързо и по-хубаво, защото ще ни намери махана. Не се заплесвайте. Ти, Стояне, удряй добре (право) с теслата, та да не изкривяваш пироните. Пресечи пирона, за да го не види чорбаджията! А ти, Пѐшо, рендоса ли вѐче дѡската? Я дай да я видя. Май че рендето ти е изхабено. Дърво, тояга ще има по задника за такава работа. Мустаците ти са хубави, ама главата ти никак не сече. С тази глава и с тези хубави мустаци няма (да изкараш) прехрана (букв. хляб и пари). Много заглеждаш момите и невестите, ама ще те бият тукашните ергени. Ами що има на рѡката ти?

— Едно друно са граниса, та ма извѣдни по дѳрата. Ако не бѣх арнисал (витѳсал) шкѣпарата, штѣше да ми отпрѣса дѳрата.

— Ами ти, Йоване, ѳти го сѣеш? Да не си (са збарѳл) н'а што шкѣвраф?

— Шкѣвраф сам вѣкот. Ц'а-лата прѳма ма вѣни мѳот.

— Как нѣма да та вѣни мѳот, като ѳн'а нѳф ишпѳта половин белчѣ (цапѣ) и изцѣвили двѣ тегнѳчки големѳн? Йа м'арай сега палѣжното и цѣвилни цѳсо чѳча; мѳот ште са збѳра чѳден.

— Бре че чѳдна чѳча! Кркѳ-ва ми са да изцѣвила ц'ѳлото палѣжно.

— Чѳдна е, ама тугѳва па тимбата (к'ѳфата) ште та завѣдни.

— Ако ма завѣдни и тимбата, шта го намѳжа на шѳтот. Там сега са натрѳпват цѳмации и писклѣви, чѳпите и шѳлетата збѳрват крѣво и са зарѣват. В шпѳк'ата са натрѳпва и цѳпан, и дрипава, и миш от белчѣ, и врголѣсти, па и големѳн е марѳл сега пл'ѳкот.

— Брей, вѣк лизѳч си са збарѳл! Брѣките му пофѳшани, мѳот го вѣни, а той сѣ за шпѳтане и цѣвилене фл'ѳса! Заштѳ не си са збарѳл цѳек, та само да шпѳташ и цѣвилиш, нѳсета да штрѳваш, а пѳна скѳ (а да не пунѳваш)?

— Ба, и цѳек да си не е вѣкот чѳдно. Кой оддѣва са гѳна, сѣ в твѳйта мѣкра са крои (кѳхта).

— Едно дѳрво падна, та ме удари по рѣката. Ако не бѣх пуснал (хвѣрлил) теслата, щеше да ми отреже рѣката.

— Ами ти, Иване, защо хайлазуваш? Да не си нешто болен?

— Много сѣм болен. Цѳла нош ме боля корем (стомахѳт).

— Как няма да те боли корем, като изяде вчера половин агне (яре) и изпи два килограма вино? Я вземи сега шишето и пийни малко ракия; болките в корема ще ти минат (коремѳт ще ти оздравее).

— Бре че хубава ракия! Ще ми се да изпия цѳлото шише.

— Хубава е, но тогава пѣк главата ще те заболи.

— Ако ме заболи и главата, ще избягам на село. Там сега има свирци и свирки (музика), момите и ергените играят хоро и се любѳят. В кѳщи има и тутманик, и баница, и агнешко месо, и яйца, па и вино е купил (взел) сега тате.

— Брей, голям пияница си станал! Дрехите му скѳсани, корем (стомах) го боли, а той все за ядене и пиене приказва! Защо не си станал поп, та само да ядеш и пиеш, млади булки да гледаш, а да не работиш?

— Ба, и поп да си не е много хубаво. Кой отде иде все в твѳята брада с... (сасат).

II. СРЕЩА

— Чѳден нѳф, чѳчо Петре. Как е пѳната? Оддѣва са гѳнаш с прѣсача?

— Чѳден нѳф, мѣштра Димитре. Пѳната май не е чѳдна; цѳнговѳто е, нали сам вѣкот лазарѳци. Гѳнах са на дѳгата

— Добѳр ден, чѳчо Петре. Как е работата? Отде идеш сѣс сѣрпа?

— Добѳр ден, майстор Димитре. Работата май не е добра (хубава); тежко е, нали сѣм стар. Ходих на нивата да видѳ житото

палѣжната) да уштрѡвам жи-
тѣйко дали е чѹден, па пресах
цѣсо зелѣно за едно шкѣвраво
белчѣ. Фушѣло си е една пѣлка,
та не мѡже да са тѣра; крѣува
сѣ ф шпик'ата да му прѣтаме да
штѣва. Инак е чѹдно, не е за прѣ-
сане; ште са збѣра чѹдна белка.

— Ами роговата, памѹчна
натрѣпва ли са? Какво збѣра с
вѣката роговата?

— Памѹчна скѣ, а вѣката
роговата прѣтѣх за пѣлове на мѣр-
кача. Сегѣ биеница шпѣтаме сѣмо
от цапите. Ами ти дѣва са гѣнаш
сас шѹлето и с товѣ ушѣто
(мѣрко)? Дѣва пунѹваш?

— Гѣнаме са (тѣраме са) на
гѣбарския шѣт (Петрич) да пунѹ-
ваме. Збѣрваме шпик'а на цѣка;
после ште му збѣраме и шпик'а
за роговѣти.

— Вѣкот пѣлове ли прѣта?
Штѣва ли чѹдно? А чѡча на-
трѣпва ли са?

— Арнишѣ го, да вѡза цѣй-
ковицата! На нѡф прѣта 20 (двѣе-
се) г'ѡса, ама му е шкѣвшава
шпѣтѣчката, а чѡча скѣ. Сѣмо по
една цѣса палѣжна на прѣмата.

— Ами мѣрко што прѣта?

— Това е шкордѣла с па-
лѣжните за пунѹване, а в дре-
новѣтата са натрѣпва шпѣтѣчка;
г'ѣхтѣ, мѣзно, сѣрла, цѡпи (брич),
песнопѣец (цѹфл'о), сѣтна, крипа,
л'ут — да си збѣрваме шпѣтѣчка.
Цѣка прѣта цѣсо шпѣтѣчка, та
си тѣраме и от шпик'ата. Инак
рамазан!

— Ами кой ти пунѹва дѣги-
те (палѣжните)? Кой ги чѣрни?

— Ашламѣта ги пунѹва. Той
в нашата шпик'а рѣе. Нали плѡс-
ката чѣсто е шкѣвшава, крѣчетата
са цѣси, а вѣкото ми шѹле е ни-
зѣмин. Ами твоите унѹки сегѣ
дѣва са?

дали е хубаво, па отрязях малко
трева за едно болно (сакато) агне.
Счупило си е един крак, та не
може да ходи; трябва все в къщи
да му носим да яде. Инак е
хубаво, не е за клане; харна овца
ще стане.

— Ами крава, биволица имаш
ли? Какво направи със старата
крава?

— Биволица нямаме, а ста-
рата крава продадох на кантара
(т. е. на държавния изкупвач,
който мери добитѣка и плаща на
килограм). Мляко ядем сега само
от козите. Ами ти къде отиваш с
момчето и с това магаре? Де
работиш?

— Отиваме в Петрич да ра-
ботим. Правим къща на попа; по-
сле ще му направим и плевник
(с обор).

— Добре ли плаща дава
ли много пари)? Храни ли добре?
Ракия има ли?

— Остави го, да futuam по-
падията! Надницата е 20 лева, но
храната му е лоша, а ракия няма.
Само по една чашка вечер.

— Ами магарето що носи?

— Това е дюлгерската тор-
ба със сечивата, а в цедилника
(торбата) има ядене: извара, ма-
сло, сланина, хляб, бѡб, лѣща,
сол, пипер — да си готвим. По-
пѣт ни дава малко храна, та си
носим и от дома. Иначе има глад
(гладуваме).

— Ами кой ти работи ни-
вите? Кой ги оре?

— Зетят ги работи. Той у
нас живее. Нали жената чѣсто
боледува, момичетата са малки,
а големият ми син е войник. Ами
твоите внуци сега къде са?

— Никòла е низѝмин, мѝй че г'òс са е збарѝл; Гѝнчо е бѝлкация (или: роговатѝя, штѝва памучни), а нѝй-цѝсотò — чупѝто — са гѝна на деманѝтòто вов вѝкия шат, деманѝтка ште а(ѝа) збѝраме.

— Мѝйте шѝлета не кркувѝа да са гѝнат на деманѝтòто, та мѝштри и пунувѝае шта са збѝрат, шкордѝла с палѝжните шта тѝрат. Като им не прѝса штѝркòт, шта прѝсат с манѝрата и сас шкѝпарата, шта тѝрат гѝурове и бѝл'а, шта са гѝнат немѝйли-недрѝги... Ама вѝче кркува да са гѝнаме, че рѝйко са крєвнѝ вѝкот. До малѝчка ска да са загѝнаме до шѝтòт. Аѝде, Нецо, мѝрай ушѝтòто. После ште го арѝишеш да штѝва при вртел'ашката, додѝ крєвнєш врѝк'ата сас сѝтнòто. А збѝгум, чѝчо Пѝтре.

— Збѝгум, Димѝтре, чѝдно гѝнане!¹

— Никола е войник, но мѝй началство е станал; Гѝнчо е овчар (говедар, биволар), а най-малкòто — момичето — ходи на училище в София, неѝа учителка ще я направим.

— Моите синове не искаха да се учат (да ходят на училище), та зидари и работници ще станат, ще носят (мѝкнат) дялгерската торба. Като им не сече умѝт, ще секат с брадвата и с теслата, ще мѝкнат камѝни и кал и ще ходят немѝйли-недраги... Ама вече трябва да вървим, защото слѝнцето се дигна високо (много). До пладне нѝма да стигнем до селòто. Хѝйде, Нецо, хѝвани магарето. После ще го пуснеш да пасе при воденицата, докато натовариш чувала с брашнòто. А сбогом, чѝчо Пѝтре.

— Сбогом, Димѝтре, на добър пѝт!

III. ПИСМА²

Нòв 17, скворѝц септември, лазарѝца 1953.

Шѝт Смòлско.

Ивѝне,

Грѝпчанòто го натрѝпих арѝисано над тѝрите на шпѝкята едѝвам на 16 т. скворѝц. Бѝх се изгѝмнал от шѝтòт цял скворѝц. Гѝнѝх се да се лѝбам на фѝрена вѝя в Солудервѝнт, за да прѝмча пофѝшаните пѝлки и дѝри. Грѝпчиш ми да фѝла на Атанас да ти грѝпчи по мѝщрòвски. Натрѝпих го и му фолѝх и той флєсѝ, че ще ти грѝпчи.

Тува нѝе я тѝраме нòв за нòв. Чѝпкат шѝтаджиите кромпѝла, прѝсат дрѝни и тѝрат за оджòвитòто. Докато бѝх са изгѝмнал от шѝтòт, вѝкòто шѝле на М. П. сосѝло едѝн низѝмин. Сега е затѝрвєно; вчепкали са го по дѝлгия за вѝкия шат. Дрѝго ще ти фѝла, че шѝтаджиите фѝрат чòча и джв'илат за вѝкот лазарѝци.

Хѝйде вѝкот чѝдно: С. Д. Гѝнчев.

¹ Диалозите На пострѝйката и Среца са съставени от автора с помощта на Ат. Хр. Каранешев, Цв. Д. Гѝнчев и Ст. Д. Гѝнчев.

² Писмата давам без превод с правописа на авторите, но с отбелязано ударение. В тях личи желание да се доближи изговорѝт на мѝщрòвските думи до книжòвния изговор и книжòвния правопис (тая, хладна, таушани, клоцандрия, се, шпѝлтам, крѝкувам, звѝр, зверовитò и др.). Вярвам, че това нѝма да затрудни тѝрсенето на думите в речника. Значението на думи, които не са дадени в речника, е посòчено тук в скоби.

Смолско, 27. IX. 1953 г.

Чуден нѳв, Ивѳне,

Къркѳвам да ви збѳра грѳпчаното чѳдно. Грѳпчаното ти са догѳна и ми се щрѳва цазо кеновѳто. Дошѳкуваш ли, че се гѳнам на цѳна всѳки нѳв? Прѳсаме дрѳни, защото хлѳдната (=зимата) се гѳна и ще е джонговѳта без звяр. Тѳя нѳв се ганѳх с роговѳти за дрѳни и на прѳмата грѳпчам и щрѳвам клѳюкача, че е вѳкот, а ми се къркѳва флиѳчка.

Нѳската щрѳва грѳпчаното, кѳша се и фѳли, че щѳркот е изгѳбнал. Фѳлих ѳ да се арнѳше, че ще се прѳта вѳлнѳчка. Дошѳка се и се отгѳна да флиѳе.

На сѳтрето ще фѳрим чѳча. Дошѳкуваш ли, че ще се прѳта джвилѳчка? Аз цѳзо я джвила; шкѳврав е клѳюкача (=сърцето) и от по-векот чѳча ще се прѳта клоцѳндрия.

Още цазо нови (=дни) и с глѳите ще се гѳнаме да мѳраме таушѳни, ще се прѳта на прѳмата чѳден мѳш от бѳлка, ще се прѳта и чуден големѳн, шпѳлтане и джвилене вѳкот. На прѳмата ще флиѳем при дрѳните (= в гората), ще збѳраме вѳкот звяр, ще се збѳра и чѳдно крѳво, през прѳмата ще се прѳта и чѳдна джѳма (= песни, веселба) от лѳоч пѳсни и шуленгѳри. Мѳшот ще ошпѳлтат, големѳнот и чѳчата ще изджвѳлат, а таушѳни ще ска (= няма да има).

Пѳсно, вѳв вѳшия шат прѳтат ли се палѳжни за глѳите (= ловни материали: гилзи, сачми, барут)? Щрѳвай, ако се прѳтат, прѳтай пѳлове, мѳрай цѳзо и догѳнай, ако къркѳваш да шпѳлташ таушѳн.

В шѳтот е векот зверовѳто. На сѳтрето райко се изгѳна и до прѳмата все ни изфѳри. Ска да вѳрни и пѳната е шкѳврава. Ска да се прѳта брич и шпѳлтѳчка. Всѳка прѳма в хлѳдната се прѳтат вѳкот лѳоч пѳсни и цѳзи шулета: джвѳлат, збѳруват пѳскаво и джѳмата и като щрѳваш, ще фѳлиш, че са бѳрби. Тѳя пѳна ми се щрѳва шкѳврава.

Ще рѳя грѳпчано.

А. К-в

ЦИГАНСКИ ДУМИ В БЪЛГАРСКИТЕ ТАЙНИ ГОВОРИ

от Кирил Костов

1.

Циганският език принадлежи към новоиндийските езици, разпространени сега в Северна Индия¹. Той се състои от ред диалекти, различията между които не са големи. До голяма степен тези различия се дължат на чужди влияния, понеже циганите са принудени да усвояват и езика на народа, сред който живеят. Затова в цигански език, покрай старите домашни думи, се срещат и много нови думи от чужд произход. Някои от тия думи сочат пътя, по който са минали циганите, преди да се заселят на днешните места. В езика на циганите в Европа са намерили място думи от разни езици в това число и от славянски². В един от най-старите речници на цигански, печатан в XVI век, се срещат думи като *trouros* — тяло и *vodros* — одър (креват)³. В езика на чешките и полските цигани се среща думата *ципа*⁴, заемка от български език.

От своя страна и циганският език е оказал известно влияние върху езиците на отделни народи, но това влияние е слабо. В българския език едва могат да се намерят няколко думи, произходът на които е цигански. В някои български диалекти се срещат думи като *донгали* — презрително за 'нозе'⁵ или *бангѐя* — епитет на дявола⁶, които са от цигански произход. Повече цигански думи се намират в различните социални говори както у нас, така и у други народи⁷. Целта на това изследване е да установи циганските заемки в българските тайни говори, за които имаме вече печатани материали.

И така, циганите говорят свой език, в речниковия състав на който има много чужди думи. Тъкмо поради тези чужди думи в

¹ Срв. V. Lesný, Die Zigeuner sind ursprünglich die indischen Doms. Archiv orientální XII, 1941, p. 121—127.

² Заемките са разгледани от Fr. Miklosich, Slavische Elemente in den Mundarten der Zigeuner. In: Mi. Mda I. (За съкращенията вж. на края).

³ У Bonaventura Vulcanius, De literis et lingua Getarum... Ligduni—Batavorum, 1597.

⁴ Mi. Mda VII. 27, също J. M. Rozwadowski, Wörterbuch des Zigeuner-dialekts von Zakorane. Kraków, 1936, p. 13. Отбелязана и у Мл. 676.

⁵ Обяснена етимологически у Мл. Увод 169.

⁶ Общогиг. *бангѐ* (*пангѐ*) — куц, у Мл. 410 дадена под *панго*. За етимологията вж. у Ст. Младенов, Сравнително индоевроп. езикознание. София, 1936, стр. 108—109.

⁷ Вж. у Та.-Ме. многочислените примери, които осведомяват извънредно подробно за разпространението на циганските думи в почти всички проучени до тогава европейски тайни говори.

миналото, а и дълги години преди неговото проучване, циганският език не е бил смятан за отделен език и е бил смесван с различните социални говори, на първо място с тайните говори, понеже в тях има доста цигански думи.

За разпространението на циганските думи в социалните говори на различните езици преди всичко е спомагал самият начин на живот на циганите. Техните специфични професионални занимания — от една страна търговията с коне, а с това и размяната или в най-лошия случай кражбата на коне, от друга страна пък тяхната склонност към музиката — са ги карали да обикалят не само по села и градове, но и да пътуват от държава в държава.

Циганският език влияе върху социалните говори, като внася само нови думи в речника им, но не влияе върху граматичния им строеж. Заетите думи се подчиняват на граматичния строеж на социалния говор.

2.

На български език няма много печатано върху езика на циганите в България. Единствената печатана работа е статията на Н. Шейтанов, „Принос към говора на софийските цигани“ (Известия на Народния етнографски музей в София, X—XI, стр. 227—254), която съдържа интересен речников материал и в вводната си част разглежда някои проучвания у нас и в чужбина върху циганите и езика им. Циганският език е привличал вниманието на мнозина лингвисти, тъй че литературата върху него е твърде голяма¹. Покрай трудовете на такива големи езиковеди като А. Пот или Фр. Миклошич заслужава да се спомене дейността на един византинолог — гърка Ал. Паспати. Паспати е живял дълго сред циганите и плод на това негово съжителство с циганите е книгата му „Études sur les Tchinghianés ou Bohémiens de l'Empire Ottoman“ (Constantinople, 1870 XII, 652 стр.), в която особено ярко проличава тънкия усет на непосредствения познавач на циганския език не само от околностите на Цариград, но и от пределите на южна България. Всичко в тая книга е предадено твърде живо — нещо, което кара читателят да се увлича. Материали по цигански въпроси публикува сп. Journal of the Gypsy Lore Society (= JGLS). Edinburgh (etc.) Стара серия 1888—1892 г., нова серия 1907—1916 г., трета серия от 1922 г. насетне. В това списание Бернард Дж. Смит е публикувал доста езиков материал за циганите в България.

3.

У нас още първите занимания с тъй наречените „тайни езици“ по необходимост водят до непосредствен досег с езика на цига-

¹ Сведения за литература намираме както в отделни произведения, така и специално у А. В. Герман. Библиография о цыганах. Указатель книг и статей с 1780 г. по 1930 г. Вступительная статья М. В. Сергиевского. М., Главнаука Наркомпроса РСФСР, 1930, 141 с. (мен недостъпна, К. К.) или у G. Black. A Gypsy Bibliography. 2. Ed. Gypsy Lore Society. Monograph (Vol. I), 1914, VIII, 226 p.

ните, или по-точно с отделни думи от тоя език. Това отбелязват не само събирачи на материали за тайните говори¹, но и от редакцията на Сборника за народни умотворения.

Преди да пристъпим към подробно разглеждане на отделните цигански думи в тайните говори, трябва да отбележим, че думите откъм произход са тълкували на няколко пъти самите събирачи. Интересно е, че например докато П. К. Гъбюв, един от първите изследвачи на тайните говори у нас — вероятно с помощта на цигани — дава истинския произход на думата само в случаи, гдето произходът му е съвсем ясен, другите изследвачи като Ив. Д. Шишманов и Ст. Аргиров, използвайки нашироко работите на Миклошич, се опитват да пояснят етимологически всяка дума и изобщо в таа си задача са успели. Но докато Гъбюв, непознаващ циганския език, етимологизува твърде сдържано, и някои типични цигански думи е оставил непояснени, Аргиров, също тъй непознаващ езика, не само етимологизува, опрян на Миклошичовите проучвания, но подлага на критична преценка почти всяка етимология, разкрита веднъж от Гъбюв. Тук обаче Аргиров допуска грешки. Така например Аргиров (Ар. 36) бележи за *упре* (Гъ. 874) следното: „Г. посочва циг. *упре*, което аз не можах да намеря у Микл.“ (Защото у Miklosich, Mda VIII. 26 е под *опре*, К. К.) или пък за *совис* стр. 35) пояснява: „Г. неправилно посочва циг. дума *совел*, която значи клетва“. (*Совел* в същност е 3 л. ед. ч. от глаг. *совав* — спя и само звуково си прилича със съществителното *совел* — клетва, К. К.)

4.

Тук се разглеждат по отделно самите цигански заемки в българските тайни говори:

*авер*² другар, крадец по занаят Ир. 4, *алавѐр* приятел, другар Во. 67, Ст. 7; у Ст. Стойков. Бълг. диалектология. 19, с. 182 думата *авер* е определена като циганска; *авѐрче* умал. Ст. 32. Циг. *авѐр* друг Ше. 236, Ра. 587: *avér* Mi. Mda V. 9. Руски — Ба. 148: *хавир* посторонний человек.

аврик във Гъ. 871, Ар. 30. Циг. *аври* Ше. 236, Ра. 135: *avri(k)*, Mi. Mda VII. 14.

андре вътре Гъ. 872. Циг. *андре* Ше. 237, Ра. 136: *andré*, Mi. Mda VII. 7.

аракларъм взимам, открадвам, грабвам Ир. 4. Циг. *аракльом* получих, намерих: мин. вр. от *аракав* Ше. 237, Ра. 140, Mi. Mda V. 8. Все пак окончанието *-ъм* сочи на турско влияние. Срв. *алаклайисвам* вземам Гъ. 872, Ар. 30, където се указва на тур. *almak*.

баллама глупак, прост човек Ир. 4, *балама* глупав Ст. 28, у Ар. 30: *балама* глупав човек. Циг. *баламо* грък Ше. 237, Ра. 158: *balamó*, Mi. Mda VII. 15. Твърде интересна дума. Пас-

¹ Гъ. 875: „... разбрах, че много от думите в описания цигуларски език били досущ цигански, или пък твърде малко се различавали от тях“.

² Транскрибирани са следните буквени знаци: *i* = *й*; *ц* = *дж*; *ъ* = *е* или *я*, *ж* = *в*. Съчетанията *йа*, *йя*, *ба*, *баа*, *бя* и *шт* са предадени с *я* и *ц*.

- пати я е отбелязал в своята работа върху циганите, Memoir on the language of the Gypsies, as now used in the Turkish Empire (Journal of the American Oriental Society. VII, 1862. New Haven p. 143—270) и за нея Асколи (р. 4—5) пише, че — наедно с циг. *das* българин¹ — това са „две... наименования на чужди народи“. Той забелязва също, че думата не може да се дели от чешкото *balamut faserer, schwindler, schwätzer...*, която се среща и сред румъните със значение 'глупак', *баламур* християнин, българин, човек Гъ. 872, *баламур* Ар. 30, *яламур* грък Ар. 32. Циг. *баламорд*, умал. от *баламод*. Гръцки — Ггi. 12: *ιπαλαμός* мъж, човек, *ιπαλαμή*, *ιπαλαμίνα* жена.
- бáро** 1) богаташ; 2) голедец Гъ. 872, стопанка Ар. 31, *баро* чорбаджия, голедец Ир. 4, *бáро* добре, отлично Ст. 9, *бáревец* циганин; *барáвачка* циганка — на подбив — голедец Ши. папПрил. 37, *бáревец*, *баревка*, *бáревче* Ши. зидКруш. 40, *баровец* началник, шеф Ир. 7, *бáровец* тежък, „солиден“ човек Во. 67, добре облечен Ст. 28. Циг. *бард* голям Ше. 238, Ра. 163: *барó*, Mi. Mda VII. 17. Руски. — Ба. 157: *баро* большой в съчетанието *рай-баро* большой барин, большой началник; Ба. 154: агент-угрозыска. Гръцки — Ггi. 12: *ιπαρός* 1) голям; 2) богат; думата се среща и в други гръцки тайни „езици“ със значение 'майстор', 'хазайн', 'домакин'. Немски — Mi. Zig. 540: *baro* голям.
- бйя ф** сватба Гъ. 872, Ар. 31. Циг. *бийв* Ше. 238, Ра. 178: *бийв*, Mi. Mda VII. 21. И на цигански звучното *в* в краесловието се обеззвучава във *ф*.
- бòри я** невеста, булка Гъ. 872, Ар. 31. Циг. *борй* Ше. 238, Ра. 186: *bori*, Mi. Mda VII. 23.
- бүтеш** работа Ши. стив. 42 и 43, Арн. 53. Циг. *бутй* Ше. 239, Ра. 192: *buti*, Mi. Mda VII. 26. Шишманов отнася думата към българския глаг. *бутам*.
- гáджe** любовница, младо хубаво момиче Ир. 5, *гáджe* любовница, симпатия Во. 68, и: момиче Ст. 28, *гáджa* жена Ар. 31, *гáджета* хубави момичета Во. 68, *гáджйк* турчин Ар. 31 — Срв. Ра. 235: „Някои неуседнали цигани наричат турците *gadjo*“, *гáджовец* мъж с женски маниери Ир. 5. Циг. *гáджó* граж-

¹ За *das* Паспати бележи, че това наименование е непознато на българите. Според него твърде интересно е, че то напомня думите *Dacia, Dacian* (срв. As. p. 4). На това Асколи (As. p. 4—5) отговаря, че имената *Dacia, Dacius* отдавна са били забравени по тези места, дето са дошли циганите, а и България не принадлежи към Дакия. Той предлага циг. дума *das* да се отнесе към старонд. *dasa*, хинд. *das*, които значат 'роб', така че тука имаме познатия случай, когато думата *slavo* = *slavo* = *schlavo* = *schlavone* означава едновременно и 'роб', и 'славянин'. Това напомня за аналогичния случай в албански език, в който думата *òkei* (по произход вероятно от итал. *schlavo, schlavone*) означава 'българин'. Срв. албанските заемки в бълг. тайни говори: *шкяx* човек Ши. долг. 33, *шкеум* арнаутич Чи. 877, *шкя* човек Ар. долгБрац. 27. Към *gac* трябва да се отнесе и областното бълг. *дас*, в някои наши източно-бълг. говори, напр. в Елена има и форма за женски род — *даския*. (Съобщено ми от акад. Ст. Младенов, за което му изказвам своята благодарност, К. К.).

- данин, българин, румънец Ше. 239 /Pa. 235: *gadjó*/ Mi. Mda VII. 53. Pa. 23: „*Gadjó* за циганина е всяко чуждо на неговата раса лице: християнин, еврейн или мюсюлманин ... Циганите не наричат никога човек от своята раса *gadjó*.“ Интересно е, че тая дума по произход са смятали за славянското *газда* (срв. Ро. II. 131), което не може да се приеме, тъй като против славянския произход на *гаджо* говори употребата ѝ у малоазиатските и арменските цигани (Pa. 120; F. Finck. Die Sprache der armenischen Zigeuner. St. Petersburg, 1907 p. 109 — у Wa. 307). Mi. Mda VII. 3 я отнася към санскр. *gaya* къща, домакинство, а пък А. С. Woolner (цитиран у Wa. 306) пише, че *джукел* (вж. там) и *гаджо* били две исконно цигански думи от индийски произход. Циганите влагат в тая дума обидно съдържание. *Гаджо* отговаря на древното *barbarus*. Гръцки — Trj. 9: *γκατζή*, по често обаче *γκατζάνα* (омъжена) жена. Италиански — Wa. 307: *gaggio* селянин. Немски — Mi. Zig. 541: *gatsche* селяни.
- гилйбия* песен Гъ. 872, Ар. 31. Циг. *гилй* Ше. 239 /Pa. 244: *ghili*, Mi. Mda VII. 56. *Гилибия* по-скоро се отнася към глаг. пая, напр. у Pa. 244: *ghiliabava*.
- граснела* кобила Шиш. нов 3, *грасниѐ* кобила или кон мършави, пустали, негодни вече Шиш. нов 3. Циг. *грас* кон; *граснй* кобила Ше. 239, Pa. 250: *gras(t)ni* към *gras(t)* p. 249, Mi. Mda VII. 58. Руски — Ба. 135: *грас* лошада; *грасни* кобыла. Гръцки — Trj. 9: *γκαδот* (от *грас*) кон, муле; *γκαδνó* (от *грасни*). Италиански — Wa. 310: *gras* кон. Немски — Mi. Zig. 542: *grai*, *krey* кон. Френски — Mi. Zig. 556: *gré*, *grès* кон.
- гудла* кисело мляко Арн. таен 2. Циг. *гуглò* сладък Ше. 239, Pa. 251: *gudló*, Mi. Mda VII. 58.
- гурам* давам Ши. папПрил. 34, нося, давам Ши. зидДеб. 37, *се догура* дойде Ши. зидДеб. 37, *гурам* ида Ар. дюлгКруш. 38, *гурай* (*догурай*) дойди, *отгурай* иди Ши. зидКруш. 40, *гуралка* ръка... нога Ши. зидКруш. 40, Ар. дюлгКруш. 38, *гуралки* нозе Ши. папПрил. 37, *гурачка*, *гурòйн*, *гурòйнка* крак, нога Гъ. дюлг. 846. Вероятно към циг. *ger*, Pa. 243: *gher*, *ghir*-малоазиатското *gur* крак (Pa. 123). Срв. циг. руското *гэра* нозе (Böhtlingk, Über die Sprache der Zigeuner in Russland. Mélanges Asiatiques, 1852 T. II, 1 p. 27), Mi. Mda VII. 55.
- дая* майка Гъ. 872, Ар. 31. Циг. *дай* Ше. 240, Pa. 194: *dai*, Mi. Mda VII. 40.
- дат* баща Гъ. 872, Ар. 31. Циг. *дад* Ше. 240, Pa. 200: *dad*, Mi. Mda VII. 40. Немски — Mi. Zig. 541: *dada* баща. Английски — Mi. Zig. 558: *dade*, *dadi* баща.
- джамутро* зет, младоженец Гъ. 872, Ар. 31, *джам* зет Ши. папПрил. 37. Циг. (*д*)*жамутрò* Ше. 241, Pa. 221: *djamutrò*, Mi. Mda VII. 49.
- джингар* търсене, потеря, узнало се е престъплението, *джингаря* търся Ир. 6, *джангар* шум, обикновено произхождащ

- от разправия Во. 68, Ст. 28. Циг. *džingera* вдигам шум, карам се (по мои бележки, К. К.), Ра. 540: *tchingar, tchungar malheur*, Ми. Mda VII. 34: *čingar* и *činger*. Значенията на думите са 'режа', 'удрям', 'карам се', може би и 'викам'.
- джукел* куче; *джукле* кученце Гъ. 872, *джукела* циганин; *джукелско* сиромашко, оголено като циганин Арн. таен 2. Циг. *джукел* Ше. 241, Ра. 553: *tchukél, djukél*, Ми. Mda VII. 51. За произхода на думата вж. *гадже*. Руски—Ба. 155: *джюкал* собака. Гръцки—Тг. 17: *γούλα, άουέλ* куче. Италиански—Wa. — 305: *ciuschello* куче. Немски—Ми. Zig. 541: *tshuckel* куче.
- джут* еврейн Гъ. 872. Циг. *джут* Ше. 241, Ра. 229: *djut*, Ми. Mda VII. 51.
- джуфа* въшка Гъ. дялг. 847, Хр. 217, *джуфла, джуфлия* въшка, въшки Арн. таен 3. Циг. *джув* Ше. 241, Ра. 229: *djuv*/ Ми. Mda VII. 52. За преминаването на *v* във *ф* вж. *бияф*. Гръцки — Тг. 16: *ζούφα* въшка. Немски — Ми. Zig. 552: *schuvi* въшка. Френски — Ми. Zig. 557: *sive* въшка.
- дикис* гледане Гъ. 872, очи Ар. 32, *дикизи* очи Гъ. 872, *дикизик* око Ир. 6, *дикизим* гледам Ст. 28, *дикизя* гледам Ир. 6, *дикизя* гледам Во. 68, *дикизация* гледане Во. 68, Ст. 50. Циг., *дикхав* гледам Ше. 240, Ра. 207: *dikáva*, Ми. Mda VII. 43. Окончанието *-ис (-из)* под влиянието на гр. език (Срв. Ми. Mda II. 5 и X. 90—91), по-специално за него вж. *чорис*. Руски — Ба. 152: *дыкхен поман* поглеждам на меня; *дыкхен по ман* смотрит. Немски—Ми. Zig. 541: *dicken* гледам. Английски — Ми. Zig. 562: *dick* гледам.
- дилиница* деца Ми. 185. Циг. *дилно* луд Ше. 240, Ра. 203: *diniló tchavó* „enfant fou“; *dilinó* луд, Ми. Mda VII. 43. Наставката *-ища* е бълг. *-ище*. Гръцки — Тг. 13: *μυλωνός* див, луд=гр. *παλαβάς*.
- ек* едно Ир. 7. Циг. *йек* Ше. 241, Ра. 75: *уек*, Ми. Mda VII. 68. Руски — Ба. 148: *эк* едно.
- излачкам* мия се Не. 27. Вероятно към циг. *лачó* хубав Ше. 243, Ра. 328: *latchó*, Ми. Mda VIII. 4. Руски — Ба. 152: срв. *подлачить* подметать, което Бараников подвежда към циг. *lač'ó* хороший, хорошо, употребявано и в говора на крадците *лач, лачье*.
- кабния* трудна жена Гъ. 872, Ар. 32. Циг. *кабни* Ше. 242, Ра. 256: *kabní*, Ми. Mda VII. 77.
- капис* пиене Гъ. 873, Ар. 32. Циг. *пиав* вж. *парнопис*. Частичката *ка* отговаря на бълг. *ще*, с нея се образува бъдеще време: *ка пиав=ще пия*.
- керизя* крада Ир. 8, *киризя* гледам Во. 71, *киризим* гледам Ст. 14, крада Ст. 11, *кирисийя* крадец Ст. 11. Циг., вероятно към глаг. *керав* правя, работя Ше. 242, Ра. 281: *keráva*, Ми. Mda VII. 75. Тук можем да отнесем и *табан кирис* който ходи все пеша Ст. 14, а също и *аяк киризи* хоро Ар. 30 (Срв. циг.

- бути керав* = *opus facio* = работя, макар че Аргиров за *аяк киризи* дава тълкувание: тур. *ayak*—крак и *kiriş*—тетива (на лъка), която дума — пак според Ар. 33 — личела също тъй в *кйрис* 1) цигулка; 2) свирене и *кирифчия* 'цигулар' Гъ. 873. Все пак за крадеца 'върша работа' в същност отговаря на 'крада', за цигуларя пък — 'свиря', оттук по всяка вероятност и разширението на значението у думата *кирис*. Срв. шведски — Ward 83: *kirra* (от *керав*) изкарвам, добивам, завършвам, напр. *kirra exampen, kirra kova*—изкарвам пари. За окончанието *-ис* вж. *чорис*.
- келавния* *meretrix* Гъ. 873, Ар. 33. Циг. Ра. 277, *kelavdi*, Mi. Mda VII. 78 — към глаг. *кхелав* играя Ше. 242, Ра. 276: *kelava*.
- кйрал* сирене Гъ. 873, Ар. 33. Циг. кйрал Ше. 243, Ра. 280: *kerâl*, Mi. Mda VII. 76. Гръцки — Tri. 17: *twéal* сирене. Италиански — Та-Ме. 257: *kirâl* сирене.
- кйла* *merda* Гъ. 873, Ар. 33. Циг. *кулâ* Ше. 243, Ра. 234: *kuî*, Mi. Mda VII. 80.
- лѐвам* 1) вземам Гъ. дюлг. 851, Ши. папПрил. 35, Арн. таен 4; 2) крада Гъ. дюлг. 851, *лѐвкам* крада; *лѐвкаджия* крадец Во. 71, *лѐфкам* крада; *лѐфкаджия*, *лѐфкач* крадец Ст. 11, 54, *прелевач* предприемач Ар. дюлгКруш. 40 Циг. *лав* (лес, лел=взимаш, взима) взимам Ше. 243, Ра. 330: *lava*, Mi. Mda VIII. 3. Гръцки — Tri. 11: *лава* взимам.
- манго* циганин Хр. Ст. 164 и общобълг. Циг. *мангав* искам Ше. 244, Ра. 384: *manáva* demander, ...mendier, Mi. Mda VIII. 11. Вж. също с. 418 забел. 1. Срв. немски—Mi. Zig. 547: *mangen* прося, шведски — Ward 85: *managare* просяк, ютландски—Mi. Zig. 554: *managave* прося.
- мангис* (мн. ч. *мангизи*) пара Гъ. 873, *мангис* пари Ар. 33, *мангизи* пари Ир. 9, *мангйзи* *мйнги* пари Во. 71, Ст. 10, *мангйзим* крада Ст. 11, *мангйзя* крада Во. 71. Циг., *мангис* пари („по тарикатски“, тъй казват коцкарята, „не е наше“ заявяват софийските цигани—у Ше. 244)—към *мангин* пари Ше. 244, Ра. 349: *manghin*, Mi. Mda VIII. 12 или към циг. глагол *мангав* (вж. *манго*) и окончанието *-ис* (вж. за него *чорис*). За значението срв. шведски — Ward 85: *manga* взимам пари на заем.
- манук* турчин Ши. папПрил. 35, чорбаджия Ши. зидДеб. 38, господар Гъ. дюлг. 852, Ар. дюлгКруш. 39, човек, турчин Арн. таен 4, *манукото* домакин, господар Ар. дюлгКруш. 39 *манука* жена Це. 284, Ми. 185, Ши. дюлг. 32, Гъ. дюлг. 852, Ар. дюлгБрац. 18, дюлгКруш. 39; Арн. таен 4, *манука* Гъ. дюлг. 852, *мановка* мома Чи. 877, *манучам* (се) женя се, мъжа се Гъ. дюлг. 853, *манучиня* деца Це. 284, Ши. папПрил. 35, *мануче* дете Ши. зидКруш. 41, син Ар. дюлгКруш. 40, *мануфче* момиче, може би *манукче*, Гъ. просешки 869, Ар. дюлгБрац. 19, *манче* чорбаджия Ши. зидДеб. 38.

- Циг. *мануш* човек Ше. 244, Ра. 351: *manúsh*, Mi. Mda VIII. 12¹. Немски — Mi. Zig. 547: *manische* цигани.
- марис* бой Гъ. 873, Ар. 33, *марис* бой Ир. 9, *мариз* бой Во. 71, *марис* бой Ст. 10, *маризим* бия Ст. 11, *маризия* бия Ир. 9, *маризия* бия Во. 71, *маризция* стражар Ир. 9, *маризция* стражар, *маризция* стражар, войник, Во. 71, Ст. 28, *марифция* стражар, защото бие Гъ. 873, също и: *марифчица* жена на полицаи или военен Гъ. 873, Ар. 33, *маризлайсвам* бия Гъ. 873, *марифчий-съркаф* униформена дреха Гъ. 873, Ар. 33. Циг. *марав* бия Ше. 244, Ра. 353: *maráva*, Mi. Mda VIII. 13². За окончанието *-ис* вж. *чорис*. Руски — Ба. 151: *марать* убивам.
- масъро* месо Гъ. 873, Ар. 33, *масърадгия* касанин, месар Гъ. 873, Ар. 33. Циг. *мас* Ше. 244, Ра. 355: *mas*, Mi. Mda VIII. 13. *Масъро* собствено е умалително, срв. *masoró* 'meso' Ун. 80. Гръцки — Tri. 11: *мас* месо. Немски — Mi. Zig. 547: *mass* месо.
- матис* пиян Гъ. 873, Ар. 33, *матосуаше* опиваше Це. 285 Ши. папПрил. 35: *матосуам*. Циг. *матó* пиян Ше. 244, Ра. 357: *mató*, Mi. Mda VIII. 14. За окончанието вж. под *чорис*. Гръцки Tri. 11: *mató* пиян. Немски — Mi. Zig. 547: *matto* пиян човек.
- маче* риба Гъ. 873, (мн. ч. *мачиня*) Ар. 33. Циг. *мачó*, Ше. 244, Ра. 359: *matchó*, Mi. Mda VIII. 10. Гръцки — Tri. 11: *мачоé*, *мачоé* риби, може би и (в ед. ч.): риба. Италиански — Wa. 283: *massio* вид риба (*baccalà* = моруа). Немски — Mi. Zig. 546: *matsche* риба. Срв. също Kluge, Rotwelsch I p. 186: *Matschung* риби.
- мекаресте* все ми е едно Гъ. 873, Ар. 33. Циг. собствено: *мекаресте* = *тео in-peni*. За значението срв. *през тоя ми е* (или както софийските гимназисти, учещи латински, казваха: *trans teum* (scilicet) *penet* — все ми е едно). Твърдението на Аргиров, че думата била „дако-румънска (има и село Măcărești), идентична с нашето *макар*, от нгр. *макари*, *макари*, *мауари*“ изобщо не може да се приеме. Циг. *ме* от *морó* мой и *кар* penis Ше. 242, Ра. 266: *kar*. В случая думата е в местен падеж (Mi. Mda XII. 32: Acc. mit *te* bezeichnet den Ort auf die Frage 'wo' = Dat. I, у Ра. p. 50 *paradigmes*). Срв. също „по тарикатски“ *карчо* penis. Срв. руски — Ба. 155: *кара* мужской половой орган, гръцки — Tri. 9: *укаó* penis, немски — Mi. Zig. 541: *gari* penis.
- минджа* pudendum muliebre Гъ. 873, Ар. 34, Ст. 28. Циг. *минч* Ше. 244, Ра. 363: *mintch*, Mi. Mda VIII. 16. Руски — Ба. 155: *минжа* женские половые органы. Немски — Mi. Zig. 548: *minsch*. Френски — Mi. Zig. 557: *mouniche*.
- муклес* мълчание, мирност Гъ. дялг. 853, глупав, наивен, несръчен Ст. 9 Циг. собствено: *муклес* остави го!³ към глаг.

¹ Етимологията дадена у Мл. Увод 254. Към ст. инд. *manúsh* обаче Младенов отнася и бълг. *манго* циганин (Мл. 289), вж. горе *манго*.

² Интересно е да се отбележи, че Ст. Илчев (Сп. Език и литература. IV, 1949 с. 230) сравнява *мариз* с „арабското прилагателно“ *marid* 'болен', като приема че то „у нас е станало съществително и значи бой, сиреч нещо, което причинява болка и може да направи човека 'марис'“.

³ Гъбюв обяснява тъй: „Мек лес, ми каза един циганин, значало 'пуши го'! — изобщо *мек* вместо общоупотребимото по нашите места *мук* (Ше. 244, Ра. 369).

- мукáв* оставям Ше. 244, Ра. 369: *tukáva*, Mi. Mda VIII. 19. Срв. също сега употребявания „тарикатски“ израз *мукакана* мълчи, трай си от циг. *мук аканá* мълчи сега! Гръцки—Trí. 11: *meko* тихо, мълчи. Немски—Mi. Zig. 548: *tuckke* свободен.
- мúрафес* бръснене Гъ. 873, Ар. 34. Циг. *муравáв* бръсна (по мои бележки), Ра. 372: *muraváva*, Mi. Mda VIII. 19—20. За окончанието срв. *чорис*.
- мурт* смърт Гъ. 873, Ар. 34. Циг. *мударáв* убивам Ше. 244, Ра. 373: *murdaráva*, Mi. Mda VIII. 20. As. 17 сравнява с персийското *murdek*.
- нанáй* нищо, не Ст. 28. Циг. *нанáй* няма Ше. 245, Ра. 384: *nanai* (Собствено: *pop est*, съответно *pop sunt*; вж. Mi. Mda VIII. 21). Гръцки—Trí. 7: *ánanai* няма.
- нáнго* 1) сиромас; 2) къс човек Гъ. 873, Ар. 34. Циг. *нангó* гол (по мои бележки), у Ше. 245 глаголет *нангьовáв* събличам се. Ра. 379: *nangó*, Mi. Mda VIII. 22.
- пандиз* участък (*пандиз* палас—Централният затвор) *пандизя* затварям, *пандизчия* затворник Ир. 10, *пандйз* затвор, *пандйзя* затварям Во. 73, *пандйс* участък, *пандйс* палас затвор, *пандйзим* арестувам Ст. 11, 14. Циг. *пандáв* завързвам, затварям Ше. 245, Ра. 159: *pandáva*, *bandáva*, Mi. Mda VIII. 39. Срв. Ше. 245: *панлипé* затвор (македонски) и Uh. 187: *phandipé* zatvor. За окончанието *-ис* вж. *чорис*.
- пáнийе* вода Гъ. 873, Ар. 34. Циг. *панй* Ше. 245, Ра. 405: *pani*, Mi. Mda VIII. 31. Гръцки—Trí. 14: *pani* вода. Немски—Mi. Zig. 549: *baní* вода. Английски—Mi. Zig. 562: *pane* вода; 560: *parnej* дъжд.
- пáрния* бяла меджидия Гъ. 874, Ар. 34. Циг. *парнó* бял Ше. 245, Ра. 410: *parnó*, Mi. Mda VIII. 32. Монетите обикновено са от бял метал и паралелът 'бял, лъскав' > 'пара' се среща често в много езици—срв. Mi. Mda VIII. 33: *parne* пари—срв. новогр. *долра*. Срв. също у българите в Македония *бела* = една (бяла) меджидия Мл. тълк. 248. Руски—Ba. 157: „*парняк* (два парняка '50 руб.'), два парняка значит 'две белянских'. Италиански—Wa. 301: *berne* пара.
- пáрнопис* ракия Гъ. 874, Ар. 34, също и в съчетанието: *парнописъркаф*—чаша за ракия или др. съдове за ракия Гъ. 874, Ар. 34. Отделно *пийс* значи пиено, вж. *пийс*, а *парнó*—бял, вж. *парния*, сиреч *парнопис*—бяло пиене. За значението срв. *бела* ракия Ши. папПрил. 34 и зидКруш. 40, Не. 26. също тъй *белата*—ракия Арн. таен 1. Оттук в обратния случай *калопис* вино Гъ. 872, Ар. 32, е съставена от циг. *кало* черен Ше. 242, Ра. 259: *kaló*, Mi. Mda VII. 71 и *пийс*. Същата дума имаме и в съчетанието *калописъркаф* съд за вино Гъ. 873 Ар. 34.
- пéня* сестра Гъ. 874, Ар. 35. Циг. *пхен* Ше. 246, Ра. 420: *pen*, Mi. Mda VIII. 41. Немски—Mi. Zig. 549: *pehn* сестра.

се приближава до рум. *tek* (Mi. Mda VIII. 19) или до руското *мэк* (Böhtlingk, Über die Sprache der Zig. in Russland, p. 32.) Срв. също Po. I. 359 и II. 434.

- пѣнис* казване Гъ. 874, и *пѣнис* пение Ар. 35, и производна: *пѣнизетѣисвам* казвам Гъ. 874, Ар. 35, *пѣнизя* говоря, разпра-
вям Ир. 11, *пѣнис* внимание Ст. 14, *пѣнизим* гледам Ст. 51,
пѣндѣзим гледам Ст. 14. Циг. *пхенѣв* казвам Ше. 246, Ра.
421: *penáva*, Мi. Mda VIII. 41. За окончанието *-ис* вж. *чорис*.
Руски — Ба. 152: *распханда* разказа от *rospxen'da* „про-
шедшее время“ от глаг. *te rospxenés* разказатъ. Гръцки —
Тгi. 14: *пхѣла* казвам.
- пийс* пиене, пиево Гъ. 874, *пийс* вино Ар. 35, *пизѣн* пиян Ар. 35,
за формата вж. *хабе* (срв. *абизан*), производна: *пизѣана* — ме-
хана Гъ. 874, кръчма Ар. 35. Циг. *пийѣв* пия Ше. 246, Ра.
429: *piáva*, Мi. Mda VIII. 46. За окончанието *-ис* вж. *чорис*.
Гръцки — Тгi. 14: *пѣла* пия. Италиански — Та.-Ме. 278:
piò: la кръчма, магазин. Думата е позната във всички итал.
жаргони.
- пѣнго* крив (куц) човек Гъ. 874, Ар. 35. Циг.—*бангѣ* крив Ше
237, Ра. 406: *rangó, bangó*, Мi. Mda V. 10.
- пѣрго*, *пѣргоѣц* циганин Гъ. дялг. 855. Циг.—*пирѣв* ходя Ше.
246, Ра. 436: *piráva* marcher, Мi. Mda VIII. 42. От същия глаг.
срв. Ун. 29: *phiravnó* rom ciganiн попад. Тук също и *пѣр-
говец* циганин, *пирговка* циганка Ар. дялг. Круш. 40¹. Срв.
руски — Ба. 151: *хрѣть* бежатъ от *te px'irés* ходитъ, бро-
дитъ, бегать.
- прал* брат Гъ. 874, Ар. 35, тук също и *прѣъл* циганин Хр. 218,
Не. 28 и вероятно *пѣрѣл* циганин; *пѣрѣлка* циганка Шиш. нов
5. Циг. *прал* брат Ше. 246, Ра. 445: *pral*, Мi. Mda VIII. 43.
Немски — Мi. Zig. 550: *brahl* брат. Английски — Мi.
Zig. 560 и 562: *pal* другар.
- пѣрурия* баба; *пѣро* дѣрт човек Гъ. 874, Ар. 35. Циг. *пхурѣ* стар;
пурѣа! бабо! Ше. 247, Ра. 428: *p(h)uró*, Мi. Mda VIII. 45;
също *phiri* subst. баба, *p huro* subst. дядо Мi. Mda V. 47.
- рашай* поп Гъ. 874, също *рашле* (мн. ч. *рашлефци*) поп Шя. зид
Деб. 39, *рашлье* поп Ар. дялг. Круш. 40, Гъ. дялг. 857, *рафле*
поп Ши. зид Круш. 41, Арн. таен 5. Циг. *рашѣй* свещеник
Ше. 247, Ра. 455: *rashái*, Мi. Mda VIII. 56. Гръцки — Тгi.
14: *ρασάης* поп.
- сѣдик* фес, шапка Гъ. 874, Ар. 35. Циг. *стадѣ(к)* Ше. 248, Ра.
484: *s(t)adik*, Мi. Mda V. 57. Думата е новогръзка заемка
скеадѣ Ро. II. 243, за промяната на *к* в *т* вж. Ро. I. 87—88.
- сѣвис* спане Гъ. 874, Ар. 35. Циг. *совѣв* спя Ше. 248, Ра. 482:
sováva, Мi. Mda VIII. 67. За окончанието *-ис* вж. *чорис*.
- тарѣ* ракия Ар. 36. Циг. *т(х)арѣ* (по мои бележки). Срв. у сръб-
ските цигани *thardi* Ун. 132.
- тамто* кафе Гъ. 874, diarrhea Ар. 36, също *тамѣджия* кафеджия
Гъ. 874. Циг. *тамѣ* топъл Ше. 248, Ра. 508: *tattó: tattó* са-
fés топло кафе, Мi. Mda VIII. 78.

¹ Ар. 22 отнася думите към *пирга* черга, *пирги* дрехи, и смята, че те идат
от алб. *perk'í* зестра, от сръб. *práija* = бълг., стб. *прикия* от нгр. *прокиѣв* =
стргръц. *прѣѣж*. Гъбюв обаче пояснява: „Циг. *пир* значело върви (пов. накл.)“.

- тйкно* 1) сиромаш; 2) малък Гъ. 874, Ар. 36. Циг. *цикно*, *тикно* малък Ше. 250, Ра. 514: *tikno*, Mi. Mda VIII. 84.
- туяло* тютюн Гъ. 874, Ар. 36. Циг. *тхув* Ше. 248, Ра. 522: *tuvi*, Mi. Mda VIII. 83. За формата срв. *тхували* цигара (по мои бележки), образувана с наставката за прилагателни *-ало*, *-али*, изпадането на *в чаво*. Немски — Mi. Zig. 552: *dobrich* тютюн.
- упре* горе Гъ. 874, Ар. 36. Циг. *упре* Ше. 249, Ра. 397: *opre*, Mi. Mda VIII. 26.
- хабѐ* хляб Ар. 36, Во. 67, също и в съчетанието *хабѐсъркаф* уста Ар. 36, *хас^a* ям; *хас^a* яде Шиш. 124, *абѐ* хляб Гъ. 871, и в съчетанията *абѐджия* хлебар, гостилничар, ж. р. *абѐджийка*; *абѐзѐтисвам* ям; *абѐсъркаф* лъжица Гъ. 871, *абѐ* хляб Ир. 4, *абѐ*, *абѐнце* хляб Во. 67, Ст. 14, *абизан* хляб Во. 67, гладен Ст. 28. За формата срв. у Ра. 310: *khabezants* гладен, наставката *-зан*, каквато е напр. в *калпазан*. Циг. *хав* ям Ше. 249, Ра. 308: *kháva*, Mi. Mda VII. 59. Обликът *хабе* е образуван посредством наставката *-бе* (за *nomina abstracta* Mi. Mda X. 47) от глагола *хав*. Руски — Ба. 150: *хавать* ест, кушать. Гръцки — Tri. 18: *ха́ла*, *ха́лон* ям; *ха́он* ядене. Немски — Mi. Zig. 543: *chabbin* ядене.
- чаво* (мн. ч. *чавина*) дете Гъ. 875, *чай* момиче Ар. 36, *чай* мома; *чайче* малка мома Ир. 13. Циг. *чаво*, *чай* Ше. 250, Ра. 528; *tchavo*, Mi. Mda VII. 30. Формата *чай* е получена от *чаво* чрез изпадане на *в* (*чави* > *чаи*, вж. за изпадането на *в* *туяло*, срв. тук напр. у As. 130). Руски — Срв. Ба. 154: *чувиха* проститутка, от *саво* мальчик, следов. мальчикова девочка. Гръцки — Tri. 18: *чо́аво*, мн. ч. *чо́авѐ* момче, дете; *чо́аη* момиче.
- чалăстра* пиене Ст. 31, *чалăстрене* пиене Ст. 11, *чалăстрим* пия Ст. 14. Циг. *чалăв* удрям Ше. 250, Ра. 525: *tchalaváva* *causativum* от *tchaláva*, Mi. Mda VII. 27. За произхода на думата вж. у Мл. 679 под *чална*, срв. в тарикатския *чалнат*, *чалдѐсан* ударен, от циг. *чалдѐ* ударен, мин. причастие от *чалăв* или пък образувано от мин. време на турския глагол *çalmak*.
- чарайбе* *semína* Гъ. 875, Ар. 37. Циг. от глагола *чорăв* проливам Ше. 250, Ра. 584: *tchoraibé* *abst. versement, liqueur seminale*, Mi. Mda VII. 36. За окончанието *-бе* вж. *хабе*.
- чорис* кражба Гъ. 875, Ар. 36, и *чоризеттисвам* открадвам Гъ. 875, Ар. 36. Циг. *чорăв* крада Ше. 250, Ра. 546: *tchoráva* Mi. Mda VII. 36¹. Окончанието *-ис* (*-из*), с което в цигуларския „език“ се образуват обикновено съществителни, е в същност гръцкото *-ης*, както това особено ясно личи в образуваната на гръцки форма *чо́орѐς* в езика на дортите Tri. 17. Руски — Ба. 147: *чардовать* и *чардо* красть от *çorés*. Гръцки — Tri. 17: *чо́орѐла* кражба; *чо́орѐς* също и формата *чо́орѐης* крадец, разбойник. Италиански — Wa. 281: *ciori* крадци. Немски — Mi. Zig. 540: *t'schor* крадец. Английски — Mi. Zig. 561: *t'schur* крадец.

¹ Етимологията у Мл. Увод 254.

- чумис* целуване Гъ. 875, Ар. 37. Циг. *чумидав* целувам (собствено = *osculum do*) Ше. 250, Ра. 555: *tchumi*, Mi. Mda VIII. 38. За окончанието *-ис* вж. *чорис*.
- чурук* нож, сабя, ятаган Гъ. 875, Ар. 37. Циг. *чурѝ* Ше. 250, Ра. 550: *tchuri*, Mi. Mda VII. 39. Гръцки — Tri. 17: *τοουρό* нож. Италиански — Wa. 281: *cerino, ciurin* нож. Немски — Mi. Zig. 541: *schuri* нож. Английски — Mi. Zig. 561: *chury* нож.

*

За следните думи би могло да се приеме, че имат по всяка вероятност цигански произход:

- афтуте* Ши. папПрил. 34: *афтуте* ги стори — изведе ги, грабна ги — към циг. глагол *хав*, вж. по-горе *хабе*, и личното местоимение *ту* 'ти', което е в местен падеж (Ра. 66: дате-лен 1). За промяната на *в* във *ф* вж. *бияф*.
- джукольдсам* крада Ар. дюлгБрац. 13 — към циг. *джукѝл* вж. по-горе.
- манур* хляб Гъ. дюлг. 852 — към циг. *манрѝ... мандѝ... марѝ* Ра. 350, Ше. 244 *марѝ*. Срв. в „тарикатския език“ *марѝ* хляб.
- мингян* циганин Гъ. 873, *мингѝн* циганин Ар. 34, Ст. 10 *мингѝнин* циганин Ст. 10, *мингѝнската* (по) цигански Ст. 28, *менкѝн* циганин Ир. 9 — към циг. *манго* вж. по-горе.
- полур* грош Ар. 35 — към циг. *полиѝ* мн. ч. *pièces d'or*. Le sing. *poli est rarement usité* Ра. 441, Mi. Mda VIII. 50. Може би тук и *пугур* грош Гъ. 874.

Към така представените в предходното изложение обяснения за всяка дума от циганско потекло трябва да отбележим, че тайните говори представят голяма трудност за етимологизиране.

И като се знае как етимологизирането понякога се определя от субективното отношение на изследвача към разглеждания материал, ясно е защо нерядко се правят погрешни изводи. Тук спадат преди всичко случаи на определяне етимологията на думите въз основа на съществуващо звуково сходство. Така, на това място ще упоменем няколко думи, които у Шишманов и Аргиров са определени като цигански. За същите думи обаче няма достатъчно основание да се смята произходът им за напълно уяснен и уточнен като цигански. Такива думи са: *апо* чичо Це. 284, страшилище, дявол и т. н. Хр. Ст. 164, Ши. папПрил. 34, 37; *буруци* мустаци Ар. 31; *вълджа* бия Ар. дюлгБрац. 11; *джѝга* няма Ар. 31; *дѝка* penis Ар. 32; *извѝнта* соѝге Ар. дюлгБрац. 15; *каѝрто* futuatio Ар. 32 *каѝрто* наивно момче Ст. 28; *кѝтоман* човек Ар. дюлгКруш. 39; *мадав* циганин Ши. 50; *мурта* вълна Ши. 50; *муруплѝ* поп Ар. 34; *тужѝр* богаташ Ст. 28.¹

Накрай трябва да бъде изтъкнато, че циганските думи в нашите тайни говори не са многобройни — изключение прави само цигуларският „език“ (Гъ. 871—875; у Ар. 30—37: чалгаджийски език), който „говорят не само българите свирачи, но и циганите“.

¹ Та.-Ме. 259 смятат, че и при *лаф*, отбелязана у Ши. папПрил. 35, която е общобълг. заемка от турски, се касае за циганска дума (Срв. циг. *алѝв* дума, име от перс. и следователно сродна с *лаф*).

За тоя „език“ Аргиров (стр. 28) бележи следното: „И понеже според г. Гъбюв той се е говорил от свирачите в Прилеп, Битоля, Охрид, Крушево, Велес, Скопие, и то не само от българи, но и от свирачи от други народности, а пък г. Гюлеметов (който е давал материала на Аргиров, К. К.) го е учил и говорил между свирачи в България, можем да заключим, че в България съществува един единичък таен чалгаджийски език, общ на всички свирачи, от която и да е „народност“. И тъй, цигуларският „език“ е служил като основа, от където някои други тайни говори са заимствували думи от цигански произход — това собствено са окончаващите на *-ис (-из)* съществителни като *мангис, марис* и др., които се срещат например в така наречения „тарикатски език“. Покрай това тайните говори са заемали думи и направо от циганския език.

Трябва още да се изтъкне, че циганските думи в българските тайни говори не са претърпели особено големи промени нито в значението си, нито във външния си облик. Това е схванал и Гъбюв — макар и само за цигуларския „език“ —, чийто думи „били досущ цигански, или пък твърде малко се различавали от тях“. Все пак, според изискванията на българската морфология се забелязват следните характерни промени:

1. Цигански думи от женски род, завършващи на гласна или съгласна, добиват окончания *-а* или *-я*. Например: *бория, дая, каб-ния, миנדжа, пеня*.

2. Циганските думи от мъжки род, окончаващи на гласната *-о* или *-е*, запазват рода си или го променят в среден: *баро, масъро, чаво, хабе, гадже*.

3. Циганските думи от мъжки род, окончаващи на съгласна, запазват рода си: *дат, прал*.

Също тъй е необходимо да се отбележи промяната на ударението, което на цигански в думи от циганско потекло обикновено пада на краесловието, докато в цигуларския „език“ то доста често минава върху първата сричка на думата.

Преди да завършим, нека се спрем съвсем накратко върху значението на разгледаните цигански думи в българските тайни говори. Това са съществителни, прилагателни, глаголи, отнасящи се до бита на човека с неговите обикновени нужди, с неговите семейни и обществени отношения. Така например, към човека и семейството му можем да отнесем думите със значение: жена (*гаджа*), другар, приятел (*амал*), любовница (*гадже*), сватба (*бияф*), баща (*дат*), майка (*дая*), брат (*прал*), сестра (*пеня*), деца (*дилиница*), зет (*джамутро*), баба (*пурия*) и др.; към неговите занимания и храна думите: свиря (*кирис, кирифчия*), крада (*керизя*), пари (*мангиз*), нож (*чурук*), богаташ (*баро, манук*), началник (*баровец*), стражар (*маризчия*), търсене (*джингар*), бия (*мари-зим*), затвор (*пандис палас*), хляб (*абе*), вода (*пание*), месо (*масъро*), сирене (*кирал*), кисело мляко (*гудла*), вино, ракия (*пшис, калопис, парнопис, тари*), кафе (*тато*).

От примерите, които са приведени, може да се види, че с почти еднакви думи от цигански произход са означени същите понятия от бита на човека и в други чуждоезични тайни говори.

ИЗПОЛЗУВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Основна литература, дадена в съкращения

а) Кирилица

- Ар. = Аргиров, Ст. Към българските тайни езици. Брациговски мешровски (дюлгерски) и чалгаджийски таен език. Сб. Бълг. книж. д-во в София. Кн. I, 1901, 41 с. Съкращението Ар. се отнася до чалгаджийския език: с. 30—37, а съкращенията:
- Ар. дюлгБрац. — Брациговски мешровски (дюлгерски) език: с. 9—28.
- Ар. дюлгКруш. — Крушевски дюлгерски език: с. 38—41 (Според „Бележки за тайните езици в Алексанац“).
- Арп. = Арнаудов, Н. Бележки върху речничето на г-на Сарафов за тайния стивастарски (дръндарски) език. СбНУ XV, 1898, с. 52—58.
- Арп. таен = Арнаудов, Н. Таен терзийски език. СбНУ XXII—XXIII, 1906—1907, 6 с.
- Ба. = Баранников, А. П. Цыганские элементы в русском воровском арго. Язык и литература. Кн. VII, 1931, с. 139—158.
- Гъ. = Гъбов, П. Принос към българските тайни езици. СбНУ XVI—XVII, 1900, с. 842—875. Съкращението Гъ. посочва цигуларския език: с. 871—875.
- Гъ. дюлг. — Дюлгерски език: с. 845—860.
- Гъ. просешки — Просешки език: с. 868—870.
- Ир. = Ирник, Боил и Кормисош. Апашки език. Апашко-български речник за Балканите... С. (Депозирана в Народна библиотека през 1928 г.) 27 с.
- Ми. = Мишев, Н. Дюлгерски говор. СбНУ XI, 1894, с. 185—186.
- Мл. = Младенов, Ст. Етимологически и правописен речник на българския език. С., 1941.
- Мл. тълк. = Младенов, Ст. (и др.) Български тълковен речник. Т. I А—К С., 1951.
- Мл. Увод = Младенов, Ст. Увод в общото езикознание. София, 1927.
- Не. = Недялков, Хр. Мещрегарски език. Родна реч XVI, 1942, с. 24—32.
- Ст. = Стойков, Ст. Софийският ученически говор. Год. Соф. у-т, Ист. фил. фак. Т. XLII, 1945/46, 73 с.
- Хр. = Христов, Хр. Дюлгерски език в село Горно Сахране, Казанлъшко. Родна реч XV, 1942, с. 214—220.
- Хр. Ст. = Стоилов, Хр. П. Тайни езици и пословечки говори. СбНУ XXXVI, 1926, с. 164—173.
- Це. = Цепенков, М. К. Условен ботушарски език в Прилеп. СбНУ VIII, 1892, с. 284—287.
- Чи. = Чилев, П. Тайният език на слепците в Битолско. СбНУ XVI—XVII, 1900, с. 876—878.
- Ше. = Шейтанов, Н. Принос към говора на Софийските цигани. Изв. на Нар. етногр. музей в София. X—XI, 1932, с. 227—254.
- Ши. = Шишманов, Ив. Д. Бележки за българските тайни езици и пословечки говори. СбНУ XII, 1895, с. 15—50. Съкращението Ши. е пояснено тъй:
- Ши. дюлг. — Дюлгерски говор: с. 30—33 (по Н. Мишев).
- Ши. зидДеб. — Дебърски зидарски език: с. 37—39 (по М. Цепенков).
- Ши. зидКруш. — Крушевски зидарски език: с. 40—41.
- Ши. папПрил. — Папуджийски език: с. 34—37 (по М. Цепенков).
- Шиш. = Шишков, Ст. Н. Принос към тайните езици в Родопите. Родопски напредък VI, 1909, с. 120—124.
- Шиш. нов = Шишков, Ст. Н. Нов принос към тайните езици в Родопите. Родопски напредък XI. 1911, 6 с.

б) Латиница

- As. = Ascoli, G. I. Zigeunerisches. Halle, 1865.
- Mi. Mda = Miklosich, Fr. Abhandlungen über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europa's. I—XII. Wien, 1872—1880 (Denkschriften d. philosoph.—histor. Kl. d. k. Akad. d. Wissenschaften. Bde XXI, XXII, XXIII (2), XXV, XXVI (2), XXVII, XXX (2), XXXI (2)).
- Mi. Zig. = Miklosich, Fr. Zigeunerische Elemente in den Gaunersprachen Europa's In: Beiträge zur Kenntniss der Zigeunermundarten. III. S. B. phil.-hist. Kl. Wien 83, 1876, p. 535—562.
- Pa. = Paspati, A. Études sur les Tchinghanés ou Bohémiens de l'Empire Ottoman. Constantinople, 1870.
- Po. = Pott, A. F. Die Zigeuner in Europa und Asien. I—II. Halle, 1844—1845.
- Uh. = Uhlik, R. Srpskohrvatsko-ciganski rečnik. Sarajevo, 1947.
- Ta-Me. = Tagliavini, C.—A. Menarini. Voci zingare nel gergo bolognese. Archivum Romanicum XXII (1938), p. 242—280.
- Tri. = Triandaphyllidis, M. A. Eine Zigeunerisch—griechische Geheimsprache. Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen. 52, 1924.
- Wa. = Wagner, M. L. Übersicht über neuere Veröffentlichungen über italienische Sondersprachen. Deren zigeunerische Bestandteile. Vox Romanica I, 1936. № 2, p. 264—317.
- Ward = Ward, H. G. Romani words in Swedish slangs. Journal of the Gypsy Lore Society. Ser. 3 XV (1936) p. 78—85.

2. Друга литература

- Сергиевский, М. В. и А. П. Баранников, Цыганско-русский словарь с приложением грамматики цыганского языка. Москва, 1938.
- Hrkal, E. Einführung in die mitteleuropäische Zigeunersprache mit Wörterverzeichnis. Leipzig, 1940.
- Iversen, R. Secret languages in Norway. P. I. The Romany language in Norway. P. II. The Rodi (Rotwelsch) in Norway. Vid.-Akad. Skrifter II. H.—F. Kl. Oslo № 3 et № 2, 1944, 1945.
- Lesný, V. Über die langen Vokale in den Zigeunerndialekten. Zeitschrift der Deutschen morgenländischen Gesellschaft 70, 1916, p. 417—422.
- Popp Serboianu, G. J. Les Tsiganes. Paris, 1930.
- Wlislöcki, H. v. Die Sprache der transsilvanischen Zigeuner. Leipzig, 1884.
- Wlislöcki, H. v. Vom wandernden Zigeunervolke. Hamburg, 1890.

София, март 1951 год.

РЕЦЕНЗИИ

НОВИ ПРОУЧВАНИЯ НА БЪЛГАРСКИТЕ ГОВОРИ В СЪВЕТСКИЯ СЪЮЗ

I

В Съветския съюз, както е известно, има значителен брой българи, изселили се от България в продължение на повече от един век — от към средата на XVIII век до шейсетте години на XIX век. Първоначално повечето от тях се заселили в Бесарабия. След Кримската война обаче, когато южна Бесарабия се откъсва от Русия и се присъединява към Молдавия, доста българи напускат заетите от тях земи, отиват в пределите на Русия и се заселват в Приазовието¹.

Българи в Съветския съюз като компактно население се срещат в ред чисто български или отчасти смесени села в Молдавската съветска социалистическа република (бивша Бесарабия), и в Исмаилската и Запорожката област на Украинската съветска социалистическа република. В миналото е имало цели квартали българи и в много южноруски градове като Одеса, Рени, Кишинев, Акерман и др., но те постепенно са се смесили с руското население и са се претопили. Днес българско население има само в градовете Болград и Исмаил.

Българите в Съветския съюз, въпреки значителното руско, украинско и дори румънско влияние, добре пазят своя език. Голяма част от преселниците в отделните селища са единни по произход, т. е. изселили са се от едни и същи български селища, и затова са единни и по говор. Техните говори са части от ред, предимно източни, български диалекти и представят голям интерес, защото в продължение на един-два века се развиват напълно откъснато от целокупния български език.

Проучването на българските говори в Съветския съюз започва доста отдавна. От всички изследвачи най-голямо внимание им е отделил Н. С. Державин, чийто труд „Българския колонии в России, т. II язык“ (Петроград 1915) дава добра представа за тия говори. След Великата октомврийска революция при съветската власт се появиха няколко нови диалектоложки проучвания, които засягаха само говорите в Приазовието (Таврия), тъй като Бесарабия отново бе откъсната и присъединена към Румъния, а проучването на говорите в Приазовието е невъзможно без проучване на говорите в Бесарабия, както напълно ясно личи от рабо-

¹ Нови сведения за преселвания на българи в Русия дава проф. С. Б. Бернштейн в статията си „Страница из истории болгарской иммиграции в Россию во время русско-турецкой войны 1828—1829 гг.“ (Ученые записки Института славяноведения, том I, 1949, стр. 327—341).

тите, разглеждани в тая рецензия. От работите, появили се до освобождението на Бесарабия през 1940 год., заслужават да бъдат споменати проучванията на рано починалия доцент от Киевския университет Д. П. Дринов „Про мову болгарських колгоспників УССР“ (Мовознавство, 1936, № 8) и на проф. С. Б. Бернштейн „Болгарские говоры Украины. Ольшанский район“ (Наукові записки Одеського державного педагогічного Інституту, т. I, Одеса 1939).

След освобождението на Бесарабия и присъединяването ѝ към Съветския съюз, българите отново бяха събрани в едно. Това обстоятелство даде възможност на секцията по славянско езиковедение при Института по славяноведение при Академията на науките на СССР, под непосредното и вещо ръководство на видния съветски славист проф. С. Б. Бернштейн, да предприеме цялостно проучване на българските говори. Отначало, в продължение на три години — 1948, 1949 и 1950 — бяха събрани материали за лингвистичен атлас на тия говори, а след това се пристъпи към много подробно монографично проучване на отделните говори, което още продължава.

За проучване на българските говори в Съветския съюз проф. С. Б. Бернштейн можа да организира голям, добре подготвен колектив, който успешно се справи с поставената му първа задача — съставяне на лингвистичен атлас на българските говори в Съветския съюз и който сега монографично изучава отделните говори и разработва важни проблеми на българското езиковедение.

За работата на съветските българоведи при проучване на българските говори добра представа дават ред техни публикации на първо място в специалното издание „Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР“, от което вече са излезли 7 книги¹, а след това в периодичните издания „Ученые записки Института славяноведения“, „Институт славяноведения, краткие сообщения“ и др. Публикуваните до сега монографски трудове, съобщения и материали за българските говори в Съветския съюз представят за нас извънредно голям интерес. От една страна те ни запознават с ред много интересни нови факти из българската диалектология, а от друга страна със своята методология ни помагат да разрешим ред важни въпроси, свързани с цялостното проучване на българските говори и със съставянето на български лингвистичен атлас, което сега се организира. По тая причина тук ще бъдат разглеждани доста подробно всички излезли до сега публикации на съветски учени, посветени на българските говори в Съветския съюз.

II

В статията си „Задачи изучения болгарских говоров СССР“ (Статьи и материалы I, с. 219—224) проф. С. Б. Бернштейн набелязва всички основни проблеми, свързани с изучаване на българските говори в СССР. А те са:

¹ Випуск I в „Ученые записки Института славяноведения“ (том II, 1950, с. 217—308), а останалите в самостоятелни издания: вип. II 1952, 106 стр.; вип. III 1953, 150 стр.; вип. IV 1953, 166 стр.; вип. V 1954, 134 стр.; вип. VI 1954, 136 стр. и вип. VII 1955, 132 стр.

1. Установяване точния брой на българите в пределите на Съветския съюз. Авторът съобщава, че най-значителен брой българи сега има в Исмаилската област на УССР и в Молдавската ССР, т. е. в пределите на Бесарабия. Според преброяването през 1907 г. в селата е имало 111,624 българи, а днес те са около 130—140 хиляди души. При това авторът подчертава, че едва сега се установява точният списък на българските села в Бесарабия, защото у Державин някои гагаузки села са посочени като български, а някои български села не са споменати.

Значителен брой българи има и в Приазовието — сега Запорожка област на УССР, а отделни села се срещат в Одеската и Николаевската област на УССР.

2. Важен въпрос, който има съществено значение за историята и етнографията, е с помощта на езиковите данни да се установи произходът на българското население. Вече се каза, че повечето от българите са се преселили групово и са основали селища, които общо взето са единни по произход и диалект. Българите обаче обикновено не помнят времето на своето заселване и не знаят селото, от което произхождат. Рядко изключение са селища като Твърдица в Молдавската ССР, жителите на което са от с. Твърдица (Сливенско), Кирюгня в Молдавската ССР, жителите на което са от с. Кортен (Новозагорско), Кирсово в Молдавската ССР, жителите на което са от с. Жеравна, Котелско, Олшанка в Одеската област на УССР, жителите на което са от с. Алфатар (Силистренско). Малко сведения за преселниците дават и историческите документи, които се намират в разните архиви. От тях се установяват факти като основаване на селището в Русия, брой на преселниците и място, през което са минали, но не и произходът им от България. Затова само данните на диалектологията могат да посочат говорната област, от която произхождат. Така проучванията на българските говори в СССР, съпоставени с изнесените до сега данни от българските диалекти в България, позволяват да се установи, че българите-преселници в своето мнозинство са от Източна България — едни от североизточна (Коларовградско, Силистренско, Толбухинско и пр.), а други от югоизточна (Сливенско, Ямболско, Котелско, източна Тракия и пр.). От Западна България броят на преселниците е незначителен.

3. Изучаването на българските говори в Съветския съюз има важно значение и за българското езикознание. Преди всичко опитът от събирането на материали за съставяне на лингвистичен атлас на българските говори в Съветския съюз и от монографичното проучване на отделните говори, основан върху опита на руската и съветската диалектология, съществено ще подпомогне българските диалектолози при съставяне на българския лингвистичен атлас. В Съветския съюз отдавна се работи лингвистичен атлас и основните методологични положения, приложени при проучване на българските говори в Съветския съюз, съществено ще допринесат за правилната организация на цялостната работа, свързана със съставянето на българския лингвистичен атлас, като се почне от съставяне на специална програма за събиране на материали и се стигне до картографиране на отделните явления. Монографичното проучване на българските говори в СССР пък ще подпомогне българските диалектолози правилно да разработят сложната методология за изучаване на отделните говори. Проф. С. Б. Бернштейн с пълно право

подчертава, че българското езикознание все още не е пристъпило към извънредно важната задача — всестранното и подробно изучаване на българските говори¹, че българските диалекти са изучени „очень плохо“ (с. 222), че почти няма монографични работи за отделни говори, че обобщителните трудове на проф. Л. Милетич „Das Ostbulgarische“ (Wien 1903) и „Die Rhodopenmundarten“ (Wien, 1912) съдържат малко фактически материал, че народният синтаксис съвсем не е изучен, че при изучаване на фонетиката и морфологията всякога се смесват факти от съвременното състояние с факти от минали епохи, че не се разграничават ясно чисто фонетични явления от фонетични явления, имащи морфологичен характер, като например ударението в разните граматични категории, че почти нищо не е направено за проучване на говорната лексика и пр.

Проф. С. Б. Бернштейн с пълно право смята, че съветските българоведи трябва да окажат според силите си помощ на българските диалектолози и, като прилагат методите на съветското езикознание при проучване на българските говори в СССР, да допринесат за „по-бързото преустройство на българската диалектология на нови методологически основи“ (с. 222). И наистина монографичните трудове и материалите, печатани в „Статии и материали по българской диалектологии СССР“ нагледно показват по какъв начин трябва да се проучват както цялостни диалекти, така и отделни диалектни особености. Внимателното запознаване с тия трудове съществено спомага да се разрешат ред методологични въпроси и да се намерят правилни пътища за проучване на говорите.

Проучването на българските говори в СССР съществено допринася и за разрешаване на ред спорни въпроси из българската диалектология, като например на въпроса за класификация на българските говори. След споровете между Л. Милетич и Б. Цонев за класификацията на източните български говори, станали преди половин век, у нас още не е поставен на всестранно разглеждане важният въпрос за класификацията на българските диалекти. Неговото пълно разрешение обаче може да стане едва след като бъде съставен български лингвистичен атлас.

Проучването на българските говори в СССР има съществено значение и за проучване на говорите в България. То допринася и за осветляване на някои въпроси из историята на български език.

Проучването на българските говори в СССР представя интерес и от общотеоретично гледище. Тия говори са се отделили от българската езикова област преди един-два века, смесили са се до голяма степен, изпитали са силно влияние от страна на руски, украински и донякъде на румънски език и днешното им състояние дава указание за промените, които се извършват в езика, когато е в чуждоезично окръжение.

Най-сетне проучването на българските говори в СССР, което обхваща не само говори в села, но и говори в градове като Болград, Исмаил и др., дава интересни указания за изучаване на градските говори изобщо. Както правилно отбелязва проф. Бернштейн, до сега българските диалектолози, като оставим на страна работата на П. Панайотов

¹ Вж. още С. Б. Бернштейн, Вопросы изучения славянских языков в свете трудов И. В. Сталина по языкованию, Ученые записки Института славяноведения, т. III, 1951, стр. 33.

за сливения говор (Сборник за нар. умотворения, кн. XVIII, 1901), почти не са се интересували от градските говори, особено в градове със смесено население, където въз основа на различни говори се образува общоградски разговорен език, т. нар. общоградско „койне“. При това в градските говори могат да се наблюдават интересни процеси на взаимодействие, на влияния от страна на литературния език и от страна на чужди езици.

Всички публикувани до сега монографични трудове, статии и материали за българските говори в СССР конкретно разработват отделните проблеми, набелязани от проф. С. Б. Бернштейн в тая до известна степен програмна статия. По-надолу ще разгледам отделните работи, като ги събирам на групи с оглед на техния характер.

КЛАСИФИКАЦИЯ НА БЪЛГАРСКИТЕ ГОВОРИ В СЪВЕТСКИЯ СЪЮЗ

В статията си „Българские говори южного Буджака“ (Статии и материали II, стр. 5–20) проф. С. Б. Бернштейн разглежда българските говори в южната степна част на Бесарабия, известна в миналото под името Буджак.

В първата част на статията авторът дава исторически сведения за преселванията на българи в Русия и по-специално в южна Бесарабия. Първите преселници тук са от началото на XIX век. След руско-турската война 1806—1812 г., която завършва с Букурещкия мир, в присъединената към Русия Бесарабия, на мястото на изселили се татари, почват да се преселват големи групи българи главно от Североизточна България. Към края на второто и началото на третото десетилетие броят на българите в западния Буджак до толкова се увеличава, че тая част бива наречена „Нова България“. Тук през 1821 г. е основан и административен център — град Болград.

След руско-турската война 1828—1829 г., завършила с Одринския мир, идва нова преселническа вълна. Новите преселници, наричани „беженари“, за разлика от предишните, наричани „туканци“, в по-голямата си част са от Югоизточна България.

След руско-турската война 1853—1856 г., завършила с Парижкия мир, целият южен Буджак се откъсва от Русия и се присъединява към Молдавия. От 83 български и гагаузки села, 40 заедно с гр. Болград биват отделени. Когато молдавското правителство започва да притеснява българите, около 1860—1862 год. начеват нови масови преселвания и изселвания в южния Буджак. Една част от българското население се прехвърля в Русия и се заселва в Таврическата губерния в Приазовието, а друга сменя само земите си.

Във втората част на статията си проф. С. Б. Бернштейн въз основа на всестранни проучвания установява 4 диалектни групи в южния Буджак: шуменска, чийшийска, сливения и югоизточна, а в с. Сатуново открива източнородопски говор, който няма нищо общо с останалите говори в Бесарабия. По-подробно той се спира на чийшийската група, която до преселванията, свързани с руско-турската война 1828—1829 г., е господствувала в южния Буджак.

На класификацията на българските говори в Бесарабия се спира и Е. В. Чешко в статията си „Итоги работы по составлению лингвисти-

ческого атласа българских говорів СССР“ (Статьи и материалы I, с. 232—241). Въз основа на обширен материал, събран по специална програма за лингвистичен атлас на българските говори в СССР, авторката също така установява 4 говорни групи — чийшийска, балканска, тракийска и шуменска —, и дава основните характерни особености на всяка една от тях. Интересно е да се изтъкне, че от отговорите на 100 въпроса из фонетиката и морфологията само 8 са напълно еднакви във всички говори. При останалите 92 има по-големи или по-малки различия.

Въпросът за класификацията на българските говори в Съветския съюз цялостно е разгледан в статията на С. Б. Бернштейн и Е. В. Чешко „Опыт классификации болгарских говорів СССР“ (Ученые записки Института славяноведения, т. IV, 1951, с. 327—343). След проучване на всички говори в Съветския съюз, на брой 104, се установява, че те съвсем не са „безсистемен конгломерат“, както се е мислело преди. Те образуват определени диалектни типове, всеки един от които е свързан с определен период от историята на българските преселвания в Русия. Авторите установяват 7 диалектни групи: чушмелийска, чийшийска, ошанска, балканска, тракийска, източнородопска и западнобългарска. Те се спират доста подробно на всяка една от тях, изтъкват най-характерните ѝ особености и очертават отделните говори, които влизат в нея.

Материалите от чушмелийските и чийшийските говори, които се отнасят към източните мизийски, ясно показват, че последните не са образували единство и че схващането на Л. Милетич за шуменския говор като типичен техен представител не е правилно. Въз основа на новите проучвания на съветските българоведа се установява, че източните мизийски говори в България през втората половина на XVIII и в началото на XIX в. не са представляли единство. Едни от тях вече са били с 0-членна форма, а други с ъ-членна форма, като при това говорите с членна форма -о не са представляли единство, а са се различавали по ред съществени черти. Изобщо, както подчертават Бернштейн и Чешко, североизточните български говори не могат да се класифицират по членната си форма, защото 0-говори са и някои балкански говори, а ъ-говори се срещат и между мизийските. Така чак сега се туря край на дългия спор между Л. Милетич и Б. Цонев за класификацията на североизточните говори въз основа на членната форма. Оказва се, че Цонев е бил прав.

Балканските говори в Съветския съюз са главно южнобалкански тип. Между тях има и ред говори с членна форма -о, които също така не са единни. Членна форма -о се среща и в някои говори от тракийската група.

Източнородопската и западнобългарската група са много малки. Те се срещат в единични села като Сатуново (източнородопски говор), Шоп Тараклия и Терновка (западен говор). По говорните данни е ясно, че западната говорна група се състои от два говора, единият от които произхожда от областта на видинския говор, а другият от областта на белослатинския.

Изобщо цялостното проучване на българските говори в СССР и тяхната класификация ясно показват произхода на българските преселници. В огромното си мнозинство те са от североизточна и югоизточна България.

ПРОУЧВАНИЯ НА СМЕСЕНИ ГОВОРИ

Поставените от проф. С. Б. Бернштейн принципи въпроси за характера на смесените говори конкретно са разгледани в две статии: „Из истории вайсалских говоров“ от И. К. Бунина и „К истории кайракийского говора“ от Е. В. Чешко.

1.

Статията на И. К. Бунина „Из истории вайсалских говоров“ (Статьи и материалы I, с. 242—259) е посветена на говора на с. Вайсал, сега Василевка, Болградски район, Исмаилска област на УССР.

Селото е основано през 1829 г. Жителите му обаче днес не са единни по говор. Между тях се наблюдават ред значителни говорни различия. Интересно е да се изтъкне обстоятелството, че „повечето вайсалци вече не забелязват тия различия, но старците добре ги чувствуват и помнят времето, когато в селото са говорили по разному“ (с. 242). Наличието на различия в днешния вайсалски говор се обяснява с факта, че селото е основано от преселници от различни краища. В северната му махала живеят преселници от Ямболско, а в южната преселници от разни селища на югоизточна България. С течение на времето по ред извънезикови причини северният говор е изместил южния. Авторката отбелязва, че северната махала е икономически и културен център на селото. Към 1860—1861 г. част от жителите се преселили в Приазовието, като преселниците от южната махала основали ново село Дяновка, а преселниците от северната махала, заедно с преселници от други селища, основали село Райновка. Така в селата Дяновка и Райновка са се запазили старият южен и старият северен вайсалски говор.

В своята работа Бунина, като използва и данните от Дяновка и Райновка, върху конкретен материал от с. Вайсал разглежда интересния процес на взаимодействие между два говора в едно селище, при който единият говор измества другия. Самият процес на смесване авторката разкрива при анализа на най-важните езикови факти, възникнали вследствие това взаимодействие и установява относителната им хронология, като спира вниманието си главно върху различията, които се срещат в съвременната реч.

Отначало Бунина разглежда днешния вайсалски говор и установява, че между северния и южния вайсалски говор е имало съществени различия, на първо място в ятовия изговор и в членната форма за мъжки род, ед. число. Северният говор има полупрегласен ятов изговор като *'a* или *e* по познатото северноизточно правило (*л'а́ту* — *лётин*, *гр'а́х* — *грёшин*), а южния непрегласен като *ă* (*л'а́ту* — *л'а́тин*, *гр'а́х* — *гр'а́шин*)¹. И интересно е, че формите с *ă* (*ê*) бързо изчезват, т. е. полупрегласените северни форми изместват непрегласените южни, които днес се пазят главно в речта на старите.

В северния говор членната форма за мъжки род, ед. число е *-а*, *-ă* (*нусă*, *синă*, *мажă*, *пăт'ă*), а в южния е *-о*, *-у* (*нусо*, *сино*, *пăт'у*). И тук южната форма отстъпва пред северната; тя се пази само

¹ По технически причини навсякъде не предавам напълно точно фонетичната транскрипция на оригиналите при полумекостта, отбелязвана със специален знак, и при полуредукцията на гласните *о* и *е*, отбелязвана с две букви *оу*, *уо* и *еу*, *еу*.

у старите и то не последователно, а у средното и младото поколение е напълно изместена. При това Бунина изтъква, че има случаи в едно и също семейство старите да употребяват член *-o*, а младите член *-ä*. Тоя факт е много важен и интересен. Той ясно показва, че в диалекта могат да съществуват една край друга две фонетични, морфологични или лексикални форми, без да бъдат пречка за взаимно разбиране, без да се нарушава и затруднява основната комуникативна функция на езика. Нещо повече. На тия често пъти доста съществени отклонения обикновено не се обръща внимание и те дори не се чувствуват, не се забелязват от говорещите.

Данните от дяновския говор, в който членната форма при съществителните е само *-o*, и днешното състояние на вайсалския говор ясно показват, че изместването на членната форма при тая категория думи е по-ново явление, не по-старо от 1860 г., защото ако беше по-старо, то съществителни с член *-a* щяха да се срещат и в Дяновка. В Дяновка авторката е установила и друг интересен факт. Докато съществителните имена в тоя говор имат членна форма *-o*, прилагателните имат членна форма *-ä* (*гòрнийä, мòйä*). Тая особеност се среща и в южния вайсалски говор и според авторката показва, че смесването на двата говора във Вайсал е започнало доста рано, още преди преселването в Дяновка. Тук възниква един важен въпрос. Защо само при прилагателните членът *-o* е отстъпил пред члена *-a*? Според мен авторката е направила съществен пропуск, като не се е спряла по-подробно на тая особеност.

Интересно е положението и с йотацията на началната гласна в думите „агне“ и „език“. В северната част на днешния вайсалски говор се срещат нейотувани форми (*äгниe, изйк*), в южната йотувани (*jàгниe, jèзик*), а в средата преходен тип *jäгниe, eзйк* с непоследователна йотация. Авторката твърди, че средният тип е преходен между северния и южния говор. Според мен обаче спорен е въпросът дали разширението на северните форми *äгниe, изйк* е вървяло посредством преходни форми, т. е. дали има постепенно разширяване и заемане *jèзик > eзйк > изйк*. По-вероятно е, както личи и от други примери, че има пряко заемане на форми, а не постепенен преход от една в друга.

Съпоставяйки днешното състояние на говора в с. Вайсал с днешното състояние на говора в с. Дяновка, авторката установява, че южният говор е загубил ред свои характерни особености като меки съгласни в краесловието и средисловието пред съгласна (*кон', гòл'чä*), група *дн*, окончание *-e* при причастията, ударение в ред думи и пр.

Авторката установява и друг интересен факт. Северният говор измества южния и процесът е отишъл много далеч, но въпреки това не може да се говори за едностранно въздействие. Макар изместващ, южният говор от своя страна също е оказал известно влияние върху северния, което е довело до появата на ред дублетни форми като *жу-л'äзу* и *жил'äзо*, *жуф* и *жиф*, *дрèхи* и *дрèи*, *мажè* и *мàжи* и пр. (вж. с. 249); първата е северна, а втората южна.

Формата *кòни* авторката неправилно обяснява като получена от *кòнни*. Тя се среща в много източни и западни български диалекти и е първична.

В своята работа Бунина разглежда и днешното състояние на говора в с. Райновка, основано през 1863 г. от преселници от северната махала на Вайсал и от селата Кубей и Ташбунар. Днес в селото не съществува никаква отделеност на населението, но чрез съпоставяне на данните от говорите на северен Вайсал, Кубей и Ташбунар се установяват отделните диалектни пластове. В селото са се срещнали 3 говора — два с полупрегласен ятов изговор и един, с непрегласен, и започнало взаимодействие, но процесът още не е завършен. Сравнителният анализ на фонетиката и морфологията обаче показва, че в основата на диалекта лежи северният вайсалски говор.

Като се спира на ятовия изговор в днешния райновски говор, авторката установява ред интересни факти. Така ят под ударение пред твърда сричка винаги се изговаря като 'а (*л'ату, м'асту, гр'ах*). Под ударение пред мека сричка обаче има голяма пъстрота и то не само у различни лица, но и у едно и също лице. При това различният изговор зависи от различното фонетично положение. Ако последната сричка винаги е само мека, ят се изговаря като е (*врѐми, сѐми, нидѐл'а*), но ако фонетичната позиция е неустойчива, т. е. ако има редуване 'а-е, изговорът е различен: у едни е предимно е (*бѐли, гулѐми*), а у други предимно 'а (*б'али, гул'ами*). Дори има лица, които употребяват смесено форми и думи с 'а и е, та затова в тяхната реч се среща изговор *гул'ами* и *гулѐми, б'али* и *бѐли* и пр. Формите с 'а пред мека сричка са от кубейския говор и тяхното заемане е станало възможно поради наличието на форми *гул'ам, б'ал, б'алѐ*, т. е. с 'а пред твърда сричка. Но в случаи, при които няма условия за аналогия, като *сѐми, врѐми, нидѐл'а* такова смесване не е станало.

Интересни са и сведенията за наличието на значителен брой дублетни форми в райновския говор като *сух* и *суф*, *глух* и *глуф*, *ора* и *хора*, *хубѐф* и *убѐф* и пр. (с. 257, 258).

Изобщо изследването на Бунина ясно показва, че когато се смесят и три говора, то пак не се получава нов, четвърти говор, а един от говорите побеждава, в случая северният вайсалски, а останалите говори постепенно изчезват, като преходните стадии се характеризират с наличие на ред дублетни форми, които, както вече се изтъкна, не само не са пречка при общуването, но в повечето случаи не се и забелязват. Победените говори обаче не изчезват напълно, а оказват известно влияние върху победения говор. Така кубейският говор е оказал известно влияние върху вокализма, а ташбунарският върху консонантизма на победения вайсалски говор.

Изобщо работата на Бунина, изработена съвестно и задълбочено, има значение не само за българската диалектология, но и за общото езикознание.

2.

Статията на Е. В. Чешко „К истории кайракийского говора. Болгарский говор села Лоциновки Болградского р-на Измаильской области УССР“ (Статьи и материалы II, с. 21—75) е посветена на говора на с. Лоциновка (преди Кайраклия). Тоя говор е образуван вследствие прегрупиране на българско население по време на преселванията от Бесарабия в Приазовието през 1860—1862 г.

Село Лоциновка е основано през второто десетилетие на XIX в. от преселници от Югоизточна България. През 1862 г. значителна част от жителите се преселили в Таврия и основали две села Радоловка и Гюневка, а на тяхно място в Лоциновка дошли преселници от с. Сатуново, говорещи на друг диалект. От взаимодействието на стария кайраклийски говор и сатуновския говор се образувал смесен говор с множество фонетични, морфологични и лексикални варианти.

В своята работа Чешко си поставя няколко задачи: да проследи съдбата на стария кайраклийски говор, да определи типа на лоциновския говор и съвременното му състояние, да определи говорите, взели участие в неговото формиране и да открие в лоциновския говор черти от изчезналите кайраклийски и сатуновски говор.

Село Лоциновка през 1948 г. е имало 1574 жители, изключително българи, които вече не знаят български народни песни и приказки, но пазят добре говора си. Те още се делят на кайраклийци и сатуновци, без да са разграничени териториално. Днешният лоциновски говор е смесен. При събиране на материали по въпросника за лингвистичен атлас $\frac{2}{3}$ от въпросите са имали единен отговор, а $\frac{1}{3}$ по два варианта, но въпреки това според авторката говорът може да се смята за единен, защото в повечето случаи е на лице ясна тенденция към унификация.

Чешко установява 3 вида варианти (дублетни форми) в днешния лоциновски говор.

В първата група, която е най-голяма, влизат варианти, при които едната форма има явно надмощие, а другата е излязла или излиза от употреба. Според авторката тук спадат членната форма за мъжки род, ед. число *-ъ* и *-о*, частицата за бъдеще време *ща* и *жа*, формите *сни*, *сви* и *сми*, *сти*; *душлѐ*, *билѐ* и *душлий*, *билй*; *нош* и *нъш*, *мѐа* и *мѐжа* и пр.

Във втората група влизат варианти, при които изравняването (унификацията) върви по отделни думи. Тя представя най-голям интерес, защото показва, че известни промени обхващат често само отделни думи. Към тая група авторката отнася случаи с крайни меки съгласни (*пѣт'*, *кон'*, но *зет*, *сол*, *ден*), със съгласна *х* (*хубаѣ*, но *ѡра*) и пр.

В третата група, която е най-малка, влизат равноправни варианти като *вѣки* и *вѣчи*; *бих*, *биши* и *б'ах*, *б'аши*; *шѣпа*, *жѣтва*, *шѣтам* и *шѣпа*, *жѣтва*, *шѣтам*; *га* и *ѡа*, *лужан* и *кѡрен* и пр.

Разглеждайки вариантите в лоциновския говор, авторката установява, че във фонетиката, морфологията и речника ясно се забелязва стремеж една от формите да стане общоприета, да се наложи, а другата да отпадне, да изчезне. Така според нея „лоциновският говор сега не представя случайна смес от различни говори. В него са се изработили определени фонетични и морфологични норми и в огромния брой случаи са се очертали тенденции към унификация в изговора и употребата на морфологичните форми и на думите“ (с. 41). В основата на говора е легнал говор от тракийски тип, върху който известно влияние са оказали говори от друг тип.

Тая част от работата на Е. В. Чешко има голямо теоретическо значение. Тя дава възможност конкретно да се види пътят, по който става смесването на диалектите, как един побеждава и как победените диалекти оказват известно влияние върху победения говор. Важно зна-

чение има и изводът, че известни явления се провеждат в определени, отделни думи, та затова в лингвистичната география е необходимо много явления да се проследяват в едни и същи думи. Например в лоциновския говор думи като *път'* и *кон'* са запазили крайната си мекост, а думи като *зет*, *ден*, *сол* са я загубили. Интерес представят и случаите, при които руски думи изместват български, напълно равноправни по значение, като рус. *вилка* вм. бълг. *фуркулица*, рус. *халадец* вм. бълг. *пача*, рус. *дочка* вм. бълг. *штерка*, *даштер'а* и др. (с. 41).

По-нататък в своята работа авторката си поставя за задача да определи типа на говора на лоциновските сатуновци. За тая цел от една страна тя използва данни от днешните говори в селата Радоловка и Гюневка, основани от преселници от старото Кайраклия, а от друга, днешния говор в с. Сатуново. По пътя на съпоставянето тя установява, че лоциновските сатуновци са говорели диалект от чийшийски тип, който се характеризира с членна форма *-ъ*, частица за бъдеще време *жа*, форми, *офци*, *мъжи*, *рѣци* и пр., но той има и свои особености като *жѣтва*, *шѣпа*, *билй*, *душлй* и пр. (с. 42).

Говорите в селата Радоловка и Гюневка са почти напълно еднакви. Те се отнасят към тракийската група говори, характеризираща се с форми като *вр'ами*, *б'али*, *см'ашни*, *йди*, *т'ури* и пр. Тия говори в доста случаи дават възможност точно да се установи кои от съществуващите варианти в лоциновския говор са от стария кайраклийски говор. Те също така позволяват да се установи старият кайраклийски говор кои черти е загубил и кои нови черти е възприел. Така в лоциновския говор са изчезнали ред типични кайраклийски форми като *суф*, *глуф*, *идѣн* и думи като *калпак*, *кладенец*, *т'асма*, *г'ушки*, *пача*, *с'утрина*, а са се появили нови форми и думи от сатуновския говор като *сми*, *сти*, *нѣш*, *ша* и др.

Авторката успешно разрешава и сложния въпрос за говора на сатуновци, който също така не е бил единен, а е имал особености от разни диалектни системи, но в основата си е източнородопски. Тя изтъква интересния факт, че повечето и то най-характерните особености на тоя говор не са намерили отражение в лоциновския говор.

В края на работата си авторката обяснява причините за победата на тракийския говор в процеса на създаване единен говор от три разпотиписки говора. Според нея те не са обусловени само от факта, че тракийският говор е бил говор на коренното население, но и от факта, че е имал много общи черти с всеки от влезлите се в него говори (с. 69).

Така в своята много интересна работа Е. В. Чешко показва как от смесването на три говора: стар кайраклийски от източнотракийски тип, сатуновски от североизточен чийшийски тип и сатуновски от източнородопски тип се е образувал смесен говор с ясно очертани тенденции към унификация. И въпреки значителните разлики между отделните говори, влезли в състава на съвременния лоциновски говор, последният не представя вече смес от разнородни езикови черти. Много от вариантите са загубени, а при по-голямата част от запазените е на лице тенденция към възприемане на един от тях. Това позволява да се заключи, че лоциновският говор е единен и че по основните си черти е източнотракийския тип. Така от кръстосването на три говора в пределите на едно село, единият говор излиза победител, а останалите два изчезват,

внасяйки нещо свое. Много интересно е и установеното от авторката, че в говора остават по-общите и по-близките черти, а изчезват по-особените и по-далечните.

В работата на Е. В. Чешко, както и в работата на И. К. Бунина, има един съществен недостатък. Авторките разглеждат днешните говори като последица от един единствен процес на сложно взаимодействие на два и повече диалекта, а не допускат развитие вътре в самия диалект. Излиза, че в говорите има само взаимно влияние на съществуващи исконни черти, едни от които се налагат, а други изчезват. Това според мен е неправилно. В говорите има и самостоятелно развитие. Така например и в двата разглеждани говора е на лице ново явление — поява на форма за 3 л. ед. число, женски род, вин. падеж *га* вм. *а*, *ја*, но и него авторките се мъчат да обяснят само с кръстосване.

ОПИСАНИЯ НА ОТДЕЛНИ ГОВОРИ

1.

Между излезлите до сега публикации за българските диалекти в Съветския съюз има и няколко монографични описания на говори. Между тях се отличава по своята обширност и разработка кандидатската дисертация на И. К. Бунина върху говора на олшанските българи, от която до сега са напечатани частите: „Лексическият състав говора олшанских болгар“, „Словарь говора олшанских болгар“, „Звуковой состав и грамматический строй говора олшанских болгар“ и „Заметки по морфологии глагола олшанского говора“.¹

Олшанските българи, на брой около 8.000 души, живеят в няколко села с чисто българско население в Олшанския район на Одеската област на УССР с център с. Олшанка. В тая област са се преселили през 1774 г. около 400 български семейства от с. Алфатар, близо до Силистра. Техният говор е добре запазен. Според Бунина по своите характерни особености той е свързан със североизточните мизийски говори и със сливения говор, защото според Милетич в с. Алфатар имало сливенци. Смятам обаче, че авторката не може да се уповава на сведенията на Милетич за наличието на сливенци в с. Алфатар, защото той говори за състава населето през деветдесетте години на XIX в., а олшанските българи са се изселили пред осемдесетте години на XVIII в. и по всяка вероятност сливенци са дошли след това в Алфатар.

При проучването на говора Бунина си е поставила две основни задачи: 1) да определи първичната диалектна принадлежност на олшанския говор, и 2) да установи развитието на говора и промените в него, настанали под влияние на родствените руски и украински език, защото в продължение на почти 180 години олшанските българи са живели откъснато както от останалите български говори в СССР, така и от общонародния български език. Сравнително малко на брой, те са били свързани икономически, политически, военно, административно и кул-

¹ Доста обширен реферат за тая работа е напечатан в „Краткие сообщения Института славяноведения, кн. 7, 1952, с. 49—58 под заглавие „Говор олшанских болгар“.

турно с лица, говорещи руски или украински език, и днес всички свободно си служат с руски език.

В първата част на работата „Лексическият состав говора ольшанских болгар“ (Статьи и материалы III, с. 3—84) авторката обширно разглежда речниковия състав на говора. Тя постъпва напълно правилно като отделя особено внимание на речника, защото той, покрай фонетиката, има първостепенно значение за характеристиката на всеки говор. В тясна връзка с тая част е и „Словарь говора ольшанских болгар“ (Статьи и материалы V, с. 9—63), в който са поместени около 3.500 думи, домашни и заети.

При разглеждане на лексиката авторката цели:

1. Да допринесе за разрешаване на основния въпрос за диалектната принадлежност на говора.

2. Да допринесе за разрешаване на въпроса за съотношението между българските, руските и украинските елементи и да установи до каква степен говорът е запазил народностната си самобитност.

3. Какъв характер имат, колко са и към кои семантични области се отнасят заетите думи. Бунина напълно правилно смята за български всички думи, които преселниците са донесли със себе си от България, независимо от техния произход, както правилно отнася към руски и украински всички думи, усвоени посредством тия езици, независимо от произхода им. За нас обаче представят интерес и турските думи, защото сочат до каква степен към средата на XVIII век тия думи вече са били навлезли в български език. Също така интересни са и румънските думи, минали пряко или косвено.

Излизайки от значението на основния речников фонд в езика, Бунина се старее да установи не само количествените, но и качествените съотношения между българския, руския и украинския пласт в него. За тая цел тя напълно правилно предварително се спира на въпроса кои думи влизат в основния речников фонд.

В своята работа Бунина разглежда само част от диалектната лексика — съществителните, като при това обръща внимание предимно на думи, означаващи реални предмети, а почти не засяга съществителните имена с отвлечено значение. Това ограничаване на обсега на работата е съществен недостатък, защото не дава вярна представа за запазването на домашните български думи и защото при съществителните — названия на реални предмети —, чуждите влияния обикновено са най-силни.

Авторката е срещнала големи трудности при определяне принадлежността на отделните думи на първо място поради обстоятелството, че лексиката на българските говори все още слабо е проучена, че не само липсват обобщителни трудове и специални изследвания, но не е събран и фактическият материал. На второ място поради близкото родство на български, руски и украински език в много случаи е трудно да се определи към кой език трябва да се огнесе дадена дума.

Целия лексически материал, проверен много внимателно по източница и речници, Бунина разделя на 8 групи:

1. Думи, които се срещат само в български речници и материали.
2. Думи, които се срещат само в украински речници и материали.
3. Думи, които се срещат само в руски речници и материали.

4. Думи, които се срещат в български и в украински речници и материали.

5. Думи, които се срещат в български и в руски речници и материали.

6. Думи, които се срещат в речници и материали и на трите езика.

7. Думи, които се срещат само в руски и в украински речници и материали.

8. Думи, неоткрити по произход.

Авторката отнася думите от първата група към български език, от втората към украински, а от третата към руски. Четвъртата, петата и шестата група думи представят значителни трудности, защото в тях влизат думи, минали от руски в български и украински. Голяма част от тия думи са из областта на държавния, административния, военния и културния живот или пък са названия на предмети от домашния бит, медицината и пр. и не са могли да съществуват в български език през XVIII в. Повечето от тия думи се срещат и в българския литературен език, но в него са заети по-късно — през последната третина на XIX в. и то главно след Освобождението. От петата и шестата група лесно се отделя колхозната терминология и новата обществено-политическа лексика, отразяваща промените в обществения, политическия, стопанския и културния живот на олшанските българи след Великата октомврийска революция. И тая лексика не е домашна, а е заета в по-голямата си част от руски и отчасти от украински език.

Интересно е, че повечето заети думи в олшанския говор са от руски език. Едни от тях като *сафхѝс*, *учѝт*, *хлебѝздаѝчѝ*, *финѝтдел* и др. са минали по устен път, както личи от акането, други като *кулхѝс*, *сил'сѝвет*, *рукувѝству* и др. са минали по писмен път, както личи от случанте с редукция на неудареното *о* в *у*, а трети като *шѝчитѝ* (рус. *счет*) са променени; *'е* са най-малко на брой.

В непосредно съседство с олшанските българи никога не са живели руси. Но в с. Олшанка постоянно е имало руска администрация и в училищата децата са се обучавали на руски език. Сега там има две непълни средни училища и една десетилетка, в които се преподават руски и украински език. Изобщо до Великата октомврийска революция влиянието на руски език е било значително по-слабо, отколкото след това. То е прониквало посредством военната служба, търговските връзки, гурбетчиляка и пр. и слабо е засягало битовата и стопанската лексика. След Октомврийската революция обаче влиянието на руския език се засилва извънредно много.

Лексикалният материал е разгледан тематически в няколко основни дяла: 1) думи, означаващи природни явления, 2) битова лексика, 3) производствена лексика и 4) обществено-политическа лексика. Във всеки дял авторката подробно разглежда отделните пластове думи и установява кои от тях са домашни и кои заети от руски или украински език.

Подробното и интересно изследване на Бунина за лексиката на олшанския говор завършва с изводи, които могат да се сведат до следното:

1. В областта на речника олшанският говор е запазил българския си характер. Българските думи и до сега съставят най-значителния пласт както в речниковия състав, така и в основния речников фонд.

2. В ред области на производствената лексика като названия на селскостопански култури, домашни животни, птици, тъкачество и пр. за изминалите 180 години не са настанали почти никакви промени.

3. Усвояването на чужди думи в областта на производствената лексика не е било свързано само с появата на нови предмети, понятия и отношения. Търговските връзки, държавните доставки, печатът, радиото и други фактори са влияли върху промените в названията на ред важни селскостопански работи, продукти и пр.

4. В лексиката са станали значителни промени, които са засегнали отчасти и основния речников фонд. Големите изменения в бита и живота на олшанските българи от времето на тяхното заселване и особено след Великата октомврийска социалистическа революция са довели до промени в цялата лексика. Значителни промени са станали в битовата лексика заедно с отпадането на старите обичаи и с промените в бита. Още по-големи промени са станали в производствената лексика. В говора след преселването се е появила и нова обществено-политическа лексика, която в миналото напълно е липсвала.

5. Интересен е и изводът на авторката, че промените в речника на олшанския говор са подобни на промените, които през последните 150 години са станали в руските диалекти, но с тая принципна разлика, че руските диалекти са се обогатявали от общонационалния руски език, а олшанският говор от чужди, макар и родствени езици — руски и украински.

6. В говора има значителен брой необходими заемки, които са го обогатили, защото са обозначения на нови предмети, явления и понятия. Такива са например думите *пдист* (vlak), *чернийлу* (мастило), *карандаш* (молив), *самал'от* (самолет), *парах'от*, *радиу*, *картина* (филм), *врач* (лекар), *раб'очи* (работник), *сутка* (денонощие), *савиштаниця* (съвещание), *выступ'авам* (играя на сцена) и пр.

В говора обаче има и значителен брой заемки, които са изместили стари домашни думи, защото са названия на предмети, явления, процеси и др., които са били добре известни на българите още преди преселването им. Такива думи са например *баунд* (блато), *балта* (река), *вилас* (пасбище), *бурнда* (брана), *видм'ет* (мечка), *ос'ол* (магаре), *цап* (козел), *салавей* (славей), *мур'ос* (мраз), *пу'одда* (време), *ящик* (чекмедже), *ран'иши* (по-рано), *уп'ят* (пак), *для* (за), *або* (или), *пиридавам* (предавам), *пузнак'омя са* (запозная се), *пуним'авам* (разбирам), *пустукам* (почукам) и много други.

В говора се срещат значителен брой лексикални дублети, от които едната дума е стара домашна, а другата нова заета. Такива дублети са например *јесин* и *осин'*, *ж'етва* и *жнив'а*, *облак* и *т'уч'а*, *п'окрив* и *кр'иша*, *б'ързу* и *б'истру*, *лошу* и *пл'одху* и пр. В олшанския говор се срещат и две думи за „часовник“ — *час'и* и *час'овник*. Първата от тях е заемка от руски, а втората е минала от българския литературен език, защото се е появила у нас към средата на XIX век, за да замести турската *сахат*.

В говора има значителен брой заети изрази и предложни конструкции, на които авторката не е обърнала внимание. Такива са например у *негу* *им'алу* *три* *сына* (рус. у него было три сына), *за* *ст'олу*

сади́ти (за столом сидите), *са ва̀рним праз пет де́на* (вернемся через пять дней), *вупро́с о вну̀тришни распуря́дук* (вопрос о внутреннем распорядке дня) и др. Повече примери вж. тук на с. 449—450.

7. Много интересен е и изводът, че в говора не са отбелязани случаи на образуване на нови думи от наличния домашен материал. Изключение правят само *машиндо́вка* (вършитба с вършачка — „машина“) и *машини́вам* (вършея с вършачка).

При разглеждане лексиката на олшанския говор могат да се направят и някои други изводи, които имат съществено значение, но на които авторката не е обърнала внимание.

В олшанския говор се срещат значителен брой интересни диалектни думи като *брѣша* (лъжа), *гня́вам са* (сърдя се), *марчи́* (тъмно е), *разблѣчам са* (събличам се), *снѣдам* (закусвам), *сѡсам* (стигам), *утрѣпя* (убия), *та̀ртя* (бягам), *ка̀с* (месо), *па̀ливу* (топливо), *пустѡвник* (свещник), *таралѣшук* (таралеж) и др.

В говора се срещат и думи с променено значение като *плет* (каменна ограда), *ман'дѡся* (готвено с картофи, червени домати и чушки), *тигѡн'* (диканя), *гивѣч* (яма за запазване на храни), *бу̀ца* (юмрук), *штѣни* (дете, бебе) и др. Особен интерес представят случаите с домашни и заети думи, близки или еднакви по значение, при които се наблюдава и диференциация в значението. Така *джурѡпя* означава 'вълнени домашни чорапи', а *чу̀лки* — купени памучни чорапи; *ка̀шта* — селска къща, *дом* — постройка от градски тип; *пот* — дървена настилка за спане, *пол* — дървен под; *па̀т* — селски, черен път, *трахт* — голям път, *бурко̀дка* — шосе и пр.

В края на своята работа, въз основа на съпоставката на лексиката на олшанския говор с всички публикувани до сега български диалектни материали, Бунина идва до извода, че този говор не може да се отнесе напълно към никой от изследваните до сега диалекти в България и в Съветския съюз и че се отличава със значителна самобитност.

Частта от работата на Бунина, посветена на лексиката, се отличава с внимателната си разработка, богатите изводи и разнообразния материал. Общо взето авторката се е справила много добре с трудната си задача и правилно е разграничила отделните пластове думи с оглед на техния произход. Има обаче отделни случаи, при които едни думи неправилно са посочени като домашни български, а други като заети. Например според мен неправилно са посочени за заемки думи като *жа̀рѡ* (III, 23¹), *ѡарман* (26), *унѡчка*, *ча̀мѡр*, *чѐрин* (IV, 20), *кра̀вѡт'* (III, 33) и др., а неправилно за български думи като *ѡка̀щиѡ*, *хмел'*, *рѡшкѡв'ѡ*, (III, 22), *чи́р'ѡдѡ* (56), *куз'ѡл* (56 — на с. 82 авторката сама казва, че тая дума е руска), *кусови́ца* (58), *га̀рѡ* (62), *пу́жѡлна* (63), *ба̀лтѡ* (21), *фунт*, *пут* (мерки за тежест, които никога не са били известни в България), *кѡрѡка*, *курѡан'*, *ра̀ца*, *ра̀цѡѡ* (56, 57 — заемки от румънски) и пр.

В работата на Бунина могат да се посочат и някои други дребни неточности и недоглеждания. Например думите *сна̀гѡ* (24) и *чил'ѡк* (48) не са получили нови значения 'фигура' и 'съпруг, мъж' под влияние на

¹ Римската цифра показва книгата от „Статии и материали“, а арабската страницата.

украински език; с такова значение те се срещат в много български говори. Думата *капак* (32) и в български език има по-широко значение на 'врата', например на печка. *Кърпа* (50, — вид кърпа за глава, със стеснено значение) е обикновена българска дума. Названието *гълъб'а* (54) 'царевница' съвсем не е необичайно за българските говори. Тя е калка от румънски *rogimb* и се среща в Геровия речник. Не е своеобразно и названието *чукен* (55) 'кочан' на царевница. Тя е обикновена дума в много български говори. Същото се отнася и за думите *майка* (56, добитък), *милйна* (55, стебло на тиква, диня и др. растение), *ямка* (среда на слъчогледова пита) и пр.

Според мен български са следните думи, останали неясни по произход за авторката: *вотак* (26) от *отак* (гумно), *прої* (21) от *порой*, *пипирутчици* (47) от *пеперудчици* 'малки пеперуди', *закат* (27), *цадилник* (34), *ремак* (58) и др.

Срещат се и случаи с неправилно обяснени думи. Например съмнително е дали е българска думата *ляндра* (български национален танц), която би могла да се свърже с нем. *Ländler* (немски нац. танц), *умирам ут жър* (V, 37) не е „умираю от жажда“ а от *жега*, както в речника думата *жар* е преведена с „жара“, *фисинтъ* и *фпрулянтъ* по-добре е да се дадат като две отделни думи, защото началното *ф* е предлог и пр.

*

В публикуваната втора част от дисертацията „Звуковой состав и грамматический строй говора ольшанских болгар“ (Статьи и материалы IV, с. 5—123) И. К. Бунина си поставя за задача от една страна да установи особеностите на говора във фонетиката и морфологията, а от друга, да посочи какво влияние върху тях са оказали руският и украинският език за 180 години.

Фонетиката е дадена доста подробно. Според авторката гласната система на говора се състои от 10 гласни (*и, е, е^а, ѝ, а, ѧ, а, о, о^у, у*), но под ударение се срещат само 6 (*и, е, ѧ, а, о, у*). За да установи самостоятелността на тия звукове, тя привежда ред примери от рода на *гуд'а* — *гудй* — *гуде*, *чак'а* — *чек'а* и пр. Аз смятам обаче, че самостоятелният характер на отделните звукове в даден език или говор не се доказва само по пътя на противопоставянето им в аналогични положения, в еднакво звуково обкръжение от типа на *вод'а* — *вид'а*, а преди всичко от самия характер на звуковете, от техните думообразователни и смислоразличителни качества. Затова липсата на примери с противопоставяне в аналогични положения съвсем не е довод за смущение или колебание в каквото изпада авторката в § 4, когато говори за редукцията на *о* в *у*, в § 13 при различаване на звучни и беззвучни съгласни, в § 14 при различаване на твърди и меки съгласни и пр.

И тъй гласните фонемни в говора са само шест (*и, е, ѧ, а, о, у*), като четири от тях (*е, ѧ, а, о*) имат варианти в неударено положение (*е^а, а, ѧ, о^у*). По тая причина в таблицата на гласните на стр. 6 вариантите *е^а, а, ѧ, о^у* трябваше да се дадат поне в скоби, а не да се поставят наравно с фонемите. При това гласната *ѧ*, както се посочва в § 7, много слабо се различава от *а*.

При гласните авторката с право по-подробно се спира на особеното широко отворено *e* (*ä*) и на редуцията. Гласната *ä* е характерна за олшанския говор. Бунина я определя като звук „от среден ред, нисък подем, нелабиализуван“, при който „езикът заема положение по-високо отколкото при *a*“ и който изобщо има „средно артикулационно положение между *a* и *e*, което се отразява и върху слуховото възприемане на тоя звук“ (§ 3). Тия данни за учленителния характер на гласната *a*, макар и доста общи, дават основания да се заключи, че тя прилича на гласната *é* в еркечкия и тетевенския говор.

Редуцията на гласните не засяга тесните гласни *и* и *у* и отчасти широката гласна *a*, която в неударено положение се изговаря „малко по-затворено“, без да настават качествени промени, но въпреки това авторката бележи тоя ѝ вариант с особен знак *ä* (*зiмä, грäдö*). Интересно е, че според авторката такава *ä* се среща и в неударени глаголни окончания за 1 л. ед. ч. и 3 л. мн. ч. сег. време като *күп'ä, күпүв'ät*, в които обаче няма първично *a*, а голяма носовка, т. е. *ä* се явява вариант и на неудареното *ä* (срав. *дiр'ä* и *дир'ä*, с. 8). Това обстоятелство ми дава основание да смятам, че между *ä* и *a* (звук със „средно-задно образувание, средно-долно издигане“, в който се редуцира неудареното *a*) няма почти никаква разлика. От друга страна, както се вижда от многобройните примери, това *'ä* е по-близо до *a*. Например авторката твърди, че във форми като *äрг'ен'ä, уфч'ер'ä* и пр. (с. 46) има флексия *-a*, а при опростената фонетична транскрипция в речника отбелязва това *'ä* с *я* (*брызä, вяздä, грядä, звездä, стянä* и пр.).

При гласните *o* и *e* Бунина установява две степени на редуция — по-силна в *у* и *и* (*нош — нуштä, пеш — пиштä, пiли, зäрну*) и по-слаба в *oу* и *e^u* (*пiлеч, зäрно^u*). Според авторката съществува зависимост между степента на редуцията и характера на гласната в предходната сричка: ако в предходната сричка има гласна *и*, то крайното *e* се редуцира в чисто *и*, а ако е друга гласна — в *e^u*, т. е. слабо се редуцира (*убелими, купiуми — дöдухмеч пучивäмеч* (с. 9). Това тънко и интересно наблюдение още веднъж подчертава, че гласната *e^u* не е самостоятелен звук (фонема), а само позиционен вариант на *e*.

Бунина е установила, че у някои олшанци се срещат случаи с редуция на *e* в *'ä* в думи като *п'äрд, вес'äl, згуд'äник, кäжäl, уд'äницä* и пр. (с. 29—30) и смята, че това става само след мека съгласна. В същност това е широко разпространена редуция не само в тракийските говори, както твърди авторката, но и в много североизточни балкански говори и се среща само край сонорни съгласни, както личи от приведените примери. Такава редуция има и в корена на думата *св'äтiцим'ä* (с. 27), която неправилно е включена между примерите за редуция на неударено *ъ* в *'ä*.

За говора е характерно, че гласната *и* в началото на думата в неударено положение преминава в *й*, т. е. подлага се на силна качествена редуция, ако предходната дума е енклитика, завършваща на гласна (*ни iмäлу, ша iзиде, да iграi* и пр.). При думи със самостоятелно ударение, или, както авторката казва, при „пълноценни морфемни“, такава редуция не става (*т'ä имäлä, тe имäли*). Бунина е пропуснала да отбележи и друго интересно явление — редуцията на неудареното *и*

край гласна (*играј, знај* и пр.), което е присъщо на повечето от източните български говори.

При съгласните авторката установява 53 звука. И тук тя повтаря грешката, направена при гласните, като не различава фонемите (самостоятелни звукове) от варианти. Така, наред с твърдите и меките съгласни, тя дава като самостоятелни звукове и полумеките при всички съгласни, които имат мека и твърда разновидност (*п, б, м, ф, в, т, д, с, з* и пр., *п', б', м', в', т', д', с', з'* и пр. *п̣, б̣, м̣, в̣, т̣, д̣, с̣, з̣* и пр.). Освен това като самостоятелен звук е дадена съгласната *ѣ*, съгласната *ј* е поставена между шумовите съгласни, а *л'* между „зъбните“ *т', д', н'*.

По-характерните особености на съгласната система на говора са:

1. Наличие на фарингална съгласна *γ*.
2. Ограничена употреба на съгласната *х*, която в повечето случаи напълно е изместена от съгласната *γ*. В началото на дума *х* се среща само в *хубаѣф, хитар, хил'адѣ* (с. 10). В средисловието пред беззвучна съгласна се среща по-често, а в краесловието винаги (*б'ахтеи, б'ах*), но в тия случаи тя е само беззвучна разновидност на *γ*. В заети думи обаче *х* се среща във всяко положение (*хърдшиѣ, арихметикѣ*). Според авторката съгласната *γ* се разпространява все повече и повече и вместо съгласната *г* (*γувор'ѣ, γледѣм*, с. 25).

3. Силна йотация на ударено начално *и* (*јима, јискал*) и липса на йотация при неудареното *и* (*истриѣ, имѣл*).

4. Наличие на *ј* само пред ударена гласна (*јесин* но *јисинѣ*).

5. Ограничена употреба на съгласната *ѣ*, която се среща само в членуваните форми за мн. число на едносрични имена от м. род като *вѣлуѣт'ѣ* и пред *о* в началото на думи като *ѣол, ѣоблаѣѣ* и то само у едни лица. У други лица в първия случай има съгласна *ѣ* (*вѣлуѣт'ѣ* от *вѣлуѣт'ѣ*).

Авторката се спира доста подробно на „противопоставянето на съгласните по звучност“ при условия, които са общи за всички български говори, но не разглежда по-специално особеностите на съгласната *в* пред и след звучни и беззвучни съгласни. Тя се спира и на „противопоставянцията по твърдост и мекост“ пред задна гласна и в краесловието и установява, че в говора има 12 двойки съгласни, различаващи се само по качеството твърдост и мекост *п, б, в, м, т, д, н, с, з, р, л, ц*). В говора съгласните *ф, γ, к, г, х* са само твърди, а *ш, ж, дз, дж* само меки. Липсата на меки *к, г, х* и наличието на полумеки *к, г, х* пред предните гласни *е, и* е важна особеност на говора, която го отделя от останалите български диалекти и на нея авторката би трябвало специално да се спре. Също така тя би трябвало специално да се спре и на съгласните *ш, ж, дз(с), дж(ц)*, за които само казва, че се изговарят „винаги меко“. А е необходимо по-точно да се определи характерът на тия съгласни, които в едни български говори и в литературния български език са по-меки например от руските и се определят като средни по мекост, но се отнасят към твърдите съгласни, а в други български говори като югоизточните са меки. На стр. 19, като говори за изговора на думи, заети от руски и украински език, където съгласните *ш* и *ж* са особено твърди, авторката отбелязва българските *ш, ж* като

меки (*ж'ар, фурши* и пр.), а във всички останали случаи не ги отбелязва като меки (срв. с. 17). Между меките съгласни авторката неправилно врежда и $\widehat{дз}$ (*s*), която е звучно съответствие на твърдото *ц*.

Като говори за наличие на меки съгласни пред особеното широко *е* (*ä*) в § 16, авторката като че ли е наклонна да дири причините за тая мекост в характера на самата гласна, което е неправилно. Дали ще има мека или твърда съгласна пред *ä*, не зависи от гласната, а от наличието на мекост в миналото. Затова в едни случаи като *сн'ä, сн'ät, зм'ä*, съгласната е мека, а в други като *п'äстри, м'äш, уд'ä, д'äш* е твърда.

Разглеждайки меките съгласни пред *о, у, ä* и в краесловието, Бунина отбелязва интересния факт, че в тия случаи се срещат колебания не само у разни лица, но и у едно и също лице, напр. *зет* и *зет', сән* и *сән', денä* и *ден'ä* и пр. И тия колебания, както правилно се отбелязва, показват, че носителите на олшанския говор престават да различават съгласните по твърдост и мекост в краесловието и пред гласните *о, у, ä* (с. 15). Авторката обаче не е права като твърди, че неразличаването на меки и твърди съгласни в краесловието е причина и за така наречената вторична мекост в думи като *курк'ән', гър-в'ән', ст'уб'äл'* и пр.

В олшанския говор всички съгласни, без шушкавите *ш, ж, ч, дж* пред предните гласни *е* и *и* са полумеки (*умр'èл'и, вòз'иш, ц'èл'и* и пр.). А пред съгласна се срещат само две меки съгласни *н* и *л* и то в много ограничен брой случаи — само в някои морфологични категории (*с'äмйн'к'ä, с'äмйн'ки, мол'ц'ä, п'ил'ц'ä*, с. 16). При това *л* е само меко пред шушкавите и пред *н'*, а *н* — пред *ч* и *д'* (с. 16—17).

В говора се срещат случаи с асимилация на групата *дн* в *нн*, но тя не е проведена последователно и у едно и също лице се наблюдава неустановен изговор (*п'әнн'ä, с'әнн'ät, г'л'әнн'ä* покрай *п'äдн'ä, с'едн'ät, г'л'äдн'ä*). От последните случаи авторката прави неправилен извод, че съгласните *д* и *н* пред *н* не се различават (§ 23).

Бунина в отделна глава разглежда изговора на заетите думи от руски и украински език. Тя изтъква обстоятелството, че олшанските българи, мнозинството от които владее свободно руски и украински език, при изговор на заети думи пазят до толкова чуждия им звуков гласеж, доколкото той не противоречи на звуковата система на говора, и че руският и украинският език не са оказали в областта на фонетиката никакво съществено влияние. Трябва да се има пред вид обаче, че в звуково отношение руски и украински език не се различават съществено от олшанския говор. По начало заетите думи се подчиняват на говорната звукова система. Така неударените широки гласни *а, е* и *о* се редуцират в *ä, и* и *у* (*с'äмув'är, мур'ос, свик'л'ä*), гласната *ы* се заменя с *и* (*вис'ätк'ä*), твърдите *ш, ж* с меки *ш, ж* и др.

Според авторката чуждото влияние във фонетиката се проявява само в запазване на съгласната *ш'* (*ш'ч'*) вм. *ш* в заети думи и в употребата на съгласната *г* вм. *з* в някои домашни думи. Според мен обаче последица от чуждо влияние е и самата поява на съгласната *г* в звуковия състав на говора.

След като разглежда днешните особености на звуковата система, Бунина дава сведения и за историческия развой на звуковете, за да определи диалектната принадлежност на говора.

Олшанският говор, в сравнение с другите български говори, проявява значително своеобразие във фонетиката. Особено своеобразна е съдбата на гласните. Стб. ъ се изговаря като 'а или е в зависимост от ударението и характера на следващата сричка (*б'ал, б'ели, бр'ак* — *бр'агò*). Редуване а-е се среща само след ж и дж (*жаба* — *жеби, патлиджан* — *патлиджени*). Една от най-характерните особености на говора, която рязко го отделя от всички североизточни говори, в това число и от сливения, е отвореното широко е (я) вм. стб. ж и ъ под ударение (*ба̀дѝ, зѝп, ва̀н, ра̀ш*). По тая си особеност олшанският говор прилича на тетевенския и еркекия.

От всичко казано за звуковите особености на олшанския говор авторката заключава, че в областта на фонетиката той е залазил без съществени промени българската си специфика и че не съвпада с нито един от българските говори както в самата България, така и в Съветския съюз. По повечето си звукови особености той се доближава до балканските говори от сливения тип, но наред с това има черти, които са общи с югоизточните и североизточните мизийски говори.

*

В частта „Морфологичен строеж на говора“ И. К. Бунина не дава цялата морфологична система на олшанския говор, а само съществителни имена, предлози и местоимения, като излиза от съвременната употреба на формите.

При съществителните, които са разгледани всестранно, а на места дори и с излишни подробности, заслужават да бъдат изтъкнати следните случаи:

Авторката твърди, че едносричните имена от м. род образуват множествено число „от особена основа със суфикс -ув'-, който исторически произлиза от старославянската флексия -ове“ (§ 67). По-добре е да си остане окончание -ов'а. При това крайната гласна не е 'а, а 'я, получена от редукция на неударено е.

Едни от заетите едносрични руски думи имат руска, заета форма за множествено число, а не образуват множествено число с флексия -и (*танк-та̀нки, знак-зна̀ки*), както се твърди в § 69. А други са се изравнили с българските едносрични съществителни (*актув'я, ципов'я, планув'я*).

При едносричните съществителни имена не е посочено, как образуват множествено число думи на задноезична (веларна) съгласна като *рак, рог* и пр.

Авторката твърди (§ 70, § 77), че повечето двусрични и всички многосрични български имена образуват множествено число с флексия -а, когато в същност това е 'я вм. неударено е. И тук се получава особена картина, като не се държи сметка за разликата между а и 'я. При тия думи е интересно да се изтъкне, че окончанието 'я се среща и при съществителни, завършващи на задна съгласна к (*муста̀ц'я, кална̀ц'я, ѝзѝц'я*, § 73).

Заетите двусрични думи според авторката образуват множ. число с окончание *-и* (*празници, урџки, зџнџики*). Според мен обаче и в тия случаи няма още морфологично явление — образуване на мн. число с флексия *-и-*, а по-скоро лексикално, т. е. в говора са заети не само формите за ед. число, но и формите за мн. число.

В § 79 формите *прудџкт'а, уждл'а, кулхџз'а* са дадени като заети думи, които образуват мн. число с българска флексия *'а*, но същите тия думи имат и друга, заета множествена форма (*прудџкти, уждли, кулхџзи*), дадена в § 76. Така в говора има дублетни форми за мн. число, неотбелязани от авторката. Такива дублетни форми, също така неотбелязани от авторката, има и в § 78, § 80.

Според Букина думите *штџни, дџти и плџтнџ* (§ 94) имат и особена количествена форма за множествено число, но от приведените примери за думите *дџти* и *плџтнџ* това не личи (*т'а џмџ пџт д'џц'а — мждџу д'џц'а, ф трџ плџтнџ — плџтнџ*). Сигурно има някаква грешка.

Интересна особеност на говора е, че в него са напълно живи звателните форми. За тях обаче е казано много малко в § 96. Според мен добре би било да им се отдели повече място и да се приведат по-голям брой примери, за да проличи широката употреба на тия форми и да се подчертае, че руският език, в който няма звателни форми, не е оказал никакво влияние върху олшанския говор.

При членуването на съществителните имена, което също е дадено доста обширно, но добре, по-особено внимание трябваше да се отдели на форми като *вџлуфт'а, свџтуфт'а*, които се срещат и в някои севернотракийски говори.

Характерна особеност на говора е и липсата на падежни форми. В главата „Остатџци от падежни форми“ по-голям интерес представлява изтъкнатото в § 113, че „в речта на някои олшански българи при ред съществителни имена, завършващи в ед. ч. на съгласна и на гласна, се наблюдава употреба на особена форма“, която се образува с флексия *-а* и се употребява само като пряко допълнение и в предложни конструкции: *немџм брџтџ, за брџтџ си кџзвџџти, на брџтџ му, кџштџтџ на тџтџ си зџл по-ждлџмџџу, са ужџнџх за трџхтурџстџ тџџ џс на буџџлтирџ дџвџм, нџбџвџт му курџмџ, устџџџт на кџринџ трџ стџбџлџц'а* и пр. Авторката е записала малък брой примери от лица на различна възраст. Не џ се е отдало обаче по-точно да установи употребата на тия форми, „но е видно — заключава тя —, че е отживяващо явление, за което свидетелствуват редкостта и малобройността на примерите“ (с. 64). За мен случаите с *брџтџ* са ясни. Те са стара родително-винителна форма. При думите *трџхтурџстџ* и *буџџлтерџ* може да има чуждо влияние, което може да се допусне и при думите *курџма* и *кџрина*.

В олшанския говор не са запазени родително-винителни форми при личните имена и при одушевените съществителни, но се срещат стари дателни форми *бџби* и *мџми* (*Кџт'а нџпџсџ писмџ бџби, дџли мџми си нџрџт'а*) и стара родителна форма *ждџин* (*дџвит ждџин, нурџбџдџтих ... двџ ждџин* и пр.).

При предлозите по-интересни са следните случаи:

В говора има доста заети предлози като *возли* (при), *д'а* (за), *к* (към), *кругом* (около), *о* (за), *пру* (за), *укроми* (освен), *чирис* (през) и пр. При това едни са заети от украински (*у*, *возли*, *вроди*), а други от руски (*кругом*, *чирис* и пр.).

Покрай заетите предлози има и заети значения на предлози, които се срещат както в български, така и в руски и украински, но са с различно значение. Например заемки са предлог *ду* със значение „за“ (*ду учйт'я вѳчки* — очки для глаз); предлог *за* със значения „на“ и „заради“ (*рабути за дивиндисе вирствѳ уд нас* — работает за 90 верст от нас; *ни краштѳ за муѳ!* — не кричи из-за мух!); предлог *на* със значения „за“ (*зех билет на митрѳту* — взял билет на метро, *уйдѳх ф булницѳ на идѳн месѳц* — легла в болница на месѳц); предлог *пу* със значение „поради“ (*ни сам бил пу старѳсти гудѳф* — не был по старости); предлог *пут* със значение „на“ (*нашѳцѳ ѳзѳик путхѳждѳ пуд украински* — наш ѳзык похож на украинский); предлог *прас* със значение „след“ (*са вѳрним наѳзѳат прас пет денѳ* — вернемсе назад через пять дней); предлог *ф* със значение „на“ (*играѳми ф снеѳки* — играем в снежки) и пр. При разглеждане значенията на отделните предлози авторката не е разграничила изобщо старите български значения от новите заети, и това е съществен пропуск в нейната работа, още повече че една от основните ѳ задачи е да установи влиянията, които са указали руският и украинският ѳзик.

При заетите предлози Бунина изтъква, че повечето от тях се употребяват в говора рядко, главно като дублети на български. При това те обикновено се срещат в заети фразеологични съчетания. От заетите предлози по-голямо разпространение са получили само *кругом* и *у*.

Като разглежда предлога *у*, авторката изтъква, че в същност има два предлога омоними — единият български, а другият украински — всеки един от които има свой кръг значения. Между значенията посочени като български, неправилно са включени *у негу имѳлу два сѳнѳ* (у него было два сына), *у нас бѳши кинѳ* (у нас было кино).

В олшанския говор се срещат и по-особени предлози като *вас* (при), *фар* (върху), *удѳду* (отзад), *напрѳд'ѳ* (отпред, пред), *пудѳр'ѳ* (подир; и пр. Доста са разпространени и някои съставни предлози като *ду-у*, *ду-ф*, *у-ф*, *ф-у* и пр., за които не е казано как се изговарят — като една дума или като две.

От прегледа на предлозите в олшанския говор ясно личи значителното влияние, което са оказали руският и украинският ѳзик. Богатият и разнообразен материал показва, че предлозите съвсем не са такава устойчива категория, за каквато обикновено се смятат. Напротив те се указват доста пронѳцаеми и проникването върви в две посоки: в заемане на отделни предлози и в заемане на значения.

Местоименията са разгледани доста подробно. При тях са по-характерни следните случаи:

Употреба на двойни форми при личното местоимение за 2 и 3 л. мн. число *вѳѳ* и *вѳѳѳ*, *теѳѳ* и *тѳѳѳ*.

Широко разпространение на конструкцията *аз ма бул'ѳт зѳбит'ѳ*.

Употреба на кратки местоименни форми в начало на изречение (*ви казвѣм, ни пудзвѣнйѹ, ми измѣриѹ, ма мардзѣ, са гн'авѣм* и пр.) — особеност, която не е подчертана.

Голямо разнообразие от показателни прилагателни местоимения: *тос, тѹзика, тѹзикан*.

Наличие на заети местоимения като *кажсин, кажнѣ* (всеки), *скрис* (навсякъде), *рѣзурѣс* (винаги) и пр.

Към главата за местоименията могат да се направят следните бележки:

В случая *тѣту ти ни та бѣ* (с. 90) *ти* не е им. падеж на личното местоимение, а дателна форма с притежателно значение.

Употребата на двойните форми при местоименията преди всичко е във връзка с логическото ударение (срв. *тоѣ ни рѣказвѣши* и *тоѣ на нас ни рѣказвѣши*, с. 91).

На стр. 119 авторката различава две отрицателни местоименни наречия *ниѣд'ѣ* (нигде) и *ниѣд'ѣ* (никуда), но това е неправилно, защото в български език не се прави разлика между състояние и движение, както личи и от приведените примери.

*

Статията „Заметки по морфологии глагола олъшанского говора“ (Статъи и материали VII, с. 3—17) представя допълнение към разглежданата вече част за граматичния строеж на говора на олъшанските българи, в която, както се изтъкна, Бунина дава само съществителните имена, предлозите и местоименията. За разлика от предишната си работа, тук авторката не се спира подробно на цялата глаголна система и не излага всичките ѝ особености, а разглежда само два въпроса, с които се изчерпва морфологичното своеобразие на глаголните форми в олъшанския говор:

1. Морфологичното разчленение на формите за сегашно време.

2. Отношението между основата за сегашно време и основата за аорист и образуване на имперфект.

По останалите си особености — залози, наклонения, времена, числа и лица — олъшанският говор е напълно еднакъв с българския литературен език и с всички други известни български диалекти, та затова с пълно право авторката не се спира на тях.

В началото на своята статия Бунина доста подробно разглежда общия теоретичен въпрос за глаголната основа в сегашно време. Според нея гласните *е* и *и*, които се срещат във 2 и 3 лице, ед. число и 1 и 2 лице, мн. число при глаголите от I и II спрежение (*ур+ѣ-ш, ур+ѣ, гуд+ѣ-ш, гуд+ѣ*) трябва да се отнесат към сегашната основа като особени суфикси, а не към окончанието, и в подкрепа на схващането си тя привежда ред доводи (с. 6—8). Авторката правилно подчертава съществената разлика между глаголите от III спрежение и глаголите от I и II спрежение. При глаголите от III спрежение гласната *а* (*кара-м, кара-ш* и пр.) не може да бъде отделена от глаголната основа, защото свързана с нея се среща във всички лица. А при глаголите от I и II спрежение гласните *е* и *и* имат по-особена функция, затова едни езиковеди ги отнасят към основата, втори ги смятат за по-особени суфикси, трети — за промеждутъчни, свързващи елементи, а четвърти — за част

от глаголното окончание. Въпросът все още не е окончателно решен, но според мен най-приемливо е първото схващане, според което тия гласни са част от глаголната основа.

Авторката изтъква, че при глаголи с основа на съгласна в сегашно време няма морфологични, а само фонетични разлики между олшанския говор и българския литературен език. В говора окончанието за 1 л. ед. число е *-ă*, а в бълг. лит. език *-ъ*; окончанието за 3 л. мн. число е *-ăт*, а в бълг. лит. език *-ът* (*бирă* — *беръ*, *бирăт* — *берът*). Морфологични разлики има само при глаголи от I спрежение с глаголна основа на гласна от типа *зная*, *играя*, *живея*, *узрея*, *пия*, *чуя*. Тия глаголи в говора образуват всички времена от една основа, т. е. не различават сегашна основа от аористна. В I лице мн. число те имат окончание *-м* (*знайми*, *играйми*, *живейми*, *узрейми*, *пийми*, *чуйми*), а завършващите на коренна гласна *а* в I лице, ед. число имат окончание *-м* (*знам*, *играм*, *живеам*). Форми като *знам*, *играм*, *копам* и пр. се срещат в ред други български диалекти, но, както изтъква Бунина, в позчето случаи диалектолозите се задоволяват да установят наличието им, без да обясняват причините, които са довели до тяхната поява. Само някои се спират на взаимодействието между глаголи от I и III спрежение в 1 л. ед. число и мн. число и обясняват формите *знам*, *играм* като последица от сливане на гласната *а* със следващата гласна от окончанието, след изпадане на съгласната *й* (*знайа* > *знаа* > *зна* > *знам*), а после формата за мн. число *знаем* става *знаеме*, за да се различат от формата за ед. число. Не навсякъде обаче появата на окончанията *-м*, *-ме* е свързана с тоя процес.

Според Бунина причините за появата на окончанията *-м*, *-ми* при глаголи от I и II спрежение в олшанския говор са други. Тая поява е „само външен израз на дълбокия процес на заличаване фонематичната разлика между основата за сегашно време и основата за аорист“ (с. 12). Поттик за това е послужил чисто фонетичен фактор — съкращаване на тематичната гласна в основата за сег. време *-и* (*-е*), понеже подобни съкращавания, свързани с бързия темп на речта, се срещат и при други, неглаголни форми в олшанския говор. Съкращаването на тематичната гласна е довело до уеднаквяване на сегашната основа с аористната. А съвпадежът на основите е послужил като почва за образуване на форми по аналогия на III спрежение, което се характеризира с неразличаване на основи за сегашно време и аорист. Така, излизайки от цялостната глаголна система, авторката се опитва да обясни особеностите на някои глаголи от I спрежение в олшанския говор. Според мен появата на окончанието *-ми* в 1 лице мн. число, сег. време при глаголи като *крія*, *чуя* и пр. може да се обясни и само с фонетични причини — със съкращаване на гласната *е* пряко *и* в *й*, което създава мъчнопроизносимо съчетание *крійм*, *чуйм*.

Своеобразна особеност на олшанския говор са формите за имперфект, които се образуват от аористната основа, а не от особена основа, както е в бълг. литературен език и в останалите български диалекти. И понеже имперфект и аорист имат различни окончания само за 2 и 3 лице ед. число, то в говора има особени, отделни форми само за тия две лица — имперфект: *урăши*, *гудйши*, *караши*, *пйши*; аорист: *урă*, *гудй*, *кара*, *пи*. Останалите форми са еднакви за двете времена:

ура̀х, ура̀ми, ура̀ти, ура̀а и пр. Тия имперфектни форми в говора са сравнително нови, защото в речта на някои стари лица се срещат форми като *пи́ја̀ми, пу́ја̀ми, пла̀шта̀ми, пла̀чу̀ми*.

Авторката обяснява появата на новите форми за имперфект доста сложно и според мен недостатъчно убедително. Отначало те се появили при глаголи като *жув'а̀х*, после се разпространили по аналогия при глаголи с друга коренна гласна като *пих* и най-сетне по този образец започнали да образуват имперфект всички други глаголи.

В говора се среща и особена глаголна форма *ска̀ча̀а* (с. 12), която авторката смята за по-стара от *ска̀чам*, но не се спира на нея.

Разглежданата статия на Бунина по своята методологична разработка доста се отличава от повечето статии, поместени в „Статии и материали по българской диалектологии СССР“. В нея авторката се спира само на характерното, на особеното в глаголната система на оланския говор, като го разглежда на широка теоретична основа. Затова тая статия надхвърля рамките на диалектологията и има важно значение за осветляване на особености в морфологията на българския глагол. Теоретичните въпроси, които Бунина разглежда, на първо място въпроса за глаголната основа в сегашно време при глаголите от I и II спрежение в български език, все още са дискусийни, но това ни най-малко не намалява значението на усилията на авторката да допринесе за разрешаване на тая трудна и важна проблема.

2.

Съветските българоведи до сега са публикували и няколко помалки, но интересни и ценни описания на говори като „Говор села Твардицы Молдавской ССР“ от Н. Котова, „О некоторых особенностях говора села Кирютня, Конгазского района Молдавской ССР“ от Л. С. Плотникова, „Заметки о языке болгарского села Кирсова Комратского района МССР“ от Э. И. Полтораднева, за суворовския говор от С. Б. Бернштейн, В. К. Журавлев, М. Г. Сенкевич и др., „Отчет о диалектологической поездке в болгарское село Терновку Николаевской области“ от Э. И. Зеленина и „О языке города Болграда“ от С. Б. Бернштейн.

*

В статията на Н. Котова „Говор села Твардицы Молдавской ССР, К истории сливенского говора“ (Статии и материали I, с. 270—308) се разглежда говорът на с. Твардица, основано през 1830 г. от преселници от с. Твърдица, Сливенско. Днес то брои 5110 жители българи. В селото няма преселници от други села и всички пазят добре своя български говор.

Във фонетиката на говора заслужава да бъде изтъкнато следното:

Гласната *a* в неударено положение в първа предударена сричка и в крайна сричка се редуцира в *ä*, а във всички други положения в *a*. Това е едно тъкво наблюдение, каквото до сега няма в българската диалектология.

Според авторката неударено *a* след мека съгласна звучи като *ä*, и то обикновено в думи, в които под ударение има редуване *a - e* (*снйгъ — сн'ак, снйжйн; бйлдсвйм — б'йля, бйлиа*). Същият звук

се среща и пред мека съгласна (*слѣпѣцѣ, нѣмѣцѣ, утмѣнѣ са*). Както личи от примерите, гласната *ѣ* се явява вм. неударено стб. *ѣ*. При това авторката изтъква, че тя не е фонема, а само вариант на *а* и *е* в неударено положение.

В началото или в края на думата, по-често край *о, у*, се среща съгласна *ѣ* вместо съгласната *в*, която е крайно неустойчива в говора.

За говора е характерна и взаимната замяна на съгласните *в* и *й* при определени условия: пред задна гласна *в* минава в *й* (*пѣрѣдѣ*), а след *у* съгласната *й* минава във *в* пряко *ѣ* (*стувѣ, дувѣт* и пр.).

Авторката е установила в говора и особен звук *ф^x*, който по своите характерни особености е между *ф* и *х*. Като говори за неговото учленение, тя изтъква, че е подобен на *ф*, но теснината между устните била по-голяма. Нищо не казва обаче за положението на езика. От доста общото описание на тоя звук може да се заключи, че е билабиално *ф*. В подкрепа на това предположение е и наличието на билабиално *в* в говора, т. е. на звучно съответствие на *ф^x*. Авторката свързва наличието на *ф^x* с жив фонетичен процес на изместване на *ф* от *х* и междинният стадий е *ф^x* (с. 277). Интересно е, че във всички положения са възможни и трите звука *ф, ф^x и х*, но у младежите процесът *ф > х* е по-активен отколкото у старите.

В морфологията на говора по-голям интерес представят следните случаи:

При някои думи на *-ѣа* окончанието се е стегнало в *'а* (*пѣрустѣ, пѣрѣлѣ* и пр.). Авторката обаче неправилно твърди, че стягането понякога се използва като смислоразличителен елемент: *пѣрѣлѣа* (шапка) — *пѣрѣлѣа* (ниска кръгла маса, софра). Случаят е друг. *Пѣрѣлѣа*, от по-старо *пѣрѣлѣа*, е домашна дума, а *пѣрѣлѣа* (шапка) е заемка от румънски (*pălărie*).

Думите *кишѣ, рѣндѣ* и пр. според авторката са преминали от среден род в женски род. Въпрос е обаче дали тук има промяна в рода или подвеждане към женски род на съществителни, завършващи на гласна *а*, защото това са все чужди думи, в преобладаващото си мнозинство турски. Подобно явление се среща и в смолянския говор.

Като говори за формите *бѣбини, лѣлини, чѣчини* Котова твърди, че „от собствени имена и думи, означаващи родство, множест. число се образува с помощта на флексия *-ѣни*“ (с. 286). Тук обаче няма обикновена множествена форма, каквато думите *бѣба, лѣлѣа, чѣна* и пр. имат (*бѣби, лѣли, чѣни*), а особена форма със значение „семеяството, къщата, дома на лицето“. Съмнително е също така и твърдението на авторката, че форми като *мѣмини, бѣбини* се употребяват и като вежливи названия на едно лице (с. 286).

Формата *жѣнѣурѣа* (с. 286) не е образувана само с флексия *-а*, а с *-урѣа*.

Формите на личните местоимения за дателен падеж мн. число *нам, вам* според наблюденията на авторката са получили ново значение — с тях се предавала по-голяма определеност: *нас вѣкахѣ нѣ свѣтбѣ* (всички нас, без да се определя по-точно кои лица) и *нам вѣкахѣ нѣ свѣтбѣ* (определени лица). От останалите примери на стр. 291 обаче ясно се вижда, че формите *нам, вам* са изместили формите *нас, вас*, т. е. в говора се е извършило изравняване на дателен и винителен падеж

при местоименните форми, като е надделяла дателната форма (*т'а плачи за нам, т'а за вам ни хуртуд*). Подобно явление се среща и в банатския говор.

Към работата на Котова могат да се направят и някои дребни забележки:

млакнй не е повелит. форма от *мълч*, а от *млъкна* (с. 302).

В израза *туй бѣши ну хърман* (с. 304) предлогът *по* не означава място, а време. Това личи много ясно от текста на стр. 308.

Като разглежда перфекта (с. 299—300), авторката в известни случаи не различава извително и пренказано наклонение, та затова неправилно обяснява употребата на това време в изрази като *Ний тугас малк'и билѐ. И те ни казахъ жинитѐ, чи духад'ал притсидатилѐ. Дир'али ма дир'али, ни моѐт да ма намѐр'ат* и пр.

3.

Статията на Л. С. Плотникова „О некоторых особенностях говора села Кирютня Конгазского района Молдавской ССР“ (Статьи и материалы I, с. 260—269) е посветена на говора на с. Кирютня, основано през 1829—1830 г. от българи, преселници от с. Кортен, Новозагорско. Местното население нарича селото си Кортен, но по неизвестни причини официалното му название е Кирютня. Двес то има 2640 жители — българи.

Говорът на селото е добре запазен и се отнася към сливенския тип. Във фонетиката по-характерни за него са редуцията на *e*, съгласната *у* и прехода на *в* в *ў*, на които авторката по-подробно се спира.

Гласната *e* има различна редуция — *и*, *и^е*, *е^а* и *'а* в зависимост от мястото ѝ спрямо ударението (*жинѐ, систра, п'ард*).

Съгласната *у* вм. *х* се среща главно в средисловието (*снаўд, муўд, уўд, б'аўд, ймѐўд*) и то у лица от всички възрасти. Авторката смята съгласната *у* вм. *х* в средисловието за „много стара, органическа и устойчива черта в този говор“ (с. 265), но не е права. Явлението е ново и се среща в много български говори в Съветския съюз.

Интересни форми в говора са *мумичѐхтѐ, кѐчѐхтѐ*, в които пред беззвучната съгласна *т* съгласната *х* се изговаря „много слабо във вид на леко придихание“. Според авторката това *х* не се явява заместник на друг звук, а е последица от „някакви други фонетични причини“ (с. 266).

Съгласната *в* пред *о* и пред съгласна минава в *ў*. Изобщо при съгласната *в* се срещат явления, които са типични и за говора на с. Твърдица, като изпадане на *в*, преход на *в* в *ј* и на *ј* във *в* и пр.

В морфологията на говора са характерни окончанието *-а* при съществителните имена от женски род (*кусѐ, глѐвѐ, удѐ, тривѐ*) и при глаголите в I л. ед. ч., сег. време (*митѐ, придѐ, плитѐ, нисѐ*) и окончанието *-ет* за 3 л. мн. ч., сег. време при някои глаголи (*стувѐт, върѐт, нѐрдѐт, булѐт, кусѐт*).

В края на работата си Плотникова посочва и някои лексикални особености на говора, които според нея са свидетелство за сливенския му произход.

Като установява, че в говора има две думи със значение 'печка' — *пеш* и *к'умбѐт'*, тя допуска, че *к'умбѐт'* е по-старо название, а

пеш по-ново или пък че и двете са еднакво стари и предполага, че „вероятно по-рано са служели за означаване на две разни печки: *пеш* за приготвяне на храна и *к'умбѣт'* за отопление на стаи (с. 268). Думата *к'умбѣт'* е много по-нова от *пеш* и е заета от турски със значение 'печка, предимно за отопление на стаи'. Тя се среща в много български говори под форма *к'умбѣ*.

Към работата на Плотникова могат да се направят и някои дребни забележки като например, че в *ѧресвѧм* (с. 265) няма изпаднало начално *х*, че *лесну* (дясно) не може да бъде „косвен и единствен намек за съществуващо може би някога силно смекчение на зъбните пред ѧ“ (с. 265) и пр.

4.

Статията на Э. И. Полтораднева „Заметки о языке болгарского села Кирсова Комратского района МССР“ (Статьи и материалы III с. 85—109) разглежда говора на с. Кирсово, основано непосредно след Букурещкия мир 1812 г. от преселници от с. Жеравна, Котелско. Днес в селото живеят около 2000 българи и известен брой гагаузи. Описанието на Полтораднева, въпреки че е означено като „бележки“, дава сравнително пълна представа за характерните особености на говора.

От гласните само *ѧ* се отличава с по-голямата си затвореност и, според авторката, е „силно напрегнато ѧ“, което Л. Милетич е установил за шуменския говор. В неударено положение широките гласни се редуцират, като *о* и *е* имат различна редукция в зависимост от положение им спрямо ударената сричка. Непосредно пред или след ударение те преминават в чисти *у*, *и*, а в останалите случаи в полуредуцирани гласни *о^у*, *е^и*.

За съгласната система са характерни фарингалното *у* и консонантното *у*. Съгласната *у* се среща вм. *х* във всяко положение (*ууѧ*, *дрѧуи*, *уранѧ*, *б'ѧуи*) и представя звучна нейна разновидност. В известни случаи тя се среща и вместо *ѧ* (*уѧрми*, *суурѧ*, *картѧуи*). От последните примери се вижда, че и в тоя говор се провежда, макар и частично, замяната на *ѧ* с *у* пряко *х*. Консонантното *ѧ* се среща вм. *в* пред задните закръглени гласни *о*, *у* (*ѧѧл*, *ѧѧсак*) и вм. *и* пред *у* (*голѧм'уѧ* от *голѧмиу*).

При съществителните имена от мъж. род. означаващи лица, добре се пази родително-винителната форма на *-а* (*Исѧѧрлиѧа Нико^улаѧа ут служѧата*).

Характерна особеност на говора при прилагателните е употребата на особени членувани форми за мъжки род на *-уѧ* (*гулѧм'уѧ*, *мѧл-к'уѧ*). Те се срещат и в говора на с. Твърдица и произлизат от членуваната форма на *-у* (*голѧмиу* > *голѧм'уу* > *голѧм'уѧ* > *голѧм'ув* > *голѧм'уѧ*).

Към работата на Полтораднева могат да се направят и някои забележки. Например *је^илѧ* — *је^илѧте^и* (§ 64) не са повелителни форми от *ида*, а се свързват с *дойѧа* (срв. *је^илѧ да иде^им!*). В *тр'ѧба* (§ 13) няма изпускане на *в*; във *ѧѧргам* няма замяна на група *хѧ* с *ѧ* (срв. стб. *ѧѧргѧ* (§ 15); в *рѧци* (§ 22) няма окончание *и*, а редуцирано *е* от ѧ; *наплѧнне^и* не е стар местен падеж (§ 26); минало действително причастие не се образува от основата на сегашно време (§ 57) и пр. В

работата не са обяснени и ред особени думи като *хутул'*, *кухар'*, *укрипал'ка*, *увиел'ка* (§ 16), *мингийши* (§ 35), *сакаминци* (§ 47) и др.

5.

Колективната статия на С. Б. Бернштейн, В. К. Журавлев, М. Г. Сенкевич, Н. И. Толстой и Е. В. Чешко „Отчет о диалектологической экспедиции в болгарское село Суворово летом 1951 года“ (Статьи и материалы III, с. 110—149) дава сведения за говора на с. Суворово (преди Шикирли Китай) в Исмаилската област на УССР. В същност тя представя първична обработка на събрания богат диалектен материал за подробно и всестранно проучване на суворовския говор. Резултат от това проучване са и статиите на Бунина, Чешко и Мухина, които ще бъдат разгледани по-късно.

В областта на фонетиката суворовският говор има следните особености.

От седемте гласни *a*, *ä*, *a*, *e*, *и*, *o*, *y* по-специален интерес представят *ä* и *a*. Гласната *ä* (отворено широко *e*) се среща като заместник на стб. *ъ* под ударение независимо от характера на следващата сричка (*гул^äм*, *мл^äку*, *нид^äл'а*, *вр^äми*) и на стб. *я* след меки съгласни (*уж^äрим*, *ч^äс*, *др^äв^ä*, *луз^ä*), но не и след *j* (*ид^äени*, стр. 116). Изключение прави и думата *чай* (с. 115), която е заета от руски. Гласната *a* има по-ниско образуване от еровата гласна в българския литературен език (*маш*, *р^äк^ä*, *сан*, *в^äлна*, с. 111—112); на стр. 130 обаче е дадена и гласна *ъ* в думата *п^ървио*, без да е посочена при прегледа на гласните в говора.

Особеност на говора е полуредукцията на неударените широки гласни и то на *a* в *ä*, на *ä* в *e^u*, *и*, на *a* в *ä* и на *e* в *e^u*.

При съгласните по-особен интерес представя ограничената мекост. Според авторите съгласните пред гласните *e* и *и* не се смекчават (с. 113), но не се казва отнася ли се това твърдение и до съгласните *к*, *г*, *х*. В края на думите изобщо няма меки съгласни с изключение на отделни думи като *пат'*, *м^äм^äл'*, *ц^äркул'* и пр.

В кратките бележки за морфологията по-интересни са следните случаи:

Наличие на събирателни форми за мн. число *же^uнур^ä*, *ирге^uн^ä*, *м^äжур^ä* и др. (с. 117) без отсянка на пренебрежителност.

Членна форма за мъжки род, ед. число *-o* (*бриг^o*, *син^o*, *в^oлу*, *пат'у*), но в няколко думи и *-a* (*кр^äк^ä*).

При личното местоимение в 3 лице, ед. число, женски род, вин. падеж има две форми: *a* (употребявана само от старците) и *я* (употребявана от младото и средното поколение).

При глагола се говори доста подробно за класификацията по спрежения и се посочва употребата на отделните глаголни времена. От тях по-особени са само формите за бъдеще в миналото (с. 145—146).

И в тая статия има някои дребни грешки и недоглеждания. Така например, както вече се посочи, формите *ка^äк^äини*, *л^äл^äини*, *ч^äин^äк^äини* и пр. не са обикновени форми за множествено число (с. 118), на едни места да се определят като частица (*ит^äйши да л^äг^äн^ä*, с. 145), а на други съюз (с. 146, 147) и пр.

В статията на Бунина, Чешко и Мухина, в които се разглеждат употребата на миналите времена и на предлозите в суворовския говор, се откриват ред фонетични и морфологични особености, които не са споменати в тая статия, но които сигурно ще бъдат изтъкнати при цялостното описание на говора.

6.

В „Отчет о диалектологической поездке в болгарское село Терновку Николаевской области в июне 1954 г.“ (Статии и материали VII, с. 115—131) Э. И. Зеленина дава кратки предварителни сведения за фонетичните и морфологични особености на говора на с. Терновка в Николаевската област. Село Терновка е едно от най-старите български селища в Съветския съюз, основано през 1802 г. от преселници от Одринско (Одрински вилает). 90% от жителите му са българи. Още от началото на заселването си те живеят в среда от руси и украинци, но чуждоезичното обкръжение не се отразило върху фонетичните и морфологични особености на родния им говор, който пазят добре.

Говорът на с. Терновка представя голям интерес, защото е част от югоизточните тракийски говори, които днес са в пределите на Турция и за които няма почти никакви сведения.

Във фонетиката говорът има следните особености.

Гласната система се състои от 7 фонем (*e, u, ä, o, a, a, y*), които се срещат само под ударение. От тях характерни за говора са широкото отворено *e* (*ä*) и откритото *ä* (*a*). Широкото *e* се явява в м. стб. *ъ* и *я* във всяко положение (*л'яп, с'яноу, тур'ят'и, шяпка, жяба чяша, зимя*). Гласната *a* в сравнение с еровата гласна *ä* в българския литературен език е „по-откритата и по-малко напрегната“ (с. 117) и се приближава до *a* (*зап, пат, бракам, ванка*). В някои случаи тя звучи и като чисто *a*, та се срещат дублетни форми като *раци* и *раци, фяр'ли* и *фяр'ли* и пр. Тая гласна представя голям интерес, защото може да се разглежда като междинен етап от прехода на *ä* в *a*, който е широко разпространен в западните *a*-говори.

Според авторката в окончанието за 3 лице, мн. число, сег. време се среща гласна *ä* (*сидят, булят, вравят*), но тя не се спира на нея и не посочва дали я смята за фонема или за вариант на *a*.

Гласните *a* и *a* слабо се редуцират и „съкращават“ в *ä* (*прак — пряго, падям — падня, маш — мажю, рая — рачичката*). Гласната *ä* слабо се редуцира в *e* (*мастоу — ме'стоту, рая — речката*). По-силно се редуцират гласните *o* и *e*, които непосредно пред или след ударената сричка се изговарят като чисти *u* и *i* (*оку — учити, четя — чите*), а в друго положение — като *ou* и *eu*, т. е. като полуредуцирани *o* и *e* (*нос — ноусув'ети, в'ечар — в'е'чаро*).

Еровата гласна край *p* и *l* между съгласни винаги е след тях и никога не се редуцира (*брас, бразям, трасим, блая, длаг'и, врав'и, длагоч*).

В говора авторката установява три вида съгласни — твърди, меки и полумеки, но не се спира на въпроса за фонологичната им стойност, т. е. не говори нищо в кои случаи те са фонемни и в кои варианти.

Съгласните *л, в*, като *к, г*, пред предните гласни *e, ä* и *и* винаги са само меки (*л'ел'а бъл'и, дв'я, в'икам*).

Според Зеленина съгласните *ш, ж, ч, дж* „в говора, както и изобщо в българския литературен език, са меки“ (с. 119). За характеристиката на тия съгласни обаче това не е достатъчно. Както вече се изтъкна, българските съгласни *ш, ж* в сравнение с руските, са значително по-меки, но ние ги смятаме за твърди, защото в някои български говори, особено в югоизточните тракийски, се срещат истински меки *ш', ж'*.

В говора се срещат звучни африкати *дз* и *дж*, които изобщо са чужди на югоизточните тракийски говори.

Съгласната *х* в говора има ограничена употреба и е на път да изчезне. Сега тя се пази само в края на думата, а в началото и средата на думата изчезва, като понякога минава в *й* или *в* (*сух, глух, ѝдѣх, л'ѣп, ѳдиш, муѣ, дрѣи, бѣѣ, с'уѣ*).

По фонетичните си особености говорът на с. Терновка съществено се отличава от тракийските говори и е въпрос дали това е първичен, стар тракийски говор или е говор на преселници от западни български краища, независимо от факта, че в края на XVIII век терновци са живели в Одринско.

Особеностите в морфологията са по-малко.

Едносричните съществителни от мъжки род образуват форми за мн. число с окончание *-ув'и* (*дѣждув'и, нѣжув'и*). Това окончание е доста разширено и е обхванало думи като *прас, маш, брат*, при които има по две форми за мн. число: по-нови *прѣстув'и, мѣжув'и, брѣтув'и*, покрай по-стари и по-ограничени по употреба *мажѣ, прѣсти, брѣти*.

Членната форма за м. род, ед. число е *-о (-у)*: *синѳ, мѣжѳ, нѣту, кѳн'у*.

Личното местоимение за 3 лице, ед. число, жен. род, вин. падеж е *нѣзи*. Въпросителното местоимение *кој* няма форми за дателен и винителен падеж (*на кој к'и дѣѣѣм вудѣ?*). Заемото от украински език неопределително местоимение за лица, м. род *ктѳс', ктѳс'ту* измества домашното *нѣкуѣ*. Среща се и заето неопределително местоимение за предмети *шѳс', шѳс'ту*, но то се употребява по-рядко от домашното *нѣшту*.

Глаголното окончание за 1 л. ед. число, сег. време при всички глаголи е *-м* (*ѣас чѣтѣм, пл'ѣтѣм, пѣѣѣм, жувѣѣѣм*). Някои глаголи обаче пазят и по-старото си окончание на гласна, та се срещат дублетни форми като *ѣас шѣѣѣм* и *ѣас шѣѣѣ*, *пѣчѣм* и *пѣчѣ*. Според мен формите на гласна може да се по-нови, като се вземе пред вид обстоятелството, че е възможно говорът да има западен произход.

В минало свършено време се срещат форми за 1 л. ед. число *нѣѣдѣх, дуѣдѣх, край нѣѣдѣх, дуѣдѣх*.

В края на работата си Зеленина дава известни сведения за ударението в отделните морфологични категории. Тя отбелязва, че в много случаи то е отместено към началото на думата и привежда изказването на проф. Б. Цонев за отбелязване на ударението към началото като характерна особеност за южната акцентна група на българския език. Тая особеност обаче, като се свърже с ред други фонетични и морфологични особености, също насочва към западни, македонски говори. Въпросът за връзката на говора със западни македонски говори е много важен и на

него авторката на всяка цена трябва да се спре при пълната разработка на материалите.

Към статията са приложени три много добре записани текста.

От кратките сведения на Зеленина за говора на с. Терновка се вижда, че това е много интересен говор, който има съществено значение за българската диалектология и очакваме скорошното му пълно описание.

7.

Статията на проф. С. Б. Бернштейн „О языке города Болграда“ (Статии и материали I, с. 225—231) представя уводна глава към монографията „Езикът на гр. Болград“.

Както изтъква авторът, езикът на гр. Болград представя интерес в много отношения. Градът е основан през 1821—1823 г. като център на българските селища в Бесарабия от представители на различни говори. На първо място е интересно да се установи какво влияние са си оказали тия говори за изминалите вече 125 години от основаването на града и върху каква говорна основа се е изградил общоградският разговорен език, т. нар. „койне“. На второ място е интересно да се установи какво влияние са оказали руският и румънският език, защото от 1856 до 1878 г. и от 1918 до 1940 г. тая област е била под румънска власт и днес възрастните говорят добре руски, а младежите румънски. На трето място е интересно да се установи какво влияние е оказал българският литературен език, защото в продължение на известно време, от 1856 до 1870 г. българският език е бил официален и през шейсетте години се явява местна интелигенция.

Както установява проф. Бернштейн, българското население в града е от няколко диалектни групи. Най-старо население са „туканците“, преселили се преди 1821 г. Между 1830—1834 г. в града идват сливенци и ямболци, които образуват сливенската и ямболската махала. Покъсно, след 1860 г. от Приазовието се връщат доста българи, които основават кримската махала.

От 30-те години на XIX в. в града постепенно сливенският говор заема господстващо положение, понеже сливенци били най-голямата, най-богатата и най-културната група, която играела ръководна роля. Затова и сливенският говор ляга в основата на общоградския разговорен език.

В гр. Болград проф. Бернштейн установява 4 говора: сливенски, ямболски, тукански (на най-старото местно население) и кримски. От тях, както се каза, най-добре се е запазил сливенският. След него се е запазил ямболският, а най-слабо са се запазили туканският и кримският, т. е. сливенският говор се е наложил и постепенно е изместил останалите говори, но те още не са изчезнали.

В края на статията авторът дава ред фонетични, морфологични и лексикални разлики между сливенския и ямболския говор, а след това дава по-важните особености на четирите говора въз основа на материалите, събрани по специална програма за лингвистичен атлас на българските говори в Съветския съюз.

ПРОУЧВАНИЯ ВЪРХУ ОТДЕЛНИ СТРАНИ НА ГОВОРИ

Особен интерес представят статиите, в които се разглеждат подробно и задълбочено отделни страни на говори. Едни от тях като статията на В. К. Журавлев „Говор села Криничное (Чешма Варуита)“ са посветени на въпроси из морфологията, други, като статията на В. К. Журавлев „Ташбунарский говор“ и статията на И. К. Бунина „Значение и употребление прошедших времен в говоре села Суворова Измаильской области УССР“ разглеждат въпроси из глаголната система, а трети като статията на Е. В. Чешко „Предлози локального и временного значения в болгарском говоре села Суворова“ и статията на Д. С. Мухина „Функции предлога *от* в суворовском говоре“ се занимават с употребата на предлози. Изследвания от тоя род до сега почти няма в българската диалектоложка литература и работите на съветските българоведи насочват към нови, неразработени до сега области в българското езикознание.

1.

Работата на В. К. Журавлев „Говор села Криничное (Чешма Варуита)“ (Статии и материали VII, с. 18—62) не представя от себе си цялостно описание на говорната система, както би могло да се заключи от заглавието, а съдържа само една част — съществително име.

Село Криничное (преди Чешма Варуита) е основано през 1812—1814 г. от преселници от т. н. съртски села в Коларовградско (Шуменско). Жителите на тия села в езиково и етнографско отношение се отличават съществено от околните селища. Л. Милетич ги смята за представители на най-старото население на Дунавската равнина, а говора им — за най-архаичен, най-типичен представител на шуменския диалект. Б. Цонев пък ги смята за преселници от юг и в говора им намира особености, общи с югоизточните и родопските говори. В публикуваната част Журавлев не взема отношение към тия схващания, но сигурно ги засяга в своята работа, която, ако се съди от частта за съществителното, е много обширна и подробна.

След изнесеното от Милетич в „Das Ostbulgarische“ за говора на съртските села у нас не е публикувано никакво друго описание на тоя интересен говор. Сега, след работата на Журавлев, се налага да се направи такова подробно проучване и от наша страна.

Материалът от говора на с. Криничное е събиран на два пъти. През лятото на 1953 г. голяма група студенти българоведи от славянското отделение на Московския държавен университет проучили фонетичните, морфологичните, синтактичните и лексикалните особености на говора, а през 1954 г. в продължение на 4 месеца (август-ноември) авторът разширил, задълбочил и проверил събрания материал. Така въз основа на много богат материал, както личи от напечатаната част за съществителното име, Журавлев е проучил дълбоко и всестранно говора.

Частта за съществителното се състои от 6 глави: Форми за единствено число (с. 19—29), Форми за множествено число (с. 29—47), Членни форми (с. 47—53), Звателна форма (с. 53—54), Остатъци от падежи (с. 54—56) и Бележки за ударението (с. 56—62).

В главата „Форми за единствено число“ авторът много подробно разглежда принадлежността на съществителните към един от трите граматични рода — мъжки, женски и среден. Тук представят по-голям интерес съществителните от женски род на *-е* като *ракѝје, чинѝје, кѝже, круше, дѝлг, сакѝле, гѝркѝне, смукѝне, свѝте* и на *-и* като *буѝи* (боя), *маѝи, дуѝи, пачѝ, кучѝ, чекмеджѝ, тѝпѝци, зимѝ, кисѝ* и пр. (с. 21). На тях обаче авторът не се спира по-подробно, а ги разглежда наред с всички останали съществителни от женски род като *баба, жинѝ, систрѝ, илѝ, курѝ, кос, кал* и пр.

Интересен е и материалът за колебания между мъжки и женски род в думи като *прѝл'ат, прѝс, уб'ѝт, рѝдус', панѝра — панѝр'* и за колебания между среден и женски род в думи като *угнѝшѝти — угнѝшѝта, шѝшѝй — шѝшѝѝ*. Особено добре е представена родовата принадлежност на заетите от руски език думи. Едни от тях запазват рода си (*кѝфта, падуѝшка, нѝмер, буквар', дагавѝр, план, кѝну, кило, начѝл'ству* и пр.), а други се променят частично, приспособявайки се към нормите на диалекта (*акѝция > акѝциѝе, прѝмия > прѝмиѝе, калѝша > калѝше, краѝжа > краѝже, бѝришѝня > бѝришѝне, лѝпшѝѝ > лѝпшѝй, сталѝвая > сталѝва, доверѝе > давѝри, образовѝние > абразавѝни, комбѝйн > комбѝйна, лѝзунг > лѝзунга, корѝ > корѝма* и др.).

В главата „Форми за множествено число“ характерна особеност при съществителните от м. род е разширяването на окончанието *-уви* (*свѝкруви, катѝруви, чѝчуви*) и липса на окончание *-ишѝта*. Авторът подчертава, че в говора има значително колебание при образуване на формите за мн. число, мъжки род, защото е на лице процес на уеднаквяване на окончанията, поради което „системата флексии за мн. число при съществителните имена от мъжки род е по-проста, отколкото в литературния език и в другите диалекти, по-единна, по-последователно действуват в нея основните закономерности“ (с. 35).

При съществителните имена от женски род в мн. число са по-характерни формите с окончание *-е* (*бѝклиѝе, дуѝиѝе, лѝѝѝе, дѝше, вѝжде, дѝшѝтере*), които се срещат още само в западните преходни говори и се смятат за сръбско влияние, и формите с окончание *'а* (*жинѝа — жинѝ'ѝ, вратѝа — вратѝ'ѝ, кулѝа — кулѝ'ѝ*), които нямат значение на събирателни. Тук заслужават да бъдат отбелязани и формите на *-инѝ*, които се образуват от собствени имена и от термини за родство: *Марѝјка — Марѝјкинѝ, кака — какинѝ, Злата — Златинѝ, мама — маминѝ, баѝта — баѝтинѝ*. В говора флексията *-инѝ* придава следните значения:

- а) число на лица повече от едно: *три какинѝ има нашѝта булка* (т. е. три по-стари сестри), *двѝ Златинѝ имаѝ на седѝнкѝтата;*
- б) лицето заедно с неговото окръжение, заедно с други лица, назованието на които в дадения момент няма значение: *маминѝ идѝт;*
- в) семейството на носителя на названието, неговия дом: *б'ѝйми у Пѝшинѝ, пак т'ѝа је н'ѝмаши.*

При съществителните от среден род в множествено число по-характерно е окончанието *-ута* (*ѝгне — ѝгнеута, буреута, гѝрнеута, магареута*).

Много подробно и всестранно са разгледани и думите, които имат форма само за единствено или само за множествено число.

Членната форма за м. род, ед. число в говора е на *-о (-у)*: *гласо, страд, гражду, уоган'у*. Среща се и членна форма на *-ъ (-а)*: *л'аба, с'йна, д'ада*. Според автора последната форма се употребява от местните жители само когато говорят с човек, който слабо знае български език или с българин, представител на друг диалект. В своя среда те никога не употребяват *-ъ* член и го смятат за чужд. Това наблюдение на Журавлев е интересно. То показва, че в известни случаи носителите на даден диалект съзнателно избягват някои диалектни особености, когато говорят с чужд, непознат човек, защото ги смятат за „неправилни“, „груби“ и дори „смешни“. Обикновено това са особености, за които външните лица се подиграват на носителите на говора.

При съществителните имена се срещат и други характерни особености като звателна форма, бройна множествена форма в мъжки род (*чука, зъба, рѣкава, кутеца*) и известни падежни остатъци, между които заслужават да бъдат споменати винителните форми за мъжки род, ед. число (*Ивана, братя, д'ада, чиме, т'ате*), особената родителна форма край *тогу* (*дај тогу казана, сас тогу д'ада, де ј тогу сандала*) и остатъците от творителен падеж (*кракум, листум, уогн'ум*), употребявани с предлог *с* (*з листум си свѣри*).

Работата завършва с „Бележки за мястото на ударението“. В тях авторът изтъква, че в повечето съществителни мястото на ударението при словоизменението остава постоянно (с. 56). Прави впечатление, че докато отначало съветските българоведи разглеждат ударението в отделните морфологични категории при самите категории, в седмата книга от „Статъи и материали по българской диалектологий СССР“ го дават отделно, самостоятелно, но пак в морфологията. Така постъпва не само Журавлев в разглежданата работа, но и Э. И. Зеленина в разгледания вече „Отчет о диалектологической поездке в болгарское село Терновку“. Според мен по-правилно е ударението да се дава при отделните морфологични категории, защото не е самостоятелна особеност.

Разглежданата работа на В. К. Журавлев „Говор села Криничное“ прави впечатление с богатия си материал и с извънредно подробно разглеждане на всички особености на съществителните имена. Авторът не се е задоволил да установи общите закономерности в говора, а се е помъчил да обхване всички случаи и трябва да се признае, че е сполучил.

Особено внимание Журавлев обръща на двойните (дублетните) форми, които са указание за промени, за развитие в морфологичната система и това е много ценна страна на работата му, която има и по-широко теоретическо значение, защото конкретно показва, как се провеждат морфологичните промени.

Към работата на Журавлев могат да се направят и някои забележки от по-общ характер. На първо място прави впечатление, че авторът описва диалекта като нещо напълно отделно, напълно самостоятелно, откъснато от цялостната българска езикова система и затова в работата му не личи кое е общобългарско, по-широко или по-тясно разпространено и в други български диалекти, и кое е тясно диалектно, присъщо само на разглеждания говор. На второ място прави впечатление липсата на историческо осветление на отделните особености. Чисто синхроничното описание, каквото в по-голямата си част е описанието на

Журавлев, има своето значение, но не е много удобно в диалектологията. Най-сетне трябва да се изтъкне, че подробното разглеждане на една само морфологична категория, каквато е съществителното, отделно и откъснато от фонетичните особености и без посочване значението на някои по-особени думи, значително затруднява четенето. Това личи и от забележката на стр. 19, в която авторът препраща читателя към непубликуваната още част за фонетиката. Все пак трябва да се отбележи, че само по една малка част от голям труд, каквото е проучването на Журавлев, не е възможно да се правят изводи изобщо за метода на автора и за качествата на цялата му работа. Тук се спирам на някои особености така както се представят в напечатаната част за съществителното име.

2.

Работата на В. К. Журавлев „Ташбунарский говор“ (Статьи и материалы IV, с. 124—166), въпреки общото си заглавие, съдържа само две глави от цялостно описание — увода и главата, посветена на глагола. Авторът прави опит да разгледа говора в неговото развитие, макар и за неособено дълъг период. За тая цел той изучава сравнително говора на три села: Каменка (Ташбунар), Инзовка и Преслав.

Село Ташбунар (сега Каменка) в Бесарабия е основано през първото десетилетие на XIX в. от изселници, както може да се заключи от езиковите данни, от село, което се е намирало на северозток от Шумен (Коларовград), без да може по-точно да се посочи мястото му. През 1818 г. селото е имало 566 жители, а през 1854 г. — 1198. През 1861 г. от Ташбунар се изселват повечето от жителите и основават селата Инзовка и Преслав в Приазовието. В селото останали само 5 семейства, но на мястото на изселниците дошли преселници от Болград.

Говорът и на трите села — Ташбунар, Инзовка и Преслав — днес добре се нази, но сравнително най-чист е в Инзовка, затова и той е взет за основа на проучванията.

В главата за глагола авторът разглежда цялостно и подробно глаголната система. Отначало се спира доста обширно върху делението на глаголите на спрежения и разреци. Като прилага класификационни принципи, разработени от Л. В. Щерба, Журавлев излиза от глаголната основа — „тая част от конкретния глагол, която преминава през всички форми, оставайки без изменение, и съдържа лексическото значение на глагола, т. е. явява се основа за образуване на всички глаголни форми“ (с. 131), напр. *гледат-ш*, *кув'ят-ш* и пр. При образуване на различните форми към глаголната основа се прибавят съответни окончания (в по-голямата си част съгласни) и то по два начина. Ако глаголната основа завършва на гласна, окончанията се прибавят непосредно, а ако завършва на съгласна — посредством отделни гласни, наречени тематически. Така всички глаголи се делят на две групи — тематически и нетематически. Всяка една от тия групи от своя страна се разпада на спрежения в зависимост от гласната в сегашно време, а спреженията пък на разреци в зависимост от гласната в аористната форма. Освен това се отделя и особена група неправилни глаголи. Предложената от Журавлев класификация на българските глаголи има известни предимства пред прилаганите до сега класификации и заслужава да бъде предмет на специална рецензия.

В своята работа авторът се спира и върху вида на глагола, като изтъква някои характерни негови особености.

Особено подробно и задълбочено е разгледана употребата на глаголните времена. При тях обаче общо взето няма съществени отличия, та затова ще се спра само на някои случаи.

В сегашно време особено внимание заслужават някои глаголи, които се срещат в 5 форми (*л'ул'ејя — л'ул'ея — л'ул'ая — л'ул'а — л'ул'я, знаја — знаа — зна — зна, убуја — убуя — убоо — убо — убо, н'ија — н'ија — н'ија — н'ија — н'е* и пр. Повечето от тия форми са необичайни за българската глаголна система и авторът би трябвало да се спре малко по-обширно на тях, като разкрие причините за тяхната поява. Обяснението им само със звуковия развой ми се вижда неприемливо, защото съвсем необикновени са промените на ударените тесни гласни *и* и *у* в съответните широки *е* и *о*, явление точно обратното на широко разпространената и в тоя говор редукция на гласните *о* и *е* в *у* и *и*.

Бъдеще време се образува с частиците *жа* и *же*. На стр. 145, като разглежда вида на глагола, авторът изтъква, че само при глагола *зав'идѣ* е отбелязано бъдеще време без частица *жа* (*с'игѣ ас ва зав'идѣ*), т. е. сегашно време от свършен глагол със значение на бъдеще време. Според мен обаче това изключение е руска употреба. При отрицателното бъдеще време, образувано с *н'ама*, има форми свързани с *жа* или *да* (*н'амѣ жа бѣд'и тѣј* — у старите, и *н'амѣ да ъмѣ* — у младите (153).

Приведеният на стр. 157 случай при разглеждане на имперфекта *гѣту тој м'ин'и, ас плѣштах* неправилно е обяснен от автора като замаяна на плусквамперфект с имперфект. Също така е неправилна и съпоставката с изреча *гѣту тој м'ин'и, ас б'ах плѣт'ил*, на същата страница, защото това са два различни случая.

При миналите действителни причастия заслужава да се изтъкне фактът, че несвършените причастия се употребяват много рядко и то само от старците. Младешките почти не ги знаят. От тоя факт авторът прави извод (с. 159), че преди 100 години, до преселването, това причастие било широко разпространено. Според мен обаче положението е точно обратното. Малкото случаи с минали несвършени причастия в речта на старите говорят за начални фази на процес, който не е могъл да се развие напълно, защото миналото несвършено причастие е по-ново явление в историята на български език.

При перфекта авторът изтъква, че младешките предпочитат аориста (с. 161) и че много често се изпуска спомагателният глагол. „Младешките почти не употребяват спомагателен глагол в положителни форми“, но старците го изпускат много рядко (с. 161). Това явление според мен в основата си е последица от руско влияние.

В известни случаи авторът не различава ясно изязвително от преизказано наклонение и затова говори например в т. 4 на с. 162, че перфектът означава и „факт на действие в миналото, за който говорещият знае от чужди думи, напр. *брѣтѣ в'икат, чи у нас душл'е гост'и и дун'ел'и армѣган*“. Преизказване има и в т. 1, според която перфектът означава и „факт на действие в миналото, станал със самото говорещо лице“ (с. 161) като *ас сам са руд'ила тука; ас сам р'емавѣ*,

наст'инялā сам, защото в първия случай лицето не помни своето раждане, а във втория има предположение. Подобни случаи има в т. 2 и в т. 3.

В други случаи обаче като в *м'ирнута вр'ем'и ошт'и гату ас са учил...* (т. 1, с. 161) употребата на перфекта трябва да се обясни с руско влияние.

Случаят *н'иј н'и б'ахм'и ф Мăсквā* (т. 5, с. 162) неправилно е сложен при перфекта. Изобщо значението и употребата на перфекта не са дадени добре, защото не са разграничени случаите с изявително наклонение от случаите с преизказано.

Според наблюденията на автора плусквамперфектът в говора се употребява много рядко и се измества от формите на имперфекта и перфекта. При това младежите почти не го употребяват. И тук авторът не разграничава изявително наклонение от преизказано, та твърди, че при плусквамперфекта спомагателният глагол стои в имперфект или в перфект. Но както личи от приведените примери — *н'иј б'ај душл'е* и *н'иј са б'ил'е душл'е* (с. 163), в първия случай има плусквамперфект, а във втория преизказано наклонение. На същата страница подолу наистина авторът бележи, че във втория случай се чувствава отсянка на преизказаност, но по-правилно е да каже, че е на лице, както много ясно личи от приведения пример *н'иј б'ил'е служил'и в'ещик н'ет гуд'ин'и*.

Изобщо авторът трябваше да се спре по-подробно на преизказаното наклонение, за да го отдели от изявителното и ясно да посочи съществува ли категорията преизказаност или не. Тоя факт има и голямо теоретическо значение за установяване хронологията на явлението в български език, защото се разглежда говор, откъснал се от развитието на целокупния български език преди около век и половина.

При миналите страдателни причастия Журавлев изтъква, че те се образуват със суфиксите *-ам* и *-ат*, но се употребяват рядко. При причастие *зāмрѣзнат* той отбелязва, че вместо него по-често се употребява *зāмрѣзнал*, което е действително причастие, без да обяснява причините за това. А те може да се крият във факта, че от непреходния глагол *замръзна* по начало не се образува минало страдателно причастие.

При повелителното наклонение са по-интересни формите *н'ид'еј пл'ит'еш*, *н'ид'еј б'агај* и *нид'еј пл'ети*, *н'ид'еј б'ага*.

При условното наклонение трябва да се изтъкне, че то се образува, както казва авторът, „от действително причастие и частица *б'и*, например *ас б'и јалā, тōј б'и јал, н'иј б'и јел'и*“ (с. 165), а у старците и то в с. Ташбунар могат да се срещнат форми, образувани с помощта на особена форма от спомагателния глагол *сѣм*: *б'их*, *б'и*, *б'ихм'и*, *б'ихт'и*, *б'иха*. От тия форми се е образувала и частицата *би*.

Работата на Журавлев е много интересна и ценна. От нея става напълно ясно, че ташбунарският говор при употребата на времената не се отличава съществено от останалите български говори. Освен това тя дава известни, макар и косвени, сведения изобщо за ташбунарския говор, например че в него „шушкавите съгласни са по-твърди отколкото в литературния български език и че е на лице процес на по-нататъшно за-

твърдяване“ (с. 138) — явление, което се дължи на руско влияние. А от начина, по който са отбелязани съгласните пред предните гласни *е* и *и*, може да се направи извод, че пред тях всички съгласни са само меки, т. е. чисти палатали. В говора се среща редукция на *о* в *у*, на *е* в *и*, на *а* в *я*, на *ъ* в *а* и на *и* в *’ъ*. При отбелязване на редукцията обаче авторът се влияе от книжовната графика и затова в едни случаи бележи неудареното *ъ* с *а*, а в други с *я*, напр. *мол’я*, *бав’я*, *станя*, *мчя*, но *мачих*, *замръзнал*.

3.

Статията на И. К. Бунина „Значение и употребление прошедших времен в говоре села Суворова Измайловской области УССР“ (Статьи и материалы VI, с. 71—135), разглежда, както се изтъква още в самото начало, само тия минали времена, които не са свързани с така нареченото „преизказване“. В нея нагледно е показано до каква степен са запазени миналите времена в суворовския говор, какви промени са станали в тях и какво влияние им е оказал руският език, в който има само едно минало време.

В увода Бунина правилно изтъква, че българските диалектолози до сега не са се занимавали специално с проучване на синтаксиса и затова не са разработени методите за събиране на материали за него. Според нея за синтаксиса са необходими не само цели изречения, но и свързани текстове, придружени с указание за ситуацията, защото понякога изследвачът, за да разбере една форма, е длъжен да се обръща към предходни или следходни изречения или пък към контекста на изказването в цялост. При това за синтаксиса са необходими специални диференцирани наблюдения, затова членовете на групата, която е събирала материали, са наблюдавали отделни страни — едни минали времена от несвършени глаголи, други минали времена от свършени глаголи, трети перфект и преизказано наклонение. Това е дало възможност да бъде събран разнообразен и проверен материал, който е от съществено значение за работи като разглежданата. Изабщо Бунина е взела всички мерки да избегне субективното тълкуване на значението на изучаваните форми. Внимателната методологическа разработка на въпросите, поставени на разглеждане, е характерна за всички нейни работи и изабщо за работите на съветските диалектолози.

Понеже материалът не е еднороден, авторката го разглежда в два дяла. В първия дял е включен материал от лица от всички възрасти, които ясно разграничават по значение отделните минали времена. А във втория — материал от лица, представители на по-младото и средното поколение, у които се среща по-голямо или по-малко смесване на отделните минали времена — явление по-ново в говора. Трябва да се има пред вид обаче, че случанте със смесване са малко — само $\frac{1}{10}$ от целия материал, което показва, че в говора все още се разграничават ясно отделните минали времена.

В говора най-често се среща аорист. Неговата употреба не се отличава съществено от употребата му в българския литературен език.

В говора често се среща и имперфект, който, общо взето, не се отличава със съществени особености. Изключение правят само някои

случаи като *Мѝо баштѝ* и на *Над'а баштѝ* са срѝшнаа ф крачмата и мѝо баштѝ казваши на негувио баштѝ (с. 91), защото при разказ на събитие, станало в присъствието на разказвача, обикновено се употребява аорист, а за събитие, не станало в присъствието на разказвача — преизказано наклонение.

Особено подробно е разгледан перфектът. При него обаче има значителен брой случаи, които биха могли да бъдат обяснени по друг начин. Така например като говори за употребата на перфект, означаващ реално действие от несвършен глагол, авторката дава пример *вид'ѝла* (с. 99), който е свършен глагол и при който не е ясна употребата на перфекта. Според нея примерът ... *вид'ѝла в Каракурт в сил'совѝт и сигѝ помн'а* не означава „минало действие, актуално за момента на изказването“, а известна неопределеност. Не е изключена обаче и възможността в този случай да има руско влияние, т. е. употреба на перфектна форма за израз на минало време.

Повече спорни случаи има при разглеждане употребата на перфект, означаващ предполагаемо действие. В случаи като *часѝ станѝли* (часовникът е спрял, с. 101) има известна неопределеност. Кога е спрял, не е ясно, но няма предполагаемо действие, защото е на лице реалният факт — часовникът не работи. Друг е случаят *тр'ѝа си легнала да спѝ* (с. 101), където наистина има предполагаемо действие.

Голям интерес представят случаите със смесване на глаголни форми за минали времена. Както вече се спомена, „сред жителите на село Суворово има немалко лица (предимно от по-старото поколение), които не смесват формите на миналите времена и последователно провеждат в своята реч установеното разграничаване на формите“ (с. 105). Но в речта на по-млади лица се срещат случаи на функционално неразличаване на отделни времена и авторката си поставя за задача да открие същността на това смесване. Според нея смесването на миналите времена е свързано „със засилване ролята на видовете различия, носител на които е глаголната основа“ (с. 110). Според нея обаче основна причина е руското влияние. Руският език със своето единствено минало време влияе, и първият етап от това влияние е разколебаването, неустойчивостта в употребата на формите, т. е. тяхната „неправилна“ употреба. Това предположение се подкрепя и от твърдението на Бунина, че „правилно е да се говори не за „замяна“, косвено напомняща „изместване“, което съвсем не предава същността на извършващия се процес, а за равнопоставена употреба на форми. За това свидетелствува възможността в една и съща функция да се употребяват не две форми на минали времена, а три“ (с. 110—111), т. е. в езиковото съзнание се оформя едно минало време, което може да се изрази с една и то безразлично коя минала форма. При това, както се подчертава на с. 115, „най-често неправилна употреба на форми се наблюдава у децата, по-рядко у възрастните до 50 години и съвсем рядко у старците“.

Процесът обаче все пак не е много напреднал, та случаите със смесване на минали времена не са много. Например в изрази като *гѝту аз изл'ѝнах ут кашти, тамѝн вал'ѝ даш* (с. 111), *кугѝту сне билѝ млѝди, шкѝла нимѝлу* (с. 112) и др. има замяна на имперфект с аорист. Но в повечето от приведените случаи е съмнително дали има замяна и то „неправилна“ на имперфект с аорист. Според нея съвсем

няма „неправилна“ замяна в случаи като *Ино̀ту муми́чинци на па̀т'у спа̀лу, дру̀гу на по̀лу спй* (с. 111), *То́ј жу̀в'а ф Пукро̀фка и са учи́ тук* (с. 112), *Же́н'а вра̀в'а и са убр̀ака* (с. 112), *т'а жу̀в'ала мло̀гу убуу, пак ас се пла̀ках* (с. 113), *Лани́ ката де́н уди́хми на шко̀лата* (с. 113) и др.

Случаите със замяна на аорист са още по-малко. При това в повечето от приведените примери няма замяна на аорист с перфект. Например в *Онѝо пѐтак вал'а́ даи́ фаф Тру̀ян ... три па̀ти вал'а̀лу, а тук се на̀ма* (с. 117) има преизказано наклонение, а не замяна на аорист с перфект, защото има известна несигурност колко пъти дъжд е валило в Троян. В *Кату́ б'а̀хми пу млади́ ф Сма́йл оди́хми* (с. 117) няма замяна на аорист с имперфект, а правилна употреба на имперфект за означаване на продължително действие. Случаите *То́ј три гуди́ни нас'а̀ши уфце́ти и Мло̀гу вр'а̀ми прика̀рала, плака̀ла* (с. 118) не са ясни.

Интересна е употребата на перфект вместо имперфект в случаи като *Има̀лу ви́ну, са зби́рали на гул'а̀нки* (с. 119). Случаите *Ас сам била́ бо̀лна. Ас сам ли́ж'ала фа̀в бу̀лница́ че́тири де́на* (с. 123) има перфект под руско влияние. Но в *Казват бра́, чи аз има̀ла ма́йка* (с. 123) има правилна употреба, обаче не на перфект, а на преизказано наклонение.

В случаите *Прит нас се куси́ли сас срап, То́ј тринди́си гуди́ни жу̀в'ал саз дру́га жиня́* (с. 124), *Си дуде́х до̀ма. Ма́рта какту́ рива̀ла и та́ј заспа̀ла* (с. 125) няма замяна на плусквамперфект с перфект.

Подобен характер имат и случаите с глаголи от свършен вид. И при тях покрай примерите с неправилна замяна на времена има и примери, неправилно обяснени. Така в разказа, даден на с. 129, в изразите ... *вуда́та ве́чи зали́ва му̀стѝ и са пруби́ му̀стѝ* няма неправилна употреба на аорист вместо плусквамперфект, а в първия случай има сегашно време и то правилно употребено, а във втория случай правилна употреба на аорист за свършено действие, независимо от факта, че става дума за предшествувачи събития. Също така правилна е употребата в *Мина́хми пу пруспе́кт Су̀вѝрова, Це́минт са расту́пил* (с. 129) и в разказа на същата страница *Иди́нио чул'а̀к зел ко̀жа*. Не е правилно твърдението на авторката, че всички действия, извършени преди главното действие, изразено с аорист, трябва да бъдат в плусквамперфект. В случая има преизказване.

Работата на И. К. Бунина за употребата на миналите времена в суворовския говор, въпреки наличието на някои, малко на брой, неправилни и спорни тълкувания, както вече казах, е много ценна и интересна. От нея ясно се вижда, че суворовският говор, въпреки силното руско влияние, добре е запазил своята българска система от минали времена, че в областта на глаголната система чуждото влияние е минимално, но с тенденция към засилване.

4.

В статията на Е. В. Чешко „Предлози локального и временного значения в болгарском говоре села Суворова“ (Статья и материалы VI,

с. 3—43) е разгледано много подробно значението на двата основни вида предлози — местните (локалните) и временните (темпоралните).

В увода авторката правилно отбелязва голямото значение на изучаване на предлозите и изтъква, че при използване на събрания от нея диалектоложки материал трябва да се държи сметка за специфичните условия, в които се е намирал говорът, който в продължение на повече от век и половина се е развивал отделно и откъснато под влияние на ред родствени и неродствени езици. Интересен е фактът, изтъкнат от Чешко, че владеенето на руски език не е оказало никакво влияние върху съдбата на падежните флексии. То е засегнало само речника и почти не е докоснало фонетичния състав и граматичния строеж на говора, което не е напълно вярно.

Като изтъква, че „предлозите са служебни думи, които стоят на границата между граматиката и лексиката“ (с. 5), авторката с тая тяхна особеност си обяснява и „относителната трудност за проникване на чуждоезични елементи в тая област“ (с. 5) — извод, който не отговаря напълно на фактите, защото както у Чешко, така и у другите автори, проучвали българските говори в Съветския съюз, има голям брой примери, които показват значителни влияния в областта на предлозите.

Чешко съвсем правилно, но бегло изтъква, че чуждото влияние при предлозите се проявява в две посоки: а) в заемане на предлози, например *чирис* (през) в суворовския говор, и б) в заемане на значения, например *под* със значение „срещу“ в изрази като *пуд ндвата гудина* (с. 5). Случаите обаче са много повече и заслужават да бъдат разгледани самостоятелно в отделна глава.

Отделните предлози са дадени добре. И въпреки уговорката на авторката, че материалът не е пълен, работата дава ясна представа за значението и функцията на отделните предлози, подкрепени със значителен брой примери.

Тук заслужават да бъдат изтъкнати следните по-характерни случаи:

В говора се срещат голям брой предлози със заети, небългарски значения, например *под* със значение „с“ (*рускио изик са пудхонжда пуд българскио* — руский език близок к болгарскому, с. 10); *в* със значение „при“ (*Вас'ата лас негооту кончи уст'ана фаф партизанити* — Вася с его конем остана в партизанах, с. 27); *на* със значение „срещу“ (*уфч'ару насукал куч'ата на валцити* — овчар натравил собак на волков; *ни' играми улица на улица* — мы играем улица против улицы, с. 29); *до* със значение „около“ (*аз жа д'ода ду пет часа в ваши'о пирир'иф* — я приду около пят часов в ваш перирыв, с. 38) и пр. В някои случаи авторката сама отбелязва наличието на чуждо влияние в значението, напр. у в *ш'оф'еру йска у то'а ш'оф'ер бинзин*, *мо'а маш са учил у не'а* (с. 21), в други допуска такава влияние (*то се св'ири у ин'а пищ'алка* — он играет на дудочке, с. 22), но в повечето случаи не отбелязва това влияние. Така тя не се спира по-подробно дори на някои особени значения, като например на предлога *до* със значение „в“ (*жа гу т'ур'а ду л'улката* — положу его в лющку, *т'урим м'анжа ду собата* — ставим соус в печь, *Л'д'на утиди ду залу* — Леня пошел в зал, с. 16).

В говора има и някои наречия, употребявани като предлози, например *напред* (*утива напред машината* — пошел впереди ма-

щини; *мумичаата врав'ат напрѣт нас* — девушки идут впереди нас, с. 11—12), *нататка (жив'аѣат нататка г'б'лу* — живут по ту сторону лимана, с. 13).

Между по-особените предлози заслужава да се спомене *покръ* (покрай): *минават пукар нас* — проходят мимо нас, с. 17; *ас утидех пукар риката* — я шел вдоль реки; *т'а легнала пукар собата* — она легла вдоль печки, с. 18.

В случаите *пу срѣтнѣшти оди* и *тоѣ утида пу срѣтнѣши* предлогът *пу* няма значение „после“, „след“, а „около“ (с. 39—40), а в случаите *на сирдѣта двѣру*; *стѣлу сидѣ насридѣта каштата*; *на сридѣта мустѣ путанаа кулилѣта* и пр. (с. 24) има правилна употреба на предлог *на* и съществително *сирдѣта*, *сридѣта*, което от своя страна се свързва безпредложно със следващо съществително и трябва да се смята по-скоро, че има руско влияние отколкото преминаване на съчетанието *на сридѣта* в категорията на наречията и предлозите.

5.

В статията си „Функции предлога *от* в суворовском говоре“ (Статъи а материалы VI, с. 44—70) Д. С. Мухина разглежда значенията и употребата на предлога *от*, но не изолирано, а във връзка с всички други предлози, употребявани в същите или в сходни положения. Освен това авторката изтъква, макар и не напълно, и случаите, при които се срещат разлики в употребата на този предлог между суворовския говор и българския литературен език.

Въз основа на богат и разнообразен материал Мухина проследява всички значения на предлога *от* от конкретното пространствено и временно до отвлечените и дава ясна представа за неговата употреба.

По-особен интерес за нас в тая работа представят случаите, при които се употребяват предлози *от* и *на* (с. 57—58). В едни от тях като *аз загубих цаколту ут часѣти*, *дувар ут собата*, *дай ми ут ламбата цаколту* има особена, според мен руска, употреба (срв. я потерял стекло от часов, стена от печки, дай мне от лампы стекло).

Като разглежда употребата на предлога *от* във връзка с някои глаголи, авторката посочва ред случаи, еднакви с българския литературен език, а след това се спира и на някои разлики. Например край глагола *удивлявам се* в суворовския говор се употребяват предлози *с* и *от* (*Нѣѣа сѣчкѣти са удивл'авами с негувио акѣл*; *ти ни са удивл'авѣ ут моѣти слава* (с. 65), а в българския литературен език според авторката се употребявал само предлогът *от*, което не е напълно вярно, защото по-честа е употребата на предлога *на*. Употребата на различни предлози край глагола *удивлявам се* в суворовския говор и в българския литературен език се дължи на самостоен развой, защото и в двата случая има заемане направо от руски език, но в българския литературен език е запазено руското управление (мы все удивляемся его уму, ты не удивляй се моим словам — ние всички се удивляваме на неговия ум; ти не се удивлявай на моите думи), а в суворовския говор се е свързал с други предлози.

Авторката привежда и други случаи на различие между българския литературен език и говора като *ас ништо ни разбирам на брашно, ас разбирам на лако, ас ништо ни разбирам ф тва брашно, т'а ништо ни разбира ф математиката* (с. 65), (рус. я ничего не понимаю в мукѣ, я разбираюсь в луке, я ничего не понимаю в этой мукѣ, она ничего не понимает в математике). И тук има руско влияние, както ясно личи от руския превод.

Между българския литературен език и суворовския говор има разлика и при глагола *интересувам се*, който в литературния език върви с предлог *от* (интересувам се от нещо), а във суворовския говор със *с* (*т'а силну са интирисуваши сас истор'иѣ; ас са интирисувам с български ѝзик*, с. 66). В говора тоя глагол е зает от руски (она сильно интересувалась историей, я интересуюсь болгарским языком), а в бълг. лит. език от френски, и е с предлог *от* (интересувам се от история, от български език).

Като говори за употребата на предлога *от* при сравнителна и превъзходна степен, авторката отбелязва, че такива степени могат да бъдат образувани не само от прилагателни и наречия, но и от глаголи, което не било свойствено на българския литературен език (с. 68). Това твърдение обаче не отговаря на истината, защото в бълг. лит. език могат да имат сравнителна и превъзходна степен не само глаголи, но и съществителни (вж. например у Ив. Хаджов, *Форми за степен у глаголите в българския език*, Училищен преглед XXXV, 1936, с. 489—496; Ас. Марков, *Грамматика и жива реч*, Родна реч XIII, 1939, с. 70—76).

РЕЧНИКОВИ МАТЕРИАЛИ

Освен разгледания вече речник на ошанския говор, до сега са публикувани и три други приноса за лексиката на българските говори в Съветския съюз: „Словарь говора болгарского села Суворово Одесской области УССР от Э. И. Полтораднева-Зеленина, „Словарный состав суворовского говора“ от Э. И. Зеленина и „Словарь говора села Твардицы“ от Т. В. Швецова.

1.

Работата на Э. И. Полтораднева-Зеленина „Словарь говора болгарского села Суворово Одесской области УССР“ (Статьи и материалы V, с. 64—134) до известна степен е допълнение към разгледаните вече няколко статии, засягащи отделни страни на суворовския говор. В нея са дадени около 4000 думи, които обхващат само част от речниковия състав на говора. Прави впечатление, че в речника са включени не само по-особените и по-интересните диалектни думи, но и най-обикновени думи като *брада, вик, вол, врата, глава, живот, клон, книга, лист, сестра, цвят* и др. Освен това са включени и най-обикновени културни думи като *абазур, парк, агитатор, актив, пулиция, партия, учител* и др. Включването на тия думи е оправдано до известна степен, защото се отнася до говор, отделил се повече от 160 години от българската езикова територия и изпитал силно влияние от страна на руски език. Речникът обаче доста е увеличен, и според мен неправилно, защото в него са включени като отделни самостоятелни

единици глаголи от свършен и несвършен вид и то не само основни като *блїжса* — *блїзна*, *дїгам* — *дїгна*, *мрдам* — *мрдна*, *стїгам* — *стїгна*, *свард* — *свардам*, но и производни като *испївам* — *испїа*, *наспївам* — *наспїа*, *раскдзвам* — *раскджа* и др. Освен това са дадени като отделни думи и много действителни и страдателни причастия (*зрїл*, *извден*, *шдупан*, *сат*, *сардїт*) и умалителни (*пїлинци*, *тдлчи*, *шшднци*, *гарнднци*, *ддїнчичи*) и пр. Най-сетне в речника са включени думи от обушарския говор, които не принадлежат към общонародната лексика, напр. *авдтка*, *рдшпил*, *глїнк*, *фали*, *фолнур*, *шндмесер*, *шпїлка* и др.

Публикуваните от Полтораднева-Зеленина материали за речника на с. Суворово представят голям интерес. В общи линии и тук се очертават ония лексикални групи, които изтъкнах при разглеждане речниковите особености на олшанския говор.

Преди всичко прави впечатление големият брой заети думи за означаване на нови предмети, явления, процеси и понятия. Такива са например *грдусник* (термометър), *канвдрт* (плик), *кардндаш* (молив), *ризїна* (гума), *ндсос* (помпа), *пдист* (влак), *паравдс* (локомотив), *пдвдхдт*, *прїдмник* (радиоапарат), *бархдт* (кадифе), *мардджїну* (сладолед), *бргдда*, *бргддїр*, *сдтка* (деноношие), *вуддвам* (гласувам), *вїстудвам* (говоря на събрание), *ндсдсвам* (помпам) и пр. Тия думи в говора са последица от промени в икономическия, обществено-политическия и културния живот и са напълно естествено явление.

Покрай тях се срещат и значителен брой заети думи, с които се означават стари понятия и които изместват съществуващи домашни думи. Такива са например *бурдна* (брана), *гдрут* (град), *дуп* (дъб), *сдтка* (мрежа), *стдруш* (пазач), *вуддк* (изток), *жїрну* (мазно), *плдху* (лошо), *пдзну* (късно), *рдншї* (по-рано), *срдзу* (изведнаж), *закдзвам* (пордждавам), *залуддам* (закдснявам), *зарабдта* (спечеля), *налдда* (въвеждам), *прдса* (моля), *нджїмдам* (оказвам натиск), *катїа са* (пързаям се) и др.

В суворовския говор има и ред интересни диалектни думи като *брдвну* (грета, клон), *булїшка* (болест), *жїрка* (стомах на птица), *зїтка* (тапа, запушалка), *дуддл* (ковашки мех), *бдна са* (къпя се), *балвам* (повръщам) и др.

Новообразуванията в говора са много малко като *тїстумїс* (пекар, хлебар), *учдлки* (очила) и др.

В говора има голям брой турски думи *аддт*, *аїманд*, *акдл*, *лобут*, *пазарлїк*, *калбалдк*, *мгддн*, *байр*, *батдк*, *чїмур*, *двалгд* (вълна), *пїрдд*, *пїшкїр*, *сдп* (дръжка), *намлїїа* (откос), *дармдк* (гребло), *кавдк* (топола), *дїнгїл* (ос), *тарпдн* (вид сдърп) и др.

В говора са станали и някои лексикални промени. Така известен брой думи са променили значението си. Такива са *бїкчїїа* (пазач на лозе), *брїк* (планина), *кддус* (голям леген), *укд* (око; прозоречно стъкло), *урд* (хоро; разходка неделя вечер в центъра на селото — „движение“) и др. В известни случаи има и интересно стесняване на значението, например *баїрдк* (само церк. хоругва), *дїскал* (само церк. клисар), *глдвнїца* (сламена възглавница), *фтїчи* (врабче), *манджса* (вид ядене), а в други разширяване на значението, напр. *кадїна* (жена) и пр.

В работата на Полтораднева-Зеленина има и някои недоглеждания. Така според мен съществен пропуск е, че не се посочва произходът на отделните думи. Освен това значението на някои думи неправилно е стеснено, специализирано, напр. *гурча* (горча — само за краставица), *гъша* (брада на петел), *китук* (корен на лоза), *мъргаф* (черен — за кон), *нагръвам са* (само за динамомашина) и пр. А има и думи, значението на които не е правилно обяснено. Например *май* в *май студено нѐска* е дадено като „ох и холодно сега“, а трябва да бъде „като че ли днес е студено“; *напуштам* не е „приправить (кушанье)“. *Навийа* е дадена като една дума с 3 значения, когато са две отделни думи: *надвийа* (победя) и *навийа* (намотая). *Нибива* е дадено като наречие „нелъзя“, а това са две думи: *ни* (не) и *бива* (може, възможно е). Също и *фракфракалинка* е дадена като една дума.

2.

В специална статия „Словарный состав суворовского говора“ (Статъи и материали VII, с. 63—114) Э. И. Зеленина разглежда произхода на част от речниковия състав на суворовския говор, а именно битовата лексика, която се отличава със сравнително по-голяма устойчивост и в която най-пълно се отразява речниковата специфика на диалекта.

Още в самото начало, подобно на И. К. Бунина, чието проучване върху лексиката на олшанския говор има за образец, авторката напълно правилно изтъква, че българските говори в речниково отношение все още много слабо са проучени и това обстоятелство затруднява изследвачите на диалектната лексика.

Понеже изучава говор на преселници, живели продължително време откъснато от общонародния български език, Зеленина си поставя за задача да установи:

1. До каква степен в говора са се запазили старите, домашни (исконни) думи и какви нови думи са заети.

2. Кои са специфичните лексикални особености на говора и на тракийските говори изобщо, към които той се отнася.

3. Каква е лексикалната връзка на говора с останалите български говори.

4. Какво е съотношението между двойните (дублетните) думи в говора и какво е териториалното разпространение на ред думи с еднакво значение.

5. Как се развиват отделните дялове на речника, когато диалектът е в чуждоезично обкръжение.

Още тук трябва да се изтъкне, че авторката по различен начин се е справила с тия задачи. Най-добре и най-пълно е разрешена първата, относително добре — последната, а останалите са само набелязани поради липса на достатъчно данни за речника на отделните български говори.

Материалите за речника на суворовския говор, с които е разполагала Зеленина, са събирани чрез диалектоложки експедиции на Института за славяноведение при Съветската академия на науките през 1951—1952 год. и чрез лично участие на авторката през април 1952 г. по предварително изработена програма. Били са събрани около 4.500

думи и общото впечатление е, че отделните семантични области са обхванати напълно. При работата обаче се установило, че събраният материал има ред недостатъци:

1. Малко внимание е обръщано на семантиката и синонимиката.
2. Не винаги са отбелязвани всички значения на думите.
3. Не винаги са отделени главните значения от второстепенните.
4. Не са били уточнени значенията на някои дублети.

За своята работа Зеленина е използвала като допълнителен сравнителен материал всичко, което е издадено до сега по българска диалектология и изобщо по лексиката на български език. Нейните източници са:

1. Излезлите до 1954 год. речници на български език като речникът на Н. Геров, речникът на А. Дювернуа и речникът на Ст. Младенов, българско-руските и руско-българските речници на Л. А. Мичатек, С. Б. Бернштейн, С. Чукалов и дори „Етимологическия речник“ и „Речник на чуждите думи в български език“ от Ст. Младенов. Авторката твърди, че по-старите речници на Геров, Дювернуа и Мичатек страдат от един общ недостатък — в тях не са отбелязани диалектните думи. Но трябва да се има пред вид, че речникът на Геров в същност е диалектен речник на български език, защото авторът му не е включил чисто книжовните думи. Недостатък на този речник е, че не е указана областта, в която се среща всяка дума. Освен това трябва да се знае, че тълковният речник на Ст. Младенов включва в себе си по-голямата част от речника на Н. Геров.

2. Всички печатани български диалектоложки материали, в които има речникови приноси. Те обаче страдат от един основен недостатък — съвсем не са пълни и не обхващат равномерно българската езикова област. Авторката правилно е постъпила като е използвала и някои етнографски трудове, на първо място работата на Хр. Вакарелски „Бит на тракийските и малоазийските българи“.

3. Материали от българските говори в Съветския съюз и лексическите карти от „Атласа на българските говори в Съветския съюз“.

Изобщо Зеленина е използвала крайно добросъвестно и задълбочено всички печатни източници. И ако някои изводи, които тя прави, не са достатъчно убедителни, причината лежи в недостатъчния речников материал.

В своята работа, както се спомена, авторката се спира само на битовата лексика в суворовския говор, като при това се ограничава с названията в 5 семантични области: стопански двор, къща, мебели и покъщнина, домашни съдове и прибори, и облекло.

Думите, които се отнасят до стопанския двор и постройките в него, почти изцяло са стари, домашни: *двор, градина, арман, дувър, плет, порта, вратник, пл'авник, ци'ван, дам, дамче, курник, кошина, агел, клаи'нц, ѝасла, ст'алба, рудан* и др.

Голям е броят на старите домашни думи и между названията, свързани с къщата, нейния строеж, строителните материали и пр.: *кашита, аѝат, мак'ас, грида, дир'ек, стрийа, тав'ан, зим'а, дув'ар, врат'а, прак, ра'мка, цик'ло, чурчув'е, соба, тим'ел, бадж'а, кум'ин, култ'ор* и др. Чуждите названия в тая група са названия на нови предмети и понятия, появили се в бита на суворовските

съд', с. 96) и пр. Тясно диалектни, присъщи на говора могат да се смятат промени при думи като *рудан* (капак на кладенец, с. 72), *ајат* (малък коридор, с. 76), *газер* (задна част на къща, с. 76), *столчи* (стол, с. 82), *бурија* (лейка, с. 91), *шушулка* (тръба на лейка и улей на хромел, с. 92), *ромел* (ръчна мелница, с. 91), *кл'уч* (катинар, с. 92) и др. Някои промени в значението на думите са станали под влияние на руски език. Например думата *ламбичка* е добила ново значение 'електрическа крушка' под влияние на руската дума *лампочка* (с. 82, 86).

Авторката обръща внимание и на наличието на ред напълно еднакви по значение домашни думи като *асар* и *рогдоска* (с. 85), *тула* и *лампач*, *тула* и *кирпич* (с. 80—81), *бувалка* (бухалка) и *копан* (с. 95). Тях тя обяснява като последица от смесването на два говора. Интересно е да се изтъкне, че в областта на битовата лексика много малко са дублетните форми, от които едната е домашна дума, а другата заета като *тен'джура* и *каструл'а*, *ноджици* и *ножници* (с. 97—98).

* Зеленина се спира доста подробно на географското разпространение на думи с еднакво значение и се опитва да определи всяка една от тях в коя част от българската езикова територия се среща. Тук обаче тя е допуснала ред грешки, подведена от малкото данни. Например думата *пѐнджур* (с. 78) се среща в ред източни и западни говори, думите *дувар* със значение 'стена на къща' (с. 78—79), *дам* (с. 73) и др. са широко разпространени. Излизайки от източниците авторката твърди (с. 95), че названието *к'уп* се употребява много по-рядко от *дѐлва*, което не е вярно, и пр. Изобщо сведенията за териториалния обсег на ред думи с еднакво значение са доста едностранчиви и условни, но не по вина на Зеленина. Тя е проучила най-добросъвестно цялата литература, но данните в нея са съвсем недостатъчни и несигурни. В някои случаи те са я дори заблудили. Например, излизайки от източниците, тя дава като думи с еднакво значение *клајнци*, *вѐбел*, *геран* и *бунар*, а трябва да се има пред вид, че думата *кладенец* в едни диалекти може да означава 'изкопан в земята дълбок извор', а в други 'поддържан от хората плитък извор с вода за пиене', та затова е възможно в един и същ диалект да се срещат като думи с различно значение *кладенец* и *бунар*, *кладенец* и *геран* и пр. Или думите *ситу* и *струнка* (с. 93) в повечето говори означават разни видове сита: *ситото* е по-едро, а *струнката* е по-дребно и обикновено от коприна. Разлики в значението има още между *к'урк* и *кожух* (с. 108), *синица* и *софра* (с. 84), *к'уп* и *дѐлва* (с. 95), *пешт* и *сѐба* (с. 79) и пр.

Към разглежданата работа на Зеленина могат да се направят и други забележки.

Думата *къшта* със значение 'стая' е широко разпространена в югоизточните говори. Думи като *циклѐ* със значение 'прозорец' (с. 76), *крапка* със значение 'замазка на стена' (с. 77), *платчѐ* със значение 'изтривалка' (с. 83), *казанче* със значение 'съд за вода' (с. 92), *лопѐтка* със значение 'малка лопата за въглища' (с. 92), и др. се срещат с тях си значения в много български говори и от факта, че не са били намерени в източниците съвсем не следва, „да се отнесат напълно към семантичните особености на суворовския говор“ (с. 93).

Между домашните думи неправилно според мен са поставени *бра-вну* (с. 76), *лампач* (с. 80), *канапѐка* (с. 82), *вилка* (с. 88), *мас-л'анка* 88) и пр. *Часовник* (с. 87) не е стара дума, а нова, и сигурно е минала през българския литературен език.

Авторката пише, че ѝ са неясни причините за заемане на думи като *крѝша* (покрив) и *черепѝца* (керемида), понеже тия предмети са били известни отдавна на предците на суворовските българи (с. 80). Трябва да се има пред вид обаче, че заемането на думи не винаги е свързано с появата на нови предмети и нови понятия. Фактите показват, че голяма част от заетите думи при чуждоезично влияние са напълно „излишни“. Това е така, защото за заемането не винаги решават чисто езикови фактори, на първо място нуждата от название на нов предмет и ново понятие, а ред извънезикови фактори като търговски връзки, производствени отношения и пр. и пр.

3.

Публикуваният от Т. В. Швецова речник „Материали для словаря болгарских говоров СССР. Словарь говора села Твардицы“ (Статьи и материалы II, с. 84—98) също е допълнение към описание на говор, а именно към описанието на Н. Котова „Говор села Твардицы Молдавской ССР“, на което вече се спрях. Тоя речник е съставен въз основа на етнографско описание на материалната култура на селото и не обхваща целия словен състав на говора, а само съществителните от битовата и отчасти от производствената лексика и то на стария български пласт. Според авторката цялата съвременна обществено-политическа, научно-културна и производствена лексика е заета от руски език и затова не се спира на нея, но както се видя от речниковите приноси на Бунина и на Полтораднева-Зеленина, това не е съвсем право.

И тоя речник представя голям интерес. Както споменах, според авторката в него е включена само лексиката от стария български пласт, но в същност в него има и думи, заети по-късно след преселването от България. Такива заети думи според мен са *агрѝс*, *банта*, *барашка*, *барѝс*, *баска*, *беч*, *бидян*, *бителце*, *бл'анка*, *брѝнка*, *бук'аниши*, *бум-бак*, *бурка*, *валенки*, *вѝзанка*, *гал'ан*, *гладбля*, *дуб'ало*, *калб'ас*, *кош'олка*, *кусийлка*, *кутл'он*, *лах'ан*, *мал'ай*, *мамалѝга*, *паралѝя*, *порт'ак'ал*, *резѝни*, *станѝк*, *спѝна*, *теплѝца*, *файчка*, *хладѝц* и много други.

В твардишкия говор има известен брой думи, които са променили значението си. Такива са например *тарп'ан* (тур. коса→сърп за трѝст) *чимур* (тур. кал→смес от глина и слама), *темел* (гр. основа→основа, на кладенец), *юз* (мярка за течност), *възглавница* (сламена възглавница) и др. Интересни промени са станали и с думите *суш'ах* (от *ошаф*), *кърмавица* (от кървавица) и др.

В работата има и някои неточности. Според мен неправилно са обяснени думите *аст'ар*, *витриѝн*, *гюзюм*, *стърѝшка*, *чарш'аф*, *ши'на* и др. *Занадрѝклите* не е една дума, а израз (за над роклите), както не е една дума и *скирия* т. е. с *кирия* (под наем). Най-сетне в речника липсват ред съществителни, които се срещат в работата на Котова, без да бъде посочено значението им, например *ламшишт'а* (с. 285), *барѝзи* (с. 295), *кам'ули* (с. 303), *ц'амбал'а* (с. 304) и др.

ОТЧЕТИ ЗА ДИАЛЕКТОЛОЖКИ ПРОУЧВАНИЯ

Между публикациите, посветени на българските говори в Съветския съюз, има и няколко отчета, които осведомяват за организацията на проведените проучвания и за резултатите от тях. В „Отчет о диалектологической поездке в болгарские села Молдавской ССР и Измаильской области УССР летом 1947 года“ (Ученые записки Института славяноведения, т. I, 1949, с. 385—391) проф. С. Б. Бернштейн дава сведения за предварителните проучвания във връзка със съставянето на специална програма за събиране на материали за лингвистичен атлас на българските говори в Съветския съюз. А в „Предварительный отчет о диалектологической экспедиции в болгарские села Молдавской ССР и Измаильской области УССР“ (Ученые записки Института славяноведения, т. I, 1949, с. 395—396) от С. Б. Бернштейн и И. К. Бунина, „Из итогов второй диалектологической экспедиции в болгарские села Измаильской области УССР, проведенной летом 1949 года“ (Статьи и материалы II, 1952, с. 76—83), от Е. В. Чешко и „Отчет о диалектологической экспедиции в болгарские села Запорожской области УССР в августе 1950 года“ (Статьи и материалы II, 1952, с. 99—106) от С. Б. Бернштейн и Е. В. Чешко се дават сведения за диалектоложките експедиции през 1948, 1949 и 1950 год., през които са събрани материали за лингвистичен атлас на българските говори в Съветския съюз.

В тия отчети между другото има ред ценни указания относно методиката на диалектоложките проучвания, например че първичната обработка на материала винаги трябва да се извършва непосредно на самото място, че при дублетните форми трябва да се установи кои от тях са характерни за речта на старите и кои за речта на младите, кои се срещат по-често, срещат ли се в речта на едно и също лице или в речта на различни лица и пр.

III

Както вече се изтъкна, всички публикувани до сега проучвания на българските говори в Съветския съюз представят много голям интерес както с новия си богат и разнообразен фактически материал, така и с методологическата си разработка. Покрай отделните въпроси, на които се спрях при разглеждане на самите работи на съответните места, има и някои по-общи, по-основни въпроси, които ще бъдат разгледани тук.

В повечето работи правилно се изтъква, че българската диалектология все още не е поставена на здрава методологическа основа, че във всички публикувани до сега трудове има ред грешки и недостатъци. Една от грешките, и то основна според повечето автори, е, че българските диалектолози не разглеждат говорите пълно и всестранно като самостоятелни езикови системи, а спират вниманието си главно върху отделни техни страни, които смятат за по-интересни и по-важни. В това твърдение има известна истина, но има и положения, с които не можем да се съгласим.

Напълно правилно е изискването, че във фонетиката трябва ясно да се разграничават съвременни явления от исторически, че на първо място трябва да се даде системно описание на съвременния звуков състав и на звуковата система, а след това да се разгледат и исто-

рическите промени. Необходимо е обаче да се има пред вид, че за правилното установяване на ред диалектни особености, най-вече в близки диалекти, които образуват по-голяма цялост, в много случаи по-съществено значение имат историческите явления, защото близките диалекти обикновено не се различават по звуков състав, а по звукова система, т. е. по употреба на отделните звукове. Например повечето от североизточните балкански говори имат еднакъв звуков състав, състоящ се от 6 гласни в ударено положение и 3 гласни в неударено, но се различават по употребата на тия гласни във връзка с разни условия и тая употреба най-ясно изпъква, като се излезе от една обща, па дори и условно единна система, каквато е старобългарският език.

При разглеждане на граматичния строеж също така трябва ясно да се разграничават съвременни явления от исторически, като на първо място се дават живите характерни особености. Както правилно изтъкват някои съветски автори, повечето от българските диалектолози в миналото механически пренасят старобългарските граматични схеми върху живите говори и по тоя начин не дават ясна представа за съвременната граматична система. Според мен обаче до крайност отиват и съветските българоведи, които описват всеки говор като нещо напълно самостоятелно, като не отделят същественото, типичното за говора от не-същественото, частното говорно от общобългарското, а всички граматични черти разглеждат еднакво. Затова те се спират подробно и на особености, които са присъщи на всички български говори и изобщо на български език. Например в ред описания подробно се говори за общобългарски особености като род на съществителните имена, значение на отделните глаголни времена и пр. Изтъкват се дори и такива факти като например, че в говора има две числа — единствено и множествено, че формите за множествено число при съществителните се отличават от формите за единствено число преди всичко с наличието на особена флексия, че родът на прилагателните местоимения се определя от рода на притежавания предмет, че предлозите са служебни думи и пр.

Изобщо прави впечатление, че авторите описват всеки отделен говор като самостоятелен чужд език, та затова разглеждат граматичната му система в много широк теоретичен план и то така, както се описва граматичният строеж на литературен език. Някои от тях направо изтъкват, че при всяко описание трябва да се даде „граматичният строеж на говора в цяло като система за образуване на именни, глаголни и други форми“ (Статъ и материали IV, с. 35). Това изискване би било правилно, ако отделните диалекти на един език представят отделна самостоятелна система. А говорите (диалектите) на един език са именно говори на тоя език преди всичко по основните си общи особености, т. е. те имат много повече еднакви общи особености отколкото различителни и при диалектоложките описания, за да изпъкнат диалектните особености, е необходимо вниманието да се насочва към тях. Затова смятам, че съвсем не са прави някои съветски българоведи като на пример И. К. Бунина, която твърди, че „изследвачите на българските говори до неотдавнашно време не отделяха достатъчно внимание на въпросите на морфологията. Дори и в големи специални работи, посветени на монографично описание на един говор, се отбелязваха само специфичните особености на лексиката и морфологията“ (IV, с. 35).

Българските диалектолози в миналото са допусkali известни съществени слабости и при изучаване на лексиката. Общо може да се каже, че една част от тях са подценявали значението на речниковия състав, та затова в големи монографични трудове като „Das Ostbulgarische“ и „Die Rhodopenmundarten“ на Л. Милетиц, „Северозападните български говори“ на Цв. Тодоров изобщо не е включен дял за лексиката. Други диалектолози обаче са проучвали речника и са печатали материали. Според някои съветски автори, като например Бунина, всеки един от българските диалектолози, „стремейки се да покаже речниковото своеобразие на изучавания говор, търсел е в него и е печатал това, което липсва в останалите говори или се среща в тях много рядко. От това се определя и извънредната екзотичност на речниковия материал. В него съвсем не се отразява единството и отлйчията, срещащи се в основния речников фонд на българските диалекти“ (III, с. 13). С това твърдение на авторката обаче не можем напълно да се съгласим.

Както вече се изтъкна, известни говори са говори на даден език между другото и поради еднакви си в общи черти основен речников фонд и до голяма степен речников състав. Когато се описва известен говор, трябва да се проучи пълно и всестранно неговата лексика, но при публикуване на речника не е необходимо да се печатат абсолютно всички думи, които се срещат в него, на първо място повечето от думите на основния речников фонд, защото те само ще обременят речника, без да допринесат за характеристиката на говора. Какъв смисъл има например в изследване на даден говор да се включат в частта за речника общобългарски думи като *жена, дете, мъж, вода, зима, лято, река, море, път, мост, нос, ръка, глава, рамо, ребро, радост, младост, събота, неделя, вторник, мета, чета, питам, мога, чакам, нов, стар, пръв, втори* и пр. или пък общи културни думи като *билет, вагон, гара, влак, вестник, закон, партия, радио, аптека, адвокат, министър, музика* и др. Изобщо при публикуване на речникови материали трябва да се прави подбор на думите и да се дават само по-особените и по-типичните в речниково отношение, като се държи сметка и за тяхното разпространение. При това не е потребно всяко значение да се подкрепи с илюстративен материал, както правеха в миналото повечето от българските диалектолози, които обременяваха речника с многобройни, често пъти и излишно дълги примери.

Изобщо говорите трябва да се описват като говори, т. е. като части от езикова цялост, с която имат повече общи черти, а по-малко различителни, и тия различителни черти да бъдат в центъра на вниманието. При това винаги трябва да се държи сметка за конкретните исторически условия, при които се е развивал говорът и да не се постъпва винаги по един и същ начин. При проучване на говори, каквито са например българските говори в СССР, които са били подложени на продължително и силно чуждо влияние, задачите на диалектоложкото проучване не съвпадат напълно със задачите, които се поставят при проучване на говор в България. Така според мен съветските българоведи неправилно не са обърнали достатъчно внимание върху някои много характерни явления в българските говори в Съветския съюз. Едни от тия явления изобщо са изпуснати, а други са дадени наред с всички оста-

нали не твърде типични особености и, така да се каже, са се загубили. Ще приведа няколко примера.

Във всички български говори в СССР, под влияние на руски език, са навлезли ред падежни конструкции под формата на устойчиви съчетания като *началник пулкà* (VI 18)¹, *уткрѣтие лагир'а* (VI 20), *на збòру звинà* (VI 81, 120), *на збòру атр'ада* (VI 82), *пруспѣкт Су-вòрува* (VI 33), *пѣрвиò ма̀а* (VI 37), *ф п'ат чàсòф* (IV 75), *дѣсит' клàсуф* (IV 99), *биз внимàниѣ* (IV 68), *биз рãзлѣчиѣ* (IV 68), *пу случа̀у* (IV 103), *пуд ѝгум* (IV 74), *дѣсит килугрãм рѣба* (VI 86) и др. Под руско влияние са навлезли и безпредложни конструкции като *ду нãчалу убòрушинãтã кãмпàниѣ* (IV 69), *истòриѣ крѣисир „Аврòра“* (VI 124), *фаф калхозити хирсòнската òблас* (VI 92—93), *на бригò Азòвско'тоу мо'рѣ* (II 53), *пãмѣтник гирòити Отѣчѣст-вената ву̀нà* (VI 24), *сикритãр' камсамòлската оргàнизãциѣ* (VI 32), *били пуд ѝгум Турциѣтã* (IV 74) и др. Тия особености и интересни случаи не са изтъкнати, както не са изтъкнати и ред особености, небългарски предложни конструкции като *пãлãтã уд рãзни булѣзни* (IV 81), *т'ã е бòлна на пòчки* (VI 95), *кусѣхме на срãпуви* (VI 119), *идѣн шѣф ут инã гру̀па* (VI 126), *дãди рѣкã с мѣн'ã* (I 289) и др., появили се под чуждо влияние.

Не са изтъкнати и някои особености в употребата на членната форма. В говорите се срещат значителен брой случаи, при които липсва членуване пак под влияние на руски език. Например *ду ривал'уциѣ* (VI 37), *утѣди на стãнциѣ* (30), *ут конфѣренциѣ* (51), *из'ãл мѣсò* (129), *вид'ãчи кòн удрãн* (129), *сãму гурѣлка е вѣтã* (133), *ф стро̀* (80, 105), *между кãшитãта и сарãи растѣ кр̀уша* (13), *уттãткã граниѣ* (13), *пãшòѣ каде вас убãф ли ѣ* (17), *грòзди узр'ãлу* (99), *кãшита глѣда кади пãт'у* (16), *мòѣ д'ãду жув'ãл* (IV 39) и др.

При общото разглеждане на работите, посветени на българските говори в СССР, трябва да се изтъкне и сполучливата система за фонетична транскрипция, която дава възможност много точно да се предаде звуковият облик на диалектната реч. Съветските българоведи отбелязват графично ред тънки фонетични особености като различната полуредукция на неударените широки гласни *o* и *e*, наличието на полумекост и пр. Прави впечатление обаче особеността на *o*, по който се предава полуредукцията на *o* и *e* чрез две букви *oʹ*, *uʹ*, *eʹ*, *uʹ*, който не е много сполучлив, защото насочва към дифтонгичен или дифтонгоиден изговор. Смятам, че е по-правилно полуредукцията да се отбелязва с някакъв диакритичен знак към буквата за основната гласна, например точка отдолу, както е възприето в българската система за фонетична транскрипция. Освен това няма и последователност при отбелязване на редукцията, защото докато редукцията на *o* и *e* се отбелязва с две букви *oʹ*, *eʹ* и пр., то редукцията на *a* се отбелязва с дългица отгоре — *ã*. Друга особеност на възприетата от съветските българоведи фонетична транскрипция е употребата на знака *y* за означаване на фарингалното *x*. А с него обикновено се означава звучното задноезично *x*. Най-сетне в тая система прави впечатление и начинът, по който се отбелязват еро-

¹ Римската цифра показва книгата от „Статѣи и матернали“, а арабската страницата.

вите гласни. С буква *з* се отбелязва обикновената, книжовната ерова гласна, с *α* — по-задната и „по-тъмна“ разновидност, а с *ā* — по-предната и „по-светла“ разновидност. На практика обаче понякога *з* и *α* не се разграничават, както личи от примери като *български* и *слънци* (VI 79, 94).

Разглежданите работи на съветските българоведи се отличават с ред ценни методологични качества, които са от голямо значение за нас. Преди всичко прави впечатление, че говорите не се описват статично като напълно единни системи, а се дават в движение като променящи се езикови единици, в които има едновременно и стари отпадащи черти и нови установяващи се. Като дават диалекта в неговата динамика, в неговото развитие, те привеждат обикновено множество дублетни форми, като ги разграничават с оглед на тяхното място в говорната система. Освен това съветските българоведи изучават говорите обикновено по сложен път, като съпоставят факти от различни селища с един и същ говор и показват промените, които са се извършили в тях. Най-сетне те успешно са разработили и методиката за проучване на смесени говори.

Работите на съветските българоведи се отличават с внимателната си и задълбочена разработка, която показва пълно овладяване на материала. Всички автори знаят много добре български език, както личи от многобройните преводи на руски език. Само тук-там, по недоглеждане, се срещат неточни преводи на отделни думи като например *гробништа* с „могила“ вм. кладбище (VI 20), *кумица* със „соседка“ (20—21), *маала* с „улица“ (25), *нива* с „поле“ (27), *ф арман'у* с „в огороде“ (107—108), *врави* с „бегае“ (63), *дуде* с „перешла“ (24), *уткол'а* с „ранши“ (IV 114) и др., или на отделни форми като *работиши* с „работает“ (VI 17), *жув'а* с „живет“ (19), *са фарлил* с „бросили“ (IV 79) и др.

Работите на съветските българоведи дават ценни сведения и за организацията на говорните проучвания. Техният богат опит е установил, че най-добри резултати се получават, когато говорът се изучава едновременно от голям брой лица, разделени на групи, като всяка група има специална задача. Например суворовският говор е бил изучаван от 5 групи. Първата група се е занимавала с фонетиката, втората със съществителните имена и предлозите, третата с местоименията и другите части на речта, четвъртата с глагола и петата с речника.

Изобщо, както вече на няколко пъти се изтъкна, трудовете на съветските българоведи са особено ценни за нас във всяко отношение. Те ще помогнат на българските диалектолози да тикнат напред проучванията на българските диалекти и да организират по-добре първата си предстояща задача — съставяне на български лингвистичен атлас.

Ст. Стойков

БИБЛИОГРАФИЯ ПО ЕЗИКОЗНАНИЕ ЗА 1953 ГОДИНА

1. Статии и студии в списания, вестници и сборници

- Андрейчин, Любомир. Бележки за употребата на пълния член при имена от мъжки род (Езикова култура). — Български език, 1952, кн. 3—4, с. 268—270
- Андрейчин, Любомир. Език и мислене. — Език и литература, 1953, кн. 1, с. 41—46
- Андрейчин, [Любомир]. За смекчаността на съществителните с наставки -АР и -ТЕЛ при членуване (Въпроси и отговори). — Български език, 1952, кн. 3—4, с. 279—280
- Андрейчин, Любомир. Задачите на българското езикознание в светлината на отвореното писмо на др. Вълко Червенков до др. Пиронков. — Български език, 1953, кн. 1, с. 10—24
- Андрейчин, Любомир. Изговор и транскрипция на полски имена в български език, (Бележки и материали). — Български език, 1953, кн. 1, с. 53—58
- Андрейчин, Любомир. Изговор и транскрипция на руски имена в български език (Бележки и материали). — Български език, 1952, кн. 3—4, с. 248—252
- Андрейчин, Любомир. Мястото на остатъците от инфинитив в българското спрежение (Бележки и материали). — Български език, 1953, кн. 1, с. 65
- Андрейчин, Любомир. На работа за правилното развитие и обогатяване на нашата родна реч. — Език и литература, 1953, кн. 2, с. 87—93
- Андрейчин, Любомир. Научна сесия по въпросите на историята на езика в Института за български език при БАН. — Списание на Българската академия на науките, 1953, кн. 1—2, с. 91—96
- Андрейчин, Любомир. Ролята на руския език в развитието на съвременния български книжовен език. — Български език, 1952, кн. 3—4, с. 173—182
- Андрейчин, [Любомир]. Употреба на основната форма на българския глагол в някои случаи (Въпроси и отговори). — Език и литература, 1953, кн. 1, с. 53—54
- Андрейчин, Любомир. Употреба на преизказаните глаголни времена. — Работническо-селски дописник, 1953, кн. 9, с. 20—22
- Бънков, Ангел. Маркс и Енгелс за неразделната връзка между мисленето и езика. — Български език, 1953, кн. 2, с. 105—114
- Василев, Стефан п. Езикът на Михалаки Георгиев. — Български език, 1953, кн. 2, с. 147—154
- Василев, Стефан п. Езикът на писателя с оглед на Сталиновите трудове по езикознание. — Септември, 1953, кн. 4, с. 123—139
- Георгиев, Владимир. Й. В. Сталин и българското езикознание. — Български език, 1953, кн. 1, с. 5—9
- Георгиев, Владимир. Йосиф Висарионович Сталин. — Език и литература, 1953, кн. 2, с. 75—78
- Георгиев, Владимир. По въпроса за етимологията на славянските думи и недостатъците на сравнително историческия метод (Бележки и материали). — Български език, 1952, кн. 3—4, с. 247—248
- Георгиев, Владимир. По въпросите на езикознанието. — Вечерни новини, бр. 144, 20 юни 1953
- Георгиев, Владимир. Ст. Младенов. Български тълковен речник на съвременния език с оглед на народните говори. Т. I. св. 10, София, 1948; св. 11, София, 1950. — Годишник на Българския библиографски институт Елин Пелин. II, 1947—1951. София, Наука и изкуство, 1953, с. 310—311 Рецензия.
- Георгиев, Емил. Възникване на славянската писменост. — Език и литература, 1953, кн. 7, с. 353—366
- Геров, Александър. Езикът на хроникалните и документални филми. — Кино, 1953, кн. 4, с. 88—93
- Гладков, Феодор. За езиковата култура. — Литературен фронт, бр. 32, 6 август 1953

- Гълъбов, Иван. Топонимични приноси (Бележки и материали). — Български език, 1953, кн. 2, с. 167—171
- Далчев, Атанас. Език и превод. — Литературен фронт, бр. 23. 4 юни 1953
- Данчов, Н. Г. Непростими грешки в един учебник по български език (Език мой враг мой...). — Литературен фронт, бр. 52, 24 декември 1953. Критични бележки за учебника „Български език за IV клас на общообразователните училища“. София, 1953
- Дивеков, Петър. Промените на езика и напътната съвременна литература. — Септември, 1953, кн. 5, с. 94—106
- Дуриданов, Иван. Един случай на равна употреба на прелого *НА* за изразяване на дателно отношение (Бележки и материали). — Български език, 1953, кн. 1, с. 58—60
- Дуриданов, Иван. Някои особености в ударението на българските селищни имена. — Български език, 1955, кн. 3—4, с. 236—243
- Займов, Йордан. Етимологични бележки (Бележки и материали). — Български език, 1953, кн. 2, с. 171—173
- Займов, Йордан. Научна сесия по въпроси на българското езикознание. — Исторически преглед, 1953, кн. 1, с. 100—104
- Земская, Е. А. За глаголите със свързана (несвободна) основа. Към въпроса за различаване на производните и непроизводните основи. — Българо-съветска дружба, 1953, кн. 5 с. 24—26
- Иванова, Дора. Езикът на Пенчо Славейков. — Български език, 1952, кн. 3—4, с. 203—217
- Иванова, Дора. Обсъждане на пробната свезка от „Речник на съвременния български език“. — Философска мисъл, 1953, кн. 4, с. 168—173
- Иванчев, Светомир. Въпроси на езикознанието в сталинско осветление. — Септември, 1953, кн. 4, с. 172—175
- Рецензия на сборник със същото заглавие, издаден от Института за български език при БАН
- Иванчев, Светомир. Академик Б. Хаврачек на 60 години (Критика и съобщения). — Български език, 1953, кн. 1, с. 82—83
- Иванчев, Светомир. Известия на Института за български език. (Книга I, София, 1952. 296 стр.) (Критика и съобщения). — Български език, 1953, кн. 1, с. 83—92.
- Рецензия
- Иванчев, Светомир. Цв. Вранска. Чешко-български речник. 2. прераб. и доп. изд. София, Унив. печатница, 1949. — Годишник на Българския библиографски институт Елия Пелин. II, 1947—1951. София, Наука и изкуство, 1953. с. 311—312.
- Рецензия
- Игов, Ангел. К. Мирчев. За македонския литературен език (София 1952, стр. 20). (Критика и съобщения). — Български език, 1953, кн. 1, с. 99—101
- Киселинчев, Асен. За връзката и взаимоотношението между мислене и език. — Български език, 1952, кн. 3—4, с. 183—202
- Костов, Кирил. Бележки относно транскрипцията на латиницата с кирилица. — Известия на Държавна библиотека „Васил Коларов“ за 1952, София, 1953, с. 137—145
- Костов, Никола. Нов учебник по българска граматика за V клас на общообразователните училища. — Народна просвета, 1953, кн. 13, с. 47—60
- Рецензия на „Българска граматика за V клас на общообразователните училища, Нар. просвета, 1953.
- Костов, Никола. Формата за среден род на сегашното действително причастие (Бележки и материали). — Български език, 1953, кн. 2, с. 155—157
- Костов, Никола. Особени случаи на неустановеност в правописа на българския книжовен език. — Български език, 1952, кн. 3—4, с. 227—235
- Кръстев, Кирил. На борба за чист български език. — Вечерни новини, бр. 183, 5 август 1953
- Леков, Иван. Езиковото родство на славянските езици. — Български език, 1952, кн. 3—4, с. 155—172
- Леков, Иван. Езикознанието като самостоятелна наука и неговите връзки с други научни дисциплини. — Език и литература, 1953, кн. 1, с. 19—23
- Леков, Иван. За по-голяма старателност в езиковата практика (Езикова култура). — Български език, 1953, кн. 2, с. 174—175
- Леков, Иван. За „Привописен речник на българския книжовен език“ от Ст. Романски (София 1951) (Критика и съобщения). — Български език, 1953, кн. 1, с. 92—97.
- Рецензия
- Леков, Иван. Новият производствен и обществено-политически живот и речникът на българския език. — Език и литература, 1953, кн. 5, с. 311—317
- Лилiev, Николай. Литературният език и сценичното слово в светлината на труда на Й. В. Сталин „Марксизмът и въпросите на езикознанието“. — Театър, 1953, кн. 6, с. 28—39
- Маринов, Тошо. За реформата в китаяската писменост (Критика и съоб-

- щения). — Български език, 1953, кн. 2, с. 195—197
- Милев, Александър. Българска граматика, синтаксис. Учебник за VII клас на общообразователните училища от Л. Андрейчин, К. Попов, Ст. Стоянов, Ст. Антонов. Държ. изд. Нар. просвета, 1953. — Народна просвета 1953, кн. 12, с. 52—64.
Рецензия.
- Минчева, А. Някои грешки във връзка със синтаксиса на отглаголните съществителни (Езикова култура). — Български език, 1953, кн. 2, с. 178—179
- Минчева, А. и Цв. Апостолова. Към въпроса за пълноценността на преводите. — Език и литература, 1953, кн. 2, с. 121—124
- Мирчев, Кирил. За стария гласеж на прилагателното ЧЕПАТ в български език (Бележки и материали). — Български език, 1952, кн. 3—4, с. 253—254
- Мирчев, Кирил. Кога възниква членовата форма в българския език. — Български език, 1953, кн. 1, с. 45—50
- Младенов, Стефан. Първите книжки от „Руския етимологически речник“ на проф. М. Фасмер. Russisches etymologisches Wörterbuch von Max Vasmer. Heidelberg 1950—1952, 1—7. Lieferung, стр. XXXIX + 544 in 80 (Критика и съобщения). — Български език, 1952, кн. 3—4, с. 291—293
- Николов, Б. Изговор и транскрипция на френски имена в българския език (Бележки и материали). — Български език, 1953, кн. 2, с. 158—167
- Николов, Христо. Трудът на Й. В. Сталин „Марксизмът и въпросите на езиковедението“ и обучението по граматика. — Народна просвета, 1952/1953, кн. 7, с. 56—63
- Ничева, Кетн. Обсъждане първата пробна свезка от „Речника на съвременния български книжовен език“. — Език и литература, 1953, кн. 4, с. 254—256
- Осинин, Димитър. Езикотворчески задачи в духа на Сталиновото учение за езика. — Литературен фронт, бр. 10, 5 март 1953
- Осинин, Димитър. Забележителен документ. — Вечерни новини, бр. 53, 4 март 1953
Писмото на В. Червенков до Ал. Пиронков.
- Осинин, Димитър. Към богат и свеж литературен език. — Кино, 1953, кн. 3, с. 53—58
- Пиронков, Ал. Д. Ст. Романски. Правосен речник на българския книжовен език (София 1952 стр. 977. Държавно издателство Наука и изкуство). (Критика и съобщения). — Български език, 1953, кн. 1, с. 97—99.
Рецензия
- Попов, Константин. За една разновидност на минало несвършено време (Въпроси и отговори). — Език и литература, 1953, кн. 1, с. 53
- Попов, Константин. За класификацията на глаголите от I спрежение (Въпроси и отговори). — Език и литература, 1953, кн. 1, с. 52
- Попов, Константин. За употребата на личните местоимения като притежателни. (Въпроси и отговори). — Език и литература, 1953, кн. 3, 183
- Попов, Константин. За употребата на предлозите НА и ЗА (Въпроси и отговори). — Език и литература, 1953, кн. 3, с. 184
- Попов, Константин. Научна сесия по езиковедение във Филологическия факултет (Критика и съобщения). — Български език, 1953, кн. 1, с. 81—82
- Попов, Константин. Съждение и изречение (Въпроси и отговори). — Език и литература, 1953, кн. 4, с. 252—253
- Първев, Хр. Пълен българско-руски речник, съставил Сава Чусалов (София, 1947 г., стр. 530) (Критика и съобщения) — Български език, 1953, кн. 2, с. 186—190.
Рецензия
- Романски, Ст. Цели и задачи на един наръчен речник на българския език. Литературен фронт, бр. 32, 6 август 1953
- Руж, Иван. За богат речник на съвременния български език. — Септември, 1953, кн. 12, с. 180—183
- Отзив за пробната свезка на Речник на съвременния български книжовен език
- Сотникова, М. П. проф. Емил Георгиев, Славянската писменост до Кирил и Методий. София, БАН, 1952. — Исторически преглед, 1953, кн. 5, с. 534—542
- Спасова, Ана. Словообразователната функция на суфикс -ЕЦ в днешния книжовен български език. — Български език, 1952, кн. 3—4, с. 261—267
- Спасова, Сийка. Езиковедската сесия в чест на 73-та годишнина на Й. В. Сталин. — Език и литература, 1953, кн. 2, с. 116—121
- Спасова, Сийка и Ана Спасова. Словообразователна роля и семантика на представката БЕЗ- в български език (Бележки и материали). — Български език, 1953, кн. 1, с. 60—65
- Стойков, Стойко. За възможността да се употребява един международен език

- (Въпроси и отговори). — Български език, 1952, кн. 3—4, с. 276—278
- Стойков, Стойко. Звук и фонема. — Български език, 1953, кн. 2, с. 115—137
- Стойков, Стойко. На борба за чист роден език — Отечествен фронт, бр. 2778, 7 август 1953
- Стойков, Стойко. На борба срещу тарикатския жаргон! — Език и литература, 1953, кн. 4, с. 222—224
- Стойков, Стойко. Правила за фонетично записване на български диалектни текстове. — Български език, 1953, кн. 2, с. 72—75
- Стойчкова, Лилия. Найден Геров (Към 130-годишнината на рождението му). — Български език, 1953, кн. 1, с. 25—44
- Стойнов, Стоян. Към по-висок етап на обучението по български език в гимназиите (Бележки и материали). — Български език, 1952, кн. 3—4, с. 244—247
- Тагамлицка, Галина. Граматиката и нейното значение за преподаването на руски език. — Език и литература, 1953, кн. 3, с. 138—147
- Тагамлицка, Галина. Преподаването по руски език в светлината на Сталиновото учение за езика. — Училищна практика, 1953, кн. 9, с. 405—413
- Теодоров-Балан, Александър. Видово превращение у наши глаголи. — Български език, 1952, кн. 3—4, с. 218—226
- Теодоров-Балан, Александър. Творини *ПРИ-* и *ПРЕ-* (Лексиколожки оглед). — Български език, 1953, кн. 2, с. 138—146
- Тодоров, Любен. Научна сесия по въпросите на българското и славянско езикознание (Критика и съобщения). — Български език, 1952, кн. 3—4, с. 285—291
- Филипова-Байрова, Мария. Изразните средства в преработките на стихотворението „Neveštore“ от Димчо Дебелянов (Бележки и материали). — Български език, 1952, кн. 3—4, с. 256—260
- Христов, М. Изводи от кандидат-студентските писмени работи по български език. — Народна просвета, 1953, кн. 14, с. 22—23
- Червенков, Вълко. Отворено писмо до др. Пиронков. — Работническо дело, бр. 59, 28 февруари 1953. Също и в: Език и литература, 1953, кн. 2, с. 71—74; Български език, 1953, кн. 1, с. 1—4
- Чукалов, Сава. Болгарско-русский словарь. Составили проф. С. Б. Бернштейн, Т. С. Луканов, Е. П. Тинева, под общей ред. акад. Н. С. Державина (Госуд. изд. иностр. и национальных словарей, Москва 1947 г. с. 495) (Критика и съобщения). — Български език, 1953, кн. 2, с. 190—195. Рецензия.

2. Книги, учебници, сборници и речници

- Андрейчин, Любомир, Константин Попов и Минко Иванов. Съвременен български език. Учебник за I курс на учителските институти. София, Нар. просвета, 1953, 256 с.
- Андрейчин, Любомир, Стойко Стойков и Константин Попов. Български език. За VIII кл. на общообразователните училища. 2. прераб. изд. София, Нар. просвета, 1953. 80 с.
- Андрейчин, Любомир, Стойко Стойков и Константин Попов. Български език. За IX кл. на общообразователните училища. 2. прераб. изд. София, Нар. просвета, 1953, 80 с.
- Андрейчин, Любомир, Стойко Стойков и Константин Попов. Български език. За X и XI клас на общообразователните училища. 2. поправ. изд. София, Нар. просвета, 1953. 104 с.
- Бякалов, Георги. Пълен руско-български речник. Ново доп. и разп. изд. под ред. на Андрей П. Евдокимов. Прил.: Кратка руска граматика от Николай Дилевски. София, Наука и изкуство, 1953. 488 с.
- Вайсилов, Г. П. и Чо Сон Ген. Българска граматика [за корейци]. Под ред. на Л. Д. Андрейчин. София, Наука и изкуство, 1953. 312 с.
- Георгиев, Владимир. Проблеми мнотворения на готски, старовисоконемски, средновисоконемски и равновисоконемски. София, Наука и изкуство, 1953. 343 с. — Унив. литература
- Дурданов, Иван. Местните названия от Ломско. София, БАН, 1952. 211 с. — БАН. Институт за български език
- Jlieva, A., S. Metschkowa und Wilhelm K. Jude. Lehrbuch der deutschen Sprache. Für die bulg. Hochschulen, I kurs. София, Наука и изкуство, 1953. 200 с.

- Лавров, И. И. Лекции по современному русскому языку. Морфология. Синтаксис. София, Наука и искусство, 1953. 256 с. — Унив. литература
- Minčkov, M. An Englisch grammar. Sofia, Science and art, 1953. 433 p. — Univ. publ.
- Мирчев, Кирил. Историческа граматика на българския език. Учебник за учителските институти. София, Нар. просвета, 1953. 150, XLIV с.
- Pečkapov, Ivan. La fonetica italiana. Sofia, Nauka i iskustvo, 1953. 70 p.
- Речник на съвременния български книжовен език. Глав. ред. Стоян Ромаяски. Свезка I [Пробна]. София, БАН, 1953, 64 с. — БАН. Институт за български език
- Stalin, J. V. Marksizm ve dilcilik meseleleri. Çev. Ziya Yamaç. Sofia; BKP, 1953. 48 p.
- Стойков, Стойко. Българска диалектология. За I курс на учителските институти. София, Нар. просвета, 1953. 64 с.
- Трендафилов, П., В. Рафаилович-Тотева и Е. Матова. Русский язык. Учебник для II курса учительских институтов. София, Нар. просвета, 1953. 320 с.
- Учебен руско-български речник. Под общата ред. на Е. М. Главнюков. София. Наука и искусство, 1953. 800 с. — Соф. университет

Е. Иванова

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР	Стр. 3
---------------------	--------

СТАТИИ

1. Ст. Кабасанов — Говорът на с. Момчиловци, Смолянско	5
2. К. Попов — Говорът на с. Габаре, Белослатинско	103
3. Г. Христов — Говорът на с. Нова Надежда, Хасковско	177
4. Ст. Стойков, К. Костов и др. — Говорът на с. Говедарци, Самоковско	255
5. Ст. Стойков — Днешно състояние на еркекия говор	339
6. Ив. Кънчев — Таен зидарски говор от с. Смолско, Пирдонско	369
7. К. Костов — Цигански елементи в българските тайни говори	411

РЕЦЕНЗИИ

Ст. Стойков — Нови проучвания на българските говори в Съветския съюз	428
--	-----

*

Е. Ивayова — Библиография по езикознание за 1953 година	483
---	-----

ИЗВЕСТИЯ НА ИНСТИТУТА ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Книга IV

Технически редактор: Й. Шангов

Коректор: Н. Иванов

Печатни коли: 30,50 Издателски коли: 36,30

Дадена за набор на 15. XI. 1955. Излязла от печат на 30. VII. 1956

Формат 70/100 1/16

ЛГ—III—3—1955

Тираж 700

Набрана и отпечатана в печатницата на Българската академия на науките

ул. „Ив. Вазов“ № 13 — София

Поръчка № 19

Цена 1955 г. 35 лв.